

אספקלריא ליהודים

אספקלריא לימי החנוכה תשפ"ב
אספקלריא לפרשת מקץ תשפ"ב

חינוך

חידות

סיפור

ניתן להגיש תגובות לכל המאמרים, בכתובת המערכת:

9797@okmail.co.il

המערכת אינה אחראית לתוכן המאמרים וסגנונם

אסור להדפיס את החיבור או חלקו למטרת מסחר בלא רשות מפורשת בכתב מהמו"ל (ישראל אברהם קלאר)

אספקלריא לימי החנוכה ולפרשת מקץ תשפ"ב

אספקלריא לימי החנוכה תשפ"ב.....ח

ח אספקלריא לימי החנוכה / ישראל אברהם קלאר.....ח

ח חשוף זרוע קדשך וקרב קץ הישועה.....ח

י יום כ"ד כסלו והכתרים שנקשרו לו.....י

אבניה ברזל / הרב יהודה אייזנשטיין, מח"ס 'אהל מועד', ישיבת מיר ירושלים... יג

יג "אין לכם חלק באלוקי ישראל" או "להשכיחם תורתך"?.....יג

"עמדת להם בעת צרתם", ההבדלים בין חנוכה לפורים מתוך נוסח 'על

הנסים'!.....כ

באר התורה / הרב יעקב אשר פלדמן, מח"ס 'כתב משה' וש"ס, ירושלים.....כט

כט מאמר במעלות הלומד על מנת ללמד - ובו יתבאר גזירת היונים "להשכיחם

תורתך".....כט

באר צבי / הרב צבי קריזר, ראש כולל 'נזר אברהם' ומג"ש בביהכ"נ איצקוביץ'

בב"ב, מח"ס באר צבי..... מא

מא 'נעשה בו נס'.....מא

מב פרסומי ניסא.....מב

הכי איתמר / הרב איתמר טעפ, מח"ס 'הכי איתמר', קרית ספר..... מד

מד ברכה בשליחות להדלקת נר חנוכה.....מד

הלכות הזמן / הרב יצחק יעקב פוקס, מח"ס 'הכשרות' 'תפילה כהלכתה' 'הליכות

בת ישראל'.....מו

מו ימים של אורה - ימי החנוכה תשפ"ב.....מו

הלכתא מאורייתא / הרב יוסף אביטבול, מח"ס 'שערי יוסף וש"ס, בני ברק.....עז

עז האם להדליק נרות חנוכה במנורה ישנה של אדם צדיק וגדול.....עז

הלכתא רבתי לשבת / הרב נחום אייזנשטיין, תלמיד מובהק להגרי"ש אלישיב

זצ"ל, מרא דאתרא 'מעלות דפנה', דיין ומו"צ בירושלים עיה"ק.....פג

פג "חשד" בחנוכה, וההבדל בין "מראית העין" ל"חשד".....פג

התורה ומצוותיה / הרב אברהם מרדכי יוסף מרקסון, מח"ס סימני המצוות וש"ס,

דומ"צ באשדוד.....פז

פז החלפת הפתילות.....פז

ויאמר שמואל / הרב שמואל ברוך גנוט, מראשי ישיבת משאת המלך - אלעד, מח"ס 'ויאמר שמואל' ושא"ס צא
פרסומי ניסא מול מעלת תדיר. צא
מה עדיף – הדלקת נרות בחנוכייה חדשה או בחנוכייה ישנה של אדם
צדיק? צג
אל תצר צרת מחר. צו
 ויברך דוד / הרב דוד אריה הילדסהיים, מח"ס 'ויברך דוד' ומעורכי ספרי הגאון מרוגוטשוב צח
בגדר ברכת שעשה ניסים וברכת הרואה נר חנוכה האם הם ברכות המצוות או ברכות השבח. צח
 לזית ח"ץ / הרב חיים נתן היילפרין, מח"ס 'לקוטי שערי תשובה' (מאנשעסטער) .. קג
התחזקות למעשה מראש חודש חנוכה! קג
 חקירה בפרשה / הרב יהושפט שרגא רבינוביץ, מג"ש בישיבת מיר וראש מכון דעת סופרים קז
החידוש שהיה בחנוכה: "יציאת תוכן חדש לדבר קיים" קז
 מנחת שלום / הרב אהרן אקר, דומ"צ בבית הדין 'דבר למשפט', ומח"ס 'משפטי אהרן' קי
בענין קנין כסף בזמנינו ובדבר מצוה כבהדלקת נר חנוכה (אכסנאי) קי
 מעלת התורה / הרב אברהם דניאל עבשטיין, מח"ס 'מי מנוחות', לייקווד קיח
בענין עבודת המנורה - "עמילות לשם עמילות" קיח
 מפרדס הכהונה / הרב גמליאל הכהן רבינוביץ, מחבר ספרי 'גם אני אודך', 'פרדס יוסף החדש' ושא"ס, מו"צ בבית הוראה 'אור החכמה' קכד
כבתה אין זקוק לה אי חיישינן לחשדא קכד
 משאת משה / הרב מנחם ישראל חזן, מודיעין עילית קלז
הכרות מלחמה קלז
 משל ונמשל / הרב מאיר ליכטנשטיין, מח"ס מנחת חינוך המבואר – 'מאור המנחה', ויו"ר מכון אור כשלמה קמד
הנרות שלא כבים לעולם קמד
מאמר ל'זאת חנוכה': "מאי חנוכה" קמח
 מתורתו של הצפנת פענח / הרב אברהם ישעיהו הכהן בירנהק, מו"ל 'צפנת פענח החדשות', מודיעין עילית קנב
ימי שמחה והלל קנב

נחשבה / הרב יחיאל הלוי נוביק, ראש כולל דעת יוסף – אשדוד, עורך ספרי מרן
הגר"ש רוזובסקי זצ"ל קנד

החכם עיניו בראשו - לנוס מהנסיון – עדיף מאשר לעמוד בו | עמידה
בנסיון, כיצד?..... קנד

עולמות בפירוש התורה / הרב זאב קופלוביץ..... קנז
לא יסור שבט מיהודה – בני חשמונאי ו'צוואת הזקן'..... קנז

עקבי חז"ל / הרב אברהם יעקב גולדמינץ, מח"ס בדמיך חיי, שבילי דירחא, ושא"ס
קסא
חנוכה ה'תשפ"ב - להאיר לבות בני ישראל..... קסא

פרחים לתורה / הרב ישראל חיים בלומנטל, מג"ש בכולל תורת מרדכי..... קסז
הכרת הטוב – להודות ולהלל..... קסז

פרשה למעשה – בירור הלכתי בפרשת השבוע / הרב יאיר רינמן, מו"צ בבית
הוראה 'נאות שמחה', מודיעין עילית קעא
עניני שנת השמיטה, הדלקת נר חנוכה בשמן שביעית..... קעא

רגע חושבים / הרב בנימין טאובה, קרית ספר קעז
חנוכה – מעין אור הגאולה העתידה..... קעז
הקטרוג על המנורה, ותיקונו..... קעט

שבט מישראל / הרב ישראל פרידמן, רב קהילת טשארטקוב, מח"ס 'שבט
מישראל', מאנשעסטער..... קפב
עבודת הדלקת המנורה בעקבתא דמשיחא..... קפב
מלח סדומית ונר חנוכה..... קצא

שלהבת התורה / הרב שלמה משי זהב, מח"ס מחשבת שלמה, מחיית עמלק ... קצז
הרחמן הוא יעשה לנו ניסים ונפלאות כמו שעשית לאבותינו בימים ההם
..... קצז

שמחת מיכאל / הרב דוד דרעי, מראשי ישיבת 'משכן אהרון' ומח"ס שמחת מיכאל
על הש"ס, אלעד קר
האור הפנימי של החנוכה..... קר
הדלקת נר חנוכה ונר שבת מה קודם..... קרג

תא שמע / הרב שמעון גרינפעלד, הר יונה..... קרה
הדלקה עושה מצוה לפיכך כבתה אין זקוק לה..... קרה

אספקלריא לפרשת מקץ תשפ"ב..... רז

אדמה לעליון - רום מעלות האדם / הרב חיים שולביץ, ר"מ בישיבת 'תורת רפאל',
עיה"ק ירושלים..... רז

יוסף ואחיו כאדם והמלאכים..... רז

באר התורה / הרב יעקב אשר פלדמן, מח"ס 'כתב משה' וש"ס, ירושלים ריג
"במרכבת המשנה אשר לו"..... ריג

"ויקראו לפניו אברך ונתון אתו על כל ארץ מצרים"..... רטז

באר צבי / הרב צבי קריזר, ראש כולל 'נזר אברהם' ומג"ש בביהכ"נ איצקוביץ'
בב"ב, מח"ס באר צבי רכ
"והם לא הכירוהו"..... רכ

הכי איתמר / הרב איתמר טעפ, מח"ס 'הכי איתמר', קרית ספר רכג
מאכל בן דרוסאי..... רכג

השבת של מ"י / הרב יחיאל פישל רוזנר, מח"ס 'מנחת יחיאל' ו'השבת של מ"י' רכו
פניני עיון בפרשת השבוע..... רכו

ויברך דוד / הרב דוד אריה הילדסהיים, מח"ס 'ויברך דוד' ומעורכי ספרי הגאון
מרוגוטשוב..... רלא
ביאור נוסח הזכרת קדושת היום בברכה מעין שלש ולמה לא מזכירים את
חנוכה..... רלא

ויצבור יוסף / הרב יוסף צברי, רב ומו"צ בעיר אלעד, ומח"ס ויען יוסף, שלחן
מלכים וש"ס..... רלז
"גם עתה כדבריכם כן הוא" - הרי שינה כרחוק מזרח ממערב?..... רלז

להתענג על ה' / הרב יעקב מנשה, מגיד מישרים בשכונת פסגת זאב..... רמ
ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם..... רמ

לנפש תדרשנו / הרב נפתלי שמואל רייך, משפיע דישיבת 'תורת דוד', מונסי ניו
יורק רמג
זמרת הארץ: "נקומה ונלכה ונחיה ולא נמות!"..... רמג

מאור שעשועי - תפילה לעני / הרב מנחם צבי גולדבאום, מחבר סדרת 'מוסר דרך'
..... רנא
תפילה - עבודת השם ולא דרך לקבל..... רנא

מעדני מלך / הרב מרדכי מלכא, הרב הראשי לעיר אלעד, נשיא וראש מוסדות
"אור המלך", מחבר ספרי שו"ת דרך המלך, אמרי מרדכי ועוד רנו
מידת הביטחון..... רנו

נחשבה / הרב יחיאל הלוי נוביק, ראש כולל דעת יוסף – אשדוד, עורך ספרי מרן הגר"ש רוזובסקי זצ"ל.....	רסז
ברוך אתה ד' - שעשה נסים לאבותינו - בימים ההם בזמן הזה	רסו
פרחים לתורה / ישראל חיים בלומנטל, מג"ש בכולל תורת מרדכי.....	רע
התפילה – מטה עוז ביד האדם! (חזון איש, אגרות)	רע
שבט מישראל / הרב ישראל פרידמן, רב קהילת טשארטקוב, מח"ס 'שבט מישראל', מאנשעסטער.....	רעה
מתי יש להאמין לחלומות	רעה
תבונות שורש – הארות בפרשה על פי שורשי התיבות / הרב אשר זאב שרייבר, מח"ס תבונות כפיו, תבונות מועד.....	רפד
האור האלקי לעומת החכמה היוונית ביאור שורשי: חכם, בין, חשב, שכל, חרד, ירא	רפד
חינוך	רצ
בנתיבות החינוך – הדרכה להורים, מחנכים ומשפיעים / הרב יעקב יוסף ווייס, משפיע ומדריך, מח"ס 'בנתיבות החיים', מאנסי נ.י.	רצ
מאמר "הדלקה עושה מצוה" – הדרכה להורים ומחנכים	רצ
חינוך בפרשה / הרב יחיאל מיכל מונדרוביץ, מפקח בתלמודי תורה ומרצה חינוכי.....	רצד
מוסיף והולך	רצד
חידות	רצו
חידות – שאלות לחידודא בפרשת השבוע / הרב בנימין צבי יהודה לוי, מח"ס לקוטי רש"י וליל משוררים על הגש"פ.....	רצו
שאלות בפרשת מקץ	רצו
חידותא דאפטרטא שבת חנוכה (זכריה ב-ד)	רצו
תשובות לפרשת וישב	רצו
חידותא דאפטרטא וישב (עמוס ב)	רצח
כתב חידה / הרב אשר קופולוביץ.....	ש
כתב חידה לחנוכה	ש
פתרון כתב החידה לפרשת וישב: 'תמר'	שא
מילה צפונה / הרב יוסף שפר.....	שב
חידה לפרשת מקץ	שב
פתרון חידת מלה צפונה	שג

סיפור שד

סיפור / הרב חיים רוטשטיין שד

להדליק נרות של... יהלומים..... שד

סיפור מיוחד / הסופר הרב יאיר וינשטוק..... שיג

והדליקו נרות בחצרות קדשך – סיפור לחנוכה..... שיג

אספקלריא לימי החנוכה ולפרשת מקץ תשפ"ב

אספקלריא לימי החנוכה תשפ"ב

אספקלריא לימי החנוכה / ישראל אברהם קלאר

חשוף זרוע קדשך וקרב קץ הישועה

וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפְרָעָה חָלַם וּגוֹ'. וַיִּשְׁלַח פְּרָעָה וַיִּקְרָא אֶת יוֹסֵף וַיְרִיצֵהוּ מִן הַבּוֹר
וַיַּגְלַח וַיַּחַלֵּף שְׁמֹלְתָיו וּגוֹ' (שם, א-יד)

במדרש (בראשית רבה פרשה פט, א): 'ויהי מקץ שנתיים ימים, וכו'. דבר אחר, קץ שם לחושך (איוב כח, ג), זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה בבית האסורים, כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום.'

יוסף הצדיק היה שרוי באותה שעה במצב חסר תקווה לכאורה, וכי היה יכול להעלות בדעתו שפרעה יחלום חלום ויבקש להעלותו מן הבור? אך ה' שם לחשכו קץ, וכשהגיעה עת הקץ המיועדת – תכף 'ויריצוהו מן הבור!', לא היה לו אפילו זמן לעכל את מה שקורה, הריצוהו!

ה' יתברך, צור ישראל וגואלו, ממתין ומייחל לבואו של רגע הקץ, 'ליל שימורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים', פירש הרמב"ן: 'כי שמר להם הדבר וכו', שיוציאם בלילה הזה בבוא הקץ מיד, כי בעתה אחישנה'. מאות שנים היו עבדים לפרעה, ובבוא הקץ – גורשו ממצרים! לא הספיק בצקם להחמיץ.

בעתה אחישנה

הכתוב אומר 'הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום – אני ה' בעתה אחישנה' (ישעיה ס, כב) 'והגם שאני מתמהמה עתה, והעם חלשים ומעטים, הנה אני ה' בעתה אחישנה, בבוא העת המיועד אעשה הדבר בזריזות ואמלא את הבטחתי' (מלבי"ם). זהו פשטן של כתובים, וחז"ל דרשו 'זכו – אחישנה, לא זכו – בעתה'. אני ה' בעצמי כל יכול, ומה בכך שהעם חלשים ומעטים הם?! החשמונאים ינחלו נצחון! וכי מסוגלים קומץ חלשים לנצח את ממלכת יון האדירה? כן! כי האדם אינו פועל דבר, רק אני ה'! 'לעת תכין מטבח מצר המנבח – אז אגמור בשיר מזמור חנוכת המזבח'.

אם המצב נראה 'אבוד', כל הדרכים חסומות ונסתם כל חזון, נישא לבבנו אל כפים אל ק-ל בשמים, 'יחל ישראל אל ה' כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות' (תהלים קל, ז), וכפירוש מרן הס"ק מלכוביץ' זי"ע: להשי"ת יש הרבה דרכים איך לפדות את יהודי. ומהן שאינן יכולות כלל לעלות על הדעת.

*

בשיא החושך מתחיל האור

עת הקץ נעלמת לגמרי מן העין, אי אפשר לו לאדם לצפותה מראש כלל, ברם, יש מצבים מיוחדים שבהם יכול האדם לדעת בבירור שעתה בוא תבוא ישועתו, הקיץ הקץ. ומה הם? כאשר הגיע האדם עד לתכלית שפל המצב, לא עלינו, שם קיימת האמונה הבהירה שקץ שם לחושך, והישועה בוא תבוא. אם הגיעה 'אילת השחר', שיא עוצמת שחרות האפילה, בידוע שכעת נגמר הלילה ויפציע האור! (תהלים כב, א. עפ"י מדרש שוחר טוב).

גלות יון נקראה 'חושך', כדרשת חז"ל על פסוק 'והארץ היתה תהו וגו' (בראשית רבה פרשה ב, ד). החשמונאים ידעו והאמינו כי נצח ישראל לא ישקר, ואם התחזק החושך באופן הגרוע ביותר, הרי שודאי הקיץ הקץ! ובכח זה יצאו להילחם את מלחמת ה', חלשים ומעטים היו, וכך גם נשארו, אך נמסרו גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים! כי כשבאה עת קץ החושך – אז הרבה עמו פדות.

וזרעתי את בית ישראל

זה מצבה של כנסת ישראל בגלות, מקרא מלא הוא: 'וזרעתי את בית ישראל וגו' (ירמיה לא, כו). כמו זריעה שנזרעה, הולכת ומרקיבה היא באדמה, ואך כשכמעט ולא נשאר ממנה מאומה, רק 'קוסטא דחיותא', אז מתחדשים לפתע פני האדמה והיא כפורחת עלתה נצה. כאשר 'כמעט שעברתי' אז בא 'קץ בבל' – זרובבל, לקץ שבעים נושעתי'. וזו תפילתנו: 'חשוף זרוע קדשך וקרב קץ הישועה וכו', כי ארכה לנו השעה ואין [נראה] קץ לימי הרעה'.

'והיה כעץ שתול על פלגי מים' – שיהיו ישראל ה'זרועים' בגלות נגאלים בעתם (פנים יפות, פרשת ראה, דברים יא, כח, עי"ש). 'אשר פ'ריו י'תן ב'עתו, ראשי תיבות נוטריקון 'א'דום פ'רס י'ון ב'בל', "בעתו" ראשי תיבות "ולירושלים עירך ברחמים תשוב"ב.

מייחלים אנו לעת שיקוים בנו הנאמר בהמשך הכתוב 'והיה כאשר שקדתי וגו', כן אשקוד עליהם לבנות ולנטוע, נאום ה' (ירמיה לא, כז), לעת 'יום ה' הגדול והנורא', יום 'שְׁמֹחַת בקציר' (ישעיה ט, ב), בביאת גואל צדק במהרה בימינו, אכי"ר.

שבת שלום ומבורך! חנוכה שמח!

*

^א עי' לקוטי שושנים, ר"ש מאוסטרופוליא, ליקוט טז.

^ב עי' פרי חיים, רח"י סאפרין מקאמארנא, פרשת בהעלותך, עמ' קצד

יום כ"ד כסלו והכתרים שנקשרו לו

כ"ד כסלו, תאריך שמוזכר בתנ"ך, חגי פרק ב':

לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם ה' צְבָאוֹת: {ט} גְּדוֹל יְהִיָּה כְבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאֲחֵרוֹן מִן הָרֵאשׁוֹן אָמַר ה' צְבָאוֹת וּבִמְקוֹם הַזֶּה אֶתֵּן שְׁלוֹם נְאֻם ה' צְבָאוֹת: {י} בְּעֲשָׂרִים וָאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי בְּשַׁנַּת שְׁתַּיִם לְדַרְיוֹשׁ הָיָה דְבַר ה' אֶל חֲגִי הַנְּבִיא לֵאמֹר: {יא} כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת שְׁאֵל נָא אֶת הַכֹּהֲנִים תּוֹרָה לֵאמֹר: {יב} הֲיֵשׁ אִישׁ בְּשָׂר קֹדֶשׁ בְּכַנֵּף בְּגָדוֹ וְנִגַּע בְּכַנְפוֹ אֶל הַלְּחָם וְאֶל הַנֶּזֶד וְאֶל הַיַּיִן וְאֶל שֶׁמֶן וְאֶל כָּל מֵאֲכָל הַיִּקְדֹּשׁ וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר: {יג} וַיֹּאמֶר חֲגִי אִם יִגַּע טָמֵא בְּכָל אֵלֶּה הֵיטָמֵא וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ יְטָמֵא: {יד} וַיַּעַן חֲגִי וַיֹּאמֶר כִּן הָעַם הַזֶּה וְכִן הַגּוֹי הַזֶּה לִפְנֵי נְאֻם ה' וְכִן כָּל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם וְאֲשֶׁר יִקְרִיבוּ שָׁם טָמֵא הוּא: {טו} וְעַתָּה שִׁימוּ נָא לְבַבְכֶם מִן הַיּוֹם הַזֶּה וּמַעֲלָה מִטָּרֵם שׁוּם אָבִן אֶל אָבִן בְּהִיכַל ה': {טז} מִהֵיוֹתֶם בָּא אֶל עֶרְמַת עֲשָׂרִים וְהִיתָה עֲשָׂרָה בָּא אֶל הַיִּקָּב לַחֲשֹׁף חֲמֻשִׁים פּוֹרָה וְהִיתָה עֲשָׂרִים: {יז} הַכִּיתִי אֶתְכֶם בְּשִׁדְפוֹן וּבִירְקוֹן וּבִבְרָד אֶת כָּל מַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם וְאִין אֶתְכֶם אֵלֵי נְאֻם ה': {יח} שִׁימוּ נָא לְבַבְכֶם מִן הַיּוֹם הַזֶּה וּמַעֲלָה מִיּוֹם עֲשָׂרִים וָאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר יִסַּד הֵיכַל ה' שִׁימוּ לְבַבְכֶם: {יט} הָעוֹד הַזֶּרַע בְּמַגּוֹרָה וְעַד הַגֶּפֶן וְהַתְּאֵנָה וְהַרְמוֹן וְעֵץ הַזַּיִת לֹא נִשְׂא מִן הַיּוֹם הַזֶּה אֶבְרָךְ: {ס} {כ} וַיְהִי דְבַר ה' שְׁנִית אֶל חֲגִי בְּעֲשָׂרִים וָאַרְבָּעָה לַחֲדָשׁ לֵאמֹר: {כא} אָמַר אֶל זְרַבְבֶּל פַּחַת יְהוּדָה לֵאמֹר אֲנִי מַרְעִישׁ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: {כב} וְהַפְּכִיתִי כֶּסֶא מַמְלָכוֹת וְהַשְׁמַדְתִּי חֹזֵק מַמְלָכוֹת הַגּוֹיִם וְהַפְּכִיתִי מִרְכָּבָה וּרְכַבִּיָּה וַיִּרְדּוּ סוּסִים וּרְכַבִּיהֶם אִישׁ בְּחָרֵב אֶחָיו: {כג} בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם ה' צְבָאוֹת אֶקַּח זְרַבְבֶּל בֶּן שְׂאִלְתַּיִל עַבְדִּי נְאֻם ה' וְשִׁמְתִּיךָ כַּחוֹתֶם כִּי בְךָ בְּחַרְתִּי נְאֻם ה' צְבָאוֹת.

ובמצודת דוד (ציטוט חלקי):

שאל נא. שאל עתה את הכהנים דיני התורה אם לא שכחו: **למן היום.** ר"ל שהוא מן היום אשר בנו היסוד של ההיכל משם והלאה שימו לבבכם מה נעשה בימים האלה: **מן היום.** אבל מיום התחלת הבניין אשלח ברכה. **שנית.** באותו יום עצמו בכ"ד לחדש הט': **אני מרעיש.** ר"ל הבית הזה לא תקום לעד כי אני מרעיש את השמים כאלו כוכבי שמים ממסלתם ילחמו בהם ומלכי הארץ יתאספו לבא עליהם. **אקח זרובבל.** ר"ל אקח איש מזרעך ועל המשיח יאמר: **ושמתוך כחותם.** כמו שאין חותם הטבעת זו מיד האדם כן לא תסור אהבתי ממנו: **כי בך בחרתי.** בזרע היוצא ממך בחרתי להיות הוא מלך המשיח. [יא"ק: ילה"ע שזרובבל היה פחת יהודה ואילו החשמונאים עברו על 'לא יסור שבט מיהודה', אף שנקרא יהודה המכבי].

ובמהר"י קרא: **אני מרעיש את השמים ואת הארץ.** שאפיל את האומות לפני ישראל, שבני חשמונאים קמו על היוונים והרגום.

(בשנת ג' אלפים ת"ט, 200 שנה לפני נס חנוכה. הנחת יסוד בית המקדש, או חידוש הבנייה. ועי' רד"ק שם שעד אז לא הקריבו הגם שהחלו לבנות כבר קודם לכן, ומתאים לדברי היעב"ץ. ועי' בירושלמי ברכות פרק א הלכה א.)

את נבואת חגי זו והתגשמותה הזכיר ירמיה (ירמיה ח, מפסוק ט והלאה). ועי' גם אבות דרבי נתן (ב, ד) שדרשו מכאן על חביבות עבודת ביהמ"ק.

*

והגאון יעב"ץ ז"ל ב'מור וקציעה' (ריש סי' תר"ע): בטעם שם 'חנוכה' נראה לי דבר חדש בעז"ה, שנקרא כן על שם חינוך ההיכל שהיה בזמן הזה בימי חגי הנביא (יא"ק הקדמונים כתבו רק שנקרא כן בגלל חנו כ"ה. ובמגילת תענית ואור זרוע ומהרש"א פירשו ע"ש חנוכת המזבח), ככתוב בנבואתו שבעשרים וארבעה לתשיעי שהוא כסלו הוסד, ולמחרתו חינוכוו בהקרבה אע"פ שלא נבנה הבית עדיין, כדאיתא במדרש, וכענין שאמרו מקריבין אע"פ שאין בית ובהדלקה מבערב שאין מחנכין המנורה אלא בין הערבים כמו ששנינו במנחות, ועל שם חנוכת המזבח נקראים ימי נס הנרות שארע באותו פרק 'חנוכה'.

*

[ועי"ש שחנכו את המנורה רק בהדלקת הלילה ולכן המתינו לכ"ה (הרמב"ם כתב שמחנכין את המנורה רק בהדלקת הלילה), וגם מיישב בזה את קו' הב"י הידועה, 'שעשו זכרון ליום ראשון לכבוד ההיכל שהדליקו בו תחלה בבית שני'].

הרמ"מ שולזינגר: לכן כשחל נר א' דחנוכה בש"ק מדליקין מבעוד יום, בכ"ד כסלו.

*

ואולי רומז לכך לשון התיקוני זוהר: בַּהֲהוּא זְמַנָּא אֲתַעַר דְּוֹד בְּכַנּוֹר דְּאִיהוּ מְנַגֵּן מֵאֲלִיו, בְּעִשְׂרָה מֵינֵי נִיגוּנִין: קְדָמָא בְּאֲשְׁרֵי וְדָא בְּרֵאשִׁית: (תקון י"ג) בְּרֵאשִׁית תַּמְן אֲשֶׁר־י, וְדָא אִיהוּ אֲשְׁרֵי הָאִישׁ וכו'... תְּמִינָא בְּהוֹדָא, וּבִיהַ הָוָה מְשַׁבַּח דְּוֹד הוֹדוּ לֵינִי, וְדָא הוֹד וְדָא, לְמַנְצַח הוֹדוּ, בְּהוֹן רְמִיזוּן נֶצַח וְהוֹד, וְאִינוּן נְסִין, וּבִיהַ שְׁבַח מְשָׁה אָז, הָדָא הוּא דְכַתִּיב (שמות טו א) אָז יִשִּׁיר מְשָׁה, בְּגִין דְּאִיהוּ הוֹד דִּיהִיב לְמְשָׁה, (ישעיה נח ז) אָז תִּקְרָא וְיִי יַעֲנֶה, וְאִיהוּ תְּמִנָּא יוֹמִין דְּמִלְּהָ, וּבְתַרִּיהַ בְּרִית דְּאִיהוּ יְסוּד צְדִיקָא דְעֵלְמָא, וּבִיהַ אֲתַגְלִיא י' (דף כט ע"א) דְּמִלְּהָ, עֲשִׂירָא לְעֵשֶׂר סְפִירָן, וְאִיהוּ הוֹד תְּמִנָּא יוֹמֵי דְחַנוּכָּה, לְאַרְבַּעַה וְעֶשְׂרִין יוֹמִין, דְּאִינוּן בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מְלָכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד, וּמִיד דְעֵלְהָ זִית טָרְף בְּפִיָּה, שְׂרִיא כ"ה עַל יִשְׂרָאֵל בְּכ"ה בְּכֶסֶל, וְאֵלִין אִינוּן כ"ה אֲתוּן דִּיחֻדָּא, דְּאִינוּן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל וְגוֹמֵר, וְדָא אִיהוּ חַנוּכָּה חֲנִי' ב"ה.

(תרגום): הַשְּׁמִינֵי בְּהוֹדָא, וּבוּ הָיָה מְשַׁבַּח דְּוֹד הוֹדוּ לְהוִי"ה, וְזָה הוֹד וְדָא, לְמַנְצַח הוֹדוּ, בְּהֵם רְמוּזִים נֶצַח וְהוֹד, וְהֵם נְסִים... וְהוּא שְׁמוּנָה יְמֵי מִלְּהָ, וְאַחֲרֵיוּ בְּרִית שְׁהוּא יְסוּד צְדִיק הָעוֹלָם, וּבוּ הִתְגַּלָּה י' שֶׁל מִלְּהָ, עֲשִׂירֵי לְעֵשֶׂר סְפִירוֹת, וְהוֹד הוּא שְׁמוּנָה יְמֵי הַחַנוּכָּה, לְאַרְבַּעַה וְעֶשְׂרִים יוֹמִים, שְׁהֵם בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מְלָכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד, וּמִיד שְׁעֵלְהָ זִית טָרְף בְּפִיָּה, שׁוֹרָה כ"ה עַל יִשְׂרָאֵל בְּכ"ה בְּכֶסֶל, וְאֵלוּ הֵם כ"ה אוֹתוֹת הַיְחוּד, שְׁהֵם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל וְגוֹמֵר, וְזָה הוּא חַנוּכָּה חֲנִי' ב"ה.

*

שבת מיהודה (ר' אברהם ב"ר יהודה ליב איגר): אמנם שרש ועיקר הנס היה בכ"ד בכסלו שבו נמצא הפך של שמן ומה שלא נקבע שום זכר לנס בעצם היום הזה רק שמתחיל החנוכה באור ליום כ"ה הוא מפני שבקדשים הלילה הולך אחר היום (חולין פג, א) אבל על כל פנים עצם המקור לנס השמן שנתברך המועט בוודאי היה מיום הקדוש הזה בעשרים וארבעה לתשיעי שנתגלה נבואת חגי הנביא 'מן היום הזה אברך', שביום הזה נפתח מקור הברכה ובפרט כשהוא בשבת קדש כי הוא מקור הברכה וכל ברכה שנשתלשל בעולם הזה שרשו ומקורו מתיבת ברוך הנאמר על הש"י כביכול, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם וע"ד.

*

דעת המאירי (שבת כא:): שבכ"ד כסלו נצחו את היוונים.

*

אמרי אמת תרפ"ה נר א: כתיב בחגי שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה מיום עשרים וארבעה לתשיעי וגו', וזהו חנוכה.

*

ארחות חיים (ספינקא, סי' תר"ע סעי' א), הבן איש חי, ועוד, שביום כ"ד כסלו, ערב חנוכה, נוהגים לומר נבואת חגי בפרק ב' בעשרים וארבעה לחודש התשיעי עד סוף הספר.

*

חדש בחדשו (ליברמן): בפרק זה נהרג הבל לדברי ר"א * ביום זה נבא חגי הנביא ע"ה * ביום זה התחילו להוסיף על יסוד הראשון שבנו בימי כורש * בשנת ה"א ק"י נהרגו ונשרפו כל יהודי נירנבורג בעת ששררה המגפה השחורה ר"ל * בשנת ה"א תמ"ח ביום זה נפלה דליקה גדולה בעיר פירארה בבית אופה נכרי שהי' סמוך לרחוב היהודים והיהודים היו בסכנה וניצולו בעזה"י ולזכר הנס קבעו תענית מדי שנה בשנה.

*

הגרא"א יאלעס בדרשת התרמה בפילדלפיה בכ"ד כסלו תשכ"ז [שכמו שחגי בא בכ"ד כסלו ושאל ראשית על ענין הטהרה כך הרבי מהעלמען].

*

ימי הילולא בכ"ד כסלו (על פי 'מליצי יושר'): תרס"ג ר' משה ב"ר מנחם מדעש * נ"ט רבי אברהם ב"ר שמואל אבולעפיא * תקנ"ה רבי זכריה מנחם ב"ר אריה לייב מפודהייץ * תרכ"ו רבי מרדכי זלמן ב"ר יוסף יצחק מזיטומיר * תרס"ג רבי משה ב"ר מנחם מענדיל פאנט מדעש * תרע"ה רבי יוסף נתן ב"ר אלטר מאיר דוד מוואלברום * תשע"ח, הגראי"ל שטיינמן זצ"ל.

אבניה ברזל / הרב יהודה אייזנשטיין, מח"ס 'אהל מועד', ישיבת מיר ירושלים

"אין לכם חלק באלוקי ישראל" או "להשכיחם תורתך"?

וְאִם גַּם זֹאת בְּהִיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲבִיבֵיהֶם לֹא מֵאֲסָתִים וְלֹא גְעֻלָּתִים לְכַלְתָּם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתָּם (ויקרא כו, מד)

"אין לכם חלק באלוקי ישראל"

[א] חז"ל (ב"ר ב, ד) אומרים שיון החשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן, שהיתה אומרת להם "כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל".

ויש להבין: [א] מה הכונה "אין לכם חלק באלוקי ישראל"? וכי עם ישראל גרוע יותר מכל האומות שיש להם חלק בקב"ה?

[ב] גם יש להבין, איך זה משתלב עם מה שאומרים בנוסח התפילה שהיונים גזרו "להשכיחם תורתך"?

[ג] עוד יש להעיר בנוסח 'על הניסים', שאומרים "עמדת להם בעת צרתם רבת את ריבם כו' מסרת גיבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים, וטמאים ביד טהורים, ורשעים ביד צדיקים, וזדים ביד עוסקי תורתך".

והנה בשלמא חלשים ומועטים לעומת גיבורים ורבים, הוא באמת נס וחידוש, אבל מהו החידוש בטהורים, צדיקים, ועוסקי תורתך. וכי טמאים, רשעים, וזדים זה סיבה לנצח?

"כי חלק ה' עמו"

[ב] ונקדים תחילה לבאר את המושג "חלק" באלוקי ישראל, עפ"ד תנא דבי אליהו (פרשה א) שאמרו ש"הקב"ה שמח בחלקו". ומוהר"ח מוואלוויץ זצ"ל שאל את רבו אדונינו הגר"א, מה הכונה שהקב"ה שמח ב"חלקו", הרי לה' הארץ ומלואה? והשיב לו, שכונת חז"ל הוא שהקב"ה שמח במה שבחר בישראל שהם נקראים חלקו של הקב"ה כמש"נ "כי חלק ה' עמו". והקב"ה שמח בישראל בכל מצביהם, גם אם לפעמים יורדים ממדרגתם הרוחנית, שוכן הוא אתם בתוך טומאתם. ושמח הוא בחלקו במה שבחר לו את ישראל לעם ולא יטשם ולא יעזבם לעולם ועד (מובא בספר 'חפץ חיים על התורה' פר' האזינו עה"פ "כי חלק ה' עמו").

"אשר חלק מחכמתו ליראיו"

והנה בגמ' בברכות (נח, א) איתא שהרואה חכמי ישראל מברך "ברוך שחלק מחכמתו ליראיו", והרואה חכמי אומות העולם מברך "ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם".

וראוי לעמוד על שינוי הלשון, שאצל חכמי ישראל אומרים "אשר חלק", ואילו אצל אומות העולם אומרים "אשר נתן".

וביאררו המג"א (או"ח רכד, ד) והט"ז (שם, א): דכשאתה אומר "חלק" צריך אתה לדעת ממני נחלק, נמצא שיש יחוס לחלק אחר מי שנתחלק ממנו. משא"כ באומות שאין להם יחוס אחרי הנותן כמו כל מתנה דלית בה אחריות על הנותן אלא מה שזכה וזהו לא. ועל כן אמר הכתוב (בראשית כה, ו) "ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות" ואמרו בגמ' (סנהדרין צא, א) שם טומאה מסר להם הוא – ג"כ על הכוונה שזכרתי שאחר שנתן להם מתנה זו שוב אין דביקות בנותן.

מבואר שהמושג "חלק" הוא שיש שייכות והתייחסות לחלק שהוא בא ממנו. ועם ישראל הם חלק מהקב"ה, חלק אלויה ממעל.

מכח התורה, "להשכיחם תורתך"

ג] והנה הביטוי של "כי חלק ה' עמו" מתבטא אצל חכמי ישראל מכח לימוד התורה. ומקור לזה מדברי המדרש (ב"ר סה, טו) שאמרו עה"פ שנאמר על יעקב "ואנכי איש חלק" כמד"א "כי חלק ה' עמו". ומפורש מדברי חז"ל ש"כי חלק ה' עמו" הוא מיוחס דוקא ליעקב, והטעם הוא כי יעקב הוא עמוד התורה. – וזהו "ותן חלקנו בתורתך"!

וממילא מובן היטב, שבזה שאמרו היונים ש"אין לכם חלק באלוקי ישראל" וכמו שמבאר המהר"ל (נר מצוה ח"א עניני ארבע המלכויות): "אבל היונים לא היה כונתם בשביל לכלותם, רק היו אומרים כי אין לכם חלק בו יתברך, רק כי לנו הוא המעלה האלקית".

דהיינו שהיונים אמרו, שאנחנו לא העם הנבחר שמיוחסים וקשורים אל הקב"ה בצורה של "חלק" (ובמקו"א נתבאר שטענתם שאמנם בחר בנו ה' אבל עזב אותנו בחטא העגל, וזהו הרמז של "קרן השור") – ממילא באופן זה החכמה שלנו תהיה מוגדרת בלשון "מתנה" שנחשב שם טומאה, וזה עצמו הוא "להשכיחם תורתך"!

דיבורי חול בבתי כנסיות – אין לו חלק באלוקי ישראל

ד] ויש לצרף דברים נוראים שכותב הבן איש חי (ויקרא שנה א אות א) לבאר את דברי הזוהר (שמות קלא, ב) שאמרו "המדבר דברים בטלים בבית הכנסת אין לו חלק באלוקי ישראל" (וז"ל הזוהר "מאן דמשתעי בבי כנישתא במילין דחול, ווי ליה דאחזי פרודא, ווי ליה דגרע מהימנותא, ווי ליה דלית ליה חולקא באלהא דישראל, דאחזי דהא לית (ליה) אלהא ולא אשתכח תמן (ולית ליה חולקא ביה) ולא דחיל מניה כו").

וביאר ע"פ מש"כ אפיקי יהודה (דרוש יד) במאמר אחאב שכפר באלהי ישראל (עי' סנהדרין קב, ב ועין אליהו שם), שהקב"ה נקרא "אלהי ישראל" מפני שאין ביניהם שר אמצעי, אבל לגבי אוה"ע הוא נקרא "אלהי האלהים" כי יש להם שרים אמצעיים, והעדות על כך שאין לישראל אמצעי זה ממה שמצינו שהקב"ה השרה שכינתו בבתי כנסיות ובתי מדרשות. ולכן המזלזל בהם נראה שאינו מודה שיש שם השראת שכינה, ולכן אין לו חלק באלהי ישראל, היינו בתואר של "אלהי ישראל" שזכו בו ישראל עכ"ד.

וכך כותב גם החת"ס (דרשות שט, ב) דברים נוראיים: "כי הקב"ה ברחמיו וחסדיו, השאיר לנו מקדש מעט בתי כנסיות ובתי מדרשות, אם אנו נוהגים בהם קודש, אזי הם עתידים לקבוע בא"י ויש להם גם עתה קדושת א"י והתפללות נשתלחות לשער השמים, אך אם ח"ו אנו נוהגים בהם בזיון ח"ו ומדברים בהם דברים בטלים, וההבל של דברים בטלים הוא טמא ומתלבש בו שר של חו"ל והוא גם הוא נעשה בעה"ב בבתי הכנסת ומקבל התפילות ומכניסם אל החיצונים והוא ליה כעובד עבודה זרה, ככל הדר בחו"ל שדומה כמי שאין לו אלוה".

וכותב הצל"ח (דרשות הצל"ח דרוש לט) על ימי החנוכה: "ואם כן בימים הללו של חנוכה, ראוי ליתן לב לתקן כל הדברים הגורמים לשכינה שתסתלק מישראל, שזה היה **כונת היונים**. והנה בעוה"ר עת הגלות אפס מקום להשראת השכינה כי חרב בית מקדשינו, והקב"ה ברחמיו השאיר לנו שארית ככתוב "ואהי להם מקדש מעט כו" אלו בתי כנסיות (מגילה כט, א), ושם השכינה שורה. ואלו המדברים בבית הכנסת, אין לך מורד במלכו של עולם בהיכלו לפניו גדול מזה, וזה מטמא אויר הקדוש דוגמת היונים שטימאו המזבח, כי זה מעמיד צלם בהיכל!"

דהיינו, שמאחר והיונים רצו לקעקע את המיוחדות שלנו עם הקב"ה, ממילא יש תביעה על הדבר הקדוש שלנו שבו יש את היחס ביננו לקב"ה, לשמור עליו ולהראות שאנחנו מכירים בזה. וכולל כל זאת הצורה של "בן תורה" איך שהוא אמור להתנהג לגיונו של מלך.

-ב-

"ולא געלתים" בימי יונים

הן ונרחיב עוד בחילוק ובהבדלה הנצרכת בין ישראל לאומות העולם ובזממת יון. דהנה יש להעיר, במה שמובא בגמ' במגילה (יא, א) עה"פ (ויקרא כו, מד) "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם". במתניתא תנא "לא מאסתים" – בימי כשדים שהעמדתי להם דניאל חנניה מישאל ועזריה. "ולא געלתים" – בימי יוונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיה כהן גדול. "לכלותם" – בימי המן שהעמדתי להם מרדכי ואסתר. "להפר בריתי אתם" – בימי פרסיים שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי דורות.

וקשה, שהרי מקרא זה נאמר על זמני הגלות (כלשון הפסוק "בהיותם בארץ אויביהם"), וא"כ מה השייכות למנות בזה את הנס שארע בימי חשמונאי ובניו שהיה בזמן שהיה בית המקדש השני בבנינו (ויעו"ש במהרש"א מש"כ בזה).

ומבאר החת"ס (תורת משה פר' וישב): "וההיפך גלות יוון, היינו בארץ הקדושה וביהמ"ק קיים, אך עשו עמנו רעות רבות ומיתות משונות לבטל התורה התורה ומצות ישראל, ולגלות ייחשב".

מעשה דינה כנגד יון

ו] אך באמת יש בזה עומק טפי, דהנה מבואר בחז"ל (ב"ר פד, ג) עה"פ "לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רגז" (איוב ג, כו), 'לא שלותי' מעשו, 'ולא שקטתי' מלבן, 'ולא נחתי' מדינה, 'ויבא רגז' בא עלי רוגזו של יוסף. ועוד אמרו (שמו"ר פכ"ו): "לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רוגז, לא שלותי מבבל, ולא שקטתי ממדי, ולא נחתי מיון, ויבא רוגז באדום".

וכותב השל"ה (וישב אות מד): "והנה כבר ידוע כל מה שאירע לאבות הוא סימן לבנים, על כן אני אומר שאלו ארבע צרות רומזות לארבע גליות. צרות יוסף רומז על גלות בבל כו'. צרת לבן אשר ביקש לעקור את הכל רומז על גלות מדי, כי המן הרשע בקש להשמיד ולהרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן. צרת דינה שנלקחה לזנות, רומז על גליות יון, שהגזירה הגדולה היתה להיות כל בתולה בתחילה נבעלת להגמון, ועל כן חנה בת חשמונאי קדשה השם ואירע הגאולה על ידה. צרות עשו הוא כמשמעו גלות אדום, עשו הוא אדום".

יעקב אבינו כל מגמתו היתה להעמיד את "בית ישראל" באופן שלא יהיה שום פסול ושמץ פסול במטתו, ומעשה דינה ושכם בא לקעקע כל זאת, שבאו ואמרו "התחתנו איתנו" ונעשה מסחר יחד.

ולכן גלות יון הוא כנגד "מעשה דינה", שהנה כד נתבונן הרי גלות יון הוא הגלות היחידה שלא באה להכחיד את עם ישראל, רק באו להכניס בהם את תרבות הגויים. וזה היסוד והמסר בימות החנוכה אשר עלינו להבין ולהשכיל – שעם ישראל שונה ומובדל מאומות העולם.

כבשה אחת בין שבעים זאבים

ז] וידועים דברי חובות הלבבות (שער הבחינה פרק ה) ששני פלאים כותב טומן בתוכו ההשרדות שלנו בגלות הארוך. א] עם ישראל לא מסכים עם חוקי הגויים בסתר ובגלוי והם יודעים מזה. לכל אורך הגלות עם ישראל מיד היה תחת ממשלה של אומות העולם שהיו נגד קיום התורה והמצוות ואעפ"כ היה לנו קהילות משלנו, מוסדות חינוך משלנו, בתי דינים משלנו, וכל דיני גיטין וקידושין ויוחסין. ב] גוי ממוצע עובד בשביל פרנסת ביתו יותר מאשר עובד יהודי ממוצע כדי להשיג את פרנסתו.

והוסיף שזה מכח ההבטחה של הקב"ה כמש"נ "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם" (שכאמור על הפסוק הזה נדרש בגמ' במגילה "ולא געלתים" בימי חשמונאי ובניו).

ועד"ז ידועים דברי רבי יעקב עמדין (בהקדמה לסידורו) שכותב שמבחינתו זה נס יותר גדול מנסי יציאת מצרים.

"ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי"

חן אמנם עלינו לדעת מהו הסוד שטמון בהנהגה הזו של הקב"ה שמנהיג אותנו בהנהגה פלאית וניסית בכל אורך הגלות הזו.

חז"ל מגלים לנו שיש תנאי בזה, שכך אמרו (ספרא קדושים פרשה י פי"א): "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי" – אם מובדלים אתם מן העמים הרי אתם לשמי, ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר מלך בבל וחביריו.

ועפ"ז יש לבאר מה שאמר יעקב אבינו לשמעון ולוי אחרי שהרגו את כל הזכרים של שכם "ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי להבאישני ביושב הארץ בכנעני ובפרזי ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי" (בראשית לד, ל).

הפשטות של המקרא הוא, שיעקב אבינו אומר שמעשה זה הכניס אותם לכלל סכנת נפשות – סכנת השמדה והכחדה, שהרי אנחנו רק מתי מספר לעומת הגוים שמסביבנו שהם עם גדול ורב ועל כן התגרות זו בם הכניסה אותן לכלל סכנה.

וקשה מדברי חז"ל (ב"ר פ, יב) שאמרו שאמר להם "עכרתם אותי" – צלולה היתה החבית ועכרתם אותה. והכונה שהמעשה הזה של 'רציחות' גרם שהחבית אינה צלולה. וצ"ב מהו ה'חבית הצלולה' שהיתה עד עתה ונהפכה מעתה לעכורה, ומדוע זהו סיבה לסכנת נפשות. והרי בפסוק נאמר שהסכנה הוא מחמת ש"אני מתי מספר" והיאך זה תואם עם דברי חז"ל שהחבית נעכרה.

ונקדים בדבריו של מרן הרב שך זצ"ל (מחשבת זקנים עמ' עד-צח) על דברי חז"ל (ב"ר סה, כ) שאמרו עה"פ (בראשית כז, כב) "הקול קול יעקב והידיים ידי עשו" – לא עמדו פילוסופין בעולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי, נתכנסו כל עובדי כוכבים אצלו אמרו לו תאמר שאנו יכולים ליזדווג לאומה זו? אמר לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהן ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדווג להם, שכך הבטיחן אביהן ואמר להם "הקול קול יעקב" בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות אין הידיים ידי עשו, ואם לאו הידיים ידי עשו אתם יכולים להם כו' ע"כ.

והקשה שהרי משמעות הפסוק הוא להיפך – שכאשר "הקול קול יעקב" או "הידיים ידי עשו" שהרי כתובים שניהם יחד בפסוק, ואילו חז"ל דורשים להיפך שכאשר הקול קול יעקב אין הידיים ידי עשו?

וביאר שיצחק אבינו קבע שלכל אחד יש את התחום שלו, תחומו של יעקב הוא "איש תם יושב אהלים" וזהו "הקול קול יעקב", ותחומו של עשו הוא "על חרבך תחיה" וזהו "הידיים ידי עשו". וכאשר כל אחד על מקומו דהיינו שיעקב מקיים את תפקידו שקולו נשמע בבתי כנסיות ובתי מדרשות אז גם הידיים של עשו נשארות במקומן שהידיים אצל עשו ויריבו העכו"ם ביניהם ולא יציקו לישראל. וזהו כונתם של חז"ל "אין הידיים ידי עשו" – היינו שלא יהיה ידי עשו אצל קול יעקב אלא יהיו הידיים רק אצלו.

אבל אם ח"ו אין "הקול קול יעקב" והיינו שיוצאים קצת מהתחום לתוך התחום של "ידי עשו" (כמש"נ "אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלוקינו נזכיר") אז ידי עשו שולטים בקול יעקב.

ומטו משמיה דמוהר"ח מוואלז'ין (פנינים משולחן גבוה פר' קדושים עה"פ "ואבדיל אתכם") שאם אין ישראל עושים הבדלה ביניהם לאומות העולם, הקב"ה דואג שזה יקרה על ידי הגויים – בכל הצרות והעלילות שהם עושים לנו (ראה גם בבית הלוי פר' שמות שהאריך בזה).

וזה היה הטענה של יעקב על שמעון ולוי – וכמו שפרש"י עה"פ (בראשית מט, ה) "שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם" – אומנות זו של רציחה חמס הוא בידיהם, מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא, ואתם חמסתם אותה הימנו.

והיינו כי כל זמן שאנו מובדלים מן האומות אז יש לנו הבטחה שאנו של הקב"ה והוא דואג לנו בהנהגה מיוחדת ואין אנו צריכים לחשוש ממה שאנו "מתי מספר". אבל מכיון שנהגתם עצמכם כמנהגו של עשו ממילא הפקעתם את עצמכם מלהיות מובדלים מן העמים ומאז הנכם של נבוכדנצר וחביריו – ואז יש שליטה ל"ידיים של עשו" על "קול יעקב" וחוזר החשש הטבעי דכיון ש"אני מתי מספר" לכן "ונאספו עלי והכוני" וממילא אין הבטחה של "ואף גם זאת כו'" ואז "ונשמדתי אני וביתי" ולא יהיה קיום לעם ישראל.

"ולא געלתים" בימי חשמונאי ובניו

טן עתה נבוא לבאר את הנוסח ב'על הנסים' מה שאומרים מסרת טמאים ביד טהורים - רשעים ביד צדיקים - וזים ביד עוסקי תורתך. והערנו, שבשלמא חלשים ומועטים לעומת גיבורים ורבים הוא באמת נס וחידוש, אבל מהו החידוש בטהורים, צדיקים, ועוסקי תורתך. וכי טמאים, רשעים, וזדים זה סיבה לנצח?

אלא שזה גופא אנחנו אומרים שהצורה והסיבה שהקב"ה עמד לנו בעת צרתינו ורב את ריבנו למסור גיבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים, הוא רק בגלל שהצורה היתה מלחמה של טמאים רשעים וזדים כנגד טהורים צדיקים ועוסקי תורתך – שאז אנו מובדלים מן העמים להיות לו ולכן זה סיבה לקיום ההבטחה שאמר הקב"ה (ויקרא כו, מד) "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם".

ומו"ר המשגיח הגר"ר הכסטר שליט"א הוסיף לבאר, מדוע הנס של חשמונאי ובניו נכלל בכלל הפסוק "בהיותם בארץ אויביהם".

וביאר זאת עפ"ד מרן רבי ירוחם זצ"ל שעמד על דבר פלא, מה שאנו רואים שבגלות בית ראשון שהיה רק 'שבעים שנה' נשאו נשים נכריות (עי' עזרא י, י) ואילו בגלות בית שני עד לפני כמאתיים שנה שרדו ולא היה נישואי תערובת. וביאר שהחילוק הוא כי בגלות בית שני היה הכנה ע"י מתתיהו ובניו.

הנס של חשמונאי ובניו גילה והוכיח לעם ישראל שגם בתוככי אומות העולם שייך לשרוד – והיינו שמזה הבינו שיש מהלך של מסרת "גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים" אם אנחנו נמשיך לדבוק להיות "טהורים צדיקים ועוסקי תורתך" לעומת "טמאים רשעים וזדים" שאז הקב"ה דואג לנו גם למסור גבורים ורבים ביד חלשים ומועטים.

ומכח הגילוי הזה מצליח עם ישראל לשרוד את כל אורך הגלות הזה – וכאמור עד לפני כמאתיים שנה לא היה מושג של נישואי תערובת. וכדברי רבי יעקב עמדין זצ"ל שאמר שבהתבוננו בנפלאות אלה גדלו אצלו יותר מכל הניסים והנפלאות שעשה השי"ת לאבותינו במצרים ובמדבר ובארץ ישראל.

ולכן גם הנס של חשמונאי ובניו נכלל בכלל הפסוק "בהיותם בארץ אויביהם" מפני שהנס הזה הוא זה שנותן את כל הכח וההבנה לגלות של בית שני וכדברי חובות הלבבות שהובא לעיל שכתב שפלאי ההשרדות בגלות הוא מכח ההבטחה של הקב"ה שאמר "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם".

י] נמצינו למדים, שעם ישראל הוא חלק מהקב"ה "כי חלק ה' עמו" לעומת אוה"ע שלהם הקב"ה נותן ומסלקם ממנו. וכל זה מגיע מכח התורה – "ותן חלקינו בתורתך", ולכן כשאין הבדלה בין ישראל לאומות העולם הרי זה נחשב "להשכיחם תורתך". ונכלל בכל זה הזהירות בבתי כנסיות ובתי מדרשות – ששם השכינה שורה, ושם המקום המיוחד שלנו עם בורא עולם יותר משאר אומות העולם. וידיעת ההבדלה והחיים בצורה שכזו היא הגורמת לנו לשרוד את הגלות.

"אדם ביקר בל יבין נמשל כבהמות נדמו"

ונסיים בענין נוסף שיש בהכרה במעלת ישראל, והוא מה שכותב הג"ר אברהם החסיד אחי הגר"א (פנינים משולחן גבוה פר' בהעלותך) לבאר מה שנאמר (תהלים מט , כא) "אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו".

ואלו דבריו: "שכל עיקר שליטת יצר הרע על האדם הוא משום שלא יבין את ערכו, כי אם ידע את רום מעלתו ויקרת ערכו, ישמור על כבודו הרם לבל יתחלל בשום אופן, ולא יפול במצודת היצר. וזהו שנא' "אדם ביקר" – הוא איש הישראלי הנקרא 'אדם' (וכמו שאחז"ל "אתם קרויים אדם ואין אוה"ע קרויים אדם), "ביקר" – מחמת יקרת רוחו שהיא חלק אלוה-ה ממעל, אשר שב ועולה עד למעלה, אבל "ולא יבין" – הוא אינו מבין מעלתו אשר בגינה הוא קרוי אדם, ולכן הוא "נמשל" – היצה"ר מושל עליו, יען "כבהמות נדמו" – שעושים מעשה בהמה" עכ"ד.

*

³ הגר"מ שפירא אמר בשם אחד מהגדולים, שהנסיון של הדור הזה הוא אי ההבדלה בין ישראל לאומות העולם.

"עמדת להם בעת צרתם", ההבדלים בין חנוכה לפורים מתוך נוסח 'על הנסים'!

וַיִּלְבַּשׁ צָדְקָה פְּשָׁרֵינָּה וְכֹבֵעַ יְשׁוּעָה בְּרֵאשׁוֹ וַיִּלְבַּשׁ בְּגָדֵי נֶקֶם תְּלַפְּשֵׁת וַיַּעַט פְּמַעִיל קְנָאָה
(ישעיה נט, יז)

חילוקי הלשונות בנוסח "על הנסים"

א] נעמוד כאן על כמה וכמה חילוקי לשונות ב"על הנסים" בין חנוכה לפורים.
"בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה" לעומת "בימי יוחנן בן מתתיהו כהן גדול כו'" ולא
אמר כאן את מקום הגזירה – והביאור הוא עפ"ד הגר"א במגילת אסתר שמבאר ש"שושן
הבירה" הוא חלק עיקרי בנס, יעו"ש שמבאר את כל ענין הכסא שרצה לבנות כמו הסכא
של שלמה ולא היה יכול להוציאו משם.

"כשעמד עליהם הזמן הרשע" לעומת "כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל" –
והביאור עפ"ד הלבוש שכותב שחלוק במהותו הזגירה שהיה בפורים על הגופים וזה
"עליהם" לעומת הגזירה בחנוכה שהיתה רוחנית וזה הכונה "על עמך ישראל".

אבל נמשיך הלאה שבחנוכה אומרים "רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם"
הכל לשון עבר, לעומת פורים שאומרים בברכת "הרב את ריבנו" "הרב את ריבנו והדן
את דיננו והנוקם את נקמתינו" הכל בלשון הווה. ועוד חילוק, שבחנוכה אומרים "ריבם"
כאילו אנחנו מהצד לא קשורים למאורע לעומת פורים שזה "ריבנו" הריב שלנו.

עוד יש לעמוד על הנוסח "עמדת להם בעת צרתם" – שצ"ב מה עומק הכונה, ובפרט
שבפורים לא מוזכר נוסח זה.

וכן "ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך" – "ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן
כהיום הזה" – שכל זה לא מוזכר בפורים.

ובפרט סוף הנוסח "וקבעו שמונת ימי חנוכה" שלכאורה אינו מענין הנס, ובפרט
שבפורים זה לא הוזכר – ואכן מצינו במדרש (אוצר המדרשים (אייזנשטיין) חנוכה עמוד
193) שאמרו: עמדו וטמאו כל השמנים שבביהמ"ק ולא נשתייר כ"א פך שמן שלא היו
יודעים שהיה מונח תחת המזבח ונעשה נס והדליקו מאותו פך קטן שמונה ימים, ועמד
הקדוש ברוך הוא וקבע להם שמונה ימי חנוכה שלא היה מועד עד עכשיו. אמר הקדוש
ברוך הוא חשבתם לעקור שבעת הנרות ושמונה ימי החג הנני מביא עליכם שמונה ימים
ושבעה בני חשמונאי שמאבדים אתכם מן העולם. אתם אמרתם שכל מי שיזכיר שמי
ידקר בחרב, אני קובע הלל לשמי שמונה ימי חנוכה, ועליהם אמר דוד למנצח על
השמינית.

"וקבעו שמונת ימי חנוכה"

בן נקדים לבאר את ה"וקבעו שמונת ימי חנוכה" בהקדם סוגית הגמ' בשבת (כא, ב) שאמרו "לשנה אחרת קבעום כו'". ומדוע לא קבעו מיד, ראה בבן יהוידע שכתב בזה:

"בשנה ראשונה עשו ח' ימים טובים בהכרח מפני הנסים שנעשו בהם בשמן וכל יום שנעשה בו הנס בשמן מוכרחים לעשותו יו"ט. אך לשנה אחרת ראו חכמי הדור שאותה ההארה שהיתה בשמים למעלה בשנה שעברה שהיה בה הנס חזרה ונתגלית בשנה זו והבינו שבשמים קבעו ימים אלה לאותה ההארה בכל שנה, ולכך גם הם עשאו ימים טובים. ולפי"ז מ"ש קבעום לא קאי על בית דין שלמטה אלא קאי על השמים ממעל כו' קבעום למעלה בגילוי ההארה ועשאו למטה ימים טובים בהלל והודאה".

והביאור הוא ע"פ הידוע מש"כ הרמח"ל בדרך ה' שהמועדים אינם סתם זיכרון אלא מה שחזר ומאיר. וזהו "וקבעו שמונת ימי חנוכה".

ויש להרחיב בזה, דהנה הט"ז (תרפב, ג) עומד לבאר מה שאומרים "בימים ההם בזמן הזה" והלבוש כותב שי"ל "ובזמן הזה" והכונה שגם בזמן הזה עושה לנו נסים:

"כתוב בלבוש שי"ל "בימים ההם ובזמן הזה" בוי"ו כדי לכלול כל הניסים שעשה לאבותינו ולפרוט אותו הנס דעכשיו מעין המאורע שבכל יום עושה לנו ניסים גלויים ונסתרים כמו שעשה לאבותינו ג"כ גלויים ונסתרים". וכותב הט"ז: "ולא נ"ל כן דא"כ ק' ל"ל "בימים ההם" ודאי היה בימים ההם שהיו אבותינו חיים, ויעו"ש מש"כ בזה.

אולם בקדושת לוי (קדושות לחנוכה קדושה ראשונה) כותב: "דהנה צריכין להבין למה עשאו יום טוב וקבעו בהלל ובהודאה על הנס דשמונת ימי חנוכה ודפורים, ולא עשאו יום טוב ביום מלחמות סיסרא, וביום מלחמות סנחריב אשר היה נס גדול שרצה האל יתברך לעשות חזקיהו משיח וכו' (סנהדרין צד, א), וביתר נסים שבכל יום. אלא, הנס שראו אבותינו ונביאים הקדמונים ואנשי כנסת הגדולה שעשה גם כן פעולה במעשינו הטובים, שאלו החסדים נתגלה בכל שנה ושנה ובכל דור ודור ומאירים אלו הנסים לפי גודל מעשיהם אשר עשו הקדמונים שיתגלה תמיד, עשאו יום טוב, כגון חנוכה ופורים ושלש רגלים. אבל במלחמות סיסרא וסנחריב וכדומה להם, ראו הקדמונים שלא היה כח בידם שיתגלה זה ההארה לזה הנס והחסדים ההמה בכל דור ודור ובכל שנה ושנה, לכן לא עשאו ימים טובים".

ועפ"ז מבאר: "וזה היה כוונת אנשי כנסת הגדולה 'שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה', כלומר, שאלו החסדים והניסים וההארות שהיו אז בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול, נתגלה עד עכשיו, בזמן הזה. וגם בנוסח ד'על הנסים' נאמר גם כן 'ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה', ולכאורה תיבת 'פורקן כהיום הזה' אין לו הבנה. ולפי עניות דעתי יתכן לומר, כלומר, שכהיום הזה הפורקן והתשועה שהיה אז בימים ההם, בימי מתתיהו כו'".

ומוסיף: "וזהו 'לשנה אחרת עשאוּם י"ט וקבעום בהלל ובהודאה' (שבת כא, ב), כלומר, שקבעו שאלו ההארות והנסים והחסדים יהיו תמיד, ובוה אנו ממשיכין ההארה תמיד בכל זמן".

דהיינו שנוסח הברכה מעיד שזה מועד – מועד הכונה כמש"כ המהר"ל ויעוד משלון "ונועדתי לך שם", ולכן הנסוח אינו "שעשה לי נס במקום הזה" אלא "בימים ההם בזמן הזה", וזה היה והתחדש להם רק לשנה הבאה שזה נס שונה משאר הנסים.

"עמדת להם בעת צרתם"

ג] אך עדיין עלינו לבאר מדוע חלוק פורים מחנוכה, שרק בחנוכה המתינו לשנה הבאה. ולהבין זאת נביא כאן יסוד גדול שמבאר הגר"ש קלוגר – והוא בא לבאר את הנוסח "עמדת להם בעת צרתם".

הנה חז"ל (שמו"ר כא, ו) אומרים על קריעת ים סוף "כך התניתי מתחילה שאני קורעו שנאמר "וישב הים לפנות בוקר לאיתנו" לתנאו שהתניתי עמו מתחלה". דהיינו שכל הנסים שהקב"ה עושה זה כבר מתוכנן מששת ימי בראשית כל אחד בזמנו המיוחד לכך.

וכן אמרו: בראשית רבה (וילנא) פרשת בראשית פרשה ה סימן ה: אמר ר' יוחנן תנאין התנה הקדוש ברוך הוא עם הים שיהא נקרע לפני ישראל הדא הוא דכתיב (שמות יד) וישב הים לאיתנו לתנאו שהתנה עמו, אמר רבי ירמיה בן אלעזר לא עם הים בלבד התנה הקדוש ברוך הוא אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית הה"ד (ישעיה מה) אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי מידי נטו שמים וכל צבאם צויתי, צויתי את הים שיהיה נקרע לפני ישראל, צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני משה שנאמר האזינו השמים וגו', צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע שנאמר (יהושע י) שמש בגבעון דום, צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו שנאמר (מלכים א יז) והעורבים מביאים לו וגו', צויתי את האור שלא תזיק לחנניה מישאל ועזריה, צויתי את האריות שלא יזיקו את דניאל, צויתי את השמים שיפתחו לקול יחזקאל שנאמר (יחזקאל א) נפתחו השמים וגו', צויתי את הדג שיקיא את יונה שנא' (יונה ב) ויאמר ה' לדג ויקא את יונה.

וא"כ כל הנסים גם אלו שנראים לנו שלא בדרך הטבע, מ"מ באמת למעלה הכל נחשב בדרך הטבע. אך יש נסים שגם למעלה אינם בדרך הטבע וכדלהלן.

הנה חז"ל (חולין קלט, ב) אומרים המן מן התורה מנין? מרדכי מן התורה מנין? ואילו בחנוכה לא שאלו חנוכה מן התורה מנין? כי נס מרדכי ואסתר נקבע מששת ימי בראשית, ולכן ראוי שיהיה מרומז בתורה, אבל חנוכה הוא ענין נס חדש ממש שלא הותנה עליו בששת ימי בראשית, וזה נס חדש גם למעלה, ולכן אין סיבה שיהיה מרומז בתורה.

והטעם שחלוק נס של חנוכה מנס של פורים, כי כל הגזירות הקשות עומדים על ישראל זה גזירת הגופים וזה לא שייך לבחירה של בני אדם, לכן נקבע גאולתן בששת ימי

בראשית, אבל בחנוכה שהיתה רק גזירת הדת (כמש"כ הט"ז תרע, ג בשם הלבוש) א"כ בזה כיון שהבחירה חופשית, ואולי לא ירצו ישראל למסור את נפשם על כך ולא יהיו ראויין לנס, ולכן אם היה קובע מתחילה זמן לכך היו כמוכרחין ולא היו בעלי בחירה בזה, ולכן כדי שיהיו בעלי בחירה לא קבע הקב"ה זמן מתחילה, ואח"כ כשמסרו נפשם על קידוש ה' זכו לנס מחדש. (ובהמשך יבואר ביתר ביאור נקודה זו).

וזהו הכונה בנוסח התפילה – שבכל הנסים עמד להם יתברך קודם עת צרתם כבר מששת ימי בראשית, רק שיצא מן הכח אל הפועל בזמנו. אבל בחנוכה עמד להם יתברך רק בעת צרתם ממש. וזהו "ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה" שכל המעשה של הישועה לא נעשה רק כהיום הזה. עכ"ד.

ובזה יש לבאר את הנוסח "ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך" – ע"פ נוסח התפילה "לדוד ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדושתך נקדיש" – דהיינו שרק לעת"ל יתגלה מדת "קדושתך", אבל גדלך זה בכל דור ודור. הגילוי וההנהגה של לעת"ל נקרא קדשך. ובחנוכה שבאמת היה שלא בדרך הטבע, היה גילוי שם "שם גדול וקדוש".

הקורא מגילה למפרע לא יצא

ד] א"כ פורים שהיה מוכן מראש, פשוט שהוא מועד, אבל חנוכה שהיה נס של חידוש הצלה – כלל לא היה פשוט שהוא יהיה הארה של מועד.

[וראה בנפש החיים (שער א פרק כב) שאילולי מקור אסור לחדש מועד לדורות. ולכן י"ל דפורים פשוט מכח המקור שהוא מועד לדורות, אבל חנוכה אילולי שראו שחוזר ומאיר היה אסור להם לחדש, וזהו "וקבעו כו" שנתחדש הארה כ"כגדולה שאף חוזר ומאיר. [וע"ש ד"ה אבל שכתב שמצאו סמך ובר"ה ועדין].

אבל באמת ביותר, הארת הפורים מבאר הגר"א שהוא המסר ע"פ המשל לבן המלך שאז הדר קבלוה מאהבה, וראו שהכל נועד לטובה – והוא מסר לתוככי הגלות.

וכפי שאמרו בשם הגר"א על מה שאמרו "הקורא את המגילה למפרע לא יצא" – דהיינו שקורא את המגילה וכונתו שנעשה לנו נס מכבר, לא עתה. עבור זה לא יצא, רק יחשוב שעתה נעשה לנו הנס. משום דמקיש זכירה לעשיה, מה עשיה למפרע לא יצא – שצריך שיהיה נעשה לעת עתה, אף זכירה למפרע לא יצא עכ"ד. וצ"ב מהו המכוון בזה לחשוב כאילו נעשה הנס עתה. ובפשוטו י"ל דהכונה שהארת הנס חוזר ומאיר בכל שנה ושנה. אך נראה שהכונה הוא, כי הנה גילוי הנסים של יציאת מצרים הוא דבר של "עבר" שהרי רק אז היה נסים גלויים, והגם שמשם אנו יונקים את יסודות האמונה, כל זה הוא

¹ בספר 'זכרון משה' לרבי משה משולם הלוי הורביץ, דף יא, ב (הובא בספר פנינים משולחן הגר"א 'אסתר').

רק "זכר ליציאת מצרים" אבל עצם ההתגלות נגמרה. לא כן ההתגלות של נסי הפורים, היינו מה שבאנו לכלל הכרה בנסים הנסתרים, גילוי זה קיים עד עצם היום הזה.

וזהו המסר אשר מוטל עלינו ללמוד מהמגילה. ולכן נוסח הברכה בפורים הוא "הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו כו'" – בלשון הוה (הרב, הדן, הנוקם לעומת חנוכה) הגם שהנידון הוא על הנס שארע בעבר. כי זהו מהות המועד להגיע לידי הכרה שהקב"ה כסדר בכל מצב שהוא רב את ריבנו ודן ונוקם. ועל כן מי שקראה בצורת למפרע (כאילו זה ענין הודאה על העבר) לא קיים את מהות הענין.

אבל בחנוכה רבת דנת נקמת – במהלך של עמדת להם בעת צרתם, וזהו מהות הימים הללו.

הן ואם זהו הארת המועד – אז מסתבר שזה גם מה שחוזר ומאיר (עי' מש"כ הרמח"ל בדרך ה' על ענין המנורה").

דהיינו שאם חוזר "עמידה בעת צרה" א"כ הוא הארה גדולה מאוד לזכות לענינים חדשים. וראה בשואל ומשיב (דברי שאול דרשות עמ' מד) שמיישב איך ניתן לבקש בחנוכה ופורים "הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כו'" כי הארת המועד חוזר ומאיר כמו שהיה אז.

וראה ביסוד ושורש העבודה (שער יב המפקד פרק א) וז"ל, ובערבית של ח' ימי חנוכה כשאומר "מלכנו הגואלנו מכף כל העריצים" עד "העושה לנו נסים ונקמה בפרעה", יתן במחשבתו הודאה פרטית ליתברך שמו על הגדולות ונפלאות שעשה בימים האלו ביונים, ועל התשועה הגדולה הזאת בישראל, שהרים קרן ישראל על כל שונאינו.

"סוף כל הנסים"

ו] אבל נראה להוסיף עוד בזה.

דהנה היערות דבש (א, ח) מבאר מה שאמרו חז"ל (יומא כט, א) שפורים זה סוף כל הנסים, כי חנוכה לא ניתן ליכתב, וצ"ב מדוע באמת לא ניתן ליכתב? ומבאר, שבחנוכה לא מצינו ששבו בתשובה, ואעפ"כ הקב"ה הושיעה, ולכן זה לא ניתן ליכתב.

¹¹ ומצינו איזה מקור לזה, והוא מה שאמרו בילקו"ש (ישעיהו רמז תקו): "וכנגדם לבש הקב"ה עשרה לבושים, הלבוש הראשון שלבש ביום בריאתו של עולם של הוד והדר שנאמר הוד והדר לבשת, הלבוש השני שלבש הקדוש ברוך הוא ליפרע מאנשי דור המבול של גאות שנאמר ה' מלך גאות לבש הלבוש השלישי שלבש הקדוש ברוך הוא ליתן תורה לישראל של עז שנאמר לבש ה' עז התאזר, הלבוש הרביעי שלבש הקדוש ברוך הוא ליפרע ממלכות בבל של שלג שנאמר לבושיה כתלג חיור, הלבוש החמישי שלבש ליפרע ממלכות מדי של נקמה שנאמר וילבש בגדי נקם תלבושת ויעט כמעיל קנאה הרי תרי, והלבוש השביעי שלבש ליפרע ממלכות יון של צדקה היה שנאמר וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה, וז"ל: "והנה הנביאים יציירו פעולות השי"ת תמיד במלבושיו, כמו שהנכבד לא יתראה ערום רק במלבושיו, כן ה' לא יתראה רק ע"י פעולותיו, ואיכות הלבושים יציירו תמיד לפי איכות הפעולות, והמשפט שיעשה ה' בעכו"ם מצוייר במלחמה כמ"ש (זכריה יד, ג) ויצא ה' ונלחם בגוים ההם, כי הוא יעשה המלחמה בכחו. עפ"ז מצוייר ציור המלחמה הלז שירצה ה' להלחם נגד אויביו, כאילו ילבש

וכך הוא כותב:

"אבל האמת העיקר נס שהיה בחנוכה, כי בכל צרות שבאו לישראל, בצר לישראל ושבו אל ה' בכל לב, ויצעקו אל ה' וירחם עליהם ויושיעם, אבל בגלות אנטיוכוס ימ"ש, גלו ישראל בעון הפריצים ומלשינים וכדומה, והם פקרו ולא שבו אל ה' כלל, ועיין בספורי יוסף בן גוריון כמה רעות עשו ישראל אז, והם היו סיבה לביאת יונים לארץ ישראל, והם לא שבו ועמדו במרדם כנודע, ועדת חסידים אשר היו עם מתתיהו ובניו, הם לא היו מעולם בעדת החטאים. ואם כן אין זה מגדר להושיע לישראל, רק ה' חס על עמו והושיעם אפילו בלי תשובה כלל, וזהו הנס שהוא כנגד חק אלהים, וכביכול ה' לא יעות משפט חלילה, ואז הושיע לישראל בלי תשובה נגד משפט ה', וזה בגדר נס גדול נפלא שיעשה ה' דבר בלתי תשובה, ולכך לא ניתן לכתוב, כי כביכול הוא בגדר, כבוד אלהים הסתר דבר, שעשה ה' דבר נגד הנימוס אלהות ומשפטי ה', ולכך אמר הכתוב [תהלים קב, יט] תכתב זאת לדור אחרון, ולמה יהיה נכתב, כי עם נברא יהלל יה, ופירש המדרש, דיעשה תשובה וא"כ שפיר יש לכתוב אותו, אבל אם השם עושה נס בלתי".

וראה גם בפמ"ג (תרפב, א) "ואתה ברחמיך הרבים עמדת בעת צרתם, אף על פי שלא הקדימו תפלה לצרה".

הבגדים אשר ילבש הגבור בצאתו לקראת נשק, כי אז ילבש שריון וכובע קשקשים, הם יגינו בעדו שלא תשלט בו חרב וחץ, ובידו יאחו חרב וחנית בו ילחם נגד האויב. השריון והכובע מגינים בעדו שלא יתנצח, והחרב והחנית יאחו בידו למען ינצח. מצייר עתה כי השריון והכובע אשר ילבש להגן בעדו שלא יתנצח, הם הצדקה והישועה, כי אחר שאין לישראל זכות ומע"ט בקל ינצחיהו המדת הדין המשטיין נגדו, מדוע יעמוד לימינם והם חוטאים, רק הצדקה והישועה יגינו בעדו בעת ההיא, כמ"ש ותושע לו זרעו וצדקתו היא סמכתהו, ודמה צדקת ה' להשריון שהוא המגין בעד הגוף, ואת הישועה להכובע שהוא המגין בעד הראש. יכוין בזה כי המעשים והפעולות האלה יעשה ע"י הצדקה העליונה וחסדו הגדול, עד שהצדקה תהיה כשריון להגן בעד הגוף הפועל, כי הגוף מציין כלי הפעולה והמעשה, כי על ידי הצדקה יפעול. אמנם ראשית המחשבה הנשגבת לעשות הצדקה הזאת, תהיה הישועה הכללית אשר עלתה במחשבתו הנעלמת, מראשית קדומים, שע"י מחשבת הישועה יעורר הצדקה, עד שהישועה תהיה הכובע אשר בראשו המגין בפני כלי המחשבה".

אולם הרוקח בפירושו ל'על הנסים' כותב: "כיון ששמעו ישראל שבא עליהם, פחדו כולם, ועלה אליקים הכהן וצוה לסגור כל מעברות אליפורני שלא יבוא עליהם, וכן עשו, ויקומו ויצעקו אל ה' בעמידה, והכניעו נפשם בצום ובכבי הם ונשיהם ובניהם, ולבשו הכהנים שקים וגם מזבח ה' הלבישו שק, ונפלו הנערים על פניהם בצום לפני היכל ה', ויצעקו כולם אל ה' בלב אחד" (וע"ע בהערה בסמוך מש"כ בשם רש"י בתהלים והרוקח). ובשאלתות דרב אחאי (שאלתא כז) "והיו ישראל באימה ופחד גדולה וחזרו כולם בתשובה שלימה לפני הקב"ה והיו רודפים אחר גמ"ח, והיו עוסקין בתורה יומם ולילה. והיה שם במחנה יונים הגמון אחד כו' אמר למלך אדוני המלך עכשיו ישראל זהירין במצות ואין אדם יכול להם כלום, מיד כעס המלך ואסרוהו ותלו אותו כו'". וע"ע בתרגום שה"ש (ח, ט) "בעת ההיא היתה כנסת ישראל המשולה ליונה תמימה עובדת לב אחד את אדונה, ודבוקה בתורה ועוסקת בדברי תורה בלב שלם ורבים זכויותיה כיום שיצאה ממצרים".

¹ אולם במדרש תהלים (מזמור ל) אמרו "ה' אלהי שועתי אליך" בגלות יון, "ותרפאני" על ידי חשמונאי ובניו. ואכן לא כותב הפמ"ג רק שלא הקדימו תפילה לצרה ודו"ק. וע"ע ברש"י (תהלים פ, ה) עה"פ "עד מתי עשנת בתפילת עמך" שמפרש "בצרות מלכי יון שהרעו מאוד לישראל" – והראו בזה מש"כ הרוקח (נפילת אפיים): "כי כשאין ישראל עושין רצונו של השם יתברך, כביכול מעשן כנגד התפלה "עד מתי עשנת בתפלת עמך בעשן", אבל כשעושין רצונו של מקום הכבוד מזהיר אורה סביב לתפלה, וידעו כי התפילה מקובלת". ולפי"ז יתכן שאכן התפללו (וכמו שהבאנו מהרוקח לעיל) אבל הקב"ה לא קיבל את התפילה מחמת שלא שבו בתשובה.

ועפ"ז כותב בספר טעמי המנהגים (אות תתנט) בשם האזור אליהו לבאר את החילוק בין פורים שאומרים "הרב את ריבנו והדן את דינו והנוקם את נקמתנו" ואילו בחנוכה אומרים "רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם", כי בפורים היה הנס ע"י תפילת ישראל וע"י התענית והיה התעוררות דלתתא, לכן אומרים "הרב את ריבנו". אבל בחנוכה לא מצינו שום התעוררות שלתתא כללי, רק הקב"ה בעצמו נתן בלב הגיבורים שנלחמו בהיונים ונצחום, לכך נאמר "רבת את ריבם", שהקב"ה עשה מעצמו הריב עם השונא.

ועפ"ז מבאר שם מדוע בחנוכה משחקים ב'סביבון' ובפורים ב'רעשן', כי בחנוכה לא היה התעוררות מלמטה כי לא עשו תשובה כהוגן, רק השי"ת ברחמיו, לכן משחקים בסביבון ומחזיקים אותו מלמעלה, אבל בפורים שהיה צום ותפילה והיה התעוררות מלמטה, לכן אוזחין מלמטה את הרעשן!

דברי מרן רבי אלחנן וסרמן

[ז] ועפ"ז מובן היטב מדוע באמת לא היה הדבר מותנה מעיקרא – כי באמת לא חזרו ישראל בתשובה.

אבל צ"ב מדוע באמת הקב"ה הושיע. והתשובה – בגלל מסירות נפש של החשמונאים – ולכן הנוסח הוא "ריבם דינם נקמתם" ולא "ריבנו נקמתנו" כי באמת לא זכינו בעבורינו כמו בפורים.

אבל מדוע זה סיבה לנצח גם בלי תשובה? ואיך מועיל מסי"נ של יחידים לכל עם ישראל?

ולזה עלינו להציע בזה מש"כ הגר"א וסרמן (קובץ מאמרים מאמר אומר אני מעשי למלך):

"מצינו שני יו"ט שנקבעו לדורות לזכר הנסים, שניצלנו מגזירות המן ואנטיוכוס. ויש הפרש בין שני יו"ט אלו, שיום הפורים נקבע ליום משתה ושמחה, וימי חנוכה אינם ימי משתה ושמחה רק להודות ולהלל. וטעם ההבדל הזה פירש בלבוש, מפני שגזירת המן היתה על הגופים להשמיד להרוג ולאבד ולא נזכר כלל שהיו יכולים להנצל ע"י עזיבת דת, אבל גזירת אנטיוכוס היתה רק על הנפשות כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל.

ועתה נחזי אנן מה עשו אבותינו אז, באיזו אמצעים אחזו כדי להנצל משתי הגזירות. ומצינו בגזירת המן, לך כנוס את כל היהודים וצומו עלי "עוד" ותפול אסתר אל רגלי המלך ותבך ותתחנן לו... אבל לא עלתה על דעתם להלחם בזרוע נגד המן. ואין לומר

¹ הנה הב"ח בהלכות חנוכה כותב, שהקטרוג היה בגלל שנתרשלו בעבודה וכנגד זה תיקנו (ראה במאמר בנפרד). אולם היערות דבש כאן מביא ממדרשי חז"ל שהיה להם כמה וכמה רעות שלא מצינו שתיקנו אותם.

הטעם מפני שידעו שאין כח בהם לעמוד נגד האויב, זה אינו כלום, שהרי היו הם נביאים ואילו ידעו בי הוא רצון ה' להלחם נגד המן, ודאי היו מוסרים עצמם להריגה. והרי גם החשמונאים היו מעטים נגד רבים וחלשים נגד גבורים ואעפ"כ לא נמנעו מלהלחם, אלא ברור כי בימי המן ידעו כי לא זו הדרך להלחם בזרוע ואחזו רק באומנות אבותיהן לצעוק אל ה'. אמנם בגזירת אנטיוכוס **אע"פ שבודאי ג"כ התענו והתפללו לה"ח** בכ"ז לא הסתפקו הסתפקו בזה, אלא חרפו נפשם למות במלחמה ממש. וצריך להבין טעם ההבדל הזה.

יש להבין ולידע, כי אף שבכל הארץ משפטיו ואין עוד מלבדו כתיב, אבל בשעה שמדת הדין מתגברת מאד לפעמים ניתנה רשות לשטן ללחום נגד הקב"ה כביכול. ונמצא שישנם שתי מיני הנהגות! (א) מעשי ה' (ב) מעשה שטן. וכן הגזירות על ישראל הן בשתי האופנים, ובכל גזירה צריך להבחין מאיזה אופן היא. וסימני הבחינה בזה, שאם הגזירה היא על הגופות כבימי המן, זוהי מעשה ה', ותכליתה היא להחזירנו למוטב, וגדולה הסרת הטבעת ובאופן זה אין מקום למלחמה והיא לא תצלח. אבל אם הגזירה היא על הנפשות ותכליתה היא להעביר ישראל על דתן ולא להחזירם למוטב, אין זה מעשה ה' כי אם מעשה שטן. וכדי להחליש כח השטן דרוש שישראל ימסרו עצמן להריגה, במלחמה ממש.

ודוגמא לזה אנו רואין בימינו גזירות על ישראל בשתי מדינות שונות. כי גזירות האדומים הן מעשה שטן, לרחק ישראל מאביהן שבשמים ובמדינה האחרת היא להיפוך לקרב בזרוע את הרחוקים. ושמעתי מפה קדוש בעל ח"ח בזה"ל: "יהודים שגו בשעה שהתחילו גזירות היבסקים היו היהודים חייבים לצאת נגדם למלחמה במסירות נפש, אמת יהודים רבים היו נהרגים אולם כוחו של השטן היה נחלש, אולם כאשר לא נמצא מי שימסור נפשו במלחמה נתחזקו היבסקים.

ולפי"ז, בימינו אשר זרע עמלק מתגברים מאד אצלנו והדבר ברור, כי הוא מעשה שטן. העצה האמיתית היא להלחם נגדם בזרוע ממש במסירת נפש להריגה. אבל כמדומה כי לפי המצב כעת קשה לקיים העצה הזאת בפועל כי כל מלחמה דורשת שרי צבא לעמוד בראש העם, להורותם איך להתנהג ואנחנו יתומים נותרנו כי אנשי אמונה אבדו, ופסו עומדי בפרץ במסירת נפשי אבל אם אין בנו כח להלחם נגד עמלק ושותפיו באופן ישר אפשר ואפשר לגו לנהל את המלחמה בעקיפין וגם בזה אנו צריכין להקשיב לעצת התורה באיזה אופן ללחום.

ידוע שבמלחמה כל צד צריך לידע איה נמצא מקור כחו של הצד שכנגדו, אולי יוכל להחלישו שם. וגם אנחנו צריכין לידע במה כוחו של עמלק גדול ובאיזה אופן אפשר להחלישו. וד"ז גילתה לגו תורה בהכתוב "וילחם עם ישראל ברפידים" ופירשו רז"ל,

^ח הגם שמבואר בדבריו בפשיטות שעמדו בתפילה (ראה מש"כ בזה בהערה לעיל), אבל לא זה היה הנושא העיקרי ודו"ק.

שנרמזו לנו בזה מפני מה היה כח בעמלק להלחם עם ישראל שרפו ידיהן מדברי תורה. ולמדנו מזה, כי סיבת כחו ועיזונו של עמלק, הוא ברפיונו בלימוד התורה. וא"כ כל מה שמתגבר אצלנו הרפיון בד"ת, מתגבר כחו של עמלק. ולהיפוך אם נתחזק בלימוד התורה יחלש כחו של עמלק. וא"כ עלינו להתאמץ בכל עוז להפיץ לימוד התורה, ללמוד לעצמו ולגדל בניו לת"ת ולהחזיק בידי אחרים הלומדים. וזהו חיצוי מות לעמלק. ואף שהדבר הזה אינו מורגש לעיני בשר, אבל הלא אין לגו חושים להשיג במ דברים רוחנים ומדעת עצמנו לא נדע בזה מאומה. זולתי המקובל בידנו מרז"ל בתורה שבע"פ. וכל אדם מישראל הלומד תורה או מחזיקה מחליש במדה ידועה כחו של עמלק ויש לו איזה חלק במצות מחיית עמלק. ואין אלו דברי דרוש, כי צריכין אנו להאמין בפירושי רז"ל להמקראות שהן דברים כהוייתן ממש" (עכ"ד).

נמצא מבואר מדבריו בקצרה: שבפורים זה היה גזירת ה' ובחנוכה זה היה גזירת שטן, וכנגד גזירת ה' מוכרחים לשוב בתשובה – וזה הנושא, ובחנוכה מעשה שטן עיקר העבודה לילחם כנגדו. ולכן המסי"נ זה מה שפעל [ויתכן גם בלי תשובה], ולכן מובן שזה גם קצת אנשים. וממשיך הגרא"ו: שכיום שאין לנו עוז לצאת במסי"נ, הדרך המוכרחת לילחם כנגד השטן זה בתורה!

וביתר עומק, פורים זהו מסר על מהות הגלות – שהקב"ה שלח אותנו להחזירנו למוטב, וכל הקשים שהקב"ה עושה לנו בגלות הכל זה למענינו ולטובתינו, לא כן חנוכה הוא יסוד שגם קשיים שיש בגלות מכח מעשה שטן, הקב"ה עומד לצידנו בבחינת עדמת להם בעת צרתם ומושיע אותנו, גם אם אנחנו לא שבים למוטב!

דברים העולים

ח] נמצא עולה לסיכום:

שחנוכה היה נס מאורע שלא היה מותנה מראש והוא היה כאמור מעשה שטן שבא כנגד הדת, והיה בו חידוש של גילוי "שם גדול וקדוש בעולמך" וזה "עמדת הלם בעת צרתם" – והיה בו חידוש נוסף שהוא נקבע כהארת מועד שחוזר כל שנה – ורק לשנה אחרת קבעום, וזה "וקבעו שמונת ימי חנוכה". ושונה חנוכה מפורים שהוא גילוי ומוסר השכל שהקב"ה "רב את ריבנו" כסדר, אבל כאן היה מאורע של עבר שחידוש שהוא חוזר כל שנה גם "בימים ההם". ומאחר שהוא היה מעשה שטן ממילא הנושא לא היה תשובה, אלא מסי"נ לילחם כנגדו, ולכן הועיל מסי"נ של יחידים לכל עם ישראל, וזהו "ריבם דינם ונקמתם".

*

לתגובות: 5322906@gmail.com להאזנה לשיעור: 0733 718134 (223)

באר התורה / הרב יעקב אשר פלדמן, מח"ס 'כתב משה' ושא"ס, ירושלים

מאמר במעלות הלומד על מנת ללמד - ובו יתבאר גזירת היונים "להשכיחם תורתך"

סנהדרין (צט א) 'תניא היה רבי מאיר אומר, ט הלומד תורה ואינו מלמדה זהו "דבר ה' בזה" (שלח טו לא), ע"כ.

לכאורה הכוונה, שמאחר ודרך בני אדם כששומעים דברים חשובים ויקרים בעיניהם, הולכים ומגידיים אותם לאחרים, ומי שאינו נוהג כן, מראה שאין הדברים חשובים וחביבים אצלו כל כך, ולכן נכלל ב'דבר ה' בזה'.

-א-

בחידושי אגדות למהר"ל (שם) בד"ה מי שאינו מלמד וכו', 'מפני כי ראוי לפרסם דבר ה' לאחרים וזה כבוד התורה כאשר מפרסם את התורה לאחרים, ומי שאינו מלמדה עד שאין דבר ה' נמצא אצל אחרים, גם כן בזה הוא מבזה דבר ה', כי בודאי כבוד תורתו נתברך כאשר הוא אצל הכל, כך יראה, עכ"ל.

ובהגהות היעב"ץ (שם) ד"ה הלומד וכו', 'והכותב ומבאר אותה למען המשכילים יבינו והתלמידים יעמדו על האמת ויוסיפו לקח טוב, אין לימוד גדול מזה, ואין כבוד לתורה יותר מזה, עכ"ל'.

והוא על פי מה שנתבאר שמעלת הלימוד לאחרים, שבכך הוא מראה עד כמה חביבים וחשובים דברי התורה בעיניו, גם הוא כבוד לתורה שמפרסם אותה לאחרים. וענין זה מתגלה ומתברר גם על ידי כתיבת הדברים ופרסומם לתועלת הלומדים, וכמו שסיים 'ואין כבוד לתורה יותר מזה' יא.

^ט היה ר"מ אומר - כלומר כך היה מרגלא בפומיה תמיד. על דרך שכתב הרע"ב (אבות פ"א מ"ב) 'הוא היה אומר כך היה מרגלא בפומיה תמיד', ובברכות (יז א) מרגלא בפומיה דרבי מאיר [מריה דשמעתא דידן] ופירש רש"י 'מרגלא בפומיה דבר זה רגיל בפיו'.

^י ועיין עוד בהקדמת האגלי טל ד"ה ויען אברהם שכתב, שבכתיבת ד"ת מתקיימת מעט המצוה של ללמד.
^{יא} בחידושי אגדות מהרש"א (בבא בתרא י ב) ד"ה שהיו אומרים, כתב לפרש מה שהיו אומרים 'אשרי שבא לכאן ותלמודו בידו' כו', כי עיקר הלימוד ושנעשה בו רושם הוא הלימוד הבא מכתובת יד, אשר על כן נקראו החכמים סופרים. והוא עוד מעלה בכתיבת החידושים.

-ב-

בחידושי אגדות מהרש"א (שם) בד"ה כי דבר ה' וכו', דלומד אפשר בשמיעה, אבל מלמדה לאחרים אי אפשר אלא בדבור דבר ה', וזה שאינה מלמדה ה"ז מבזה דבר ה', עכ"ל.^{יב}

משמעות דבריו, דבלימוד התורה ישנם ב' אופנים: א' הלימוד בשמיעה, ב' הלימוד ע"י דיבור, ואין עניינם שווה. ומי שלומד בשמיעה ולא בדיבור הוא בכלל 'דבר' השם בזה, לפי שאינו מקיים את לימוד התורה ע"י דיבור.

-ג-

עירובין (נג ב) 'ברוריה [אשתו של רבי מאיר מאריה דשמעתא דידן] אשכחתייה לההוא תלמידא דהוי גריס בלחישה, בטשא ביה, אמרה ליה לא כך כתוב "ערוכה בכל ושמורה" (שמואל ב' כג ה), אם ערוכה ברמ"ח איברים שלך משתמרת ואם לאו אינה משתמרת', ע"כ.

ובחידושי אגדות מהרש"א (שם נד א) ד"ה ערוכה וכו', 'דריש ליה אלימוד תורה וכו' ואמר "ערוכה בכל" והיינו בכל רמ"ח איברים, שהדיבור בקול רם מביא הרגשה ותנועה לכל האברים וק"ל.^{יג}

ומבואר שהלימוד בקול רם שהוא בהרגשת ותנועת כל האיברים, גורם שלא ישתכח ממנו תלמודו, ואף שאפשר ללמוד בשמיעה או בלחישה, מ"מ כל שאינו גורס בדיבור תורתו משתכחת.

ולכן הלומד תורה ואינו מלמדה, הכוונה שאינו לומד בדיבור תורתו משתכחת וכיון שאינו חושש על אבדן תלמודו, הוי בכלל כי דבר ה' בזה.^{יד}

^{יב} **ובח"א מהרש"א** (שם) בד"ה כל הלומד תורה כו'. דרך הלומד הוא השומע מפי אחרים, ומלמדה מפיו בדברו לאחרים, וז"ש "דבר ה' בזה", כי השמיעה לא בזה, אבל דבורו בדבר ה' לאחרים בזה, עכ"ל.

^{יג} **עוד אמרו** (שם נד א) 'תנא תלמיד אחד היה לרבי אליעזר שהיה שונה בלחש, לאחר שלש שנים שכח תלמודו. **ובמדרש רבה** (נצבים ח ד) הובא ביתר הרחבה, 'מעשה בתלמיד אחד של ר"א בן יעקב שהיה ממחר בכל תלמודו בשעה אחת, פעם אחת חלה ושכח את כל תלמודו, מי גרם לו, ע"י שלא היו אומרו מפיו, ונתפלל עליו ר"א בן יעקב וחזר כל תלמודו', ע"כ. **ובחידושי אגדות מהרש"א** (סוכה כח א) ד"ה ואמר כתב, 'ולא מצאו אדם יושב ודומם כו', עיקרא בגירסא שתהא שגורה בפיו ולא תשתכח כדאמרינן בכמה מקומות', עכ"ל.

^{יד} **ועיין עוד בחידושי אגדות מהרש"א** (סנהדרין כו ב) ד"ה מחשבה שכתב, 'ועוד י"ל דאפילו לדברי תורה שעיקרה במחשבת הלב, מועלת, ולא סגי ליה ללמוד אותה במחשבה בלבד, אלא צריך ג"כ למגרסה בפה, כדאמרינן בעלמא דעקימת שפתיו הוה קצת מעשה, וזה שאמרו "מפר מחשבות ערומים" (איוב ה יב) הלומד תורה במחשבה בעלמא מפר ומשתכחת ממנו ולא תעשינה וגו' שלא תבא התורה לידי מעשה כ"א בדבור וק"ל', עכ"ל.

ובחי' זרע יצחק (אבות פ"ג מי"ז) ד"ה אם אין קמח 'אבל התועלת להשכחה אמרו חז"ל בקול רם ובחיתוך לשון וכו' עכ"ל.

-ד-

סנהדרין (קו ב) "ותשא בריתי עלי פיך" (תהלים ג טז), אמר רבי אמי אין תורתו של דואג אלא משפה ולחוץ, ע"כ.

ובפירוש רש"י (שם) בד"ה עלי עלי פיך ולא בלבי, עכ"ל.

ובחידושי אגדות מהרש"א (שם) בד"ה ותשא, 'ועוד נראה לפרש למאי דמפרש לה מן השפה ולחוץ, דרצה לומר אף שאר כלים הפנימים כוחי הדבור כגון החיך והגרונן לא היה משתמש בהם בדברי תורה רק משפה ולחוץ, ולא היה משמיע קולו בדבורו בדברי תורה, כענין שנאמר בחנה "רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע" (שמואל א' א יג), דכן הדין בתפלה, מה שאין כן בדברי תורה, דצריך האדם להשמיע קולו בגירסתו, עכ"ל.

ומבואר דכשלומד בלי כוחי הדיבור הוא חיסרון גדול בלימוד התורה, והרי הוא בכלל דבר השם בזה.

-ה-

תענית (ז א), 'אמר רב נחמן בר יצחק למה נמשלו דברי תורה כעץ, שנאמר "עץ חיים היא למחזיקים בה" (משלי ג יח), לומר לך מה עץ קטן מדליק את הגדול אף תלמידי חכמים, קטנים מחדדים את הגדולים, והיינו דאמר רבי חנינא הרבה למדתי מרבותי ומחבירי יותר מרבותי, ומתלמידי יותר מכולן'. ע"כ.

בפי' רש"י (שם) בד"ה תורה כעץ - דכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה, כשמדליק את האור מצית את העצים דקין תחלה. ובד"ה קטנים מחדדין - ששואלין כל שעה, עכ"ל.

והיינו שאמרו שם תלמידי חכמים קטנים מחדדים את הגדולים. טו

ויש לפרש על דרך זה, מה שאמרו שהלומד ואינו מלמדה הרי הוא בכלל 'דבר ה' בזה', לפי שאם אינו מלמדה חסר לו באיכות תלמודו, לפי שלא זכה לחידוד הבא על ידי התלמידים, [כפי שאמרו שעל ידם זוכה למעלת 'ומתלמידי יותר מכולם' ו'לו תבואה']. ואילו היו דברי התורה חשובים בעיניו, היה עושה כל טצדקי שיזכה להתחדד ולהבין יותר כמו שנתבאר.

-ו-

אבות (פ"א מ"א) 'הם [אנשי כנסת הגדולה] אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה' ע"כ.

ברוח חיים (שם) ד"ה או יתכן כתב, 'לכן אמרו הזהרו מאד להתיישב בכל דין ולעיין בו הרבה היטב, ואחר כך להעמיד תלמידים הרבה המחכימים רבותם לדבר בפניהם מה

^{טו} **מכות** (י א) רבינא אמר כל האוהב ללמד בהמון לו תבואה (עי' קהלת ה ט) ע"כ. **ובפי' רש"י** (שם) בד"ה 'ללמד בהמון מרבה תלמידים, לו תבואה לפי שעל ידיהם ירבה הפלפול, ונותן לב לתרץ קושיותיהם' עכ"ל.

שעלה ברעיונם, כי הפה הוא כאצבע מרגיש הפגימה, כן מידי דברו הפה מרגיש פגימת השכל כציפורן פגימת הסכין, עכ"ל.

ומבואר, שאף לאחר שכבר קיימו 'הו מתונים בדין', היינו שנזהרו מאד להתיישב בכל דין ולעיין בו הרבה היטב [אף שכבר בא דין זה לפנינו שנים ושלוש פעמים. פי' רע"ב שם], מכל מקום הצריכו אותם להעמיד תלמידים הרבה המחכימים את רבותיהם, שכאשר ידברו לפניו מה שעלה ברעיונם, ירגיש הפה את פגימת השכל, כפי שהאצבע מרגישה את פגימת הסכין.

ויש לפרש לפי זה, מה שאמרו בגמרא בסנהדרין (שם) שהלומד תורה ואינו מלמדה זהו דבר ה' בזה, כי כיון שאינו מלמדה לאחרים אין הדברים מתיישבים מפגימותיהם, ומשום כך הוי בכלל דבר ה' בזה, מכיון שהיה לו לטרוח ולעמול עד שיתבררו ויתבארו הדברים באר היטב, ע"י התלמידים המחכימים את רבותם.

-ז-

אבות (פ"ד מ"ה) 'רבי ישמעאל בנו [של ר' יוחנן בן ברוקה] אומר הלומד על מנת ללמד, מספיקין בידו ללמוד וללמד, ע"כ.

ובתפארת ישראל (שם יכין אות כח) 'שיפתח הקדוש ברוך הוא לבו, ויסור מלפניו טרדות הזמן, כדי שיבין הדברים ברורים'.^{טז}

ומבואר, שעל ידי שלומד על מנת ללמד, נותנים לו לב פתוח ומסירין מלפניו טרדות הזמן, כדי שיבין הדברים ברורים, ומשמע דכדי להבין הדברים ברורים צריך להני ב' תנאים: שיפתח הקב"ה את לבו, ושיסורו ממנו טרדות הזמן.^{יז}

ויש לפרש לפי"ז מה שאמרו שהלומד תורה ואינו מלמדה הרי הוא בכלל מה שנאמר 'דבר ה' בזה', והיינו שכל מי שלומד ואינו מלמדה, היינו שאינו לומד על מנת ללמד, ואינו חושש לכך שיזכה להבין הדברים ברורים, נמצא מראה בהנהגתו שאין דבר ה' חשוב בעיניו שישתדל בהבנתו.

^{טז} שעל ענין זה אנו מבקשים בתפילה כמה פעמים בכל יום: 'פתח לבי בתורתך', 'הוא יפתח לבנו בתורתו'.
^{יז} אולי יש לפרש תיבת 'כדי' עד"ר שכתב התפארת ישראל במקום אחר (שם פ"ד מט"ז אות פג) 'ומלת 'כדי' אינו נתינת טעם, רק כמו 'ומצא כדי גאולתו' (בהר כה כו), דהיינו כשיעור שהוא די, עכ"ל. פי' כמה שצריך שיהיו הדברים ברורים.

^{יח} בסנהדרין (קו ב) 'ותשא בריתי עלי פיך' (תהלים ג טז), אמר רבי אמי אין תורתו של דואג אלא משפה ולחוך, ע"כ. ובפי' רש"י (שם) בד"ה עלי עלי פיך ולא בלב'.

בספר אמרי אש (סוף ח"א השמטה לפר' צו ד"ה ברש"י) ביאר, דדואג היינו מי שיש לו דאגות וטרדות, ועל כן אמרו ש'תורתו של דואג משפה ולחוך', משום דלעבודת ה' צריך הרחבת הדעת ופרנסה ברווח, כדי שלא יהא מוטד ומבולבל מחמת הפרנסה וכו' עכ"ל. והוא על דרך שכתב התפארת ישראל, שכדי שיהיו הדברים ברורים צריך שיסורו ממנו טרדות הזמן.

-ח-

בבא מציעא (לג א) 'אמר עולא תלמידי חכמים שבבבל עומדין זה בפני זה וכו' ע"כ.
ובפי' רש"י (שם) בד"ה עומדין 'עומדין זה מפני זה כדין תלמיד לרב, לפי שהיו יושבין תמיד בבית המדרש יחד ומקשיין ומפרקיין, וכולם למדים זה מזה, עכ"ל.
ומבואר, דגם חברים הלומדים יחד, נעשה כל אחד כתלמיד לרב וכמו כן רב לתלמיד, וכ"ש כשלומד עם חברו ביחד [הובא בשפ"א (אבות פ"ו מ"ג)].

ונראה דלפי"ז, יש לכל אחד ואחד שלומד בחבורה, ללמוד לבד קודם שבא ללמוד עמהם לפי שהוא בכלל הלומד על מנת ללמד את חביריו, ובזה יתקיים אצלו מה שאמרו 'הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד'.^ט פירוש שנותנים לו לב פתוח ומסירים ממנו טרדות הזמן שיהיו הדברים ברורים.^כ

בתפארת ישראל (שם), 'ואחר כך [היינו אחרי שזכה להבין הדברים ברורים] מספיקין בידו גם כן ללמד, דהיינו שיזמן לו הקב"ה תלמידים הגונים וחבירים מקשיבים, ויחוננו הקב"ה לשון למודים, להפיק מחכמתו לאחרים, עכ"ל.

ונראה דמה שאמר שזוכה עי"ז לחברים מקשיבים, משום דגם זה נכלל בכלל 'ללמד', ודהיינו דכשלומדים יחד בצוותא נמצא כל אחד לומד לעצמו ומלמד לחברו וכמו שנתבאר בב"מ.

-ט-

בתפילת ימי חנוכה אנו מוסיפים בברכת הודאה תפילת 'על הנסים' ובה אנו אומרים "כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך".

בספר בני יששכר (מאמרי חודש כסלו טבת, מאמר ד אות נז) כתב לבאר הנוסח, 'הנה יוצא לנו מכל זה, אשר מלכות יון כל כחם וממשלתם הוא בבחינת 'חשך' [כמבואר במדרש רבה (בראשית ב ד) "וחושך" זה גלות יון, שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן] והוא שכחת התורה וכו', בבחינת חושך הנה יגיע השכחה, חש"ך שכ"ח אתון דדין כאתון דדין.

ועל כן תבין היטב מה שתקנו בנוסח ההודאה בו בלשון כשעמדה מלכות יון הרשעה שהיא חשך להשכיחם תורתך, עכ"ל.^{כא}

^ט ובחידושי אגדות מהרש"א (מכות י א ד"ה כל) כתב, 'הוא מבואר, שמדרך למוד תורתנו מתוך עומק עניינם לא יבא האדם על בוריה של תורה ועל אמתתה, רק ע"י פלפול וחדוד עם חבירים, מה שאין כן דתי העובדי כוכבים, שכל אחד עושה לו דת לעצמו כפי רצונו ודעתו ואין צריך לחבירים, וכדאמרינן בברכות (סג ב) שאין התורה נקנית אלא בחבורה.'

^כ וגם זוכה למה שנתבאר שהדברים מתיישבים מפגימותיהם ותורתו משתמרת.

^{כא} בבני יששכר (שם אות טו), 'שהש"י פעל הנס על ידי שמן היוצא מן זית אשר זה כוונתו לזכירה, עכ"ל. (הוריות יג

(ב)

ומבואר פשטות כוונת אמירת 'להשכיחם תורתך', היינו דע"י שלא הניחום לעסוק בתורה ובמצות, גרמו שישתכחו מהם דברי התורה.

-י-

ולפי מה שנתבאר גודל מעלת העסק בתורה מתוך כוונה ללמדה לאחרים, וגם מעלת לימודה אחר כך לאחרים שבזה מראה חשיבותה בעיניו, והוא עיקר גדול אשר תלויים בו דברים הרבה:

א. שמתיישבים הדברים מפגימותיהם, ב. שזוכה לפתיחת הלב והסרת טרדות הזמן כדי שיבין הדברים ברורים, ג. שע"ז משתמר תלמודו, ד. זוכה לתלמידים הגונים וחברים מקשיבים, ה. שזוכה לבחינת ומתלמידי יותר מכולם.

יש לבאר דמחמת גזירתם הרעה, לא יכלו ישראל לעסוק בתורה אלא בהיחבא במקומות מסתור, וע"י כך נמנעו מלעסוק בה באופן הראוי של 'ללמוד ע"מ ללמד, ואח"כ ללמד, ובזה הפסידום מלזכות לדברים הרבה, וכמו שנתבאר, וע"י כך החשיכו את עיניהם של ישראל בשכחת התורה היינו באיכות ודו"ק.

*

סנהדרין (צט ב) 'אמר רבי אלעזר כל אדם לעמל נברא, שנאמר "אדם לעמל יולד" (איוב ה ז), איני יודע אם לעמל פה נברא וכו', ע"כ.

ובחידושי אגדות מהרש"א (שם) בד"ה ושאמר לעמל פה נברא כו', והיינו עמל פה שטורח ולומד וחוזר עליה בכל יום, אי נמי שעומל ומלמדה לאחרים כדלעיל, והרמז שמעתי בזה במלת לעמ"ל שהוא ר"ת ללמוד על מנת ללמד, עכ"ל.

[גם יש לפרש הר"ת לעמ"ל, ללמוד על מנת לכתוב, וכפי שנתבאר בהגהות היעב"ץ דגם הכתיבה נכללת בעל מנת ללמד, ועי"ז זוכה למה שנתבאר נלפתיחת הלב ושיהיו הדברים ברורים מובנים ומשתמרים].

סנהדרין (צט א) רבי עקיבא אומר זמר בכל יום, זמר בכל יום, אמר רב יצחק בר אבודימי מאי קרא, שנאמר "נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו" (משלי טז כו), הוא עמל במקום זה, ותורתו עומלת לו במקום אחר, ע"כ.

ובפי' רש"י (שם) בד"ה נפש עמל עמלה לו, מפני שעמל בתורה תורה עומלת לו: כי אכף עליו פיהו, מפני שהוא משים דברים בפיו תמיד כאוכף שעל החמור, וכו': תורה עומלת לו, שמחזרת עליו, ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדריה,^{כב} וכל כך למה, מפני שאכף שכפף פיהו על דברי תורה, עכ"ל.

^{כב} בהגהות הרש"ש (שם) בד"ה תורה עומדת לו למסור לו טעמי תורה וסדריה כ"ה שם [בעין יעקב], עכ"ל.

ולהמתבאר בח"א מהרש"א בפי' השני שעמל היינו שעומל ומלמדה לאחרים, דעי"כ הוא זוכה שתהיה התורה עומלת לו, ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדריה. ויש לומר אפשר שזה ג"כ נכלל בגזירת היוונים שרצו להשכיחם תורתך, פי' שלא הניחום לעמול בתורה על מנת ללמדה.

*

חצר שיש לה ב' פתחים לענין נר חנוכה

שבת (כג א) אמר רב הונא חצר שיש לה שני פתחים צריכה שתי נרות. אמר רבא לא אמרן אלא משתי רוחות, אבל מרוח אחת לא צריך. מאי טעמא וכו'. לעולם משום חשדא דבני מתא, וזימנין דמחלפי בהאי ולא חלפי בהאי, ואמרי כי היכי דבהאי פיתחא לא אדליק, בהך פיתחא נמי לא אדליק, ע"כ.

-א-

ובר"ן שם (י א מדפי הרי"ף) כתב: אמר רב הונא חצר שיש לה שני פתחים. שיש לבית שני פתחים פתוחים לחצר צריכה שתי נרות נר לכל פתח משתי רוחות ומפרשינן בגמרא דהיינו טעמא משום חשדא דבני מתא דזמנין דחלפי בהא ולא חלפי בהא ואמרי כי היכי דבהא לא אדליק באידך נמי לא אדליק, ומסתברא דכיון שאינו מדליק אלא משום חשדא לא מברך אלא אחד פתחא, עכ"ל.

בשו"ע או"ח (סי' תרעא סעי' ח) כתב: חצר שיש לו שני פתחים משני רוחות, צריך להדליק בשתיהן מפני החשד, וכו'. הגה ואם מדליק בשני פתחים אינו מברך רק באחד מהם ובשני מדליק בלא ברכה, וכו' עכ"ל.

ולכאורה נראה דכונת הרמ"א כמו שכתב בר"ן, והוא דכיון שאינו מדליק אלא משום חשדא אינו מברך אלא אחד פיתחא, ולא משום דכבר בירך על ההדלקה הראשונה וממילא נפטרה גם הדלקה זו.^{כג}

-ב-

בשו"ע יו"ד (סי' יג סעי' ב) כתב: השוחט את הבהמה ונמצאת כשרה, ומצא בה עובר בן ח' וכו'. ואם מצא בה בן ט' חי, אם הפריס על גבי קרקע טעון שחיטה וכו' עכ"ל.

ובט"ז (שם ס"ק ד) כתב: משום מראית עין דאתי לאחלופי בבהמה גמורה, כיון שגם זה הפריס ע"ג קרקע וכו' עכ"ל.

בפרי חדש (שם ס"ק ה) כתב: אלא שמצאתי להרשב"א גופיה בתשובה (ח"א סי' תקכה) שכתב דבן פקועה שהפריס על גבי קרקע דמצוה של דבריהם היא ומברכין על שחיטתו

^{כג} עיין בארוכה בשו"ת מכתם לדוד (או"ח סי' כג) ומש"כ בזה בשע"ת (שם סוף ס"ק י) ובפלתני (יו"ד סי' יג ס"ק ד) מש"כ בד"ז, וצ"ע.

וכו', ודלא כדמשמע מדברי הר"ן בפרק במה מדליקין (שבת י א ד"ה אמר רב הונא) גבי חצר שיש לה שני פתחים, שכתב דכיון שאינו מדליק אלא משום חשדא, לא מברך אלא אחד פתחא. וליתא דכיון דמדרבנן צריך להדליק, אף על גב שלא הצריכו להדליק אלא משום חשדא דעלמא מצוה דרבנן היא ומחייב לברוכי עלה, עכ"ל.

-ג-

מנחות (מד א): אמר רב יהודה טלית שאולה כל שלשים יום פטורה מן הציצית, מיכן ואילך חייבת, ע"כ.

בחינושי הר"ן (שבת קמח א) כתב: וא"ת והא אמרינן בפרק התכלת (מנחות מד א) טלית שאולה כל שלשים יום פטורה מן הציצית אלמא סתם שאולה שלשים יום. י"ל התם היינו טעמא, לפי שדרך המשאילין להשאיל כליהם בפירוש עד שלשים יום, ולפיכך כל הזמן הזה אף על פי שאינו מטיל בה ציצית לא אתו למחשדיה, דמימר יימרו טלית שאולה היא, ובתר הכי איכא חשדא כו' עכ"ל.

ויעוין עוד במאירי (חולין קי א) שכתב: טלית שאולה מן התורה פטורה מן הציצית לעולם שנא' "כסותך" (כי תצא כב יב) ולא של אחרים, ומדברי סופרים לחייבה בציצית אחר שלשים יום, מפני שכל הרואה אותו שלבשה שלשים יום סבור שהיא שלו, שאין דרך להשאיל ביתר משלשים יום ויביא עצמו בכך לידי חשד, עכ"ל.

ובשו"ע (או"ח סי' יד סעי' ג) כתב: השואל מחבירו טלית שאינה מצוייצת, פטור מלהטיל בה ציצית כל ל' יום, דכתיב: "כסותך" (כי תצא כב יב) ולא של אחרים. אבל אחר ל' יום חייב מדרבנן, מפני שנראית כשלו.

ובארצות החיים (שם) כתב: ויברך עליה. ובביאורו (שם ס"ק יב) כתב: ויברך כמו שנתבאר מתוס' שם, ואף שחיובו הוא רק מפני מראית עין, כבר כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תקכה) לברך על שחיטת בן ט' כשהפריס ע"ג קרקע, אף דלא בעי שחיטה רק מפני מראית עין, ועי' לקמן (סי' תרעא) עכ"ל.^{כד}

-ד-

אמנם עדיין צ"ב ממש"כ הרמ"א (בסי' תרעא, וכמו שציין בארצות החיים) דחצר שיש לו ב' פתחים אין מברכין על הדלקת הפתח השני, וביאר הר"ן ומסתברא דכיון שאינו מדליק אלא משום חשדא לא מברך אלא אחד פתחא. הרי דאין לברך על מצוה שנתקנה משום חשדא, וצ"ע.

-ה-

^{כד} וכו' במ"ב (שם ס"ק י) וז"ל מדרבנן ויברך עליה, עכ"ל.

והנה בפלתי (יו"ד סי' יג ס"ק ד) כתב: ואין הנדון דומה, דשם משום חשדא והכא משום מראית עין, ומי מדמה זה לזה, עכ"ל.

ועי' עוד בשדי חמד (מערכה ח אות לג) שיצא לחלק בין מראית עין לחשדא לענין לאסור בחדרי חדרים, וי"ל דחלוק ג"כ לענין ברכה.^{כה}

והוא דמראית עין הוי דין בהחפצא, פי' דבגלל מראית עין נתחייב הבגד בציצית והבהמה בשחיטה, ולכן שייך שפיר ברכה, משא"כ בחשדא הוי רק דין בהגברא ולא שייך בזה חיוב ברכה, ולכן מדליק בחצר שיש לה ב' פתחים בפתח השני בלא ברכה, ודו"ק.^{כו}

-ו-

גם יש לבאר ובהקדם מש"כ בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סי' מח) הנה שמעתי בשם אדמו"ר נר"ו, מי שכבה לו נר חנוכה אף שקי"ל כבתה אינו זקוק לה, מ"מ צריך להניח שם על אותו מקום הנותר מנר חנוכה כל זמן ושעת הדלקה, וסמך לדבר לא ידעתי, בכך אבקש מאתו שיודעיני מאין יצא לו מקור דין זה.

תשובה: וכו', והדרן למלתא בשאלה שלך נ"ל דמוכח מכח סוגין זו עצמו דין זה להדיא, כיון דמסיק הש"ס בלי חולק והוא ג"כ הסכמת כל הפוסקים דחצר שיש לה שני פתחים צריך שתי נרות משום חשדא, שיאמרו מדלא אדליק בהאי פתחא בהך פתחא נמי לא אדליק ע"כ.

וקשה אמאי חיישינן לחשדא, הלא יכולין אנו לדון לכף זכות ולומר דאף בהא אדליק רק שכבתה וקי"ל כבתה אינו זקוק לה וכו' כהסכמת הפוסקים, אלא ודאי דאף שאם כבתה אינו זקוק לה, מ"מ מדלא הניח עדיין באותו מקום כל זמן ועת הדלקה הנותר מנר חנוכה של שעוה או של שמן חיישינן לחשדא שלא הדליק כלל, וזהו ראייה שאין לו תשובה כלל, עכ"ל. הובאו דבריו בשערי תשובה (או"ח סי' תרעג ס"ק ו)

מתבאר בדבריו, דלאפוקי מחשדא סגי בזה שמונח שם הנותר מנר חנוכה או השמן, ומזה ראייה שהדליק שם ושוב אין כאן חשדא, ולכאורה תיקשי דלפי"ז כל שיש לחצר שני פתחים שידליק באחת מהן ובהשני יניח מנורה ויצא מידי חשדא, שיאמרו שהדליק וכבר כבתה, וכבתה אין זקוק לה. וצ"ל שאין שייך לחייב רק על ההנחה בלבד ולא על ההדלקה דהוי קצת כחוכא ואטלולא, ולכן היה צורך לחייב על ההדלקה [גם עצם ההנחה בלא הדלקה הוי חשדא]. אבל עיקר חיוב דחשדא הוא רק ההנחה.

-ז-

ולהמתבאר י"ל דחלוק חיובא דטלית שאולה ושחיטת בן פקועה, דאף דחיובא דדידהו הוא משום מראית עין, מ"מ עיקר חיובא הוא להטיל ציצית בטלית, ולקיים בבן פקועה

^{כה} במג"א (או"ח סי' קע ס"ק ב) כתב: אין צריך ברכה דמשום חששא אין צריך ברכה, ודו"ק.
^{כו} אמנם הדברים עדיין צ"ב ממש"כ בחי' הר"ן דבטלית חיובו משום חשדא, וגם המאירי כתב כן.

מצות שחיטה, ולכן שפיר שייך ג"כ לחייב ע"ז ברכה, משא"כ בנר חנוכה דמשום חשדא אין החיוב של ההדלקה, דהיה סגי ג"כ רק להניח נר או שמן וכמו שנתבאר בשו"ת שבות יעקב, אלא דמכיון שאין שייך תקנת הנחה לחוד, לכן תקנו ג"כ להדליק, לכן שפיר אין שייך לתקן לברך על חיובא דפתח הב', דאין עיקר החיוב על ההדלקה.

ואף שהר"ן כתב כן בסתמא וגם לרב הונא דס"ל כבתה זקוק לה, ולדידיה עיקר החיוב הוא ההדלקה, ומ"מ מכיון שהחיוב הוא משום חשדא אין מברכין על זה, מ"מ י"ל דהרמ"א שהעתיק להלכה דברי הר"ן הוא לשיטתו דס"ל כבתה אין זקוק לה, דמעיקר הדין היה סגי בהנחה לבד לאפוקי מחשדא, וההדלקה הוא רק משום דאי אפשר לחייב ולתקן הנחה לבד.

-ח-

סמוכין לדברינו מהפרי מגדים (או"ח אשל אברהם סי' תצח ס"ק כה) כתב: שאלה, בן פקועה חיה הפריס על גבי קרקע דצריך שחיטה מדברי סופרים, עיין יו"ד סי' יט אי טעון כיסוי עיין סי' כח. ולברך יש לומר שאין מברך, דבשחיטה גם כן יש אומרים לברך על אחר תחלה, עיין מה שכתבתי בפריי שם, וראוי לכסות בלא ברכה וכו', עכ"ל.

ודבריו צ"ב, דמכיון דעל השחיטה מברך אף שהוא משום חשדא, א"כ אף על הכיסוי יברך, דהא לכאורה שייך ג"כ לחייב על הכיסוי מכיון שנתחייב על השחיטה, ואף שבשחיטה י"א לברך על אחרת תחילה, מ"מ גם בכיסוי יברך על אחרת תחילה ויכסה.

ולפי משנ"ת דכל שאין חיוב על פעולה זו משום מראית עין, אלא דפעולה זו חייבת גלל אחרת, לא שייך לחייב ברכה על פעולה כזו, וכגון בנר חנוכה בב' פתחים למאן דס"ל כבתה אין זקוק לה, א"כ גם לענין כיסוי י"ל כן, דהא עיקר החיובא משום מראית העין הוא בשחיטה, ומכיון דנעשה בה שחיטה שוב יש חיוב של כיסוי, ומכיון שכל החיוב הוא רק גלל השחיטה לא שייך לתקן עליה ברכה, ודו"ק.

-ט-

ברמב"ם (מגילה וחנוכה פ"ד ה"י) חצר שיש לה שני פתחים בשתי רוחות צריכה שתי נרות, שמא יאמרו העוברים ברוח זו לא הניח נר חנוכה, אבל אם היו ברוח אחת מדליק באחד מהן, עכ"ל.

ובמגיד משנה (שם) כתב: שם (דף כג א) מבואר הדין והטעם, עכ"ל.^{כז}

^{כז} הנה מה שכתב במגיד משנה שם מבואר הדין והטעם, צריך ביאור הא שינה הרמב"ם מלשון הגמרא, דבגמרא קאמר משום חשדא דבני מתא, וזימנין דמחלפי בהאי ולא חלפי בהאי, ואמרי כי היכי דבהאי פיתחא לא אדליק, בהך פיתחא נמי לא אדליק, ואילו הרמב"ם נקט שמא יאמרו העוברים ברוח זו לא הניח נר חנוכה, ולא נקט לשון הגמרא דלא אדליק, וצ"ע.

והנה מש"כ ברמב"ם דלכך צריכה שתי נרות שמא יאמרו העוברים ברוח זו לא הניח נר חנוכה, צ"ב דהא בגמרא קאמר ואמרי כי היכי דבהאי פיתחא לא אדליק בהך פיתחא נמי לא אדליק, ואמאי שינה הרמב"ם ונקט הניח, והרי ס"ל להרמב"ם (שם ה"ט) דהדלקה עושה מצוה.

ולפי מה שנתבאר מבואר שפיר שיטת הרמב"ם, מש"כ שמא יאמרו העוברים ברוח זו לא הניח נר חנוכה, ולא כתב לא הדליק כדאיתא בגמרא. והוא משום דסוגיית הגמרא קאי אליבא דרב הונא דס"ל כבתה זקוק לה, ולדידיה בודאי לא סגי אם לא יחזור וידליק דעדיין איכא חשדא, ולכך קאמר שפיר כי היכי דבהאי פתחא לא אדליק בהך פתחא נמי לא אדליק.

משא"כ הרמב"ם לשיטתו (שם פ"ד ה"ה) דס"ל כבתה אין זקוק לה והעיקר הוא ההנחה, קאמר שפיר שמא יאמרו העוברים ברוח זו לא הניח נר חנוכה.

-י-

בחיי בנין שלמה (על הרמב"ם שם) כתב: חצר שיש לה ב' פתחים בשתי רוחות צריכין שתי נרות וכו'. נ"ב ויש לדייק ממ"נ, אם רצה הרמב"ם לפרש הטעם למה חיישינן לחשדא כדמוכח בש"ס, הו"ל נמי לפרש כלשון הש"ס שיאמרו מדבהא לא ידליק ההוא נמי לא ידליק, ואם לא רצה לפרש הטעם, הוה ליה למימר בקוצר דחצר שיש ב' פתחים מב' רוחות צריך להדליק בשתיהן, ואם מרוח אחת אין צריך להדליק וכו' עכ"ל.

ולהמתבאר בדברי הרמב"ם, אתי שפיר מה שהשמיט הרמב"ם מה שאמרו בגמרא הטעם מדבהאי פתחא לא אדליק וכו', והא דלא כתב הרמב"ם הטעם שלא יאמרו מדבהאי פתחא לא הניח וכו'. משום דא"כ היה משמעות הלשון דסגי ג"כ בהנחה, וא"ש מה דנקט הרמב"ם שמא יאמרו העוברים ברוח זו לא הניח נר חנוכה, דכוונתו לאשמעינן דכל שלא הניח נר חנוכה איכא חשדא, והוא ע"ד שכתב בשבות יעקב דצריך להניח את הנותר מנר חנוכה של שעוה או של שמן, דאל"כ איכא חשדא שלא יאמרו שלא הדליק נר חנוכה, ודו"ק.

*

הנה בשו"ע (או"ח סי' תרעא סעי' ז) כתב: מצוה להניחו בטפח הסמוך לפתח משמאל, כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל, ואם אין מזוזה בפתח, מניחו מימין, וכו'. הגה: ומיהו בזמן הזה, שכולנו מדליקין בפנים ואין היכר לבני ר"ה כלל, אין לחוש כל כך אם אין מדליקין בטפח הסמוך לפתח, ומ"מ המנהג להדליק בטפח הסמוך לפתח כמו בימיהם, כו' עכ"ל.

ובמגן אברהם (שם ס"ק ח) כתב: באה"ד מ"מ המנהג וכו', וז"ל דאם יש לו חלון הסמוך לר"ה נותנה בחלון וכו', עכ"ל.

ברמ"א (שם סעי' ח) כתב: וז"ל: הגה וכו', מ"מ בזמן הזה שכולם מדליקין בפנים ממש ואין היכר לבני רשות הרבים כלל וכו', אין מדליקין אלא פעם אחת בפנים, כן נ"ל וכן המנהג פשוט, עכ"ל.

ובהגהות אמרי ברוך להגר"ב פרנקל (שם) בד"ה ואין היכר לבני רשות הרבים כלל, נ"ב צ"ע לפי דברי המג"א (בס"ק ח) דאם חלון פתוח לרשות הרבים דאיכא בההדלקה שם היכר לרשות הרבים, א"כ היכי שיש חלונות לרשות הרבים בשני רוחות, אמאי לא נצריך להדליק בשני רוחות, עכ"ל.

ולפי מה שנתבאר י"ל דרק באופן שאין כאן מנורה או יבוא לחשדא, א"כ בחלון י"ל דמכיון שאין נראה כ"כ המנורה, יאמרו שהדליק וכבתה ואין זקוק לה. כ"ח

לתגובות: a0527677650@gmail.com

^{כ"ח} ולפי"ז באופן שמדליק בחלון ויש לו גם פתח ויבוא לידי חשד אולי צריך להדליק גם אצל הפתח, וי"ל דכיון דחלון עדיף אין כאן חשד.

באר צבי / הרב צבי קריזר, ראש כולל 'נור אברהם' ומג"ש בביהכ"נ איצקוביץ' בב"ב, מח"ס באר צבי

'נעשה בו נס'

אמרו בגמרא (שבת כא:): מאי חנוכה, דתנו רבנן בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה וכו' ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד **נעשה בו נס** והדליקו ממנו שמונה ימים וכו'.

יש להבין מהו הלשון "נעשה בו נס", די היה לומר "נעשה נס". ועוד יש להקשות, שמלשון זה משמע שהנס נעשה **בפך**, וצריך ביאור מדוע תלה את הנס בפך ולא בישראל שזכו לנס, ויותר היה מתאים לכתוב "ונעשה להם נס", וכן יסד הפייטן 'ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים' דהיינו ישראל.

ואולם ב'**מגילת אנטיוכוס**' מסופר, שמצאו את פך השמן שהיתה חתומה בטבעת הכהן הגדול שהיה בימי שמואל הנביא, [כ"ה הגירסה בנוסח המדוייק שמודפס בספר 'ממלכת כהנים']. כלומר, שמאז שחתם הכהן הגדול את הפך עברו לכל הפחות שמונה מאות ושמונה עשרה שנה, כי שמואל נפטר בשנת ב'תת"ד, בעוד שנס חנוכה היה בשנת ג'תרכ"ב.

ובספר 'קב הישר' (פרק צ"ו) מובא, שמאותה צלוחית שנשמרה כל כך הרבה שנים, היו מושחין בה את מלכי ישראל, וכל כהן גדול שהיה טעון משיחה נמשח באותו פך של שמן המשחה. נויש לבאר כוונתו שלצורך עשיית 'שמן המשחה' שאחד מן המרכיבים הוא שמן זית - היו נוטלים מאותו פך שמן. כי הלא שמן המשחה עצמו אינו רק שמן זית ואינו כשר כלל למנורה].

והנה ידוע ששמן זית כה מיושן, על פי דרך הטבע אינו יכול לדלוק. ואם כן מיושב שזהו מה שהדגישו כאן חז"ל "ונעשה בו נס" היינו **בשמן הישן** - שדלק גם ביום הראשון, כי לולי הנס לא היה יכול לדלוק כלל.

ומעתה זכינו גם לתירוץ נוסף על קושיית ה'בית יוסף' הידועה, [וכן ה'מאירי' בשבת שם], מדוע תיקנו זכר שמונה ימים ולא לשבעה, הלא ביום הראשון היה את השמן שמצאו בפך. כי לפי המבואר מתברר שגם השמן שדלק ביום הראשון - לא דלק אלא בדרך נס מופלא.

*

פרסומי ניסא

כתב הרמב"ם בהלכות חנוכה (פ"ד הי"ב), שאפילו אדם שאין לו מה לאכול אלא מתפרנס מן הצדקה, חייב לשאול או למכור את כסותו בכדי לקנות שמן ונרות למצות ההדלקה.

ה'מגיד משנה' על אתר מבאר מהו המקור לדברי הרמב"ם הללו, וכתב: נראה שלמדו ממה שנתבאר בפ"ז מהלכות חמץ ומצה (ה"ז) שאפילו עני שבישראל לא יפחות מד' כוסות. והטעם הוא משום 'פרסומי ניסא', ואם כן כל שכן בנר חנוכה שהרי הוא קודם אפילו לקידוש היום, כמו שכתב הרמב"ם בהלכה שלאחר מכן, משום שבנר חנוכה יש בו זכרון הנס. עכ"ד.

והקשה עליו ה'לחם משנה', מהו ה'כל-שכן' בנר חנוכה, הלא כל הדין שנר חנוכה עדיף מקידוש - הוא משום ה'פרסומי ניסא', אבל ארבע כוסות שיש בהם פרסומי ניסא, ודאי שהינן כנרות חנוכה, ואם כן לא היה לו להרב המגיד ללמוד כן מקל וחומר אלא מדימוי פירסומי ניסא לפרסומי ניסא. והניח ב'צריך עיון'.

ישוב לקושייתו, אמר מרן הגאון הגדול רבי מיכל יהודה ליפקוביץ זצוק"ל, שנרות חנוכה מיוסדים על פרסומי ניסא, אך בליל הסדר ה'פרסומי ניסא' מתקיים כבר על ידי דברים הרבה, כגון: מצה, מרור, והגדת לבנך וכו', ואם שם בכל זאת משום ה'פרסומי ניסא' של ד' כוסות חייב למכור כסותו, כל שכן בנר חנוכה.

אלא שעדיין קשה, למה לא הזכיר הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה שחייב למכור כסותו לד' כוסות, הלא לגבי נרות חנוכה למדים דין זה מדין ארבע כוסות, ושם גופא אין זה מוזכר.

עוד יש להקשות, שאם הטעם הוא משום 'פרסומי ניסא', הרי שטעם זה שייך לכאורה גם לענין מצות 'מקרא מגילה' בפורים, שהרי גם חיובה הוא משום 'פרסומי ניסא', וכמו שכתבו התוספות במגילה (ד. ד"ה חייב). ומדוע אפוא לא מצאנו הלכה כזו שיש חיוב לקיימה גם במקום שצריך לחזור על הפתחים או למכור את כסותו, [וכגון שאין מגילה בעירו ובכדי לינסוע לעיר אחרת חייב למכור את כסותו]?

וביותר קשה לפי מה שכתב ה'מגן אברהם' (בסי' תרנ"ו ס"ק ז') בשם ה'ים של שלמה' שמי שחיוו דחוקים אינו צריך להוסיף שלישי וכו' זולת נר חנוכה וארבע כוסות. והשמיט ענין 'מקרא מגילה'. והלא דבר הוא.

ויש המבארים בזה, כי הענין של 'פרסומי ניסא' שיש במגילה הוא דוקא כאשר היא נקראת בציבור, ואין הציבור עני, אבל על כל יחיד ויחיד באמת אין חיוב לחזור על הפתחים, כי כאשר היחיד קורא את המגילה לעצמו, אמנם מקיים בזה את המצוה מדרבנן, אך כבר אין בזה את הענין של 'פרסומי ניסא'.

פרסומי ניסא

אמנם לפי זה עולה נפקא מינה לדינא, שאם אין לציבור מגילה, וכדי לקנותה יצטרכו למכור כסותן, אכן יתחייבו לעשות זאת. ואף שאין זה מצוי, מכל מקום תימה שלא הזכירו הפוסקים חידוש גדול זה, אשר הוא נפקא מינה להלכה ולמעשה. ויש לעיין.

הכי איתמר / הרב איתמר טעפ, מח"ס 'הכי איתמר', קרית ספר

ברכה בשליחות להדלקת נר חנוכה

א. המשנ"ב (תרעה ט') כתב דבר חידוש דאפשר להיות שליח להדלקת נ"ח, אבל רק אם המשלח עומד שם ושומע הברכה לא בענין אחר. ומקור הדברים בב"ח (ס"ס תרעו) שהביא כן מהגה"ה שעל מנהגי מהר"א טירנא (חנוכה יח). וכ"כ בחי' רבינו דוד (פסחים ז:): "אבל בבית חבירו שאין שם אדם אינו יכול לברך". וכך היא הסכמת הרבה אחרונים. והתימה גדול, מה נשתנה הלילה הזה - ליל חנוכה שהשליח יכול לברך רק אם המשלח עומד לידו, משאר מצוות שמפורש בראשונים ואחרונים דשליח מברך עליהם, ובכולם לא שמענו חידוש זה דהמשלח צריך לעמוד ליד השליח כשמברך.

ובאמת דבעל הגה"ה הנ"ל הרגיש בזה, ולכך תירץ ד"דוקא דבר המוטל על גוף האדם" הוא דבעינן שהמשלח ישמע הברכה בעצמו, והביאוהו כמה אחרונים, אך זה צ"ב מכמה פנים; א) נ"ח לא דמי למצוות שהם חובת הגוף כציצית ותפילין, וא"כ למה לא יועיל בה דין שליחות. ב) אי דיינינן לה כחובת הגוף א"כ גם עיקר המצוה א"א לעשות ע"י שליח ולא רק הברכה. ג) להדיא מבואר בתוס' ותוס' רא"ש ורבינו פרץ (סוכה מו.) ואבודרהם (סדר הדלקת נ"ח ד"ה המדליק) דמצות נ"ח תליא במי שיש לו בית - הרי שאינה "דבר המוטל על הגוף". ד) מהרמב"ן והר"ן ורבינו דוד (פסחים ז) והרא"ש (שם סי' י') חזינן מפורש דכדי שבעה"ב יצא ידי חובתו סגי בכך שהשמן שלו ושליח מברך שפיר. נותימה דמהר"ן הנ"ל הקשה המג"א (תרעו סוף סק"ד) רק לענין לשון הברכה אבל לא הוכיח מיני' דמהני שליחות בנ"ח].

ב. אכן הנה מקור הגה"ה הנ"ל היא תשובת מהר"ח או"ז (סי' קכח), ושם מחדש המהר"ח ז"ל דאיכא ג' מינים במצוות לענין שליחות; א) מצוות שישנם בשליחות, ב) מצוות שאינם בשליחות, ג) מצוות שישנם בשליחות אבל השליח אינו מברך. המצוות שישנם בשליחות הם המצוות שהעיקר בהם הוא התוצאה, כשחיטה וחלה גירושין ומעקה, מצוות שאינם כן הם המצוות שאין בהם שליחות. והסוג השלישי שחידש מהר"ח הם מצוות שעיקרם בתוצאה וממילא ישנם בשליחות אלא השליח "אינו נהנה מהם", כלומר שאין תועלת לעצמו מקיום המצוה כגון שליח לקידושין, שבמצוות כה"ג אין השליח מברך. ומעירים שכ"נ מהר"ר שלמה שהביא רבינו פרץ בהג' לסמ"ק (קפג סקי"ט) דשליח לקידושין אינו מברך "דאין מברכין על שום דבר אלא אם כן ראוי לו ולחבירו, ואתתא לבי תרי לא חזי".

והנה על סוג השלישי הלזה הוסיף מהר"ח: "וכן בהדלקת נ"ח, אם ראובן מדליק נרותיו של שמעון, כדרך שרגילין העולם כשיש אלמנה בבית אומרת לאחד מאנשי הבית להדליק נרותם בשבילם, סבורני שלא יברך אלא א"כ יעמוד משלח בצדו ויצא בברכתו".

כוונת מהר"ח ברורה דנ"ח היא מסוג המצוות השלישי שעיקרה בתוצאה שמתפרסם הנס מביתו, אלא שהשליח אינו מברך כיון שאין תועלת לעצמו מעשייתה - שלא הוא מפרסם הנס, וא"כ מתיישב על נכון מאי שנא נ"ח משאר מצוות, שמצד אחד ישנה בשליחות אבל מאידך השליח אינו יכול לברך. ואולי גם בעל ההגה"ה דלעיל וכל סיעתו התכוונו לזה.^{כט}

וכפי הנראה מהר"ח פליג על היסוד הידוע שברכת המצוות קאי על 'מעשה המצוה' ולא על 'קיום המצוה', ולכך רק היכא שיש לשליח חלק בעצם הקיום כגון בשחיטה תרומה וחלה שמועיל גם כלפי עצמו - אז מברך. משא"כ כשהוא רק עושה מעשה המצוה, כבקידושין או נר חנוכה, אינו מברך.

ועיי"ש עוד במהר"ח שמחדש, דבמצוות שהמשלח והשליח שוין בחיובם כמו שחיטה תרומה וחלה, כלל לא אמרינן מצוה בו יותר מבשלוחו, והיינו שדין 'מצוה בו' אינו מצד הגברא שיקבל יותר שכר כדפרש"י (רפ"ב דקדושין), אלא מצד המצוה שתעשה ע"י המחוייב בה, ולכן אם השליח שווה למשלח אין טעם שמצוה בו יותר.

ג. אך קשה שבשאר מצוות לא נקטינן כמהר"ח שאם אין לשליח תועלת במצוה אינו מברך, וקיי"ל כהרמב"ם (אישות ג כג) וטור ושו"ע (אה"ע לד א) דשליח לקידושין מברך, וכן שליח לבדיקת חמץ (או"ח תלב) אף שבפשטות אין לו תועלת לעצמו [לבד מהחת"ס בהג' לשו"ע].

ברם הב"ח (תרעו ג) כתב דבמצוה זו מלבד חיוב על ממונו להדליק הנר איכא חיוב על גופו להודות על הנס, וכך נראה מהראשונים דבמקום שאין בו ישראל מדליק בברכות אף שמדליקין עליו בביתו כי חייב לראות הנרות (עי' שו"ע ורמ"א תרעז ג), א"כ אולי מש"ה חששו במצוה זו לשיטת מהר"ח ששליח לא יברך, דאף שמעשה ההדלקה אינו חובת הגוף ואפשר ע"י שליח מ"מ אינו פוטר המשלח מחובתו לפרסם הנס, וכיון שאינו פוטר את משלחו מכל פרטי המצוה אינו מברך. ואפילו להראשונים (לעיל ד"ה ובאמת) ששליח מברך, חזינן להו דהוא רק אם השמן דבעה"ב, א"כ אפשר דלדידהו בהכי מתקיימת חובת עצמו בפרסום הנס.

ד. ומה שהשליח מברך ולא המשלח, אף שהמשלח עומד סמוך להדלקה, אולי משום דמ"מ השליח הוא דעביד מעשה בעצם המצוה, וצ"ע מהנראה לעיל שלמהר"ח לא איכפת ממעשה המצוה.

^{כט} וגם אם לא, אין לתמוה שנמצאו כל דברי האחרונים דלא ככוונת מהר"ח או"ז, דכך היא דרכה של תורה. ואדרבא בזה אתה מוצא גדולתה, שאחר שנתחדשה הלכה ע"י מהר"ח או"ז נעשתה חלק מגופה של תורה ומעתה הרשות נתונה לאחרים לפרש בה כראות עיניהם אף מה שלא היתה כוונת המחדש בעצמו, כמובן מה שנראה כאמיתה של תורה. וכנהנה מצאנו רבות בים התלמוד והפוסקים.

הלכות הזמן / הרב יצחק יעקב פוקס, מח"ס 'הכשרות' תפילה כהלכתה' הליכות בת ישראל'

ימים של אורה - ימי החנוכה תשפ"ב

"שבת חנוכה" - "א' דראש חודש טבת"

כולל - קובץ "שולחן שבת קודש"

הולכים וקרבים ימי החנוכה ה'תשפ"ב, בעזרת ד' באור ליום שני כ"ה כסלו, נתייצב כולנו אל מול נר ראשון של חנוכה תשפ"ב, בפעם ה - 2161 ! שהרי נס חנוכה ארע באמצע תקופת בית שני, כ 212 שנה לפני החורבן, בשנת ג' תרכ"א [3.621 שנה] לבריאת העולם, והשנה 5782 לבריאה, אם כן, חלפו - 2161 שנה מאז הנס, אך רק "לשנה האחרת קבעום", על כן השנה נדליק את החנוכייה בס"ד בפעם ה 2161 ונעמוד, שוב, מרוגשים מול השלהבת הדקיקה העולה ומרצדת אל על, על אף הרוחות הסוערות שמכל עבר, כי "לא ייטוש ד' עמו ונחלתו לא יעזוב".

לצערנו, לאחרונה, בעוונותינו הרבים, כ"בימים ההם" גם "בזמן הזה", ישנם בעמנו, אשר שמו להם למטרה, להחשיך את עיניהם של לומדי התורה, ולפגוע בגזירות מרושעות בכל היקר והקדוש לכל שומרי התורה והמצוות בארץ הקודש, והלוואי שמהרה תימלא הארץ דעה את ד', כי רק "אם בחקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם" אז ורק אז "ונתתי שלום בארץ, וישבתם לבטח בארצכם". ובקרוב בימינו יתקיים "אור חדש על ציון תאיר, ונוכה כולנו במהרה לאורו" - בהדלקת המנורה הטהורה בבית מקדשנו שייבנה במהרה, אמן.

פתיחה

"באורים כבדו ד' " - כל ימות השנה

סגולת ההשתתפות במאור בית הכנסת

שולחן ערוך או"ח קנ"א, ט': "ונהגו להדליק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות נרות לכבודן" ובמפרשים: "והוא כעין הנרות שהדליקו בבית המקדש, על פי הפסוק: "באורים כבדו ד'" (ישעי' כ"ד, ט"ו) ובילקוט שמעוני, בהעלותך: מלמד שישראל חייבים להדליק נר בבתי כנסיות ובתי מדרשות, שהן כמקדש, כנאמר: "ואהי להם למקדש מעט" (יחזקאל י"א, ט"ז) - מה מקדש לא היה הנר כבה בו - כך בתי כנסיות ובתי מדרשות"

בספר "ראשית חכמה" שער היראה פרק ט"ו: "אמר הקב"ה הדליקו לפני נרות, כדי שאשמור את נשמתכם המשולה לנר, שנאמר נר ד' נשמת אדם" ובמדרש רבה לויקרא ל"א, ד': "כי אתה תאיר נרי" (תהילים י"ח) בר קפרא פתח, "אמר הקדוש ברוך הוא לאדם: נרך בידי ונרי בידך. נרך בידי שנאמר: "נר ה' נשמת אדם. (משלי כ, כ"ז) נרי בידך שנאמר: "להעלות נר תמיד", אמר הקב"ה: אם הארת נרי, הריני מאיר נרך" !!!

קיצור של"ה ענייני בית הכנסת - "מי שיש לו חולה בתוך ביתו ר"ל ייתן נר למאור לבית הכנסת, ויעלה הקב"ה רפואתו מן השמים" ובתוספות בבא בתרא ח ע"א: "המנדב נר לבית הכנסת, דומה למקריב קורבן נדבה"

ואכן, מצינו, מדוע נקרא שמה של דבורה הנביאה "אשת לפידות" ? שהייתה מכינה לפידים עם פתילות עבות, ספוגות בשמן, ושלחה אותם למשכן שילה (גמ' מגילה י"ד ע"א). ומפני מה זכה חזקיהו המלך לנצח את סנחריב וצבאו ? כנאמר: "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יְסוּר. עָלוּ [עול סנחריב וצבאו] מֵעַל צַוְּאֵרְךָ [של חזקיהו ועם ישראל] וְחָבַל עַל מַפְיֵי שָׁמַן" (ישעי' י, כ"ז) "אמר ר' יצחק נפחא: "חובל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו, שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. מה עשה? נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר: כל מי שאינו עוסק בתורה יידקר בחרב. בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ, מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו איש ואשה תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה" (גמ' סנהדרין צ"ד ע"ב). **ועודד אדום** נתברך, בשביל שכיבד ארון האלוקים על ידי שהיה מדליק נר אחד שחרית ונר אחד ערבית, ובשביל זה, זכה **אבי שאול המלך**, שיהיה בנו מלך על ישראל שהיה מסדר נרות בית הכנסת.

הלכות ימי החנוכה בתוספת פרטי הלכה רבים המיוחדים לחנוכה תשפ"ב

הדלקת הנרות

כתב הרמב"ם הלכות חנוכה ד, י"ב: "מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד, וצריך אדם להיזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח הא-ל והודיה לו, על הניסים שעשה לנו". ואמר הגרי"ש אלישיב זצ"ל שחובה זו, יותר מחיוב כל המצוות, ואפילו יותר מתפילין, שרק בשביל נר חנוכה חייב לחזור על הפתחים (פניני חנוכה עמ' ט). והכריע, שיש לוותר אף על עסקה בשווי מיליונים, אם יפסידו קיום יום אחד של ההדלקה (שבות יצחק קובץ עניינים קע"ו). **ואמרו חכמים בגמ' שבת כ"ג ע"ב**: הזהיר בנר חנוכה ונר שבת יהיו לו בנים תלמידי חכמים (רש"י).

הכנת המנורה

כתב הר"י בן הראב"ד (בקובץ המועדים קונטרס סוד הדלקת נרות): "הזהיר בנרות חנוכה, צריך להקדים שני ימים קודם לחנוכה לתקן הנרות ולהזמין שמן זית זך להדלקה וכו' " ובאורחות רבנו (ח"ג, עמ' א) שהגרי"י קנייבסקי זצ"ל נהג להכין את החנוכיה בכ"ב כסלו וכן הגרי"י פיישר זצ"ל הכין המנורה והעמידה על מכונה, כמה ימים לפני הגיע החנוכה (הליכות אבן ישראל, עמ' שכ"ט).

מקום ההדלקה

מצוה להניח נר חנוכה בטפח [8 ס"מ] הסמוך לפתח הבית, והטוב ביותר להדליק בתוך חלל הפתח (משנ"ב תרע"ו, ט) והיינו בפתח הסמוך לרשות הרבים, והמדליקים מחוץ לבית, בכלי זכוכית, לדעת הגרי"ז מבריסק זצ"ל יניחו את החנוכיה בפתח החצר או הגשר במקום שעוברים למדרכה או הרחוב, ויש שהצריכו שתהיה שם צורת הפתח.

מאיך, לדעת מרן החזון איש זצ"ל ויבדל"ח הגר"ח קנייבסקי שליט"א מדליקים על פתח הבית עצמו במעבר מחדר המדרגות לחוץ. כיון שהחצר כיום אינה משמשת לתשמישי הבית (טחינה, וכביסה), אלא לאוויר ולנוי, ואינה חצר לעניין נר חנוכה.

בבניין רב קומות: כיון שחדר המדרגות משותף לכל הדיירים, דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (שבות יצחק עמ' ז) וכן פסק הגרש"ז אויערבך זצ"ל (מעדני שלמה עמ' ק"ח) כיון שחדר המדרגות מקום שמשמשים בו השכנים כדי להיכנס לדירתם, השתמשות מעין זו, דיה להחשיב את חדר המדרגות להיקרא "חצר" להדליק בפתחה נרות חנוכה [היינו בפתח חדר המדרגות בתחתית הבניין], ראה גם כן, באורחות רבנו ח"ג עמ' י"א אות כ"ח. **אכן, יש סוברים שלמעשה,** דין חדר המדרגות כמבוי ולא כחצר, ולכן אין להדליק בפתח חדר המדרגות (שו"ת חוט שני לגר"נ קרליץ זצ"ל עפ"י דעת החזון איש, ארחות רבנו ח"ג עמ' י"א) **ועדיף להדליק בחלון הבית הפונה לרשות הרבים,** כיון שבהדלקה בכניסת הבניין ע"י כל השכנים – אין הדלקה ניכרת. ובהדלקה בדירה מרוויחים גם כן פרסומי ניסא לבני הבית (שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' פ"ד). **וכן כתב** הגר"א נבנצל שליט"א: "אדמו"ר [הגרש"ז א] זללה"ה הורה לי להדליק בחלון ביתי, דניכר שזו הדלקה שלי, אף שלא הדליק מישהו בפתח הבית".

דירה שיש בה כמה חלונות - ידליק בחלון שיש בו יותר פירסומי ניסא - הגרש"ז אויערבך זצ"ל (הליכות שלמה י"ד, י). ובאורחות רבנו (ח"ג עמ' י"ד) שאם הפירסומי ניסא שווה בכל החלונות, ויש חלון בחדר האוכל שאוכלים בו בני הבית - ידליקו היכן שאוכלים. ואמנם, כן פסק בשו"ת אגרות משה או"ח ד, רכ"ה שעדיף להדליק בחלון שיש בו פחות פרסום הנס לחוץ, אבל ניכרת ההדלקה לבני הבית, מאשר בחלון שיש בו יותר פרסום לחוץ.

הגרים בקומה רביעית ומעלה - אין טעם להניח החנוכייה לכיוון רשות הרבים שהרי למעלה מ 9.60 מטר [כ' אמה 48 ס"מ (לגר"ח נאה) כפול 20] – העין לא רואה מהרחוב, אלא אם כן יש ממול בנין, אזי אפשר להניח בחלון (שו"ת שבט הלוי ד, ס"ה). וכן דעת הגאון רח"פ שיינברג זצ"ל (חידושי בתרא תרע"א, ז).

הערה: מי שגר אל מול שאינם יהודים, לדעת רוב הפוסקים ידליק בתוך הבית כדלהלן. מפני שפרסומי ניסא לנכרים - אינו כלום (שו"ת אגרות משה או"ח ד, ק"ה הגר"ח פ שיינברג זצ"ל ויבדל"ח הגר"א וייס שליט"א קובץ דרכי הוראה ז')

המדליקים בתוך הבית

לכתחילה, עדיף להניח החנוכייה על שרפרף בגובה שבין שלשה טפחים [24 ס"מ] לבין עשרה טפחים [80 ס"מ] בתוך הפתח של הסלון כשהמזוזה מימין והחנוכייה בשמאל. וראה להלן לעניין ההדלקה בליל שבת חנוכה.

במה מדליקים

"כל נפ"ש נדלקת בחנוכה" נפש – נרות פתילות ושמונים, כולם כשרים להדלקה (שו"ע תרע"ג, א) בשונה מנר שבת ש"אין מדליקין.. לא ב.... ולא ב.... ולא ב.... כי בשבת צריך נר שידלוק יפה שלא לבוא לידי הטיית הנר.

מצווה מן המובחר להדליק בשמן זית בדומה להדלקת המקדש [דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל שלכתחילה אין להשתמש בשמן שאינו למאכל, (קונטרס נרות חנוכה, תשס"ו) וכן דעת הגר"ח קנייבסקי שליט"א (דולה ומשקה, עמ' רל"ז) והגר"מ שטרנבוך שליט"א (קובץ קול מהיכל עמ' תקט"ו) אבל שמענו מפי הגרי"ש זצ"ל שוודאי אין זה מעכב]. ויש מתירים לכתחילה אף בשמן שאינו ראוי לאכילה כגון ב"שמן למאור" - חזון איש וכף החיים תרע"ג, י"א הגר"נ קרליץ זצ"ל (חוט שני חנוכה, עמ' שי"ט ובעל קנה בשם זצ"ל). וכן יש לדייק מלשון המ"ב תרע"ג, ב.

אין משתמשים בשמן שבקדושת שביעית להדלקת נר חנוכה, שהרי אין לנו רשות להשתמש בהם (ואין מצוי בשווקים שמן כזה שנותר מהשמיטה הקודמת).

ומצווה מן המובחר בפתילה מצמר גפן, אך כנ"ל, הכול כשר להדלקת החנוכייה. ויש מהדרים להחליף את הפתילות מדי יום, בדומה להדלקה שבמקדש, וכן מנהג חב"ד. **"פתיל צף"** – כשר, אעפ"י שהוא מצופה שעווה, מכל מקום, כיון שנשרף מיד, עיקר ההדלקה בשמן (דעת הגרש"ז אויערבך הגרי"ש אלישיב והגר"ש וזנר זצ"ל).

הערה: נשארו נר או שמן שדלקו כל הלילה עד הלילה הבא – יש לכבותם, ולהדליקם מחדש להדלקה הלילה הזה.

הדלקה בנרות חשמליים: כשאינן כל אמצעי אחר להדלקה, ידליקו בנורות חשמליות **בלא ברכה**, ויניחום במקום שאין שם נר חשמלי במשך השנה **הדלקה בפנס או במצבר:** דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (קונטרס הליכות והנהגות עמ' י"ד) והגר"צ אבא שאול זצ"ל (בשו"ת אור לציון י"ח, י"ב) שבשעת הצורך במקום שאין שום אפשרות במה להדליק, עדיף להדליק בפנס או במצבר, המספיקים לפחות לחצי שעה, כיון שכל שיעור ההדלקה נמצא לפנינו, וצריך שהנרות יהיו מסודרים בצורת חנוכייה, ראה עוד להלן בקובץ הלכות המופיע להלן בסוף הלכות החנוכה.

זמן ההדלקה

1. **יש מדליקים כשיטת הגר"א "משתשקע החמה"** היינו, ממש בשעת השקיעה, ולדעת הגאונים, היינו השקיעה הנראית לעינינו [השנה תשפ"ב לאורך כל ימי החנוכה - 4:39]. וכן מנהג הפרושים בירושלים ת"ו. וצריך שידלקו הנרות לכל הפחות עד סוף חצי שעה לאחר צאת הכוכבים (משנ"ב תרע"ט, ב). 2. **ויש נוהגים "משתשקע החמה"** היינו כשסיימה לשקוע - **צאת הכוכבים** [השנה תשפ"ב 5:14 כל ימי החנוכה] והם מתפללים תחילה ערבית ש"תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם" כלשון הטור והשו"ע תרע"ב, א "מדליקין נר חנוכה עם סוף השקיעה, עד חצי שעה מהלילה" שאז העם עוברים ושבים,

ואיכא פרסומי ניסא". ובערוה"ש שם, ד "והעולם נוהגים כהטור והשו"ע" וכן הכריע כף החיים (שם, ב) וכן המנהג הפשוט ברוב קהילות ישראל (שו"ת תפילה לדוד, מ"ז). 3. **ויש המדליקים** כ 20 דקות אחרי השקיעה (לפני ערבית), לצאת ידי שתי השיטות וכך נוהג הגר"מ שטרנבוך שליט"א ראב"ד העדה החרדית, וכן הגר"ח קנייבסקי שליט"א כפי שנהג מרן החזון איש זצ"ל. שבזה יוצאים ידי חובת כל השיטות.

הזמן המוקדם ביותר שניתן להדליק - מ"פלא המנחה" - השנה תשפ"ב 3:31 ואזי, צריך שיספיקו השמן או הנרות לדלוק עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים (ביה"ל תרע"ב, ד"ה ובלבד וכו'). **ואם אין הנרות דולקים עד אז - לא קוימה ההדלקה (קצור שו"ע קל"ט, ו).**

הזמן המאוחר ביותר להדלקה, לפני "עלות השחר" [השנה 4:48 - 4:50]. ואזי יש להעיר את בני הבית, לקיים "פרסומי ניסא" בפניהם. כמובן, **שיש להשתדל בכל איחור, להדליק לפני ש"תכלה רגל מן השוק"** באותו מקום. וברוב המקומות העירוניים, "כלות רגל מן השוק" - שעה 12:00 - 12:30 בלילה.

אכילה, לימוד תורה, עשיית מלאכה או שינה לפני הדלקת הנרות

חצי שעה קודם זמן הדלקת הנרות, אסור לאכול פת ביותר משיעור "כביצה" - 56 גרם (להגר"ח נאה זצ"ל), ולא **לשתות** משקה משכר. ואפילו התחילו לפני כן, בהיתר, בהגיע זמן ההדלקה, **מפסיקים**. למדליקים 20 דקות אחרי השקיעה - האיסור מתחיל חצי שעה לפני ההדלקה (הגר"ח ק שליט"א ב"דולה ומשקה" והגר"נ קרליץ זצ"ל חוט שני, שי"ח). אכילת פירות ושתייה - מותרים בלא הגבלה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל בקונטרס הליכות והנהגות). **משנ"ב תרע"ב, י:** "ואפילו ללמוד אסור משהגיע זמנה" ויש אומרים, שהאיסור אף בחצי שעה שקודם זמנה (מחצית השקל על המג"א שם, ה). **אבל למדליקים בשקיעה** - אין להחמיר שלא **ללמוד תורה** בחצי שעה שקודם ההדלקה - שער הציון תרע"ב, י"ד. והמתפלל ערבית בביתו - יניח שומר. **לימוד הלכות חנוכה** - מותר עד הדלקת הנרות (הגר"נ קרליץ זצ"ל חוט שני שי"ח וכן נוהג הגר"ח ק שליט"א למעשה). ומסתבר, דהיינו שלא בעיון גדול.

הערה: אישה הממתינה לבעלה שיבוא להדליק - מותרת לאכול (שו"ת מבית לוי להגר"ש ואזנר זצ"ל).

אסור לעשות **מלאכה** מחצי שעה קודם זמן ההדלקה - מג"א תרע"ב, ה. וב"הליכות שלמה" חנוכה, עמ' ר"ח, שגם הנשים לא תעשנה אז מלאכות (תפירה, כיבוס וגיהוץ וכדומה). **ואסור לישן** אפילו שנת עראי, מחצי שעה קודם זמן ההדלקה - ראה משנ"ב רל"ה, י"ז ואפשר שלא יועיל לזה שומר (ראה חכמת שלמה סימן ער"ה).

סדר הנחת הנרות

ביום הראשון מניחים את הנר **בצד ימין** של החנוכייה, ובכל יום מוסיפים נר לשמאלו של הנר של אתמול [מימין לשמאל] ומתחילים להדליק את הנר הנוסף [משמאל לימין] - כך המנהג למעשה לרוב הדעות (שיטת השו"ע והרמ"א תרע"ו, ה הפר"ח, הא"ר, סידור

שו"ע הרב, שו"ת חת"ס, קפ"ז, קיצור שו"ע קל"ט, י, ערוה"ש, י"א וכן נהג האריז"ל כמובא בשער הכוונות ק"ח, ע"ג). את השמש [העשוי גם בשמן, ואי אפשר להדליק בו את שאר הנרות], מדליקים לאחר הדלקת כל הנרות, או לפני הברכה, ויש להניחו מעל או מתחת לגובה הנרות או בריחוק מהם באופן בולט, שיהא ניכר כל יום מספר הנרות שהודלקו **בלי השמש.**

הברכה

ביום הראשון מברכים שלש ברכות: **להדליק וכו' שעשה ניסים וכו' ושהחיינו וכו' וסימנך:** עשה לך שרף (להדליק), ושים אותו על הנס (שעשה ניסים) והיה כל המביט בו וחי (שהחיינו) – הגר"א בשאר הימים, משמיטים שהחיינו, לא ברך שהחיינו ביום הראשון יברך אפילו ביום האחרון על ההדלקה. שכחו לברך על הדלקת הנרות: וכבר הסתיימה ההדלקה - יש לברך "שעשה ניסים" בלבד, וביום הראשון "שהחיינו" (משנ"ב תרע"ו, ד ובא"ח (א) וישב, י).

לעניין נוסח ברכת להדליק וכו': כתבנו את הנוסח לפי המשנ"ב תרע"ו, א "שלחנוכה" ולדעתו יש לאומרם לכתחילה כמילה אחת. ובמקור חיים (לבעל החו"י) דהיינו בשו"א תחת הל', אמנם, בשלמי תודה, כ"ד בשם החזון איש, לומר עפ"י כללי הדקדוק בפת"ח תחת הל'.

הערה: אין להפסיק בדיבור עד תום הדלקת הנר האחרון, פרט לאמירת "הנרות הללו וכו' " שיכולה להיאמר לאחר הדלקת הנר הראשון, במשך הדלקת שאר הנרות (משנ"ב תרע"ו, ד וראה הלכות חג בחג עמ' ק"ח).

לאחר ההדלקה

שולחן ערוך תר"ע, א: "נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בחצי השעה הראשונה שהנרות דולקים בבית, ואין להקל להן, כיון שהנס נעשה על ידן" ושני טעמים לדבר: א. כדי שלא יבואו לעשות מלאכה לאור הנרות, שאסור ליהנות מהם. ב. כדי שלא להסיח דעת מן הנס ולהודות לבורא על הניסים שבימים ההם ובזמן הזה. והעירו הפוסקים, שאיסור עשיית המלאכה גם לאנשים, אלא שבדרך כלל הנשים עסוקות במלאכותיהן בערב, לכן, כתב השו"ע "נהגו הנשים וכו'".

הלכה למעשה: הכרעת המשנה ברורה (שער הציון תרע"ב, י"ב), שגם לאחר תום החצי שעה מחמירים שלא ליהנות מן הנרות ולא לטלטלם ממקומם, כל זמן שדולקים, מפני שהנכנס לבית, אינו יודע מתי הודלקו. והמנהג להימנע מ"מלאכות כבודות שיש בהן טורח ועמל", כביסה, תפירה, שטיפת הרצפה והדחת כלים (בפרט במוצאי שבת), ובכלל זה, ניפוי קמח ולישת בצק להכנת סופגניות, בישול ואפייה, כל דבר המסיח דעת מן המצווה, ובשו"ת רבבות אפרים א, תל"ו בשם הגרי"י פישר זצ"ל שמנהג ירושלים, שאסורה כל מלאכה אפילו בישול ואפייה בחצי שעה שהנרות דולקים, אמנם שמעתי מהגרי"י פישר זצ"ל, שאם הסופגנייה כבר מוכנה לטיגון אפשרי להכניסה לשמן, ואפשר להכין חביתה,

להרתיח מים ולהכין קפה וכדומה. ובבית מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל נהגו הנשים שלא לעשות שום מלאכה, אפילו כתיבה ובישול, חוץ מטיגון סופגניות, הנאכלות באותה שעה.

שהייה ליד הנרות לאחר ההדלקה

אף ש"הדלקה עושה מצוה", כתב בעל חוות יאיר ב"מקור חיים": "ועיקר המצווה הוא, שיהיה המדליק אצל הנרות חצי שעה, לראות אותם ולשמוח בהם, ולא סגי שידליק וילך לו למקום אחר". יש לציין, שהגר"ח קנייבסקי שליט"א (בקונטרס עבודת ימי החנוכה עמ' כ ענה לשואל: "לא ראינו נוהגים כן". וכן אמר רבנו הגרש"ז אויערבך זצ"ל שאין חיוב לשהות כדי שיעור זמן ההדלקה ליד הנרות (קונטרס ברכת משה ענייני חנוכה ג, ו).

שכחו להדליק נרות מי שמשום מה לא הדליק נרות חנוכה באחד מהלילות - אין לו תשלומין, וידליק בלילה הבא, את מספר הנרות שמדליקים באותו לילה כולם (שו"ע תרע"ב, ב).

על הניסים

מתפילת ערבית של ליל כ"ה בכסלו [אפילו טרם הדליקו נרות חנוכה] אומרים **"על הניסים וכו'**" בכל תפילת עמידה במשך ימי החנוכה, לאחר אמירת: "כי מעולם קיווינו לך" שבסוף ברכת מודים, וכן בכל **ברכת המזון** לאחר המילים: "בכל עת ובכל שעה" ויש לומר ועל הניסים עם וא"ו (משנ"ב תרפ"ב, א וכ"כ ערוה"ש) **השוכח** לאומרו בתפילה וכבר חתם את הברכה - **אינו חוזר**, אלא, שאפשרי להוסיף ב"אלקי נצור" בקשה: "הרחמן הוא יעשה לנו ניסים כאשר עשה וכו' בימי מתתיהו וכו' " וכן **בברכת המזון** אם לא נזכרו עד חתימת "על הארץ ועל המזון" - **אין חוזרים**. ואפשר להוסיף לפני "הרחמן הוא יזכנו וכו' - "הרחמן הוא יעשה לנו ניסים וכו' " כנ"ל. ולדעת האדר"ת יאמר והו כ"הרחמן" הראשון לאחר "לעולם אל יחסרנו".

מנחה קצרה: הגר"א קוטלר זצ"ל, וכן הורו כמה מראשי הישיבות בארץ ישראל, שבימי החנוכה **אין להתפלל מנחה קצרה**, כיון שאין אומרים בה חזרת הש"ץ ואין שומעים משליח הציבור "על הניסים וכו'", ולדעת התוס' בשבת כד ע"א יש דין פרסומי ניסא בחנוכה גם בתפילה.

הזכרת על הניסים ב"ברכת מעין שלש"

אין מזכירים של חנוכה ושל פורים בברכת מעין שלש (שו"ע ר"ח ובמשנ"ב תרפ"ג, ב) משום ש"על הניסים" ראוי להזכירו בהודאה, כ"מודים" בתפילה, וכ"נודה לך" בברכת המזון, אבל ב"מעין שלש" שאין בה הודאה - אין מזכירים. ואף שמזכירים "ונודה לך על הארץ", אי אפשר להפסיק שם, שהרי צריך להסמיך מעין החתימה לחתימה (לבוש בסי' ר"ח) וגם חנוכה ופורים לא הוזכרו בתורה (לחם חמודות הובא במחצה"ש ר"ח, מ).

חובת הנשים בהדלקת הנרות

שולחן ערוך תרעה, ג: "אישה מדלקת נר חנוכה, שאף היא חייבת במצווה זו" המקור בגמ' שבת כ"ג: אמר רבי יהושע בן לוי, נשים חייבות בנר חנוכה [אף שהיא מצות עשה ש"הזמן גרמא"], שאף הן היו באותו הנס: 1. בגזרות הקשות. 2. הנס שנעשה על ידי יהודית בת יוחנן כהן גדול [כנראה אחות מתתיהו] שהרגה את שר צבאם, לאחר שהשקתו בחלב, וכתוצאה מכך עזבו את ירושלים, ועל כן יש שנוהגים לאכול בחנוכה מאכלי חלב 3 כמובא במדרש: אישה אחת בירושלים ילדה בן זכר, וביום השמיני לא מצאה מוהל למוהלו... עלתה על חומת ירושלים... וקראה לכל אחיה המסתתרים... אם לא תבטלו הגזרות... אין עתיד לאומתנו... ואז הפילה עצמה עם תינוקה... ומיד כששמעו זאת מתתיהו ובניו, קראו: "מי לד' אלי".

הלכה למעשה: אישה נשואה – יוצאת ידי חובה בהדלקת בעלה, ואף יכולה להוציאו ידי חובה כשאינו בבית, כשאין חשש לפגיעה ב"שלום בית, מפני שעדיף להדליק בזמן, כשם שהאיש מוציא את אשתו, כמפורט להלן, ואז צריך מי שיצא ידי חובה, לראות את ההדלקה של היום, כדלהלן, ואם לא ראה, ושב הביתה, וכבר כבו הנרות - ידליק שוב בלא ברכה. לדעת הגר"א נבנצל שליט"א אישה מוציאה ידי חובה את בעלה, אף כשנמצאים במלון (שו"ת תורה מציון תצא, קכ"ג). יש לציין שהגאון רבי ח. ד. אלטוסקי זצ"ל חתן מרן הגר"ח פשיינברג זצ"ל ראש ישיבת "תורה אור", העדיף להיות אחר הצהריים בימי החנוכה בישיבתו עם תלמידיו, והרבנית תחי' לאוי"ט הייתה מדליקה בבית, ומוציאה אותו ידי חובה, ושמע אמירת הברכות בבית המדרש, וירד לחדרו בישיבה להדליק נרות. ובערב ראה את הדלקתה.

חידוש מצאנו, בדברי הגר"ח פלאגי זצ"ל (מועד לכל חי כ"ז, כ"ה) לפי מה שאמרו חז"ל הרגיל בנר הויין ליה בנים ת"ח כמו שאמרו בשבת, אם כן, לאישה שייכת טפי [יותר] הכנה זו, שתהא זריזה לתקן הפתילות ולשים השמן וכו' ומה גם שהנס נעשה על ידי אישה יהודית כנודע". וכן הוא בהראבי"ה (א, ר): "ולכן נהגו נשים צדקניות וכשרות, לתקן נרות שבת וחנוכה, לזכות למצווה" ובבית הגר"ח קנייבסקי שליט"א נהגה הרבנית ע"ה להדליק נרות החנוכה ולכבותן, לפני הדלקת שר התורה. וכיום לא מצינו שנוהגים להקפיד בזה.

חובת הבנים והבנות בהדלקת הנרות

בני ספרד – נוהגים בחנוכה "נר איש וביתו" (שו"ע תרע"ב, ב) וכאשר אבא, אימא, או אפילו אח גדול מדליקים נרות, בבית, כהלכה, אסור לבן או בת ספרד, כל עוד לא נישאו, לברך על נרות שמדליקים במקום אחר [שבכל בית בישראל חובה לפרסם הנס בהדלקה, וגם אותם בן או בת, מחובתם לפרסם הנס בהדלקה – אך בלא ברכה], ולדעת הגר"ע יוסף זצ"ל, היינו, אפילו הדלקת הבית במדינה אחרת, ובהפרש של שעות... ויש חולקים, כמו כן, שמענו מהגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, אם הבן והבת, בני ספרד, גרים

לעצמם מחוץ לבית, וגם מתפרנסים בכוחות עצמם – **מדליקים במקומם בברכה. בני אשכנז** – נוהגים כדעת הרמב"ם (המובא ברמ"א תרע"א, ב): "המהדרין מדליקים נר לכל אחד ואחד מבני הבית" ואפילו עשרה אשכנזים קטנים מדליקים בחנוכיות שלהם ליד האבא, ומברכים לעצמם. **ולמעשה**, אף אישה ואף הבנות האשכנזיות, יכולות, אם תרצינה, להדליק בעצמן ולכוון שלא לצאת בהדלקת האבא ומברכות לעצמן.

מדוע לא נהגו בנות אשכנז, המהדרות במצוות, להדליק לעצמן? כתב ה"חתם סופר" זי"ע בסוגית כבתה, במסכת שבת: "משום, שכך קיבלנו מרבתינו, שכשהדליקו בחוץ, נשים לא הדליקו להידור, דהוי כפריצות, לעמוד יחד עם האנשים בפתח הבית לרשות הרבים להדליק, ועל כן עמדו מרחוק לשמוע הברכות, לכן גם אצלנו אינן נוהגות". מטעם זה, יש מנמקים מדוע נשים פטורות מאמירת "קידוש לבנה". וראה במשנ"ב תכ"ו, א סיבה נוספת לאי אמירתן קידוש לבנה. זאת, בנוסף לטעם המובא במג"א שם, מפני שהן גרמו למיעוט הלבנה.

במצוות נר חנוכה שני חלקים: חיוב הדלקה וחיוב ראייה

א. להדליק או להיות שייך להדלקה [בהשתתפות, או ש"מדליקים עליו"] ובנוסף ב. מצווה לראות כל ערב בהדלקה כשרה, את מספר הנרות שהודלקו. על כן, אף מי שלא נמצא בבית בזמן ההדלקה, ומוציאים אותו ידי חובה בביתו, מכל מקום עליו לראות, היכן שאפשר [לא בהדלקה במקום עבודה או באולם אירועים – שאין לברך עליה], אלא בהדלקה כשרה, את מספר הנרות שהדליקו היום. הדליקו עליו בביתו, אבל לא ראה במשך הערב הדלקה כשרה, וכששב לבית, הנרות כבר כבו, **צריך להדליק שוב חנוכייה בלא ברכה**, בנוכחות הנמצאים בבית - לפרסום הנס.

ברכת "הרואה"

מי שלא הדליקו עליו ואף לא ידליק הערב (עד עלות השחר) נרות, הרי, שאם ראה אפילו דרך חלון הדלקה כשרה, מברך: **ברכת שעשה ניסים וכו' בשם ומלכות**. שאף שאינו מקיים את ההדלקה, מקיים את חלק המצווה לראות הדלקה.

חיילים או מטיילים הנמצאים בשטח, ושוכנים באוהלים: חייבים בהדלקת נרות חנוכה, ואף שמדליקים עליהם בביתם - חייבים בהדלקה כדי לראות כל יום את הנרות, ובוודאי בני אשכנז אפילו רווקים - **ידליקו בברכה**. ובתנאי שיש להם עששית או תנאים שלא ייכבו הנרות תוך חצי השעה הראשונה של המצווה (משנ"ב תרע"ג, כה וציץ אליעזר ט"ו, כ"ט).

הנוסע ברכבת או אנייה: מתחילת הלילה, ולא יגיע עד לאחר עלות השחר - חייב להדליק נרות חנוכה (ערוך השולחן תרע"ז, ה) ובשו"ת מהרש"ם ד, קמ"ו שאם משלם עבור נסיעתו, הרי זה כדירה השכורה לו, ואף שמדליקים בביתו - **חייב בהדלקה בברכה**. בלתי אפשרי להדליק מטעמי בטיחות - ידליקו לפחות נר אחד, ואפילו יבואו ויכבוהו - יצאו ידי חובה. המדליק ומשער שיצטרך לכבות הנרות בטרם תחלוף חצי שעה - **לא**

יברך. העיר מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל, כשנשאל על מטיילים בחנוכה: "היעלה על הדעת, שיפקיע אדם עצמו, ממצות נר חנוכה החביבה, שחייבו בה למכור כסותו וכו' ? חובה שלא מצאנו באף אחת מהמצוות.

התארחות ונסיעות בימי החנוכה

1. כשנמצאים רק להדלקה אצל סבא וסבתא או אדמו"ר או צדיק, אין יוצאים ידי חובה, אפילו מתכבדים שם במאכל ומשקה, ושרים, ונשארים שם אפילו כמה שעות - שאין זה לא מקום השינה ולא האכילה.

2. המתגורר בקביעות [אכסנאי] אצל משפחה, כבר 30 יום מלפני חנוכה, נחשב כבני הבית ויוצא בהדלקתם.

3. הבאים להתארח ליום יומיים בחנוכה או אפילו לכל ימי החנוכה, כגון יחיד, זוג או משפחה, אם יש באפשרותם, ידליקו לעצמם (משנ"ב תרע"ז, ה). ואם לא מדליקים לעצמם, חייבים להשתתף בהדלקה - כדלהלן ובוודאי כאשר יש להם חדר המיוחד להם לשינה,

אופן ההשתתפות - לצאת בהדלקת הבית, ב"השתתפות בפרוטה", היינו: או שייתנו 10 אגורות ["פרוטה" בכסלו תשפ"ב - 8 אגורות] לבעלי הבית על מנת שיהיה להם חלק בנרות או בשמן, או שבעלי הבית יקנו להם בקניין סודר או בהגבהה, חלק בשמן או בנרות, ויאמרו: אנחנו נותנים לכם במתנה חלק בנרות או בשמן. כאמור לעיל, כאשר המדובר ברוקים ורווקות בני ספרד שבביתם מדליקים כדין, בברכה, בכל מקרה, לא יברכו על הדלקה בבית מארחיהם, כמו כן, יש לציין, שלדעת הגר"ע יוסף זצ"ל בן ספרד הבא לאביו או חתן הבא לבית חמיו כגון לשבת חנוכה - יוצאים ידי חובה עם הבית כאילו הם מבני הבית. רווקים ורווקות בני אשכנז המתארחים גם לשינה, אינם יוצאים בהדלקת הוריהם וישתתפו עם המארחים כנ"ל, הגיעו לאחר שכבר הודלקה החנוכייה, ולא השתתפו איתם, ידליקו לעצמם עם ברכה (או נדברו ג, נ"ג).

4. אורח שישן במקום אחד ואוכל במקום אחר, כששני המקומות שווים ומיוחדים לו - מברך במקום שאוכל (רמ"א). אבל כשמקום האכילה אינו מיוחד לו, ומקום השינה מיוחד לו - מדליק במקום השינה (דעת הגר"ש וזנר זצ"ל מבית לוי עמ' ק"כ).

5. בעל או אישה המתארחים וישנים אצל אחרים: יוצאים בהדלקת בני זוגם שנשארו בבית וכנ"ל, ואינם צריכים השתתפות עם המארחים, וצריכים לשמוע הברכות.. רוצים הבעל או האישה להדליק לעצמם בברכה במקום שמתארחים - רשאים, ויכוונו שלא לצאת בהדלקה שבביתם (רמ"א תרע"ז, ג ומ"ב טו-ט"ז).

6. אחד מבני הבית שנסע לחוץ לארץ: יוצא ידי חובה בהדלקה שמדליקים עליו בביתו בארץ, אעפ"י שבמקום אליו נוסע, טרם הגיע זמן הדלקה (ואפילו נוסע ביום ראשון של חנוכה ששם עדיין טרם התחיל חנוכה), כדברי הגרש"ז אויערבך זצ"ל: "דעיקר חובת פרסום הנס תקנוהו על הבית... וכך היא המצווה שאחד מבני הבית ידליק, וכיון שבביתו

כבר זמן הדלקה... נחשב במקום שיהיה כמקיים המצווה במקומו" (הליכות שלמה מועדים י"ג, ג). לא מדליקים עליו בביתו, ואינו מדליק שם לעצמו - צריך להשתתף עם המארחים.

7. **בני ישיבה או בנות בפנימייה:** כאשר באותו הבניין מקום השינה ומקום האכילה (חדר אוכל) - לדעת רוב הפוסקים עדיף להדליק בחדר האוכל וכן דעת מרן החזון איש. וכן הורה מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל בישיבתנו "קול תורה". ולדעת בעל אגרות משה ובעל מנחת יצחק זצ"ל - יש להדליק בפנימייה במקום השינה, ולהיזהר משריפה.

ישנים בבניין אחד ואוכלים בבניין אחר - נחלקו הדעות היכן יש להדליק, להכרעת שו"ת שבט הלוי ג, פ"ג אפשרי להדליק או בפנימייה או בחדר האוכל או בבית המדרש כהוראת הנהלת הישיבה. ויש האוכלים ארוחה אחת של פת במקום השינה ומדליקים שם לכתחילה. בני ובנות ספרד - מברכים, רק כשלא מדליקים בביתם כנ"ל.

אמירת הלל

בכל ימי החנוכה אומרים הלל שלם, שבכל יום התחדש הנס (שו"ע תרפ"ג). ונהגו גם הנשים לאומרו, אף שיש אומרים שהוא הודיה על הניצחון במלחמה ואישה אינה בכלל כיבוש ומלחמה. (שדי חמד). וכתב הגר"ע יוסף זצ"ל: בשו"ת יחוה דעת א, ע"ט: "הדבר ברור, שהנשים הספרדיות אינן רשאיות לברך על ההלל של החנוכה, היות וקבלו הוראתו של מרן הבית יוסף (תקפ"ט) שלא יברכו על מצות עשה שהזמן גרמא, ואם רוצות - יאמרו בלא ברכה. אבל הנשים האשכנזיות יש להן על מי לסמוך בברכתן על ההלל בחנוכה". הערה: הלל ניתן לומר עד השקיעה, שנאמר: "ממזרח שמש ועד מבואו מהולל שם ד"י"

קריאת התורה

אין אומרים "א-ל ארך אפיים בהוצאת ספר תורה, ולא יהי רצון וכו'" שלאחר הקריאה (משנ"ב תרפ"ג, א).

בימי החנוכה קוראים בתורה בפרשת הנשיאים, בכל יום קוראים לשלשה בקרבנות הנשיאים, ואומרים "חצי קדיש": **ביום הראשון**, לדעת השו"ע - בברכת כוהנים. ולרמ"א - "ביום כלות משה וגו' [ויש ספרדים הנוהגים בזה כאשכנזים], **ההפסקות:** לספרדים - **לכהן**, עד לפני המשכן. **ללוי** - עד לחנוכת המזבח. ולאשכנזים: (עפ"י הגר"א) **לכהן** - מביום השני וגו' עד מלאה קטורת, **ללוי** - עד ביום השלישי, **ולישראל** - חוזרים וקוראים ביום השני וגו' וכן הלאה בשאר הימים. **וביום השמיני:** **לכהן** - ביום השמיני, **ללוי** - קרבן גמליאל [ולבני ספרד, מ"פר אחד" של היום השמיני (כה"ח), **ולישראל** - מיום התשיעי וגומרים הפרשה ומוסיפים מהתחלת בהעלותך, עד "עשה את המנורה" - שו"ע ורמ"א תרפ"ד, א ושערי אפרים ח, ע"ט). **הערה:** קראו בטעות נשיא של יום אחר - בדיעבד, יצאו ידי חובה (משנ"ב תרפ"ד, ג).

"שיר של יום"

במסכת סופרים, שבמקדש היו הלוויים שרים בימי החנוכה "מזמור שיר חנוכה הבית וגו' " (תהלים, ל) ויש נוהגים לומר רק מזמור שיר חנוכה וגו' ויש אומרים גם שיר של יום של אותו היום וגם מזמור שיר חנוכה וגו' ולדעת הגר"א שאין אומרים בכל יום אלא מזמור אחד בלבד - אומרים בימי החנוכה "מזמור שיר חנוכה וגו'".

סעודות חנוכה

רמ"א תר"ע, א: יש אומרים שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות בחנוכה, שבאותם ימים הייתה חנוכה המזבח, ושיש לאכול מאכלי גבינה זכר ליהודית. ונוהגין לומר זמירות ותשבחות בסעודות שמרבין בהם, ואז הוי סעודת מצוה" ובביאור הלכה בשם מהרש"ל: "ראוי שהשמחה תהיה מעורבת ובלולה בשמחה של תורה... ובעוונותינו הרבים, יש אנשים שתחת זמירות ותשבחות שראוי להלל לד' יתברך על הניסים, שעשה לנו הם מרבים בשחוק ה"קרטין" [קלפים], ושומר נפשו ירחק".

לביבות תפוחי אדמה

אף שנתרסקו במגררת וכדומה, כל שניכרת צורת תפוחי האדמה, ואפילו נראים רק כ"חוטי תפוח דקים" - ברכתן "האדמה". אבל כשנתרסקו לגמרי, במעבד מזון או ב"בלנדר", ובוודאי כשעשויות מקמח תפוח"א - ברכתן "שהכול" (עפ"י שו"ע או"ח ר"ב, ז וספר מקור הברכה ובהליכות שלמה תשרי-אדר י"ז, ח). לבני ספרד, יש לציין, שאמר לי הגרב"צ אבא שאול זצ"ל שכשמגישים לו פיר"ה תפוחי אדמה או לביבות, מבקש שיניחו עמהם חתיכת תפוח"א ומברך עליו "אדמה" ופוטר השאר, ראה גם שו"ת אור לציון ח"ב י"ד, ב).

*

שבת חנוכה - פרשת "מקץ" - א' דראש חודש טבת

הדלקת הנרות: ירושלים - 4:00 במרכז - 4:14 בצפון 4:05 בדרום - 4:21

בערב שבת חנוכה, נכון להתפלל מנחה מוקדם, כדי להקדים מנחה להדלקת הנרות, אבל אין להפסיד משום כך תפילה בציבור (משנ"ב תרע"ט, ב ושעה"צ, ז). הדלקה בכניסת שבת וביציאתה: בערב שבת, מדליקים תחילה נרות החנוכה ומיד את נרות השבת, ונהגו לאחר מעט הדלקת נר שבת, ובלוח לא"י שבירושלים יאחרו עד 25 דקות לפני השקיעה, כדי שלא לבטל מצות תוספת שבת. ויש להיזהר, שלא להניח שני סוגי הנרות על אותו מגש, משום "מעלין בקודש ואין מורידין" שלא ייראה שהוסיפו השבת על מספר נרות השבת, וגם שלא יטעו במספר נרות החנוכה.

יש לציין, שנרות שבת, צריכים לעמוד במקום גבוה כדי ליהנות מאורם, מאידך, נרות החנוכה מניחים לכתחילה בגובה פחות מ' טפחים כדי שלא ייהנו מאורם.

הערה: הכנת הנרות לשבת, אינה חייבת להתבצע לפני הכנת נרות החנוכה: דעת הגר"ח קנייבסקי שליט"א בספר "דולה ומשקה" עמ' ר"מ, אף שנר שבת קודם לנר חנוכה [כשאין די כסף לשניהם] (שו"ע תרע"ח) והם תדיר ומקודש ו"שלום בית", כיוון שהכלל של "תדיר קודם" אינו רק ב"קיום המצוה" ולא בהכנה לקראתה.

אישה שהקדימה בטעות הדלקת נרות שבת, שוב אינה יכולה להדליק בעצמה נרות חנוכה, ותבקש מאחר שידליק עבורה, והוא יברך "להדליק וכו'" והיא יכולה לברך "שעשה ניסים" וכו'.

בהדלקה לקראת שבת יש להקפיד על נרות או שמן שידלקו לפחות חצי שעה לאחר צאת הכוכבים [היינו עד 5:44], בפרט שמדליקים נרות חנוכה לפני הדלקת נרות שבת (בירושלים פתח תקוה וטבריה הדלקת הנרות בשעה 4:00 ואם כן צריך שהנר ידלוק לפחות כשעה וחצי. על כן אין להשתמש בוודאי לא בערב שבת, אף לא לילדים בנרות הצבעוניים הקטנים שמוכרים בחנויות [אפילו לא כשמים אותם בהקפאה בטרם ההדלקה – בדוק ומנוסה]. משום ברכה לבטלה.

הערה: עצם ההדלקה בערב שבת מבעוד יום, מבאר החתם סופר (שו"ת ו, ז), שכיון שאי אפשר לשמונת ימי החנוכה בלא שבת, אם כן, כשתקנו הדלקת נרות חנוכה - תקנו וחיבו להדליק בע"ש לכתחילה מבעוד יום, ועל חוב זה אפשר לברך וציוונו וכו'.

אישה שהדליקה נרות שבת, ונזכרה שעוד לא אמרה היום הלל, רשאית עדיין לומר הלל, שאף שמנחה של חול, אסורה להתפלל - כיון שתפילת חול, סתירה לקבלתה את השבת (כשלא עשתה תנאי), אבל אמירת הלל אינה סתירה לקבלת שבת, וכיון שעדיין לא הגיעה השקיעה - רשאית לומר הלל.

הערה: בהדלקת נרות החנוכה בערב שבת, מתחיל איסור האכילה לפני ההדלקה, מ"פ"ג המנחה" - 3:31 (הגר"ש דבלצקי זצ"ל בקונטרס ארבעה ספרים נפתחים חנוכה, ט"ו).

ראוי להכין בערב שבת, גם נרות לצורך הדלקת החנוכייה במוצאי שבת, כדי שלא להתעכב בהכנתם במוצאי שבת !!

בבית הכנסת מדליקים נרות חנוכה - לפני קבלת שבת. וטוב שיהיו עשרה בשעת הברכות וההדלקה (שו"ע תרע"א, ז)

שירת "מעוז צור" בליל שבת

בספר "לקט יושר", כתב: "וזכורני כשהדליקו בערב שבת, אמרו הזמר "מעוז צור ישועתי" בליל שבת על השולחן עם שאר המזמורים", וכן כתב בשו"ת מנחת אלעזר ב, כ"ט. אמנם, בספר "עוזר ישראל": "וכמדומני, הרבה נוהגים לאומרו בליל שבת, מיד כשחוזרים מבית הכנסת".

"במה מדליקין" - יש שבשבת חנוכה אינם אומרים פרק "במה מדליקין וכו' " שלא ייראה שכבוד נרות החנוכה, כביכול, פחות מכבוד הנר של שבת, שהרי בנר חנוכה "כל נפ"ש נדלקת בחנוכה" נפש - נרות פתילות ושמינים, כולם כשרים להדלקה (שו"ע תרע"ג, א) בשונה מנר שבת ש"אין מדליקין.. לא ב... ולא ב... ולא ב... כי בשבת צריך נר שידלוק יפה שלא לבוא לידי הטיית הנר. והמשנה ברורה בסי' ע"ר, ב כתב לאומרו.

טלטול החנוכייה ממקומה בליל שבת

בהדלקת ליל שבת, למדליקים בתוך פתח מול המזוזה, והישארות החנוכייה במקומה, מפריעה לעוברים והשבים, אם נרות החנוכה יונחו על מגש שאינו מיוחד לנרות (לדעת הרמ"א), ועל גבי כיסא שצריך לשבת, וליד הנרות יונח דבר של היתר החשוב לשבת, יותר מהנרות, כגון חלה או לחמנייה, לאחר שכבו הנרות מותר יהיה לטלטל את הכיסא עם המגש שעליו מונחת החנוכייה, ועדיף שירימוהו שנים יחד (ראה הליכות שבת להגרא"י מלכא ב, עב). ויש לציין, שההיתר לטלטול הכיסא והחנוכייה, רק אם צריכים לאותו מקום שעומדת החנוכייה, או שיש חשש שיינזקו ילדים אם תשברנה הזכוכיות, אבל לא כדי שלא תיגנב או תישבר החנוכייה (עי' שו"ע שי"א, ח).

מותר לומר לגוי, לאחר שדלקה החנוכייה שיעור ההדלקה, לטלטל את החנוכייה, ולהניחה במקום אחר, לא מיבעיא כשכבר כבו הנרות, אלא אפילו שעדיין הם דולקים, אלא שכשדולקים בשמן, יש לומר לגוי ללכת בזהירות, שלא יכבו הנרות ושלא יתקרב השמן לפתילות (עי' רמ"א רע"ו, ג ובמשנ"ב).

קריאת התורה

מוציאים שלשה ספרים: בראשון - קוראים ששה קרואים בפרשת "מקץ". מניחים את הספר השני על הבימה, מגביהים את הראשון, וקוראים בשני לשביעי - קריאת שבת וראש חודש, מ"וביום השבת וגו' ", מניחים את הספר השלישי על הבימה, ואומרים "חצי קדיש" ומגביהים את הספר השני. ובשלישי - "ביום הששי וגו' " ההפטר: רני ושמחי וגו' (זכריה, ב). והספרדים מוסיפים שני פסוקים מהשמים כסאי וממחר החודש. אין אומרים אב הרחמים, במוסף אומרים נוסח "אתה יצרת וכו' " ו"על הניסים" שיר של יום ק"ד. ויש אומרים גם של שבת. ואין אומרים צדקתך וגו' במנחה.

יש בבית הכנסת רק שני ספרים: קוראים בראשון לשישה, פרשת מקץ, מניחים את הספר השני על הבימה ומגביהים את הראשון (מנהג ירושלים) ובשני, קוראים פרשת שבת וראש חודש, ובינתיים גוללים את הראשון לקריאת חנוכה, מניחים אותו על הבימה ואומרים "חצי קדיש" ומגביהים את הספר השני (שערי אפרים, שער ח).

יש בבית כנסת רק ספר אחד: קוראים לפי הסדר: פרשת מקץ, קריאת שבת וראש חודש ולמפטיר קריאת חנוכה, ואין בכך משום "אין מעבירין על המצוות" שבגלילה עוברים על קריאת חנוכה מבלי לקוראה - כיון שכך הייתה עיקר התקנה לקרוא בסדר הזה (שפת אמת למגילה כ"ט).

ראש חודש שחל בשבת: "מצוה להרבות בסעודת ראש חודש (שו"ע או"ח תי"ט). וכתבו האחרונים, כשחל ר"ח בשבת, עושים מאכל אחד יותר ממה שרגילים בכל שבת, כדי שיהא ניכר כבוד של ר"ח (משנ"ב תי"ט, ב). וכן בבן איש חי וישב, כ"ח: "ירבה בסעודת שבת חנוכה יותר משאר שבתות בשביל פרסום הנס".

ביצאת השבת

השנה פרשת **מקץ צאת השבת** – 5:14 ואין מאחרים להתפלל ערבית [בלוח לארץ ישראל שמתפללים 23 דקות אחרי השקיעה ומדליקים 35-36 דקות אחרי השקיעה], **יש שנהגו** להדליק בזריזות נר אחד לפחות [של התוספת לחיוב], בחנוכייה, ועושים הבדלה ואז ממשיכים בהדלקה. וכן נהגו הפרושים בירושת"ו להדליק תחילה נרות חנוכה, כמובא בלוח לארץ ישראל וכשיטת הגר"א במעשה רב, רל"ה וכפסק היעב"ץ במור וקציעה וחיי אדם קנ"ד, ל"ז.

אולם, המנהג שהתפשט בארץ ישראל, **שבבית הכנסת** מדליקים תחילה את החנוכייה [משום פרסומי ניסא] אבל **בבית** תחילה מבדילים בזריזות, ואז מדליקים החנוכייה. ורצוי, אם אפשר כנ"ל להכין הנרות למוצ"ש מערב שבת. ואף, שדעת המשנה ברורה "דעביד כמר וכו' " אבל הכרעת הפוסקים כמנהג שהתפשט בכל תפוצות ישראל, שבבית מבדילים תחילה ואח"כ מדליקים החנוכייה וכן פסקו: קיצור שולחן ערוך קל"ט, י"ז ערוך השולחן תרפ"ב, ב מקור חיים לבעל חוות יאיר, דרך החיים להגאון מליסא זצ"ל, שדי חמד מערכת חנוכה אות י"ט בשם הרבה פוסקים ושכן מנהג ירושלים. כשיטת הט"ז שבבית הבדלה תחילה. וכן הוא בבן איש חי וישב, כ"ה שזו הדרך הנכונה יותר וכן בברכי יוסף, א וכן נהג החזון איש.

הנוהגים כרבנו תם: יש לציין שהנוהג **כרבנו תם** [- 5:52], גם במוצאי שבת חנוכה, **לא משנה ממנהגו**, ורק בהגיע הזמן, מבדיל ומדליק הנרות (ראה שו"ת אגרות משה או"ח ד, ס"ב).

ואמנם מו"ר הגרש"ז אויערבך זצ"ל הייתה לו הנהגה מיוחדת, ובעצם הנחת יסוד מקורית משלו בעניין ההנהגה כרבנו תם כל השנה. וכך נדפס בספר "שלמי מועד" עמ' רכ"א: רבנו היה נוהג בכל שבת להחמיר בעשיית מלאכה כשיטת רבנו תם, והיה מפרש ואומר שנוהג כשיטת רבנו תם, **בלא נדר ובלא קבלה** - וכל כך שהידר להדליק נ"ח במוצ"ש ק בזמן מקודם, והיה משתדל להדליק קודם 50 דקות אחר שקיעת החמה קודם הבדלה" **ובהערה:** שמעתי מפי בנו הגאון ר' ברוך זצ"ל, חנוכה תשנ"ח. שכן אמר רבנו, שמנהג ירושלים אף אלו שמחמירים כדעת רבנו תם, רובם אינם עושים כן אלא לחומרא בעלמא ובלי נדר, שכן במוצ"ש של חנוכה רובם ממהרים להדליק נרות חנוכה גם קודם זמן רבנו תם, וע"כ שלא קיבלו עליהם אלא לחומרא בעלמא".

לאחר ערבית אומרים ויהי נועם וגו' ואתה קדוש וגו'

הערה: אין מברכים ברכת "מאור האש" בהבדלה על נרות החנוכה, כיון שאין להנות לאורם (שו"ע תרפ"א, א ומשנ"ב).

הבאים להתארח לשבת חנוכה ובמוצאי שבת עתידים לשוב לביתם

כתבו הגרש"ז אויערבך (שו"ת מנחת שלמה תנינא, נ"ח) הרי"י קנייבסקי זצ"ל (ארחות רבנו ג, חנוכה ק) הגרי"ש אלישיב זצ"ל (קובץ פניני מועד עמ' ע"ט), שכל זמן שלא עקר ממקומו, יכול להדליק במקום שנמצא עכשיו, ואינו צריך לעקור מקומו ולמהר לביתו, להדליק שם, ואינו צריך אפילו לאכול שם סעודת מלווה מלכה. שהימצאותו שם, המשך לשהייתו שם בשבת, וכשם שלעניין שבת זהו ביתו, כל שלא עקר - זהו ביתו ואינו דומה למי שבא רק לאכול באקראי אצל חברו. והגר"י קמינצקי זצ"ל (אמת ליקב סי' תרע"ז) כתב, שכל זמן שלא הלך נחשב כבביתו, אכן, יחמיר לשהות שם, שעה שעתיים, ואם אפשר יסעוד שם סעודת מלווה מלכה ובדומה, **פסק מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל לחתן וכלה שמתחתנים בימי החנוכה**, לאחר צאת הכוכבים, כנהוג, ושאלו, האם מיד לאחר החופה עליהם לעזוב האורחים ולנסוע לביתם החדש, ולקיים שם "נר איש וביתו"? וענה: "עד החופה כל אחד שייך לבית הוריו, ושם היו עד לקראת החופה, על כן יוצאים ידי חובת ההדלקה הערב בבית ההורים". אבל כשהחופה נערכת בשעות היום, הורה הגרש"ז אויערבך זצ"ל שהחתן והכלה ילכו אחר החופה לבית מגורם החדש, ויאכלו שם סעודה קלה כדי לקבוע דירתם, וידליק החתן נרות חנוכה ויחזרו אל חתונתם (ספר נישואין כהלכתם פרק ט"ז הערה 130).

מאידך, יש שפסקו לעניין המתארחים לשבת, שיש לחזור לביתם להדלקה: הגר"נ קרליץ זצ"ל (חוט שני עמ' ש"י בפרט אם גרים בקרבת מקום) הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (קונטרס שושנת ישראל עמ' מ"ט) הגר"ש וואזנר זצ"ל (קובץ מבית לוי ח"י, עמ' י"א - בפרט אם גרים בקרבת מקום) הגרי"י פיישר זצ"ל (הליכות אבן ישראל עמ' שע"ב והגר"ע יוסף זצ"ל (חזון עובדיה עמ' קנ"ה). ולדעת הגר"צ אבא שאול זצ"ל (אור לציון ד, מז) והגר"מ שטרנבוך שליט"א (בשו"ת תשובות והנהגות א, שצ"א) שאם יכולים לחזור לבית עד 7:30 עדיף לשוב, ולהדליק בבית.

סופגנייה בשבת 1. זהירות במיוחד בשבת (של חורף) מסופגניות חלביות. **2.** מותר לחמם סופגנייה על גבי כלי [אין בישול אחר בישול], ואפילו תפשיר הריבה שבתוכה, שהרי נבלעת בתוך הבצק. **3.** מותר לפזר אבקת סוכר דק נקי אפילו בעזרת מסננת. [אין בורר בין אוכל לאוכל]. **4.** מותר להספיג יתרת שמן שבסופגנייה לתוך נייר סופג [חתוך מערב שבת] או לתוך טישו חד-פעמי כדברי המשנ"ב בשם החיי אדם לעניין הספגת שמן מה"לוקשין" שהולך לאיבוד ואינו אלא לתיקון המאכל **5.** האוכל סופגנייה מטוגנת בסוף סעודה לקינוח - ודאי שמברך עליה **מזונות**.

הסביבון בשבת: סביבוניים המאירים או משמיעים קולות – הינם מוקצה, ויש להצניעם קודם

השבת.. הוצאה הסוללה לפני שבת – מותר לשחק בסביבון בשבת. ויש לציין, שעפ"י החיי אדם אין לשחק בשבת, בסביבון כשמונים במשחק נקודות – שמא יכתבום.

אבל ר"ל בחנוכה

תפילת אבל בחנוכה לפני התיבה: במשנ"ב אין הכרעה בדבר (ראה תרפ"ג, א תרל"א, מ"ד, תקפ"א, ז וביאור הלכה קל"ב בקונטרס מאמר קדישין) והדבר תלוי במנהג המקום, **הלכה למעשה:** בקהילות החסידים נהוג שאין אבל מתפלל אף לא במנחה וערבית וכן הביא בשו"ת יד סופר או"ח ל"ז בשם זקנו ה"כתב סופר". מאידך, בקהילות נוסח אשכנז נהוג להתפלל מנחה וערבית (ערוה"ש יו"ד שע"ו, י"ד), ויש הנוהגים להתפלל אף שחרית עד ההלל (גשר החיים כ"ג, ה וכן הוא במנהגי חב"ד כמובא בסוף שו"ע הרב). ולגר"א לא היה מניח לאבל להתפלל שחרית כלל, ובשו"ת רבבות אפרים א, תמ"ג שאמר לו הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שאבל אינו מתפלל כלל לפני העמוד בחנוכה.

הערה: אבל בתוך י"ב חודש, שבני משפחתו נוהגים להתאסף באחד מימי חנוכה לסעודה לכבוד חנוכה, מותרים גם בשנה זו, אולם יזמרו רק שירות ותשבחות לחנוכה (תשובת מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל (מבקשי תורה חנוכה תשנ"ו)).

*

הסופגניות בהלכה

מנהג קדום לאכול ספגניות מטוגנות בשמן - זכר לנס השמן (רבנו מימון בן יוסף אבי הרמב"ם בקובץ שריד ופליט ירושלים, תש"ה). ומרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל הוסיף טעם, כיון שבחנוכה בית חשמונאי גנזו אבני המזבח שטימאו היוונים (גמ' ע"ז נ"ב ע"ב), ולכן נהגו במאכלים שברכתם דווקא "מזונות" כדי להזכיר בברכת "על המחיה" שמזכירים בה "ועל מזבחך", מה שאין מזכירים בברכת המזון, ועל כן, יש לאכלם מחוץ לסעודה (הליכות שלמה, אורחות הלכה).

1. בצק שמרים שיטוגן - פטור מחלה (שו"ע יו"ד שכ"ט, ג), וירא שמים מפריש בלא ברכה. **מכינים בצק כשיעור**, אם אפילו מיעוטו **ויאפה**, מפרישים מהכול בברכה. 2. עבור **בני ספרד**, לכאורה חובה שטיגון הסופגניות ייעשה על ידי ישראל, כי אין די, לדעת מרן בעל השולחן ערוך, בהדלקת האש בלבד כדי לשלול "בישולי גויים", אלא יש להניח כל סופגנייה בשמן, בידי יהודי. אמנם, יש לציין, שבשו"ת יחוה דעת ה, נ"ג ויביע אומר י, יו"ד ז מצרף הגר"ע יוסף זצ"ל כמה סיבות להקל אף לבני ספרד, לאכול סופגנייה שלא הונחה על גבי האש על ידי ישראל. 3. ברכת הסופגנייה, כנהוג היום לכל העדות - "בורא מיני מזונות" (ראה שו"ע ורמ"א קס"ח, י"ג כה"ח, ק"ז ושו"ת אור לציון ב, עמ' צ"ח). וכשאוכלים אותה לקינוח סעודה - מברכים תחילה "מזונות" (ראה ביה"ל קס"ח, ד"ה

וירא וכו' ובספר וזאת הברכה לוח ברכות, הערה ק"א). 4. סופגניות מטוגנות – אין בהם דין קביעות סעודה" ככל "תבשיל של דגן".

5. כשאוכלים סופגנייה, ומרגישים רטיבות על האצבעות, אין צורך בנטילת ידיים, כדין דבר "שטיבולו במשקה", כיון שטיגון הסופגנייה לא נעשה בשמן זית, וכל שמן אחר אינו משבעת המשקים (י"ד שח"ט ד"ם: יין, דבש, שמן (זית), חלב, טל, דם, מים). אינו מחייב נטילה בלא ברכה (עפ"י שו"ע קנ"ח, ד).

6. סופגניות הממולאות בריבת חלב, או הנילושות בחלב - יש למרוח מעליהן, גם כן, מעט מהקרום, כדי שייראה שהסופגנייה חלבית, ובפרט לקראת שבת חנוכה אף שמן הדין, איסור לישת עיסה בחלב נאמר דווקא בלחמים ולא בעוגות (שו"ע יו"ד צ"ז, א).
הערה: סופגניות הנאפות בתנור - מפרישים מעיסתן חלה, ואפילו נאכלות לקינוח - אין מברכים עליהן. ויש בהן דין "קביעות סעודה" - ככל פת הבאה בכיסנין האפויה.

חלוקת דמי חנוכה

מין הרב מפוניב'ז זצ"ל הסביר את המנהג לחלק "דמי חנוכה" לילדים בימי החנוכה, "מפני שהיוונים אסרו ללמוד תורה, וכאשר ניצחו אותם, ורצו להחזיר את הילדים ללימוד, נתנו להם קצת מעות כדי שילמדו, כי זו הדרך לחבב על הילדים את הלימוד, כמו שכתב הגר"א באיגרתו, ומתוך שלא לשמה בא לשמה, ולזכר זה נותנים "דמי חנוכה" כדי להמריץ את הילדים ללמוד" (ספר "שפתי חיים" להגר"ח פרידלנדר זצ"ל מועדים חלק ב עמ' קל"ד).

"בר מצווה" בחנוכה

קטן הנעשה בר מצווה באחד מלילות החנוכה ומנהג ביתו להדליק בשקיעת החמה, לדעת רוב הפוסקים ידליק בשעת השקיעה כמנהג ביתו, ולא ימתין עד לאחר צאת הכוכבים כשהוא כבר גדול (דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל (הליכות שלמה חנכה ט"ז, יד), הגרי"ש אלישיב זצ"ל (אשרי האיש ג, טל ופסקי שמועות חנכה עמ' פג), הגר"נ קרליץ זצ"ל (ספר חנכה יג, טז) והגר"ח קנייבסקי שליט"א (שם, חנכה ב, י"ז), כיון שמעיקר הדין יוצא בהדלקת אביו ואינו מדליק אלא משום הידור, ומעוד סיבות.

שאריות השמן והפתילות ביום השמיני

הנותר ביום השמיני מן השמן שהושם בבזיכי החנוכייה למצות ההדלקה, עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו - שהרי הוקצה למצוותו (שולחן ערוך תרע"ז, ד), ואין להשתמש בו, לא לנרות שבת ולא לנרות בית הכנסת, וכהסבר הרמב"ן למסכת שבת כ"א ע"ב: "ולא דמי לעצי סוכה ולנוי סוכה, שמותרים אחר החג, משום שלא נתנם אלא למצות החג, ודעתו עליהם לאחר שבעה, אבל הכא דעתו הייתה שיידלק כל השמן שבחנוכייה (אם לא התנה שמקדיש רק את המיועד לחצי שעה של מצוותו), כמו שהקדישו לשמים". ובקיצור שולחן ערוך קמ"ט, כ שגם הפתילות שדלקו למצווה - בכלל הקדושה ויש לשרפן. אבל בשמן שנשאר בבקבוק - אין קדושה. יש נוהגים, להצניע את

השמן והפתילות שנותרו, למדורת החמץ בערב פסח הבעל"ט, אבל אין להצניעם להדלקת חנוכה, בעוד שנה, שחוששים לתקלה, שמא ישתמשו בהם לצרכם במשך השנה.

פסקי הלכה נוספים

הקונים כוסיות היכולות לשמש גם לשתייה, לצורך הדלקת חנוכה: דעת הגר"נ קרליץ זצ"ל (שלמי תודה, חנכה) שיש להטבילם עכ"פ בלא ברכה, ובספר "פרי אליהו" ג, כ"ה משום שמאוס הוא להדליק נרות מצוה, בכלי הראוי גם לשתייה, שטרם הוטבל. אמנם, לדעת הגר"א נבנצל שליט"א בשו"ת מציון תצא תורה עמ' ק שכל עוד אינן מיועדות לשתייה, אינן צריכות הטבלה, אא"כ נקנו מראש לשתי המטרות.

נרדמו ההורים לקראת זמן הדלקת הנרות: הורו הגרא"ל שטיינמן זצ"ל ויבדלח"ט הגר"ח קנייבסקי שליט"א ב"קונטרס דיני הדלקת חנוכה" שאם ילדיהם יודעים שניחא להם שיעירום - מותר להעירם, עפ"י חכמת אדם ס"ז, י"א שמותר להעיר אביו לתפילה אם ידוע שרוצה בזה. אמנם, אם האב מיקל להדליק מאוחר יותר - אין להעירו, עפ"י דברי הגרי"ש אלישיב זצ"ל לעניין אב שנוהג בזמן קר"ש כהגר"א (ספר כיבוד הורים ו, הערה י"ב).

הדלקה בנרות חשמליים: אסורה, מכמה סיבות: א. אור החשמל אינו מכלה את הפתילה, ולכן אינו דומה להדלקת המקדש. ב. בהדלקה בחשמל, אין דבר "הכלה", כמו השמן של ביהמ"ק שהיה שמן מתכלה, והנס היה שלא כלה. כמו כן, אין בזמן ההדלקה עדיין את כל השיעור להדלקת חצי שעה (דעת מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל בספרו "מאורי אש"). ג. מנורת המקדש נדלקה על ידי אדם ולא על ידי "מכונה". ד. נורת החשמל שבתוך הזכוכית דומה למדורה, ולדעת שו"ע תרע"א, ד אינה נחשבת אפילו לא לנר אחד (כף החיים שם). ה. כיון שמשתמשים כל השנה בנורות החשמל אין בהם פרסום הנס (בית יצחק להגאון רי"א ספקטור זצ"ל). לדעת הגר"ע יוסף זצ"ל, ושו"ת באר משה ח"ו קונטרס עלעקטריק סי' נ"ח ושו"ת ציץ אליעזר א, כ שבשעת הדחק גמורה, **כשאינן כל אמצעי אחר להדלקה**, ידליקו בנורות חשמליות בלא ברכה, ויניחום במקום שאין שם נר חשמלי במשך השנה.

הדלקה בפנס או במצבר: דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (קונטרס הליכות והנהגות עמ' י"ד) והגר"צ אבא שאול זצ"ל (בשו"ת אור לציון י"ח, י"ב) שבשעת הצורך במקום שאין שום אפשרות במה להדליק, עדיף להדליק בפנס או במצבר, המספיקים לפחות לחצי שעה, כיון שכל שיעור ההדלקה נמצא לפנינו, וצריך שהנרות יהיו מסודרים בצורת חנוכיה, וכן כתב מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל (בהליכות שלמה ט"ו, ג), וזכורני שכן הורה מרן הגרש"ז זצ"ל לחברי בישיבת קול תורה, שטס לאוסטרליה, בחנוכה, שידליק בפנסים קטנטנים, במטוס, כמובן בלי ברכה, רק לפרסם הנס.

"מעוז צור"

"רוב בניו וקנייניו על העץ תלית" ולכאורה לא מצאנו שתלו עם המן את רכושו ? **תשובה:** ראה גמ' מגילה ט"ו ע"ב: "מלמד שכל גנזיו של אותו רשע חקוקין על ליבו" ועל זה הצביע, כשאמר: "וכל זה אינו שווה לי". ויש מפרשים, "רוב בניו" - שהתפאר בהם מאד, הם קנייניו. ועוד מפרשים, ש"קנייניו" מתייחס על "מחית", כלומר, את בניו ואת קנייניו מחית, ואת המן עצמו "על העץ תלית". **"דחה ארמון בצל צלמון, הקם לנו רועה [רועים] שבעה מי הם השבעה ? תשובה:** ראה גמ' סוכה נ"ב ע"ב עפ"י הפסוק: "אשור לא יבוא בארצנו וגו' וכי ידרוך בארמונותינו והקימונו עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם" (מיכה ה, ד) - " אדם, שת, מתושלח, דוד, אברהם, יעקב ומשה, דוד באמצע, אדם ושת ומתושלח מימינו ואברהם, יצחק יעקב ומשה בשמאלו" (עי' רש"י לעניין יצחק). והנסיכים שבפסוק: "ישי, שאול, שמואל, עמוס, צפניה, צדקיה, משיח ואליהו".

*

שולחן שבת קודש

לילות שבת של חורף, הזדמנות לקיים סעודת שבת בניחותא, בישיבה סביב שולחן השבת ברוגע, בשירת כל הזמירות בנעימה, השמעת דברי תורה ואף לימוד מתוך פרשת השבוע בהשתתפות בני המשפחה והאורחים, מתוך הרגשה עילאית כי שבת היום לד' - מעין עולם הבא, אין צורך למהר, לקצר בדברי התורה והזמירות כבלילות שבת בעונת הקיץ, בהם שבים מאוחר מבית הכנסת והמסובים עייפים בתום יום ארוך של הכנות לשבת, הרי לפניכם קובץ הלכות ומנהגים לעריכת שולחן השבת לסעודת שבת - כדת וכדין, לעשות נחת רוח לבורא עולם שנתן לנו מתנה טובה ושבת. שמה.

"שלום עליכם"

כל שולחן שבת נפתח בליל שבת קדש בזמר **"שלום עליכם מלאכי השרת"** המיוסד על מאמר הגמרא שבת קי"ט ע"ב: "שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, אחד טוב ואחד רע, כשבא לביתו, ומצא נר דלוק ו**שולחן ערוך** ומטה מוצעת, מלאך טוב אומר: יהי רצון שיהא לשבת הבאה כך, ומלאך רע עונה "אמן" בעל כורחו, ואם לאו..." [חס ושלום הוא להיפך]. על כן, בחרו הראשון עדיין אומרים **"מלאכי השרת"**, ורק לאחר שראו את השולחן ערוך וכו' וברכו **שניהם**, את בני הבית לשלום, אז אומרים **"מלאכי השלום"**. מכאן, ששולחן הערוך כהלכתו לקראת השבת - תנאי לקבלת ברכה ממלאכי השרת, בגדר "מצוה גוררת מצוה" - כך יהיה בשבת הבאה ! ומכאן, שההכנות לקראת שבת, מתחילות כבר, בהכנות לקראת השבת הקודמת.

"צאתכם לשלום"

מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל לא אמר את קטע **"צאתכם לשלום וכו"**, באומרו: מדוע נגרש מביתנו מלאכי שלום ? והשפת אמת כותב, שהכוונה למלאכי ימות החול. והחיד"א נהג לומר **"בצאתכם לשלום וכו"** היינו, אם תרצו לצאת מביתנו לברך את שאר בתי

ישראל - תהיה צאתכם לשלום. ויש לציין, שהגרי"ש אלישיב זצ"ל אמר כרגיל: "צאתכם לשלום וכו'". **בשעה ששרים "שלום עליכם"** מנהג החסידים וכן נהג הגרי"ש אלישיב זצ"ל לעמוד, והגרי"א אברמסקי זצ"ל היה עומד קרוב לדלת ו"שר בדביקות עצומה ובדמעות שלישי" (כעדות משפחת לנג).

ביום טוב שחל בשבת וכן בשבת חול המועד, באלף המגן שעל מט"א תקפ"ג, א וכן מנהג צאנז (בשו"ת דברי יציב) - אין אומרים "שלום עליכם", שלא להיראות כאילו מזלזלים ביום טוב. והגרי"ש אלישיב זצ"ל אמר: "וכי ביום טוב המלאכים אינם באים" ?

השולחן

כתב באר היטב רס"ב, א: "האר"י ז"ל הקפיד מאד לאכול סעודות השבת ויום טוב, על שולחן של ד' רגליים, דוגמת השולחן שבמקדש". וב"כף החיים", שעל פי יודעי ח"ן - ארבע רגליים ולא יותר, ועל כן הקפיד גם כן האר"י ז"ל בדומה למקדש שהמנורה עם הנרות תהיה בצד דרום של החדר כלשונו "אסדר לדרומא מנורתא" והשולחן בצפון החדר, כדוגמת השולחן הטהור בבית המקדש שעמד בצפון האולם. ועל השולחן סידר י"ב חלות כנגד י"ב חלות לחם הפנים שהיו במקדש, שישה מימין ושישה משמאל. וב"ליקוטי מהרי"ח", שהעולם נוהגים בשני לחמים [כנגד זכור ושמור], והם שתי חלות מאורכות, כצורת האות ו' ושני וויין - י"ב. ויש המהדרים בי"ב לחמים קטנים ממש כלחם הפנים.

יש ובשבת צריכים להאריך את השולחן או לקצרו, כתב בספר **שמירת שבת כהלכתה** פרק כ"ד סעיף כ"ה: "שולחן מתקפל ושולחן שיש לו כעין כנפיים מתקפלות, שעל ידי פתיחתן, בעת הצורך, כופלים את רוחבו, **מותר לפתחו ולסוגרו בשבת**, ואף מותר להאריך שולחן בעזרת המדף העומד לכך, ומותר לדחוף את הפינים שבמדף זה לתוך הנקבים הנמצאים בשולחן לצורך זה".

"בסיס לדבר האסור" - דבר שלעצמו מותר בטלטול, כגון: **שולחן**, ארונית, כיסא, קופסה או מיטה, שבבין השמשות בכניסת שבת, היה מונח עליו דבר מוקצה, הפך להיות "בסיס לדבר האסור", ואסור לטלטלו ממקומו, מפני שחלים עליו כל דיני המוקצה המונח עליו. על כן, המניחים את נרות השבת על גבי **השולחן**, מניחים מלפני בין השמשות של כניסת השבת, בנוסף לנרות, גם כן, את החלות או היין וכדומה על השולחן - כדי שיהא אפשר לטלטל את השולחן ממקומו בשעת הצורך. ויש המניחים על גבי המגש של הנרות, דבר מותר שיש לו צורך וחשיבות בשבת [-סידור, חומש, שעון, לחמנייה או תכשיט], ובכך לא רק השולחן הופך להיות "בסיס לדבר האסור והמותר" אלא בשעת הצורך, שמן לאחר שכבו הנרות, אפשרי להסיר את המגש עם הנרות, מעל השולחן.

כיסוי במפה

שולחן ערוך רס"ב, א: "יסדר שולחנו... כדי שימצאנו ערוך ומוכן בבואו מבית הכנסת" ובמשנ"ב, שם: "סידור השולחן" - היינו **פריסת המפה** על השולחן, מערב שבת לליל

שבת.... שזהו כבוד השבת" ובביאור הלכה שם ד"ה יסדר שולחנו וכו' הוסיף ה"חפץ חיים": "היינו, בחדר שהוא אוכל שם, בוודאי צריך לכסות את כל השולחנות שיש שם, ואפילו ביתר החדרים, גם כן, אפשר דראוי לעשות כן, עי' בא"ר ופמ"ג" ואמנם כתבו א"ר "מקור חיים" לבעל "חוות יאיר" ובליקוטי מהרי"ח: שיש לכסות כל השולחנות, נפרט לחג הסוכות, שיראו שאוכלים בסוכה], הנוהגים לכסות כל השולחנות, , מכסים במיוחד גם את שולחן העבודה, אם נמצא בחדר בו סועדים, שעליו מכשירי הכתיבה והטלפון ומחשב וכו' כדי שיהא ניכר ששבת קודש, וכן ראינו בבית מו"ר הגאון רבי יונה מרצבך זצ"ל, ששולחן לימודו וכתיבתו היה מכוסה כולו בשבת במפה לבנה נאה, כפי שהסבירה לנו הרבנית זצ"ל, היות ויש ובאמצע סעודת יום יום, קם לפתע הגאון אל שולחנו, לכתוב הערה או לציין בקצרה מראי מקום או חידוש שהתחדש תוך כדי סעודתו, וחכמים עשו סייג לתורה במפה צחורה.

במה מכסים

משנ"ב רס"ב, ד: "יש נוהגים לכסות השולחן בשתי מפות, מלבד העליונה שמעל הלחם (כיסוי החלות), משום שכשאינן אלא מפה אחת, כשמנערים את המפה, נמצא השולחן מגולה" והמכסים את המפה בניילון, מסתבר שנחשב כשתי מפות. ובדרשות מהר"י איבן שועיב תלמיד הרשב"א: "נוהגים לכסות שולחן שבת במפה לבנה, שהשבת בבחינת "בואי כלה שבת מלכתא" ומלבושי כלה - לבנים הם, בפרט כשהשולחן מכוסה כל השבוע במפה בצבע אחר - שיהא ניכר שזו מפה לכבוד שבת ויום טוב. מעשה בבית מו"ר הגרש"ז אויערבך זצ"ל שאחת מכלותיו בבואה לראשונה לבית חתנה הביאה מחו"ל במתנה מפה בצבע קרם, מורנו שב בליל שבת מבית הכנסת והעיף מבטו במפה, וכמובן, מיד שיבח עם מאור פניו את המתנה הנאה, אבל הרבנית הבינה את מבטו, שהיה מעדיף מפה לבנה צחורה.

זמן עריכת השולחן

כתב שו"ע הרב רס"ב, א ומשנ"ב שם, א: יש לסדר השולחן לפני כניסת השבת. ובסידור "בית מנוחה" (סדר כניסת השבת ס"ק ז): "והמדקדקים מסדרים ביום ששי בבוקר, ואז גם ניכר שהוא לכבוד שבת.... אבל מיום חמישי, לכתחילה לא, אלא אם כן, יש מסורת לזה בבית וניכר מהמפה והשולחן שהוא לכבוד שבת, ולא לכבוד איזה אורח חשוב שיבוא בליל ששי..

כתב מרן החיד"א בספר "עבודת הקדש" ובספר "מורה באצבע (סי' ד) : "כיון שבעלות המנחה בערב שבת קדש הוא עת מסור למחלוקת בין בני הבית והמשרתים... והרבה טורח הסיטרא אחרא (ייצר הרע) לחרחר ריב, כדברי הספרי על הפסוק באיוב, י "וידעת כי שלום אהליך", שיש להיזהר ממחלוקת וקטטה ועצבות והקפדות בערב שבת - אם פורסים מפה של שבת על השולחן בערב שבת קודם חצות - היא סגולה גדולה לבטל כל

מחלוקת ומריבה. הערה: כתב הרמ"א: "ויהיה שלחנו ערוך כל יום השבת] - משנ"ב: עד לאחר ההבדלה], וכן המנהג ואין לשנות".

עריכת השולחן

שולחן ערוך סי' רמ"ב משנ"ב וכה"ח: "מהו כבוד שבת שירחץ גופו.... ושולחנו ערוך במפה נקיה ולבנה, ואכילתו בכלים נאים". הגדרת כלים נאים: כתב הגרי"י פישר זצ"ל בספרו "אבן ישראל" ט, ל: "כלים נאים", היינו, שישתמש בשבת ויו"ט בכלים היפים שבביתו, וכן כתב הגאון רבי ניסים קרליץ שליט"א ב"חוט שני" עמ' מ"ג: "יש המייחדים כלים מיוחדים לשימוש בהם בשבת ויום טוב - משום כבוד השבת. כשם שעורכים שולחן לקראת בא אורח חשוב ונכבד בכלים מיוחדים מהודרים ונאים" ומכל מקום, מוסיף הגרי"י פישר זצ"ל: **אין מניעה** לאכול בכלי פלסטיק חד-פעמי כיון שמצוי שמשתמשים בהם גם בשמחות ובפרט משפחות ברוכות ילדים, ובמקום שיש ריבוי אורחים וממעטים בטרחא וטרדה בשבת - "והכל לפי העניין ולפי מה שהוא האדם, איש וביתו והרגליו". [יתכן, שעם עליית המחירים.... נעשו כלים מאוד חשובים.....].

אמנם כן, שאל הגרי"י זילברשטיין שליט"א את גיסו הגר"ח קנייבסקי שליט"א: עקרת בית, שהשימוש בכלים חד-פעמיים בשבת, מהוה עבורה "עונג שבת" ממש, כשחוסכת מעצמה את טרחת הדחת הכלים ושטיפתם בין מנה למנה (בפרט כשיש ריבוי בני בית ואורחים רבים כ"י), האם בכל זאת, תעדיף שימוש בכלים חשובים ונאים, מפני **כבוד השבת**? וענה שר התורה: "אם אין עונג שבת, אין גם כן כבוד השבת, וכיון שהשימוש בחד-פעמי גורם עונג השבת - אין בכך מיעוט כבוד השבת, אדרבה **העונג הוא הכיבוד לשבת**", אך הוסיף: "ומכל מקום, טוב וראוי לקנות כלים חד-פעמיים **בסגנון יפה ומעודן**, ולא את הפשוטים" (ספר "עלינו לשבח" שמות עמ' תקל"א). בסיום עריכת השולחן, יש אומרים: "וידבר אלי, זה השולחן אשר לפני ד'" (כף החיים, רס"ב).

אין אבלות בשבת

שולחן ערוך תק"ס, ב : "וכן התקינו, שהעורך שולחן לעשות סעודה לאורחים, מחסר ממנו מעט, ומניח מקום פנוי בלא קערה מן הקערות הראויות לתת שם - זכר לחורבן, כבר העירו שם כל נושאי הכלים של השו"ע שהמדובר ביום חול, אבל בשבת ויום טוב - **אין אבלות בפרהסייה**. ואין לשנות כלל בעריכת השולחן והנחת כל כלי במקומו הראוי לו.

עריכת השולחן בשבת עצמה

שטיחת מפה, ומתיחתה כדי ליישרה: מותר לשטוח מפה על השולחן ולהחליקה עם כף היד, כנהוג, ואפילו להצמידה לשולחן בעזרת "קליפסים", כדי שלא תתרומם ברוח או במשיכת ילד, אבל אסור לתפוס בשני צדי המפה, בטרם הנחתה על השולחן, בכדי ליישרה, אם היא קמוטה, בפרט בעזרת אדם אחר, שלמתוח על מנת ליישר. לדעת הרמב"ם היא כגיהוץ. ובכלל זה מתיחת כיסוי חלה מקומט או קיפול כיסוי חלה העשוי

ממשי שקפלינו ניכרים - מפני שפעולה זו, כלשון הרמב"ם: "מוסיפה ברק וצחצוח לבגד, והרי זה כגיהוצו", והיא תולדת מלאכת הליבון [כיבוס וגיהוץ].

הערה: ניילון חד-פעמי לכיסוי שולחן, מצוי שבקצהו קפלים אין למתוח את המפה כדי לפשוט את הקפלים, משום תיקון כלי. המשתמשים בגליל ניילון, יש לחתוך ממנו את ה"מפות" הנצרכות לכל סעודות השבת, לפני שבת (שלא לבוא חלילה בשבת ויו"ט לידי איסור מן התורה, אב המלאכה - מחתך לפי מידה.

קיפול מפיוני נייר

בשו"ת "שבט הלוי" ה, ל"ו: "אסור לקפל נייר בצורה מסוימת, כדרך שמקפלים נייר עיתון, בצורת אנייה או כובע, כיון שהצורה מתקיימת, ויש בזה משום בונה ותיקון כלי, על כן כשרוצים לקפל מפיוני שולחן, בשבת ויו"ט, מותר רק בקיפול פשוט, להניח על השולחן בצורה מכובדת" כגון: כמשולש, כזוג נרות המגולגלים בתוך הכוס, או במשיכה באמצע המפיון והנחתו בכוס, שבכל האופנים הנ"ל, כשמוציאים את הנייר מהכוס - מיד נפשט, אבל בצורת מניפה וכדומה - אסור. ואפשר להכניס בקופסה מערב שבת ויום טוב. **הערה:** בשו"ת "באר משה" שכל הנ"ל בנייר דו - שכבתי או קצת עבה, אבל נייר קרפ או כמו טישו - רחוק מן השכל לומר שיהיה בו בונה".

*

מיון סכו"ם לעריכת שולחן בשבת

מיון והפרדה בין כלים מעורבבים - אסור מן התורה - משום מלאכת בורר. וסכין ומזלג, וכף וכפית - נחשבים שני מינים בשם ובדרך השימוש, וכשהם מעורבבים זה בזה - מותר מיונם והפרדתם זה מזה, רק לעריכת שולחן כחצי שעה לפני תחילת הסעודה, כולל הסכו"ם למנה אחרונה, אפילו תימשך הסעודה כמה שעות. יש הרבה סועדים ואין עזרה, אפשר להתחיל לפני החצי שעה. אבל לא מהלילה ליום או מלפני התפילה לאחריה.

אמנם, מותר למיין ולסדר סכו"ם אחרי שטיפה או תוך כדי ניגוב - אחד אחד למקומו במגירה או אל השולחן - מפני שאין זו דרך ברירה. **אפשרות נוספת:** לפזר את הסכו"ם המעורב והוא נברר מאליו - הגרש"ז אויערבך זצ"ל ב"שמירת שבת כהלכתה" ג, ו עפ"י מעשה ברב ביבי שבת יא.

לחם משנה

שולחן ערוך רע"ד, א ובמשנ"ב: "בכל סעודה של שבת ויום טוב צריך לבצוע על שני לחמים שלמים, זכר למן, דכתיב "לקטו לחם משנה" וגם הנשים חייבות בלחם משנה, כיון שהיו גם כן, בנס המן". וכתב הרמ"א רצ"א, ד אם סועדים כמה סעודות (יותר משלש סעודות) - בכל סעודת פת, יש לבצוע על לחם משנה. אמנם, בארחות חיים (ספינקא), ה דהיינו באכילת קבע, אבל כשאוכלים מעט פת לחולשת הלב להשקיט רעבון או כדי לבלוע תרופות המותרות בלקיחה בשבת, - אינו צריך לחם משנה. ולפי זה, בשו"ת שבט

הקהתי ב, י"ז הבאים לשולחן רבם [טיש] לאחר ברכת המזון, ונוטלים שנית כדי לאכול משיירי רבם - אינם צריכים לחם משנה.

שיעור "לחם המשנה" ושלמותו

יש לקחת ללחם משנה שני לחמים שבכל אחד מהם, לפחות כזית נלגר"ח נאה - 28.8 גרם ולחזון איש - 33 גרם]. וכמובן, שלכתחילה טוב להניח ללחם משנה חלה גדולה, שיש בה כדי חלוקה לכל אחד מהמסובים מהלחם משנה נלדעת שו"ת אגרות משה ה, ט"ו לכל אחד מהמסובים - **כזית שלם**. אמנם, לדעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל יכול לתת אף פחות מכזית, שמה שכתב הרמ"א קס"ז, א לתת לכל אחד כזית, הוא משום שנכון להסמיך לברכת המוציא לכתחילה אכילת כזית מהפת, אבל ליציאה בלחם משנה די אף בפרוסה קטנה, כשם שנוהגים בליל הסדר, להוסיף לכולם מעט מלחם המשנה שבקערה (שולחן שלמה, ה). יש לציין, שהגאון רבי הלל זקס זצ"ל נהג לחלק לכל אחד פרוסה גדולה מלחם המשנה, שתספיק לו לכל סעודתו. כמו כן, נהג כמנהג הגר"א לבצוע את שתי החלות באחת, כלשון הזמר "על שתי לחם יבצעו תמימים".

חלה קפואה: בשו"ת שבט הלוי י, ל"א שלכתחילה אין לצרף חלה קפואה, כיון שלדעת כמה מהראשונים יש לבצוע את שני הלחמים (מנהג הגר"א), ומשמע שצריך שיהיו שניהם ראויים לאכילה. מאידך, בשו"ת מנחת יצחק ט, מ"ב כיון שחלה זו כשתפשיר, ראויה לאכילה - נחשבת כבר מעכשיו כראויה, ולמעשה, לדעת הגרש"ז זצ"ל (שש"כ נ"ה, ט"ו) אם מאריכים בסעודה, ולקראת סיומה, תפשיר החלה - **אפשר לצרפה**.

חלה שאולה: אף שלדעת שו"ת ציץ אליעזר י"א, כ"ג יכולים לצרפה. אמנם, הגרש"ז זצ"ל (בשש"כ שם הערה ו). מפקפק בדבר, כיון שצריך להחזירה לשכן - **אין החלה ראויה לאכילה**. ובשולחן שלמה, בהערה, שבישיבות ובאולמות וחדרי אוכל, שמניחים על השולחנות חלות קטנות כמספר הסועדים בשולחן, יכול כל אחד לעשות לחם משנה בצרוף חלה אחרת, כיון שיכול כל אחד להתיישב ולבחור לעצמו חלה שרוצה - אין על שום חלה דין "שאול", ויברך על שנים, וייטול אחת מהן.

חלה עטופה: לכתחילה, נכון להוציא את חלת לחם המשנה מעטיפתה, אבל **בדיעבד אין זה מעכב** (שו"ת שבט הקהתי ב, י"ד). ואכן באורחות רבנו ב, י"א שמרן הסטייפלר זצ"ל הכניס מצה לשקית ניילון, בערב פסח שחל בשבת כדי לצרפה ללחם משנה עם חלה. וכן פסק בשו"ת באר משה ו, ל"ד. **לחם או חלה פרוסים העטופים בשקית** - אף שנראים כשלימים, אינם נחשבים ללחם משנה (שש"כ נ"ה, י"א).

חלה שנסדקה בחלקה, כל עוד במשיכת הפרוסה, נמשכת אחריה החלה - נחשבת כשלימה. **נחצתה לשנים** - אפשרי לחברה בעזרת קיסם (לא מוקצה) וכדומה, ואם לא ניכר שהייתה חצויה - הרי היא כשלימה (שו"ע קס"ח, ב). **חלות שנדבקו זו בזו במהלך האפייה,** אם הפרידום, גם אם ניכר שהיו מחוברות - יוצאים בהם ידי חובת לחם משנה (שו"ת באר משה ו, ע"ו) **אפשרות נוספת:** כשנחסרה חלה או נשבר מעט ממצה - להדליק

לפני שבת להבה, או להפעיל תנור, ולהשחים את המקום החסר - ונעשית מחדש כשלימה.

אין אלא לחם אחד שלם

ישנה רק חלה או לחמנייה אחת בלבד - ניתן לצרף אליה עוגה או אפילו עוגייה (בגודל "כזית"), ולבני ספרד אפילו מצה (שלמנהגם ברכתה, בשאר ימות השנה, "מזונות") - והרי לפנינו לחם משנה. אין אלא לחם אחד ופרוסה - יברכו על שניהם. אין אלא פרוסות - יברכו על שתי הגדולות ביותר. והסתפק בעל "מנחת יצחק" י, כד כשיש רק חלה אחת, האם לבצעה לשתיים, ויוצאים ידי חובת "לחם משנה" בשעת הדחק, או עדיף להשאירה שלימה, ולזכות למעלת "שלם" והכריע: אם טרם הובאה החלה לשולחן - עדיף לבצעה. הובאה כבר - יש לברך עליה כך שלימה.

*

כיסוי החלות

החלות שעל השולחן, יש לכסותן לפני אמירת הקידוש, ושלוש סיבות לדבר: א. זכר למן במדבר, שהיה מכוסה

מלמעלה ומלמטה. ב. שלא תיראה הפת את בושטה, שמברכים על היין תחילה, אף שהיא קודמת לו בברכה. מכל מקום, מכסים גם בסעודה שלישית - זכר למן. ג. החלות מונחות על השולחן לפני הקידוש, ואין נראה שהן דווקא לכבוד השבת, שהרי בכל יום אוכל אדם פת, על כן, כשמסירים את הכיסוי רק לאחר שקידשו על השבת, ניכר שזהו לחם המשנה לכבוד השבת (תוספות פסחים ק ע"ב ד"ה שאין וכו' בשם השאילתות), ואכן, יש, שמטעם זה, נהגו להביא את החלות לשולחן, רק לאחר הקידוש. ויש, שמכינים את כל הסלטים והתוספות, במטבח, ורק בתום הקידוש, מביאים אותם לשולחן.

הערה: כשאוכלים המסובים בשולחנות נפרדים, ואחד מקדש לכולם - נהגו להקל, לכסות רק את החלות המונחות על שולחן המקדש (שולחן שלמה שבת, ט"ז). אמנם, לטעם השלישי, כיסוי החלות מתאים לכל החלות שבכל השולחנות.

במה מכסים החלות

כתב א"ר שם, ט"ז בשם צידה לדרך: "ויניח מפה לבנה על השולחן וכו' ויכסה הלחם במפה שנייה, גם כן לבנה" וכן כתב תלמיד הרשב"א הר"י אבו שועיב בפרשת בהעלתך: "להניח החלות בין שתי מפות לבנות", ואכן, למלבי"ם שמות ט"ז, ל"א בימות החול היה המן שקוף כזכוכית, אבל בלחם משנה שירד בערב שבת, עבור שבת, היה לבן, כדכתיב "כורע גד לבן". ויש לציין, שעפ"י המדויק מלשון שו"ע מנהג חב"ד לשטוח מפית לבנה על המגש, תחת לחלות, בדומה למן. אמנם, ב"תהילה לדוד" שם, י"ג שכוונת הא"ר שהמפית תהיה נקייה ומלובנת [- מכובסת, כי יש והיא מתלכלכת מיין הנוטף עליה וכדומה], אבל אין צורך שתהיה דווקא בצבע לבן, וכן בשו"ת נשמת אדם, ס"ד מיישב מנהג העולם

המכסים במפיות צבעוניות נאות, ומניחים מגש תחת החלות, אף שהוא חוצץ בין מפת השולחן והחלות.

כיסוי שקוף: בספר שמירת שבת כהלכתה מ"ז, הערה קט"ז שלדעת מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל אף לפי הטעם שלא תראה הפת בושטה - די בכיסוי כל שהוא, על כן, גם שקוף, נחשב לכיסוי. ובספר פסקי תשובות רע"א, ד שאפשרי לכסות גם במפית המחוררת בנקבים קטנים.

אגב, הדברים הנזכרים לעיל, המקדשים בשבת בבוקר ואוכלים עוגות: לדעת קיצור שו"ע נ"ה, ה צריכים גם כן לכסות את העוגות שעל השולחן. ובשו"ת רבבות אפרים א, או"ח, ר שבקידוש שעורכים בבית הכנסת, צריך לכסות בשעת הקידוש את כל העוגות שעל כל השולחנות, אמנם, בשש"כ שם, הערה קכ"ה בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל שמי שאינו טועם מהיין - אינו צריך לכסות העוגות שלפניו [מפני שלטעם "זכר למן" - שייך דווקא בלחם משנה. ולטעם "שלא תראה הפת בושטה" - שייך דווקא לפני המקדש ולטעם שייראה שהפת לכבוד השבת - שייך יותר בקידוש של לילה]. ואכן, הובא בשולחן שלמה שם, ט"ז שכשיושבים בשולחנות נפרדים, נוהגים שרק המקדש מכסה את העוגות שלפניו. **חידוש** בספר קיצור שולחן ערוך סי' ע, י"ז שגם המקדשים לאכילת עוגות, יברכו על שתי עוגות שלימות, ורק לאחר הברכה יחתכום. וכתב בשו"ת מנחת יצחק ג, קי"ג שאין לעשות כן בפרהסיא ובפירסום, משום "והצנע לכת עם אלוקיך"

הסכין לחלות והמלחייה

הסכין לחלות תהיה פרווה, כשם שכל ימות השבוע, פת פורסים אך ורק בסכין פרווה. ואזי אם תשארנה פרוסות (נקיות) מסעודת שבת, יהיה אפשר לאוכלן, בסעודה שלישית חלבית (בקיץ) או במלווה מלכה, ואף ביום ראשון [- שיירי סעודות שבת]. **מלחיה פתוחה** אפשרית רק לסעודה בשרית או חלבית, **במלחיה סגורה** שממנה זורים את המלח - אין להכניס גרגרי אורז לספיחת לחות (יש אומרים - בורר מן התורה על ידי כלי והגר"ע יוסף זצ"ל היקל בזה).

הערה: מלחייה פתוחה, אפילו עשויה כסף או מתכת אחרת, אם המלח מושם בקביעות על גבי צלוחיות פלסטיק החוצצות בין המלח לכלי, אף כשהמלחייה תוצרת חו"ל או נקנתה בחנות של גוי - אין צורך בהטבלתה.

גביע הקידוש

משנה ברורה רע"א, מ"ד: "צריך לקדש על כוס שלם" ועפ"י זה, כתבו בשו"ת אגרות משה ג, טל ושו"ת מנחת יצחק י, כ"ג שלא לקדש בכוס חד-פעמית - שאינה בגדר "כוס שלם". (ואין מועיל כלל מה שמניחים כוס בתוך כוס), כשאין כוס אחרת, כתבו הגרש"ז אויערבך זצ"ל (בספר שש"כ מ"ז, הערה נ"א) והגרי"ש אלישיב זצ"ל (בשבות יצחק ד עמ' מ"ח), **שבדיעבד יקדשו על כוס כזו. ומהנכון,** לכוון בברכת הקידוש, גם על הבקבוק שבו היין, וימזוג אח"כ גם ממנו לתוך הכוס, או שאחד מהמסובים, לאחר ששמע ויצא שישתה

מהיין שבבבוק מלוא לוגמיו. ויש לציין, שלדעת בעל החוות יאיר וכף החיים: הידור לקדש על כוס מכסף. ומצויים גם גביעים חד-פעמיים בצבע כסף, ומן הראוי לעורכי קידושים להכין לפחות גביעים כאלה.

מיקום המסובים סביב השולחן

אב או חם, המתארחים בשבת בבית הבן או החתן, יכולים הבן או החתן לשבת במקומם הקבוע בראש השולחן, והאב או החם ישבו בצדו, כלשון ערוך השולחן יורה דעה ר"מ, י"א: "ואין האב מקפיד על זה, כי נחת וכבוד לאב כשבנו מתנהג בביתו כבעל הבית, וגם מן הדין אין חשש, כיון שהבן בעל הבית, ואשתו יושבת אצלו, אם כן, אי אפשר שהאב ישב בראש השולחן אצל כלתו, ובהכרח שהבן ישב על מקומו התמידי, סמוך לאשתו, וממילא האב מקומו מן הצד". ואמנם, כשמתארחים גם האב וגם החם באותה שבת, וודאי עדיף לקיים "יבא השלישי ויכריע ביניהם".

ואמר לי הגרי"ש אלישיב זצ"ל: "על אף דברי בעל ערוך השולחן, מכל מקום ראוי ונכון לבן או לחתן, שיציעו לאב או לחם שיישבו בראש השולחן, כי סוף סוף, מה אכפת לו בזה, שנותן להם כבוד". וכאן המקום לציין, כי מורי ורבי הגרש"ז אויערבך זצ"ל שהתגורר בבית משפחת זוגתו, לבית רוחמקין בשערי חסד, וכל ימיה של חמותו שהאריכה ימים, הייתה היא יושבת בראש השולחן, ומו"ר ישב בצד השולחן כדי לכבדה, ואף לאחר פטירתה, במשך זמן ממושך, לא ניאות לעבור לראש השולחן, כראוי לבעל הבית, גדול הדור.

קדימה בהגשת המנות

הורים המתארחים אצל בתם או כלתם, תגיש הבת, בעלת הבית את המנה הראשונה לבעלה, ומהראוי שבעל טוב אומר מיד: "הגישי תחילה להוריך, והוא הדין כשמתארחים בבית הורי הבעל". ואישה חכמה, מביאה את המנות יחד, על גבי מגש או בשתי ידיה או בעזרת הילדים ומניחים כאילו בבת אחת את המנות לפני הבעל וההורים.

ברכת הבנים

"פלא יועץ", ערך ברכות: "יש להתאמץ ולהשתדל מאד, לקבל ברכת אביו ואימו בליל שבת, שמלבד שהברכה קרובה להתקיים כשמברכים בלב ונפש כרחם אב על בנים, עוד למצווה ייחשב, על היותם מכבדים אביהם ואימם, וכן נוהגים בהרבה מבתי ישראל בכל מקום, כמובא בסידור היעב"ץ ובמנהגי חתם סופר, לבן אומרים: "ישימך אלוקים כאפרים ומנשה" ולבת: "ישימך אלוקים כשרה רבקה רחל ולאה" ומוסיפים להם פסוקי ברכת כוהנים. ויש שגם האם מברכת אף את ילדיה וכלותיה ואף את חתניה [בלא הנחת ידה על ראש החתן].

הנחת הידיים: ב"תורה תמימה" פ' נשא שהגר"א הניח רק את ידו הימנית בברכת הבנים, מחשש לאיסור לזר שאינו כוהן, לברך ברכת כוהנים, אף שלא בשעת התפילה וכשעומד על גבי הדוכן. והנחת יד אחת, אינה נקראת "נשיאת כפיים". למעשה, הגר"ח פ

שיינברג והגריי פישר זצ"ל ברכו תמיד ביד אחת בלבד. מאידך, דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל שהנוהגים לברך בשתי ידיים - ימשיכו במנהגם, וכן נהגו היעב"ץ כאביו ה"חכם צבי" הגרע"א והגר"ש וזנר זצ"ל.

יש לציין, שבגרמניה ובצרפת נהגו מדורות שלאחר ההבדלה במוצ"ש נשקו הילדים את ידי האימא וקיבלו את ברכתה

זמירות שבת ודברי תורה על השולחן

כתב ה"רוקח" סי' נד: "אחר שאכלו כל צרכם יש מזמרים זמירות ושבח להקב"ה, כפי שמצינו בדברי חז"ל בגמ' מגילה י"ב ע"א "ביום השביעי כטוב לב המלך ביין", אמר רבא יום השביעי שבת היה, שישראל אוכלים ושותים ומתחילים בדברי תורה ובדברי שירות ותשבחות" **ובתוס' לסנהדרין ל"ז ע"ב:** על הפסוק בישעי' כ"ד, ט"ז "מכנף הארץ זמירות שמענו" – נאמר על ישראל שאומרים שירה בשבת. **ובמדרש רבה על שיר השירים פרק ח,** על הפסוק: "השמיעני את קולך כי קולך ערב וגו'" – "כשישראל אוכלים ושותים ומברכין ומשבחין ומקלסין להקב"ה, הוא מקשיב לקולם ומתרצה".

המקור לשירת הזמירות ולחשיבותן

בספר קב הישר סי' פו: "קבלה בידנו, שכל הזמירות והפיוטים שהתפשטו בישראל, יסודם בהררי קודש, כולם ברוח הקודש נאמרו, ויש לזמרם בדרך כבוד ויראת שמים, וסגולתם להמתיק הדינים ולהשפיע רחמים וחסדים" **ובסידור היעב"ץ (סדר ליל שבת):** " ומביא טובה לעולם, והד' דבק בו ומקשיב לקולו ומתרצה, ומקיים את העולם שלא יחרב".

לעניין אמירת הזמירות "בדרך כבוד": כתב ב"פלא יועץ" (ערך אכילה): "מעשה נורא, רבי ישראל נג' ארה מחבר הזמר ק-ה ריבון וכו', בשבת אחת, בימות הקיץ החמים, מחמת החום, זימר השבחות בלא כובע לראשו, והאריז"ל ראה, והעיר, כי סילק במעשהו זה, את כל המלאכים שהתקבצו סביבו".....

שאלה: האם יש ביטול תורה בשירת כל הזמירות? בשו"ת משנה שכיר א, ס"ה "שאין לתלמיד חכם לחשוש לביטול תורה על ידי האריכות שבזמירות והתשבחות, כי על ידם ישיג דרגות האמונה ודביקות בהי"ת ויבוא לידי תשובה ואהבת ד'" ו"בליקוטי חיים בן חבר" ח"ג בהקדמה, שרבו החתם סופר זי"ע היה מזמר עם המשפחה כל הזמירות המסודרים בסידור לשבת, אחת מהנה לא נעדרה"

שאלה: האם לזמר "צור משלו אכלנו וכו'" לפני ברכת המזון, מפני שיש אומרים, שיוצאים בו ידי חובת ברכת המזון מן התורה, כיון שיש בו מעין כל שלשת הברכות – "הזן את עולמו כו' "נודה לשמו ונהללו בפניו וכו'" ו"רחם בחסדיך על עמך וכו'" ? **תשובה:** ב"כתר ראש" אות צ"ב, שהגר"ח מוולוז'ין זצ"ל לא שר אותו לפני ברכת המזון מחשש זה, אלא לאחר הברכה. ובספר אורחות רבנו א, קט"ו שהגריי קנייבסקי זצ"ל

הקפיד לאכול לאחר סיום השיר "צור משלו וכו'" מעט פת, כגילוי דעת שלא התכוון בשירתו, לצאת ידי חובת ברכת המזון.

קול אישה בזמירות קודש, או בזמירות של שבת

כשיש גברים זרים בסעודת שבת: כתב "יוסף אומץ" סי' תר"ב: "בעת שירת זמירות של שבת, לא תשוררנה הנשים כששומעים אותן האנשים, בין ששרה לבדה, וכל שכן כשזכרים משוררים עמהם, דהוי פריצות". שו"ת באר שבע בקונטרס באר מים חיים אות ג: "ראוי ונכון לכל אישה כשרה ויראה, שלא תשמיע קולה בזמירות, ולא בשום דבר ושום זמן, כל זמן שמסיבה עם איש שהיא ערוה עליו, רק שפתייה יהיו נעות וקולה לא ישמע כלל, ואף בצנועה וחסודה ביותר מכל מקום היא מצוה הבאה לידי עבירה חמורה"

שירת זמירות שבת עם אשתו (כשאינה נדה), אמו, בתו, נכדתו ואחותו: לדעת פוסקים רבים: אין איסור מן הדין לשמוע או לשיר יחד איתם זמירות שבת ראה שו"ת דברי יציב (להגאון אדמו"ר בעל שפע חיים מצאנז זי"ע) חלק אבן העזר, לו מותר לשיר עם בנות משפחתו שירת הזמירות בשולחן שבת אם לא משום מידת חסידות.

שו"ת אבן ישראל (להגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל) ט, ס"ג: "שפיר מותר בשבת לשמוע קול הזמירות של בנותיו ואחיותיו המשתתפות עמו, דכיון שהן מזמרות מקטנותן, הוי "קול הרגיל בו", וגם מטעם חינוך הבנות, שיהיה להם אהבה וחשק לעריכת השולחן בשבת"

ספר הליכות שלמה כ, יא בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל: "מעיקר הדין מותר לזמר זמירות שבת עם אשתו טהורה ואחיותיו אפילו נשואות, ובנותיו, ואע"ג שאסור לומר דברי תורה כששומע זמר אישה, בזמירות שאומרים דרך זמרה ושבח ולא דרך תפילה ולימוד-מותר, ומיהו לכתחילה רצוי להתרגל שישתתפו בשירה בלחש".

שו"ת תשובות והנהגות (להגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א) א, קל"ח: "אחותו המזמרת, אם אין הכוונה להנעים בקול נעים וחזק וכו', ואינו מתכוון כלל ליהנות, אי אפשר לאסור שהרי אינו מביאו לידי הרהור, והכל לשם שמים" ובשו"ת באר שרים א, ל שכן שמועה בשם הגרי"ז מבריסק זצ"ל להקל בזה.

ובלקט הקמח החדש סי' קכ"ז: "בני מדינת אשכנז והולנד ומחוז העליון באונגריין (אויברלנד), מזמרים זמירות שבת כל בני הבית אשתו והבנות, וגם החרדים לדבר ד' נהגו כן, ובבתי החסידים אשתו והבנות אינן מזמרות ויש שנהגו שלא לשיר – ראה אורחות רבנו ד, קנ"ו שהגרי"י קנייבסקי זצ"ל לא הרשה לנכדותיו לשיר בעת זמירות שבת, עפ"י דברי החזון איש. וכן דעת שו"ת שבט הלוי חלק י' סי' כ"ו

שמעתי וכתבתי מפי הגרי"ש אלישיב זצ"ל: מותר לאיש לשיר זמירות שבת כשאשתו ובנותיו ונכדותיו שרות עמו, ובלבד שלא, כאשר הוא מזכיר פסוקים או שמות. וכך פירט בפני: שלום עליכם – מותר אשת חיל – ינמיכו קולן "מנוחה ושמחה", "מה ידידות וכו'" – מותר ק"ה ריבון – אסור שיש בו הרבה שמות. דרור יקרא – מותר ברוך א-ל עליון – רק

אם שרים "ברוך קל עליון וכו'" וכן "כי אשמרה שבת קל ישמרני וכו' וכן ק'ה אכסוף וכו'.
מזמור לדוד - אסור. ידיד נפש - מותר.

פתרון נאה בבית אחד מגדולי ירושלים: ב"מזמור לדוד" וכדומה, הנשים שרות והגברים
רק מזמזמים את המנגינה, או שלאחר שסיימו הגברים אז הנשים שרות שנית לבדן.

*

דברי תורה על השולחן

משנה אבות ג, ג: "רבי שמעון אומר, שלשה שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו
דברי תורה - כאילו אכלו מזבחי מתים" ומספר טעמים בדבר: 1. מראה שלא אוכלים -
רק להנאת הגוף 2. כדוגמת הלוויים שאמרו שיר על הקורבן. 3. ואכלתם אכול ושבוע,
והיללתם את שם ה' אלוהיכם (יואל ב') ואז גם האכילה מתקדשת.

הערות חשובות למעשה:

א. בקיצור שו"ע סי' מ"ב: כיון שדרך השומעים דברי תורה, שיש השומעים תחילת
פסוק וממשיכים להשלימו, ויש שאינם יכולים להקשיב לדברי תורה מבלי להגיב מיד
לדברים, על כן, אין לומר דברי תורה בשעה שהשומעים אוכלים - "אין משיחין
בסעודה".

ב. מידת דרך ארץ, שלא לדבר דברי תורה בטרם סעדו המסובים, על כל פנים המנה
הראשונה, בפרט כשיש אורחים. וידועה הייתה הנהגתו המופלאה של מרן בעל החפץ
חיים זצ"ל כששב לביתו בליל שבת בליווי אורחים, לא היה מזמר את הפזמון "שלום
עליכם" אלא מקדש מיד, ואת הפזמון היה מזמר בתוך הסעודה. וכשהתארח פעם בביתו
הגאון רבי יהודה לייב חסמן זצ"ל גאב"ד דשטוצין, לימים משגיח "כנסת ישראל" בחברון
בעל ספר "אור יהל" ושאלו לפשר מנהגו זה, השיב לו החפץ חיים: "האורח מן הסתם
רעב הוא, וקשה לו להמתין עד שאסיים זמירותי, ואילו המלאכים שאינם זקוקים
לאכילה, ואינם סובלים מצער הרעב, יכולים הם להמתין עד אחר שהאורח יאכל וישיב
את לבו" (ספר הח"ח ופועלו ח"ג תתקנ"ד).

ג. ידיד נפשי הגאון רבי משה ויא שליט"א נוהג להזכיר, שהמביאים לשולחן ספרים
עתיקים, כדי לעיין בהם או להקריא מתוכם, מלבד מה שיש להיזהר מפירורי חמץ
לקראת הפסח, אבל מן החובה להיזהר שלא ייצאו, חלילה, מן הספרים אל המאכלים
שעל גבי שולחן השבת, תולעים [כגון "דגיג הכסף"] ויהיו דברי התורה על השולחן,,
בבחינת: "מצווה הבאה בעבירה".

לתגובות: y0548483398@gmail.com

הלכתא מאורייתא / הרב יוסף אביטבול, מח"ס שערי יוסף וש"ס, בני ברק

האם להדליק נרות חנוכה במנורה ישנה של אדם צדיק וגדול

ב"ה לכבוד הגה"צ רבי יוסף אביטבול שליט"א. הסתפקתי, אדם שיש לו אפשרות להדליק נרות חנוכה במנורה שקיבל מירושא מאדם גדול וצדיק, אולם המנורה כמובן ישנה מאד, ומאיך יש לו מנורה יפה וחדשה מאד, במה עדיף להדליק? והטעם?

בברכת כהנים באהבה כעתירת גמליאל הכהן רבינוביץ מח"ס "גם אני אודך" ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים.

מענה:

בס"ד

יום ג' נר ג' דחנוכה תשפ"ב

לכבוד מזכה הרבים הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך, ופרדס יוסף החדש על המועדים וש"ס

שלו' וברכה

אודות מה ששאל באדם שיש לו אפשרות להדליק נרות חנוכה במנורה שקיבל מירושא מאדם

גדול וצדיק, אולם המנורה כמובן ישנה מאד, ומאיך יש לו מנורה יפה וחדשה מאד, במה עדיף להדליק, ע"כ שאלתו, הנה לכאורה נראה דעיקר כוונת כת"ר שליט"א למה שעשו עתה המפעל הגדול "ישיבה על קברו" הגרלה על החנוכיה שהדליק בה רבינו מרן ראש הישיבה הגראי"ל שטיינמן זצוק"ל שבערב חנוכה דהאי שתא מלאו לו ד' שנים לפטירתו, ובניו תרמו אותה להגרלה של ישיבה על קברו לעילוי נשמת רבינו הגראי"ל זיע"א

הנה במעלת ההידור בחנוכיה הנה כתב המשנ"ב (סימן תער"ג ס"ק יח) וז"ל: כתבו הספרים שטוב שכל אחד שיטרח לעשות לו מנורה יפה לפי כוחו וכן הנרות יעשה יפה עכ"ל, נויש לדייק מלשונו שהקדים הידור המנורה לנרות, ומשמע דאיכא מעליותא למנורה מאשר לנרות] ומקור דבריו הם ממש"כ בספר יוסף אומץ יוזפא (אות תתכרע) ובאליה רבה (שם סק"י) ובאליהו זוטא (ס"ק טו) שהביאו בשם ספר סדר היום (סדר הדלקת נר חנוכה) שכתב שכל אחד יעשה לו מנורה של כסף, וכן הובאו דבריו בבאר היטב (סקי"ג). וז"ל של הסדר היום: ובענין הנרות שידליקו בהן כל אחד יעשה אותם כפי כוחו וכל המהדר אותם ביותר הרי זה משובח ומי שידו משגת לעשות אותם מכסף יעשה

אותם כי אין ההוצאה בהם כ"כ, וה' יודע כמה דאגתו על ענין זה ולא עלה בידי לקוצר השגה, אבל בטחתי בחסד אלוקים שיגמור בידי לעשות כוונתי לפחות מי שאין בידו לעשות כל השמונה נרות כסף יעשה אחד מהן כסף וכו' עי"ש עוד דבריו.

ובספר מטה משה (סי' תקפ"ט) הביא שכן נהג רבו המהרש"ל שהיה מדליק במנורה של כסף, וכן הוא במקור חיים (ח"ב עמ' תקלד ד"ה באם) וכן הובא שם בבאר היטב, נולכן המשנ"ב לא כתב האי דינא, משום שהוא לא כתב מילי דחסידותא וסמך בזה על הבאר היטב ועל השע"ת, וכמו שכתב בנו של הח"ח עי' מה שהבאנו בשער יוסף בדין הזכרת שמו בסוף שמו"ע].

וכן הובא בברכי יוסף (סי' תרע"ג אות ד') שאין ידו משגת יעשה מנורה של כסף, וכן הובא בקיצור שו"ע (ס' קל"ט ס"ה) ובחסד לאברהם (מעין שני עין הקושיא נהר נ"ח) כתב חמש עשרה דרגות בחנוכה עי"ש, ושם כתב שזה מדין זה אלי ואנוהו והוא מדינא דהידור מצוה.

והנה בלשונו של הסדר היום לא מבואר שהוא מדין הידור מצוה דא"כ היה צריך לכתוב שזה הידור מצוה עד שליש וכתב רק "כפי כוחו" וכן בברכי יוסף משמע שאי"ז אלא רק מעליותא ולא מדינא דהידור מצוה, דזה אלי ואנוהו. ונהנה הגם שמדברי הסדר היום משמע שזה רק משובח אבל אין לזה את המעלה שמובא בגמ' בשבת דף כג ע"ב הזהיר בנר, וע' בספר באר שרים מועדים ח"ב חנוכה סימן י' שדן בזה לענין הידור מצוה בהא האם הוי בכלל הדין דהרגיל בנר או לא].

והנה דברי האחרונים דיש להדר במנורה של כסף, ובפשטות משמע דזהו מדין זה אלי ואנוהו זה חידוש לכאורה, שהרי לא הוי הידור בגוף האור וא"כ איך חשיב הידור מצוה, דהרי אינו בגוף המצוה, והנה מקור הדברים לדינא דהידור מצוה הוא מהגמ' בב"ק דף ט' ע"ב דאיתא שם דינא דהידור מצוה עד שליש ושם איתא ברש"י בד"ה בהידור מצוה עד שליש במצוה שאם איכא ב' ספרי תורה לקנות ואחד הדור מחבירו שיוסיף שליש בדמים ויקח את ההדור דתניא בשבת (דף קלג:) זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצוות, עשה לך ספר תורה נאה, לולב נאה, טלית נאה, ציצית נאה, ע"כ, ומוכח דמה דאיתא בגמ' בשבת זה מהאי דינא דהידור מצוה.

והנה מה דאיתא בגמ' בשבת כך: דתניא זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה ציצית נאה ספר תורה נאה וכתוב בו לשמו בדיו נאה בקולמוס נאה בלבלר אומן וכורכו בשיראין נאין אבא שאול אומר ואנוהו הוי דומה לו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום ע"כ, ונהנה מהא דכתבה הגמ' בלבלר אומן משמע דאם הלבלר עושה את המצוה יותר בהידור לא יקים בהא דין מצוה בו יותר מבשלוחו בספר תורה וה"ה בשאר מקרים [עי' בחשוקי חמד חנוכה סימן א' בהערה שם מה שהביא מהגר"ח ק"ב בזה, וראה בספר אלא] ובנושא זה ע"י עוד מה שנתבאר באריכות בשער יוסף בדין מצוה בו יותר מבשלוחו].

ומ"מ מדברי הגמ' שכתבה כמה דברים שרש"י לא כתב, אבל מה שיותר חידוש הכא שרש"י הוסיף כמה דברים שלא כתובים שם בדברי הגמ' בשבת, ממש"כ בטלית ששיך בה דין הידור מצוה, שהרי אין שום מצוה חיובית לעשות טלית אלא רק למיש שי לו בגד של ד' כנפות, דצריך לשים ציצית בה, וא"כ מהכ"ת דנימא בהא דין זה אלי ואנוהו, ומה שיש לומר בפשוטו דסו"ס הוי מצוה, ולכן י"ל דהוי בה דין דזה אלי ואנוהו.

ובעיקר דברי רש"י הללו תמה כן בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סימן קפ"ז) וכתב שהכוונה בדברי רש"י לטלית של תפילה וזה עדין קשה מנ"ל, ואולם י"ל דמה שרש"י הזכיר כן דהרי גה"מ שם אמרה סוכה נאה והרי שם אף דאיכא בגמ' בסוכה דף י' דיש דין לעטרה כלים נאים וכו', מ"מ התם אין זה מחייב דהטעם משום זה אלי ואנוהו דאפשר דהוא משום תשבו כעין תדורו וכך כבר כתב בשו"ת הרשב"א [עי' מה שהבאנו בשיח יוסף ח"ח ועי"ש שהבאנו בזה עוד כמה טעמים] ועוד דהתם אי"ז גוף המצוה דהמצוה היא לשבת בסוכה מדין תשבו כעין תדורו [ואף דיש שדנו אם יש מצוה בעשיית הסוכה ונפק"מ לשהחיינו עי' בשו"ת מעשה נסים ח"א שמביא בזה י"ח נפק"מ ובכתובים הוספנו ע"ז עוד ד' נפק"מ].

ומ"מ חזינן מדברי הגמ' דחשיב מצוה לענין הא, וכן יש להוכיח משופר שהרי בשופר עיקר המצוה היא לשמוע את קול השופר [וכמו שיסדו באחרונים להדיא מדברי הראשונים ולכן יוצאים אפילו בגזול] ומ"מ מוכח דכיון דזה ששיך לגוף המצוה איכא בהא דין הידור, וא"כ ה"ה הכא לענין המנורה, וכמו שמוכח מרש"י גם לענין הטלית, ומה שרש"י כתב את שניהם בא לומר לן דשניהם שוים כיון דלאחר דאיכא חיוב להטיל ציצית בהאי טלית הוי מצוה, [וע"ע בדבר"י עמ"ס ב"ק סימן לג מש"כ בדין זה אלי ואנוהו ודין הידור מצוה באריכות].

והנה בדבר אברהם (ח"ב סימן כה אות ג') שכתב שלענין גר במילתו אין דין זה אלי ואנוהו לענין ציצין שמבואר בגמ' בשבת (שם) משום שמילת גר אינה מצווה אלא רק הכשר להכניסו לברית, ולכן לא שייך לומר בה דהתנאה במצוות, וכתב: דאטו נימא התנאה במצות שיהא האיזמל נאה ושיהא המקווה שטובלים בו נאה, ושם בסוגריים דן לענין דברי רש"י הכא וכתב לתממוה מה שייך הידור בטלית הרי אי"ז המצוה, אלא רק הציצית, והקשה כמו שכתבנו שהרי בגמ' בשבת (שם) כתוב רק טלית ולא ציצית.

וכתב הדב"א: ואפשר דדמי לכורכו בשיראין נאין כס"ת, אמנם במכילתא (פ' בשלח) שהוא מקור המאמר לא נאמר אלא לולב נאה, סוכה נאה ציצית נאה, תפילה נאה, אבל סיומא דכורכרין בשיראין נאין ליתא, וכן הובא בירושלמי בפאה (פ"א ה"א) אבל במס' סופרים (פ"ג הי"ג) איתא גם להא דכורכו בשיראין עכ"ד, אלא דאכתי יל"ע דבדבריו דשיראין נמי מ"מ, וי"ל דכיון שזה מייפה את המצוה, א"כ הו"ל מגוף המצוה ושפיר שייך לומר בהא דין זה אלי ואנוהו, וא"כ ה"ה הכא בחנוכה.

והנה בדברי הגמ' בשבת שלא נזכר טלית לכאורה קשה אמאי לא אמרו טלית נאה, והנה מטו בזה משמיה דהגרי"ז זל"ה שאמר שכמו שאין דין ואנוהו על הבית לנאתו משום מצות מזוזה, כך אי דין ואנוהו על הטלית לנאותה, משום מצות ציצית, משום שהבית והטלית הוי רק השכר מצוה, והחפצא של המצוה זה רק המזוזה או הציצית.

ובשלמי תודה חנוכה (סימן י"ד אות ב') הקשה מדברי רש"י בב"ק שכתב טלית, ומשמע דשייך בזה דינא דזה אלי ואנוהו וקשים דברי הגרי"ז זל"ה. וכתב שבציצית שהיא על כנפי בגדיהן אין ענין לנאותו, וכמו שהיה בזמן חז"ל שהיו מניחים ציצית על הבגד ולבשו לשם בגד, אבל היום שאנן עושים בגד מיוחד לתת בו ציצית והוי בגד המיוחד למצוה, וא"כ הוי כחפצא דמצווה. וכמו שכתב במשנ"ב (סי' כ"א ס"ק יב) בשם הפרי מגדים שאף דשרי לעשות מלאכה שאינה מגונה בבגד של טלית קטן, מ"מ בבגד של טלית גדול כיון שהוא מיוחד למצוה, איכא בהא איסורא, וא"כ רק ע"ז כתב רש"י הדין דזה אלי ואנוהו.

ולשיטת הגרי"ז קשיא מדברי הגמ' בשבת שכתוב שם בדיו נאה ובקולמוס נאה, והרי שם הוי רק מכשיר מצוה ואפ"ה מוכח דהוי ביה דין זה אלי ואנוהו. וביאר הגר"צ פלמן זצ"ל לפי מש"כ בשפת אמת שהכתיבה עצמה גם היא מצוה שהרי איכא מצוה לכתוב ס"ת, ולכן יש לעשותה באופן מהודר, אע"פ אע"פ שאין ההידור ניכר לאחר הכתיבה. ועוד ביאר שם שבס"ת שע"י הקולמוס נאה הוי הכתב נאה. ולענ"ד קשה משיראי נאי הרי איננו גוף המצוה, וא"כ קצת קשיא לדברי הגרי"ז ובע"כ דאיכא הידור חיצוני של המצוה, וא"כ ה"ה בחנוכה.

וכל מה שנראה עוד לבאר בכ"ז דאין זה בכלל מדין הידור מצוה ואיכא להוכיח הכי ממש"כ בספר נר חנוכה (פ"ו הערה ב') להקשות מהא דאיתא בשו"ע ס' תרנ"ו דהידור מצוה הוא עד שליש, וא"כ מסתמא מנורה של כסף היא הרבה יותר יקרה מכל נרות חנוכה, וא"כ הוי בודאי יותר משליש מצוה, וא"כ כתבו הפוסקים להדר במנורה של כסף, וכתב שם ששאל קושיה זו את מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א וענה לו: שליש היינו דוקא בהידור המצוה כגון שיש לו אתרוג בשיעור מצומצם מצוה להוסיף עד שליש כדי לקיים המצוה באתרוג מרווח שהוא מהדור יותר, אבל מנורה של כסף אי"ז "הידור מצוה" אלא "כבוד המצוה" ובשביל לכבד את המצוה ראוי להוציא ע"ז אף יותר משליש עכ"ד, והנה בעיקר הדין הידור מצוה הוא דינא דזה אלי ואנוהו, וכמו שהארכנו דבר"י בב"ק שם, ומ"מ מבואר חידוש דהוא מדין כבוד המצוה, ולפי"ז אינו מדין זה אלי ואנוהו, כיון דמהאי דינא אין צריך בכלל להדר, או שיהיה מותר להדר רק עד סכום מסוים.

והנה בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן קפ"ז) והביאו בביאה"ל (תרל"ח ד"ה כל שמנה) שמבואר דנוי מצוה הוא מעלה בעלמא, ואינו חיוב, וכן מבואר בחידושי החת"ס (דף לה:): אפילו אם האי דינא דזה אלי ואנוהו הוי מדאורייתא היינו שהמצוה תהא מהודרת אבל להדרה מבחוץ, כגון נוי סוכה אינו אלא מידת חסידות, עי"ש, ולכן שרי לקחת אתרוג מהנוי סוכה, בא' שאין לו אתרוג אחר, וא"כ כיון דהוי רק מידת חסידות, א"כ ה"ה הכא, וכ"ש הכא דאין זה בגוף הפתילות. נולפי דבריו מיושבים דברי הרמב"ם במה דהקשנו

בדברי יוסף (שם) שכתב הרמב"ם בפ"א מהל' בית הבחירה הי"א שכתב "ומצוה מן המובחר לחזק את הבנין ולהגביהו כפי כח הציבור שנאמר וכו' ומייפין לפי כוחן אם יכולין לטוח אותו בזהב ולהגדיל במעשין הרי זה מצוה" ועי"ש מה שהבאנו מהאחרונים דזהו מדין זה אלי ואנוהו, אלא דזה קשה דהרמב"ם לא כתב האי דינא מצד האי דינא דזה אלי ואנוהו, והיינו דהוי מצוה רשות אבל לא הוה חיוה, כי זה הידור מבחוץ, וכן לפי"ז יש ליישב דברי הרמב"ם בסוף הל' איסורי מזבח שהוה רק מצוה ולא הוה חיוב, ולכן הרמב"ם לא כתב משום דין זה אלי ואנוהו. וע"ע בספר שערי יוסף חנוכה מהדורת תשפ"ב סימן כב במה שהארכתני עוד בכ"ז. ומ"מ קימ"ל דיש ענין שיהיה מנורה נאה לפי כוחו, וא"כ לכאורה יש מעליותא להדליק בחנוכה הנאה ביותר, נודרך אורחין אכתוב עוד לכת"ר שליט"א במה שראיתי לידידי הגרנ"י בן שמעון שליט"א בגליון שמועות מס' 290 שכיון שיש ענין שהחנוכיה תיראה יפה חיצונית כי בוודאי שאם שחנוכיה מכסף טהור שלא נראית טוב ומאידך יש חנוכיה שאינה מכסף טהור אבל מרהיבה ביופיה בוודאי עדיפה כי זה אלי ואנוהו הכוונה ליופי חיצוני ויעו"ש עוד שכתב שנראה שדין זה אלי ואנוהו אינו תלוי כלל בחשיבות החומר אלא רק ביופי ונוי חיצוני וגם בכך הנפש מתפעלת, עכת"ד, ואמנם לכאורה מדברי הסדר היום ועוד שהבאנו לעיל לא נראה כן, והיינו כי סו"ס הכיבוד בעצם זה שזה מנורת כסף, ואולם אפשר שהא אכתי כל היכא שזה ניכר וכדברי הרה"ג הנ"ל ועיין].

ומ"מ הדרא לדידן דהכא יש לדון שיש עדיפות להדליק בחנוכיות הצדיק מדין תשמיש מצוה של צדיק, ואיני יודע מה המעליותא בהא, אבל לכאורה גם השימוש בכלי הצדיק אינו אלא ענין, ואינו עדיף על הדין של זה אלי ואנוהו, אבל יתכן לומר שבעצם זה שכולם ידעו שזה חנוכיית הצדיק זיע"א, וממילא זה יהיה הידור במצוה, ויותר פרסום הנס שיש עניין ומעליותא להדליק בה.

ומענין לענין באותו ענין חזיתי כעת בקובץ אוצר הפרשה לפרשת וישב שהובא שם מהשיעור השבועי ממרן הגאון רבי יצחק זילברשטין שליט"א שנשאל באדם שיש לו חנוכייה עתיקה עשויה כסף טהור שירש מאבותיו ושוייה מגיע להון רב וכולו אומרת הוד והדר והדליק במשנך שנים רבות, אבל לפני חנוכה הגיע בנו מן החיידר ששם קיבל חנוכייה מהנהלת המוסד בכלל שהיה ילד טוב והצטיין בלימוד התורה וחנוכיה זו אינה עשויה מכסף טהור כמובן והשאלה שלו האם כדאי להמשיך ולהדליק השנה את הנורת בחנוכיית הכסף העתיקה שלו או שמא כדי לעודד את הילד עדיף להשתמש בחנוכייה שהביא הילד מן החיידר שגם לה יש צורה נאה הגם שלא עשויה מכסף טהור.

והשיב מרן הגרי"ז שליט"א שאמנם יש הדיור בהדלקת נרות חנוכה בחנוכיית כסף, וכמו שכתב בכף החיים סימן תרע"ג סק"ס, אבל מכל מקום נראה שבכל זאת ידלקי בחנוכייה של הילד שהרי אין לנו פרסומיא ניסא גדול מזה דבור כמו שלנו יש ילדים שעל אף כל הנסיונות הם משקיעים ראשם רוובם בלימוד התורה והעידוד שמעניקים לילד כזה הוא פירסום הנס האמיתי, ומ"מ הוסיף שבכ"ז בדורא שלא יעלה בכך את קנאת

הילד הזה על פני קנאת האחרים יעו"ש עוד. ולפי"ז נראה דה"ה בנ"ד היכא שיש פרסום הנס שמדליק בחנוכה של אחד מגדולי הדור זיע"א.

וכעת חזיתי שכתב לדון בזה ידידינו הגרמ"ש דיין שליט"א בעמח"ס חמדת משה בספרו חמדת משה חנוכה מהדורת תשפ"ב סימן יד לכת"ר ושם האריך בדין הידור שאינה נראה לעין ואינו ניכר, והביא מדברי התוס' במנחות דף לב ע"ב דב"ה הא מורידין שכתבו בזה"ל: ואמר רבינו תם דס"ת בעי שרטוט משום זה אלי ואנוהו אבל תפילין דמכוסין בעור לא בעו שרטוטו דלא שייך בהו נוי עכ"ל, ומבואר דבעינן שיהיה ההידור ניכר לעין, ויעו"ש במה שהאריך בכ"ז, והסיק לדינא שידליק בחנוכה היפה, ומ"מ הביא שם בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שיעשה כרצונו. ויש לעיין עוד לדינא.

בברכת התורה

הצב"י יוסף אביטבול

מח"ס שערי יוסף ושא"ס

פה העיר התורה בני ברק

הלכתא רבתי לשבת / הרב נחום אייזנשטיין, תלמיד מובהק להגרי"ש אלישיב זצ"ל, מרא דאתרא 'מעלות דפנה', דיין ומו"צ בירושלים עיה"ק

"חשד" בחנוכה, וההבדל בין "מראית העין" ל"חשד"

"מראית העין" ליחיד ולרבים

[א] במשנה בר"ה (כד, א) שנינו: "דמות צורות לבנה היו לו לרבן גמליאל בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה", והגמ' (שם; ע"ז מג, א) דנה איך היה מותר לעשות כן, הן מצד איסור "לא תעשון אתי" לא תעשון כדמות שמשיי, והן מצד "חשד" יעו"ש.

ולמעשה בשו"ע (יו"ד קמא, ד): "וצורת חמה ולבנה וכוכבים אסור בין בולטות בין שוקעות. ואם הם להתלמד להבין ולהורות, כולן מותרות אפילו בולטות". וכותב הרמ"א "ויש מתירין בשל רבים, דליכא חשדא". אך השו"ע ס"ל שאין היתר ב"חשד" גם בשל רבים, וזה ע"פ הרי"ף שהשמיט אוקימתא זו "דרבים שאני".

ההבדל בין "חשד" ל"מראית העין"

[ב] ועלינו להבין ולהגדיר את ההבדל בין "חשד" ל"מראית העין", ודבר בעתו מה טוב בעמדינו בחג חנוכה מעניני דיומא אשר מצינו בגמ' בשבת בסוגיא דחנוכה (כג, א) שבית שיש בו ב' פתחים שצריך להדליק בשניהם "מפני החשד".

ולמשל הנה המג"א (רמד, ח; מובא במשנ"ב ס"ק יג) כותב אודות איסור השכרת פועלים גוי בקבלנות בשבת מפני הרואים שאולי לא ידעו שזה בקבלנות, ודן שם שאם זה ברבים ליכא חשדא ע"פ המבואר בשו"ע (יו"ד קמא, ד), ויעו"ש בנו"כ שחלקו עליו – וההיתר הזה מצאנו רק לגבי חשד ולא לגבי מראית העין.

ונבוא להציע כאן שבאמת שני ענינים המה.

הענין של "מראית העין" מצינו למשל מצינו למשל בסוגית הגמ' בשבת (קמו, ב) לגבי "מי שנשרו כליו בדרך במים שוטחן בחמה אבל לא כנגד העם", ובגמ' שם אמרו: "כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור". והובא בשו"ע (שא, מה), והטעם שאסור גם בחדרי חדרים, מבאר המשנ"ב (שם) ש"לא חילקו חכמים בתקנתן". (והרחבנו בזה בעבר גליון 34).

והנה שם האדם עושה פעולה ומכח זה אנשים יבואו לחשוד בו שכיבסם בשבת, לא כן "חשד" שלא עושה שום פעולה, רק מחזיק צורות ואנשים יבואו לחשוד בו שעובד ע"ז.

"חשד" בחנוכה, וההבדל בין "מראית העין" ל"חשד"

וכך כותב השדי חמד (ח"ב עמ' 383 כלל לג): "החילוק שבין חשד למראית העין, ואם כשאמרו מפני החשד יש להתיר בצינעא או לא, האריך בקונטרס טהרת הקודש דבחשד בצינעא מותר וחשד היינו דבר שקול וכו', ומראית העין היינו שנראה לעולם דבר איסור".

דהיינו שב"מראית העין" אסרו גם ב"חדרי חדרים" כי שם הוא עושה פעולה, ואילו ב"חשד" יש רק רגלים שהוא עושה מה שהוא – אבל אין פעולה בפועל, ולכן בזה לא מצינו שאסרו גם בחדרי חדרים.

והנה רש"י בכריתות (כא, ב ד"ה שכנסו בכלי) כותב, שהטעם שאסור לשתות דם דגים שכנסו בכוס הוא משום שמיחלף בדם בהמה, והרואה אומר שמותר לאכול דם – כלומר שיש כאן חשש, שיאמרו שדם בהמה מותר וילמדו ממנו. אך רש"י בע"ז (יב, א ד"ה כל מקום) כותב: "דבר המותר ואסרוהו מפני מראית עין שהרואהו חושד בדבר עבירה".

וכנראה שני הטעמים נכונים.

ג] והנה בעיקר מה שצריך האדם להוציא עצמו מן החשד, הנה בגר"א (אה"ע יא, כד) מבואר שזה דין "דרבנן", וכן דעת הרבה מגדולי האחרונים, הגם שמצינו שיטות שזה דאורייתא (עי' כנה"ג יו"ד סי' יח ושו"ת פנ"י סי' ב).

"חשד" דחנוכה

דן כעת נבוא לדון לגבי ה"חשד" של חנוכה.

והוא מימרא דרב הונא בגמ' בשבת (כג, א) שחצר שיש לה שני פתחים בשני רוחות צריך להדליק בשתיהן מפני החשד, ונפסק בשו"ע (תרעא, ח). ומבאר המשנ"ב (ס"ק נא): "שיאמרו בני עירו מדלא אדליק בהא באחרת נמי לא אדליק".

ולפי האמור א"ש שאמרו בזה "מפני החשד" ולא אמרו מפני "מראית העין", מאחר שלא עשה שום פעולה, ורק יבואו לחשוד בו שלא הדליק.

וכותב השפת אמת (שם ד"ה אילימא) שבאופן שיש לו ב' פתחים צריך להדליק בשניהם שאז יאמרו שאם לא הדליק בזה מסתמא גם לא הדליק בשני, אבל אם יש לו יותר מב' פתחים על ידי מה שאינו מדליק בפתח אחד לא יחשדנו, ולכן סגי בב' נרות אפי' יש לו ד"פ בד' רוחות, דכשנראה בפתח א' שאין שם נר [יחשוב שהדליק בא' משאר הפתחים שהם רוב] וילך לפתח ב' וימצא דע"י חסרון נר בפתח א' לא יחשדנו כיון שיודע שיש לו עוד כמה פתחים.

והנה הרבה מעירים על שיטת גדולי ירושלים ובכללם מרן הגריש"א זצ"ל שצריך להדליק נר חנוכה בבנין רב קומתי בפתח הבנין, ומאחר שלא כולם מדליקים שם, מדוע אין בזה "חשד" שלא ידעו שהוא מדליק בחוץ.

ואפ"ל לפי האמור, מאחר שלא עשה מעשה המוכיח שלא הדליק, לכן אין בזה דין "חשד". ומשא"כ בב' פתחים אז תיקנו שלא יאמרו מדלא אדליק בהא לא אדליק בהא.

"חשד" בחנוכה, וההבדל בין "מראית העין" ל"חשד"

ויתירה מכך, לא מצאנו רק דין חשד שצריך להדליק בשני פתחי הבית, אבל אין לנו לבוא ולהמציא דינים מכח החשד, באופן שאדם מדליק לפי שיטתו כדינא בפתח החצר ויבואו לחשדו שלא הדליק, שבזה לא מצאנו דין חשד ואין לנו לחדש כן לבד. וגדולה מזו כתב הפר"ח (סי' תסא ד"ה עוד כתב) גם לגבי "מראית העין" שאין להמציא לבד חשדות שלא מצינו בש"ס או בראשונים, והגם שלהלכה לא נקטינן כהפר"ח, אבל לגבי חשד דחנוכה פשוט שקבעו חז"ל בזה כללים ואין לנו לחדש בזה עוד דברים.

עוד יש לציין מש"כ כבר בעבר, שבזמנינו שאנשים מדליקים בזמנים אחרים ומקומות אחרים, ע"ד פוסקי זמנינו (ובכללם מרן הגריש"א) כלל לא תקף דין ה"חשד".

כבתה זקוק לה ואין זקוק לה

ה' ובני הרה"ג ר' יהודה שליט"א הוסיף עוד בגדר דין ה"חשד" של חנוכה.

שהנה המפרשים הקשו מדוע "כבתה אין זקוק לה" ומדוע אין חיוב מפני החשד, שמי שיעבור ויראה וחשוב שלא הדליק כלל. וכן קשה לאידך גיסא, אם כבתה אין זקוק לה מדוע יש חשד ולא יתלו לזכות שכבר כבתה. ומוסיף הבית הלוי שבודאי דאין מקום לומר דהך כבתה אין זקוק לה איירי רק בהיה הנר חשוך לחודא אבל עדיין ניכר שהיה דלוק מקודם, דודאי דכבתה כולל גם אם נכבה לגמרי ולא ניכר.

וכותב בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ת ב, עא): "לפענ"ד באמת מצד חשדא ראוי להחמיר ולהדליק שנית רק שמצד המצוה אם כבתה אין זקוק לה, ומכל מקום מותר להדליק בשמנים (שאין אורם יפה) דאין לחוש שמא יטה (יכבה) כיון דמצד הדין כבתה אין זקוק לה ורק משום חשדא איכא ופשיטא דבשביל חשדא לא ימלט מלהדליק אם אין לו שמן אחר ומשום חשדא לא יעבור על מצות נר חנוכה וגם בודאי לא יטה בשביל זה לעבור על איסור שבת".

ועוד כותב: "ובלא"ה נראה לפענ"ד דאין מקום לחשדא דהרואה שכבה יחשוב שמא לא הדליק, עדיין די ש לו שהות להדליק ובלילה השניה יראה שמדליק משא"כ כאן דהרואה יראה שבכל לילה אינו דולק, אבל כבתה הוא מקרה והמקרה לא יתמיד ובלילה אחת לא יחשדנו דיאמר שסופו להדליק עוד ואם יראה שנדלק ומכבה בוודאי לא יחשדנו שכבהו במזיד רק תולה שבשוגג נכבה".

אך כבר כותב הבית הלוי: "אמנם צ"ע דברי הפוסקים שסתמו דבריהם וכתבו דאין זקוק לה ולא כתבו דבכבה לגמרי יצטרך להדליקה משום חשדא".

[והנה לפי האמור לעיל אפ"ל שגדרי החשד אינם כוללים את זה, ויתכן שזה גם לא שכיח, ובכל אופן מה שלא מצינו שקבעו לא קבעו ואין בזה דין חשד].

⁵ עי' שע"ת (תרעג, ז) בשם השבו"י.

"חשד" בחנוכה, וההבדל בין "מראית העין" ל"חשד"

"ברכת הרואה" על נרות חנוכה שהודלקו מפני החשד

ו] ולכן לו"ד האחרונים היה נראה, שדין ה"חשד" אינו סתם דין של "והייתם נקיים", והראיה לזה מדברי הפמ"ג (א"א תרעז, ד) שדן שבעצם מברכים על החשד, אלא שבד"כ כבר ברך על החנוכיה העיקרית אבל באופן שלא בירך (כגון שאינו בביתו ומדליקים עליו בביתו ומדליק בפני החשד) י"ל שבאמת מברך.

ועוד, דהנה בשו"ת מנחת שלמה (תנינא ב, נח) שמצדד שניתן לברך "ברכת הרואה" על נרות שהדליק מפני החשד כיון שחייב בכך. וצ"ב טובא מאי שנא מנרות אחרי שכבר דלקו חצי שעה שכותבים האחרונים (עי' שדי חמד חנוכה ט, ג) שאין לברך, ומה יתן ומה יוסיף מה שחייב בכך הרי לכאורה אי"ז נרות חנוכה.

ולכן נראה, ש"מפני החשד" אינו סתם "והייתם נקיים", אלא שהנה מוטל על האדם "פרסומי ניסא" והגם שבעצם יש מקום לפרסם עוד ועוד אמרו חז"ל שדי לפרסם בפתח אחד של ביתו ובזה מקיים את חיובו שכל בית מפרסם. אולם במקום שיש אנשים שמחפשים את הנרות שלו – אז יש כאן טפי מקום להדר ולפרסם, ואז אמרו שיש לו להדליק גם בשאר הפתחים, ואי"ז סתם הדלקה אלא הדלקת נר חנוכה ככל פרטיה ודקדוקיה כדי לפרסומי ניסא. ולכן א"ש שניתן לברך על זה ברכת הרואה, וכן א"ש שאם כבתה אין זקוק לה, כי לא נאמר דין לסלק החשד רק דין שבאופן שכזה יש חיוב לפרסם גם שם ודינו כשאר כל הדינים שאם כבתה אין זקוק לה.

וע"פ הדברים האמורים יש פתח הבנה לדברי הביה"ל (תרעז, א ד"ה פתח) בשם המהרי"ל (סי' קמה) שאדרבה יש יותר חשד באופן שמדליקים בתוך הבית ע"ש ודו"ק.

לתגובות: dvarhalacha613@gmail.com

התורה ומצוותיה / הרב אברהם מרדכי יוסף מרקסון, מח"ס סימני המצוות ושא"ס, דומ"צ באשדוד

החלפת הפתילות

כתוב בשו"ע תרע"ג ס"ד אין חוששין לפתילות להחליפם, עד שתכלה. ומבאר במ"ב שאין בהם בזיון מצוה, דאדרבה הם נוחין להדליק יותר כשהם מודלקין כבר.

אולם יש ראשונים שכתבו שנהגו להחליפם בחדשות, ובבית הבחירה להמאירי (שבת כ"א. ד"ה זה) כתב בטעם המנהג וז"ל: ואף חידוש הפתילות בכל לילה אינו מן הדין, אלא דרך הידור, ומדמיון נרות של מקדש עכ"ל. וכ"כ באורחות חיים (ח"א הלכות חנוכה אות ה) ונהגו לחדש הפתילות בכל לילה ולברך על התוספת, והטעם לפי שבכל לילה מתחדש הנס. ועוד טעם אחר זכר למקדש שהיו מחדשין אותן בכל לילה אל מנורת המאור.

ולמעשה כתב כן הרמ"א בדרכי משה (סק"ו) וכן כתב באבודרהם (סדר נר חנוכה עמ' צ) דאין צריך להחליף הפתילות אלא שנהגו כן, וכן כתב הכל בו (סי' מד ג א) דכן נהגו. ויש לעיין מדוע לא הביאו בהגהותיו לשו"ע.

*

הבהוב הפתילות

העיר ידידי הרה"ח ר' א. מ. פרידמן לפי מה שהובא מקודם, שהמנהג להחלפת הפתילות הוא שיהיה זכר למקדש, ששם חייבים להחליף. אם כן מדוע הרבה מהבהבים את הפתילות קודם ההדלקה, הרי במקדש נר שכבה נפסל, וחייבים להחליף את הפתילה והשמן. ומצאתי שיש שכתבו שלא עשו הכל כמו במנורה.

שוב מצאתי בשבט הקהתי ח"ב סי' שמ"ג שכתב וז"ל: ונראה דכיון דנר חנוכה הוי זכר למנורה ובמנורה נראה דע"כ לא הבהבו הפתילות, דעי' במנחות (פח). נר שכבתה נדשן השמן נדשנה הפתילה, ועי"ש ברש"י דמשליך הפתילה, וכן פסק הרמב"ם הל' תמידין ומוספין בפ"ג הי"ב ועי"ש בכ"מ. וא"כ ע"כ דלא הובהבו בו הפתילות במקדש, וע"כ **נר חנוכה לא נהגו להבהב**. ואע"ג דכ' המחבר בסי' תרע"ג ס"ד דאין חוששין לפתילות להחליפם בכל יום, משום דאדרבה נוחין להדליק יותר כשהן מודלקין כבר, היינו דלא בעינן שיהא דומה לגמרי לפתילות המקדש, אבל מ"מ אין לחייב להבהב הפתילות של נר חנוכה, כיון שהן דומות למנורה, ובמנורה לא הבהבו הפתילות, ודו"ק.

*

השימוש בשיירי השמן מיום לחבירו

לפי המתבאר מקודם, שנהגו להחליף את הפתילות כמו בבית המקדש, הוקשה לי כם כן מדוע נוהגים להשתמש בשיירי השמן שנותר מן ההדלקה ביום הקודם. הרי בנרות המנורה בבית המקדש נפסל השמן, כמו שאמרו חז"ל (מנחות פח, ב) אמר רבי יוחנן אמר רבי נר שכבתה נידשן השמן נידשנה הפתילה.

ותירץ לי ידידי הגר"ב וידיסלבסקי שליט"א שיתכן שהכוונה נהגו להשתמש בשמן שנותר מאתמול, שבכך מזכירים את הנס שהיה במקדש, שהשמן שהיה בו ליום אחד נותר ממנו לשאר הימים.

ואני חושב שיש ראייה לזה ממה שאמרו חז"ל (בפסיקתא רבתי פרשה ג' הובא בטור ושו"ע סי' תרע"ז) ביום השמיני נשיא לבני מנשה (במדבר ז, נד), ילמדנו רבינו, נר של חנוכה שהותר שמן, מהו צריך לעשות לו, למדונו [רבותינו] נר של חנוכה שהותר שמן ביום הראשון, מוסיף עליו שמן ומדליקו ביום השני, ואם הותר ביום שני, מוסיף עליו ומדליקו ביום השלישי, וכן בשאר כל הימים, אבל אם הותר ביום השמיני עושה לו מדורה ושורפה בפני עצמו וכו'.

רואים שדעת חז"ל שמן הראוי להשתמש למחרת במותר השמן.

וידידי הנ"ל הוסיף שזה מתאים למה דאי' בס' בביאור דברי הגמרא בשבת (כג, א) אמר אביי מריש הוה מהדר מר אמשחא דשומשמי, אמר האי משך נהורי טפי [מפרש"י אינו ממחרת לכלות כשמן זית]. כיון דשמע לה להא דרבי יהושע בן לוי, מהדר אמשחא דזיתא אמר האי צליל נהוריה טפי.

ותמהים המפרשים (עי' שפ"א ועוד) מה הכוונה משיך נהוריה, שדולק יותר זמן, מה ההידור בזה, שיוכל לקנות מעט שמן וידלוק זמן רב? הרי יכול להכין יותר שמן? והאם הריוח הוא שיחסוך מעט כסף?

ותירצו כמה מגדולי ישראל (במועדים וזמנים ח"ב סי' קמ"ה מביא זאת בשם הגרי"ז מבריסק זצ"ל, ונמצא כן בעוד ספרים), שרבה סבר שיש ענין להדליק עם מעט שמן שממשיך לדלוק זמן רב, שזה הוי מעין הנס שהיה במקדש, שמעט שמן דלק הרבה זמן. רואים שיש הידור לעשות מעין הנס שהיה במקדש.

*

דיון בתירוץ השלישי של מרן הבית יוסף שהבזיך במנורה נשאר מלא שמן

השפת אמת בחי' למנחות שם מקשה מהגמרא הנזכרת במנחות (פח.). נר שכבתה נדשן השמן נדשנה הפתילה, על תירוצו השלישי של מרן הבית יוסף, שבבוקר מצאו שהבזיכין שבמנורה נשארו מלאים שמן. והרי השמן הזה פסול להדלקה, שנחשב דשן. והגרי"מ בידרמן בהערותיו לשפ"א בשבת מיישב שלפי דברי רש"י במנחות כת"י, שכל הפסול הוא

החלפת הפתילות

משום שהשמן מתלכלך מהאפר של הפתילה. לפי זה כשמוציא את הפתילה ומכבה מחוץ לנר, לא נפסל השמן הנותר. ונוכל לומר שהוציאו את הפתילה דולקת מן הנר.

והגאון מהר"ם בן חביב כתב לתרץ, שבזה שראו שנעשה להם נס מן השמים ונשאר השמן במנורה, הבינו שיש כאן הוראת שעה מן השמנים שלא נפסל השמן. (מובא בספר הנפלא 'שמונה מי יודע' ממחותני אבדלחט"א הגרש"ד ווייס ז"ל עמ' תרפ"ז, עיי"ש ט"ו תירוצים לקושיא זו).

לפי זה מה נחמד המנהג להשתמש דווקא בשיירי השמן שנותר מאתמול, שהרי בעת הנס נהגו כן, ומן השמים הכשירוהו.

*

טעם לחלק בין הפתילות לשמן

מצאתי בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סימן סז אות יב) ושמן הנשאר בנר חנוכה אחר שכבתה בליל ראשון מבואר בשאילתות דר"א (שאילתא כ"ו) דמוסיף עליו יום שני ומדליקו וכ"כ בשמו הרבה ראשונים. משמע דגם אלו שנהגו לחדש הפתילות כל לילה, לא נהגו לחדש גם השמן אף דשייכי ביה הני תרי טעמי המבוארים בכלבו ובאר"ח הנ"ל. והכי מוכח גם בס' אבודרהם (סדר הדלקת נר חנוכה) שכ' שם, המנהג לעשות פתילות חדשות בכל לילה, ולא הזכיר מנהג זה גם לענין השמן, ואדרבה מעתיק שם דברי השאילתות שביום שני מוסיף על הנשאר ומדליקו. גם הכלבו וד"מ שמעתיק דבריו מזכירים רק מנהג להחליף הפתילות. ואפשר דדוקא בפתילה שניכר בה שכבר דלקה פעם אחת נהגו להחליפה זכר לנס שהי' מתחדש כל לילה וזכר למקדש שהיו מחדשין הפתילות כל לילה, משא"כ בשמן שאין ניכר בו כלל שכבר דלק פעם אחת, לא נהגו לעשות בו זכר להחליפו.

*

טעם נוסף להחלפת הפתילות

בס' משמרת שלום מביא טעם למנהג להחליף הפתילות בכל לילה, אף דנפסק בשו"ע ס"ס תרע"ג דאין חוששין לפתילות להחליפן עד שיכלו. ומבאר דמכיון דקיי"ל בסי' תרע"ד דאין להדליק מנר לנר, לפי שרק נר א' הוא של חובה והשאר להידור בלבד, א"כ אי אפשר להדליק בפתילות שנותרו מאתמול, שאם כן נמצא מדליק פתילה ששימשה לנר של חובה - לנר של הידור. (כמובן לדיעות החולקים על הרמ"א הנ"ל (גליא מסכתא), וס"ל דכל הנרות היו כנר אחד של מצוה, לא שייך חומרא זו).

אולם בלא"ה דחו דבריו, עי' בתשובות בצל החכמה ח"ד (סי' קכ"ח) שכ' דאין לחוש לזה, מכיון דמעיקר הדין מותר השמן והפתילה הנשארת מותרים בהנאה (ועי' קונטרס הדרת שלום דבסו"ס משמרת שלום שכ' ליישב דבריו מהשגה זו). אולם אם כבתה תוך

החלפת הפתילות

הזמן מסיק דיש לחוש לדבריו, ולהשתמש בו רק לנר של חובה, ולא להורידה לנר של הידור.

ומה שכתב שם במשמרת שלום דמעלין בקודש ואין מורידין, 'וכי נר קדושה יש בו' כמו שאמרו חז"ל (שבת כב, א), רק בדבר שבקדושה שייך לומר כן.

אולם היטיב אשר דיבר בזה בס' מועדים וזמנים (ח"ב סי' קל"ו) דאין בכאן חששא כלל, (ואף אם כבה הנר בתוך החצי שעה). דמוקצה למצותו נאסר רק להשתמש להנאה, אבל להשתמש בו להידור מצוה אין חשש כלל. ורק בעוד הנרות דולקות אמרינן דאין להדליק את הנר דהידור מנר החובה, דהו"ל כביזוי מצוה - מה דמשתמש בו עבור נר ההידור.

גם בס' נטעי גבריא מצאתי דהביא ראיה לזה מדברי האור זרוע, שכתב, דיש ששאלו כיצד מותר לחזור ולהדליק את הנר שכבה, הרי כבתה אין זקוק לה, ונמצא משתמש במותר השמן שנאסר בהנאה. ומתוך שם דיש בזה משום הידור מצוה, אף דפטור מן הדין לחזור ולהדליק. א"כ רואים אנו דמוקצה למצותו לא נאסר עבור השימוש להידור מצוה, ופשוט.

שוב מצאתי בילקוט יוסף שכתב כמ"ש, דתשמישי מצוה מותר לשנותם אף למצוה שהיא פחותה ממנה, שדוקא לגבי תשמישי קדושה אמרינן דמעלין בקודש ואין מורידין, מה שאין כן לגבי תשמישי מצוה. ולכן אף על פי שמדליק כל לילה את הפתילה החדשה לנר החיוב, והפתילה של אתמול לנר ההידור, אין בכך כלום. וכן המנהג פשוט, שמשאירים את הפתילות הישנות במקומם, ואת הפתילה החדשה נותנים בנר החנוכה שמברכים עליו.

ומציין מקור לזה בשו"ת מהר"ם דפוס לבוב סי' רסט, והובא להלכה בשו"ת מהרשד"ם חיו"ד סי' קסט, וכן הוא במרדכי פ"ק דב"ב בשם מהר"ם, דתשמישי מצוה מותר לשנותם אף למצוה שהיא פחותה ממנה. שדוקא לגבי תשמישי קדושה אמרינן דמעלין בקודש ואין מורידין, משא"כ לגבי תשמישי מצוה, והובא להלכה בש"ך יו"ד סי' רנט ס"ק יא ובשו"ת מהר"י קולון סי' קכח אות כתב ע"ד המרדכי הנ"ל ששום פוסק לא יוכל לחלוק על זה ע"ש. ונר חנוכה אינו אלא תשמישי מצוה, וכמ"ש המאירי (מגילה כו) וז"ל: תשמישי מצוה נזרקים, כגון שופר סוכה ולולב אחר שעבר זמן מצותן, ומכאן אתה למד על פתילות ושמנים הנשארים בנר חנוכה, שאפשר לזרקן או להדליקן לצרכו ע"ש. א"כ אע"פ שמדליק כל לילה את הפתילה החדשה לנר החיוב, והפתילה של אתמול לנר ההידור, אין בכך כלום. וכן המנהג פשוט, שמשאירים את הפתילות הישנות במקומם, ואת הפתילה החדשה נותנים בנר החנוכה שמברכים עליו. עכת"ד.

ויאמר שמואל / הרב שמואל ברוך גנוט, מראשי ישיבת משאת המלך - אלעד, מח"ס 'ויאמר שמואל' ושא"ס

פרסומי ניסא מול מעלת תדיר

א) בשבת (כג, ב): בעי רבא נר חנוכה וקידוש היום מהו, קידוש היום עדיף דתדיר, או דילמא נר חנוכה עדיף משום פירסומי ניסא. הדר פשטה נר חנוכה עדיף משום פירסומי ניסא.

וראיתי מקשים כיצד פשט רבא את ספיקו ומדוע קבע באמת שפירסומי ניסא עדיף מתדיר, הרי הכלל של 'תדיר ושאינו תדיר - תדיר קודם' הוא דין תורה, כדדרשו חז"ל בכמה מקומות מפסוקים, ראו זבחים דף פט ע"א ותוספות שם ד"ה כל התדיר, וכן ביומא דף לד ע"א תוד"ה העולה עולה ראשונה ובעוד דוכתינן. ואילו לענין פירסומי ניסא לא מצאנו מקור מהמקרא.

ונראה שפשוט היה לרבא שמצוה שעניינה להראותה לאחרים, עדיפה על מצוה הנעשית בינו לבין עצמו, ולכן פשט שפרסומי ניסא עדיף, כיון שתכליתה להראות גם לאחרים את ההדלקה, וזה עדיף על מעלת תדיר במצוה המתקיימת רק בינו לבין עצמו. ובמק"א כתבתי לבאר כעיי"ז את דעת הפוסקים הסוברים שאף שאונן פטור מכל המצוות, מ"מ חייב בהדלקת נ"ח, משום שהאונן פטור ממצוות השייכות לו עצמו, אך לא ממצווה שתכליתה ראיית האחרים. (ועי' במש"כ בזה במק"א בענין ד' הרמב"ם שלא נקט 'פרסום הנס' אלא 'זכרון הנס', וביאר לי הגר"מ גרוס שליט"א דהוא משום דמיונו לד' כוסות שיכולים להתקיים גם בינו לבין עצמו, ול"ש ביה לכאו' פרסום הנס לאחרים, ולזה הדגיש הרמב"ם שנ"ח הוא משום 'זכרון הנס', עיי"ש בדברינו).

והנה בגמ' שם אמר רב, פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה - נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו. ופירש"י: "והכי אמרינן לקמן (שבת כה, ב) ותזנח משלום נפשי - זו הדלקת נר בשבת, שבני ביתו מצטערין לישיב בחשך", עכ"ל. ודקדק הרש"ש וז"ל: לכאורה מאי איריא בני ביתו, אף הוא בעצמו נמי יצטער. ואולי יכוון רבא במלת ביתו על אשתו וכדלקמן (ק"ח ב) ור"ל משום דאיתא לקמן על ג' עבירות נשים מתות כו' ובהדלקת הנר. לכן אם לא תדליק אתיא לאנצויי עמו, עכ"ל.

ולדברינו מיושב באופ"א, שרש"י הדגיש בכוונה ששלום ביתו עדיף, משום שהדלקת נר שבת נועדה לאנשים רבים אחרים, ולא רק לו ולאשתו, וא"כ גם אם יעלה על הדעת שפרסומי ניסא יגבור על מצווה המיועדת לו ולאשתו, נדחה ונאמר שלא כן הוא, משום שגם מצוות נר חנוכה נועדה לעוד אנשים, ולא רק לו או לאשתו. א"כ ברמת המצווה הנועדה לאחרים - שווים הם, וא"כ שלום ביתו פנימה עדיף.

פרסומי ניסא מול מעלת תדיר

והנה הרמב"ם (חנוכה פ"ד הי"ד) כתב: "היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה או נר ביתו וקדוש היום נר ביתו קודם משום שלום ביתו שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו", עכ"ל. הרי שהרמב"ם הדגיש דווקא להיפך, ששלום ביתו היינו אשתו לבדה.

אך הנה העירו האחרונים למה הוצרך הרמב"ם להוסיף נימוק זה שמצאנו שהשם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו. (ולדידי לא קשה, כיון שאפ"ל בפשטות שהרמב"ם רצה לסיים את ההלכה האחרונה בספר זמנים במעלת השלום, וכפי שהוסיף מיד וכתב "גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם שנאמר דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום").

ואפשר שלפי דברינו יובן, שאכן הרמב"ם התקשה מדוע באמת גדולה היא מצוות נר שבת ממעלת פרסומי ניסא, והרי ישנה סברא שמצווה הנועדה לרבים, כהדלקת נ"ח, עדיפה היא על פני מצווה שנועדה לעשות שלום בין איש לאשתו. והרמב"ם לא הסכים עם פרש"י שתירץ, כמבואר, שגם נר שבת נועד לעוד אנשים ולא רק לאיש ואשתו. ולכן יישב הרמב"ם והדגיש שמעלת שלום בין איש לאשתו חשובה יותר, "שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו".

שו"ר דברי שו"ת אבני נזר (או"ח סימן תקא) וז"ל: "מ"ש וזה לשונך הנה הר"מ ז"ל כתב בהלכות חנוכה [פ"ד הי"ב] דלנר חנוכה מחויב למכור כסותו. ומ"ש הרב המגיד כבר תמה עליו הלחם משנה. ולפי עניות דעתי נראה דהרמב"ם יצא לו כו' עד כאן לשונך. ואינו מדוקדק דהלחם משנה לא השיב כלום על ראיית הרב המגיד רק על מ"ש וכל שכן נר חנוכה דקודם לקידוש היום [שבת כג ע"ב]. ועל זה הקשה דמה רבותא וכל פרסומי ניסא קודם לקידוש היום וארבע כוסות נמי פרסומי ניסא. אבל על הראי' מארבע כוסות לא השיב כלום. ואין צורך לבקש ראי' אחרת.

ועל דבר הק"ו של הרב המגיד נראה לי לפרש דהנה צריך להבין מאי טעמא קודם לקידוש היום משום פרסומי ניסא, הלא שבת הוא עדות על חידוש העולם כמו שאומרים זכר למעשה בראשית וחידוש העולם יש מאין יותר פלא מנסים של יציאת מצרים וכו', וא"כ כיון דבארבע כוסות חשובים פרסומי ניסא שמתפרסמים יציאת מצרים שבת נמי יחשב פרסומי ניסא שמפרסם חידוש העולם:

וצריך לומר שאני המצוות שבליל פסח הם לפרסם לבניו ובני ביתו כדכתיב והגדת לבנך. מה שאין כן שבת שהוא רק לעצמו. והדבר מובן על פי מה שאמרתי כבר בטעם הרמב"ם דכל מצוות אינו מחוייב למכור כסותו. שהרי חישוב לעשות מצווה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה [ברכות ו ע"א]. מה שאין כן פרסומי ניסא לפרסם לאחרים ומה לאחרים במחשבתו. ועל כן קידוש היום שהוא לעצמו. שוב דומה לשאר מצוות. ובזה מובן היטב הקל וחומר כיון דנר חנוכה קודם לקידוש. על כרחין דתלוי בפרסום לאחרים דוקא. ואם כן נר חנוכה שמניחה על פתח ביתו מבחוץ שמפרסם לכל.

ודאי קל וחומר מארבע כוסות שאין הפרסום רק לבניו ובני ביתו לבד, עכ"ל האבנ"ז וברוך שכיוונתי לסברתו.

ב) עוד נראה לומר באופן אחר, דהנה הקשה הר"ן וז"ל: בתר דבעיא הדר פשטה נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא. ואם תאמר והיכי דחינן קידוש היום דאורייתא משום נר ביתו ונר חנוכה. י"ל דלא דחינן ליה, דהא אפשר לקדושי אריפתא. אלא דאי לאו משום שלום ביתו ופרסומי ניסא מצוה מן המובחר טפי אדחמרא, כדאמרינן זוכרהו על היין בכניסתו, עכ"ל.

הר"ן מסביר שאת מצוות קידוש היום אפשר לקיים בפת, וכיון שאפשר לקיימה בפת, לכן אף שמעלת קידוש ביין עדיפה, מ"מ זה נדחה משום פרסומי ניסא.

אם כן, הדברים מבוארים כמין חומר. שאמנם יתכן שמעלת תדיר עדיפה על מעלת פרסומי ניסא. אך כיון שיכול לקיים את קידוש היום בריפתא מבלי לפגוע בקיום מצוות הדלקת נ"ח, א"כ יקיים שניהם, מצוות קידוש היום בריפתא ומעלת תדיר התלויה בה, שהיא גם היא מתקיימת על ידי קידוש בפת, וקיום נר חנוכה.

*

מה עדיף – הדלקת נרות בחנוכייה חדשה או בחנוכייה ישנה של אדם צדיק?

בדבר שאלת הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ: הסתפקתי אדם שיש לו אפשרות להדליק נרות חנוכה במנורה שקיבל מירושה מאדם גדול וצדיק, אולם המנורה כמוזן ישנה מאד, ומאידך יש לו מנורה יפה וחדשה מאד. במה מהודר יותר להדליק נרות.

בברכות לט ע"ב, רב אמי ורב אסי כי הוי מתרמי להו ריפתא דערובא, מברכים עליו המוציא לחם מן הארץ, אמרו הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא, נעביד ביה מצוה אחרית. ולפי"ז מנורה שהדליקו בה יותר ועשו בה מצוות הרבה, עדיפה.

וכתב המשנ"ב (סימן תקכז ס"ק מח) לענין ערובי תבשילין, דלכתחילה נכון שיניח אותו ללחם משנה. ובמשנ"ב (סימן רצו סק"ח) שכתב: נהגו לברך על ההדס כל היכא דאפשר כיון דאתעביד ביה חדא מצוה ליעבד ביה מצוה אחרית... וכל היכא דיש בו עוד ריח קצת מצוה לכתחילה להדר אחריו. ויש אומרים כיון שנתייבש וניטל ממנו עיקר הריח אין לברך עליו, עכ"ל. יוצא דלדעה הראשונה מעלת "כיון דאתעביד ביה חדא מצוה" גדולה מאד, שאפילו אם ניטל מההדס עיקר הריח בכל זאת מברכים עליו ולשיטה השניה באופן כזה מברכים על בשמים אחרים שריחם מעולה. אבל אילו לא היה ניטל מההדס עיקר הריח היה ראוי לברך עליו כיון דאתעביד ביה חדא מצוה למרות שהבשמים מריחים יותר.

ובשו"ע (סימן תרסד ס"ט) כתב שנהגו להצניע ההושענות לאפיית מצות. והב"ח (או"ח סימן תרפא) כתב דעדיף לברך תחילה על נר חנוכה להבדלה, ולכבותה, ולחזור

ולהדליקה לנר חנוכה. ובמג"א (סימן כא סק"א) כתב: חוטי ציצית שנפסקו יניח החוט בתוך הספר לסימן, או למצוה אחרת. עוד כתב המג"א (תחילת סימן תרעג) בשם הב"ח שיש ליטול משעוה הנוטף בביהכנ"ס לנר חנוכה.

ובמאירי (בברכות דף לט ע"ב) כתב שמהאי טעמא, שיירי הפתילות של שבת מדליקין אותן במוצ"ש לברך בהן על האור, ובשו"ע (סימן תרעג ד') כתב: אין חוששין לפתילות להחליפם, ועיין בשו"ת חתן סופר ס"ח שאין צריך להחליפם מטעם הואיל ואתעביד ביה חדא מצוה.

והבן יהוידע סנהדרין (דף צה ע"א) כל דבר גשמי שיהיה תשמיש לדבר קדוש, מוכרח שיקנה אותו דבר גשמי חלק קדושה שיהיה שורה עליו תמיד רוח קדושה. וכעין זה כתב הצ"ח (ברכות דף ו ע"ב) אדם המתפלל במקום מסוים, כיון שהתפלל שם קנה המקום קדושה ושוב כשמתפלל פעם שנית, קדושת המקום מסייע לו שתקובל תפילתו. ובמכתבי תורה לאמרי אמת (מכתב מג) הובא שנשלח אליו חוטי ציצית שנטוו מצמר שהפרישוהו לראשית הגז, כתב בל אדע מה החשיבות של ראשית הגז, הלא אין בו שום קדושה לאחר שהפרישוהו, אך אולי כמו שאמרו בברכות כיון שנעשה בו מצוה אחת תעשה בו מצוה אחרת. ועי' חשוקי חמד בכורות מח ע"א שהביא הנ"ל.

ובחשוקי חמד עמ"ס ברכות (לט ע"ב) כתב שיש להסתפק בכהן שקיבל גביע כסף לפדיון הבן, האם עדיף לקדש בו כיון דאתעביד ביה חדא מצוה לעביד ביה מצוה אחריתי, או שמא רק בפת של עירובין נאמרה הלכה זו, מאחר ונעשתה מצוה בגופו. וכמו כן כהן שקיבל גביע כסף לפדיון הבן, ויש לו גם גביע גדול ויפה האם יקדש על הגביע היפה והגדול או על גביע של פדיון הבן כיון דאתעביד ביה חדא מצוה.

ומצינו שכתב האלשיך (פרשת בהעלותך פרק ח): "הנה גם החפץ שנעשה בו מצוה קונה עילוי ואיכות קדושה. כענין גויל שנכתב בו ספר תורה וקציצת תפילין ורצועותיהן. וכל דבר שהוקדש אפילו קדושת דמים. ומה גם להיות הוא קדש. אפילו לא תהיה כונת העושה מצוה רק לקיים מצות בוראו".

ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר לי בעבר שעדיף לילך עם חוטי ציציות שקצת בלו וחלקן קרועות וכדו', רק הן כשרות, מאשר להחליפן בציציות חדשות, מפני שמצוה שנעשו בה מצוות רבות עדיפה על פני הידור של ציציות חדשות ויפות. והראה לי מרן שליט"א את חוטי ציציותיו שלו, שהן חתוכות ובלויות.

רבנו ה"הפלאה" כותב בספרו "פנים יפות" (בפרשת לך לך), שאברהם אבינו לא רצה ליהנות מרכוש סדום, כי רוח רעה שורה על כל נכסיהם ומלבושיהם. והוא כותב: "וכן בהיפוך, בנכסי הצדיקים, שרוח קדושה שורה על לבושיהן, כמו שמצינו בדור המדבר "שמלתך לא בלתה". ולכן כתוב במדרש, שבשביל שאברהם הרחיק את עצמו ממלבושי טומאה, זכו בניו למלבושי קדושה". ה"תפארת אדם" מטשארטקוב זצ"ל, הביא למנהג חיבוב בגדי הצדיקים מקור מדברי הירושלמי במסכת תענית (פ"ד ה"א), דאיתא שם שרב

אל תִּצַר צָרַת מְחַר

אדא נהג ללבוש את בגדו של רב, בכדי להתפלל בו תפילת נעילה, כדי שזכותו של רב האמורא תצילנו בשעת נעילת שערי שמים. הוא כותב שזהו "מקור מנהגם של כמה צדיקי עולם קדושי עליון, שמחשיבים מאד בגד שלבש בו אדם גדול, ולובשים אותו מידי עמדם בתפילה וביחוד בימי רצון". גם ה"מנחת אלעזר" ממונקאטש מצא מקור נפלא לכך מדברי הירושלמי בנדרים (פ"ט ה"א) ובמועד קטן (פ"ג ה"א), שם נאמר ש"מקלו של רבי מאיר היתה והוא היתה מבינתו דעת", הרי לנו שחפץ ששייך לצדיק, למרות שהוא חפץ גשמי לכאורה, מועיל לזכות. ה"אור תורה" (בסוף פרשת חוקת) מסביר את עניין בגדי הכהונה ואת סוד לבישת בגדי אהרון הכהן לבנו אלעזר הכהן, והוא מסיים: "ודברים אלו יגידו לנו סוד בגדי הצדיקים עד היכן הם מגיעים לתועלת כל דבר, לקדושה ולטהרה, ליראה ולאהבת ה' הגדול והנורא ולרפואה ולהצלחה, על דרך ששמעתי בשם צדיק אחד שאמר שחגורתו היתה סגולה למקשה ללדת, וכן כולם, והוא בדוק אצלנו מרבתי נשמתם עדן". ולפי"ז נראה שישנו הידור במנורה של אדם גדול וצדיק על פני מנורה חדשה.

ובני הבה"ח המו"מ מרדכי נ"י האיר מדברי הגמ' יומא ל"ח ע"א: ניקנור נעשו נסים לדלתותיו תנו רבנן מה נסים נעשו לדלתותיו אמרו כשהלך ניקנור להביא דלתות מאלכסנדריא של מצרים בחזירתו עמד עליו נחשול שבים לטבעו נטלו אחת מהן והטילוה לים ועדיין לא נח הים מזעפו בקשו להטיל את חברתה עמד הוא וכרכה אמר להם הטילוני עמה מיד נח הים מזעפו והיה מצטער על חברתה כיון שהגיע לנמלה של עכו היתה מבצבצת ויוצאה מתחת דופני הספינה ויש אומרים בריה שבים בלעתה והקיאתה ליבשה ועליה אמר שלמה קרות בתינו ארזים רהיטנו ברותים אל תיקרי ברותים אלא ברית ים לפיכך כל השערים שהיו במקדש נשתנו להיות של זהב חוץ משערי ניקנור מפני שנעשו בו נסים. עכ"ד הש"ס. הרי שסברו דאיכא הידור בשערי נחושת ע"פ שערי זהב, מפני שנעשו בו נסים.

אולם הבה"ח בצלאל שוורץ נ"י משייבה"ק העיר, דהנה יש לחקור האם נוי מצוה היינו נוי בגוף חפץ המצוה או שנוי הוא גם דבר הנחשב לנוי לפי דעת הבריות, כמו חנוכייה של גדול הדור, וטען נכוחה שמדברי הש"ס בב"ק ט' ע"ב ועוד והראשונים שם, משמע ד"זה אלי ואנווהו' איירי דווקא בהידור ונוי מצוה בגוף החפץ ולא בנוי והידור חיצוני כבנידוד, וטען דאולי יש לדמות זאת לדיני קדימה, דחביב עדיף למרות שהוא פחות מושלם או יקר, ולפי"ז יהיה על האדם להקדים חנוכייה החביבה עליו על פני חנוכייה יפה ומהודרת מחמת עצמה, ויל"פ בזה.

*

אל תצר צרת מחר

לפני תקופה עמד מוסד כל שהוא לפני קריסה. התחושות היו קשות. על פי כללי הסטטיסטיקה ודרכי הטבע, הסברות והתחזיות, נראה שהכל נסגר, מתאדה, מתפוגג. ההווה היה בסדר, אבל העתיד הנראה לעין, היה נראה קשה, קשה מאד.

מאחר שהיה לי קשר אישי לנושא, דאגתי מאד. פניתי במכתב למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ושטחתי בפניו את כל הנתונים המוכיחים לכאורה שגם אם אתמול והיום נסתדר, הרי שכך לא יהיה בעתיד. ביקשתי עצה וברכה.

ומרן שליט"א השיב במכתב נוקב, במילים הבאות: "אל תצר צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום".

מקור אמרה מופלאה זו היא ביבמות סג, ב וסנהדרין ק, ב. והדברים מדברים בעד עצמם. היום בסדר? מדוע לדאוג את דאגת המחר?

כל הנוגעים בדבר צילמו לעצמם את מכתבו של רבנו שליט"א והמשפט "אל תצר צרת מחר" שגור מאז על לשונם, בהתרגשות גדולה. וכן, הכל הסתדר, הכל נפלא, פועל כהלכה, ביתר עוז וביתר שאת, ממש מצוין, ברוך השם.

⚡⚡⚡⚡

חשבתי לעצמי בהקשר לימי החנוכה: אם החשמונאים הצדיקים היו עסוקים במחשבות על "מה יהיה מחר" ו"איך נצליח לנצח מחר את הצבא היווני האדיר", הם היו מתייאשים מיד. הרי שום פרשן צבאי בעולם לא היה מוכן לומר, אפילו לא בעשירית האחוז, שקומץ יהודים שלא אחוזו בנשק מימיהם, ינצחו את הצבא החזק ביותר בעולם באותה התקופה. אלא מאי? היום צריך לנתץ את מזבחות השקץ והגילולים, היום צריך לצאת למלחמה נגד היוונים הרשעים, אז עושים, נלחמים ופועלים. ומה יהיה מחר? - להשם הישועה!!!

ישנו וורט מתוק, שאינני יודע את מקורו, האומר כך: כתוב בתורה "וַיֵּצֵא ה' לְחָם בַּעֲמֹלֶק מִמֶּנֶּה". ה"עמלק" הגדול הוא לדחות דברים טובים, קבלות טובות, ל"מחר"...

ואולי ניתן להמליץ גם כן שה"עמלק" רוצה שנדאג את דאגת המחר. שנחשוש מלעשות את מה שצריך לעשות היום, בגלל החשש ממחר.

אומרים בשם מרן המשגיח הגר"י לעוונשטיין זצ"ל, שמעולם לא ראה יהודי שעזב את הלימוד ויצא לעבוד לפרנסתו, כי לא היה לו מה לאכול היום. לאותו יום עצמו היה ניתן להסתדר. אלו שעזבו את הלימוד, עשו זאת בגלל הפחד מ"מה יהיה מחר"...

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כותב בספרו "אורחות יושר" (עמודים עה- עו) את הדברים הבאים: "יש אנשים שמפחדים תמיד ומתיראים מכל מיני פּרַעַנוּוּיּוֹת, כְּגוֹן מַחְלוֹת וּמְלַחְמוֹת וּמֵאֲנָשִׁים רָעִים וְכוּ', וְהֵם כֹּל יְמֵיהֶם בְּפִחָדִים וְרַעְדוֹת וְדֹאגוֹת מְכֹל מִיְּנֵי דְבָרִים שְׂמָא יְהִיָּה כֶּךָ, וְיֵשׁ שְׂמֵרוֹב פִּחָדִים מִתִּירָאִין לְנִסְעַ לְמָקוֹם אַחַר, וְיֵשׁ שְׂמֵתִירָאִים לְצֵאת מִבֵּיתָם ר"ל, וְזוֹ הַנְּהָגָה מְאֹד לֹא טוֹבָה. וְגַם הַדֹּאגוֹת מִזִּיק לְגוֹף וְגוֹרֵם לְכֹל מִיְּנֵי מַחְלוֹת

אל תצר צרת מחר

ר"ל, כמ"ש בסנהדרין (ק, ב) "לא תעול דו"א (דאגה) בלבך דגברי גבורין קטיל דו"א". וכל זה ממעוט אמונה, שאם היה מאמין באמונה שלמה שהכל בא מהקב"ה ואין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא"כ מכריזין עליו מלמעלה, א"כ מה לו לפחד. אם ח"ו נגזר עליו, אין חכמה ואין תבונה לנגד ה', ואם לא נגזר, אין לו מה להתירא. ואנחנו תמיד כל רגע ביד ה', בין בזמן שלום ובין בזמן מלחמה, והרבה דרכים למקום, ואין לפחד אלא רק מהקב"ה. יש להתפלל להקב"ה שיהא הכל טוב ולא יותר, ושבח חז"ל (תענית כ"ב א') לאנשים ששמחים תמיד ומשמחים אחרים ואמרו שהם בני עולם הבא". (בשעתו הצגתי את הנ"ל בפני מרן הגר"ח שליט"א, באמצעות נכדו חביבו הרה"ג רבי אריה קניבסקי שליט"א, ושאלתי האם אכן, זאת הסיבה שמרן שליט"א כה טרח להרגיע את הציבור בזמן מלחמת המפרץ, ומרן שליט"א השיב בחיור: "אולי"...) .

חז"ל החשיבו את בני האדם שדואגים ומפחדים כל הזמן כחוטאים, כשהפחד שלהם מגיע מחטאים. "ההוא תלמידא דהוה קא אזיל בתריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי בשוקא דציון, חזייה דקא מפחיד. אמר ליה: "חטאה את, דכתיב "פחדו בציון חטאים". אמר ליה: "והכתיב "אשרי אדם מפחד תמיד"? אמר ליה: ההוא בדברי תורה כתיב".

המסילת ישרים (פ"ט) כותב לנו ש"ממפסידי הזריזות הוא רב הפחד וגדל המורא מן הזמן ותולדותיו, כי פעם יירא מהקור או מהחם, ופעם מהפגעים, ופעם מן החלאים, ופעם מן הרוח, וכן כל פיוצא בזה... וכבר גנו חז"ל את המדה הזאת ויחסוה אל החטאים, ומקרא מסייעם דכתיב "פחדו בציון חטאים אחזה רעה חנפים", עד שאמר אחד מן הגדולים אל תלמידו בראותו אותו מתפחד, חטאה את".

צריך לעשות? נעשה. מה יהיה מחר? איך נסתדר? מה יילד יום? אין צורך לדאוג כל כך הרבה. אל תצר צרת מחר!!

(קטעים נוספים תמצא בספר החדש 'מחשבה בפרשה', הכולל לקחי מוסר ותבונה, סיפורי מופת, עובדות מגדולי ישראל, הגיונות מחשבה ופניני תורה והלכה, בצירוף הליכות והנהגות ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א. הפצה ראשית: יפה נוף).

ויברך דוד / הרב דוד אריה הילדסהיים, מח"ס 'ויברך דוד' ומעורכי ספרי הגאון מרוגוטשוב

בגדר ברכת שעשה ניסים וברכת הרואה נר חנוכה האם הם

ברכות המצוות או ברכות השבח

קיי"ל שהמדליק נר חנוכה מברך ג' ברכות, להדליק, שעשה ניסים, ושהחיינו, והנה הברכה הראשונה היא ברכה על המצוה כמו כל ברכת המצוות, אך יש לחקור מהו גדר הברכות שעשה ניסים ושהחיינו, האם הם ג"כ ברכה על המצוה כמו כל ברכת המצוות, או דהם ברכות השבח בעלמא אלא שיש לסמכם להדלקת הנר כיון שהם מעניינה.

והנה לכאורה מצד הסברא היה נראה דשעשה ניסים ושהחיינו אינם ברכה על המצוה כלל, שהרי כל עצמם הוא רק הודאה על הניסים ועל הזמן ואין בהם כל הודאה על מצות נר חנוכה, ולפום ריהטא נראה ראיה לזה מהא דהרואה נר חנוכה ג"כ מברך ברכות אלו, והרואה הרי לא קיים כעת שום מצוה, ואפ"ה מברך, אלא על כרחך דברכות אלו הם שבח בעלמא, אלא דיש לסמכם לדבר השייך לענין הנס, דהיינו הדלקת נר חנוכה או ראיית נר חנוכה.

אמנם באמת נידון זה תליא באשלי רברבי, דהנה כתבו התוס' סוכה מ"ו ע"א ד"ה הרואה: "בשאר מצות כגון אלולב וסוכה לא תקינו לברך לרואה אלא גבי נר חנוכה משום חביבות הנס, וגם משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה כו", ועוד יש לפרש דאין שייך לתקן לרואה ברכה שאין העושה מברך".

והנה אי נימא שכל עצמן של ברכות אלו אינם על המצוה אלא על הנס א"כ מעיקרא לק"מ קושייתם, כי בשאר מצוות מה שייך ברכת הרואה הא הברכה רק על קיום המצוה והרואה אינו מקיים כלום, משא"כ כאן שהברכה אינה על המצוה אלא על הנס שפיר שייכי ברכות אלו גם לרואה, ולמה הוצרכו התוס' לטרוח ביישוב קושיא זו, ומוכח מזה דס"ל להתוס' דברכה זו היא ג"כ בגדר ברכת המצוות ומה שהרואה מברך הוא משום שכיון שרואה הוא את קיום המצוה יכול לברך עליה, ולכן הוקשה להם מ"ט לא תיקנו כך בשאר מצוות, ועל זה תירצו מה שתירצו.

אמנם בשאילתות שאילתא כ"ו בדרשה לחנוכה כתב: "וכד מטי דוכתא דאיתרחיש להון ניסא כגון מעברות הים ומעברות הירדן... כולן הרואה אותן צריך ליתן הודאה ושבח לפני המקום... וכד מטי יומא דאיתרחיש להו ניסא לישראל כגון חנוכה ופורים מיחייב לברוכי ברוך אשר עשה ניסים לאבותינו בזמן הזה בחנוכה על שרגא בפורים על מקרא מגלה שנא' ויאמר יתרו ברוך ה'", הרי להדיא דכלל את ברכת הרואה יחד עם הברכה על ראיית מקום שנעשו ניסים לישראל, ויליף לכולהו מויאמר יתרו ברוך ה', דמהתם ילפינן בברכות נ"ד ע"א לברכת הרואה מקום שנעשו ניסים לישראל, מבואר מדבריו

בגדר ברכת שעשה ניסים וברכת הרואה נר חנוכה האם הם ברכות המצוות או ברכות השבח

שגדר ברכת שעשה ניסים דנר חנוכה הוא כגדר הברכה של הרואה מקום שנעשו בו ניסים לישראל, דגדר ברכה זו הוא שהרואה דבר המזכיר את הנס צריך לברך, ואין לך זכר גדול לנס פך השמן מנרות חנוכה, [וכן הווי הנרות ג"כ זכר לניסי הנצחון כדיבואר להלן סי' ל"ב, ע"ש].

וכן מוכח בתורת האדם לרמב"ן ענין הרפואה שכתב: "ועוד הרי ברכה שניה של מגילה ונר חנוכה ברכות הנס (נ"א השבח) הן ומברך אותן בשם ומלכות, ואין בין הרואה נר חנוכה לרואה מקום שנעשו ניסים לאבותינו אלא שזו קבועה ביומה וזו תלויה במקום", הרי להדיא שהבין הרמב"ן דכל הברכות הללו הן באותו גדר דאל"כ איך הביא ראייה מזה לזה, וכן כתב בספר הפרדס לר' אשר ב"ר חיים שער ח' דברכה זו היא כברכת הרואה, ותירץ בזה את קושיית התוס' הנ"ל אמאי ליכא ברכת הרואה בשאר מצוות.

וכן מוכח בריטב"א שבת כ"ג ע"א, שכתב: "ויש אומרים כי הראשונה שהיא ברכת המצוה צריך לברך תחלה, אבל השתים האחרות אומרם אחר שהתחיל להדליק, **שיהא רואה נסו ויברך עליו כעין הרואה נר חנוכה**".

ומצאתי חידוש נפלא ב"הלכות חנוכה מבית מדרשו של רש"י" שנדפס בספר מאורות הראשונים (עמ' קנ"ה), שכתב שם: "הרואה נר חנוכה מברך נ' מ"א אבל אם סופו להדליק אין צריך לברך כשרואה מידי דהוה אסוכה דמסדר לה אכסא דקידושא".

ומבואר מדבריו דמעיקר הדין גם מי שרואה וסופו להדליק היה יכול לברך שעשה ניסים, אך כיון שסופו להדליק ראוי שיברך ברכה זו סמוך להדלקה, ודימה זאת להא דתניא בסוכה מ"ו ע"א: "ת"ר העושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו כו' נכנס לישב בה אומר ברוך אשר קדשנו כו'... אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דקאמר להו לכולהו אכסא דקדושא".

ומבואר דפשיטא ליה דברכה זו שייכת מעיקר הדין, ודלא כמ"ש התוס' הנ"ל בתירוץ השני שהיא תקנה מיוחדת עבור אלו שאין להם בית, וגם לפי התירוצים האחרים בתוס' מסתבר שהיא תקנה מיוחדת למי שלא יכול להדליק, ונראה דס"ל לתלמידו של רש"י כשיטת השאלות והרמב"ן.

וכן ביאר בספר עמק ברכה עמ' קכ"ד שברכת הרואה אינה כגדר ברכת המצוות אלא היא משום ברכת הודאה כמו הרואה מקום שנעשה בו נס, וביאר בזה את שיטת הרמב"ם פ"ג מחנוכה ה"ד והמרדכי (שבת רמז רס"ז) שמי שהדליקו עליו בביתו ג"כ מברך ברכת הרואה, וכ"כ המג"א בשם המהרש"ל, והקשה הרשב"א שבת כ"ג ע"א דלא מצינו יוצא מן המצוה וחוזר ומברך על הראיה, אך אם הוא משום ברכת הודאה ניחא.

^{לא} נראה דצ"ל: נ' ש', ר"ת ניסים שהחיינו.

ובב"ח ס"ס תרע"ו פסק כדעה זו וביאר: "דמה שמדליקין עליו בביתו אינו בא אלא לפטור אותו מחיוב המוטל על ממונו להדליק נרות לפרסם הנס ברבים, אבל ההודאה על הנס וברכת שהחיינו הוא בחיוב על גופו ומזה לא נפטר כשמדליקין עליו, אם לא שעמד שם בשעת ברכה וענה אמן", מבואר דס"ל להב"ח דברכת שעשה ניסים ושהחיינו אינם על המצוה אלא חיוב גברא, והיינו כדעת השאלות והרמב"ן הנ"ל, ובמג"א שם העיר שמקושיית התוס' דסוכה הנ"ל מוכח דלא כוותיה, וכמשנ"ת.

ויש להוסיף דגדולה מזו מצינו בשו"ת הרמב"ם [פריימן סי' פ"ג ובלאו סי' רכ"ב] שכתב: "שאלה ומה יאמר אדוננו בדבר מי שהדליק נר חנוכה וברך עליו וחזר והדליק (נר) חנוכה אחר או ראהו, היחזור ויברך על הדלקתו או על ראיתו, וכן פעם אחר פעם, אם לאו. התשובה, הדבר בזה תלוי בכוונת המברך כמו בשאר הברכות, אם היתה כוונתו להדליק נרות הרבה זה אחר זה ברכה אחת לכולם^ל, ואם ברך והדליק ואחר כך נזדמן לו נר אחר להדליק יברך ברכות אחרות, [בשו"ת בלאו נוסף: וכן אפילו נזדמנו לו מאה זה אחר זה], וכך הדין בברכת הרואה, וכתב משה", עכ"ל, והובא בקצרה באבודרהם, ומבואר בתשובה זו חידוש גדול שאפשר לברך ברכת הרואה שוב ושוב, ומשמע מדבריו שברכת הרואה היא גם למי שכבר הדליק ובירך, שהרי גם על זה נשאל הרמב"ם, (אף שבחיבורו לא פסק כן).

ולכאורה נראה שכן היא גם דעת כל הגאונים שברכת הרואה נתקנה גם למי שכבר הדליק ובירך, כי בכל חיבורי הגאונים [שאלות סי' כ"ו, סידור רס"ג, בה"ג סי' ט', הלכות קצובות הלכות חנוכה, סדר רב עמרם גאון, רי"ף, רבינו פרחיה שבת כ"ג ע"א] הביאו דין זה בסתם, ולא כתבו אפילו ברמז דזהו דוקא במי שלא הדליק.

ולפי שיטה זו ברור ופשוט שברכה זו אינה ענין לברכת המצוות, שהרי לא שייך לברך פעמיים ברכת המצוות, אלא היא רק משום ברכת הודאה על הנס, ואף דהרואה מקום שנעשו בו ניסים לישראל אינו מברך כך אלא אחת לשלשים יום כמ"ש הראשונים ע"פ הירושלמי, י"ל דבחנוכה משום חביבות הנס בשעתו וחביבות מצות נר חנוכה (כמ"ש הרמב"ם ה' חנוכה פ"ד הי"ב "מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד") מתחדשת ההתפעלות שוב בכל ראיה וראיה, ולדעת הרמב"ם בחיבורו י"ל דאף דיש בזה התפעלות יותר משאר ניסים מ"מ לא יותר מפעם אחת ביום.

^ל עי' מג"א סי' תרנ"א ס"ק כ"ה שביאר דכוונתו באופן שמצד ההידור יכול להוסיף עוד נרות, כגון שהוא ביום השמיני ובתחילה לא היו לו ח' נרות ואח"כ נזדמנו לו עוד, ולפ"ז מש"כ "וכן אפילו נזדמנו לו מאה" היינו לשיטתו (פ"ד מחנוכה ה"ב) שבעה"ב מדליק ביום השמיני ח' נרות כפול מנין כל בני הבית, דלפ"ז אם היו בני ביתו שלשה עשר צריך להדליק מאה וארבע נרות, אמנם במשנ"ב סי' תרע"ב סק"ו כתב בשם הפמ"ג שאפי' אם היה דעתו תחילה רק על נר אחד ואח"כ נזדמן לו עוד נר לא יברך, ע"ש.

ובשו"ת רעק"א תניינא סי' י"ג כתב: "ע"ד שאלתו במי שהדליק נר חנוכה בליל ח' ושכח לברך על הדלקתה ורק קודם שהדליק כולן, נזכר דעדיין לא בירך אם יש לו לברך או לא. נ"ל דברכת על הנסים ושהחיינו אם אירע כן בליל א' אף דמיד שהדליק הנר גמר מצות הדלקתו, מ"מ מברך אותם, דלא גרע מרואה דמברך נ"ח, דפשיטא אף לא בירך מיד בתחילת ראייתם, מ"מ מברך בעוד שרואם, ה"נ כן. ואף לשיטת החולקים על הב"ח וס"ל במדלקת אשתו עליו בביתו אינו מברך על הראיה, היינו כיון שיוצא בהדלקה, א"כ הדלקה וברכתה כאלו הדליק הוא בביתו, משא"כ היכא דהדליק ולא בירך, מה"ת נימא דיגרע כחו במה שהדליק מאלו לא הדליק והיה מחויב בברכת נר חנוכה מצד רואה, וכי בשביל שהדליק ג"כ פקע ממנו חיוב זה".

ולכאו' דבריו צ"ב טובא, דבשלמא בהדלקה ודאי יוצא כי החיוב הוא להדליק בבית והרי הדליקו עליו בביתו, אך איך הוי כאילו בירך, הא א"א לצאת בברכה ללא שומע כעונה, וצ"ל דהברכה הויא חלק מהמצוה (כמ"ש התוס' והראשונים בב"ק צ"א ע"א דמצוה וברכה הכל אחד), וכיון שיצא ידי המצוה הוי כאילו גם בירך, אך אם הדליק בלי ברכה הא לא בירך.

אמנם זה שייך רק לפי שיטת התוס' שברכה זו היא משום ברכת המצוות, אך אם היא משום ברכת הודאה לא שייך לומר כן כמובן, ולפ"ז נמצא דגם לפי שיטה זו כתב רעק"א שאפשר לברך ברכת הרואה גם אחרי שכבר יצא ידי חובת המצוה.

אך לולי דברי רעק"א לכאו' היה נראה דנידון זה תלוי בפלוגתת התוס' עם השאילתות והרמב"ן, דלפי שיטת התוס' שברכה זו בגדר ברכת המצוות, ברכה מחודשת זו נתקנה רק למי שלא זכה להדליק בעצמו, דתקנו לו שיראה נרות חנוכה ויברך על מצות הראיה, אך מי שהדליק אין לו כל מצוה בראיה, ולא יוכל לברך ע"ז, אמנם לפי שיטת השאילתות והרמב"ן דברכה זו בגדר ברכת הרואה מקום שנעשה בו נס, ודאי דאפשר לברך אותה גם אחרי ההדלקה, כי יצא רק יד"ח ההדלקה אך יד"ח ברכת הודאה עדיין לא יצא, ולפ"ז לפי החולקים על הב"ח הסוברים שמי שהדליקו עליו בביתו לא יכול לברך שעשה ניסים, באמת גם כאן לא יוכל לברך.

והנה שיטת התוס' לכאורה צ"ב טובא, איך שעשה ניסים ושהחיינו הם ברכת המצוות הלא אינם הודאה על המצוה כלל, מיהו כע"ז כבר הקשה הרשב"א על שיטת הראשונים הסוברים שברכות ק"ש הם ברכת המצוות דהא לא אומרים שם אקב"ו על ק"ש, וביארתי בקונט' ויברך דוד סי' י"ג דס"ל דגדר ברכת המצוות אינו חיוב על הגברא להודות לה' על המצוה, אלא הוא דין מדיני המצוה שלפני המצוה צריך לברך ברכה השייכת לענין המצוה, ועל כן א"צ לזה דוקא ברכה שיש בה הודאה על המצוה עצמה, אלא סגי בכל ברכה שהיא מענין המצוה, ולפ"ז ה"נ ברכת שעשה ניסים הויא ברכת המצוות כיון שהיא מענין המצוה דהדלקת נר חנוכה.

והנה מנהג כל ישראל הוא לברך את כל שלשת הברכות לפני הדלקת הנר, וכן פסק הרמ"א או"ח סי' תרע"ו ס"ב בשם המהרי"ל (בשו"ת מהרי"ל סי' קמ"ה), ועיין ביאור הגר"א שם שהביא ראיה לזה מהגמ' במגילה כ"א ע"ב, ולכאור' הא ניחא לשיטת התוס' דכל הברכות הללו משום ברכת המצוות, דלהכי יש לברכם עובר לעשייתן כמו כל ברכת המצוות, אך לפי שיטת השאילתות והרמב"ן הנ"ל לכאורה היה ראוי לברך ברכת שעשה ניסים אחרי ההדלקה, דהא כל עיקרה היא משום ראיית הנר שיש בו זכרון הנס^ל, וא"כ תימה למה קבעו את ברכת שעשה ניסים לפני ההדלקה הא אינה על המצוה כלל, ולכאור' היא ראיה חזקה לשיטת התוס', וצ"ב מה יענו ע"ז השאילתות והרמב"ן.

ונראה דס"ל להשאילתות והרמב"ן דאמנם עיקר טעם תקנת הברכות הללו אינו משום המצוה אלא משום חיוב הודאה על הנס, אמנם מכיון שכבר תיקנו את הברכות הללו אמרו לברך אותם לפני ההדלקה כדי שיהיו גם בגדר ברכת המצוות, ועיין מה שכתבתי בזה בקונט' ויברך דוד סי' ט"ו.

^ל ובאמת בהגה"מ פ"ג מחנוכה כתב בשיטת מסכת סופרים דמברך את הברכות הללו אחרי ההדלקה, ועיין מה שנכתוב בזה להלן בס"ד.

לוית ח"ן / הרב חיים נתן היילפרין, מח"ס 'לקוטי שערי תשובה' (מאנשעסטער)

התחזקות למעשה מראש חודש חנוכה!

לא כל שנה זוכים לשבת ראש חודש חנוכה, יום מיוחד אשר "שלשה ספרים נפתחים" באחד קוראים בה פרשת השבוע פרשת מקץ, באחד קוראים בה קרבנות של שבת ור"ח, ובאחד קוראים בה נשיא שבט גד ליום ששי דחנוכה. והנה מצינו בבני יששכר (מאמר ב' ממאמרי כסליו טבת אות י') אשר מתתיה"ו עולה רא"ש השנ"ה. ובהאי זימנא נפתחים שלשה ספרים – תן לחכם ויחכם עוד.. וביותר מוטל עלינו השייכות בין חנוכה וראש חודש – והלואי דיבורים שנוכל לקחת אתנו להמשך ימי החורף להתחזק ולילך עמה דרך לילות טבת הארוכים.

חודש טבת מתחלת בימי חנוכה

והנה יש כמה ספה"ק שהנחילו לנו רבותינו שביארו פנימיות ענין החדשים, ודבריהם מיוסדים על דברי חז"ל בספר יצירה שגילה לכל חודש אות מיוחד מהא"ב ששייכת להחודש. עוד מצינו מובא מזוה"ק כי החדשים נחלקו בין יעקב ועשו, ורק חלק מהם יעקב נטל לעצמו. חודש טבת שייכת ל"עשו" אולם מ"מ התחלת החודש מתחלת בימי חנוכה, וע' בספר "שם משמואל" פרשת מקץ (חנוכה - ליל ז') שמביא מ"כ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה (-האבני נזר) התחלת ירחין דעשו היא בחנוכה ששנים או שלשה ימים מטבת מובלעים בחנוכה זהו ענין כמ"ש (חבקוק ג', י"ג) מחצת ראש מבית רשע – ומוסיף בזה בסוף דבריו "ועל כן במה שהתחלת ירחין דעשו היא בחנוכה שהוא היפוך כחו של עשו, ע"כ מקיימין בו "מחצת ראש מבית רשע" ובתר רישא גופא גריר, דמאחר שנחלש כחו בראשיתו ובהתחלתו ונתקיים בו הוא ישופך ראש, שוב נגרר הכל אחר ההתחלה וישראל נצולין ממנו.

ראשו של ע'שו בחנוכה

וע' בספר "ארץ צבי" (אב"ד קוז'יגלוב – מראשי ישיבות חכמי לובלין) - חנוכה ור"ח טבת תרפ"ד – שמוסיף בזה לרמוז כי רישא דעשו שנפל על יעקב במערת המכפלה (עי' סוטה י"ג). דראשו נתבטל אל הקדושה, וזה נרמז בראש חודש טבת שנטפל אל חנוכה. עכ"ד. ויש להוסיף לרמוז כי מצינו בספר יצירה (מובא בבני יששכר ושם משמואל) כי הוואת המיוחד לחודש טב הוא האות ע' – ואולי היינו הרמז "מחצת ראש" כי הראש של מילת "עשו" הוא האות ע' וחלק זה שייכת לחנוכה. ובפרט כי "ראייה" תלויה ב"עין" והעינים שייכים ביותר לחנוכה כמבואר בדברי הרה"ק הקדושת לוי (קדושה חמישית לחנוכה) ודבר בעתו להעתיק דבריו בזה, כי השנה מוציאים שלשה ספרי תורה וז"ל "ובימי חנוכה אמרתי שבחנוכה מוציאים שני ספרי תורה בחול כגון בראש חודש ושבת, ובכל השנה אין מוציאים בחול שני ספרי תורה אפילו בחול המועד סוכות דאז הוא יום טוב שגומרין הלל

התחזקות למעשה מראש חודש חנוכה!

הואיל וחלוקין בקרבנותיהן ואומרים בהפטורה שבת חול המועד סוכות מקדש ישראל והזמנים, הואיל ומלכות הרשעה רצו לעקור את התורה הקדושה וישראל באותו הדור מסרו נפשם על התורה והמצוה. והראה הקדוש ברוך הוא אהבה וחיבה לישראל. לכן מוציאים אפילו בחול שני ספרי תורה כמו בראש חודש ושבט, ולפעמים בשבת חנוכה ג' ספרי תורה להראות שהחיבה של חנוכה היא בתורה, לכן בחנוכה המצוה באור ובראיה. מה שאין כן בשום מצוה כגון הרואה נר חנוכה מברך, כיון שהחיבה שהראה הקדוש ברוך הוא והנס שעשה בו כדי לקיים מצות המנורה ונעשה נס בקיום התורה כמ"ש והתורה נקראת אור כמו שנאמר (משלי ו, כב) ותורה אור ומאירת עינים, לכן מצותינו באור ובראיה^{לד}. עכ"ד.

התחדשות!

והנה המשך דברי ה"ארץ צבי" מורים לנו דרך מה שיכולים לשאוב בהיו"ט של חנוכה "ויש להוסיף נופך דהיוונים רצו לבטל את הראש חודש ואמרו חז"ל (שמות רבה פ"א כ"ו) כי ישראל נמשלו ללבנה שמתחדשת בכל יום, וזה מורה שיש להם לישראל כח התחדשות, וכל מה שעובר עליהם שבע יפול צדיק וקם, ויוכל להתחיל מחדש ולא יפול בנופלים.

הוראה והדרכה למעשה בענין התחדשות

ועל דרך שאמרו בגמרא (ברכות ל"ב). "ארבעה דברים צריכים חיזוק", וזה ענין החיזוק שיוכלו בכל פעם להתחיל מחדש. וברוקח איתא "אין תוקף כחסידות בתחילתה", וע"י כח התחדשות יוכל תמיד להיחשב כתחילתו, וגם אין מזיק לו מה שעבר עליו בחטא ומרי כי תמיד בכל עת נחשב כמו פנים חדשות על ידי כח התחדשות שבכל יום נראה בעיניו כחדשים. וכן בעמלק כתיב (במדבר כ"ד כ') "ראשית גוים עמלק" היה לו כח התחדשות וחיזוק אף שהיה בחציפות נגד ישראל, וע"כ אחר יציאת מצרים שאז נאמר (שמות ט"ו) "ירגזון חיל אחז יושבי פלשת אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד וגו'", ועמלק העיז והחציף נגדם ולא שת ליבו לכל מה שעבר על ישראל והתאזר להתחזק נגד ישראל, וזה ענין ראשית, כאילו היום התחילה הוויתו ולא שת ליבו לכל מה שעבר עד כה, וישראל יש להם כח ההתחדשות בקדושה והיוונים רצו לבטל כח זה מישראל עלכן רצו לבטל ראש חודש וכשניצחו אותם בני ישראל הוציאו בלעם מפיהם. ומחצו את כח הראשית מהם, וזה "מחצת ראש מבית רשע", וישראל השיגו כח זה עצמו של התחדשות ביתר שאת באמצעות חנוכה, שהוא ענין חינוך וראשית, כי על שם כך נקרא "חנוכה" מלשון "חינוך", ויום טוב זה של חנוכה פועל בכל איש ישראל ענין התחדשות והחינוך

^{לד} והמשך דבריו יתקיימו בנו "כה יעשה הא-ל הרחמן עמנו אותות לטובה ואהבה וחיבה לקיים מצותיו ויאיר עינינו בתורתו וידבק לבנו במצותיו ויתן בלב מלכויות ושריו ויועציו לטובה ואל יגזור עלינו גזירות נגד תורתנו הקדושה ויקיים בנו מקרא שכתוב (ויקרא כו, מד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלקיהם אמן סלה".

התחזקות למעשה מראש חודש חנוכה!

שיוכל בכל עת להתחיל מחדש כאילו אז היתה ראשית הוויתו, ובוזה עצמו דהיינו בחנוכה מחצו ראש מבית רשע ונטלו מהם חזרה את כח הראשית, ע"כ דווקא באמצעות חנוכה נמחץ ראש טבת ירחין דעשיו, ונכלל אל הקודש כי הרי כשזה קם זה יופל ודו"ק. עכ"ד.

דבריו הנפלאים מאירים כשמש בצהרים איך שיכולים לשאוב מהיו"ט של חנוכה "התחדשות"! ויש בזה שתי ענינים, מצד אחד ענין הענוה ומצד שני ענין של עזות דקדושה. ואפרש שיחתי בס"ד.

פתח ביתו מבחוץ

הנה מצינו בנועם אלימלך (פרשת וירא ד"ה או יאמר אשרי תבחר כו') שמבאר שיש ג' גווני צדיקים, יש צדיק אשר נפשו חושק ומתלהב לעבוד השם יתברך ברוך הוא אלא שאין יכול להעלות עצמו ולהתחזק בעבודתו יתברך מחמת איזה מניעה שבו. ויש צדיק שהוא עובד השם יתברך בתורה ובתפילה רק שהוא יודע מזה שהוא עובד השם ומחזיק עצמו לעובד השם. ויש צדיק שעובד באמת להשם יתברך ובכל עבודתו שעובד מחזיק עצמו שאינו עובד כלל שאינו אלא כמתחיל בעבודתו יתעלה, וזהו "וירא" כנ"ל "והוא יושב פתח האהל" כנ"ל שהיה נדמה בעיניו שאינו אלא על פתח האוהל הקדושה. "כחום היום" פירוש גם כן כנ"ל שהיה מוחלט אצלו בתום לבבו שאינו אלא כמתחיל וזהו אשרי תבחר ותקרב רוצה לומר שאתה השם בוחר בו ומקרבו, ואף על פי כן בעיני עצמו אינו חשוב ודומה לו שאינו אלא שוכן חצריך היינו בחצר שלפני הבית שלא נכנס כלל אל הקדושה כן חושב הצדיק האמתי תמיד וק"ל, עכ"ד.

נר חנוכה הוא על פתח ביתו מבחוץ, ומורה על האי ענינא שתמיד נדמה בעיניו שאינו אלא על פתח האוהל הקדושה, והיינו ענין הענוה. ודבר זה שייכת מאד לחודש טבת כמבואר בשם משמואל (פ' מקת - ר"ח טבת) אשר מה שנאמר על חודש טבת "המליך אות ע"י היינו ענין ענוה שנתהפך אח"כ, ע"ש. וכמו כן מצינו בספר אמרי מנחם (פרשת וישב) וז"ל "ובזה יבואר כוונת מאמרם ז"ל נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ... היינו מצות נר חנוכה היא שיחזיק האדם את עצמו שהוא עוד מחוץ לקדושה, מדת ענוה, ועי"ז יורדים האורות להאיר עד למטה, היינו שזוכה לראות ולהשיג ולהאמין בכח נ"ח שאפילו כאשר הוא למטה במדריגה שפלה גם שם מאיר עליו אורו של השי"ת. עכ"ד.

העזות דקדושה בכדי להתחדש

אולם מצד שני חייבים להיות ג"כ לאזור חיל בעזות דקדושה ולקיים מש"כ לעיל "ועי"י כח התחדשות יוכל תמיד להיחשב כתחילתו, וגם אינו מזיק לו מה שעבר עליו בחטא ומרי כי תמיד בכל עת נחשב כמו פנים חדשות על ידי כח התחדשות שבכל יום נראה בעיניו כחדשים", והרי זה לעומת זה, כי היונים נמשלים ל"נמר" שיש להם העזות וכמפורש במשנה (אבות פרק ה, משנה כ) הוי עז כנמר (וע' המהר"ל נר מצוה עמוד י"ב) מה שמבאר בזה. שלא להתעפל מכל מה שעבר על האדם ולהיות תמיד מוכן להתחדש.

גודל כח חודש טבת

וע' במשנת השם משמואל באריכות אודות עבודת חודש טבת, ונעתיק רק נקודה אחת מה שמזל החודש הוא "גדי" וז"ל "וכעין זה מצינו בגדי, כי הרמב"ן כתב דבחלקו של ס"ם מהאומות עשו ומהבהמות שעירים, ואעפ"כ נבחר לקרבן, ועיין בזה"ק (ח"ב קפ"ה.), מזה נראה שיש בו נמי כח להתהפך מרע לטוב, וזהו ענין עורות גדיי העזים שהלבישה רבקה ליעקב על ידיו ועל חלקת צואריו, ועל ידיהם נטל הברכות מעשו איש שעיר ואתהפך מממה שהי' שעיר עזים בסטרא דעשו נהפך לטוב לסטרא דיעקב.. וממוצא דבר שבחודש הזה.. ישגיח היטב על כל מדותיו ועניניו שיהיו נוטים לצד הטוב, ואפי' איש שהוא נוטה רח"ל בטבעו לצד הרע נמי יש ביכולתו בחודש הזה להתהפך לטוב, אמן כי"ר.

חקירה בפרשה / הרב יהושפט שרגא רבינוביץ, מג"ש בישיבת מיר וראש מכון דעת סופרים

החידוש שהיה בחנוכה: "יציקת תוכן חדש לדבר קיים"

דָּבָר אֶל אֶהְרֵן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהֶעֱלִיתָךְ אֶת הַנֵּרֹת אֶל מוֹל פְּנֵי הַמְּנוּחָה וְאִירוּ שְׂבַעַת הַנֵּרוֹת
(במדבר ח, ב)

כתב רש"י וז"ל: למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים, לפי שכשראה אהרן
חנוכת הנשיאים חלשה דעתו, שלא היה עמהם בחנוכה, לא הוא ולא שבטו, אמר לו
הקדוש ברוך הוא חייך, שלך גדולה משלהם.

וצריך ביאור מה חלשה דעתו של אהרן כל כך שזכו הנשיאים לחנוך את המשכן. עוד
יש להבין עד כמה שחלשה דעתו של אהרן שלא היה בחינוך המשכן, מה היתה
"הנחמה" כנגד זה בהדלקת הנרות, ומדוע נחשב "ששלק גדול משלהם".

בשלישית יש להקשות, שמדקדוק לשון רש"י נראה, שחלישות דעתו של אהרן היתה
שלא היה הוא אהרן ולא שבטו, והיינו ששני דברים היו כאן, לא הוא ולא שבטו.

ואם כן לפ"ז הנחומים שהיו בהדלקת הנרות בכך נתנחם אהרן אמנם מה נחומים היה
לשבטו, וצריך ביאור מדוע בהדלקת נרות יש נחומים לשני הדברים גם יחד הוא ושבטו.

וביאור הדברים נראה, שמשמעות חנוכת הנשיאים כתב הרמב"ן (במדבר ז יג) וז"ל
והנה השם הנכבד הסכים על דעת הנשיאים וצוה (בפסוק יא) נשיא אחד ליום יקריבו,
ולפיכך יתכן שהיא מצוה לדורות שיחנכו לעולם בית המקדש והמזבח. ולכך עשה שלמה
חנוכת הבית, דכתיב (דהי"ב ז ה) ויחנכו את בית האלהים המלך וכל העם. וכן אנשי כנסת
הגדולה עשו חנוכה, דכתיב (עזרא ו טז) ועבדו בני ישראל כהניא וליואי ושאר בני גלותא
חנוכת בית אלהא וגו'. וכן לימות המשיח. ועל חנוכתם כתב בסוף דבריו " שהסכימה
דעתם לדעת העליונה ונצטוינו בהם לדורות

ומבואר מדברי הרמב"ן שמכח התשוקה הרוחנית של הנשיאים נתחדשה מצוה ולא
רק אלא שנתחדשה "מצוה לדורות" לחנוך את הבית המקדש.

ועומק החידוש בחידוש חנוכת הנשיאים היה, שמקום החינוך היה המשכן וכן לדורות
הוא בית המקדש שהוא מקומו של הקב"ה.

ומעתה, מה שייך שאנחנו העם נחנוך את ביתו של ה' והעזה יש בכך.

אמנם זה גופא היה ההשתוקקות של הנשיאים שהגיע מלמטה "איתערותא דלתתא",
להכין מקום ולחנוך את ביתו של ה' והסכים ה' על ידם.

ומשום כן דווקא לא הגיע הציווי מהקב"ה לחנוך את ביתו, שאין ה' זקוק לכך. אלא
אחר ההשתוקקות שהגיע מלמטה שוב נחנוך ונקבע כמצוה לדורות.

ובמאמרינו לפרשת בהעלותך תשע"ט נתבאר משמעות ענין החינוך.
שברמב"ן (שמות ל ז) חידש שאף שמצות הדלקת המנורה נעשית על ידי כל שבת
הכהנים, מ"מ הדלקה ראשונה צריכה להעשות דווקא על ידי אהרן הכהן.
וז"ל הרמב"ן שם "או שירמוז שאהרן יתחיל בקטרת ובנרות. וכן אמר בסוף אמור אל
הכהנים (ויקרא כד ג) יערוך אותו אהרן ולא הזכיר בניו, בעבור שהוא יתחיל בה.
אמנם צריך ביאור מדוע נמסרה דווקא הדלקה ראשונה ביד אהרן.
אמנם הביאור בזה שידוע שכל דבר יונק מהראשית שלו, וכפי איך שנראית הראשית
נקבע העתיד.

וזה הביאור בחנוכת הנשיאים שבכך שחנכו את המשכן הכניסו את המהות הרוחנית
הראשונה בבית ה'.

ובזה ביארו, מדוע חפשו החשמונאים פח שמן טהור, הרי טומאה הותרה בציבור,
וביארו, שבזמן החנוכה עשו החשמונאים "חינוך" של בית המקדש מחדש. ואף שטומאה
הותרה בציבור, "חינוך" בית המקדש הואיל והוא דבר חדש חייב להיות דווקא בטהרה
כי חנוך קובע את המהות לדורות, ומשום כך חייב להיות לכתחילה ובטהרה, ולכך
חפשו דווקא פח שמן טהור.

ומעתה יבואר היטב, שאחר שראה אהרן, שזכו הנשיאים לחנוך ולחדש ולהכניס מהות
בחינוך המשכן, וזכו לדורות ומשום כן חלשה דעתו אהרן שהוא לא זכה לכך.

ולפי זה יבואר היטב מה שכתב הרמב"ן שאף שהדלקה כשירה בכל שבת הכהנים, מכל
מקום הדלקה ראשונה צריכה להעשות על ידי אהרן הכהן.

ויבואר, שהנחמה היתה בכך בשתים. הראשונה, היתה שהדלקה הראשונה קבע את
המהות הכלי והכניס קדושה במנורה בהדלקה הראשונה, ומעתה לדורות נעשה הכל
מכוחו של אהרן.

ובכך נחם את אהרן, אמנם יקשה במה נתנחם שבטו שהרי חולשת דעתו היתה שאף
שבטו לא היה בחנוכה.

אמנם במדרש נאמר שאחר שפייסו הקב"ה נאמר: (במדבר רבה פרשה טו סימן ו): אמר
לו הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור לו לאהרן אל תתירא לגדולה מזו אתה מתוקן, לכך
נאמר דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות, הקרבנות כל זמן שבהמ"ק קיים
הם נוהגים אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו

ואת משמעות "לעולם שבמנורה", ביאר הברמב"ן (במדבר ח ב): : והנה דבר ידוע
שכשאין בית המקדש קיים והקרבנות בטלין מפני חורבנו אף הנרות בטלות, אבל לא רמזו
אלא לנרות חנכת חשמונאי שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו.

וברמב"ן עולה שהכונה ב"לעולם" בהדלקת המנורה, היתה לנרות חנוכה שהם קיימים
אף אחר חורבן הבית.

וביאור הדברים נראה שכאמור רצה אהרן לחדש ולחנוך דבר חדש, וכנגד הנשיאים שהם חנכו אף הוא זכה לחנוך את המנורה. אך היתה חלישות דעתו של אהרן היתה בשתים "לא הוא ולא שבטו".

ומעתה נראה, שאף שבטו זכה לחנוך, שצאצאיו של אהרן הכהן, שבט לוי בשעה שטהרו את בית המקדש בזמן החנוכה חדשו דבר חדש שזכו לחנוך את בית המקדש. והמשמעות של חנוכה זו היתה, שאף שבית המקדש היה קיים, נתחדש שאף בתוך דבר קיים שייך לחדש, ליצוק בו תוכן חדש להכשיר מטומאה לטהרה. ובכך היתה זה דרגה יותר גבוהה שאף שהוא קיים חדשו בו הכהנים מציאות חדשה.

בכך נתקיים בשבטו של אהרן שאף לא רק אהרן זכה לחדש וליצוק תוכן בחינוך, אלא אף שבטו זכו לחנוך ולחדש, ונמצא שכנגד חולשת דעתו של אהרן ושל שבטו קבלו נחמים הוא ושבטו, ולא רק זו אלא שחינוך זה הוא חינוך לדורות שבכל דור ודורות שמחים בחנוכה בית המקדש בחג החנוכה

לתגובות: ys.rabin@gmail.com

מנחת שלום / הרב אהרן אקר, דומ"צ בבית הדין 'דבר למשפט', ומח"ס 'משפטי אהרן'

בענין קנין כסף בזמנינו ובדבר מצוה כבהדלקת נר חנוכה (אכסנאי)

רבנן עקרו קנין כסף במטלטלין שמא יאמר לו נשרפו חיטך בעליה, מ"מ במקום מצוה העמידו חכמים דבריהם על דין תורה, ונרחיב בנידון זה.

מקור הדברים – ד' פרקים

חולין פ"ג. מתניתין "בארבעה פרקים המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו... ואלו הם עיו"ט אחרון של חג (שמח"ת), ערב יו"ט ראשון של פסח, ערב עצרת וערב ראש השנה, ובארבעה פרקים אלו משחיטין את הטבח בעל כרחו, אפילו שור שוה אלף דינר ואין ללוקח אלא דינר כופין אותו לשחוט, לפיכך אם מת מת ללוקח", ובגמ' "והא לא משך, רבי אליעזר אמר רבי יוחנן בארבעה פרקים אלו העמידו חכמים דבריהם על דין תורה, דאמר ר' יוחנן דבר תורה מעות קונות".

מח' הראשונים בטעם הדבר אם הוא משום מצוה או משום תיקון העולם שצריכין לבשר, ונפק"מ בשאר מצוות

ויש לחקור בטעם הדבר אמאי בארבעה פרקים הללו העמידו חכמים על דין תורה, האם הוא משום דהוא דבר מצוה ולא העמידו חכמים דבריהם במקום מצוה, או דהוא משום תיקון העולם שצריכים לבשר ומשום כבודם של ימים אלו. דהנה ברש"י (עירובין פא: ד"ה בד' פרקים) כתב דהטעם הוא מפני תיקון שבת העמידו חכמים דבריהם על דין תורה, וברמב"ם (פ"ט ה"ז מהל' מכירה) כתב הטעם מפני שהעם כולו צריכין לבשר, ובמאירי (עירובין שם) כתב הטעם מפני כבודן של ימים אלו, ולפי"ז נראה דהוא דין דווקא בבשר ביו"ט ואין להוכיח מכ"ז על שאר מצוות. אכן הרמ"א בדרכי משה כתב בשם מהרי"ל דאדם שנתן מעות ליינן לקידוש בע"ש אסור למוכר לחזור, דהואיל והוא דבר מצוה יש להעמיד על דין תורה, וכ"כ בהגהותיו על השו"ע (חומ"מ קצ"ט) "ויש מי שכתב דה"ה הנותן מעות על יין לקידוש", וחזינן דסבר דהטעם להא דבד' פרקים העמידו דבריהם על דין תורה הוא משום דבמצוה העמידו חכמים דבריהם על דין תורה, ולפי"ז ליכא נפק"מ בין מצות אכילת בשר ביו"ט לשאר מצוות.

קושיית המג"א מעירובין, ותי' ע"ז, וראיה מהרמב"ם דלא כמהרי"ל

והנה במשנה בעירובין (שם) פליגי חכמים על ר"א וסברו דמעות אינם קונות, וחזינן דסברו דלא מדמינן שאר מצוות לד' פרקים, ודלא כרמ"א, וכן הק' המג"א (סי' שס"ט סק"א) על השו"ע שם דפסק כרבנן דעירובי חצירות אין קונים בכסף, דחזינן דלא כרמ"א כאן. ותי' שם האחרונים (עיין תוספות שבת ונתיב חיים ועוד) דעירובי חצירות לא חשיב

מצוה כ"כ לפיכך אין מעות קונות, ועד"ז תי' כאן בהגהות הגר"א (סק"ו) דשם אינו חובה כמו יין לקידוש, אכן כ"ז מהני לדעת השו"ע דפי' מח' רבנן ור"א בעירובין דמיירי בעירובי חצירות, ובזה אפ"ל דעירובי חצירות לא הוי מצוה, אכן הרמב"ם (פ"ו מהל' עירובין ה"כ) פסק כרבנן לגבי עירובין תחומין, והלא בעירובי תחומין איכא כללא דאין מערבין אלא לדבר מצוה (או"ח תט"ו), וא"כ יש להוכיח מהרמב"ם דלא כמהרי"ל, אלא דבמצוות סתם אין מעות קונות, וכן מוכיח הרעק"א בהגהות בשם שו"ת מוצל מאש, ולמעשה כתב הרעק"א דכיון דהרמב"ם פליג אפ"ל קים לי ויכול לחזור כשקנה מצוות במעות.

תי' המח"ש ולפי"ז יש לדחות הראיה מהרמב"ם

ומצאתי במחצית השקל (שם) דכתב על המג"א דהאחרונים חילקו בין מצות קידוש שהיא מצוה דרבנן ואסמכיה אקרא, לעירוב שאינו מצוה גמורה כי אם להציל מאיסור טלטול, ומלשונו נראה דאין החילוק בין קידוש לעירובי חצירות דקידוש הוי מצוה ועירובי חצירות לא הוי מצוה, אלא דכיון דכל ענינה של עירוב חצירות הוא להציל מאיסור טלטול, ע"כ אין מעות קונות במצוה זו, והיינו דמצות קידוש היא מצוה בפנ"ע ומצות עירוב הוא כדי להציל מאיסור אחר ואינה מצוה בפנ"ע, ולפי"ז י"ל דאף הרמב"ם לא פליג על המהרי"ל, דיש לחלק בין עירוב שהוא תיקון מאיסור לקידוש שהיא מצוה בפנ"ע, ואף עירוב תחומין דעושים לשם מצוה מ"מ אי"ז מצוה בעצם אלא לשם דברים אחרים.

גר"א, ודיוק אחר מהרמב"ם

אכן בגר"א הנ"ל כתב בסו"ד ומ"מ דברי מהרי"ל אינו מוכרח, והיינו כיון דאפ"ל דטעם הדבר בד' פרקים אינו משום דהוי מצוה אלא משום הטעמים הנ"ל משום כבודן של ימים אלו ומפני שהעם צריך לבשר. ויש לדייק דיוק אחר מהרמב"ם מהא דכתב הטעם לד' פרקים משום דהעם צריכין לבשר ולא משום דהוי מצוה, חזינן דחלק על המהרי"ל, ובשאר מצוות אין מעות קונות. ויש שדחו דיוק זה, דכמו דהעם צריכין לבשר, העם נמי צריכין לאתרוגים ולשאר מצוות.

לסיכום אפ"ל קים לי

עכ"פ יוצא לדינא דיש בזה מח' גדולה בענין מצוות אם נקנים במעות לבד, ולמעשה אפ"ל קים לי ויכול לחזור, ובאופן שנשרפו המצות לכאן, יכול המוכר לומר קים לי שהמצות שיכים ללוקח ואינו חייב לשלם מצות חדשות.

לשיטת הרמ"א מה הדין במצוה דרבנן

ויש מקום לברר לדעת הרמ"א דאף ביין לקידוש מעות קונות, האם הוא דין בכל מצוה ואף במצוה דרבנן, או שהוא דין דווקא בקידוש דאסמכיה רבנן אקרא. ומצאנו בקצה"ח (קצ"ט סק"ב) דכתב דה"ה נותן פרוטה לנחתום על חלת לחם לשבת דקנה, כיון דמקדשין נמי על הפת, ולכאן צ"ע מדוע לא כתב הטעם משם דהוא מצוה לאכול פת בשבת ולחם משנה, וחזינן דסבר דדווקא יין לקידוש או פת לקידוש דהוא מצוה מיוחדת, ולא בכל מצוה אמרינן כן. וחזינן כן נמי בדוכתא אחרינא, דהפמ"ג (תרנ"ו א"א סק"א) כתב דאתרוג

נקנה בכסף לבד כמו יין לקידוש, והמהרש"ם במשפט שלום (כאן) כתב דזה דווקא כשחל יו"ט ראשון בחול, אבל כשחל בשבת דליכא אלא מצוה דרבנן מיום שני ואילך י"ל דלא קנה, וחזינן דלא נאמר דין זה במצוות דרבנן. וכן חזינן בת' הנתוב חיים על קושיית המ"א הנ"ל מרבנן בעירובין דסברו דלא דמי לד' פרקים, דתי' דל"ד עירובין שהוא מצוה דרבנן, ורבנן במצוה שלהם לא העמידו דבריהם על ד"ת, לקידוש דאסמכוה רבנן אקרא.

פרמ"ג ברמ"א דדווקא מצוה בדבר שאינו מצוי, ובית יצחק ואמרי יושר דיין לקידוש דווקא בע"ש אחר חצות שהזמן לחוץ

וע"ע בפרמ"ג (שם) דר"ל ברמ"א דהוא דווקא ביין לקידוש וכן בכל מצוה שהיא דבר שאינו מצוי, והיינו דכיון שהוא אינו מצוי חששו רבנן שאם יתקנו שמעות אינם קונות לא יקיימו המצוה. וע"ע שו"ת בית יצחק (או"ח ק"ז) ובשו"ת אמרי"י (ח"ב פ"ג) דבארו דמשכ"ת הרמ"א יין לקידוש הוא דווקא סמוך לשבת, ולא ביום ה', וכן לגבי אתרוג דוקא כשקנה סמוך ליו"ט. ובאמרי יושר ר"ל דכל מה דכ' המהרי"ל על יין לקידוש הוא משום דבע"ש אחר חצות אנשים טרודים ואין להם זמן למשוך, אבל ביום ה' פשיטא דלא נימא כן. ולפי"ז ר"ל דאף למהרי"ל דהוא דין בכל מצוה, זה דוקא במצוה שהיא לפרקים שאין הזמן גרמא למשוך, וכמו אתרוג בעיו"ט וכו', אבל למשל הקונה תפילין לכו"ע אין מעות קונות, כיון דאינו לחוץ בזמן ויכול למשוך.

והבית יצחק הנ"ל כתב כאמרי"י ולא מטעמיה, אלא דכל שהוא יום אחד ותו לא, לא חיישי' שבאותו יום תפרוץ שריפה ויאמר לו נשרפו חיטיך בעליה, אבל אם הוא הרבה זמן חיישי', וע"כ כתב דבין יין לקידוש ובין אתרוג לסוכות מיירי דווקא בע"ש או בעיו"ט ממש, ומביא גם מלשון המהרי"ל דמיירי לגבי יין לקידוש דווקא בע"ש, וכן סתימת לשון הרמ"א בע"ש.

לסיכום אין לומר קים לי כמהרי"ל אלא כשקונה סמוך לחג ממש, וגם אז צע"ב

היוצא מדברינו עד הנה: שאחד הקונה מצות כמה ימים קודם פסח אפשר דאף אפ"ל קים לי כמהרי"ל דהא הבית יצחק והאמר"י כתבו דדווקא בערב ממש, והב"י אף מביא כן מלשון המהרי"ל עצמו, ודווקא כשקונה סמוך לפסח ממש שהזמן לחוץ אפ"ל קים לי ברמ"א. ואף כשקונה סמוך פסח יש לפקפק בזה ע"פ הפמ"ג דדווקא בדבר שאינו מצוי לקנות. אכן בבה"ל (סוף סי' תרנ"ו) מביא הפרמ"ג שכתב דאתרוג נמי חשוב מצוה ולדעת הרמ"א מעות קונות, ולא חילק שם אם קנה את האתרוג סמוך לפסח ממש או הרבה זמן קודם, וכמ"כ לא חילק שם אם יצא יו"ט ראשון בשבת דאז המצוה דרבנן לאם יצא ביום חול שאז זה מצוה דאורייתא.

כמה צירופים דבימינו אפשר דכל מטלטלין נקנים במעות

יש לדון בימינו אם קונים בקנין כסף. ויש לצרף מה דאיתא בסימן קצ"ח ס"ה שיטת הרמ"א דאם התנו בהדיא לקנות במעות קנה, והש"ך שם (סק"י) חלק ע"ז, וא"כ לרמ"א י"ל דבמקום שהמנהג לקנות בכסף הו"ל כהתנו לקנו בכסף, וכן איתא בשו"ת מהר"ש

ענגיל (ח"ז סי' רי"א), ולפי"ז לרמ"א ולרוב הפוסקים בימינו אפשר דכיון שהמנהג לקנות בכסף מעות קונות בכל דבר ולא דוקא בדבר מצוה, אכן באולם המשפט (ר"א) כתב דמנהג אינו כהתנו, דאי"ז אלא מנהג גרוע. עוד יש לצרף דעת הרמ"א והב"ח שם דאם היו המטלטלין במקום דליכא למיחש לדליקה וכמו בבתיים של אבן נקנים במעות, ולפי"ז בימינו דלא שכיחי דליקות אפשר דבכל דבר מעות קונות, אכן הש"ך (סק"ט שם) והב"י (ריש סימן קצ"ח) חלקו ע"ז וסברו דלא נתנו חכמים דבריהם לשיעורין. ויש להוסיף מה דאיתא בשו"ת מהר"ש ענגיל הנ"ל דאף לדעות דפליגי דאמרי' לא פלוג וסברי דאף היכא דלא שייך חששא דנשרפו חיטיך בעליה מ"מ אין מעות קונות, מ"מ באופן שהתנו באופנים אלו דליכא חששא לכו"ע מעות יקנו. נמצא שיש לנו עוד צירופים לומר דבימינו אפשר דלחלק מהדעות מעות קונות במטלטלין אף בדבר שאינו מצוה.

והנה בערך שי כתב להוכיח מההגהות האשר"י בפרק הזהב, שבמקום שלא מועיל קנין משיכה לא עקרו רבנן קנין מעות, ולכן כשקונה עובר שלא מועיל משיכה במשיכת האם, מועיל קנין כסף. ולפי"ז מחדש הערך שי, שאם התנה לקנות במעות ולא לקנות במשיכה, לכו"ע מועיל תנאי. ואולי בימינו נחשב כמו שהתנה לקנות במעות ולא במשיכה.

עוד י"ל טעם להא דאפשר דבימינו מעות יקנו, דכיון דכן המנהג אפשר דקונה מדין סיטומתא, ובזה י"ל דאף לרבנן מעות יקנו. ומצאתי בס"ד דתליא ברברתא, דהנה במהרש"ם (ח"ו רכ"ג) כתב דבזמן הזה אם נתן כל המעות קונה מדין סיטומתא, וכן מביא שהסכים עמו השואל ומשיב בתשו', אכן האולם המשפט (שם) מוכיח מהסמ"ע (סימן ר"א סק"ד) דאף בסיטומתא אין מעות קונות דחיישי' שמא יאמר וכו'. ובאמרי יושר (ח"ב קע"ח) מביא מש"כ המהרש"ם ומפקפק בזה, דכיון דרבנן עקרו קנין כסף מה מהני סיטומתא, ועיין משפט שלום (סי' ר"ד) דמביא דעות בזה, וע"ע במהר"ם שיק (חו"מ מ"א) דכתב כסמ"ע והאולם המשפט, ובחת"ס (שו"ת חו"מ צ"ט ד"ה ועדיין) ובשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ד צ"ה אות ס') דסברו כמהרש"ם ודלא כסמ"ע. אכן יש שטענו שבימינו אין דרך לקנות במעות.

והנה בימינו כשקונים מוצר, דעת המוכרים שלא להקנות עד שמשלם כסף, וא"כ לא מועיל ההגבהה שעושים בצרכניה קודם שמשלמים, וקנין כסף אם נאמר שלא מועיל מטעם סיטומתא, א"כ קונים בהגבהה שעושים לאחר הקנין מעות, או בקבלה שמקבלים מהקופאי, שזה נחשב סיטומתא (כ"כ המהרש"ם), או בחצרו בביתו.

ומצוי הדבר מאד, באחד שחזר לביתו מקניה במכולת, וראה שיש בשקית שלו מוצר של אחר שעמד על השולחן שליד הקופאי, האם צריך להחזיר לצרכניה או ללקוח. ונראה שבד"כ זה שייך ללקוח, או מטעם כסף אם קונה מדין סיטומתא, או מטעם סיטומתא בחשבונית. וא"כ כשאינו יודע מי הלקוח, יעשה בו צרכי רבים. אא"כ ידוע שהלקוח התקשר לצרכניה וקיבל מוצר אחר במקום המוצר שאבד.

לענין חנוכה איתא דאכסנאי משתתף בפרוטה, והביאור בזה

נפסק בשו"ע (או"ח תרע"ז א') דאכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו צריך לתת פרוטה לבעה"ב להשתתף עמו בשמן על חנוכה, וכן נפסק לענין שבת בסימן רס"ג ס"ז לענין הדלקת נר שבת, שאורח שאין לו חדר מיוחד וגם אין מדליקין עליו בביתו צריך להשתתף בפרוטה. ותמוה כיצד זה מועיל והרי אין מעות קונות. ומצינו כמה דרכים בזה:

א. יש שביארו (מכתבי תורה מהאמרי אמת מגור ועוד) דהוא מדין מצוה כמו יין לקידוש, אכן כבר הבאנו שהרבה חולקים ע"ז, ואף במצוה י"א (מהרש"ם) שזהו דווקא במצוה דאורייתא ולא במצוה דרבנן.

ב. עוד אפשר ע"פ מה שכתב ההפלאה (סימן קצ"ח), שבשותף לא עקרו את קנין המעות, שהרי יש למוכר חלק בזה, ואין חשש שמא לא יציל בשריפה. אמנם האמרי בינה (קנינים ה') ועוד פוסקים חלקו על ההפלאה, שגם בשותף אומרים לא פלוג.

ג. עוד אפשר שהשותפות בפרוטה דינה כאילו התנו לקנות בקנין מעות, שהרי הפרוטה אינה לפרעון אלא לקנין. אמנם בהתנו הבאנו שאף שהרמ"א ורוב הפוסקים סברו שאפשר לקנות בהתנו בקנין מעות, אכן הש"ך סבר שלא מועיל תנאי לקנות בקנין מעות. והבאנו מהמהר"ש ענגיל שבאופן שזה לא פלוג, לכו"ע מועיל תנאי. וא"כ בבית של אבנים כבימינו, אפשר שלכו"ע יועיל תנאי.

ד. עוד הבאנו שכשלא מועיל משיכה, מועיל מעות דאורייתא, ואפשר שבימינו זה כמו תנאי שלא יקנו במשיכה אלא במעות, שכן הוא המנהג.

ה. בספר דברי יחזקאל (סימן נ"ט) כתב שמי שמוכר חפץ לזכות השתמשות, ועיקר החפץ של המוכר, לכו"ע קונים במעות של המוכר לחוד, והוא יותר משותף. ולפי"ז בנר חנוכה שידוע שיטת רוב הפוסקים שלא צריך לכם, ודי בהשתמשות לבד, א"כ מועיל קנין מעות, כיון שהוא של המוכר, והקונה משתתף בפרוטה רק לענין השתמשות, ולא בעלות ממשיית. ויש עוד צדדים להתיר בזה.

שו"ת קצר

א. הזמינו שבת שבע ברכות לנישואי בתם בשבת חנוכה. ביקשו מהקיטרינג לצרף למנה העיקרית "לטקס" לכבוד חג החנוכה. כוונתם היתה ללביבות, אמנם למעשה הגישו יחד עם המנה העיקרית סופגניות, בטוענם שבמקומותם קוראים לסופגניות לטקס. האם צריכים לשלם על זה?

נפסק כשמואל שאין הולכין בממון אחר הרוב, ולכן אף שרוב האנשים קוראים ללביבות לטקס ולא לסופגניות, מ"מ יש מיעוט שקוראים כן, ולפי הבירור שעשיתי יש מיעוט הניכר הקוראים כן. ולכן אם לא שילמו א"א להוציא מהם ממון, ואם שילמו א"א להוציא מהקיטרינג ממון.

ומעוד טעם נראה כן, כיון שדבר זה מוגדר כבסימן של"ג ס"ח בשם תשו' הרא"ש, אמר לאומן עשה לי דבר פלוני ואקחנו ממך, שכתב שם הנתיבות (סקט"ו) שחייב מדין גרמי, וגרמי באונס ואף בשוגג פטור, וכאן יכולים לומר שלא רוצים לקנות את הסופגניות, כיון שהיה אי הבנה.

ב. הזמינו לאירוע כמות גדולה של סופגניות, והאירוע התבטל, וביקשו מאחד שיבטל, ושכח לבטל. האם חייב לשלם על הסופגניות?

יעויין בסוגיא ב"מ ע"ג: לגבי זול שפט כעין זה, ובנתיבות (סימן קפ"ג סק"א וסי' ש"ו סק"ו) פסק שאם זה פועל בשכר חייב לשלם אפילו על מניעת ריווח, ואם זה פועל בחנם פטור, ויש שחלקו על זה. וכאן שהיה בחנם ברור שפטור. ובפרט שהיה עליו להתקשר להזכיר לו לבטל.

ולענין אם צריך לשלם למאפיה על הסופגניות, אם האירוע בוטל באונס יכולים שלא ליקח את הסופגניות ולא לשלם, כיון שזה נחשב אמר לאומן עשה לי סחורה ואקחנו ממך (סימן של"ג ס"ח), וכתב שם הנתיבות (סקט"ו) שזה מדין גרמי, וגרמי באונס פטורים. ואם בוטל שלא באונס, צריך לשלם.

ג. מכרו שמן זית ליד ביהכ"נ וכתבו שכל בקבוק מחירו 15 ₪, אחד לקח בקבוק, ושינה את המחיר ל 17 ₪, המתין שכמה אנשים יקנו וכך ישלמו את המחיר של הבקבוק שלקח, האם זה גזל?

יש להסתפק אם נחשב גזל מהלוקחים, שהרי הלוקחים הסכימו לקנות ב 17 ₪, ומצד שני הרי הבעה"ב לא רצה 17 ₪ אלא 15 ₪, ושמעתי שהגר"ח קניבסקי והגר"י זילברשטין הורו שזה גזל. והטעם מסתבר, שהקונה מתכוין רק לשלם את המחיר שהבעה"ב קובע, ולא מחיר סתם. ואם זה לא גזל, אפשר שלא נחשב גזל מבעה"ב, שהרי נתכוין לזכות לעצמו בכסף הזה, והבעה"ב לא הפסיד מאומה. ויעויין חו"מ סימן שס"ג ס"ט בזה.

ד. חילוני שרכב ע"ג אופנוע עבר ליד ישיבה, וראה שהבחורים עוסקים בהדלקת נר חנוכה. המראה שבה את לבו. ביקש הוא להצטרף לענין. שאל את הבחורים איך יכול הוא להיות חלק ממצוה גדולה זו. אמר לו אחד הבחורים, שיש דין שאם הוא משתתף בשמן, נחשב שהוא חלק מהמצוה. שאל החילוני בכמה צריך להשתתף, ענו לו הבחורים בכמה כסף שתרכזה. אמר החילוני שיש לו רק שטרות של מאה דולר, אמרו הבחורים שזה מצויין. נתן להם שטר של מאה דולר, ועזב את המקום. האם המאה דולר של הבחורים?

נראה דכיון שלא מועילה השתתפות בנר חנוכה לאחר ההדלקה, וכמ"כ אינו מועיל ענין השתתפות אלא לאכסנאי שיושן במקום, א"כ נמצא שכל הכסף שנתן הוא בטעות, שהרי לא השתתף באמת במצוה. וא"כ כסף זה גזל בידם. וצריכים לעשות בזה צרכי רבים, כדין גזל ואינו יודע ממי גזל.

ה. שמן שנטף מחנוכיה שהיתה על החלון, על כביסה שתלתה בדירה מתחת, האם המדליק חייב?

ברור שכן, שזה נחשב אש שהתפשטה ברוח מצויה. ומה שנאמר שמזיק בנר חנוכה פטור, כיון שהוא מזיק ברשות, זה כשהניח את החנוכיה בחוץ באופן הרגיל, משא"כ כאן שהיה עליו לראות שלא ינטוף שמן על הדירה שמתחתיו.

ו. בחור ישיבה הדליק בחנוכיה של אחר, האם יצא ידי חובה?

נראה לדון בזה דיצא המדליק ידי חובתו.

חדא, דהא קיי"ל דאין השמן צריך שיהא בבעלות המדליק, ומש"כ הפרמ"ג (סי' תרע"ט א"א סק"א) דהעיקר במצות נר חנוכה הוא שממונו יהיה דולק, ואי"ז מתורת לכם. וכיו"ב מש"כ הרמב"ן והר"ן (פסחים ז.). דענין ההשתתפות בפרוטות עם בעה"ב בנר חנוכה הוא כדי שהשמן יהיה שלו, וע"ש במאירי בזה"ל "שמאחר שצריך שיהא השמן שלו הרי הוא כגופו", הנה הנידון הוא דאי"ז מתורת שליחות, אבל כשנעשה כאחד מבני הבית יוצא יד"ח.

המשנ"ב (סי' תרע"ג סק"ב) הביא מהשואל ומשיב שנסתפק אם שמן גזול כשר, והניח בצ"ע. ולגבי מצוה הבאה בעבירה, יעוי"ש בשו"מ שכתב דאף להפוסקים דמצוה הבאה בעבירה שייך גם במידי דרבנן, שאני כשנאסר בהדלקה דחשיב שינוי מעשה כמש"כ התוס' (שבת נ"ח. ד"ה אע"פ). רק דצידד לדחות, דנימא דהדלקה עושה מצוה ובשעת ההדלקה עדיין לא קנאו. וגם הרי המצוה מסייעת לגזילה. והניח מה"ט בצ"ע. ובשו"ת ארץ צבי (או"ח סי' נ"ב) עמד בזה, ולמעשה הקל בזה, כיון דמהבב"ע בדרבנן יצא. אכן המשנ"ב (סו"ס תנ"ד) פסק להחמיר במהבב"ע. ועכ"פ חזינן דכל הנידון בזה הוא משום מהבב"ע וא"צ שיהא שלו.

בנידון דידן לכו"ע אין חסרון של מהבב"ע כיון והוי כשווג, ועיין מהרי"ט אלגזי (פ"ח דבכורות אות ס"ה סק"ו) דבשווג פסלינן. אמנם האמרי בינה (ח"ד אהע"ז) בענין מהבב"ע, וחי' חת"ס (סוכה ל.) ומהר"ם שיק (או"ח סי' רצ"ה) והמהרש"ק (שו"ת שנות חיים סי' רנ"ז), וחמדת שלמה (סי' כ"ט) כתבו, דבשווג לא פסלינן מהבב"ע, וה"נ בנד"ד הו"ל שווג.

גם י"ל דמכיון שלא משך החנוכיה אלא רק הדליק בה אין כאן מעשה גזילה אלא הו"ל מזיק. וממילא יש לדון אולי הו"ל מהבב"ע מחמת איסור מזיק ותליא במקור איסור להזיק, עי' קה"י (ב"ק סי' א'). אמנם יש לדון דאמרינן בכה"ג נ"ח"ל לאיניש דליעבד מצוה בממונו.

*

דבר חידוד

ידועה שאלת האחרונים, שהרי טומאה הותרה בציבור, ומה הנס בכך שהשמן הספיק לשמונה ימים.

ויש לבאר ע"פ המעשה הידוע שכ"ק אדמו"ר מבעלז זצ"ל נפגש עם הרב מטשעבין זצ"ל בשמחת בר מצוה, וחתן הבר מצוה זימן ושתה רוב כוס. אמר לו האדמו"ר מבעלז תשתה את כל הכוס. אמר הרב מטשעבין לאדמו"ר מבעלז, הרי נפסקה ההלכה שמספיק לשתות רוב כוס. אמר לו האדמו"ר מבעלז, בר מצוה זה חינוך, זה הדבר הראשון והמצוה הראשונה שהבחור עושה. וכשעושים דבר בהתחלה א"א לקבל הנחות, לא סומכים על דיעבד, אלא עושים הכל לכתחילה שבלכתחילה.

לפי"ז מבואר, שחנוכה הרי זה מלשון חנוכת המזבח. כשחונכים דבר חדש, א"א להסתמך על קולות, צריך לעשות הכל הכי מהודר ששייך. וזה הנס המיוחד שמצאו פח שמן שהספיק לשמונה ימים בכח הנס.

והוא הטעם שמקפידים כל כך על בר מצוה, ועל חתן וכלה, שהכל יהיה בתכלית השלימות וההידור, כיון שזה התחלה בעבורם. וזה נאמר על כל התחלה, גם על ראשית היום, שצריך להקריב להשי"ת, וכו'.

מעלת התורה / הרב אברהם דניאל עבשטיין, מח"ס 'מי מנוחות', לייקווד

בענין עבודת המנורה - "עמילות לשם עמילות"

המנורה מורה על הודאה להשי"ת - והתחזקות בעבודת ה'

הנה לבאר עבודת הדלקת נר חנוכה, יש לבאר הדלקת המנורה בבית המקדש. שידוע דברי הרמב"ן (תחילת פרשת בהעלתך) שכתב שהלכת נר חנוכה הוא אותו עבודה של הדלקת המנורה בבית המקדש, עיי"ש.

וכן מבואר בדברי הר"ן (במס' שבת בדף ט מדפי הרי"ף) שכתב לבאר הטעם מדוע אסור להשתמש לאור המנורה וז"ל, "שמע מינה אסור להשתמש לאורה - פירוש כל תשמישין ואפילו תשמיש מצוה דכיון שעל ידי נס שנעשה במנורה תקנוה עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל ואם איתא דשרי לאישתמושי תשמיש מצוה בנר חנוכה האיק מדליקין נר חנוכה בשבת בכל השמנים והרי כשישתמש בה בסעודת שבת אתי לאטוויי אלא ודאי כדאמרן והא דאמר רב לקמן [דף כב.] אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה לאו למימרא דדוקא תשמיש דרשות אסור אבל תשמיש דמצוה שרי אלא לומר דאפילו ריצוי מעות שהוא תשמיש קל אסור והכי מוכח בירושלמי וכן נראים דברי הרמב"ם ז"ל בפ' ד' מהלכות מגלה וחנוכה וזה שלא כדברי הר"ז הלוי ז"ל, עכ"ל. הרי להלכה נר חנוכה יש לה דיני מנורה שהיה בבית המקדש.

כי אתה תאיר נרי

איתא במדרש (במדבר רבה פרשה ט"ו): "זה שאמר הכתוב (תהלים יח, כט): "כי אתה תאיר נרי". אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע לנו אתה אומר שנאיר לפניך, אתה הוא אורו של עולם והאורה דרה אצלך, דכתיב (דניאל ב, כב): "ונהורא עמיה שרא", ואתה אומר אל מול פני המנורה. הוי כי אתה תאיר נרי. אמר להם הקדוש ברוך הוא לא שאני צריך לכם, אלא שתאירו לי כדרך שהארתי לכם, למה, לעלות אתכם בפני האומות שיהיו אומרים ראו היאך ישראל מאירין למי שהוא מאיר לכל העולם. משל למה הדבר דומה, לפיקח וסומא שהיו מהלכין בדרך. אמר לו פיקח לסומא כשנכנס לתוך הבית צא והדלק לי את הנר הזה והאיר לי. אמר לו הסומא בטובתך, כשהייתי בדרך אתה היית מסמכני, עד שנכנסנו לתוך הבית אתה היית מלוה אותי, ועכשיו אתה אומר הדלק לי את הנר הזה והאיר לי. אמר לו הפקח שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי מלוך בדרך, לכך אמרתי לך האיר לי. כך הפקח זה הקדוש ברוך הוא, שנאמר (זכריה ד, י): "עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ", והסומא אלו ישראל שנאמר (ישעיה נט, י): "נגששה כעורים קיר". היה הקדוש ברוך הוא מנהיגן ומאיר להם, שנאמר (שמות יג, כא): "וה' הולך לפניהם יומם", כיון שעמד המשכן קרא הקדוש ברוך הוא למשה ואמר לו תאירו לי, שנאמר: "בהעלותך את הנרות" - בשביל לעלות לכם, ע"כ.

וביאר כל המפרשים שכוונת המדרש שהפקח ביקש מאת הסומא "שלא תהא מחזיק לי טובה" היינו שאינם כפויי טובה שמתאמצים בכל כחם לשלם טובה תחת טובה. והיינו שעבודת המנורה הוא להכיר טובה ולהודות השי"ת על כל הטובה שמיטב עמנו.

הודאה על כל הישועות

ויש להוסיף דמצינו ש"אור" קאי על כל ישועות. דכתיב (תהלים כו, א): "לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא ה' מעוז חיי ממי אפחד". הרי שדוד המלך ייחס להשי"ת שהוא "אורי". וביאר הרד"ק וז"ל, "הואיל והוא אורי וישעי, ממי אירא, אין לפחוד מאדם. ואמר: אורי, כי הצרה דומה לחשכה, והתשועה ממנה היא האורה", עכ"ל. הרי כל צרות הם בבחינת "חושך", והישועה הוא בבחינת "אור", והשי"ת מביא הישועות בתוך החושך וע"כ קרא דוד המלך להשי"ת שהוא "אורי וישעי".

וע"כ בכלל הודאה להשי"ת שהוא "תאיר נרי", היינו שהוא ית' מביא ישועות לכל עת צרה, ועל כל ישועה וישועה חייב להודות לו.

המנורה מורה על התורה

אולם יש להקשות שהרי מצינו בדברי חז"ל שמנורה מורה על התורה ולא על הודאה להשי"ת כדברי המדרש לעיל. דהנה איתא בגמ' (בבא בתרא כה, ע"ב): "אמר רבי יצחק: הרוצה שיחכים - ידרים, ושיעשיר - יצפין, וסימניך: שלחן בצפון ומנורה בדרום; ורבי יהושע בן לוי אמר: לעולם ידרים, שמתוך שמתחכם מתעשר, שנאמר: אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד", ע"כ. וביאר רבינו גרשום כוונת הגמ' וז"ל, "ומנורה בדרום - היינו חכמה כדכתיב כי נר מצוה ותורה אור", עכ"ל. הרי להדיא בדבריו שהמנורה מורה על התורה, וע"כ מי שרוצה שיתחכם יחזיר פניו לצד הדרום בתפילתו.

עוד מקור שמנורה מורה על התורה מדברי רבינו בחיי (שמות כה, לא) שכתב וז"ל, "המנורה בשבעה נרותיה תרמוז לתורה הנקראת אור, שנאמר: (משלי ו, כג) "כי נר מצוה ותורה אור", והיא כוללת שבע חכמות ועל כן היו נרותיה שבעה, וששה קנים יוצאים מצדיה כנגד ששה קצוות של עולם התלויים בתורה שנתנה בששה בסיון שהעולם מתקיים בשבילה, שנאמר: (ירמיה לג, כה) "אם לא בריתי יומם ולילה", "שלשה גביעים משוקדים בקנה האחד", בכל קנה היו ג' גביעים, וא"כ הרי הם י"ח גביעים לששה הקנים, ובמנורה ד' גביעים אחרים הרי כ"ב גביעים, והם כנגד כ"ב אותיות התורה וכנגד כ"ב חלקים שבעולם, ואלו הן: רוח ומים, אש, שבעה כוכבי לכת, י"ב מזלות, וכנגד כ"ב חלקים שבגוף האדם: הראש, הלב, הכליות, ז' נקבים שבראש. י"ב אברים, ומצינו במנורה ג' דברים והם: כפתור, גביע, ופרח, כפתור תפוח עגול בולט ויוצא סביב הקנה האמצעי מן המנורה, הכפתור כנגד עולם המלאכים שהם מתענגים מזיו השכינה בתענוג שאין לו סוף ותכלית, וזהו כפתור שהוא עגול כי העגול אין לו ראש וסוף, ועל תענוג הזה רמזו רז"ל חכמי האמת במדרשם: (תענית לא, א) עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים לעתיד לבא וכבודו ביניהם, כי המחול הוא עגול ואין לו ראש וסוף, ולכך

המשיל תענוג הנפשות שאין לו סוף למחול שאין לו סוף. הגביע הוא כלי שיש לו בית קבול והוא משקה ומרוה, כנגד עולם הגלגלים שהם מקבלים כחות העליונים ומשפיעים כח בעולם השפל. הפרח הוא כנגד העולם השפל הזה ששם כל גדולי הארץ, צמחים ופרחים וציצים, ובא זה לרמוז כי מתוך כ"ב אותיות התורה אדם משיג שלשה חלקי המציאות, "עכ"ל.

עוד מקור לזה שמצינו שהמנורה מורה על התורה מדברי הנצי"ב (תחילת פרשת תצוה) וז"ל, "אלא הענין בכל זה דיש לדעת דאור התורה שהוא תכלית המשכן ועיקר המשרה שכינה בישראל, בא בשפע ע"י אמצעות שני כלי קודש, היינו הארון והמנורה, ונשתנו פעולותיהם, הארון בא ליעוד הדברות שבכתב וגם לצווי בקבלה בע"פ וכמש"כ לעיל כ"ה כ"ב, ועדיין אין בזה כח הפלפול והחידוש שיהא אדם יכול לחדש מעצמו דבר הלכה שאינו מקובל, ולזה הכח הנפלא שנקרא תלמוד ניתן כח המנורה אשר נכלל בו שבע חכמות וכל כחות הנדרש לפלפולה של תורה, וכל זה נכלל בכפתורים ופרחים, עד דאי' בב"ר פצ"א ר' טרפון בשעה שהיה שומע דבר מתוקן היה אומר כפתור ופרח, ושיח רבן של ישראל ללמדנו בא שמה שתלמיד ותיק מחדש דבר טוב הוא ע"י כח שנרמוז בכפתור ופרח של המנורה, ועל כן בבית שני שרבו ישיבות והעמידו תלמידים הרבה להויות דאביי ורבא שהוא התלמוד, מש"ה נתחזק כח המנורה ע"י נס דחנוכה, וע"ע להלן ל"ט ל"ז שהראיתי לדעת שמרומז גם זה בתורה, והיינו דאי' בברכות דנ"ז הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה שנא' ויקחו אליך שמן זית וגו'", עכ"ל. הרי להדיא שמנורה מורה על תורה. א"כ תקשי דמהו הקשר בין המדרש לעיל שמבואר שמנורה מורה על חובת הכרת הטוב להשי"ת.

עבודת ה' מחמת הכרת הטוב

ונראה לבאר הענין וליישב הקשר בין הני ב' ענינים, בהקדם דברי האבודרהם שכתב לבאר מדוע כל הציבור אומרים מודים דרבנן ולא שומעין מאת ש"ץ וז"ל: "כשיגיע ש"ץ למודים וכורע, כל העם שוחין ואומרין הודאה קטנה המתחלת כמו כן במודים. שאין דרך העבד להודות לרבו ולומר לו "אדוני אתה" על ידי שליח אלא כל אדם צריך לקבל בפיו עול מלכות שמים ואם יקבל על ידי שליח - אינה קבלה גמורה שיוכל להכחיש ולומר לא שלחתי. אבל בשאר התפילה שהיא בקשה, יכול לתבוע צרכיו על ידי שליח, שכל אדם חפץ בטובתו ולא יכחיש ויאמר לא שלחתי", עכ"ל. הרי מבואר מדבריו, שעצם מהותו של הודאה היינו "קבלת עול מלכות שמים", ולא די רק לומר המילים של "תודה".

ועל פי הך יסוד החובת הלבבות, כתב, שזהו יסוד היסודות בעבודת אלקים בנוי על חובת הכרת הטוב (פתיחה לשער עבודת אלקים), ורק אחר שיכיר כל הטוב אשר הקב"ה תמיד גומל לנו בכל רגע ורגע, מתוך הך הכרה יתחייב השכל לעבוד הקב"ה, שלא יתכן לעבור על רצונו אם מכיר כל השגחת השי"ת.

והאריך טובא בענין זה הסבא מקלם (חכמה ומוסר) דמצינו כמה גדולה מצות נר חנוכה, שאפילו עני בישראל חייב למכות כסותו לקנות נר חנוכה כו' קדוש היום ונר חנוכה - נר חנוכה עדיף כו' וכהנה וכהנה. וכתב וז"ל, "והנה מה כל החרדה זאת, הכל כאדם המצוה לחבירו דבר, ואמר לו לעשות קשר לסימן, שלא ישכח מה שמסר בידו וכו' וחייבו לנו לעשות קשר לסימן, להדליק נר חנוכה, לזכור הנסים שנעשו לנו בגלוי לעין כל, למען נקבל עלינו עול מלכות שמים ברצון ושמחה וכו', כמו שאמרו בפירוש (שבת כג, ע"ב) "קדוש היום ונר חנוכה, נר חנוכה עדיף, משום פרסומי ניסא", הרי מבואר כי זה ממש כקשר לזכור הדבר שמסרו לנו. נמצא כי המברך נר חנוכה כפשוטו ואינו מתבונן צורת הדברים כנ"ל, מה ישיב לשולחו דבר, הרי זה כמו שבא השליח שנמסר בידו הסימן למזכרת מיד שולחו ויאמר לו עשיתי פקודתך, ושמרתי היטב הקשר, חומר ולא צורתו, מה פנים יש בו?! אשרי מי ששומר החומר בצורתו. וזה תכלית המוסר! והנה תהלה כי זכיתי להדליק כמה פעמים נר חנוכה, ולא זכיתי לזכור הדבר שנמסר לנו להתבונן בגבורת ה' וחסדי ה', כי הוא כל יכול, רחום וחנון בלי תכלית עד שאתפעל מהנסים שנעשו אז, לקבל עול מלכות שמים ברצון וכו', אוי ואבוי לאדם שעושה מעשיו כמעשה קוף בעלמא וכו'" עכ"ל. עיי"ש בכל דבריו. ומבואר מדבריו, דהתכלית של הדלקת נרות חנוכה, והענין של פרסומי ניסא, שכל אחד ואחד יקבל עליו עול מלכות שמים.

ויש להוסיף עוד, דזהו כל עבודת ימי חנוכה. דהנה הטור מביא וז"ל (סי' תר"ע) "והיה אומר הר"מ מרוטנבורק ז"ל שריבוי הסעודות שמרבים בהם הן סעודות הרשות שלא קבעום אלא להלל ולהודות ולא למשתה ושמחה". והקשה הב"ח דהיא גופה קשה למה לא קבעום למשתה ולשמחה כמו בפורים? ותירץ הב"ח וז"ל, "ונראה דבפורים עיקר הגזירה היתה לפי שנהנו מסעודתו של אותו הרשע (מגילה יב, ע"א), ועל כן נגזר עליהם להרוג ולאבד את הגופים שנהנו מאכילה ושתייה של איסור ושמחה ומשתה של איסור וכשעשו תשובה עינו נפשותם וכמו שאמרה אסתר לך כנוס את כל היהודים וגו' ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים וגו' (אסתר ד, טז), ולפיכך קבעום למשתה ויום טוב לזכור עיקר הנס אבל בחנוכה עיקר הגזירה היתה על שהתרשלו בעבודה ועל כן היתה הגזירה לבטל מהם העבודה כדתניא בברייתא שגזר עליהן אותו הרשע לבטל התמיד. ועוד אמר להם מצוה אחת יש בידם אם אתם מבטלין אותה מידם כבר הם אבודין ואיזה זה הדלקת מנורה שכתוב בה (שמות כז, כ) להעלות נר תמיד כל זמן שמדליקין אותן תמיד הם עומדין כו' עמדו וטימאו כל השמנים וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על העבודה הושיעם ה' על ידי כהנים עובדי העבודה בבית ה' ע"כ נעשה הנס גם כן בנרות תחת אשר הערו נפשם למות על קיום העבודה ולפיכך לא קבעום אלא להלל ולהודות שהיא העבודה שבלב", עכ"ל. הרי להדיא שעיקר עבודת חנוכה הוא להתחזק בעבודת ה'.

ולפי זה מובן הייטב הקשר בין הכרת הטוב לזה שהמנורה מורה על התורה, שעיקר היסוד שהוצרך ביותר לקבל התורה, היינו להכיר כל הטובות שהשי"ת עושה עמנו, ורק אחר כך שייך לקבל התורה מאהבה.

ויש להוסיף עוד נקודה על זה, דלא סגי בלימוד התורה בעלמא. ונקדים הערה על המנורה, דהנה פי' רש"י (תחילת פרשת בהעלתך) על הקרא "בהלתך את הנרות" וז"ל, "בהעלתך - על שם שהלהב עולה, כתוב בהדלקתן לשון עליה, שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה. ועוד דרשו רבותינו, מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב", עכ"ל. הרי להדליק את המנורה צריך להעלות על מעלות כדי להגיע למקום גבוה כדי להדליק את המנורה (עי' במתני' תמיד פ"ג, מ"ט). אולם, יש להעיר דמדוע נעשה המנורה כל כך גבוהה שצריך מעלות להגיע שם להדליקו, הרי הקב"ה היה יכול לצוה שיבנה המנורה באופן שאינו כל כך גבוהה, ולא יהיה שום צורך להעלות על המעלות להגיע שם להדליקו, א"כ מדוע היתה נעשה דוקא באופן זה.

ונראה לבאר הענין דהנה תנן במתני' (אבות פ"ו מ"ד): "כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא", ע"כ. הרי שעיקר צורה של תורה הוא אך ורק ביגיעה ועמילות, ומי שכל תורתו הוא רק עם יש לו כל תענוגי עולם הזה, אין זה "דרכה של תורה".

הנה בברכת התורה, אנו מברכים: "ברוך אתה ... וצונו לעסוק בדברי תורה". וכבר עמדו כל המפרשים מדוע נקבע לשון של הברכה "לעסוק" בדברי תורה, ולא "ללמוד דברי תורה"? והביאור בלשון זה של "לעסוק בדברי תורה", שהתכלית בלימוד התורה אינו רק ללמוד ידיעת התורה, רק התכילת הוא להיות עמל ביגיעה עצומה עד אין סוף. וא"כ תקנו הלשון של הברכה דוקא "לעסוק" שזהו מהותו של המצוה להיות "עמל בתורה". ומצינו בכמה מקומות בש"ס שהגמ' למד עיקר מהותו של המצוה מלשון הברכה, ומבואר כנ"ל שזהו מהותו של המצוה, להיות עוסק בכל כחו בהתורה הקדושה, ולא רק ללמוד התורה הקדושה בלי עמילות ויגיעה רבה.

ור' ירוחם ליבוביץ (דעת תורה פרשת בחוקתי) האריך טובא לבאר הענין, שהוכיח מדברי הירושלמי שזהו עיקר התכלית של עסק התורה. וז"ל, "אם בחקותי תלכו - שתהיו עמלים בתורה". כלומר לא "ללמוד" לא "להבין" כי אם דוקא עמל, עד שאמרו בירושלמי (עין קה"ר א, יג) שנגזרה עלינו לשכוח כי אם לא היינו שוכחים לא היינו עמלים בתורה. הרי מוכרח כי כל התכלית היא רק העמל, וכל מה שהעמל יותר "יבש" - טפי מעלי", עכ"ל. עיי"ש בכל דבריו.

הטעם אם כבתה אין זקוק לה

ולפי הנ"ל יש ליישב קו' העולם, שפסק המחבר (תרע"ג): "הדלקה עושה מצוה - לפיכך אם כבתה קודם שעבר זמנה אינו זקוק לה", ע"כ. ודין זה צ"ב טובא, שהרי כל עיקר הטעם שאנו מדליקים נרות חנוכה היינו משום "פרסומי ניסא", ואם הדליק נר חנוכה, וקודם שהשלים הזמן הדלקה כבתה, מדוע אינו צריך לחזור ולהדליקו, הרי עדיין לא קיים עיקר התכלית של המצוה?

ונראה לבאר, שדין זה בא להורות על יסוד גדול, שיש מקום לטעות ולומר שכל התכלית של לימוד התורה הוא רק ללמוד למען התועלת של הידועות בלחוד, ולא למען "עמילות לשם עמילות", ועל זה גופא אנו מורים, שזהו התכלית של לימוד התורה "עמילות לשם עמילות"! כדתניא בתוספתא [הובא בהר"ש במס' פרה פ"ד מ"א] ז"ל, "שהיה רבי יהושע אומר כל הלומד ולא עמל כאיש הזורע ולא קוצר", עכ"ל. הרי מפורש בדברי התוספתא ככל הנ"ל, שהתכלית של תורה הוא העסק "עמילות לשם עמילות", ולא רק לקנות הידיעות התורה. וא"כ אפילו אם אחד עמל בתורה ביגיעה רבה, ולא עלה בידו שום הבנת התורה הרי הוא קיום מצוה מן המבחר! וע"כ המנורה שמורה על התורה, מורה שאפילו אם השתדל בכל כוחו להבין התורה ולא עלתה שום סברה נכונה בידו, הרי קיים מצות עסק התורה!

וכן מפורש בדברי הבינה לעיתים כתב (דרוש לג) ז"ל, "הטוב המוחלט בתכלית הוא, מה שיתחלף משאר התכליות, שאינם מושגים כי אם בסוף הדבר; וזה - יהיה מושג ומגיע אל התכלית ואחריתו תיכף מראשית והתחלת הדבר, הוא הטוב הגמור, כי לא יימצא אלא בעסק התורה האלהית, שתתעלה, ולכל הנמשך ממנה. ולא עוד, אלא אפילו אם בהתעסקו בה לא יוכל להשיג ממנה כלום, ולא ידע מאומה מאשר ביקש - מכל מקום, לא איבד תכליתו, וכאילו השיגו בהחלט ייחשב לו. וכן נמליץ בכוונתם, ז"ל, על צד החידוד, באמרם (פרק קמא דמגילה ו, ב): יגעתי ולא מצאתי - אל תאמין. כלומר: אם, כשיגיעת בתורה, לא יכולת למצוא בה מאומה, כי לא הגיע שכלך לעומקו של אותו דבר, או לאיזה מונע אחר - אל תאמן שהוא כן באמת שלא מצאת; כי אדרבה, מצאת הרבה, לפי שהגיעה עצמה היא המציאה, ותיחשב לך להשגת תכלית. ואולי לכוונה זו אמר דוד המלך, ע"ה (תהלים קכח, א-ב): "אשרי כל ירא ה', ההולך בדרכיו; יגיע כפיך כי תאכל, אשריך וטוב לך". ומאליו יתבאר בנקל", עכ"ל.

אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו!!

לתגובות: adebstein@gmail.com

מפרדס הכהונה / הרב גמליאל הכהן רבינוביץ, מחבר ספרי 'גם אני אודך', 'פרדס יוסף החדש' וש"ס, מו"צ בבית הוראה 'אור החכמה'

כבתה אין זקוק לה אי חיישינן לחשדא

קיי"ל כבתה אין זקוק לה (שו"ע או"ח סימן תרע"ג סעיף ב'), ויש לעיין למה לא תיקנו שידליק שוב הנר, דאי לא ידליק יחשדו אותו שלא הדליק כלל, וכמו בחצר שיש לה ב' פתחים שחיישינן לחשדא (שם סימן תרע"א סעיף ח'), ?

והנה כבר עמדו בזה הרבה מהאחרונים, כאשר יראה עיני הקורא במאמרנו ב"ה.

(א) הנה בשערי תשובה (סימן תרע"ג ס"ק ז') הביא דברי השבות יעקב (ח"ג סימן מ"ח) דאע"ג דבכבתה אין זקוק לה מ"מ צריך להניח את הנותר מנר חנוכה של שעוה או של שמן כל זמן עת ההדלקה, דאם לא יעשה כן חיישינן לחשדא שלא הדליק כלל, וראיה מדאמרינן חצר שיש לה ב' פתחים צריכה שתי נרות משום חשדא, וקשה מאי חשדא איכא שידונוהו לכף זכות ולומר דאדליק אלא שכבתה ואין זקוק לה כהסכמת הפוסקים, אלא ודאי כשלא הניח הנותר באותו מקום איכא חשדא לומר שלא הדליק כלל, עיי"ש.

(ב) בשו"ת ערוגת הבושם (או"ח סימן ר"ד) אחרי שהביא דברי השערי תשובה הנ"ל מהשבות יעקב, כתב וז"ל, ודבריו בזה תמוהים מאד, הא אם ירצה לדונו לכף זכות, בלאו הכי מצי לדונו לכף זכות בפשיטות ולומר דהדליק בפתח אחר, ועל כרחך כל ענין חשדא הוא דיחשדוהו שעשה שלא כמצותו, וא"כ אי נמי יש לתלות זכות ולומר שכבר כבתה ואין זקוק לה, מ"מ איכא חשדא, והוא תמוה מאוד.

ונראה לענ"ד ליישב שיהא דברי חכמים קיימים, על פי מה שכתב הטו"ז באו"ח (סימן רמ"ד) דהיינו טעמא דקבלנות שדה שרי' בשבת, ובקבלנות בתים אסור, אע"ג דבתרווייהו יש מקום לדונו לזכות ולחייבה, מ"מ בשדה כיון דאיכא תרי צדדים להיתרא, דהיינו באריסות או בקבלנות, וצד אחד לאיסור דהיינו ע"י פועלים, יתלו טפי בהיתרא, משא"כ בבתים כיון דליכא אלא צד א' למיתלא להיתרא, ואיכא נמי צד א' לאיסור, יתלו באיסורא.

ולפי זה ניחא שפיר דלכאורה הכי נמי מהיכי תייתי לחוש לחשדא, הא איכא למתלי לזכות משני צדדים חדא שמא כבר כבה, וקיימא לן כבתה אין זקוק לה, ותו דילמא אדליק באידך פיתחא, אלא וודאי דהך צד שכבר כבתה ליתא, דהא עכ"פ הו"ל להוציאו שם כל זמן מצוותו, וא"כ ליכא אלא צד אחד, ושפיר שייך חשדא, וא"ש בס"ד.

ובעיקר הדין נראה דאי חיישינן לחשדא בזה, לכאורה לא מהני אם מנוחי שם במקום ההדלקה, דהא מי ידע מה בחשיכה, ועכ"פ יראו שאין שם נר דולק ואתי למיחשדיה,

כבתה אין זקוק לה אי חיישינן לחשדא

אלא וודאי דמשום חשדא צריך לחזור ולהדליקה לכתחילה, ומ"מ נפקא מינה דמאי דכבתה אין זקוק לה במהדרין העושין נר לכל אחד ואחד, לא שייך חשדא כיון שרואין שם שאר נרות דולקין, אבל חידוש דינו של השבות יעקב ממה נפשך אין לו מקום אי איכא עוד נרות דולקים ליכא חשדא, ובאם לאו לא מהני ליה מידי מה שמונח שם על מקומו כדפרישית, עכ"ל.

ובהגהות מבן המחבר (של ערוגת הבושם) שם, כתב דיש מקום לדברי השבות יעקב בעיר שמדליקין אור במבואות האפילות, עכ"ד.

ג) ובספר מאורות נתן (להגאון רבי יצחק נתן קופרשטאק זצ"ל) על חנוכה, סימן מ"ג (עמוד ק"צ) הקשה על השבות יעקב שכתב שצריך להשאיר את הנותר מנר חנוכה כשכבתה, כל זמן עת ההדלקה ובוזה לא יהיה חשד, דזה ניחא רק לאותן אנשים שעוברים על יד פתח הבית ממש, שרואים את הנר הכבוי, אבל אנשים שעוברים מרחוק ודאי אי אפשר להם לראות ולהבחין כלל לאחר צאת הכוכבים שיש שם נר כבוי?

והביא שם תירוץ מחתנו הרה"ג רבי שמואל סירוטה שליט"א, דהאנשים שעוברים מרחוק ואינם רואים את נותר השמן לא יחשדוהו, שידנוהו לכף זכות ויאמרו שהדליק אלא שכבתה ואין זקוק לה, וכהסברא שכתב השבות יעקב, וכל החשש הוא רק לגבי אותם האנשים שעוברים בסמוך, ומכיון שיראו את מותר השמן לא יחשדוהו, עכ"ד.

ד) ועיין בחכמת שלמה (על שו"ע או"ח סוף סימן תרע"א) שכתב דאין לומר דכבתה ניהו דאין זקוק לה להדליק, מ"מ מחוייב להניחו במקומו ויראה הרואה שכבר מונח נר חנוכה וירגיש שכבתה, דזה אינו דא"כ גם ביש לה ב' פתחים יעשה כן ויניח לצד אחר בלי הדלקה, ויאמרו שכבר כבתה, עכ"ד.

ה) ובקונטרס נר מצוה (להגאון רבי מתתיהו זאב שצ"גל שליט"א) על פרק במה מדליקין (דף כ"א ע"ב) כתב שיש לדחות ראיה זו שהביא השבות יעקב, מחצר שיש לה ב' פתחים שחיישינן לחשדא וכו', דהרי החשד הוא גם לאלו שבזמן ההדלקה יראו שאינו מדליק שם, וא"כ אף שכבתה אינו זקוק לה, אבל כיון שיראו שאינו מדליק כלל יהיה בזה חשד, עכ"ד.

ו) ומצאתי בספר בית הלוי (מבריסק) על התורה - לחנוכה (עמוד כ"ז), שכתב בזה וז"ל, והנה לכאורה קשה להך מאן דאמר דס"ל כבתה אין זקוק לה, דמאי שנא מהא דאמרינן חצר שיש לה שני פתחים צריכה שתי נרות משום חשדא, דזימנין דחלפי בהאי ולא חלפי בהאי, ואמרי כי היכי דבהאי פיתחא לא אדליק, בההיא נמי לא אדליק, וא"כ גם בכבה לגמרי יצטרך להדליק משום חשדא, ובודאי דאין מקום לומר דהך כבתה אין זקוק לה איירי רק בהיה הנר חשוק לחודא, אבל עדיין ניכר שהיה דלוק מקודם, דודאי דכבתה כולל גם נכבה לגמרי, ואפ"ה ס"ל לרב חסדא דאין זקוק, ולכאורה היה נראה דבאמת כ"ע מודים דצריך להדליקה משום חשדא, ולא פליגא הכא רק בעיקר חיוב המצוה דר"ה ס"ל

כבתה אין זקוק לה אי חיישינן לחשדא

דמצד המצוה מחוייב לחזור להדליקה דס"ל דכן היה התקנה שיהיה דלוק כל משך הזמן כולו דוקא, ולדידיה גם בעוד הנר דלוק רק שהוא חשוך מוכרח לתקנו, דאע"ג דאז ליכא חשדא, דכל העובר רואהו ומכיר בו שהיה דלוק מכבר, מ"מ מחוייב לתקנו משום עיקר המצוה, וחיישינן שמא יפשע אז, ור"ח ס"ל דמשום עיקר המצוה אין זקוק לה, וממילא כל זמן שהוא דלוק אינו צריך לתקנו, דהא ליכא חשדא, דמינכר דמקודם היה דלוק כהוגן, אבל כשכבר כבה מודה דצריך להדליקה משום חשדא, והא דלא חייש רב חסדא דלמא יכבה לגמרי ויפשע בו, ויותר קשה לרב דס"ל דגם בשבת מדליק בהם, וניחוש שמא יכבה לגמרי ויהיה מחוייב להדליקו משום חשדא, והרי לא יהיה יכול להדליקו בשבת, גם זה ניחא כיון דלדידהו ליכא חיובא משום עיקר המצוה, רק משום חשדא לחודא, לא חיישינן בו שמא יפשע, כיון דגם אם יפשע לא עביד איסורא, דהרי אינו ודאי שיכבה, והוא רק חששא בעלמא שמא יכבה, ועוד יותר י"ל דגם בשמנים הפסולים ליכא למיחש שיכבה לגמרי, ואפשר דגם הם אינם כבים לגמרי, רק שנעשה אח"כ אורם חשוך וכקרוב לכבות, וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשנה הטעם של פסולי שמנים שיהיה אור הנר חשוך וחלוש, הרי דלא כתב כלל החשש דיכבה לגמרי, ומשום הכי מאן דס"ל כבתה אין זקוק לה משום המצוה, כשנעשה חשוך אינו צריך לתקנו כלל.

אמנם צ"ע דברי הפוסקים שסתמו דבריהם וכתבו דאין זקוק לה, ולא כתבו דבכבה לגמרי יצטרך להדליקה משום חשדא, עכ"ל.

ז) בספר "מצות נר איש וביתו" (להגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א), על חנוכה, בירורי הלכה סימן י"א (עמוד שט"ו), תירץ וז"ל ... אולם לפי מה שכתבנו ... הענין יבואר היטב, דיש הבדל גדול בין כבתה לשני פתחים, אצל שני פתחים הרי יש לו חיוב מדינא עכ"פ על פתח אחד, ואז קבעו חז"ל דמשום חשדא מחוייב להדליק לא רק בפתח אחד אלא גם בפתח השני, כי חז"ל הרחיבו את החיוב העיקרי והעמידוהו גם לפתח האחר, ואין זה חיוב חדש, אבל בכבתה למ"ד אין זקוק לה, הרי כבר קיים מצות הדלקת נרות חנוכה, וחיובו כבר פקע ונגמר, ואם היה מדליק משום חשד הרי היה זה אז חיוב חדש, וחז"ל לא קבעו חיוב חדש משום חשדא, ולכן סתמו הפוסקים דכבתה אפילו לגמרי אינו זקוק לה.

ענין זה יכולים אנו ללמוד גם מדברי הכלבו (סימן מ"ד), והאורחות חיים (סימן י"ג) שכתבו דהמדליק בשני פתחים אינו מברך אלא ברכה אחת, דכיון שבירך בפתח אחד, הברכה קאי גם על הפתח השני, ולכן לא מברך, הרי רואים אנו במפורש דחכמים הרחיבו את החיוב לשני הפתחים. עכ"ל.

וכעין זה תירץ בספר מאורי המועדים (למורינו הגאון רבי משולם דוד הלוי סאלאווייציק זצ"ל) על חנוכה (עמוד קצ"ב) וז"ל, י"ל דמה דמחויב להדליק מי שיש לו ב' פתחים, אין זה דינא שכדי לצאת ידי החשד צריך להדליק בכדי שלא יחשדוהו, אלא דהוא דין מעיקר מצות וחיוב הדלקה דקבעו חכמים מקום ומצות הדלקה באופן שלא יהא כלל חשד. ולכן בב' פתחים חלה עליו חובת הדלקה בכל דיניו בב' הפתחים, כיון שהוא מעיקר חובת

כבתה אין זקוק לה אי חיישינן לחשדא

הדלקה. וא"כ אין דין זה שייך לסוגיא דכבתה אין זקוק לה, דלהך מ"ד דאין זקוק לה, גם אם כבתה הרי קיים מצות הדלקה. ומהיכי תיתי שיתחייב במצות הדלקה שוב מפני החשד, עכ"ל.

וכן תירץ בקונטרס נר מצוה (הנוכח לעיל), וז"ל, דטעמא דחשד אין זה סיבה בפני עצמה להדלקת הנר, אלא דמשום זה חייבו חז"ל כל פתח, ואף דהבית הזה כבר הדליק, אבל החיוב חל על כל פתח ופתח, אבל אחר שכבר הדליק בפתח זה וקיים בה מצות הדלקה, אין החשד סיבה לחייבו בהדלקה שנית, אחר שכבר נתקיים בפתח זה מצות הדלקה, עכ"ל.

וכתירוץ זו תירץ כבר בחכמת שלמה על שו"ע או"ח (סוף סימן תרע"א) וכתב שהוא נכון בסברא, עיי"ש.

ח) בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא תנינא ח"ב סימן ע"א) כתב וז"ל ... ומה שכתב שם הרב השואל לתמוה על מה דכבתה אין זקוק לה, ולמה לא נחוש לחשדא שמי שיעבור ויראה, יחשוב שלא הדליק כלל, וכמו דחשו לב' פתחים.

והגאון נדחק לפענ"ד באמת מצד חשדא ראוי להחמיר ולהדליק שנית רק שמצד המצוה אם כבתה אין זקוק לה, ומכל מקום מותר להדליק בשמנים דאין לחוש שמא יטה כיון דמצד הדין כבתה אין זקוק לה, ורק משום חשדא איכא, ופשיטא דבשביל חשדא לא ימלט מלהדליק אם אין לו שמן אחר, ומשום חשדא לא יעבור על מצות נר חנוכה, וגם בודאי לא יטה בשביל זה לעבור על איסור שבת.

ובלאו הכי נראה לפענ"ד דאין מקום לחשדא דהרואה שכבה יחשוב שמא לא הדליק עדיין דיש לו שהות להדליק, ובלילה השניה יראה שמדליק, משא"כ כאן דהרואה יראה שבכל לילה אינו דולק, אבל כבתה הוא מקרה והמקרה לא יתמיד, ובלילה אחת לא יחשדנו דיאמר שסופו להדליק עוד, ואם יראה שנדלק ומכבה בוודאי לא יחשדנו שכבהו במזיד רק תולה שבשוגג נכבה, עכ"ל.

ט) ובספר מאורות נתן (הנוכח לעיל) הקשה על תירוץ הראשון שהביא השואל ומשיב, דבאמת מצד חשדא ראוי כן להחמיר ולהדליק שנית, רק שמצד המצוה אם כבתה אין זקוק לה, ע"כ. דא"כ מדוע לא נזכר בפוסקים שראוי להדליק שנית משום חשדא.

ועל תירוץ השני שכתב השואל ומשיב, דאין מקום לחשדא דהרואה שכבה יחשוב שמא לא הדליק עדיין דיש לו שהות להדליק, הקשה המאורות נתן (הנ"ל) דא"כ חצר שיש לו שני פתחים ג"כ נימא הכי, ועוד הקשה דמי שעובר בסוף זמן ההדלקה ויראה שלא דולק נר חנוכה יבוא לחשדו שלא הדליק כלל, עכ"ד.

י) ומה שהקשה המאורות נתן על תירוץ השני של השואל ומשיב, דא"כ חצר שיש לו שני פתחים ג"כ נמי הכי, נראה לתרץ בס"ד לפי דברי השואל ומשיב בעצמו שכתב, דהטעם שלא חושד כשכבתה, דבלילה השניה יראה שמדליק, ומשא"כ בחצר שיש לה ב'

כבתה אין זקוק לה אי חיישינן לחשדא

פתחים הרואה יראה שבכל לילה אינו דולק, אבל כבתה הוא מקרה והמקרה לא יתמיד, ובלילה אחת לא יחשדנו דיאמר שסופו להדליק עוד, עכ"ד. ולפי זה לא קשה מידי, דהרי בחצר אם יעבור כל יום יחשדנו ולא יתלה שסופו להדליק עוד, דדוקא בלילה אחת אינו חושד ותולה שסופו עוד להדליק וכנ"ל, ודו"ק.

יא) בקובץ "מבקשי תורה" (כרך ד'-י"ח, כסלו תשנ"ו, עמוד ט"ז אות י"ז) הובא ששאלו למרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שאלה זו, למה כבתה אין זקוק לה, והרי צריך להדליק מפני החשד, והשיב הגרש"ז, דהאי דינא שצריך להדליק מפני החשד הוא רק בעומד ורואה מתחילת זמן ההדלקה, ואינו רואה שמדליק בעל הבית נר חנוכה, בהא חיישינן לחשדא, אבל מי שהגיע אחר זמן ההדלקה ואינו רואה שהדליקו הנרות, עליו להעלות על דעת שנכבו הנרות, ולא הוצרך בעל הבית להדליק נרותיו שוב דכבתה אין זקוק לה, עכ"ד.

יב) בספר באר שמעון (להגאון רבי שמעון מנואל שרייבער שליט"א), על סוגיות דנר חנוכה סימן תרע"א סעיף ח', כתב וז"ל:

והנה שמעתי להעיר דכיון שתקנו חכמים הדלקה משום חשדא וכנ"ל, יש עוד טעם להצריך לחזור ולהדליק אף דכבתה אין זקוק לה, שאין לך חשדא גדולה מזו שאין לו נר דולקת תוך השיעור של חצי שעה. אמנם לכאורה קשה לומר כן, דהרי הרשב"א והרמ"א לא ס"ל כן כיון שכתבו שאין זה אלא חומרא, ואף להב"ח ומהרש"ל אין זה חיוב רק מצוה וכנ"ל, ואילו להטעם של חשדא היה זה חיוב.

אלא נראה שלא שייך כלל טעם של חשדא בנוגע לדין כבתה אין זקוק לה, דכיון שעשה מעשה הדלקה יצא מכלל חשדא, שהרי זהו ההלכה שכבתה אין זקוק לה, ואין לחשדו שלא הדליק אלא אמרינן שהדליק וכבתה, ורק בציור שיש לו שני פתחים ולא הדליק כלל בפתח אחד יש בזה משום חשדא מחמת ההולכין בצד זה וחושדין אותו שלא הדליק כלל.

ותדע דאם נימא דיש בכבתה משום חשדא, א"כ אף להצד בגמ' דף כ"א: דהחצי שעה הוא לשיעורא ויכול להדליק גם אח"כ כדמבואר בתד"ה דאי לא וכו' ובראשונים (אלא שעיקר מצותה הוא תוך החצי שעה כמ"ש ה"ה פ"ד ה"ה מדברי הרשב"א), נימא דע"כ צריך להדליק בתחלת הזמן משום חשדא, אלא משמע דכל שלבסוף הדליק כהלכה אין בזה משום חשדא, וממילא כמו כן לענין כבתה אינו זקוק לה אין בזה עוד משום חשדא כיון שהדליק כהלכה, ורק בלא הדליק כלל בפתח אחד יש בזה משום חשדא וכנ"ל, עכ"ל.

וכעין זה תירץ בספר שיח שדה (להגאון רבי אבישי גלער שליט"א), עה"ת והמועדים (עמוד ש"ז) וז"ל, ואפשר לחלק דבכל מקום שכבר הדליק ויכלו אנשים לראות וממילא היה יוצא מידי החשד, לא מחויב לחזור ולהדליק, דאי לא תימא הכי אין לדבר סוף

כבתה אין זקוק לה אי חיישינן לחשדא

דתמיד כשיכבה הנר יהיה מחויב לחזור ולהדליקו דאולי יעבור אדם שלא עבר שם קודם לכן ולא ראה שהדליק, ובאמת כבתה אין זקוק לה דכבר יצא ידי חשדא, משא"כ חצר עם שני פתחים צריכה שתי נרות, דבפתח השני מעולם לא יצא ידי חשדא. עכ"ל.

(יג) בספר יציב פתגם (ילקוט פרפראות על דרך הפלפול מהגה"ק מצאנז-קלויזנבורג זצ"ל) על חנוכה (עמודים נ"ט-ס') כתב וז"ל:

...בשערי תשובה (סימן תרע"ג ס"ק ז' הביא מהשבו"י ח"ג סי' מ"ח) דאע"ג דאין זקוק לה, מכל מקום צריך להניח את הנותר מנר חנוכה של שעה או של שמן כל עת זמן ההדלקה, שאם לא יעשה כן חיישינן לחשדא שלא הדליק כלל עיי"ש, נמצא לפי זה דבכבתה יצטרך לשמור הנר בחוץ שלא יפילנו הרוח ושיהיה עומד במקומו, אמנם יש לדון בזה ולומר דאי איכא חשדא לא יועיל מה שיהיה שמן בחוץ, דמה זה שייך לקיום המצוה, ודייקא בהדלקת השמן שהרואה יראה שדולק הנר יסור החשד, ובאמת ששם בשבו"י בעצמו פקפק בזה ע"ש.

ובזה יבואר הלשון כבתה אין זקוק לה, דלא קאמר אינו מדליקה, אלא שמלשון אינו מדליקה היה נראה דרק לחזור ולהדליק אינו צריך, אבל צריך להשגיח על הנר והשמן שיהיה במקומו, וקא משמע לן שאין זקוק לה כלל, שאינו צריך אפילו לילך לפתח ביתו בחוץ ולהשגיח שיהיה השמן במקומו, ודו"ק, עכ"ל.

(יד) בקרבן נתנאל על הרא"ש מס' שבת סימן י' (אות י') כתב וז"ל, יש מקשין הא על כרחך צריך לומר לרב הונא דחייש לחשדא, כבתה זקוק לה נמי מהאי טעמא דאי תו לא אדלקי יחשדו לו שלא הדליק כלל, אלא דרב הונא לטעמיה דס"ל כבתה זקוק לה, והרמב"ם פסק להא דרב הונא (פ"ד מהלכות חנוכה ה"י), ופסק כבתה אין זקוק לה (שם ה"ה).

ונראה ליישב דבשבת דרכן היה להניח הנר על פתח החצר אפילו לאחר שכבה, מהא דפרק כירה דף מ"ה (ע"א) דמבעיא ליה מהו לטלטולי שרגא דחנוכה מקמי חברי בשבת, א"כ הא דאצטריך רב הונא להדליק בשתי רוחות משום לתא דשבת, כשחליף להאי פתחא דלא אדליק, ולמראה עינים ישפוט כיון דלא מצא שם עומד נר כלל ש"מ דלא אדליק, משא"כ נר שכבה אף שאין זקוק לה, מ"מ ידון אותו לכף זכות שכבה וכבתה אין זקוק לה, וכבר לקח הנר מפתח החצר כי כן דרכם בחול, עכ"ל.

בקובץ "באר החיים" ויזניץ אשדוד (ג' כסלו תשנ"ח) כתב הגאון רבי אריה וייס שליט"א, וז"ל (בעמודים קפ"ג - קפ"ד), חזינא בשו"ת שבות יעקב (הנ"ל) שהעלה דאף דקיי"ל כבתה אין זקוק לה, מ"מ צריך להניח הנרות באותו מקום עד סוף זמן הדלקתן, דאם יטלנו משם מיד, איכא למיחש לחשדא, כדאשכחן בחצר שיש לה ב' פתחים, וסיים שזהו ראייה שאין לה תשובה כלל. יעו"ש.

כבתה אין זקוק לה אי חיישינן לחשדא

והעתיקוהו סתמא השערי תשובה (הנ"ל), ועוד אחרונים, מיהו בקרבן נתנאל (פ"ב דשבת סי' י' אות י') כתב בפשיטות דאף לרב הונא דקאמר האי דינא דחצר שיש לה ב' פתחים, אינו צריך להניח הנרות במקומם לאחר שכבו, והא דחייש לחשדא הוא רק משום לתא דשבת, דאז ודאי שייך חשדא, דאי אפשר לטלטל משם הנרות בשבת לאחר שכבו משום מוקצה. עכת"ד.

אולם לפי מה שנבאר בדברינו דחשש חשדא אינו אלא על רגע ראיית הפתח, שיכנס בו מיד רוח קנאה לחושדו בכך בלי התבוננות וישוב הדעת, אם כן יובן שפיר דעת בעל שבות יעקב, דאף בימות החול גופא שייך חשדא בדבר זה, דאם כבר יתבוננו הרואים ללמד עליו זכות שהדליק נר חנוכה וכבתה, כבר יהיה להם עוד הרבה לימודי זכות על זה, שהדליק בפתח השני, או בענין אחר, אבל רב הונא שכן חשש לא סמך על זה כי חשש שלא יתבוננו בדבר וכאמור.

ברם עדיין יש להעיר על מה שהעתיקו האחרונים בפשיטות הוראת בעל שבות יעקב, דכבר נתבאר דבזמנינו לא שייך כלל חששא דחשדא, בין לענין חצר שיש לה ב' פתחים, ובין לענין נר שכבתה, אפילו להנוהגים להדליק בחוץ, כיון דישנם אפילו מיעוט אנשים אשר מדליקים בפנים ממש, מיהו למעשה לענין כבתה, אף אי נימא דאין צריך להניח הנרות מצד חשדא, הרי כתב המגן אברהם (סימן תרע"ג ס"ק י"ב) דלחומרא ראוי לחזור ולהדליקה בכל ענין. עיי"ש. עכ"ל.

טו) ושאלתי למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, בזה הלשון, קיי"ל כבתה אין זקוק לה (שו"ע או"ח סימן תרע"ג סעיף ב'), ולמה אין חשש של חשדא שיחשדו אותו שלא הדליק, וכמו שחיישינן בחצר שיש לה ב' פתחים לחשדא (שבת דף כ"ג ע"א, שו"ע או"ח סימן תרע"א סעיף ח')? והשיב לי הגר"ח שליט"א, בזה"ל, כיון שהדליק אין חשדא, עכ"ל.

שוב שאלתי להגר"ח שליט"א, בזה הלשון, חצר שיש לה ב' פתחים צריך להדליק בשתייהן נר חנוכה משום חשדא (שם), ולכאורה למה יש חשד, והא איכא למימר שהדליק וכבר כבתה ואין זקוק לה? והשיב לי בזה"ל, כבתה לא שכיחא, עכ"ל.

טז) ובספר נטעי גבריאל על הלכות חנוכה (פרק ל"ז סעיף י"ח) כתב שאף דקיי"ל כבתה אין זקוק לה, מ"מ צריך להניח המנורה במקום שהדליק כל זמן שיעורה שהיא חצי שעה, אכן בזמן הזה שמדלקין בפנים וליכא חשדא רק מאנשי ביתו, אין צריך ליזהר בזה, עכ"ד.

יז) והנה ידידי היקר הגאון רבי אברהם דבדה שליט"א, מח"ס ביכורי אביב, וש"ס, הוסיף בזה, וזה לשונו: לכבוד ידידי הרה"ג ר' מרדכי שבת שליט"א (מח"ס משיב חיים) בענין השאלה שנדברנו בה אמאי בכבתה אין זקוק לה לא חיישינן לחשד שיאמרו דלא אדליק, כמו שמצינו בחצר שיש לה ב' פתחים דחיישינן לחשד. ושנינו כאחד ענינו ואמרנו, דשאני הכא דהרואה בעיניו יחזה המנורה במקומה עומדת ושמן בתוכה ופתילה על ראשה וא"כ בטל החשד, ושוב שללתי תירוץ זה כיון דלא מצינו דין בכבתה אז"ל

כבתה אין זקוק לה אי חיישינן לחשדא

שיצטרך להשאיר המנורה על מקומה ובודאי יכול להכניסה לביתו וא"כ שוב קשה למה לא חיישינן לחשד.

ולכן תירצתי תירוץ חדש דכל החשד הוא בזמן ההדלקה ממש ולא לאחמ"כ ולכן בשני פתחים מי שעובר בזמן ההדלקה ורואה שבעה"ב לא מדליק או' מדלא אדליק בהא, בהא נמי לא אדליק, אבל גבי כבתה אינו זקוק לה ולחשד לא חיישינן שכבר עבר זמן ההדלקה ולא מצינו לחז"ל שיהיו חוששין לחשד בזמן זה דכל החשד (בב' פתחים) הוא בזמן ההדלקה דווקא וכנ"ל.

ושוב ראיתי דבר פלא בס' שערי תשובה בדין כבתה אז"ל (תרע"ג ס"ק ז') שהביא מהשבות יעקב (ח"ג סי' מ"ח) דאע"ג דאינו זקוק לה צריך להניח את הנותר מהנר שעוה או שמן כל זמן עת ההדלקה דאם לא יעשה כן חיישינן לחשדא דיאמרו דלא הדליק כלל וראיה מחצר שיש לה ב"פ דחיישינן לחשדא וא"ת לידנוהו לכף זכות דהדליק, וכבתה, וקי"ל כבתה אז"ל, אלא ודאי כשלא הניח הנותר באותו מקום איכא חשדא לומר שלא הדליק כלל. עכ"ד השבו"י, והשע"ת מביא אותו בשתיקה וניכר שמסכים עמו בדין דמותר הנר או השמן על מקומו יעמוד ולא יטלנו משם כל זמן המצוה.

ולפי"ז הקושיא ליתא, דבאמת חיישינן לחשד ומפני זה אומרים לו דמותר הנר או השמן ישאירנו במקומו שלא יבוא לידי חשד הא בלא"ה נכנס בבעיה דחשד.

ובאמת, קצת פלא לחדש דין כזה אחרי דחז"ל אמרו כבתה אז"ל ולא אמרו ישאירנו במקומו מפני החשד ורק בב' פתחים הזכירו חששא דחשד אבל כאן לא הזכירוהו ולא עלתה על לשונם.

והן אמת שליבי היה מהסס במה שתירצתי שכל החששא דחשד היינו דוקא בשעת ההדלקה ממש ולא לאחמ"כ כנ"ל.

אמנם מצאתי און לי בדברי החכמת שלמה (בדין חצר שיש לה ב"פ) שכתב בין דבריו וז"ל: ועיין מ"ש בחיבורי על או"ח משנת תקצ"ט בסי' תרע"ז והעלתי דדווקא בשעה שמדליק נר חנוכה מחוייב להדליק בשניהם אבל אם כבר משך ידו מנר חנוכה וסילק אינו מחוייב עוד להדליק בפתח הב' עי"ש בטעמו כי טוב בעזה"י והוכחתי זה מן הש"ס ע"ש ודו"ק עכ"ל.

מבואר בדבריו כפי שכתבנו דכל החשש דחשדא הוא רק בזמן ההדלקה ממש ולא לאחמ"כ, עד כדי שהוא פוסק לדינא שאם כבר משך ידו מנ"ח וסילק שוב בטל ממנו החיוב להדליק בפתח הב' דכבר בטל הטעם דחשדא ויותר לא אמרינן דהרואה או' מדלא אדליק בהא, בהא נמי לא אדליק, דכל החשש שיאמר כן הוא על שעת ההדלקה ממש וזו כבר נסתלקה הלכה לה.

עוד אפ"ל החילוק בין ב"פ דחיישינן לחשד לבין כבתה אז"ל דלא חיישינן לחשד, הוא דהיכא דהספק שקול לא חששו חז"ל לחשדא דבני אדם, ולכן בכבתה אין זקוק לה העובר

כבתה אין זקוק לה אי חיישינן לחשדא

אומר שמא הדליק שמא לא הדליק ובספק שקול כה"ג לא חוששים חז"ל לחשד (וכהא דביהכ"נ דיש לה ב' פתחים דשמא יכנס בפתח הב' ולא יבטל מעליו עמ"ש, כמו שכ' הב"י בתי' ראשון והיינו דע"י דבתפילה איכא קבלת עמ"ש הוי אף בשני פתחים רק ספק שקול ולא נוטה אל השלילה יותר מהחיוב וכן מה שתי' בתי' ב' דבנ"ח איכא הפסד ממון משא"כ בתפילה זה אומר דאף שיש כאן ב"פ הספק שקול ואינו נוטה לשלילה טפיו), וכהא דמסכת ע"ז יב. בדרך המיוחדת לע"ז חכמים אסרו לעבור בה אבל אם אינה מיוחדת לע"ז ונמצא הספק שקול בכה"ג לא אסרו לעבור בה ולא חששו לחשד עי"ש.

משא"כ בחצר שיש לה ב' פתחים אין הספק שקול אלא הוא נוטה לצד השלילה דהעובר בצד זה שלא מדליק אומר כאן ודאי לא מדליק עיננו הרואות, בפתח השני שמא מדליק שמא לא מדליק, א"כ הוא דן אותו ברובו להיותו מסוג הללו שאינם מדליקים ובחשד כה"ג חייבוהו חז"ל להדליק לצאת מהחשד.

ומסתבר שזה כוונת הש"ס באומרו "מדלא אדליק בהא, בהא נמי לא אדליק". ורבים תמהו למה לי אריכות לשון זו דמי לא ידע מאי חשד איכא. ולפי האמור כיוונו חז"ל בזה ליישב האמור מאי שנא חצר שיש לה ב"פ מכבתה אז"ל.

שוב מצאתי בחכמ"ש (ס"ס תרע"א) שכתב וז"ל: ולפי"ז נ"ל דין חדש דמ"ש בש"ס ופוסקים בחצר שיש לו ב' פתחים ידליק בשניהם היינו אם שניהם שוים פתוחים לרה"ר דצד שניהם שוה אבל אם צד אחד פתוח לרה"ר במקום דשכיחי רבים טובא וצד אחד פתוח למקום דלא שכיחי רבים כולי האי כדרך שמצינו בכמה רחובות ושווקים דבצד אחד יש רבים מצויים ובהשוק השני לא דרכו רבים כולי האי, בזה א"צ להדליק אלא בפתח הפתוח למקום דשכיחי רבים טובא ובזה לא שייך לומר דמדבהא לא אדליק בהא נמי לא אדליק דהרי מסיק הש"ס דלא חיישינן לחשדא דבני עלמא רק לחשדא דבני מתא א"כ הם ידעו דבצד השני שכיחי רבים יותר מכאן, ולכך טפיו מסתבר להדליק שם ולא כאן מלעשות להיפוך וסיים וז"ב ונכון לדעתי לדינא עכ"ל.

מבואר בדבריו דאף בשני פתחים היכא דיש סברא נכונה לתלות דלא מנע עצמו מלהדליק נ"ח, בכה"ג מדליק רק בפתח אחד וא"צ להדליק בשני. והיינו כנ"ל דבכה"ג אין הספק נוטה לצד השלילה כמו בסתם חצר שיש לה ב' פתחים דדוקא אז חייבוהו חכמים להדליק בשניהם מפני שהספק נוטה לשלילה משא"כ הכא.

ועוד שמעתי בזה תי' אחר מהרה"ג ר' בנימין גליק שליט"א, והוא על דרך דיו לבא מן הדין להיות כנידון דמה שמצינו לחז"ל בחצר שיש לה ב' פתחים שחייבוהו להדליק בשניהם מפני שמהות מצות הדלקת נ"ח היא באופן כזה שלא ישאר חשד כלל ולכן מי שיש לו ב"פ מעיקר מצותו הוא שידליק בשניהם משא"כ בכבתה אין זקוק לה את עיקר מצותו קיים ומהיכא תיתי לחייבו שוב חיוב חדש.

כבתה אין זקוק לה אי חיישינן לחשדא

ושור' לידידי בספרו גם אני אודך (ח"א סי' ע"ד) שהביא שכן תי' הגאון ר' משולם דוד סאלוויצ'יק (שליט"א) [זצ"ל], בס' מאורי המועדים, ועוד הביא שם שכן תי' בס' נר מצוה ועוד. ובהמשך דבריו (אות ט"ו) כתב ששאל שאלה זו להגר"ח ק והשיב לו בזה"ל "כיון שהדליק אין חשדא", עכ"ל. וכפה"נ כוונתו לתירוץ האמור דלא מצינו לחז"ל שמפני החשד יחייבוהו חיוב נוסף אחר שיצא יד"ח מצוותו רק מה שמצינו הוא שמפני החשד יוסיפו לו פרט בעיקר חיובו הראשון. וזה שהשיב הגר"ח "כיון שהדליק אין חשדא", היינו בכה"ג שיצא ידי מצוותו לא ראינו שחוששים שוב לחשדא.

ועוד כתב שם בס' גם אני אודך דשוב שאל להגר"ח ק למה בחצר שיש לה ב"פ צריך להדליק בשתייהם משום חשדא והא איכ"ל שהדליק וכבר כבתה. והשיבו "כבתה לא שכיחא" עכ"ל. ובאמת זה יכול להוות תירוץ נוסף לשאלתנו למה בכבתה אז"ל לא נחייבו להדליק שוב מפני החשד, דיש לומר זה שיכבה הנר דבר לא שכיח כ"כ הוא כמו שיהיה חצר שיש לה ב' פתחים, וכיון שכן מילתא דלא שכיחא לא גזרו בה רבנן כיון דמעיקר הדין כבתה אין זקוק לו לא גזרו רבנן מפני החשד לחייבו להדליק שוב משא"כ חצר שיש לה ב"פ דבר מצוי הוא וגזרו בו מפני החשד שיש בו.

ועלה על לבי לעורר שמא ואולי בחצר שיש לה ב"פ וכבר הדליק בפתח שרגיל ליכנס ולצאת בו ואח"כ הלך והדליק גם בהפתח השני והנה קרה ובהפתח השני כבו הנרות כולם, אולי נאמר כיון שכל חיוב ההדלקה שלו בזה הפתח השני הוא משום חשדא דבני אדם א"כ עתה כשכבו הנרות יצטרך לחזור ולהדליקם לסיבת החשד דאע"פ דבעלמא בכבתה אמרינן אינו זקוק לה ולחשדא לא חיישינן כאן שאני, דכיון שכל ההדלקה בפתח זה היא לסיבת חשש חשדא כיון שכן כל עוד שיש כאן עדיין חשדא יצטרך שוב להדליק ואע"פ שכל החילוקים שכתבנו לעיל בין כבתה אז"ל לחצר שיש בה ב"פ עדיין קיימים ומה שנאמר שם נאמר כאן, בכל זאת לפי מה שחילקנו ואמרנו שבחצר שיש לה ב"פ הספק נוטה יותר לשלילה משא"כ בכבתה אז"ל, מפני שהספק שקול ובכה"ג לא חששו חז"ל לחשדא א"כ לפי חילוק זה יש לומר דבכה"ג עדיין הספק נוטה לשלילה דהעובר ברוח זאת רואה דלא אדליק ועל הצד השני דן אותו בספק וא"כ נוטה הרואה בחשבוננו לשלילה טפי וכיון שכן עדיין סיבת החיוב בחצר שיש לה ב"פ קיימת ועודנה שמחמתה יתחייב להדליק שוב. וע"ז י"ל דעם כל זאת עדיין לא ראינו לחז"ל שיחששו לחשד במקום שכבר יצא יד"ח מצוותו ורק ראינו שמפני החשד יוסיפו לו פרט נוסף בעיקר חיובו וזה את עיקר חיובו יום זה כבר קיים.

ואבי מורי הי"ו שלל מעיקרא כיוון זה ואמר בזה"ל: "יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא" בסתם נר חנוכה תאמר כבתה אין זקוק לה ובמה שחייב בו רק מצד החשד בלבד בו תאמר זקוק לו להדליקו שנית אתמהה. אבל לענ"ד עדיין היה מקום לומר זאת כיון דכל מהותו של נר זה הוא לצד החשד ובסיבתו בא, וכיון שכן הו"א דכל עוד דלא סר החשד

כבתה אין זקוק לה אי חיישינן לחשדא

לא יצא בו, אם לא הנ"ל דכיון דקיים מצוותו יום זה בשלימות לא מצינו לחז"ל שיחייבוהו מפני החשד לחזור לקים מצותו כנ"ל.

ובס' בית הלוי עה"ת בסופו בעניני חנוכה חידש חידוש עצום במחלוקת רב הונא ורב חסדא בדין כבתה זקוק לה או אין זקוק לה, דר"ה ס"ל זקוק לה דמצד המצוה מחוייב לחזור ולהדליקה דס"ל דכן היתה התקנה שיהיה דלוק כל משך הזמן כולו דווקא ולדידיה גם בעוד הנר דלוק רק שהוא חשוך מוכרח לתקנו דאע"ג דאז ליכא חשדא דכל העובר מכיר בו שהיה דלוק מכבר מ"מ מחוייב לתקנו משום עיקר המצוה, ור"ח ס"ל דמשום עיקר המצוה אין זקוק לה ומשו"ה כ"ז שהוא דלוק אפי' מעט וחשוך א"צ לתקנו דליכא חששא, דמינכר דהיה דלוק כהוגן מקודם, אבל כשכבר כבה מודה דצריך להדליקה משום חשדא וכל הא דאז"ל היינו מצד עיקר המצוה אבל מצד חשדא מודה דחייב לחזור ולהדליקה. עכ"ד. והוא פלא. וגם הבית הלוי עצמו הרגיש הקושי דהפוסקים סתמו לא כן, רק כבתה אז"ל לגמרי וא"צ לחזור ולהדליקה כלל.

[והנה במהות חששא – דחשד בנ"ח] ראיתי בס' ברכת אברהם (ארלנגר) ביאר מ"ט חששו חכמים בנר חנוכה לחשד כ"כ, דלכאורה כל אדם יש לו חזקת כשרות ואם לא הדליק כאן בחזקת שהדליק בצד השני וכ"ש במילתא דעבידא לגלויי שאפשר לראות, בודאי לא יעשה כן, גם מה עם מצות בצדק תשפוט עמיתך, ועוד כאן אין ריעותא לפנינו.

וביאר עפ"י מה שמצינו חומרא גדולה בעניני מראית העין עד שאמרו (שבת קמו:): כל מה שאסרו חכמים מפני מראית העין אפי' בחדרי חדרים אסור ונראה שמה שהחמירו בזה הוא משם דעי"ז שסוברים שאדם עובר עבירה, הרי עבירה זו נעשית קלה בעיני הבריות שרואים שאחרים מקילים בה וכגדר חילול השם, העבירה החמורה, שנחשב כמחטיא אחרים שילמדו ממנו לזלזל באיסור, עי' רש"י יומא (פו).

ולפי"ז אומר הברכ"א י"ל דמחמת חומר ענין של פרסומי ניסא עד שאמרו שמוכר כסותו באין לו מה יאכל עי' ברמב"ם (פ"ד הי"ב). ובגמ' (שבת כג:). עוד אמרו נר חנוכה עדיף מקידוש היום משום מעלת פרסומי ניסא. לכן החמירו בזה לחוש לחשש רחוק, פן יגרום צד החשד, להחליש מעלת פרסומי ניסא לכבוד שמים. וסיים ועדיין צ"ע. ובאמת היטיב לבאר תוקף החשש שחששו חז"ל לחשד במצות נר חנוכה ודפח"ח.

ועוד כתב שם דעל דרך זה יש מקום ליישב גם קושיית הבית יוסף (סו"ס תרע"א) מה שהקשה מברכות מהא דביהכ"נ דיש לה ב' פתחים והוא נפלא ועי"ש עוד מש"כ הב"ח והמג"א ס"ק י"ב והפר"ח.

ויש לעיין לפי מה שכתבנו לעיל שכל החשד הוא בזמן ההדלקה דווקא ולא לאחר מכן וכפי שהוכחתי מהחכמת שלמה, האם בזמננו שהעולם חלוקים בזמן ההדלקה כבר בטל הדין דחצר שיש לה ב"פ דבעי להדליק בשניהם דכיון דחלוקים בזמן ההדלקה יש לומר דלמא מדליק אח"כ וכדוגמת מה שכתב הטור בשם בעל התרומה שהאידנא שמדליקין

כבתה אין זקוק לה אי חיישינן לחשדא

בפנים אין צורך להדליק גם בפתח השני משום חשד כיון דאינו היכר אלא לב"ב והם יודעים וכו'. וכה"ג כאן בטל החשד.

עוד יש לעיין, אשכנזי שיש לו ב' פתחים האם יוכל לצאת יד"ח במה שידליק אחד מבניו בפתח השני או שהוא דין על בעה"ב להדליק בשניהם ואינו נפטר בכה"ג.

עוד יש להשית עין העיון על כמה פרטים אחרים האם בהפתח השני שמדליק בו מפני החשד יש מעלת ההידור להיות מוסיף והולך כמספר הימים או"ד כיון שהכל לסיבת החשד דווקא, אין כאן ענין דהידור כלל.

וכן האם "ברכת הרואה" יוכל לברך הרואה נרות הללו הדלוקים בפתח השני או"ד כיון שהם לסיבת החשד אין שם נרות חנוכה עליהם. ואבי מורי הי"ו אמר לי דכה"ג מצינו בפוסקים דיש מהם סבירא להו דאין לברך 'ברכת הרואה' על הנר שכבר עברה מצותו (חצי שעה) דכיון דיכול לכבותו תו לא יכול לברך עליו ואין שם נר חנוכה עליו ואולי כה"ג הכא. וכן האם אמרינן בזה מצווה בו יותר מבשלוחו או"ד לא.

וראיתי בשם הליכות שלמה (חנוכה פי"ג הע' 52) דבהדלקה מפני החשד א"צ להדליק אלא נר אחד, ובלבד שיהא ניכר שהדליקו לשם חנוכה, ובאמת הוא פלא מצד שאין היום מי שנוהג להדליק רק נר אחד, וגם בשו"ע סי' תרע"ב ס"ב לא הזכיר הא דמעיקרא סגי בנר איש וביתו [ועין אבי עזרי הל' חנוכה שתמה בזה על הטור והשו"ע שלא הזכירו כלל הא דנר איש וביתו עי"ש מש"כ בזה] וא"כ אינו ניכר שהוא של חנוכה. ועוד אי ת"ח הוא ממנו ילמדו וכן יעשו שלא להדר כלל. [שו"ר ב"טהרת השלחן" (לר' יעקב צבי שפירא) שכתב וז"ל צריך להדליק בשתיהן, לענ"ד דא"צ להדליק בפתח שני רק נר אחד, דהא מעיקר הדין סגי בנר אחד].

וראיתי עוד בס' משאת המלך (דיסקין, חנוכה סי' ב') שכתב להסתפק בנרות שמדליק בפתח השני אי דין נ"ח עליהם להאסר להשתמש לאורם והדומה לו דלכאורה כיון דאינו אלא משום מראית עין היה לנו לומר דאין בכל הנך דיני נר חנוכה והביא דברי ה"מכתם לדוד" [הובא בשערי תשובה] במי שיש לו חצר של שני פתחים שמברך באחת, ויום אחד שהיה טרוד וציווה שידליקו וכן עשו והדליקו בפתח אחד ועד שלא הדליקו בשני בא, יכול לברך כשידליקו בפתח השני, ולכאורה קשה כיון דאינו נ"ח וכל הדלקתו אך מפני החשד מה שייך לברך ע"ז.

מבואר מה"מכתם לדוד" דמדין חשדא חייבוהו חכמים להדר במצותה דנ"ח להדליק אף בפתח השני ואף הנר הזה הוא בכל נ"ח וכל דיני נ"ח עליו והטעם כיון דעיקרו של נ"ח משום פרסומי ניסא משו"ה חייבו לפרסם לכל שהדליק נ"ח ולצאת מהחשד וזהו גופא מהפרסומי ניסא, והלכך תורת נ"ח עליו ע"כ הוכיח כמובן לשיטת המכתם לדוד דווקא.

וכתב עוד ולפי"ז יש מקום ליישב קושיית הב"י [מהא דביהכ"נ שיש לה ב' פתחים] דהן אמת אי עיקר חיובו משום "חשד", או מדין "והייתם נקיים", סגי לן במה שיש לתלות

כבתה אין זקוק לה אי חיישינן לחשדא

דאדליק בפתח האחר כמו בביהכ"נ דסגי לן במה שיש לתלות במה שנכנס בפתח האחר, אבל הכא כיון שחיובו משום פרסום הנס כל עוד שיש להסתפק אי הדליק נמצא חסר בפרסום הנס ולכך חייבוהו חכמים להדליק בשניהם, עכ"ד. וראה לעיל שהבאתי מס' ברכת אברהם שגם הוא כתב לתרץ קושיית הב"י בסגנון זה.

ולפי"ד המכתם לדוד הללו י"ל דשפיר אפשר לברך ברכת הרואה על נרות אלו כיון שהם מגוף החיוב של פרסומי ניסא, וגם יש לומר דיש בהם דין של מצוה בו יותר מבשלוחו.

ומצאתי דבר פלא, בחידושי חתם סופר למס' שבת על לשון הגמ' כי היכי דבהאי פיתחא לא אדליק וכו' ומתוך דבריו נפשט ג"כ ספקינו אי באשכנזי די שאחד מבניו ידליק למצותו בפתח השני או"ד לא, וז"ל: טעם חשדא זו משום דרוב ישראל המה מהמהדרים שמדליקים נר לכל אחד ואחד, ומידי דלא שכיחא שלא יהיה בבית כי אם איש אחד, וכיון שיש כאן ב' מדליקים בבית ויש לו ב' פתחים, טוב היה לו להדליק בכל פתח נר אחד, ומדלא אדליק בהאי, שמע מינה דעל כל פנים איננו מהמהדרים וחס על ממונו, איכא למיחשדיה שמא באידך נמי לא אדליק, וסיים החת"ס, כן מצאתי כמדומה לי בחי' מהרי"ט [ד"ה כל] ולא צריך למה שנדחק מג"א סי' תרע"א ס"ק י"ב עכ"ל.

ולענ"ד הוא פלא עצום לפרש מהות חששא דחשד באופן זה בפרט שהמנהג הרווח אצל הספרדים שבעה"ב מדליק מנורה אחת בשביל כל בני הבית וכמו שפסק השו"ע (סי' תרע"א ס"ב) "ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליק יותר". וא"כ איך יתכן שמרן שפסק דין זה פסק דין דחצר שיש לה ב' פתחים שמדליק בשניהם, ובלא"ה חשדא זו תמוהה אולי חפצים כולם להדליק במקום אחד, ודילמא עתה ישנו בבית זה איש יחידי, אמנם זה מבואר בד' החת"ס דסילוק החשד ע"י שאחד מבני הבית ידליק בהפתח ההוא הוא טוב מאד ואינו דין על הבעה"ב. (עכ"ל).

משאת משה / הרב מנחם ישראל חזן, מודיעין עילית

הכרזת מלחמה

וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת פְּרַעֲה לֵאמֹר בְּלַעֲדֵי אֱלֹקִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פְּרַעֲה (מא, טז)
בלעדי!

אני – כלום. יש כאן מישהו אחר. הוא זה שפועל.

וגם אם תשמע כאן 'חכמה מופלגת', והבנה על טבעית בחלומות, זה לא 'אני'.
זה ה' יתברך – הפועל דרכי.

– יסודות האמונה.

אבל – מי היו ה'חברים מקשיבים' לאותו 'ועד'?

היו: פרעה, שומרי הראש. אולי גם שר האופים ושר המבשלים. פלוס איזה חרטום אחד
או שנים.

אכן, 'חברים מקשיבים'...

והם בטח מיד 'התחזקו'. חרטומי מצרים ושריה, היו ידועים ב'התחזקותם'.

ואם זו ה'תוצאה', אז למה יוסף השקיע. על מי הוא 'ביזבוז' מילים. למי זה יכול להועיל.

*

אמונה אופנתית

יש אנשים – שמאמינים ב'דת'; ויש כאלו, שלא מאמינים. יש 'דתיים' – ויש חילונים.
בכל ה'דתות'. ככה אומרים.

האמת היא, שזה לא נכון. אין בכלל 'חילונים'. כולם – מאמינים. לגמרי. השאלה היא
רק – במה מאמינים. איזו 'דת' נמצאת כעת ב'אופנה'.

אמונה, זה דבר שאדם מוכן לעשות הכל עבורו. אפילו להקריב חיים.

לאורך כל ההסטוריה, הוקרבו חיים למען 'דת'. בדרך כלל היה זה באופן של 'זיכוי
הרבים'. כשאותם 'רבים', 'זוכים' להקריב את חייהם – בעזרתו ה'אדיבה' של 'מאמין'
כזה או אחר.

ובעיקר – היו אלו יהודים.

– לא ההורגים; הנהרגים. למי שחשב לרגע אחרת.

ועד היום זה כך.

יש 'אמונה', שבשמה – אנשים מסוגלים להכל.

– אמונת ה'שוויון'.

כולם – שווים. אותו הדבר. ללא הבדלי דת, וגזע, אדם ובהמה.

וזו 'אמונה' – ככל האמונות. פנאטית כמו כל האמונות, רדיקאלית כמו כולן. תשאלו את מי שמעז לומר אחרת.

אם מישהו מעלה על דעתו, שיש 'אלוקי ישראל'; שהוא ממש לא 'אלוקי העמים'; אם מישהו מנסה לומר – שיש לנו ייחודיות; שאנחנו 'סוג' אחר; שיש ליהודים, ורק להם, איזה 'שבב' בפנים, משהו שמסוגל 'לקלוט' את ה' יתברך. להיות 'נחלה לו'.

– מיד כל ה'מאמינים' עטים עליו. מתנפלים על הטרף. מתקוטטים ביניהם מי ישתמש במילים קשות יותר. כולם יוצאים למלחמת 'קודש', בשם 'דת' השוויון.

כך זה היה בזמן שליטת היוונים, וכך זה גם היום. הכל אותו הדבר ממש.

שלש עשרה 'פרצות' בחומה. פריצת אותו 'חיץ', שבין המתפללים הגויים – לבין מקום עבודת ה' של העם המיוחד לו. ה'גדר' הזו, היא לצנינים בעיניהם. היא סותרת את כל ה'תזה' שלהם. ועד היום הם עומדים כנגדה, עם גרזנים וקילשונות. דחפורים וטרקטורים. שידורי שטנה מחד, ופיתויי ממון וחטא – מאידך.

ואפילו על קרן השור, ה'בקבוק' של התינוקות דאז, היה עליהם לכתוב – 'אין לנו חלק ונחלה באלוקי ישראל'.

רק 'אלוקי ישראל'. הוא ה'בעיה' שלהם. יתכן שיש 'אלוקים'. יש בורא. אין לנו בעיה עם זה. אנחנו דמוקרטים.

אבל 'אלוקי ישראל' – חלילה. זהו הבדל שאין להשלים עימו. אכן, דמוקרטיה במיטבה.

*

להסתגר – או להילחם

אבל – מה הבעיה.

יש לנו 'תיבת נח'. אנחנו לומדים תורה ב'מערות'. אמנם ה'מערות' שלנו, נראות קצת יותר טוב מאשר המערות דאז; אבל זה אותו ה'עיקרון'. אנחנו שם, עד שמישהו יבוא וידליק אש בפתח המערה/בית מדרש. וגם לאחר מכן!

– 'עד שמישהו יבוא'. אשרי המאמין. האש – כבר קיימת. בוערת. שורפת ומכלה. והיא כבר לא בפתח. היא נכנסה פנימה. הכי פנימה.

אבל – אני סוגר את העינים. בונה 'מחיצה' לעצמי. אני פותח את הגמרא, ושוקע בהוויות דאביי ורבא, וב'חקירות' של ר' חיים ור' שמעון. זו ה'חומה' שלי. המערה שלי. אצלי, בפנים, אין 'אש'. בחוץ, בפתח – יש. אבל אני לא נותן לה להיכנס פנימה.

ויתכן – שאני גם מצליח.

נפלא. באמת נפלא.

הכרזת מלחמה

רק נשאל שאלה אחת:

– למה באמת אתה מסתגר בבית המדרש?

– מה 'למה', ברור! לעמוד כנגד הנסיונות, וללמוד תורה!

– ולמה, אם יורשה לי להעזיז פני – למה אתה צריך ללמוד תורה?...

– אכן – העזות!!...

אתה לא יודע שהאדם נברא להתענג על ה' – בעולם הבא?? אתה לא אומר בכל בוקר

– 'תלמוד תורה כנגד כולם'??...

זה התפקיד שלי! ללמוד תורה – ולקבל שכר נצח!! וזה ברור לכל בר דעת!! מה, אתה

לא יהודי??...

– מילים כדורבנות. דברי אמת. ואתה – ב'דרגה'. מעטים זוכים להגיע לדרגה זו. באמת!

אבל, בוא נחזור קצת בזמן. אחורה, לימי היוונים. מה עשו אז. מה היה ה'תפקיד' אז.

– בעצמך אמרת! ישבו במערות, ולמדו עד כדי מסירות נפש ממש!

– נכון מאוד!

אבל היו גם עוד כמה אנשים. הם לא הסתגרו במערות.

הם יצאו להילחם!!

ואולי נשאל – למה באמת הם נלחמו??

מה היה חסר לאלו שישבו במערות? הם למדו תורה, ושמרו על כל המצוות בדקדוק.

מה שלא התאפשר להם – לדוגמא, להקריב קרבנות לה' יתברך – זה היה ממש 'אונס'!

ורחמנא – פטריה!

הם קיימו הכל! אתה לא 'תתפוס' אותם על שום דקדוק הלכה! תרי"ג מצוות –

בשלמות! ומה שלא – הם פטורים. לפי כל השיטות והדעות. במאה אחוז. בדוק. כתבתי

על זה 'חבורה' שלמה.

אז מה הבעיה? למה להילחם?

ואכן – למה?

*

מלחמה – על שום מה?

היוונים, גזרו הרבה גזרות.

מהנוראות שבהן, היתה – ה'הגמון תחילה' (עי' בכ"ז באוצר המדרשים אייזנשטיין,

חנוכה, עמ' 192).

הכרזת מלחמה

כמה מזעזע, כמה מחריד. כל מי שלב אדם פועם בקרבו, לא מסוגל להכיל שהיה פעם 'נוהל' כזה.

והדבר הנורא הזה, 'נהג' – יותר משלש שנים. כל מי שהיתה נישאת, נטמאה בצורה נוראה שכזו.

עד – שבאה בתו של יוחנן כהן גדול. היא עשתה מעשה, שלא מתאים לבת של 'בית יעקב'. ממש לא. אפילו את בת דודה שלה לא היו מקבלים לשום סמינר. אפילו אם לא היתה כל 'בעיה' ב'מוצא' שלה.

והמעשה שלה – זעזע את משפחתה. הם עמדו להרוג אותה, אבל משפט אחד שלה – הפך את התמונה.

והם החליטו – לצאת למלחמה.

להלכה, 'הגמון תחילה' – זהו 'אונס' גמור. לכל הפחות ל'צנועה' כבתו של יוחנן כהן גדול.

אז – קשה מאוד לשאול, אבל אולי רק ננסה – מה הבעיה?...

היא הלא 'קרקע עולם'. היא גם לא נאסרת לבעלה. אז על מה להילחם? ובפרט – שזו היתה מלחמת התאבדות. לפי כל כללי הטבע.

אלא, שיש עוד משהו. חוץ משמירת ההלכה ולימוד התורה 'שלי'. חוץ מה'שכר' שאני אקבל.

יש – ה' יתברך. מלכות ה'. 'דירה בתחתונים'. המטרה שלו יתברך בבריאת כל העולמות.

וה'דירה' הזו – נחרבה. הושפלה עד עפר. ירדה אלי תהומות.

ועליה – צריך להילחם. מלחמת חורמה. ללא פשרות.

*

חלק ונחלה באלוקי ישראל

גם היום, יש מלחמה. ואפשר – לשבת במערות, וללמוד תורה במסירות נפש.

ואפשר גם – לצאת ולהילחם.

נכון. אנחנו לא – 'חשמונאים'.

'קנאות' אמיתית, היא מאה אחוז 'לשמה'. ומי שיש לו מעט 'דעת', יודע – שאנחנו רחוקים מזה מאוד.

המלחמה שלנו, היא לא כנגד יוונים רכובים על פילים.

אנחנו נלחמים – כנגד מה שנמצא אצלנו, בפנים. ב'דעת' שלנו. שם יש 'פיל' גדול מאוד.

עליו רוכב יווני, או 'מתיוון', עם מבט רע מאוד בעיניים.

הכרזת מלחמה

אותה ה'דעת' הנוראה, של 'אין לנו חלק באלוקי ישראל'. של ה'שוויון'. של החיבור – אפילו המינימלי ממש – לאותו 'ערב רב', נושא דגלה הנורא של יון דאז – ודהיום.

וכנגד ה'פיל' הזה, אנחנו צריכים לקום ולהכריז:

יש לנו חלק ונחלה באלוקי ישראל!!

אנחנו עצמנו – ה'נחלה' שלו יתברך.

וכשמישהו שואל, למשל – מדוע צריך לשמור שמיטה?

והתשובה המתרפסת שנאמרה – היא ש'האדמה צריכה לנוח' [מעשה שהיה, במדיה 'שלהם'], אז אותו משיב נכבד – סובל רבות מה'פיל' אשר בקרבו.

התשובה האמיתית היא – שהארץ אינה 'שלכם'! בכלל לא! האדמה, שייכת – לה' יתברך, הוא אלוקי הארץ!!

זו האמת. ואותה – צריך לזעוק!

ובעיקר לזעוק – כלפי עצמנו. כשאצלנו הדברים יהיו ברורים ב'דעת', אז ממילא זה יהיה ניכר ב'חוץ'.

המבט האמיתי, אינו 'איך משיגים תקציבים', או 'איך נסתדר' – כשהשלטון אינו בידינו.

את המבט האמיתי, צריך ללמוד – מהחשמונאים.

'הם', באים – ברכב. בסוסים. בתקשורת ובכנסת. בסגירת ברזים, בהתעללות בחלשים, ובדאגה כנה – לשלומם של חתולי הרחוב האומללים.

ובעיקר – במלחמת 'קודש', בה' אלוקי ישראל. כמו אז – כך גם היום.

ואנחנו, בשם ה' אלוקנו נזכיר. ונקרא. ונכריז. ללא כל בושה!

לפעמים, אנחנו קוראים להם – 'מסכנים'. 'אלו שעדיין לא זכו'.

עם 'יד על הלב' – האם אנחנו באמת חשים כך?...

האם – מכוניות השרד, החליפות, העניבות, הדיבור הרהוט והבוטח – אינם מבלבלים אותנו לפעמים?

הלשכות המפוארות; התארים וה'כסאות'; ה'רשות המחוקקת' וה'רשות השופטת' – והיכלות הפאר שלהם; כל אלו – האם באמת הם 'מסכנים'...?

אם נראה אחד מ'הם', קרוב אלינו באופן פיזי, האם נביט בו – בזלזול? בהבנה שעומד כאן אדם – שאיבד כל קשר למושג 'אדם'? שהוא מעז להילחם מרה – במי שהכי קרוב אלינו, במי שהכי אוהב אותנו – ואנחנו הכי אוהבים אותו, במי ש'נתאוה' ל'דירה' כאן, ואותו 'אדם' מרחיק אותנו בכח הזרוע?...

ה'מערה' שלנו – קדושה וטהורה! מלאה ברצון ה' יתברך!

אבל – היכן כבוד שמים?!

הכרזת מלחמה

הוא מחולל!! מחולל!! הכל מסביב – בוער!!

ואנחנו ממש לא רוצים להיות אלו שמקרבים את הגמרא אל הבעירה הזו, ולומדים לאורה. חלילה לנו!

ושוב. המלחמה שלנו – היא הנר הקטן. להדליק נר של חנוכה. ועוד נר. אצלנו, בפנים. להבין ולהפנים – ה', הוא אלוקי ישראל. והוא ממש לא אלוקי הערב רב. ממש לא! אסור לנו להשלים עם המציאות. אסור לנו – להתרגל. להביט בשוויון נפש. אסור לנו! כי מי ש'משלים' עם המציאות – הוא חלק ממנה. חלילה. עלינו לדעת – אנחנו חיים, יום יום ושעה שעה, במציאות – בלתי אפשרית. בלתי מתקבלת על הדעת. ולפעמים – זו מלחמת עולם. פנימית. כמו נגד היונים דאז.

עלינו לעשות – 'ביטול' פנימי. להוריד את כל ה'חשיבות' שלהם בעינינו. יוסף הצדיק, ביטל. הוריד לעפר. ההכרזה שלו, לא היתה ל'אוזני' פרעה. אין לו כאלו. היא היתה – עצם ההכרזה. הביטוי, במציאות. שבעולם הזה, בקול גשמי, תישמע האמת. יתגלה כבוד שמים. כל השאר – בקושי עורבא פרח!

החשמונאים, נלחמו – כדי לגלות את האמת. כדי שהיא תהיה מושמעת ברמה. לא משנה לאוזני מי. יתכן גם – שהם ימותו במלחמה. רוב הסיכויים. אבל, עצם היציאה להילחם – היא הכרזה. היא ה'הורדה' של המציאות הרוחנית העליונה – אל העולם הגשמי שלנו.

– היא עצמה, ה'דירה בתחתונים'.

אפשר ללמוד קצת מ'הם'.

יש להם – 'דגל'. והם 'מניפים' אותו. תולים אותו בכל מקום אפשרי.

ולמי זה מועיל? מה זה נותן?

– זו 'הכרזה'. ה'מרחב הציבורי' – מלא בהכרזות כאלו. ה'אידיאל' שלי – מושמע, ומונף, ברמה.

זו 'מלכות'.

שלטים. מודעות. הכרזות. סמלי בית המלוכה. מלחמות חורמה, במי שמעז להפחית – ולו במעט – מחשיבותה של המלכות.

אנחנו מכריזים. בשם ה' אלוקי ישראל. יוצאים – אל המלחמה. אל הניצחון הפרטי – על ה'יווני' שבתוכי.

ובקרוב – אל הניצחון הכללי. שתיגלה, ותיראה, מלכותו יתברך – בכל המציאות כולה.

ומי שנלחם בשם ה' – ולמען שם ה', אז ה' – מאיר לו.

וכשהוא נלחם מעל הטבע – אז ה' מאיר לו, 'מעל הטבע'. 'שמונה' ימים.

הכרזת מלחמה

השמן, זה שמספיק רק לנר חנוכה קטן, ילך ויתגבר. ילך ויאיר. מאבוקה – למדורה גדולה. לאור פנימי גדול ועשיר. אור כזה, ש'ראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך'.

ה' יזכנו.

לתגובות: 0533127133m@gmail.com

משל ונמשל / הרב מאיר ליכטנשטיין, מח"ס מנחת חינוך המבואר – 'מאור המנחה', ויו"ר מכון אור כשלמה

הנרות שלא כבים לעולם

סנדר סלמן עילוישטיין התגורר באחד הערים במרכז הארץ, מינקות כבר נועד הוא לגדולות, כיון שבכשרונות מזהירים נתברך, המלמדים בחיידר המובחר בו למד לא גמרו עליו את ההלל, כל רְבָה שהיה נכנס לכיתתו היה מתמוגג מרוב נחת מהשאלות המבריקות שהיה משפּרִיץ תוך כדי השיעור, גליון הציונים שלו היה משעמם להחריד, כיון שכולו היה מלא עם הציון 100%, ומעולם לא נשאר לאחר השיעור לברר עם המלמד איזו שהוא ענין מהשיעור, שהרי הכל אצלו נהיר ובהיר. כמובן שבהתקרבותו לגיל המצוות היו מריבים הישיבות זו עם זו 'עלי יניח צדיק ראשי', היכן ילמד העילוי של הדור הבא, וכך היה יכול סנדר סלמן לבחור בישיבה הכי מובחרת, ואכן בחר הוא בישיבה המובחרת 'נופת צופים'.

לעומתו סיני סעדיה פשטנוביץ נולד אי שם באחד המושבים בדרום הארץ להורים פשוטים אך יראים ושלמים, אביו שהשגותיו בתורה ובעבודת ה' לא היו מי יודע מה, אך מה שכן ידע קיים הוא מתוך יראת ה' טהורה ותמימה. במושב בו הוא למד לא היו ילדים רבים ובהתאם לכך היה בו תלמוד תורה קטן ביותר, היו בו מספר כיתות נמוך מהרגיל, וכך יצא שכמה גילאים למדו יחדיו, כמובן שלא יכול היה להגיע לרמת הלימודים שבעיר הגדולה, אך את מה שכן למדו, למד סיני סעדיה בשקידה רבה. בשעות אחר הצהריים, במקום להשתובב בחוץ עם שאר בני גילו, בילה בבית המדרש היחיד שהיה במושב, ושם חזר ושינן את כל מה שלמדו בבוקרו של יום, ופעמים כשלא היה מבין את החומר הנלמד לאשורו, היה ניגש לרב שיסביר לו זאת [כיון שכאמור חוץ מרב המושב לא היה אחד שיכול להסביר לו]. הרב בראותו את גודל שקידתו ורוב יגיעתו היה חפץ בהצלחתו, ועל כן חישב בדעתו היאך יוכל להכניס אותו לישיבה המובחרת 'נופת צופים' שבוודאי יתעלה בה בתורה. סיני סעדיה נרשם לישיבה, אך אפילו למבחן לא רצו לקבל אותו, מיד כששמעו את מקום מגוריו כבר נחתם דינו. אמנם רב המושב לא הרים את ידיו, הוא ידע שבישיבה זו יכול הוא להצליח יותר מאשר בישיבות אחרות, ועל כן שם הרב את כל כובד משקלו כדי שיכניסו לישיבה המובחרת. מרחק רב היה מהישוב בה כיהן כרב עד לישיבה הקדושה, אך הרב לא חס על שיבתו וכבוד תורתו ולא ויתר, הוא הטריח את עצמו ובא לביתו של ראש הישיבה על מנת להעתיר בפניו להכניסו לישיבה, ואכן לאחר מאמצים רבים הצליח הרב להכניסו לישיבה.

וכך מצאו את עצמם בתחילת זמן אלול, הבחור סנדר סלמן עילוישטיין והבחור סיני סעדיה פשטנוביץ חולקים יחדיו את אותו ספסל לימודים בישיבת 'נופת צופים'. מן

הנרות שלא כבים לעולם

הראשון רוו בשיבה רוב נחת, כל הרמי"ם נהנו הנאה רבה לפלפל עם סנדר סלמן בחריפות ובבקיאות, בשביל למצוא חברותות הוא לא היה צריך לעבוד קשה, כל הבחורים ששו ללמוד איתו, הוא אף הוסיף כבוד ופאר לשיבה שבחור כמוהו לומד בישיבה. לעומתו הבחור סיני סעדיה היה מקשה במקצת (בלשון המעטה) על הרמי"ם, בכל שיעור היה מקשה מספר רב של שאלות, והשאלות לא היו 'אי אי אי', מיוחדות היו אך בפשטותם, ובישיבה מפוארת כמו 'נופת צופים' הם הקשו על מהלכו התקין של השיעור. עד שכבר הגיעו מים עד נפש, הגיעו למצב שרצו להעבירו לשיבה מתאימה יותר לרמתו, אך גם כאן התערב רב המושב והתחנן להשאירו בישיבה, ובסופו של דבר הוחלט להצמיד לו אברך שיקדמו בלימוד. ואף בישיבה כמו במושב - בכל עת שהיו נכנסים להיכל היו רואים את סיני סעדיה יושב על מקומו ומתייגע בלימוד התורה הקדושה, בחודש אלול הראשון הוא כבר הספיק לשאול את כל הבחורים בישיבה קושיות בלימוד, עד שהתקבע בישיבה כינויו "בעל השאלות". חברותות רבות היה צריך להחליף, כיון שלא רבים היו הרוצים ללמוד עימו, וגם אלו שכבר הסכימו לא החזיק זה זמן רב. אך כל זה לא הפריע לסיני סעדיה, כיון שידע שיש לו מטרה אחת - לישב וללמוד.

עברו השנים ויגדלו הנערים וכל אחד פנה לדרכו הבחור סיני סעדיה שבינתיים הספיק להתייגע רבות בתורה, גם אחרי החתונה לא מש מאהלה של תורה, ועל אף כשרונותיו החלושים המשיך לעמול ללא הרף שעות מרובות ביום, וכיוון שכן בסופו של דבר הצליח ועלה מעלה במעלות התורה.

הרב סיני סעדיה שמחמת נסיונו הרב הכיר את עולם הישיבות החליט לפתוח ישיבה מיוחדת לבעלי כשרונות בינונים אך עם רצון חזק, הרב סיני סעדיה שחזה על עצמו כמה רחוק אפשר להגיע עם הרצון והיגיעה, החליט שלא לתת לבחורים אלו להתבזבז בגלל סיבות כאלו או אחרות והחליט לייסד ישיבה עבורם. אך כיון שידוע ש'אם אין קמח אין תורה' היה צריך הרב סיני לקחת את מקל הנדודים ולסובב על פתחי הנדיבים, והיות הוא שידע שאין דבר טוב שבא ללא עמל ויגיעה - הסכית גם לזאת, ועל אף שמעולם לא הורגל בכגון אלו לקח על עצמו גם את זאת, והתחיל לחזר על כיסם של הנדיבים בעם.

בעוסקו בכך שמע שמועה שיש יהודי בשם מר עילושישטיין שתורם לישיבות בעין יפה, הרב סיני סעדיה נדד עד למעונו כדי להתרימו לשיבה, עודו הוא מתדפק על דלתו של הגביר והנה נפתחת הדלת, הגביר מקבל את פניו בחמימות מרובה, והרב סיני סעדיה לא יודע מדוע. הגביר מכניס אותו לביתו מושיבו בסלונו המפואר, 'מה לידידי בביתי' שואל הנדיב, והרב סיני סעדיה תמה 'מהיכן אתם מכירים אותי'. 'הכי לא תכירני', הזדעק הגביר 'הלא אני למדתי עמך בישיבה', לקח לו מספר שניות להרב סיני סעדיה לקשר בין איש העסקים שממולו לסנדר סלמן עילושישטיין הבחור העילוי משיבת 'נופת צופים'.

לאחר מספר דקות של דיבורים מעמקי ההיסטוריה הגיעו הם ללוו הענין, וסנדר סלמן פונה להרב סיני סעדיה 'אולי תוכל לבאר לי מדוע אני שהייתי מן המצוינים בישיבה,

הנרות שלא כבים לעולם

נמשכתי לאחר החתונה לעולם העסקים, ואתם שהייתם מהבחורים הבינוניים (בלשון המעטה) בישיבה גדלת להיות ראש ישיבה. ענה לו הרב סיני סעדיה 'אומר לך מר עילושיטיין, יש בך מעלה גדולה והם הכשרונות המזהירים שלך, אך אליה וקוץ בה, מעולם לא הוכרחת להתאמץ להבין משהו, כל גמרא שהיית לומד היתה מובנת לך, כל תוס' שלמדת היה נהיר ובהיר בפניך, ואף שרצית להבין לעומקם של דברים לא היית צריך להתאמץ רבות לכך, ועל כן מעולם לא התייגעת באמת על התורה, מעולם לא קנית את התורה בקנין עצמי, ועל כן לאחר שיצאת מהישיבה היא לא ליוותה אותך, ומהר מאוד פרשת ממנה לעולם העסקים. אך אני בכשרונותי הדלים, על כל שורה בגמ' הייתי צריך להתייגע רבות, וכדי להבין דיבור המתחיל אחד של תוס' הייתי צריך לעמול שעות ארוכות, ואם רציתי להבין איזה סברה לאשורה ולעומקה הייתי צריך להקזיז עליה דם, מאומה לא הייתי יכול ללא עמל ויגיעה עצומה, ועל כן התורה שלמדתי נקנתה לי בקנין עצמי, וגם לאחר מכן שיצאתי מהישיבה נשארה איתי, היא לא נתנה לי מנוח, והרגשתי שהיא קוראת לי שוב ושוב - בוא אלי חברי וידידי היקר, בוא תלמד אותי- ולכן הגעתי לאן שהגעתי...'.

*

ננסה לעמוד במקצת על סודה של מצות הדלקת נרות החנוכה:

הראשונים מביאים שהוא מעין העבודה של הדלקת הנרות בבית המקדש על ידי הכהנים. הרמב"ן (עה"ת, ריש בהעלותך) מביא בשם 'מגילת סתרים לרבינו נסים', שהעבודה של הדלקת הנרות של בית המקדש נמשכת לעולם, גם לאחר חורבן בית המקדש, וזאת באמצעות נרות החנוכה. זאת ועוד, הר"ן (שבת כב ע"א) אומר שהנרות של החנוכה 'עשאוה כמנורה', לאמור שיש בה כל דיני המנורה שהיתה במקדש.

ודבר זה טעון קצת ביאור, מדוע דווקא עבודה זו של הדלקת נרות נשארת לנו מכל עבודות שבמקדש, והרי היו בו עבודות רבות וקדושות, הקרבת הקרבנות, הקטרת הקטורת, ושאר מיני עבודות, ומכל אלו לא נשאר בידינו כי אם תחליפים, כדוגמת התפילה שהיא במקום תמידים, אך אותה עבודה כמו שהיה במקדש, אין לנו כדוגמתו חוץ מהדלקת הנרות. ועל כן צריך לעמוד על סודם של דברים.

הנה בעשיית המנורה מצינו דבר מה שלא היה כמותו בעשיית שאר כלי המקדש, על הפסוק (במדבר ח, ד) "וזה מעשה המנרה מקשה זהב", דורש המדרש (במ"ר טו, ד) 'כלומר מה קשה היא לעשות, שהרבה יגע בה משה, כיון שנתקשה אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, טול ככר זהב והשליכו לאור והוציאהו והיא מעצמה נעשית', והיינו שבעשיית המנורה הייתה התקשות עצומה מיוחדת שלא היה כדוגמתה. ומבאר הר"ק רבי שמעון שלום זצוקללה"ה מאמשינוב (אמרי רצון ח"א, תצוה) טעמו של דבר, שכיון שהכח של המנורה היא לפשט את ה'אור תורה' לחוץ, שכך אמרו חז"ל (ב"ב כה ע"ב) שהרוצה להחכים ידרים וכו' וסימנך מנורה בדרום, לומר שהמנורה מסמלת את כח

הנרות שלא כבים לעולם

החכמה - התורה, ותורה יכולה להיקנות רק ביגיעה. מלאכת עשיית המנורה על ידי משה רבינו - שאז הונחל לדורות הכוח של השפעה של תורה, הייתה צריכה להיעשות דווקא על ידי יגיעה עצמית, כיון שללא יגיעה וטרחא עצומה לא תוכל התורה להינתן, וכמאמר חז"ל (מגילה ו ע"ב) 'אם יאמר לך אדם ... לא יגעתי ומצאתי אל תאמין', אם יאמר לך אדם שהוא קנה את התורה ללא יגיעה - אל תאמין לו, משום שאי אפשר לקנות תורה ללא יגיעה.

ומבאר עוד, שעל כן לא הוזכר בפרשת תצוה שמו של משה רבינו, כי בשונה מכל המצוות שנאמר בה "וידבר ה' אל משה לאמור", בפרשה זו של הדלקת הנרות שהוזכר בתחילת פרשת תצוה לא נאמר כן, אלא נאמר "ואתה תצוה", ללא הזכרת שמו של משה רבינו. והסיבה לכך היא משום, שהכח של משה רבינו היה להמשיך את הכח של תורה לתוך כלל ישראל, כמו שמשה רבינו אמר על עצמו (דברים ה, ה) "אנכי עומד בין ה' וביניכם להגיד לכם דבר ה'" - 'להגיד' בארמית הוא לשון המשכה - הכח של משה היה להאיר את הכח של המצוות בתוך כלל ישראל. אך אומנם כל זה הוא בשאר המצוות, שאין האור יורד לעולם הזה הגשמי, אלא המצוה מעלה את הגשמיות למעלה, על ידי עשיית המצוה בדבר גשמי - אותו החפץ מתעלה להיותו חפץ של קדושה ולהתבטל לרצון העליון, ועל כן מועילה ואף דרושה הכח של משה רבינו להאיר את המצוה, ועל ידי כך יוכלו כל היהודים בכל הדורות לקיים את המצוות ומכוח זה לעלות לקדושה את כל הפעולות והמעשים של העולם הגשמי. אך המנורה והכח שהיא משפיעה שזהו התורה, ממשיכה את חכמתו ורצונו לעולם הזה, הכח של התורה היא להוריד את האור העליון למטה לעולם המעשה - שעולם הגשמי יהיה קשור לאלקות, ועל כן היה רצונו של הקב"ה שזה יעשה דווקא על ידי היגיעה העצמית והעמל של כלל ישראל, ולא תיעשה על ידי השפעתו של משה רבינו, משום שרק על ידי כך שהאדם מתייגע על הדבר הוא קונה אותו בקנין עצמי, ורק כך יוכל האור לירד מטה מטה עד שיוכל להאיר בתוך ההחשכים וההסתרים של העולם הזה.

וכשאדם מאיר בו איזו שהיא הארה מלמעלה, הרי בהסתלק אותו האור שוב אין מאיר בו אותו הארה, שכשירד המסך מסתלק האור, כי האור אינו עצמי, הוא רק מכוח אותה הארה שהאירה בו. אך מה שהאדם קונה בקנין עצמי, מה שהוא התייגע ועמל בה עד שנכנסה לתוך עצמותו, הרי היא נקנית לו לעולמים, ואף בהסתלק האור העליון שנתן לו את ההארה הראשונית הרי היא נשארת אצלו.

כל העבודות שנעשו בבית המקדש נעשו מכח השראת השכינה שהיתה מצויה שם, ועל כן שחרבה עירנו וניטל כבוד מבית חיינו שוב אין יכול הארה זו להאיר, ונבטלה כל עבודת הכהנים. אך מצות הדלקת הנרות שנגמרה על ידי הכח של עמל ויגיעה, היא נקנית לכלל ישראל בכח עצמי, ושוב אינה יכולה להתבטל, וגם לאחר מכן שהשראת השכינה איננה מאירה כמאז, אך עדיין 'הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו', אותו

כוח ואותו בחינה של הדלקת נרות המערכה קיימת לעולמי עד, ומתקיימת על ידי הדלקת נרות חנוכה, כמו שנאמר (שמות כז, ב) "להעלות נר תמיד".

*

מאמר ל'זאת חנוכה': "מאי חנוכה"

לפני זמן מה נקלע לידי עיתון, ובו היתה כתבה בענין 'מתנה מיוחדת שהורינו נתנו לנו', היו בה כמה סיפורים על מתנות מיוחדות מההורים, מתנה אחת שתוארה בכתבה צדה את עיני ואת ליבי ועוררה אותי לחשוב.

וכה מסופר שם: המשפחה שלנו היא משפחה סטנדרטית, הבעל אברך כולל ויושב על התורה ועל העבודה, והאשה גרפיקאית מתחילה, ובבית נמצאים מספר ילדים בשלל גילאים. מידי חודש בחודשו הם רואים סייעתא דשמיא מופלאה איך שהם מצליחים לשרוד אותו, כל חודש עם הסיפור שלו, חודש אחד היה מבחן גדול בכולל ועל כן קיבלו בו תוספת מיוחדת למילגת הכולל, עוד חודש הגברת עשתה פרויקט גדול בעבודה שקיבלה על כך תוספת משמעותית, וכן הלאה בכל חודש וחודש, נותר זאת לדמיונו הפורה של הקורא.

הנה מתקרב בין הזמנים, ובירכתי המוח מתחילה לנקר איזו מחשבה טורדנית, 'הבעל עוסק בכל השנה בתורה בימים ובלילות, האשה משכימה ומעריבה כל יום ויום בכדי לנהל את הבית בצורה מיטבית יחד עם העבודה שעוסקת בה, וכל זאת בשביל שבעלה יוכל ללמוד בישוב הדעת ובמנוחת הנפש, וכעת כשמגיע בין הזמנים היה מתאים ביותר שיצאו בו לנופש כדי לרענן במקצת את הגוף ואת הנפש, כדי שיוכלו להמשיך במלאכתם - מלאכת הקודש במשך כל השנה. אך דא עקא המצב הכלכלי שבמשך כל השנה מראה על אותות מצוקה, על אחת כמה וכמה שהוצאה גדולה וחריגה כזו אין מאיפה לגרד, ומאין יוכלו לצאת קצת לנופש'. ככל שהתקרבו לחודש אב המחשבה טרדה יותר את מנוחם, הם ניסו קצת לבדוק פה לממש שם אך באופק לא היה נראה איזו שהיא הכנסה שתאפשר להם לצאת לנופש ללא לעשות חור בכיס שבימים שבשגרה יקשה עליהם לתקנו, וכמאמינים בני מאמינים תלו את יהבם בה' הזן ומפרנס אותם מדי יום ביומו, שגם עתה לא יטשם ברחמיו הגדולים ובחסדיו המרובים.

בשלהי חודש תמוז, כשכבר כמעט השלימו בליבם שהשנה לא יצאו לנופש, ההורים שלו שהתגוררו בנתניה ודירתם השקיפה על הים הגדול, לפתע הציעו את דירתם היא, ההורים שהיו מעט יותר אמידים, והיה ביכולתם לצאת לנופש באחד הישובים הפזורים ארצנו הקדושה, הציעו לבנם לבוא לנפוש עם משפחתו בדירתם בעת שהם שוהים בנופש, ובזכות הוריהם הם יכלו לנפוש, לצאת קצת מהשגרה, ולאגור כוח עבור כל השנה.

בכתבה מתואר החסד הגדול שההורים עשו עם בנם, הם ויתרו על נוחיותם ופרטיותם עבור הנופש של משפחת בנם, ולא זו בלבד אלא אף מילאו את המקרר עם מבחר גדול של תבשילים ועוגות עבורם, וסדרו משחקים וספרי קריאה עבור הילדים.

כשאני קורא זאת אני חושב לעצמי, 'אם אנו רוצים להתבונן בטובות שהורים שלנו גומלים איתנו מדוע אנחנו צריכים להרחיק נדוד עד איזה בין הזמנים שההורים הסכימו לוותר מעט על נוחיותם ופרטיותם בשביל בנם, והרי כשהיינו קטנים מי נשאר ער בשבילנו לילות שלמים, מי רץ איתנו אל הרופא כשקצת הוקרנו את ראשנו, בשביל מי השכימו הורינו בכל בוקר אם לא בשביל לפרנסנו, וזה רק מעט מן המעט, שכשנתחיל להתבונן בזה הרי לא נגמור בכלל לחשב את כל אשר הורינו התמסרו למענינו, את מיטב ימיהם ושנות חייהם הם מקדישים בשבילנו. ובכלל בזכות מי אנחנו בכלל קיימים בעולם, מי הביא אותנו לעולם הזה, וכי זה מה שמצאנו להוקיר את הורינו היקרים?'

ובמחשבה שניה אני מהרהר לעצמי, 'יכול להיות שהם צודקים, הרי ההורים שלנו הביאו אותנו לעולם על כן הם חייבים לדאוג לכל צורכנו, מי אם לא ההורים שלנו ידאגו לנו.'

ושוב אני ממשיך להתבונן בכך, 'רק כשלפתע ההורים עושים דבר שהם לא חייבים', הם גומלים עם בניהם דבר שאינו רגיל, רק אז הוא מתעורר לחשוב על כך, הוא מתחיל להתבונן בדבר, שבעצם הם לא חייבים לו כלום. - על הפסוק "אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת" (תהילים קו, ג) דורשת הגמ' בכתובות (דף נ ע"א) 'וכי אפשר לעשות צדקה בכל עת, דרשו רבותינו שביבנה, ואמרי לה רבי אליעזר: זה הזן בניו ובנותיו כשהן קטנים'. - ואם כן כל מה שהם עושים למענינו הרי הוא גם חסד וטובה לאין שיעור, כל מה שנוקיר ונוכיר לא יספיק, אלא שהטובה כל כך גדולה עד שאנחנו כל כך רגילים לכך ולא מכירים בכך שזו טובה, אך כשהם עושים דבר היוצא מן הכלל, לפתע אנו נזכרים ולהבין שבעצם שהכל זה בעצם חסד והטבה לאין שיעור, ושום דבר לא מובן מאליו.'

*

ידועה קושייתו של הב"י (סימן תרע ס"א) מדוע אנו מדליקים שמונה ימים את נרות החנוכה ולא שבעה ימים, והרי באותו פח שמן שמצאו שהיה חתום בחותמו של כהן גדול היה בו בכדי להדליק לילה אחת, ואם כן בלילה הראשון לא היה נס, ורק שבעה ימים היה נס ולא שמונה, ומדוע אנו חוגגים שמונה ימים. ומתוך שם הב"י באחד מתירוציו שהנס של חנוכה היה בכך שלאחר שמלאו את הנר עם שמן, הפח עדיין נשאר מלא, ועל כן גם בלילה הראשון כשהדליקו נרות חנוכה היה נס, בכך שנשאר בפח שמן. אך עדיין יש להקשות על תירוץ זה, שאם כן ביום האחרון של חנוכה לא היה נס, שמכיון שלמחרתו כבר היה עתיד להגיע שמן חדש, אם כן כשמילאו שמן בלילה השמיני והאחרון במנורה הפח כבר התרוקן, מכיון שלא היה צריך את השמן למחרת, ואם כך שוב חוזרת הקושיא למקומה שהיה נס רק בשבעה ימים ולא בשמונה.

מתרץ על כך הרבי ר' מנחם מאמשינוב זצוקללה"ה (אמרות קודש, חנוכה), שהנה יש להתבונן בכלליות הניסים שהקב"ה עושה עם עמו ישראל: הרי הקב"ה בורא ומחיה את כל העולם בכל רגע ורגע מחדש, עד כדי כך שאם היה מפסיק לרגע את השגחתו על העולם הרי הוא היה נהפך לתוהו כמו לפני בריאת העולם, ואם כן באותו מידה שהוא יכול לברוא את הטבע הוא גם יכול לברוא היפך הטבע, שהרי באותו השגחה ובאותו השפעה שהוא משפיע על הטבע, באותו השגחה והשפעה הוא יכול להשפיע על הנס, ואם כן באמת אין חילוק בין הנהגה טבעית להנהגה ניסית. ואין זה שהטבע כבר נברא משהי ימי המעשה והנס אינו נברא אלא עתה, ועל כן הנס הוא חידוש לעומת הטבע. שהרי גם את הטבע הוא מהווה ומחיה בכל רגע ורגע מחדש, ואם כן עתה הוא יכול להוות ולחיות את הטבע בצורה ניסית, ולמה זה נקרא 'טבע' וזה נקרא 'נס'.

אלא שמכל מקום העולם נברא באופן שיש בו הנהגה טבעית, וזאת כדי לתת מקום לאפיקורסים לטעות שאין הטבע מנוהל ח"ו מלמעלה, שאילו לא היה הנהגה טבעית אלא הכל היה מנוהל על ידי הרבש"ע בצורה ישירה, אזי לא היה לשום בריאה בעולם כח בחירה אמיתי, כי היה נגלה לעיני כל העולם שיש מנהיג לבירה. ואכן משום כך גם נקרא ה'עולם הזה' מלשון 'עולם' - העלם והסתר, לומר לך: שהעולם אינו אלא מסתיר ומעלים מברואיו את יוצרו, משום שעצם כך שיש הנהגה טבעית הוא הסתר הכי גדול לאלקות שמחיה ומהווה את העולם, שהרי בכך יכול האומר לומר שהעולם מונהג בהנהגה טבעית.

ומשום כך כן כל מעשה שחורג מדרך הטבע הרי הוא 'נס', שהרי מעשה זה שנעשה שלא כדרך הטבע - הרי הוא מראה שיש מי שמנהל את העולם ויכול לעשות את העולם כרשותו, והוא מגלה ומורה שגם כל המעשים שנעשים תחת השמש אינם אלא מהשגחתו הפרטית יתברך. אך מטעם זה הנס אינו נעשה לעיתים קרובות, שמכיון שבורא העולם ברצונו לתת לכל אדם בחירה חופשית לבחור בטוב או בהיפוכו, ואם יהיה נסים לעיתים קרובות יסתלק הנסיון מן האדם שהרי הוא יראה בעיניו שיש בורא לעולם, ועל כן המה נעשים רק לעיתים רחוקות בכדי שלא יסלק את כח הבחירה של האדם לבחור בטוב. (ראה כל זה מבואר היטב ברמב"ן עה"ת סוף פרשת בא)

אך יש ובורא העולם חפץ לעשות נס, וזאת כדי שבניו שהם עמו וחבל נחלתו יכירו אותו ויעבדו אותו ויראו ממנו, ולסייע לנו מעט במלחמה התמידית נגד הצר הצורר אותנו, שגם הגוף הגשמי יראה בעיניו שיש מנהיג לבירה. ומשום הכי נקרא בשם זה - 'נס', וכמאמר הפסוק (תהילים ס, ו) "נתתה ליראיך נס להתנוסס", שכל הניסים שנעשים אינם אלא למטרה זו לרומם ולהעלות את האדם, שהרי 'נס' הוא כלונס גבוה, דגל בראש התורן, להראות לכולם שיש בורא לעולם, שבשעה שנעשים ניסים אזי מתעורר האדם לחשוב שגם הטבע הוא בעצם נס, ועל ידי כך הוא מכיר במי שאמר והיה עולם.

כמו כן בנס חנוכה, לאחר שבעה ימים שהמנורה דלקה באופן ניסי, שהנרות של המנורה דלקו שבעה ימים על אף שהיה בו די שמן רק ליום אחד, כלל ישראל שבאותו

הדור הגיעו לאותו הכרה מופלאה ונעלית - שאין שום הבדל בין השמן שדולק באופן ניסי כל אותם שבעה ימים לבין השמן שדולק ביום השמיני בדרך הטבע, כי הרי הכל מהווה על ידי הקב"ה מחדש בכל עת ורגע, והכל אותו נס, ועל כן ראו להודות ולהלל גם על הנס הגדול של הטבע, שגם ביום השמיני שהוא דולק בדרך הטבע, הוא בדיוק אותו נס כמו בשבעה ימים לפני זה, וצריך להודות על הטבע בדיוק כמו על הנס.

וזהו שאומרים (פזמון 'מעוז צור') 'בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים', 'בינה' הוא הרי להבין דבר מתוך דבר, ה'בני בינה' שבאותו דור הגיעו לתכלית השלמות וההכרה שאין שום חילוק בין הנהגה באופן ניסי להנהגה בדרך הטבע, ועל כן ימי שמונה קבעו שיר ורננים, כי כמו שצריך להודות על השבע הראשונים כמו כן צריך להודות ביום השמיני.

*

עומדים אנו בימים האחרונים של חנוכה, וכשאנו שואלים את עצמנו 'מה הוא עיקרו של חנוכה, עם מה אנו יוצאים מחנוכה הלאה, מה אנו לוקחים מאותם הימים המאירים אל הימים החשוכים של תקופת טבת' ?

התשובה על כך היא:

כמו אז בימים ההם כן בזמן הזה, לאחר שעברו עלינו מרבית ימי החנוכה, ימים שבהם הללנו והודנו לה' על הניסים והנפלאות, אנו מגיעים ליום השמיני 'זאת חנוכה', בו אנו כבר לגמרי מלאים ומוארים באור של הניסים והנפלאות, ובו אנו רואים שכל ההנהגה הטבעית הוא נס לא פחות מאשר ההנהגה הניסית, את האור הזה אנו יכולים ליקח לימים הבאים עלינו ובכך להאיר את החושך שלו, שגם בימים שבהם אין מאיר האור של הניסים, אך הטבע שהוא גם נס קיים בכל עת.

בכך מבאר הרש"ש מאמשינוב את מה שאנו קוראים ליום האחרון 'זאת חנוכה', מפני שזהו העיקר והשורש של חנוכה. כל הענין של הניסים בכללותם ונס החנוכה בפרטות הוא רק כדי להכיר שהקב"ה מנהיג את העולם בהשגחה פרטית בכל עת ורגע, ואם לאחר שבעה ימים הגיעו למסקנה כזו שאין חילוק בין נס לטבע, הרי יש מה לחגוג את נר השמיני שהוא מורה ורומז על כך - כל החנוכה הוא בשביל היום השמיני שבו אנו חוגגים בגלל הנס של הטבע, היום השמיני הוא 'זאת חנוכה'.

ואל יהא ענין זה קל בעיניך כלל ועיקר, כי כך כתב הרמב"ן (שם יג, טז) 'ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו, הכל בגזרת עליון'. ואם רצונך שיהא לך חלק בתורת משה רבינו, תפוס את הימים האחרונים של חנוכה וקנה בהם קנין בנפשך על כך.

מתורתו של הצפנת פענח / הרב אברהם ישעיהו הכהן בירנהק, מו"ל 'צפנת פענח החדשות', מודיעין עילית ימי שמחה והלל

כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ג מחנוכה ה"ג. ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו כו' ימי שמחה והלל כו'. מבאר רבינו הרגוצ'ובער זצ"ל, שיטת הרמב"ם היא שימים אלו הם ימי שמחה הכונה היא באכילה ושתייה. כמבואר במו"ק דף ט' ע"א דאין שמחה בלא אכילה ושתייה. ובבשר כדאיתא בפסחים דף ק"ט דאין שמחה אלא בבשר. ומקור דברי הרמב"ם שימי שמחה הם, אומר רבינו, הם מהא דאיתא במסכת סופרים פ"כ שצריך לומר ההלל בחנוכה בנעימה. טעם השמחה היא מחמת שחנכו את בנין הבית^{לה} אחרי שהיונים פרצו פרצות בהיכל ובתקרה (כדאיתא בשקלים פ"ו ה"ב). וטמאו את המנורה והמזבח כדאיתא בע"ז דף נ"ב ע"ב. ובבנין המקדש יש גדר שמחה כהא דתענית דף כ"ו ע"ב: "וכן הוא אומר (שיר השירים ג-יא) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו ביום חתונתו זה מתן תורה וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו". ומוסיף רבינו: "וזה ג"כ גדר הודאה שתקנו כמבואר שבת דף כ"א ע"ב ור"ל שאמרו הלל הגדול כמו בתענית דף כ"ה ע"ב ודף י"ט. וזה צריך לומר לאחר אכילה ושתייה כמבואר שם, ואין שמחה בלא אכילה ושתייה, ואכמ"ל". [מכתבי תורה ע"ט שו"ת צ"פ החדשות ח"א סי' מ"ה וח"ה (העומד לראות אור בקרוב)]

מגילת חנוכה

רבינו הרגוצ'ובער זצ"ל במכתבו לרבי דוד פוטש ז"ל מסיים בסוף מכתב מימי החנוכה: "ונזכה במהרה לביאת משיח צדקנו ולגאולה האמיתית ואז יתגלה לנו המגילה שכתבו זקני ב"ש וב"ה על חנוכה שהוה בזמנם רק כיון דלא הוה נביאים אז א"א לעשות [מגילה] ולא ניתן לכתוב כמבואר ביומא דף כ"ט ע"א. ואי"ה לע"ל במהרה יתגלה לנו הנביאים ויתגלה לנו המגילה".

ידידי רבי משה חיים לייטר שליט"א בעמח"ס ... ביאר שרבינו כתב את דבריו אלו על פי דברי הבה"ג - הלכות גדולות (הלכות סופרים) דלהלן: "זקני ב"ש וזקני ב"ה הם כתבו מגילת בית חשמונאי ועד עכשיו לא עלה לדורות עד שיעמוד כהן לאורים ותומים".

^{לה} וראה גם במשך חכמה פ' בהעלותך פרק י' פסוק י' ובמקור החכמה (להגרש"ח דומב שליט"א) הערה 42.

ואח"כ נמצא כן במפורש בגליון כתי"ק של רבינו על מס' מגילה דף י"ד ע"א [מקור: שו"ת צ"פ החדשות ח"א סי' מ"ה].

והדליקו נרות 'בחצרות קדש'ך'

רבינו הרגוצ'ובער זצ"ל מבאר לשון התפילה בעל הניסים, דהיה בית המקדש נקרא חצר משום שעדיין לא תוקנה התקרה והפרצות. ובאופן אחר ביאר דההדלקה היתה בלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש כבזבחים דף נ"ו ע"א התורה ריבתה חצרות הרבה. וכיון דהיה חינוך חשיב עבודה וצריך הדלקה בפנים והני לשכות ג"כ מהני לזה. [אך הדברים צ"ב. דלמה בכלל הדליקו שם ולא בפנים ממש. ואם להראות הנס גם לטמאים. הנה זה ראו רק מיום שני כשכבר לא היה גדר חינוך ויכלו להדליק בחוץ ממש לשיטת הרמב"ם פ"ט מביא"מ ה"ז. אמנם לראב"ד דרק בדיעבד מובן דלכתחילה הוא להדליק בפנים ולכן הדליקו בהני לשכות כדי שכולם יראו]. [מכתבי תורה ע"ט שו"ת צ"פ ורשא סי' שט"ו אות ד' וליקוטים מהגר"א דימאנט ז"ל שבשו"ת צ"פ החדשות ח"ה. שו"ת צ"פ ורשא סי' נ"ב וראה גם בספר טעמא דקרא]

*

לתגובות ומסירה או הודעה על חומרים כתבים אגרות תולדות מסמכים/תמונות
הקשורים לרבינו יוסף ראזין - הרגוצ'ובער זצ"ל: tp089744873@gmail.com

נחשבה / הרב יחיאל הלוי נוביק, ראש כולל דעת יוסף - אשדוד, עורך ספרי מרן הגר"ש רוזובסקי זצ"ל

החכם עיניו בראשו - לנוס מהנסיון - עדיף מאשר לעמוד בו **| עמידה בנסיון, כיצד?**

באמת יש לנו פרשה שלימה של עמידה בנסיון, - מעשה יוסף. ובודאי שלימוד פרשה זו יסייע בעדינו לעמוד בנסיונות החיים.

והנה אנו מתפללים בכל יום, אל תביאנו לידי נסיון. ומדוע אנו מתפללים על דבר זה, ומה כל כך רע בלעמוד בנסיון?

וצריך לומר שהטעם שתקנו תפלה זו, מפני שקשה מאד לעמוד בנסיון, והיינו שנסיון הוא סכנה - סכנה רוחנית, שהיא קשה יותר מסכנה גשמית, שהרי אמרו גדול המחטיאו יותר מן ההורגו, ואם כן היא בודאי סכנה עצומה.

מאידך רואים שמי שזוכה ועומד בנסיון, הוא רוכש מעלה עליונה ביותר, וכך מובא בדברי רש"י בסנהדרין על לשון הגמ' שם, שחכמי התלמוד שלחו איגרת למר עוקבא, ובתחילת האיגרת כתבו, לדזיו לי' כבר בתיה, וז"ל הגמ' שם בדף ל"א עמוד ב', שלחו ליה למר עוקבא, לדזיו ליה כבר בתיה, שלם, וברש"י פירש, כמשה שהוא בן בתיה, למי שמקריין עור פניו כמשה רבינו שגדלתו בתי' בת פרעה. לשון אחר כבר ביתיה כמשה שהוא בן בית דכתיב בכל ביתי נאמן הוא, לדזיו ליה ע"ש שהי' חכם וכתוב חכמת אדם תאיר פניו. ומצאתי בספר הגדה שהיה מר עוקבא בעל תשובה, שנתן עיניו וכו' וכבש יצרו ופטרה לשלום ונתרפא, וכשהי' יוצא לשוק הי' נר דולק בראשו מן השמים, וע"ש כך קרי לי' ר' נתן צוציתא במס' שבת, הכא נמי להכי כתבו לי' הכי ע"ש האור שהי' זורח עליו, עכ"ל רש"י.

ולמדנו מדברי רש"י הללו, שכאשר אדם עומד בנסיון גדול מאד, יכול להגיע לדרגה עליונה כל כך, שהאור זורח עליו בדומה למשה רבינו שקרן עור פניו, והיינו שככל שהנסיון יותר גדול כך גדולה המעלה של עמידה בו. עד כדי להגיע לזיו של משה רבינו עליו השלום.

ולכאורה לפי מדוע יש לנו להתפלל שלא יביאנו הקדוש ברוך הוא לידי נסיון, הלא אדרבה הנסיון הוא הזדמנות נפלאה להגיע למדריגות גבוהות שלא ניתן להגיע אליהן בדרך רגילה.

אמנם הביאור הוא פשוט מאד שאין אנו מחפשים דרכים להגיע למדריגות גבוהות, וכל מטרתנו בחיים היא לעבוד את בוראינו ולא לעשות שום דבר נגד רצונו, ועל כן אנו

מבקשים מהקדוש ברוך הוא שלא לבא לידי נסיון, כדי שכל ימינו יהיו חטיבה אחת של עבודת השם, ולא תהיה לנו שום הזדמנות חס ושלום לעשות דבר נגד רצונו. אם הקדוש ברוך גזר עלינו לעמוד במצב של נסיון, אזי נקבל באהבה, ונשתדל בכל כוחינו לעמוד בנסיון.

והנה בזמנינו הנסיונות גדולים מאד כל אחד במצבו, וככל שנעמוד בהם יותר כך יוטב לנו. וחכמת אדם תאיר פנינו. ולאור הנסיונות המתחדשים מידי יום ביומו, בודאי צריך ללמוד את הפרשה של עמידה בנסיון של יוסף הצדיק.

והנה נראה שכל המעשה של עמידתו של יוסף בנסיון, כתובה בתורה בשלוש תיבות, **וינס ויצא החוצה**. זה הכל, כך מונח הכל, ויותר מזה אין צריך כלל. ולא זו בלבד, אלא שגם אין שום עצה אחרת, רק לברוח מהנסיון, ולא לסמוך על עצמו, וכך אמר שלמה המלך בחכמתו, **ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו**, כי אם האדם סומך על עצמו הוא עלול להכשל, אל תאמין בעצמך, זהו הסוד הגדול.

וידוע שבעולם המסחר זהו כלל ברזל: לא להאמין לשום הבטחה של אף אחד. ומנהל בנק שנותן הלואה על סמך אימון, מואשם במעילה ובבגידה, אסור להאמין לאדם היותר נאמן, ואם ימצאו מישהו שהאמין יתבעו אותו לדין. מדוע ולמה האמנת? ולא תועיל לו שום טענה שהוא סמך עליו מסיבה כל שהיא.

וברוחניות הכלל הוא לא להאמין... **לעצמו, אל תאמין - בעצמך**, וזהו כל ענין ההרחקות והסייגים שמצינו בחז"ל, וכן אמרו אנשי כנסת הגדולה, עשו סיג לתורה, וכל כך למה, מפני שאסור לאדם להאמין לעצמו, וזהו **וינס ויצא החוצה**. כי לפתח חטאת רובץ, הפירצה קוראת לגנב, ויש גנב...

ובדורות האחרונים אמרו עליו על הסבא זצ"ל מקעלם, שהי' דומה למאלף חיות, בכך שהחזיק את עצמו ברסן בלי שום היסח הדעת, כמו המאלף חיות שמחזיק בידו חיה מסוכנת, ואינו מרפה אחיזתו והשגחתו לרגע, כי יודע הוא שברגע שירפה מעט הוא עלול להטרף. וכל כך מפני שאסור לאדם להאמין בעצמו.

וכבר ביאר הדברים, רבינו ירוחם זצ"ל ממיר, שישנם פיתויים, וכאשר נמצאים במקום של הפיתוי מי יודע לאן יגיעו. ואין שום עצה רק להמלט מהמקום.

מאידך אומר ר' ירוחם ישנו גם כן כח נורא ואיום של **וידבר על לב הנערה**, עד כדי כך האדם בסכנה, שיתכן אפילו מי שגדלה בבית יעקב אבינו ובבית רחל ולאה ושבטי קה, עלולה להגיע למצב מסוים של **וידבר על לב הנערה**. הרי לנו מה גדולה הסכנה.

והנה בסנהדרין די"ט ע"ב, א"ר יוחנן תוקפו של יוסף ענותנותו של בועז תוקפו של בועז ענותנותו של פלטי בן ליש, וע"ש כל הענין. וכבר ביארו רבותינו, שעל ידי כח ההתגברות של יוסף ניתן לבועז כח, וע"י בועז ניתן כח לפלטי בן ליש.

וכמו כן כל אחד שעומד בנסיון, הריהו מייצר כח רוחני, שעל ידו יוכלו הבאים אחריו לעמוד בנסיונות החיים.

והנה מה עשה יוסף כל אותם שנים במצרים, ומצינו שמסר להם סימן של עגלה ערופה, הרי לנו שעסק בתורה כל אותם שנים. ובודאי שהוא חלק מהנסיונות שזכה יוסף הצדיק לעמוד בהם. וזכה להיות מאבני החשן.

ועוד מצינו בגמ' יומא דף ל"ו ע"ב, רשע בא לדין אומרים לו למה לא עסקת בתורה, אם אומר נאה הייתי וטרוד ביצרי, אומרים לו כלום נאה היית יותר מיוסף, הרי לנו שיוסף עסק בתורה.

ועוד איתא בסוטה דף מ"ג ע"א דיוסף פטפט ביצרו. וברש"י שם, שפטפט, זילזל וכבש אותו ולא חשבו. וכן מבואר ברש"י בגיטין דף נ"ז ע"א וז"ל, שפטפט, זילזל ביצרו ולא חשבו אלא נתגבר עליו. והיינו שזו דרך להתגבר על היצר, על ידי שמזלזל בו ואינו חושבו, ועל ידי זוכה להתגבר עליו.

והנה החשמונאים אף הם עמדו בנסיון קשה כמות, וזה לשון רש"י דברים פרק ל"ג פסוק י"א, על הפסוק, מחץ מתנים קמיו, דבר אחר, ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם עובדי כוכבים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים, י"ב בני חשמונאי ואלעזר, כנגד כמה רבבות, לכך נאמר ברח"ה חילו ופועל ידיו תרצה.

והנה בזכות מסירות נפשם של החשמונאים, זוכים כל כלל ישראל לקניני התורה בכל הדורות. ואור התורה מאיר ובא, עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.

עולמות בפירוש התורה / הרב זאב קופלוביץ **לא יסור שבט מיהודה – בני חשמונאי ו'צוואת הזקן'**

ידועים הם דברי הרמב"ן בפרשת ויחי, עה"פ 'לא יסור שבט מיהודה', המבאר בארוכה את שייכות ה'מלכות' על העם היהודי לשבט יהודה, ושיעקב אבינו מצווה את עם ישראל, לבל יסיר את המלוכה משבט יהודה. החשמונאים אליבא דהרמב"ן, אע"פ שהיו 'חסידי עליון' – כלשונו – עם זאת נענשו, על שעברו על 'צוואת הזקן' – הוא יעקב אבינו, ש'לא יסור שבט מיהודה'.

מתאמרי ביה מדרשא משמיה דהחת"ם-סופר, שלכך סיבבה ההשגחה שרבי כמעט שלא הביא את דיני חנוכה בשישה סדרי משנה, משום כבוד בית אבותיו שהם מיהודה, והחשמונאים נטלו מהם את המלוכה שלא כדין. הדברים חופפים עם דברי הרמב"ן הנזכרים, ומשלימים אותם.

לא לנו ה' לא לנו, לדון את בית דינם של חשמונאים מדוע הם אכן עברו על הפסוק 'לא יסור שבט מיהודה', ומה ראו על ככה. אך זאת ברצוננו להראות בסילודין, כיצד טוותה ההשגחה העליונה חוטים היסטוריים דקיקים להחזרת המלכות לבית יהודה בלבוש 'נשיאות' בארץ ישראל.

הזכרת החשמונאים בתפילת חנה ובנביא זכריה

מלבד ההבטחה 'שלך גדול משלהם' הרומזת כידוע לנס חנוכה, הרי שהפעם הראשונה בתנ"ך בה נרמז נס חנוכה הוא בתפילת חנה 'קשת גבורים חתים ונכשלים אזרו חיל', כשהתרגום יהונתן מייחס זאת לחנוכה – הגיבורים הם היוונים דרכו קשתם, והנכשלים שהם החשמונאים אזרו חיל לגבור עליהם. ניתכן שעקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה הם המה חנה ושבעת בניה].

מקום נוסף בתנ"ך בו נרמז נס חנוכה, הוא בנביא זכריה 'כי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים ועוררתי בניך ציון על בניך יוון ושמתיך כחרב גיבור', ורש"י מפרש זאת על נס חנוכה. וכך היא הצעת הדברים, שימים יבואו בהם יתרחש נס חנוכה, כאשר בני ציון היקרים המסולאים מפז המתגוררים במודיעין הסמוכה לירושלים ישימו עצמם כחרב גיבור, וימסרו הגיבורים ביד חלשים.

וכאן הבן שואל: מהי הזיקה והשייכות בין חלקו הראשון של הפסוק, העוסק בקשת הנדרכת על ידי שבט יהודה ואפרים, לבין החשמונאים. לאור דברי הרמב"ן הנזכרים לעיל אזי ההקשר מובן למדי. החשמונאים עתידים ליטול את השבט מיהודה, ולכן יהודה נזכר בסמוך לגבורת מלכות בית חשמונאי, ורק דא עקא עדיין צריכים אנו למודעי, מה עניין שבט אפרים לכאן.

שבט אפרים מעביר את המלוכה לשבט יהודה

כפי המשתמע מהמקורות, שבט אפרים תופס מקום מרכזי בצומת-דרכים היסטורית אי שם בשלהי בית שני. הלא 'המתים שהחיה יחזקאל' היו כדברי הגמרא בסנהדרין משבט אפרים, ורבי יהודה בן בתירא – המשתייך למשפחת בני בתירא הכבודה – אף עמד על רגליו ואמר שאני מבני בניהם של המתים שהחיה יחזקאל. הוי אומר, שבני בתירא הידועים מגמרא פסחים שהעבירו את נשיאותם להלל הזקן היו אפוא מבני אפרים והם העבירו את הנשיאות לשבט-יהודה.

המאורע ההיסטורי של העברת הנשיאות להלל הזקן, לא היה מובן מאליו כלל. הירושלמי מביא שרבי התבטא על עצמו שהוא כשלעצמו לא היה מסוגל – כביכול – לויתור זה, וכן ששלושה ענוותנים הם ואחד מהם בני בתירא. לולי דמסתפינא אמינא, שהדבר נרמז ביחזקאל, כאשר מיד לאחר חזון העצמות היבשות, בקשו הקב"ה לקחת מטה עבור 'שבט אפרים', ומטה עבור 'שבט יהודה'. זאת שבני אפרים יעבירו מלוכה לשבט יהודה, ושבט יהודה ימלוך על העם היהודי כולו.

לאור הדברים הנכוחים הללו, ניתן אולי להעמיס כל זאת בהמשך תפילת חנה הרומזת כאמור לנס חנוכה, ש'ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל' הרומז למתים שהחיה יחזקאל. ולאחר מכן 'מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון להושיבי עם נדיבים', הכוונה להלל הזקן העני שלא נתנו לו להיכנס לבית המדרש, ובסוף נתעלה לדרגת נשיא. "כי לה' מצוקי ארץ וישאת עליהם תבל", שנשתנו בגינו סדרי בראשית שבני בתירא נשתכחה מהם הלכה, וויתרו על הנשיאות. ולבסוף מסתיימת תפילת חנה בהרמת קרן מלכות בית דוד אחר שהמלוכה תחזור ליהודה בדמות נשיאות.

שיבוץ הדברים בפסיפס ההיסטורי

וראה זה פלא. עצם הרעיון שמלכות הילל וצאצאיו ממשיכי דרכו, מהווה המשך למלכות בית חשמונאי – כמבואר בפסוק בזכריה הנ"ל שיהודה ואפרים מתקשרים לנס חנוכה – מתיישב היטב בין השאר גם מבחינה היסטורית. כפי שמציינים כותבי קורות הימים, הרי שהילל קיבל את הנשיאות מבני בתירא בשנה השלישית בלבד למלכות הורדוס שהשמיד והרג את כל בית חשמונאי.

את הפסוק בשיר השירים: "...נשקפה כמו שחר" מבארים המפרשים, שהכוונה לגאולת ישראל בבית שני, אשר נוצרה ונולדה בצמיחה איטית כמו השחר. בפשטות מקובל לייחס את מאה שנות מלכות בית חשמונאי כתוצרת מוגמרת שהוליד התהליך האיטי של בניין בית שני והמסתעף.

ועדיין יש מקום לבעל דין לבוא ולטעון: כלום בשל מאה שנים בלבד, כדאי היה לטרוח את החרדה הגדולה הזאת, של כמה מאות שנים של צמיחה-איטית. לאור דברינו הדברים מתבארים כפתור ופרח, שאדרבה ואדרבה, מאה שנות מלכות בית חשמונאי היו

רק הפתיחה והרקע לשושלת בית רבי המלמדת, שלא מאסתים ולא געלתים לכלותם, וכאן התהליך רק התחיל.

יש מקום להוסיף ולהעיר-להאיר, שגם מזווית היסטורית פשוטה, בני אפרים הם הראשונים שנטלו את המלוכה מבית יהודה, במרידת ירבעם בן נבט שבא משבט אפרים, כאשר רק שבט בנימין נותר לפליטה יחד עם שבט יהודה, ולבסוף, הם אלו שהשיבו את עטרת הנשיאות למלכות יהודה, מתי שעשרת השבטים גלו ונותרו רק יהודה ובנימין, ויחזקאל החיה את בני אפרים בין השאר כדי להשלים את החוב ההיסטורי. ואכן בתהילים ע"ח התגנו בני אפרים שיצאו ממצרים קודם זמנם, ולבסוף מסתיים המזמור במאיסתו של שבט יוסף, והשבת המלכות ליהודה.

תפילת-נבואת ה'אימא של מלכות' על הווה-ועתיד כאחד

כפי שזכר לעיל, ניתן לבאר את תפילת חנה לאור המהלך שהוצע על ידי התרגום יהונתן שמדובר בנס חנוכה, ולאחר מכן כל התפילה סובבת-הולכת, על החזרת המלכות ליהודה על ידי השינוי סדרי בראשית הכרוך בכך שבני בתירא נשתכחה מהם הלכה, והם השיבו מיזמתם את הנשיאות להלל. הדברים נושאים בחובם תוספת נופך, שחנה אם שמואל מתפללת לאחר הולדתו הניסית של בנה העתיד להמליך מלכים – את שאול ודוד, ומתנבאת על איחוד עתידי בין שני המלכויות. זאת מאחר, שרבי צאצאו של הילל השתייך, על פי הירושלמי, הן ליהודה והן לבנימין...

אין איתנו יודע עד מה במחלוקת שאול ודוד, אך זאת יודעים אנו נאמנה, שברית היסטורית כרוכה בין השבטים הללו. אפשר שזה מהיום בו יהודה אמר 'אנוכי אערבנו מידו', ומיני אז שני השבטים הללו נוטלים חלק בראש בשיתוף פעולה בבניין עם ישראל. אם זה בבית המקדש שנבנה בחלקו של יהודה, אך 'רצועה יוצאת מחלקו של בנימין' בה נבנה קודש הקדשים, ואם זוהי שושילתא דבי רבי המשותפת לשני השבטים, כאשר אביו מבנימין עליו נאמר 'ידיד ה' ישכון לבטח עליו', ואימו מיהודה. ולכך רבי רצה להעביר את נשיאותו לרב הונא שהוא מבית יהודה מצד אביו.

[בקרויץ לפורים לא נזכרת ברכת 'את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח', וזאת לדברי התוס' רי"ד, מאחר שבני ארץ ישראל לא נהגו לומר 'את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח' ותחתיה היו נוהגים לחתום 'אלוקי דוד ובונה ירושלים'. בשם רבי פנחס מקוריץ נמסר, ששפורים משתייך למרדכי שהוא מבית שאול, ולכך לא הוזכרה מלכות דוד. הדברים הנראים כסותרים בהשקפה ראשונה, משלימים זה את זה. בארץ ישראל הייתה שושלת רבינו הקדוש ממשיכי דרכו של בנימין מצד אביהם. רבי ראה את הנשיאות שייכת בעיקר לרב הונא מבבל, ופורים אכן משתייך לבנימין].

וכה דבר חנה אל הדורות הבאים העתידים לדבר גבוהה-גבוהה, ולראות את נס חנוכה באספקלריא של טבע: "אל תדברו גבוהה גבוהה יצא עתק מפיכם" לומר שנס חנוכה – וניסיונות-הנפל הבאים בעקבותיו לשחזרו ללא הצלחה יתירה – כרוכים אפוא בדרך

הטבע. וכל כך למה "כי קל דעות ה' ולו נתכנו עלילות", השוזר את כל ההיסטוריה של עם ישראל בבית שני דרך נס חנוכה.

"קשת גיבורים חתים ונכשלים אזרו חיל" רומז לחנוכה, "ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל" הם בני בתירא מבני בניהם של המתים שהחיה יחזקאל, העתידים ליטול את הנשיאות כנכס זמני, בדמדומי מלכות בית חשמונאי. לבסוף: "ויתן עוז למלכו וירם קרן למשיחו" במהרה בימינו.

עקבי חז"ל / הרב אברהם יעקב גולדמינץ, מח"ס בדמיך חיי, שבילי דירחא, ושא"ס

חנוכה ה'תשפ"ב - להאיר לבות בני ישראל

א. לגדולה מזו אתה מתוקן

פגישה מיוחדת, במסעדה יוקרתית

המנהל הכללי מזמין את כל מנהלי האגפים לשיחת סיכום שנתית, ישיבה עם אוריה טובה ונעימה, עם ארוחת צהריים מכובדת. במסגרת זו, כל אחד ממנהלי האגפים מתאר את הצלחתו בשנה החולפת, וכיצד הוא ישתפר או יוסיף יעול לתיפקוד של המפעל. חסרונו של אחד העיב על כולם, מנהל הפירסום והשיווק נעדר מהישיבה. היו מחשבות רבות לטוב ולמוטב, וכאשר ראו אותו מסתובב באותו יום במפעל, הבינו שיש דברים בגו, שהוא לא סתם לא מרגיש טוב, קרה משהוא. אולי חתול שחור קפץ עליו הבוקר, או עבר בינו ובין המנהל. מי שהכי נלחץ מכך הוא אותו מנהל פירסום ושיווק, מדוע הוא לא נקרא אל הדגל, מדוע לא הזמינו אותו לישיבה הכללית. אבל טלפון אחד הרגיע אותו, המנהל הכללי הסביר לו שהוא צריך אותו בפגישה מיוחדת, פגישה במסעדה יוקרתית. אילו הוא היה מזמין אותו לפגישה במשרד, זה היה קצת מלחיץ, אולם כאשר הפגישה במסעדה יוקרתית, זה מראה על משהוא מיוחד במינו. לא מפטרים עובד תוך כדי ארוחה במסעדה. ארוחה במסעדה אומרת אוריה טובה וקירוב לבבות, כנראה מסתתר כאן משהוא, מצפה לו הפתעה שהוא אפילו לא חלם עליה.

באותה פגישה הסביר לו המנהל, הזמנתי את כולם לשיחת סיכום, לתיפקוד הרגיל של המפעל. אותך אני צריך למשהוא אחר לגמרי, התיפקוד שלך מצוין ולא ביקשתי לשפר. אני רוצה ממך מחשבה על פריצה למחוזות שלא הגענו אליהם, אני מחפש למכור לאנשים שעדיין לא מכירים את המפעל שלנו. ובמילים פשוטות - פירסומי ניסא (שבת כג, ב).

בְּהֵעֶלְתְּךָ אֶת הַנֵּרוֹת

רש"י כתב כשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו, שלא היה עמהם בחנוכה, לא הוא ולא שבטו. אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך, שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות (רש"י במדבר ח, ב). כאשר הנשיאים הביאו את הקרבנות שלהם בחנוכת המזבח, חלשה דעתו של אהרן הכהן, מפני שלכל השבטים היה קרבן חוץ משבט לוי. והקב"ה ענה לו שלך גדולה משלהם. המדרש, ובעקבותיו הרמב"ן, מייחסים את זה לחג החנוכה.

סעודה מיוחדת לאוהב

אתה מוצא שנים עשר שבטים שהקריבו קרבנות לחנוכת המזבח, ושבט לוי לא הקריב כלום. והיו מצירים, למה רחקנו מהקרבת חנוכת המזבח.

משל למה הדבר דומה, למלך שעשה סעודה, והיה קורא בכל יום אומניות אומניות. והיה לו אוהב אחד שהיה אוהבו יותר מדאי, לא קרא אותו עמהם. והיה מיצר לומר, שמא יש בליבו עלי, לפיכך לא זימנני מכל הסעודות. כיון שעברו כל ימי הסעודות, קרא לאוהבו ואמר לו, לכל בני המדינה עשיתי סעודה, ולך לעצמך אני עושה סעודה בלבד. למה - שאתה אוהבי.

כך, המלך זה הקדוש ברוך הוא. כיון שעברה חנוכת המזבח, אמר להם הקדוש ברוך הוא לאהרן ולבניו, אתם לעצמכם עשו חנוכה... אל תירא, לגדולה מזו אתה מתוקן (ילקוט שמעוני פרשת בהעלותך רמז תשיט. נוסח דומה במדבר רבה בהעלותך טו, ג).

חג חנוכה

הרמב"ן מפרש את המדרש הזה ואת דברי רש"י הנ"ל על חג חנוכה, על חנוכת המזבח של בני חשמונאי. אבל ענין ההגדה הזו לדרוש רמז מן הפרשה על חנוכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי אהרן ובניו, רצוני לומר חשמונאי כהן גדול ובניו (רמב"ן במדבר ח, ב שם).

המדרש ממשיך ומתאר לאיזו גדולה אהרן ובניו מוכנים. הקרבנות, בזמן שבית המקדש קיים הן נוהגין, אבל הנרות לעולם, שנאמר אָל מוֹל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה (במדבר ח, ב). וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני, אינן בטלין לעולם

והקשה הרמב"ן, מדוע נאמר שהנרות קיימים לעולם, הרי בזמן החורבן, כמו שלא מקריבים קרבנות כך לא מדליקים את המנורה הטהורה. והסביר שמדובר על נר חנוכה, ועל ברכת כהנים הנאמרת גם בזמן הגלות. אבל לא רמזו אלא לנרות חנוכת חשמונאי, שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו (המשך הרמב"ן שם).

ניש מפרשים על פי גירסת מדרש רבה לפנינו, שמדובר על פרישת וטהרת הלויים שנאמרה בהמשך פרשת בהעלותך (שם פסוק ו).

ב. פירסומי ניסא

בחנוכה ניסע לסבתא - ריבוי הסעודות

למדנו על כח מיוחד שיש בנרות, כח שמשפיע וקיים גם בזמן הגלות, הנרות לעולם הם נוהגים. הכח הזה בא לידי ביטוי בצורה של חג חנוכה, ובמבט שלנו על החג.

סיפרתי לילדי בן ארבע שבחנוכה ניסע לסבתא. הוא עדיין לא בגיל שזוכר משנה שעברה, והוא הגיב בתמיהה, מה בחנוכה מותר לנסוע. כן, חנוכה זה לא חג עם איסור מלאכה, בעצם בחנוכה עולם כמנהגו נוהג, יש הבדל בתפילה, ויש מצוה להדליק נרות. אין מניעה ללכת לעבודה, ואין סיבה לחופשת הילדים מהלימודים.

גם אין הלכה של סעודת מצוה בחנוכה, אבל מי מוותר על ארוחה חגיגית או מסיבת לביבות בחנוכה. כתוב בשו"ע ריבוי הסעודות שמרבים בהם הם סעודות הרשות, שלא קבעום למשתה ושמחה. ויש אומרים שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות (או"ח תרע סע' ב).

מבואר שחנוכה משפיע אפילו על חיי החולין שלנו, על סעודה שהיא לא סעודת מצוה, על ארוחת ערב סתמית של יום יום.

לא יהיו ראויים

האדמו"ר רבי ירחמיאל ישראל יצחק זצ"ל מאלכסנדר מסביר שהמהות של חנוכה היא לאנשים רחוקים, ובמצב בו הדור אינו ראוי מצד עצמו, חנוכה מאיר אפילו בזמן החורבן והגלות. שאף אם הדורות הבאים לא יהיו ראויים מצד עצמם, יתעורר גם כן קדושת הימים ועת רצון, ושיחזור למציאות הראשון ככל המועדים (ישמח ישראל חנוכה ליל ג אות יח, דף עו ע"א). ועל זה שישאר הנס לדורות, להאיר ליבות בני ישראל אף שלא יהיה להם ביטול, היה נצרך הנס לשמן טהור, שיטהרו את מוחם לעבודת השי"ת (ישמח ישראל חנוכה ליל ב תרס"ט מאמר א אות יג, דף עה ע"א).

המהות של חנוכה היא להאיר ולהשפיע על זמני החולין, על סעודות הרשות, ועל דורות של שמד. פירסומי ניסא משפיע רחוק, לאנשים שאינם יודעים, ולזמני הגלות. הנרות לעולם הם נוהגים.

יורדת לעמקי הנפש

משום מה, ה'טקס' של הדלקת נרות מושך גם אנשים רחוקים, אנשים שלא מרגישים כבוד בביקור בבית הכנסת, אבל להדלקת נרות הם מגיעים. פוליטיקאים מוזמנים להדליק נרות חנוכה, ומפרסמים את התמונה בעיתון. לי יש תמונה יפה עם המשפחה לפני הדלקת נרות שבת, או במוצאי שבת אחרי הבדלה. ואצלם - הדלקת נרות חנוכה תופסת מקום של כבוד. הם לא מפרסמים היכן השתתפו בליל הסדר, או בארבעת המינים (הסוכה עצמה משמשת מקום לאירוח 'עדכני'), אבל הדלקת נרות נמצאת בראש מעייניהם. איך אמרנו, פירסומי ניסא.

אותם אנשים שבימים כתיקונם היו מעדיפים להשאיר את הרב בבית הכנסת, ולחיות חיי חולין, כעת מכניסים את המצוות למסגרת החיים שלהם, ומשתתפים בהדלקת נרות. הדלקת נרות משפיעה על זמני החולין, על דורות שאינם ראויים, ויורדת לעמקי הנפש, לכל אחד ואחד. השאלה מתחילה אצלינו, להיכן אנחנו מנווטים את הדלקת הנרות, לעילוי או למשחק, להתרומם או להישאר במקום.

ג. חזרו לחיבתן הראשונה

כל טורח הנס

שאל הפני יהושע, מה כל הענין בנס פח השמן, הרי מותר היה להדליק גם בשמן טמא, מפני שטומאה הותרה בציבור כאשר רוב הציבור טמא. ופילפל ומסיק שאכן זה מותר בציבור.

ולכאורה יש לתמוה כל טורח הנס זה למה, דהא קי"ל טומאה הותרה בציבור... והואיל ואיתרחיש להו ניסא בעיקר הענין, שנגאלו גאולה שלימה מיד מלכות יון הרשעה שהיו אומרים לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק בא-להי ישראל וגזרו כמה שמדיות. ועכשיו שנגאלו ונעשה להם נס גדול ששלטו בשונאיהם, לכך נעשה להם גם כן נס זה בענין הנרות, שהוא עדות לישראל שהשכינה שורה בהם, כדררשי נמי לענין נר מערבי (שבת כב, ב). אלא שלאחר מיתת שמעון הצדיק אפילו נר מערבי לפעמים היה כבה והולך (ירושלמי יומא פ"ו ה"ג). לכך נעשה להם נס בזה הענין ממש, באותן הימים שהיו עת רצון, להודיע שחזרו לחיבתן הראשונה (שבת כא, ב ד"ה מאי חנוכה).

הפנ"י מסביר שעיקר הנס הוא המצב הרוחני של עם ישראל, הידיעה שלמרות כל הגזירות וכל ההפרעות, השכינה חזרה לשרות בעם ישראל. שחזרו לחיבתן הראשונה, להשראת השכינה וקירבת אלוקים.

קבלת פנים - העיקר חסר מן הספר

נתאר לעצמינו חייל שנשלח בשליחות סודית למדינת אויב. למגינת לב הוא נתפס ונשבה, ולאחר מאמצים מרובים הצליחו להחזיר אותו לארץ הקודש. המאמצים הדיפלומטיים נעשו בסודיות, בערוצים חשאיים, וללא פירסום. לקבלת הפנים הגיעו כל המי-ומי, הפוליטיקאים והמפקדים, וגם הכינו תיחקור חשאי על כל מה שעבר עליו. מה נאמר אם לא יזמינו את בני משפחתו לקבלת הפנים, 'ממשיכים את העסקים כרגיל', הרי העיקר חסר מן הספר. האם הוא זקוק כעת ליחס מיוחד משרי הממשלה, עד כמה שהתיחקור המקצועי חשוב לו, עכשיו הוא מעוניין לפגוש שוב את בני משפחתו שהוא כל כך התגעגע אליהם.

אמר רבי אביגדור מילר זצ"ל ללא נוכחות השכינה, היה המקדש עבורם כגוף ללא חיים; כי תכליתו היחידה של בית זה הושמעה כבר מראשיתו - וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם (שמות כה, ח. עם סגולה חלק ב סע' 290 עמ' קז).

ההודאה הגדולה בחנוכה היא דוקא על נס פח השמן, הוא היה סימן לכך שחזרו לחיבתן הראשונה, זה העיקר של נס חנוכה. ולכן עיקר הנס לא היה על ההצלה אלא על נס פח השמן, למרות שטומאה הותרה בציבור - זה היה החזרה שלנו למצבו ולתפקידו של עם ישראל.

מגילת תענית

ישנה ברייתא שנקראת מגילת תענית - ימים טובים שקבעו חכמים על ידי ניסים שאירעו בהם (גמ' ורש"י ר"ה יח, ב). ומדוע הימים הללו בטלו. אמר רבן שמעון בן גמליאל אף אנו מחבבין את הצרות, אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין (שבת יג, ב). הרבה ניסים עברנו, מהרבה גזירות ניצלנו, גם סבלנו הרבה בדרך. אבל אם נכתוב את הניסים, כל יום יהיה פורים. אין אנו מספיקין מלעשות יום טוב בכל יום (רש"י שבת שם ד"ה אין אנו).

צורת הקיום של עם ישראל היא ניסים על גבי ניסים, כל יום נס וכל יום חג. אבל זו לא צורה של חיים, כאשר אנחנו בגלות, הקב"ה מקיים אותנו בצורה של מְשִׁיחַ מִן הַחֲלָנוֹת מְצִיץ מִן הַחֲרָכִים (שיר השירים ב, ט), בהשגחה ניסתרת ומלאה ניסים.

וכה אמר רבי משה ברסלויער שליט"א מבית וגן: שאלת הגמרא מאי חנוכה (כא, ב) היא מה המיוחד לקבוע חג בחנוכה. הלא פעמים נוספות מצאנו, הן בתורה הן בנביאים והן בתקופות מאוחרות יותר, שעם ישראל ניצח את שונאיו. גם קרה שְׂרָדְפוּ חֲמִשָּׁה מְאָה וּמְאָה רְבָבָה יְרִדְפוּ (ויקרא כו, ח), ובכל זאת לא נקבעו מאורעות כאלו חגים מעין חנוכה. ואם כן מאי חנוכה (למחר אעתיר, חנוכה, עמ' שצה).

חנוכה היה אחד מן החגים שאמורים היו להיבטל עם מגילת תענית, ומה המיוחד בחנוכה - פירסומי ניסא, הפירסום שעושים לנס חנוכה (ראש השנה שם). לדעתי אפשר להוסיף כאן את הנס המיוחד של הרוחניות שחזרה, של השראת השכינה.

[אגב, בנס פורים זכינו לקבלת התורה מחדש. הדור קבלוה בימי אחשורוש (שבת פח, א).]

שְׁבֻכַל דוֹר וְדוֹר

וְהִיא שְׁעֵמֶדָה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ. שְׁלֵא אֶחָד בְּלָבָד עֵמֶד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, אֶלֶּא שְׁבֻכַל דוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם (הגדה של פסח). בחג חנוכה היה נס אחר. זה לא רק הצלה, שחוזרת על עצמה בְּכָל דוֹר וְדוֹר, זה השראת השכינה שחזרה, מעין גאולה וישועה. הצצה של גאולה בתוככי הגלות (זמן בית המקדש השני נחשב עדיין גלות).

ד. סולם רוחני

התרגשות בחנוכה

לכל אחד יש איזו התרגשות בחנוכה. גם אנשים רחוקים מרגישים טוב בהדלקת נרות. בכניסת שבת הם מרגישים צביטה בלב, ובהדלקת נרות חנוכה מרגישים התרוממות. מדוע, מפני שחנוכה יכול לרדת עד עמקי הנפש, חנוכה מראה לכל אחד באשר הוא את החלק הרוחני שלו. התפקיד שלו הינו לנווט את ההרגשה הזו, ולהשתמש בה בתור סולם רוחני.

[אולי לכן קבעו את חג החנוכה רק אחרי שנה ולא מיד עם הניצחון, כדברי הגמרא לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה (שבת כא, ב). רק אחרי תקופה הבינו את המשמעות העמוקה של נס פח השמן, רק אחרי תקופה הם הרגישו גם רוממות מכל הניסים האלו.]

יום הקמת המשכן

יום כ"ה בכסליו מוכן עוד מזמן שהיו ישראל במדבר, המשכן היה מוכן בכ"ה בכסליו, והמתינו עד ראש חודש ניסן. כתוב בפסיקתא אמר רבי חנינא, בעשרים וחמשה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן, ועשה מקופל עד אחד בניסן... מה שילם לו הקדוש ברוך הוא, חנוכת בית חשמנאי (פסיקתא רבתי פרק ו. הובא ברמ"א או"ח סי' תרע סע' ב ובמשנ"ב ס"ק ז).

וחשבתי לעצמי, מה היה אז בכ"ה בכסליו, בדור המדבר. הרי התכלית של המשכן היא השראת השכינה. וְשִׁכַּנְתִּי בְּתוֹכְכֶם (שמות כה, ח) - בתוכו של כל אחד ואחד (מקורו בזוהר תרומה קמו, א). וכתב על זה בנפש החיים אל תחשבו שתכלית כוונתי הוא עשיית המקדש החיצוני, אלא תדעו שכל תכלית רצוני בתבנית המשכן וכל כליו, רק לרמוז לכם שממנו תראו וכן תעשו אתם את עצמיכם - שתהיו אתם במעשיכם הרצויים כתבנית המשכן וכליו, כולם קדושים ראויים ומוכנים להשרות שכינתי בתוכם ממש (נפש החיים ש"א פ"ד הגהה).

כמו שראינו בחנוכת בית חשמנאי, בכ"ה בכסליו התחיל התהליך הזה של השראת השכינה, של השפעה ורוממות לכל אחד ואחד. השיא של השראת השכינה היה בהקמת המשכן, אחרי שכל אחד ואחד ניצל את ההזדמנות ועשה בעצמו במעשיו הרצויים.

גם אנחנו בחג החנוכה יכולים להביא את הגאולה והשראת השכינה לעם ישראל. אם ננצל את ההזדמנות ואת האפשרות שהקב"ה נותן לנו, נתעלה ונזדכך עם הדלקת הנרות - השראת השכינה הזו קיימת לעולם.

פרחים לתורה / הרב ישראל חיים בלומנטל, מג"ש בכולל תורת מרדכי

הכרת הטוב – להודות ולהלל

וְקָבְעוּ שְׁמוֹנֵת יָמִים אֵלֹהֵי הַלֵּל וּבְהוֹרָאָה וְעֲשִׂיתָ עִמָּהֶם נֶס וּפְלֵא וְנוֹדָה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סְלֵה.
[מתוך תפילת "על הניסים" נוסח ספרד]

וְקָבְעוּ שְׁמוֹנֵת יָמִים חֲנֻכָּה אֵלֹהֵי הַלֵּל וְלְהוֹדוֹת וְלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל. [מתוך תפילת "על הניסים"
נוסח אשכנז]

הגאון הצדיק רבי דוד מייזליש שליט"א אבד"ק סאטמאר מאנטריאל שאל פעם את
הרה"צ רבי יעקב מאיר שכטר שליט"א כשביקר אצלו, למה כל הברכות כולם של תפילת
שמונה עשרה מסיימים בלשון נסתר [כגון "חונן הדעת" "הרוצה בתשובה" וכו'], ואילו
את ברכת 'מודים' מסיימים בלשון נוכח "הטוב שמך ולך נאה להודות".

הגרי"מ שכטר שליט"א התלהב מאוד מהדיוק ואמר כמה פעמים "דא שטייט עפעס, דא
שטייט עפעס" (משהו כתוב כאן).

אח"כ ביאר את הדברים, על פי מה שכתב המהרש"א (ברכות לב: בחידושי אגדות) על
דברי הגמרא שם "אמר רבי אלעזר מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין
ישראל לאביהם שבשמים", וכתב המהרש"א שזה דווקא בתפילות דרך בקשה, אך
בתפילות דרך שבח והודאה אין חומת ברזל מפסקת. ואמר הגרי"מ שלפי זה מובן, שבכל
התפילות דרך בקשה יש חומת ברזל המפסקת לכן מדברים אל הקב"ה בלשון נסתר, אכן
בתפילת 'מודים' שהיא ברכת שבח, אנו נמצאים ממש אצל הקב"ה בלי חומת מפסקת,
ולכן מסיימים בלשון נוכח "הטוב שמך ולך נאה להודות". [מתוך דברים של טעם בשם
בנו של הגה"צ אבד"ק סאטמאר מאנטריאל שליט"א]

*

בענין זה כדאי להעתיק מאמר מהרה"ק רבי יחיאל זצ"ל אבד"ק סאניק, תלמידו
של הרה"ק בעל בני יששכר זי"ע, שכותב בזה דברים נפלאים בספרו "זכרון יחיאל"
כדלהלן:

שאל אותו (מהרה"ק רבי יחיאל הנ"ל) תלמיד חכם אחד מפני מה כל חותמי ברכות
שבשמונה עשרה, כולם מסיימים בלשון נסתר, מגן אברהם, מחי' המתים, חונן הדעת,
ואילו ברכת ההודאה לבד מסיימת בלשון נוכח, הטוב שמך ולך נאה להודות. ושאל הדבר
לכמה גדולי ישראל ולא פירשוהו.

והשיב לו תוך כדי דיבור, שהוא על פי דברי המדרש רבה (סדר צו פרשה ט') וזו
לשונו: ר' פנחס ור' לוי ור' יוחנן בשם ר' מנחם דנליא (שם מקום), לעתיד לבא כל
הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינו בטל, כל התפלות בטילות, וההודאה אינה בטילה.

והטעם, כתבו המפרשים שם, כי כל התפלות שתקנו לנו אנשי כנסת הגדולה הם רק על רפואה ופרנסה וכיוצא, והנה בעת ובזמן ההוא שלא תהי' שום צרה ודאגה וחולי ולא ישמע עוד שוד ושבר בגבולינו, א"כ לא יהיו צריכין להתפלל על שום דבר, ולכך יתבטלו כל הברכות, מה שאין כן ברכת ההודאה שמטרתה לברך ולהודות על כל הטובה אשר גמלנו ברחמיו וברוב חסדיו, נהיה צריכין גם אז לברך ולהודות על רוב הטובה שתהי' לנו אז, ולכך ברכה זאת לא תתבטל ומברכים אותה גם לעתיד.

ולפי דברי המדרש הנ"ל אנחנו הרואים כי בשעה שתקנו לנו אכנה"ג נוסח התפלה והברכות, תקנו לאומרם רק בעולם הזה, משא"כ על העתיד לבא, לא תקנום כאמור, כי אז לא יהי' מקום לאומרם ולהתפלל אותם, אבל ברכת ההודאה כשתקנוה היתה כוונתם אז בתקנתם גם אלעולם הבא, שגם אז יברכו ברכה זו, ותקנוהו לעד לעולם.

ולכך מובן היטב, שכל הברכות מסיימות בלשון 'נסתר', ואילו ההודאה בלשון 'נוכח', כי כל הברכות כולם שלא נתקנו לאומרם כי אם רק בעולם הזה, תקנום בלשון נסתר, כי כעת אין ה' יתברך מתגלה אלינו ואין אנו משיגיין אותו מצד עצמיותו יתברך שמו, כי אם מצד פעולותיו, ולכך אין אנו יכולים לדבר עימו כי אם בלשון נסתר, כי אין אנו רואין אותו, משא"כ ברכת ההודאה שבשעה שתקנוהו תקנוהו גם אלעתיד לבא, תקנו לאומרה בלשון 'נוכח', כי אותה הברכה נאמר גם אז, ועל אותו הזמן כבר ייעדו לנו הנביאים שאז נשיג את הקב"ה מצד עצמיותו ית"ש כמ"ש "והיו עיניך 'רואות' את מוריך", "כי עין בעין יראו' בשוב ה'", "ויאמרו הנה אלקינו 'זה' ", ולכן אז נדבר עם ה' יתברך בלשון 'נוכח' כביכול, כאדם המדבר עם העומד נגדו ומדבר עמו פה אל פה, לכך ברכת ההודאה היא בלשון נוכח..

*

איש יהודי תלמיד חכם מופלג גר בבני ברק, ושמו הרה"ג ר' טוביה יואל שטיינער ז"ל, אשר בימי עברה וזעם, בזמן השואה האיומה, נכלא באותו מחנה בו כלאו את הרה"ק רבי יואליש מסאטמאר זי"ע, אך גדר הפריד ביניהם, ולא היתה לו אפשרות לגשת אל הרבי זי"ע.

אך בידעו כי הרבי מסאטמאר נמצא כאן בעבר השני, הביין מעצמו שהרבי אינו אוכל מאומה ממה שמחלקים הרשעים הארורים.

פעם אחת עלתה בידו בסייעתא דשמיא, לגנוב כמה תפוחי אדמה, ובשלם בכלי שתיקן מחתיכת פח, מתוך רצון להטיב עם אותו צדיק, אף כי לא נמנה בין חסידיו ולא הכירו מלפני המלחמה. מן השמים סייעוהו והצליח לשלוח באופנים שונים את הקדרה עם תפוחי האדמה, לידי הרה"ק מסאטמאר, ובשולי "קדרה" זו רשם - בפחמים שהשתמש בהם לבשל תפוחי האדמה - את שמו: טוביה יואל בן אסתר, עד כמה שאפשר לכתוב בפחמים על קדרה...

עברו חלפו כמה שנים מאז תום המלחמה, והר"ר טוביה יואל עלה לארה"ק והתיישב בבני ברק, ונתקבל כמגיד שיעור בישיבתו המפורסמת של הג"ר יצחק שלמה אונגאר זצ"ל, ובמשך הזמן שכח מן הענין כולו.

בשנת תשט"ו הגיע הרה"ק מסאטמאר זי"ע לבקר בארה"ק, ושבת שבוע ימים גם בבני ברק. הר"ר טוביה יואל דגן נכנס אליו להתברך מפי קדשו. כאשר הרבי החל לקרוא את הקוויטל שלו, וראה את השם: טוביה יואל בן אסתר, מיד הרים עיניו כלפיו, ואמר לו: הן לא ידעתי מה עלה בגורלכם, כל השנים הללו נשארתי חייב ברכת תודה לאות הכרת הטוב לאיש "טוביה יואל בן אסתר", על תפוחי האדמה ששלחתם אלי. וידוע תדעו, כי הם הגיעי אלי, אחרי כמה ימים שלא אכלתי מאומה.

והר"ר טוביה יואל עצמו סיפר עובדא זו להרב ר' דוד פרענקל זמ"ל (בן בית אצל מרן בעל החזון איש זצ"ל), והוסיף ואמר לו, כי מאז ששלח את תפוחי האדמה באותם זמנים קשים ומרים, עד עמדו עם קוויטל שלו לפני הרה"ק מסאטמאר, לא זכר כלל מאותו מעשה, אחר כל מה שעבר עליו וטלטולי הדרכים עדי הגיעו למחוז חפצו, לולי שרבינו הזכירו מזה. ["דברים של טעם"]

*

לחשוב על הזולת!...

כ"ק אדמו"ר מבוסטון זצ"ל הרה"צ רבי לוי יצחק הורוויץ זיע"א, אמר אודות מנהגם של חסידים ואנשי מעשה לברך איש את רעהו בימי החנוכה בברכת א ליכטיגע חנוכה =] חנוכה מאיר], מה בדיוק פשר הענין.

בכל שנה ביאר את הענין בדרך אחרת.

שנה אחת אמר כך: לא מדובר על שמונת הנרות, שהרי "אין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד".

בהכרח מדובר על השמש. ומה היא מעלתו? הוא דואג לזולת. הוא הודלק כדי שיוכלו ליהנות לאורו! זהו המאיר את ימי החנוכה – לדאוג שהשני יוכל ליהנות...

*

אוסוף כאן מה שכתב הרב שאול יצחק שיף שליט"א מרעננה:

חמשים איש השתתפו בשיעור פילוסופיה. לפתע, החליט המרצה לעשות עם תלמידיו פעילות קבוצתית. הוא חילק לכל אחד מהנוכחים בלון. כל אחד התבקש לרשום את שמו על הבלון. לאחר מכן נאספו כל הבלונים והוכנסו לחדר אחר. בעבור דקות ספורות, נתבקשו המשתתפים להיכנס לחדר שבו הבלונים, וכל אחד מהם היה צריך למצוא בתוך 5 דקות את הבלון שלו.

כולם החלו לחפש אחוזי תזזית את שמם, מתנגשים אחד בשני, דוחפים אחד את השני ונהיה בחדר כאוס גדול. בתום חמש הדקות נתברר שאף אחד לא הצליח למצוא את הבלון האישי שלו.

עכשיו, ביקש המרצה, כל אחד מכם יבחר בלון בצורה אקראית וייתן אותו לאדם ששמו רשום על הבלון.

תוך פחות מ-5 דקות היו כולם עם הבלון שלהם.

או אז פנה אליהם המרצה וכה אמר להם: אותו הדבר קורה בחיינו. כולם מחפשים אחוזי תזזית את האושר בכל עבר, לא יודעים איפה הוא מסתתר. האושר שלנו טמון באושרם של אחרים. תן להם את האושר שלהם, ותקבל את האושר שלך.

לתגובות: blu.israel@gmail.com

פרשה למעשה – בירור הלכתי בפרשת השבוע / הרב יאיר רינמן, מו"צ בבית הוראה 'נאות שמחה', מודיעין עילית

עניני שנת השמיטה, הדלקת נר חנוכה בשמן שביעית ל

תנן בשביעית פ"ח מ"ב, 'שביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה לאכול כל דבר שדרכו לאכול ולסוך דבר שדרכו לסוך ... וכן בתרומה ובמעשר שני קל מהן שביעית שנתנה להדלקת הנר'.

ופירש הר"ש, דאכן תרומה טמאה מותרת בהדלקה, והו"ה דמעשר שני טהור מותר בהדלקה,¹⁵ אך שביעית קילא מתרוייהו, דמותרת בהדלקב בין בטומאה ובין בטהרה.

ומקור ההיתר להשתמש בשמן של שביעית להדלקה, הינו בספרא על הפסוק וְלִבְהַמְתֵּךְ וְלַחֲיָה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לְאָכֹל (ויקרא כה-ז), ודורש הסיפרא 'תִּהְיֶה אף להדלקת הנר אף לצבוע בה צבע'.

ואיתא בירושלמי סוף מסכת תרומות (דף נ"ט ע"א), 'מהו להדליק שמן שריפה בחנוכה אמרין דבי ר' ינאי מדליקין בשמן שריפה בחנוכה א"ר ניסא אנא לא אנא חכים לאבא אימא הוה אמרה לי אבוך הוה אמר מי שאין לו שמן של חולין מדליק שמן שריפה בחנוכה', ופירש הפני משה שהנידון הוא האם מותר לישראל להדליק נר חנוכה בשמן תרומה טמאה – בלא ידיעת הבעלים,¹⁶ ומסקנת הירושלמי להיתר, כיון דמצוות לאו ליהנות ניתנו. וכן פירש ג"כ הרמב"ם פי"א מהל' תרומות הי"ח, 'ומי שאין לו חולין להדליק נר חנוכה מדליק שמן שריפה שלא ברשות הכהן'.

ויש לדון האם מותר להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית, ודבר זה לא נזכר במשנה, בגמ' ובראשונים. ומצינו בפוסקים שלשה טעמים לאיסור.

¹⁵ 'שמן שביעית' שייך רק בשנה שמינית, דהרי בזיתים ושאר פירות האילן אזלינן בתר חנטה, והפירות שחנטו בשנת השביעית – נלקטים רק בקיץ של שביעית, ואילו שמנים של קטניות (בוטנים וכדו') הלא אסורים באיסור ספיחין. וישנם שני אופנים נוספים שיהיה קדושת שביעית בשמן, אך מ"מ אין היתר להדליק בו את הנר (אף נר לתאורה), א שמן (שאינו של שביעית) שנקנה בדמי שביעית, דנתבאר לעיל בסי' י"ח דהשמן מקבל את דיני הפרי הראשון, וצריך לנהוג בו קדושת שביעית, אך מ"מ מבואר ברמב"ם פ"ה ה"ח דשמן זה אסור בהדלקה, דגזרו ביה רבנן שאם ידליק בו, יבואו גם לעשות בו סחורה. ב שמן (שאינו של שביעית) שטוגן בו ירק של שביעית, דכיון שיש בשמן טעם של 'ירק שביעית', מקבל השמן את דיני הירק, וצריך לנהוג גם בו קדושת שביעית. אלא שלכאן אין להתיר להדליק בו את הנר כלל, ומשום דקדושת השביעית שבו אתיא מכח הירק של שביעית, והלא ירק זה אינו עומד להדלקה, (עי' חוט שני פ"ה הי"ב שכ"כ לענין דמי שביעית, ולכאן הו"ה גם בנידו"ד).

¹⁶ ועי' בתוספות רבי עקיבא איגר על המשניות משכב"ז, ובתפארת ישראל בועז אות ב' מש"כ ע"ד.

¹⁷ עי' בדרך אמונה ס"ק קע"ג, דפירש שאירי בתרומה שעדין לא זכה בה הכהן, ועיי"ש בביאור ההלכה ד"ה ומי, (בפי' השני) שהאריך בזה.

עניני שנת השמיטה, הדלקת נר חנוכה בשמן שביעית

א. בשו"ת שערי דעה ח"ב סי' ט', כתב שמקור האיסור הוא מהא דתנן בשביעית פ"ט מ"ט, 'האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה', ומבואר בגמ' בבכורות דף י"ב ע"ב, דהו"א דעיסת שביעית פטורה מחלה, כיון דאם תיטמא הרי היא בת שריפה, והתורה אמרה לְאֶכְלָהּ ולא לשריפה, לט' קמ"ל דכתיב לְדִרְתִּיכֶם – משמע אפילו בשביעית.

והו"ה דמשום הכי יש לאסור להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית, דהא קיי"ל באו"ח סי' תרע"ז סעי' ד', דמותר השמן שבנר צריך לשורפו, מא' וא"כ הרי גורם לשריפת שמן של שביעית (שלא בדרך הנאתו), ועובר משום לְאֶכְלָהּ ולא לשריפה.

ב. בספר אמרי שמאי (גינזבורג) ח"ב בירורי הלכה סימן ח', כתב טעם נוסף לאיסור, והא עפ"י המבואר במשנה בשביעית פ"ח מ"ח, 'אין מביאין קיני זבין וקיני זבות קיני יולדות מדמי שביעית ואם הביא יאכל כנגדן', וכן פסק הרמב"ם פ"ו ה"י, 'דמי שביעית אין פורעין מהם את החוב ... ואין מביאין מהן קיני זבים וזבות ויולדות וחטאות ואשמות'.

מבואר מזה, דכל שקונה 'דבר שבחובה' מכספי שביעית, חשיב פורע חובו בדמי שביעית. מב' וכן מבואר גם בירושלמי פ"ג דדמאי ה"א (דף י"א ע"ב), אאחד שביעית ואחד מעשר שני אין נפרעין מהן מלוה וחוב ואין עושין מהן שושבינות ואין משלמין מהן תשלומין ואין פוסקין מהן צדקה לעניים בבית הכנסת'.

ג. אולם ישנו טעם נוסף שהובא בהרבה פוסקים, מה' והקדום שבהם הוא הרידב"ז (בהגהתו על הפאת השלחן סי' ה' סעי' ט'), דכיון דקיי"ל באו"ח סי' תרע"ג סעי' א', דאסור להשתמש לאור נר חנוכה, א"כ הוי כעין הפסד פירות שביעית. ובדומה למש"כ החוט שני בתרומות פי"א ה"ד, דאסור לאכול פירות שביעית כשהוי אכילה גסה – דחשיב כהפסד, ומבואר דכל כילוי שאין בו הנאה, חשיב 'הפסד', וא"כ הו"ה במדליק נר חנוכה

^{לט} ודו"ק דהרמב"ם בפיה"מ מבאר, דהטעם לפטור שביעית מחיוב חלה, הוא מכך ששביעית פטורה מלקט שכחה ופאה, ועי' בדרך אמונה פ"ו מהל' ביכורים ה"ד בביאוריה"ל ד"ה ועיסת שביעית, דבסיפרי פרשת שלח סי' ק"י מבואר ג"כ כדעת הרמב"ם, וז"ל 'שהיה בדין מה שאר פירות שחייבים במעשר ופטורים מן החלה עיסת שביעית שפטורה מן המעשר אינו דין שתהא פטורה בחלה ...'.

^מ אַתְּ כָּל אֲשֶׁר צָוָה ה' אֱלֹהֵיכֶם בְּיַד מֹשֶׁה מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר צָוָה ה' וְהִלָּאָה לְדִרְתִּיכֶם (במדבר טו-כג).

^{מא} עיי"ש בשו"ע דהיינו דוקא מה שנותר ביום שמיני, אך מה שנותר בימים הקודמים – יכול להדליקו שוב ביום המחרת. והו"ה דדוקא שנתן שמן רק לזמן מצותו – וממנו נשאר, אך אחר שדלק כדי מצותו, שוב אין איסור על הנותר בו. ועי' במשנה ברורה ס"ק י"ח, דיש מן הפוסקים דסבירא להו, דאם נתן בסתמא שמן מרובה (יותר מכדי מצותו), הוקצה כל אותו השמן.

^{מב} ואף שבנידוד לא הוי 'דמי שביעית' – אלא 'פירות שביעית', מ"מ טעמא חד הוא.

^{מג} בשערי דעה הנ"ל, אמרי יושר ח"א סי' ק', תורת הארץ פ"ח אות מ"ז.

עניני שנת השמיטה, הדלקת נר חנוכה בשמן שביעית

בשמן של שביעית, כיון שאסור להשתמש לאורה – הוי כילוי שאין בו הנאה, מ"ד וחשיב הפסד פירות שביעית.

והוסיף ע"כ בתורת הארץ, דאין לאין להתיר משום דסו"ס הא מקיים עי"ז מצוה, דהא הנאה של מצוה – לא חשיבא הנאה.^{מ"ה}

ומנגד מצינו בדברי הפוסקים, כמה אופנים לדחות את סברת האיסור מכח הפסד פירות שביעית.

א. בספר כרם ציון השלם הלכות פסוקות פי"א הי"ג, אחר שכתב גם הוא לאסור הדלקת נר חנוכה בשמן של שביעית, הביא שם בהערה את דברי הגה"צ עזרא אלטשולר, וכע"ז כתב גם בשו"ת שבט הלוי ח"א סי' קפ"ד, דאע"ג דקיי"ל דאסור להשתמש לאור נר חנוכה, מ"מ הלא מצינו בפוסקים כמה אפשרויות שמותר להשתמש בנר חנוכה (כדלהלן), וא"כ אי"ז הפסד פירות שביעית, א בשו"ע סי' תרע"ג סעי' א', סתם בתחילה כשיטות הראשונים דאסור להשתמש בנר חנוכה – אף תשמיש של קדושה, ויש מי שמתיר בתשמיש של קדושה, ועיי"ש בביאוריה"ל ד"ה ויש, דנחלקו הפוסקים האם מחלוקתם היא בתשמיש דרך קבע, או אף דרך עראי, ומסקנתו שם להתיר לימוד עראי לאור נר חנוכה. ב בשערי תשובה שם הביא שהברכי יוסף כתב בשם המהר"י מולכו כ"י סי' מ"ט, שאם נפל לו ספק בנר חנוכה שהדליק – אם ההדלקה כשרה, מותר לעיין בו בספר לאור אותו הנר, דומיא דישנים בליל יום הכיפורים בבית הכנסת - לצורך בית הכנסת.^{מ"ו} ג כתב בשעה"צ סי' תרע"ג ס"ק י"א, דבשערי תשובה שם הביא דברי הפרי חדש בשם המהריק"ש בספרו ערך לחם, דרשאי לילך לאור נר חנוכה שלא יכשל, דאינו מחויב להעצים עיניו - דלא מיקרי תשמיש. וכע"ז כתב המגן אברהם סי' תרע"ח ס"ק ב', עמש"כ השו"ע שם דנר שבת קודם לנר חנוכה – משום שלום ביתו, וכ' המג"א דאפשר דבזמן הזה שמדליקים את הנר חנוכה בתוך הבית, עדיף להדליק בו נר חנוכה, דהא לא יכשל בעץ ואבן – דהרי יש לו אור מנר החנוכה, והנאה כזו שריא.^{מ"ז} ד כתב השו"ע סי' תרע"ג סעי' א', ונוהגים להדליק נר נוסף כדי שאם ישתמש לאורה, יהיה לאורהנוסף

^{מ"ד} עי' בתורת הארץ דס"ל, דכל נר שלא הודלק להאיר – אסור, וע"כ אוסר אף נר של יארצייט, ונר שמדליקים בבית הכנסת או לפני המת – כשמודלק בשעות היום. אך נר של שבת מותר, כיון שעיקרו נעשה להאיר – שלא להכשל בעץ ואבן.

ואע"ג דבגמ' בשבת דף כ"א ע"א, איתא 'פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת אין מדליקין בהן בחנוכה ... פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת מדליקין בהן בחנוכה', ומשמע דשמנים שמדליקים בהם בשבת – מדליקין בהם בחנוכה, ולפמ"ש הרי יש שמן שמדליקין בו בשבת ואין מדליקין בו בחנוכה. וי"ל דהתם קאי דהתם קאי על שמנים שאין מדליקין בהם בשבת – משום איסורי שבת, אבל לא איירי בשמנים דאיכא עלייהו איסור אחר.

^{מ"ה} כעין הסברא ד'מצוות לאו להינות נתנו', אלא דהתם איירי בדבר שאסור להינות ממנו, ובוה אמרינן דהנאת מצוה – לא חשובה הנאה.

^{מ"ו} כמבואר בגמ' במגילה דף ל"ב ע"ב, ונפסק בשו"ע או"ח סי' תרי"ט סעי' ו'.

^{מ"ז} ועי' במשנה ברורה שם ס"ק ב', דרוב האחרונים פליגי על המג"א בזה, דמסתימת השו"ע והרמ"א משמע, דאסור להשתמש תשמיש כזה לאור נר חנוכה.

עניני שנת השמיטה, הדלקת נר חנוכה בשמן שביעית

שהוא אותו שהודלק אחרון, וכתב הט"ז ס"ק ה', דאעפ"י דנהנה מתוספת האור של נר חנוכה, מ"מ אין איסור ההשתמשות לאור הנר – אלא מטעם שלא יהיה היכר שנדלקו לשם חנוכה, או משום ביזוי מצוה, וכיון שיש אצלם גם נר של חול, לא שייכי הני תרי טעמי לאיסור.^{מח}

הגרש"ז אויערבך בשו"ת מנחת שלמה תניינא סי' קכ"ב אות א', דחה תירוץ זה, משום דבכל האפשרויות הנ"ל, יסוד ההיתר הוא משום דעיקר ההדלקה היא למצוה – ולא להנאה, וע"כ שפיר חשיב כהפסד פירות שביעית. ולאידך גיסא נמי, הא עיקר האיסור ליהנות מנר חנוכה, הוא רק משום דבעינן שיהא ניכר שההדלקה היתה למצות נר חנוכה – ולא להנאה, וא"כ כשמדליק נר חנוכה בשמן של שביעית – שידוע שאסור להדליקו למצוה, אא"כ הוא נהנה מכך, א"כ הרי זה עצמו מוכיח דלא לצורך מצוה הוא מדליק, אלא עיקר הדלקתו הוא רק כדי ליהנות מריבוי הנרות.

ב. הגרש"ז אויערבך בשו"ת מנחת שלמה קמא ח"א סי' מ"ב, מחלק בין דיני יו"ט לדיני שביעית, דאף דקיי"ל באו"ח סי' תל"ה שעה"צ ס"ק ט, דאסור להדליק ביו"ט נר של בטלה, דהדלקה הותרה ביו"ט רק לצורך אכילה או הנאה השווה לכל נפש, מ"מ חלוק שביעית מיו"ט, דביו"ט מתחשבים רק עם הצורך אשר בעבורו מותר לעשות מלאכה, וע"כ כל שהוא לבטלה – לא חשיב צורך יו"ט, משא"כ בשביעית כל שהוא דרך הדלקה מותר, אף שהצורך הוא עבור הנאות שאינן חשובות שתחול בגללם קדושת שביעית.

וע"כ מותר להדליק שמן של שביעית כדי לתקן מאכל עבור נכרי, אע"ג דפירות שביעית אסורים לנכרי דכתיב 'לכם ולא לנכרי', ואף מותר להדליק שמן של שביעית על מנת לראות איך לקלקל או לשבור כלי, דאע"ג דעובר בזה משום 'בל תשחית', מ"מ אינו נחשב להפסד פירות שביעית, כיון שהדליקו לצרכו והוי דרך הדלקה.

והו"ה שמותר להדליק שמן של שביעית כדי ללמוד תורה לאורו, דודאי חשיב כמדליק על מנת ליהנות לאורו, וח"ו לומרדחשיב בכך כמפסיד.

וכמו שמותר להדליק בשביל פרסומת הרבה נרות משמן של שביעית מסביב לחנותו כדי למשוך בכך את עיני הרואים ולפרסם בכך את בית מסחרו כיון שהוא דרך הדלקה וחשיב כנהנה כל הזמן מהאור, ואין מתחשבין כלל אם ההדלקה היא כדי לאכול ולקרוא לאור הנר או בשביל פרסומת, וכיון שכך מהיכ"ת נימא דפרסום בית מסחרו עדיף טפי מפירסומי ניסא לחנוכה, אף בכה"ג דהוי דרך הדלקה ולא כנותן לתוך מדורה או מקטיר ע"ג מזבח, שהרי הוא נהנה כל הזמן שדולק ואיכא פרסומי ניסא כמו שנהנה מפרסום בית מסחרו, ובפרט דאמרן קודם שגם המדליק שמן של שביעית כדי לקלקל איזה דבר לא חשיב כמפסיד שמן של שביעית וכ"ש הכא.

^{מח} עיי"ש במשנ"ב ס"ק ט"ו, דפסק כהמגן אברהם – ודלא כהט"ז.

עניני שנת השמיטה, הדלקת נר חנוכה בשמן שביעית

אלא דבסו"ד כתב, דאכתי יש לחלק בין הדלקת הנר לפרסומת, לבין הדלקת הנר לפרסומא ניסא דחנוכה, ומשום דכשמדליק שמן לפרסומת – ל אהוקצה השמן רק לכך, ויכול שפיר לחזור בו בכל עת מכונתו הראשונה, ונמצא דכל זמן שהוא דולק הוא להנאתו ולצרכו, משא"כ בנר חנוכה, הלא מיד כשהדליקו הוקצה השמן למצותו, ואסור להשתמש בו תשמיש של חול, וא"כ חשיב כהקדיש אותו רק למצוה זו בלבד.

וע"כ ס"ל דרשאי להדליק בו בלילות הראשונים של חנוכה, כיון שאף אם יכבה הנר בתוך שיעור מצותו, הלא יוכל עדין להדליק בו בלילות הבאים בשביל חנוכה, אך בליל אחרון של חנוכה, שמותר השמן שבנר אסור לשימוש חול או קודש, אכן אסור להדליקו בשמן של שביעית.

אולם עי' בדרך אמונה פ"ה ה"ח בביאור"ל ד"ה שמדליק, שהביא את דברי המנחת שלמה הנ"ל, ותמה ע"ד דודאי דשרי להדליק שמן של שביעית ע"מ ללמוד לאורו, ואף להדליקו סביב לחנותו, ומשום דסו"ס הלא ההדלקה היא לראות לאורו, ולא איכפת לן מה יראה לאורו, משא"כ נר חנוכה שאסור ליהנות מאורו, וכל ההדלקה הוי רק למצוה, דהלא קיי"ל דאפילו הוא לבדו בין הגויים – ידליק בברכה, שעצם ההדלקה הוא פרסום הנס, אלא שצורת ההדלקה צריך להיות באופן שראוי להיות פרסום הנס ושיראו את הנרות, ולא שיראו לאור הנרות, וע"כ הדלקת נר חנוכה אינה נחשבת הדלקה להנאה.

וכן פסק בדרך אמונה שם ס"ק מ"ט, ובשעה"צ ס"ק ק"ב הביא את שיטת הרידב"ז ושאר הפוסקים הנ"ל, וכתב שכן הוא דעת החזו"א כפי שהובא בארחות רבנו ח"ב עמו' של"ד (ובמהדו"ח ח"ג עמו' שכ"ט).^{מט}

ג. אולם הגרי"ש אלישיבי ב'הערות' עמ"ס פסחים דף ט' ע"א, ביאר את הדברים באופן שונה לחלוטין, עפ"י הגמ' בבכורות שם, 'ואמר רב חסדא בהמת שביעית פטורה מן הבכורה וחייבת במתנות פטורה מן הבכורה לאכלה אמר רחמנא ולא לשריפה', הרי מבואר שמותר ליקח לכתחילה בהמה מדמי שביעית, וכיון שדיני הבכורה (שריפה של אימורי הבכור) סותרים את קדושת השביעית שבו, ממילא פקעי ולא חיילי ביה כלל קדושת בכורה.

וע"כ נימא הכי גם גבי הדלקת נר חנוכה, דכיון שאיסור ההשתמשות לאורה אינו תנאי בקיום המצוה, אלא הוא משום דבעינן דומיא דמנורה, או משום היכר וכדו', א"כ בכה"ג שיש קדושת שביעית על השמן, ודין קדושתו מונע את חלות האיסור להשתמש לאורה, א"כ לא יחול עליו איסור השימוש לאורה, ונמצא שיכול לכתחילה להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית, ורשאי אף להשתמש לאורה !

^{מט} ודעתנו של הגר"ח קנייבסקי כפי שהובא במועדי הגר"ח עמו' רצ"ב, שאף בדיעבד לא יצא, כיון דחשיב כמצוה הבאה בעבירה. ועי' להלן בסו"ד בדברי החוט שני משכב"ז.

² עיי"ע בדבריו בקובץ תשובות ח"ג סי' ק"ב, ובמשנת הגרי"ש סי' כ"א.

עניני שנת השמיטה, הדלקת נר חנוכה בשמן שביעית

ונראה שזה כוונתו של החוט שני בהלכות פסח עמו' שכ"ז, שכתב 'ואפשר דאין ביד האדם להקצות שמן זה למצוה ולאוסרו, דהרי קדוש בקדושת שביעית – ולא נאסר, והיינו כנתבאר בדברי הגרי"ש, דקדושת שביעית שבו מונע את איסור ההשתמשות מלחול, וממילא יהיה רשאי להשתמש לאורה. נא.

ויש בנותן טעם להביא את דברי השבט הלוי שם, דאפשר דאף לשיטות האוסרים הדלקת נר חנוכה בשמן של שביעית, מ"מ יהא מותר להדליק בשמן ספיחין, כגון שמן בוטנים וכדו', ומשום דכבר התבאר לעיל סי' י"ט ענף ג', דספיחין אסורים דוקא באכילה או בהנאה שדרכם בכך, אך הנאות אחרות שרי, וא"כ אפשר דאין בהדלקה זו משום הפסד פירות שביעית, דהרי ממ"נ יהיה אסור ליהנות משמן זה את ההנאות שהוא עומד להן (אכילה, סיכה והדלקה לאורה), וממילא אין זה בכלל הפסד פירות שביעית.

לתגובות: YR4295@gmail.com

^א אלא דהחוט שני איירי בהדליק בשוגג, ואילו הגרי"ש אלישיב התיר אף לכתחילה.

רגע חושבים / הרב בנימין טאובה, קרית ספר

חנוכה – מעין אור הגאולה העתידה

בתפילת "על הניסים" אנו אומרים "ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך עשית תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה" וצריך ביאור בזה, שהרי לא בכל הדורות יכלו ישראל לעמוד ולומר תשועה גדולה ופורקן "כהיום הזה", שהרי הרבה מצבים וצרות עברו על כלל ישראל שבשעת מעשה הציבור לא ראה לא ישועה ולא פורקן.

ואע"פ שהגמ' אומרת שבפורים לא אומרים הלל כיוון דאכתי עבדי אחשורוש אנן, (מגילה י"ד.) משמע מזה שבחנוכה אכן נגאלנו מיוון, וכמ"ש רש"י שבפורים "לא נגאלו אלא מן המיתה" כלו', והמשיכו להיות משועבדים לפרס ומדי משא"כ בחנוכה שגברו בני חשמונאי וניצחום וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתיים שנה, פרקו את עול מלכות יון ולכן אפשר לומר הלל.

איך אכתי קשיא, מילא באותם שנים שזכו למלכות בית חשמונאי שהתנהלה עפ"י התורה והיו חופשיים לעסוק בתורה ובחכמתה ולקיים מצוותיה בשלימות אפשר לומר את המשפט תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה, אבל אח"כ בשנות החורבן הקשות ולאורך כל הגלויות והשמדות שעברו עלינו, איך אפשר לומר "כהיום הזה".

ועוד קשה, מה בכך שבפורים לא נגאלו אלא מן המיתה ולא ממלכות אחשורוש, הרי מ"מ יצאו ממות לחיים (כדאיתא שם) והיה נס גדול של נהפוך הוא, שמחשבת המן חזרה לו כגמולו בראשו, ונכרתו הרבה מזרע עמלק ולמה אי"ז סיבה לומר שירה והלל.

עוד ידועה השאלה בדבר החילוק בין הסיפור המובא בעל הניסים, ללשון הברייתא בשבת כ"א: כשנכנסו יונים להיכל טימאו כל השמים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי וניצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כה"ג, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה".

א"כ הגמ' מספרת בעיקר על נס פח השמן, והנצחון במלחמה מובא בדרך אגב (וכשגברה מלכות בית חשמונאי וניצחום), ואילו בהודאת על הניסים הדבר בהיפך, שעיקר ההודאה עוסקת בניצחון החשמונאים על היוונים, וכל פרטי הנס שבניצחון. ואילו ההדלקה מובאת כבדרך אגב, (והדליקו נרות בחצרות קדשך) הלא הבדל אומר דרשני.

עוד שאלה ידועה, שב"על הניסים" אנו מונים והולכים את כל פרטי הנס שהיה בימי היוונים: "מסרת גיבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים", וזה אכן מובן שאנו מגדילים את הנס, ומספרים שהיה נגד הטבע שהגיבורים הרבים נוצחו ע"י החלשים המעטים. אך ההמשך תמוה, שאנו אומרים שהטמאים הרשעים הזדים נפלו ביד הטהורים הצדיקים עוסקי התורה. וידועה השאלה מה הנס הגדול בשלשת הפרטים האחרונים.

והנה כתב בעלי שור ח"ב שער שלישי פרק כ' (ההדגשות במקור) "וזאת לדעת: בכל סיום של גלות אנו טועמים טעמה של הגאולה האחרונה בזעיר אנפין. ענין הגאולה האחרונה היא **ביטול הרע והתגלות יחודו ית'** ומעין זה מתהווה **בכל** סיום של גלות מארבעת הגלויות וכו'.

ולפי"ז אפשר לומר שההודאה עיקרה הוא על גילוי יחודו ית', ואמירת ההלל נתקנה רק על נס שלם. כלומר, שההודאה התיחדה לעצם הנס הרוחני של גילוי כבודו ית' מעין הגאולה העתידה, והמשפט המרכזי של ההודאה הוא "ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך" כלו' שע"י הנס למעלה מן הטבע הודיע לכולם שאין הטבע סוף דבר ואין הוא מתנהל מאליו, ולכן חוקיו אינם מקובעים ללא אפשרות שינוי, כיוון שהטבע הגשמי נשלט בידי העולם הרוחני שגם הוא נשלט בידי הקב"ה, אשר ברצונו הוא מנהל אותו בדרכי הטבע, אך ברצונו הוא עוקר את הטבע ומנהל את העולם בדרך ניסית, כגון בים סוף, ובמכות מצרים, או גם בניסים שהתרחשו לחשמונאים כדי לנצח את היוונים.

ועומק הענין הוא שהתברר לעין כל שאין הכח הגשמי שולט בעולם אלא הכח הרוחני, ועל פיו נקבעת ההנהגה האמיתית.

והזדמן לי לראות לאחרונה את בדבר במוחש, כשישבתי עם אברך יקר שמוצאו מצרפת והוא תיאר לי את חבריו לשעבר שבאים לבקרו בארץ ישראל ונדהמים מזה שהוא גר ב"עיר של צדיקים", וכולם עם כובעים וכו' וכל העגלות שבכניסה לבנין, והתמיהה עולה מבין ריסי עיניהם: איך אתה חושב להאכיל את ילדיך בעוד כמה שנים, ואיך תתפרנס אם אתה לא רוכש מקצוע, וכי הלימוד בכולל יוכל לפרנס אותך, וכן על זה הדרך. והתשובה היא כלשונו של האברך היקר: תמים תהיה עם ה' אלוקיך. וביאור הענין הוא שכדי להצליח בחיים אין צורך להשקיע בגשמיות, אלא אפשר ועדיף להשקיע ברוחניות והשפע הרוחני מקבל את כל הצרכים הגשמיים על הצד היותר טוב. וזה התגלה בנס חנוכה, שהרוחניות מנהלת את הגשמיות ולא להיפך. וזה מעין האור של הגאולה העתידה, ועל זה אנו אומרים ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך.

ואפ"ל שאף ההמשך שכתוב "כהיום הזה" קאי אדלעיל, שהקב"ה עשה שם גדול וקדוש בעולמו כהיום הזה, ותשועה גדולה ופורקן כהיום הזה לפי שעד היום הזה אנו יכולים להתבונן בנס ולקבל מימד על גדלותו וקדושתו של שמו. וזהו גופא התשועה והפורקן, לא רק על הפורקן הגשמי מיד היונים, אלא בעיקר הפורקן הרוחני שנתגלה ע"י הנס. ולכן השם גדול והפורקן חדא ענינא נינהו, ואתרוויהו קאי תיבות "כהיום הזה".

ולפי"ז מתוק מאד ההדגשה של טמאים ביד טהורים וכו', משום שבזה מתגלה שהרוחניות מנצחת את הגשמיות ע"י זה שהטהורים ניצחו את הטמאים והצדיקים את הרשעים. (שהרי אם היו החשמונאים היו שולחים חילים שאינם כה טהורים וצדיקים, לא היה זה גילוי גדול כ"כ..). ולכן זה מסודר בדווקא אחרי הרבים ביד מעטים והגבורים

ביד חלשים כיון שזה הולך מן הקל אל הכבד, וזה שהטהורים והצדיקים נצחו, זה יותר מראה את גילוי ה' מאשר שהחלשים נצחו את הגבורים.

ואפ"ל שהודאה וודאי צריך לומר אפי' שלא היה נס גמור של ביטול המלכות לגמרי, וכל שיש כאן גילוי כבודו ית' והארת יחודו בעולם, זה סיבה להודאה, ולכן אומרים גם בפורים הודאה בעל הניסים. אך הלל (לפי רבא) אין אומרים אלא כשנגאלים לגמרי ומסתיימת המלכות ההיא, וכמו שמצינו בגאולת מצרים שלא אמרו שירה עד שמצרים נפלו בים, שאז היה ביטול גמור למלכות מצרים, וכמ"ש ברמב"ן ריש פר' וארא שהלשון השלישי של הגאולה "וגאלתי" נאמרה על קריעת ים סוף, שאז היה ביטול גמור למלכות מצרים ועל גאולה שלימה אומרים שירה, וכיון דאכתי עבדי אחשוורוש אנן (ובתוס' רי"ד ריש ע"ז כ' דמלכות פרס הוא מלכות ישמעאל) א"כ לא היה גאולה שלימה, וא"א לומר שירה והלל בפורים.

וכן מיושב ההבדל בין הגמ' וההודאה, שב"על הניסים" אנו מדגישים בעיקר את החלק של גילוי היחוד, אך בגמ' מדובר על הראיה שחנוכה לא היה נס מקומי וזמני, אלא נס שחידש יו"ט, והכניס קדושה לתוך הזמן, משום שאור הגאולה ההיא, האיר עד סוף הדורות, וכמש"ש "לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה".

*

הקטרוג על המנורה, ותיקונו

אחד מהנסים הקבועים בבית המקדש היה הנר המערבי, שהיה נותן בה שמן כמידת חברותיה שתספיק ללילי טבת הארוכים, והיא הייתה דולקת עד הערב הבא, וממנה היה מדליק את השאר, ובה היה מסיים את הטבת הנרות, וכל זמן שהיו ישראל חביבין היה דולק כל היום, כגון בזמן שהיה שמעון הצדיק חי (שבת כ"ב: וברש"י)

ולא עוד אלא שזה עיקר הסיבה שבגללה הדליקו את המנורה, כמ"ש שם וכי לכאורה הוא צריך, והלא כל ארבעים שנה שהלכו בני ישראל במדבר, לא הלכו אלא לאורו, אלא עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל, מאי עדות, אמר רב זו נר המערבי וכו', כלומר שכל מטרת הדלקת המנורה הייתה בשביל השנים האלו שהיו ישראל חביבין והנס היומיומי הזה היה מתרחש.

ובחגים היו מוציאים את המנורה לעזרה ואמרו לישראל ראו חיבתכם לפני המקום שבזה שהקב"ה עושה את הנס הזה, הוא מראה את חיבתו לישראל, ושהוא משרה את שכינתו בתוכנו.

וא"כ השאלה המתבקשת היא, מה החידוש הגדול בנס חנוכה שהיה כד שהיה בו די כדי להדליק יום אחד והדליקו ממנו שמונה ימים, הרי זהו נס רגיל וקבוע.

והנה כתב המכתב מאליהו (ח"ב עמוד 111) בביאור התשובה של בני חשמונאי שבזכותה נקבע חג החנוכה לדורות "יש אפשרות שתשובת הדור תהא במדרגה שתקיף

את כל הדור ממש... והיינו שיתעלו כ"כ בתשובתם עד שתגיע לנקודת פנים דפנים אשר שם מתחברים הנפשות, ונפש אחת משפיעה על חברתה מאורה... כי דבר המעמיק מאד בנפש יכול להשפיע על נפש אחרת בדרך רוחנית."

והיינו כי כיוון שנשמת ישראל אחת היא, א"כ לא רק כל הדור הוא מאוחד ברוחניותו, אלא אף כל הדורות מאוחדים בפנימיותם, ודי בכך שבדור מסוים תקנו דבר מה לגמרי, הרי בכל הדורות נעשה דבר זה מתוקן, וכגון מצוות מילה שאמרו עליה חז"ל (שבת ק"ל). כל מצוה שקבלו עליהם בשמחה, עדיין הם עושים בשמחה, כי הנשמות שבכל הדורות מאוחדות הן דרך פנימיותם בשלמות מצווה זו ובשמחתה.

ולכן קבעו את נס חנוכה לדורות כי נתגלה לרבותינו שתשובת החשמונאים הייתה עד העומק הפנימי ביותר שמשם מושפעות הנשמות אחת מהשנייה עד סוף כל הדורות ולכן כולנו שייכים לנס זה עד היום הזה. עכת"ד.

ולפ"ז מבואר מה שמפרשים את דברי חז"ל שאמרו לשנה האחרת קבעום ימים טובים בהלל והודאה, שעיקר הקביעות הייתה לאחר שנה, שכשהגיעו לימים האלו הרגישו בנפשם את האור של הזמן החוזר כל שנה בימים אלו, ולכן קבעוה בכל שנה, כל' שהיתה זו הוכחה ברורה שתשובתם השתרשה עד העומק הפנימי, שמשפיע בקביעות כל שנה מחדש.

ובזה תתורץ גם הקושיה הנ"ל מה הייחוד בנס החנוכה שהדליקו מן הכד שמונה ימים הרי זה נס תמידי כנר המערבי. וגם יובנו דברי חז"ל בשבת כ"א: שהדגישו בעיקר את הנס של המנורה, ואת הניצחון הדגישו כבדרך אגב. וזאת משום שזה בא לענות על השאלה הניצבת בראש הברייתא "מאי חנוכה", כל' למה קבעו נס זה לדורות יותר משאר הניסים שלא תיקנו בהם תקנה של חג והלל וכו'. והתשובה היא משום שכשהיה הנס של הניצחון, חזר גם הנס של הנרות, והנס של הנר המערבי התפשט לכל הנרות ודלקו כולם שמונה ימים, הרי אומר שחזרה חביבותינו על הקב"ה, והוא קיבל את תשובתנו בחיבה, וזו הייתה ראיה ניצחת שתשובתם הייתה עד העומק הפנימי שמשם ישנה השפעה לכל כלל ישראל במשך כל הדורות.

וא"כ נמצינו למדים מימד חדש בעבודת ימים אלו, בנוסף על כך שעיקר תקנת חכמים הייתה בהלל והודאה, יש לנו עוד עבודה להמשיך את עבודת החשמונאים ולזכות לקבל קצת מאור תשובתם.

הקטרוג בימי החשמונאים

והנה כתב בדרך ה' ח"ד, אות ג' "חנוכה, בתגבורת על הרשעים בני יון שהיו מתכוונים להסיר ישראל מעבודת ה', ונתחזקו הכוהנים ועל ידם שבו לתורה ולעבודה, ובפרט ענין המנורה לפי תיקוניה, שהיו הקטרוגים נגד ענינה, והחזירום הכוהנים על בורים". א"כ מתבאר מדבריו שהיו קטרוגים נגד ענין המנורה, והכהנים היו צריכים לתקן את הדברים על בורים, וסתם דבריו ולא פירש.

ובדברי הב"ח הידועים מצאנו תוספת ביאור, שכתב כדתניא בברייתא שגזר עליהם לבטל התמיד, ועוד א"ל, מצווה אחת יש בידן, אם אתם מבטלים אותה מידם הם אבודים, ואיזה, זה הדלקת המנורה שכתוב בה להעלות נר תמיד, כל זמן שמדליקים אותה תמיד הם עומדים, עמדו וטמאו את כל השמנים וכו'.

ודייק הגר"ש ברויאר שליט"א שהתנכלו בדווקא לשני דברים אלו שנאמר בהם תמיד: קרבן התמיד, והדלקת הנרות שאם היו מדליקים אותה בתמידות- הם עומדים. וביאר שעיקר עבודת האדם ניכרת אם הוא עושה אותה בקביעות, ואם אין עושים בקביעות, אי"ז עבדות, אלא התנדבות, ברצותו מרחיב וברצותו מקצר, וזוהי ההתרשלות בעבודה, שלא ביטלו את הקרבן לגמרי, אלא עשוהו בהתרשלות, בלי הזריזות וההקפדה על הזמנים הידועים (בזמן שהאיר המזרח, ושל בין הערבים במנחה קטנה) אלא הגיעו עד ארבע שעות וכדו', וכיוון שחסר בתמידות, היה קטרוג מיוחד על דברים אלו שעניינם תמיד, וכל כוחם הוא בהתמדתם, כמ"ש כל זמן שמדליקים אותה תמיד הם עומדים.

ולכן כשעשו תשובה גמורה ומסרו נפשם על העבודה והראו שאכפת להם ממנה, הם זכו לכך שנר המנורה הוא בתמידות גמורה, שהרי נר החנוכה הוא המשך הקיום של נרות המנורה בבהמ"ק, כדברי הרמב"ן הידועים בריש בהעלותך שבזה ניחמו הקב"ה לאהרון שלא השתתף בחנוכת הנשיאים, שהוא חונך את המנורה, שהדלקתה היא בתמידות שלמה שהם לעולם עומדים אפי' בזמן החורבן, וזה ע"י שאנו מדליקים את הנרות בפתחי הבתים (שהדלקה לאו עבודה היא וכשרה בזר, יומא כ"ד: ור"מ פ"ט מביאת מקדש ה"ז)

וא"כ כשחיסרו את הקביעות בעבודה, היה הקיטרוג והגזירה על אותם עבודות שכוחם טמון בתמידותם, וכשחזרו בתשובה בעומק פנימיותם ומסרו נפשם על העבודה, זכו שתשוב חיבתם להקב"ה, וקיבלו את ההתמדה הניצחית של הדלקת המנורה עד היום הזה.

יזכנו ה' שאף כל עבודתנו תהא בקביעות האפשרית וכך נזכה להידבק באותו אור שחידשו החשמונאים בתשובתם מעומק ליבם.

*

לתגובות: bztaube@gmail.com

שבט מישראל / הרב ישראל פרידמן, רב קהילת טשארטקוב, מח"ס 'שבט מישראל', מאנשעסטער

עבודת הדלקת המנורה בעקבתא דמשיחא

בספרי גדולי האחרונים מצינו חידוש לגבי מצות הדלקת נר חנוכה, מה שלא מוזכר בספרי הקדמונים והראשונים, שצריך האדם לשהות אצל הנרות לחצי שעה ואין מספיק רק להדליק המנורה ואח"כ ללכת לדרכו.

לשהות חצי שעה אצל הנרות

הראשון שהביא חידוש זה הוא בעל החוות יאיר בספרו מקור חיים (קיצור הלכות ס' תרע"ב ס' ב) וז"ל: **נ"ל דעיקר מצוה הוא שיהיה המדליק אצל הנרות חצי שעה לראות אותם לשמוח בהם כי הם גם כן זכר לשמחה שהיו מדליקין אחר הנס כמ"ש 'והדליקו נרות בחצרות קדשיך', שנראה לי שלא רצה לומר הדלקת מנורה בדרך נס שאם כן עיקר חסר מן הסיפור בעל הניסים, והכי משמע אין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם, ולכן הרואה גם כן מברך ולא סגי שילדיק וילך למקום אחר" עכ"ל.**

ובשו"ת שב יעקב (ס' כ"ב) מהגאון ר' יעקב כץ זצ"ל אב"ד פראנקפורט (נדפס שנת תק"ב) גם כן פסק ככה, וכתב דלכך תיקנו ההדלקה בבית הכנסת קודם מעריב "כיון דמצוה לראותן אחר הדלקתן משום פרסום הנס דאי הוה מדליקן אחר תפלת ערבית היו הולכין מיד מבית הכנסת ולא היו נראין זמן כראוי אחר הדלקתן, משא"כ השתא דמדליקן קודם ערבית. אם כן מזה הטעם אין נכון להדליק בביתו ולילך מיד אחר ההדלקה לבית הכנסת".

ובדרך זה כתב הגאון ר' ישראל איסר שהיה מתלמידי הגר"ח מוואלאזין זצ"ל בספרו מנוחה וקדושה (עמ' ק"ס): **"אותם שמקדימים להדליק קודם תפלת מעריב ואח"כ רצים תיכף אחר ההדלקה למהר לבית הכנסת להתפלל גם זה אינו נכון, הא למה זה דומה, למי שבא אצלו אורח חשוב ונתן לו שלום ואח"כ הניחו והלך לדרכו. והנה בפסח היו עוסקים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם, והלא בחנוכה גם כן מברכים שעשה ניסים, ובצד אחד היה הנס גדול יותר מיציאת מצרים כי גזירת חנוכה היה להשמיד ולהרוג למי שיחזיק בתורה משה, ולכן הדין נותן להתעכב איזה זמן אחר ההדלקה עם בני ביתו להכין לבו לשמוח על הקב"ה שעומד לנו בעת צרותינו ולפחות כל הזמן שהנרות דולקות" עכ"ל.**

וביסוד ושורש העבודה (פר' יב ס"א) כתב "ותיכף אחר הדלקת נר ראשון יתחיל לומר ההודאה של הנרות הללו וכו' וראוי להאריך בשירים ובפיוטים עד משך חצי שעה על כל פנים". ובספר ייטב פנים' (הוד והדר אות י) כתב "מנהג ישראל תורה לישוב אחר הדלקה ולשום עין באור הנרות והטעם להמשיך בזה אותן הניסים ונפלאות על ידי כח הראייה".

עבודת הדלקת המנורה בעקבתא דמשיחא

וכך העיד על עצמו הגאון האדר"ת (בספרו נפש דוד): "מצות נר חנוכה היתה חביבה עלי עד מאד, ולולא שיחת הבריות הייתי מהדר שידליקו זמן רב כיכולתם, והתענגתי לשבת בחדר שבו הנרות לראותם ולהסתכל בהם בכל רגע, ולא הלכתי מאותו החדר רק כשהייתי אנוס על פי עבודת הציבור, ובכל זאת ישבתי נגד פתח אותו החדר כדי להסתכל כפעם בפעם והייתי שש ושמח בהם הרבה". עכ"ל.

וכן היו נוהגים הרבה מגדולי האדמו"רים לשהות אצל המנורה לחצי שעה, וראה למשל דברי הרה"ג ר' שמעון פירסט זצ"ל מוינה בספרו שם משמעון (חלק ב עמ' תמ) וז"ל: רבינו הקדוש הרבי מטשארטקוב זצ"ל אשר שמעו הלך בכל המדינות היה בעל צורה נורא, והיה לו דיעה בכל ענין קדוש, ומעולם לא ראיתי שחוק על פניו. בהדלקת נר חנוכה היה רגיל לעמוד כחצי שעה, כמדומה שאמר ז' פעמים "ויהי נועם".

*

לקבל טובה רוחנית, צריך להתעכב בראייתו

ויש להסביר הדבר עוד לפי דבריו היסודיים של האדמו"ר מטשארטקוב בספרו גנוי ישראל (וירא תרס"ו) וז"ל שם: "ידוע כי בהביט אדם בפניו של צדיק יקבל טובה (כמובא בשו"ת הרדב"ז ח"ג, תעב), אלא שיש הפרש בין ראייה לראיה, כי בשביל לקבל טובה גשמית, די בהשקפה מועטת, אך לקבל טובה רוחנית, צריך להתעכב בראייתו ולהתבונן בבינה יתירה.

וזו גם כוונת הכתוב במצות ראייה בבהמ"ק שיבנה במהרה, שאמר (דברים טז, ג) "ופנית בבוקר והלכת לאהליך", כי הראייה אשר ציוה לראות את פניו ג' פעמים בשנה, היתה לכוונה זאת, אשר ישראל בבואם אל הקודש יקבלו ע"י זה השפעה רוחנית לעבודת ה', אלא שלזה צריכין עכוב והכנה, ולא תיכף כאשר יבא להראות יפנה משם, ע"כ אמר שיתעכב וילון שמה, ובבוקר יפנה וילך, אז מבטיחו הכתוב כי אם תהיה הראייה על זה האופן, אז לא יראה פניו ריקם, אלא יקבלו השפעה רוחנית".

ואם כן ה"ה לגבי ראיית המנורה שכדי לקבל במידה גדושה השפעות וסגולת ראיית הנרות חנוכה אין מספיק רק לראות המנורה לדקה אחת, אלא שצריך לשהות אצל הנרות איזה זמן לקבל השפעת הנרות.

*

סגולת נרות חנוכה לגרש עצבות ומרה שחורה

ובספר בינת ישראל להרה"ק ר' ישראל מגראדזיסק זצ"ל מביא עוד מעלה וטובה עצומה שיכולים לקבל מנרות חנוכה וז"ל "שמעתי מדו"ז הקדוש מטשארטקוב זי"ע שסיפר בשם אדוני אבי זקני הקדוש מאפטא זי"ע שפעם בא לפניו איש אחד שהיה חולה במחלת מרה השחורה ר"ל וציוה לו שיסתכל בנרות חנוכה בשעה שדולקים וכשקם האיש משנתו היה לאיש אחר, בריא ושמח.

והענין בזה משום שטבע האור הגשמי הפשוט הוא להעליו דעתו של האדם, וכשהאור ההוא הוא גם כן אור רוחני אור של מצוה, בודאי הוא פועל לשמח את לב האדם בכל הענינים, ובפרט בנר חנוכה שהמצוה הזאת נתחדשה לנו בגלות, כוחה גדולה ביותר, שבניסי הגלות יש שמחה והארה יתירה כיתרון האור מן החושך. **ולכן מי שהוא בעצבות ומרה שחורה מפגעי הזמן הסובבים אותו יכול להתחזק ע"י הסתכלות והתבוננות בנרות החנוכה**, להביא שמחה בלבבו לבטוח בחדסד ה' כי לא תמנו ולא כלו רחמיו, וכמו שעשה נסים לאבותינו בימים ההם יעשה לנו נסים גם בזמן הזה להושע בישועה שלימה ומהרה".

*

ראיה מהרא"ש שמצות נר חנוכה אינה מסיימת עם ההדלקה

והנה הגם שמנהג זה לשהות אצל הנרות מוזכר רק בספרי האחרונים אבל יש להביא ראיה ליסודם מדברי רבינו הרא"ש, והיינו שהרא"ש בפ"ק דפסחים (ס' י) מביא כלל לענין ברכת המצות וז"ל "מה שחלקו במטבע ברכות יש מהן שתיקנו בעל ויש מהן שתיקנו בלמ"ד, רבינו תם ז"ל היה נותן טעם לדבר דכל מצות דנעשות מיד שייך לברך עליהן על כגון על מקרא מגילה על הטבילה על נטילת ידים על הפרשת תרומה על אכילת מצה על אכילת מרור, אבל להניח תפילין להתעטף בציצית ולישב בסוכה יש בהן שיהוי והלשון מורה על כך להיות מעוטר בתפילין ולהיות עטוף בציצית ולישב בסוכה לאכול ולטייל כל היום **ולהדליק נר חנוכה יש שיהוי במצותה** כדאמרינן בבמה מדליקין (כא:): מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. וכן לשמוע קול שופר יש שיהוי להפסקה בין התקיעות דעיקר מצות שופר על סדר הברכות".

ובשו"ת רעק"א (תניינא ס' יב) הביא דברי הרא"ש בנוגע לשאלה שהוא נשאל עליו "מי שהדליק נר חנוכה בליל ח' ושכח לברך על הדלקתה ורק קודם שהדליק כולן נזכר דעדיין לא בירך, אם יש לו לברך או לא":

ומסיק שם רעק"א דמותר לו לברך אחר שהדליק המנורה וז"ל "דיש לצדד עוד, דאף **בנזכר אחר גמר הדלקתו**, דיברך, כיון דצריך שיעור להדלקה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מהשוק, ועי' שו"ע (סי' תרע"ה) אם נתן בה שמן פחות משיעור לא יצא אפילו דיעבד, א"כ כל משך הדלקתו עדיין מצותו קיימת ונמשך, ועיין הרא"ש פ"ק דפסחים (סי' ג') כתב הטעם דמברך להתעטף בציצית להניח תפילין, לישב בסוכה, ולהדליק נר חנוכה דיש בהם שיהוי מצוה, ולשון מורה ע"ז להיות עטוף בציצית ולישב בסוכה וכו' **ולהדליק נר חנוכה שיהוי במצותה**, כדאמרינן משתשקע וכו', שתכלה רגל מן השוק עיי"ש, הרי דמדמה נר חנוכה לציצית ותפילין דיש שיהוי במצותם, א"כ י"ל כמו בציצית ותפילין מברך גם אחר הנחתם דעדיין עוסק במצותם הוי כמו קודם עשייתן, ה"נ י"ל בנר חנוכה.

ואף דאינו דומה לגמרי דשם עוסק במצוותם במה דלבוש, וכן מזוזה בפתחו ולא ברך בשעת קביעתו אף דאינו עושה מעשה, מ"מ כל רגע הוי תחלת מצוה דאלו נטלו המזוזה לא יהיה לו המצוה מכאן ולהבא, וכן בלולב דכתבו תוס' (סוכה ל"ט. ד"ה עובר, ועיי"ש) דנענוע הוא מהמצוה ומקרי עובר לעשייתן, היינו ג"כ דעכ"פ אלו לא היה מנענע היה מחוסר מצות נענוע, ומוטל עליו לנענע, משא"כ בנר חנוכה דכל שבשעת הדלקה היה בו שמן כשיעור, אף אם רגע אח"כ כבתה הנר אין מוטל עליו להדליקו ואין שום גרעון במצוה מה שאינו דלוק יותר, וא"כ י"ל דמקרי עברה מצוותה, מ"מ כיון דכ"ל הרא"ש בחדא, לקרותם שיהוי מצוה, י"ל דמקרי עובר לעשייתן, גם דעת כמה פוסקים דבכל ברכות אם לא בירך עובר לעשייתם מברך אח"כ עכ"ל רעק"א.

ומזה אנו רואים שאין הדלקת מעשה המנורה גמר המצוה, והמצוה נמשכת גם אחרי ההדלקה, ואין זה סותר למאי דקיי"ל כבתה אין זקוק לה, ולכן יכול לברך גם אחרי ההדלקה בתוך שיעור חצי שעה וכן כתב בפרי מגדים בס' רס"ג (א"א סק"יא) וז"ל "הנה מצוה שיש לה משך זמן מברך בעוד המצוה לא נגמרה כמו תפילין וכמו בדיקת חמץ וכדומה, ונר חנוכה שאם לא בירך קודם אפשר לברך אח"כ אף שאין בו שמן כשיעור עתה מ"מ עדיין המצוה קיימת" (וכן פסק בשו"ת שבט הלוי ח"ג ס' פד). ולפי זה מבואר שפיר דברי האחרונים הנ"ל שיש להתעכב אצל הנרות משך חצי שעה כיון דעד אז נחשבת כעובר לעשייתן.

*

למה מנהג ישיבה אצל הנרות לא מוזכר בספרי הראשונים

והנה צריכים אנו להבין דמאחר שמקור חידוש זו כבר טמון בדברי רבינו הרא"ש, למה לא מוזכר דבר זה בספרי הקדמונים והראשונים, ורק בדורות האחרונים נתחדש הדבר בספרי האחרונים. וגם המקור הראשון שהיא מהספר הקדמון מקור חיים, היה מונח בכתב יד מאות בשנים ורק לפני ארבעים שנה זכינו לאורו (בשנת תרמ"ב ע"י הרה"ג ר' אליהו דוב פינס זצ"ל מצוריק), ודבריו נעלמו מעיני הדורות עד לאחרונה.

ובספר פאר הדור (כת"י נדפס בקובץ מוריה כסלו תש"ס) מהגאון רבי מיכאל שמעון מייא זצ"ל מברעסלויא (נלב"ע שנת תקצ"ח) בעל חידושי הגהות על הטורים כותב "נסתפקתי בזמן חכמי התלמוד אם היה מחוייב האדם לישיב אצל הנרות כשהיו דולקים אי הוי ביזוי מצוה כשמדליק וילך ממנו אי לא, וזה שאל אחד מאדמו"ר להודיעו האמת.

ואמרתי אני הכותב בעניי הלא בזמן חכמי התלמוד היו מדליקין הנר חנוכה מבחוץ אם כן בוודאי דלא היה צריך לישיב גביה ולא הוי ביזוי מצוה כלל כשילך ממנו, ברם כל זאת אמור בזמן חכמי התלמוד דייקא שהיו מדליקין בחוץ, ובזמן הזה בוודאי מצוה לישיב אצל הנרות ואם כן כיון שכן הוא נכון משום ביזוי מצוה שלא לילך מן הנרות."

ובדבריו מבואר למה לא מצינו יסוד זה לישיב אצל הנרות רק בספרי האחרונים, דאכן בדורות הראשונים ובזמן חז"ל לא היה דבר נהוג לישיב אצל הנרות, ומאחר דעיקר

המצוה היא להדליק בחוץ, לכן גם במוקמות שהוכרחו להדליק בפנים לא הזכירו חידוש זה מאחר דעיקר הדבר להדליק בחוץ ורק בודורת האחרונים כאשר כבר נעשה נחלת הכלל בהרבה קהילות להדליק בפנים, אז ניכר הדבר כולול אם מדליק ומיד עוזב הנרות והולך לדרכו.

*

שינוי בעבודת דורות האחרונים מדורות הראשונים

ואולי יש לתת עוד טעם לחלק בין דורות הראשונים לדורות האחרונים, בהקדם מה שנתקשו הרבה ספרים למה חז"ל לא האריכו כלל במצות הדלקת המנורה ועניני חנוכה, ואין אפילו פרק אחד בש"ס על דיני ומצות הדלקת המנורה, רק כמה דפים בודדים במסכת שבת.

ובבני יששכר (כסלו מאמר ב, אות ח) הביא בשם רבינו הרוקח שתיקנו ל"ו נרות חנוכה כנגד האור הראשון ששימש לאדם הראשון ל"ו שעות, שהארת נר חנוכה הוא מהארת אור הגנוז, וממשיך הבני יששכר "על כן קראו לימים האלה חנוכה שהוא חינוך והרגל על לעתיד גאולה העתידה שאז יתגלה לנו האור הגנוז בשלימות".

וממשיך הבני יששכר עוד (שם אות כא) וז"ל בקיצור "העדתי לך שלשה עדים נאמנים אשר הארת אור חנוכה הוא מבחינת אור הגנוז, על כן היא מצוה שנרמזת בתורה בגניזה, וכן בזה"ק לא תמצא מדברים מעניני נר חנוכה (רק פעם אחד [ח"א רל"ח:]: מוזכר שם נר חנוכה דרך העברה בעלמא וכן בתיקו"ז [כ"ט.]), והוא מטעם הנ"ל שהוא מן בחינת אור הגנוז, וקראו לימים האלה חנוכה שהוא חינוך לגאולה העתידה שיתגלה האור הגנוז. והנה לבעבור זה הדורות שהן סמוכין לגאולה התחילו חכמי הדור לדבר מעניני המצוה הזאת מה שלא שיערו הראשונים, והוא סוד כמוס".

ובדבריו מבואר שכמו שלא האריכו חז"ל בזוהר הק' אודות מהות ועבודת ימי חנוכה כן בגמרא לא האריכו מטעם הנ"ל ולא נכתבו הלכות חנוכה כמסכת בפני עצמם אלא נגזרו בסוגיא דכבתה.

ועל דרך זה הוסיף האדמו"ר הרי"ם מרחמסטרילבא זצ"ל (דברות מרדכי עמ' רצה) "מהאי טעמא תמצא שבכתבי האר"י ז"ל יש רק חצי דף בביאור סדר הכוונות של חנוכה, ואילו בספרי תלמידי הבעש"ט האריכו הרבה על עניני חנוכה, כי עד הבעש"ט זי"ע היה אורו של משיח מכוסה והבעש"ט גילה את אורו, ומימיו התחיל להתנוצץ אורו של משיח בעולם שהוא האור הגנוז, ולכן התחילה התעוררות גדולה לימי חנוכה מימות הבעש"ט ואילך".

מדוע הנס של חנוכה לא ניתן ליכתב

והנה הבני יששכר כתב שיש סוד כמוס בדבר למה "הדורות שהן סמוכין לגאולה התחילו חכמי הדור לדבר מעניני המצוה הזאת מה שלא שיערו הראשונים", אבל בגנוזי

ישראל בכמה מקומות (ראה מקץ תרס"ב, ועוד) מצינו כעין הסבר לסוד כמוס זה. שהביא הרבי מטשארטקוב דברי הגמרא (יומא כט.) "אסתר סוף כל הנסים", ופריך, "והא איכא חנוכה", ומשני, "ניתן ליכתב קא אמרינן", הרי שחז"ל כבר גילו לנו שהיו"ט של חנוכה הוא בבחינת "לא ניתן ליכתב". ושאל הרבי מטשארטקוב וז"ל "באמת יפלא על תירוץ הגמרא, דלמה באמת לא ניתן ליכתב, ומאי עדיפות דנס פורים דניתן לכתוב, לעומת חנוכה, שלא ניתן ליכתב.

אך הנה איתא בכתבי האר"י זצ"ל (שער הפסוקים וישלח ב; שער הכונות, חנוכה דרוש א), על הפסוק (בראשית לב, כה) "ותקע כף ירך יעקב", דנגע בתריין ירכי קשוט דהוא נצח והוד, והוא סוד חנוכה ופורים, דחנוכה בחינת הוד מדה השמינית ולפיכך נר חנוכה שמונה ימים. ואיתא שם בכוונות האר"י זצ"ל, דפגימת נצח נתתקן בפורים לגמרי בסוד (שמואל א' טו, כט) "וגם נצח ישראל לא ישקר", אבל פגימת ההוד, אף דאיתתקן על ידי החשמונאים בחנוכה, עכ"ז לא ניתקן לגמרי, בסוד (איכה א, יג) "כל היום דוה", והודו נהפך וכו', והתיקון השלם יהיה בעת ביאת משיח אי"ה בב"א. לפיכך לא ניתן עוד לכתוב המורה על השלמת תיקונו, דבזה עדיין נשאר פגימת ההוד."

והנה דברי האר"י ז"ל חתומים וסתומים לאנשים כערכינו, אבל הרבי מטשארטקוב הרחיב עוד בזה בספרו ישמח ישראל (חנוכה תרפ"ז) בביאור שאנו כן יכולים להבין וז"ל שם "וטעם הדבר מדוע באמת לא ניתן ליכתב הנס של חנוכה, כי על ידי הנסים שעשה הקב"ה לישראל באה להם ישועה שלימה, כשיצאו ממצרים היתה הישועה שלימה, יצאו מעבדות לחרות לגמרי וניתן להם התורה ונחלו את הארץ. בפורים גם כן היתה הישועה שלימה יצאו ממות לחיים ועוד שלטו המה באויביהם אבל בחנוכה היה ענין אחר.

היונים בקשו רק להעבירם על דתם ולמנעם מלקיים את התורה, כשנעשה להם נס ונצחו את היונים לא היה הנצחון בשלימות כי מאז ועד עתה עדיין עומדים עלינו שונאינו באמצעים שונים למנוע אותנו מלקיים את המצות כאשר עשו היונים אז, ועלינו ללחום תדיר. ולכך לא ניתן נס חנוכה ליכתב במגילה כי הישועה לא היתה שלימה" עכ"ל הישמח ישראל.

הרי שהיו"ט של חנוכה הוא שונה מכל שאר ימים טובים, שבשאר ימים טובים אנו עושים זכר לנסים שהיו בימים בזמן הזה, אבל בחנוכה עדיין לא נגמר הנצחון וזה יגמר רק בביאת משיח צדקינו, ולכן לא ניתן לכתוב נס של חנוכה. ולכן אנו רואים ככשל שאנו מתקרבים לימי ביאת משיח נתרבה יותר ויותר ספרים ודברי תורה על חנוכה מה שלא היה כן בדורות הקודמים שלא האריכו בספריהם על חנוכה.

והנה מאחר שכבר פתח לנו הבני יששכר הקדמה זו שהטעם שלא האריכו חז"ל לדבר בעניני חנוכה היא משום שעדיין לא התגלה האור הגנוז בימיהם, ורק בזמן עיקבתא דמשיחא שאז יתגלה יותר האור הגנוז התחילו גדולי הדורות להאריך בעניני חנוכה, כמו

כן י"ל שבאותו אופן בדורות הראשונים לא האריכו לשבת אצל הנרות ורק בדורות האחרונים התחילו לנהוג כן.

וכן מדויק דברי הרה"ק מקאריץ וז"ל באמרי פנחס (שער ד שבת ומועדים אות רטו) "אור הגנוז בא בשעת הדלקת נרות חנוכה, ע"כ יש לכל אדם לישראל אצל נרות שלו אחר הדלקה חצי שעה": הרי שטעם ישיבה אצל הנרות היא לזכות לאור הגנוז ואם כן בדורות הקודמים שלא היה עדיין מאיר האור הגנוז לא היו יושבים אצל הנרות. ובבני יששכר (מאמר ד אות עט) כותב "הנר מצוה זכר לאור ישראל הנעשה שלא כטבע, ובפרט ביודעך אשר היא מבחינת אור הגנוז כמו שכתבתי לך, ואם בעל נפש אתה ועיני שכל לך תן עיניך בימים האלה בנר מצוה ויאר אור שכלך בתורה ותבין כי נר מצוה ותורה אור":

*

יסוד גדול בדיני "זכר למקדש"

ויש להארך עוד בזה בדברים יסודיים המובאים בספר מתנת חיים (מועדים) להגה"צ רבי מתתיהו סלומון שליט"א (עמ' ע"ז) ששאל מה זה נוגע לנו בתוך הגלות כשבית המקדש חרב לעינינו, שנשמח עכשיו על מה שבימים ההם נתחנך המזבח, ואיך נקבע אכילה ושתיה לשם יום טוב לחוג חנוכת המזבח, הלא למשמע און דאבה נפשינו וערבה כל שמחה וכל מה שמוסיפים להזכיר עניני המקדש יתוסף בנו דאבון לב על מה שחסרנו ואיך נוכל לשמוח בזה.

והביא שם (קודם לכן עמוד מ"ב) מעין קושיה זו מהגר"י סרנא זצ"ל שתמה על מה שנהגו בגלות לשמוח בחג הסוכות שמחה של מצוה וקורין אותה שמחת בית השואבה זכר לאותה שמחה שהיתה במקדש אשר עליה אמרו בסוכה (נ"א). "מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו".

וגם כאן צריכים להבין לשמחה מה זו עושה, הלא אנחנו רגילים שכל פעם שמזכירים בית המקדש הוא ביגון ואבילות וחסרון שמחה, וגם לרבות שמחה זו בהזכירנו אותה בסדר העבודה של יום הכפורים אומרים "אשרי עין ראתה שמחת בית השואבה עם שואבת רוח הקדש רוח נדיבה הלא למשמע און דאבה נפשינו" ואם כן לשמחה מה זו עושה בשעה זו.

ומכח זה ביאר דישנם שני דינים בזכר למקדש, דין אחד הוא האבילות זכר לחורבן המקדש הנלמד מהפסוק "אם אשכחך ירושלים", ודין שני הוא השתוקקות למקדש העתיד הנלמד מהפסוק "ציון היא דורש אין לה" מכלל דבעי דרישה.

ומקור לשני דינים אלו מבואר משני גמרות. בגמ' סוכה (מ"א.) איתא "בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד משחרב ביהמ"ק התקין רבי יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש". ובגמרא שם איתא "מנא לן דעבדינן זכר למקדש אמר ר' יוחנן דאמר קרא (ירמיה ל' י"ז) כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאום ה' כי נדחה קראו לך ציון היא דורש אין לה מכלל דבעי דרישה" וכו'. ועוד גמרא

יש בבבא בחרא (ס:) "סד אדם ביתו בסיד ומשייר דבר מועט וכו' ועושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר דבר מועט וכו' עושה האשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט וכו' שנאמר **אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני**" וכו' וגמרינן מפסוק זה לעשות זכר לחרבן בכמה ענינים.

והוסיף שם ונראה ברור מב' סוגיות הנ"ל דיש כאן שני דינים חלוקים, האחד הוא דין אבלות להזכיר לעצמינו שאנחנו חסרים בעולם הזה, ולכן כל זמן שאנחנו בגלות מחסרים בביתנו ובשמחתנו כדי להרגיש הגלות, וזהו זכר לחורבן הנלמד מפסוק אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני וכו'.

ויש דין שני הנלמד מפסוק ציון היא דורש אין לה, והוא להתאוות ולתבוע את הקדושה וההתקרבות לה' שהיה לנו כאשר היתה שכינתו בציון וזהו זכר למקדש, לעשות מעשים אשר על ידם נרגיש נועם מתיקות אהבת התקרבותנו לה' כדמיון מה מאותה התעלות שזכינו לה בבית המקדש, ומתוך כמיהה לקדושה נבוא לדרוש את ציון בלב שלם ולהתאוות לקרבת ה' בשלימות שהיה לנו אז.

ושני דינים אלו חלוקים הם ביסוד דינם בזה, כי אה"נ כשעושים זכר לחורבן אי אפשר לעשות מעשה של שמחה ולשמחה מה זו עושה במקום תוגה, אבל כשעושין זכר למקדש אשר תכליתה לעורר עצמינו לדרוש ולתבוע שוב עבודת בית המקדש, **מצאו חז"ל לנכון להטעים אותנו מטעם נופת צופים ושמחה של מצוה מעט מעין אותה שזכינו לה בביהמ"ק והוא בגדר טעמו וראו כי טוב ה'** וממנו נעלה ונתאוה לעוד התקרבות לה' להיות דורש את ציון, ע"כ מדברי הגה"צ הגר"מ סלומן שליט"א.

ומעתה מבואר שהיו"ט של חנוכה אינה רק זכר של נצחון של החשמונאים בזמן המקדש וחנוכת המזבח דאז, אלא גם "שנטעם ונרגיש נועם מתיקות אהבת התקרבותנו לה' כדמיון מה מאותה התעלות שזכינו לה בבית המקדש". וכל כמה שאנו מתקרבים לימות המשיח נתגלה יותר ויותר אורו של משיח וכלשון הרה"ק ר' פנחס מקאריץ זצ"ל (הובא במדרש פנחס) "דורות הללו סמוכים לאורו של משיח, סיידין מען זאל זיין בלינד אז מען זאל נישא זעהן דעם אור פון משיחין". (מלבד מי שהוא סומא רח"ל א"א שלא לראות אור של משיח).

וראה בבית אלקים להמבי"ט (שער התפלה פרק יז) דהאריך במעלת דורות האחרונים וכתב "ויותר נקל הוא לאחרונים הקרובים יותר לזמן הגאולה שתתקבל תפלתם מהראשונים, כי הרחוקים מן זמן הגאולה הם צריכים הפצר והעתר יותר לשתקובל תפלתם לדבר רחוק אלף שנים מהזמן מאותם שהם רחוקים מת"ק שנה, ואותם שאינם רחוקים מזמן הגאולה אלא כמאה שנים הוא יותר נקל להם שתקובל תפלתם בהיות תפלתם שוה, וכן הקרוב קרוב קרובה תפלתו להיות נשמעת, דמיון העומד רחוק מן המדינה שלא תקפץ לו הדרך כל כך מהרה כמו העומד קרוב להמדינה" עיי"ש עוד:

ומכיון שבכל שאנו מתקרבים יותר לזמן גאולה העתידה נתרבה יותר ויותר אורו של משיח, ועבודתינו בימי חנוכה לעשות "חינוך והרגל על לעתיד גאולה העתידה שאז יתגלה לנו האור הגנוז בשלימות" וכלשון הבני יששכר הנ"ל, לכן גם נתרבה השמחה של מצוה של הדלקת המנורה כהכנה לימות המשיח. ובשפת אמת (חנוכה תרמ"ח) כתב "כח חנוכה הוא ההכנה ומסתמא כיון שהוא הנס האחרון עתיד להיות בכח זה הכנה לגאולה העתידה כשיהיה לנו התלהבות ותשוקה גדולה בהלל והודאה כמ"ש פתחו לי שערי צדק כו' אודה":

ובספר אור מהרה"ק ר' ישראל מסאדיגורא זצ"ל (חנוכה תרס"ה) כותב שחנוכה הוא הזמן המסוגל לגאולה שלימה כי היוונים מנעו ישראל מלקיים שבת מילה שבת חודש, דרצו שישראל יתייאלו בביאת משיח שהוא ר"ת מילה שבת חודש עם היו"ד של ישראל. והשי"ת ברחמיו עזר שגברו החשמונאים עליהם ועשו שמונת ימי חנוכה, אשר בשמונה ימים אלו יש שבת חודש והם כנגד שמונה ימי מילה, וביחד עם הישראל שמדליק הנרות יש לנו ר"ת משיח. וזהו עבודתינו בהדלקת הנרות לקרב ימי משיח צדקינו בב"א.

*

ביאור בנוסח תפלת הנרות הללו

ובזה יש לפרש למה אנו משנים נוסח תפלת "הנרות הללו שאנו מדליקים" ממה שתקינו חז"ל במס' סופרים (פרק כ הל' ו), והיינו שאנו אומרים "ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד כדי להודות ולהלל לשמך הגדול" אבל במס' סופרים לא כתיב "להודות ולהלל לשמך הגדול" אלא "להודות ולהלל לשמך", וכן היא גירסת הטור לומר "להודות ולהלל לשמך" ומסיים שם הטור "וכן היה נוהג ה"ר מאיר מרוטנבורק וא"א הרא"ש ז"ל".

והמהרש"ל בתשובה גם הביא נוסח זה והוא מזהיר "לא תשנה ולא תוסיף ולא תגרע והטעם מפורש" והיינו שיש מספר תיבות בתפלה זו ולכן אין להוסיף או לגרוע לתפלה זו כדי שלא להפסיד המספר.

ולמרות זה כולנו מוספים לומר "כדי להודות ולהלל לשמך הגדול" וטעמא בעי. ומנהגינו היא ע"פ פסקי הרא"ש (שבת פר' ב, ח) ולבוש (ס' תרע"ו ס' ד) שהוסיפו לומר "לשמך הגדול", ובאליהו זוטא (על הלבוש שם) שאל "תמהני על הלבוש אנא מצא לנוסחא זו שהביא, שוב מצאתי בקיצור פסקי הרא"ש, והוא מהתימא שסותר לדברי הרא"ש גופיה וטור וכל הפוסקים" שכולם לא הביאו נוסח זה.

ונראה לפרש טעם להוספה זו ע"פ דברי שו"ת בנין שלמה (ח"ב ס' סב) שביאר נוסח הזה "לשמך הגדול" לפי הגמ' יומא (ס"ט:): שדרשו עה"פ (נחמיה ח, ו) "ויברך עזרא את ה' האלקים הגדול" מאי גדול אמר רב יוסף אמר רב שגדלו בשם המפורש". ועפ"ז פשוט דבעת שעמדו מלכי יון ובטלו עבודת בית המקדש לא היו רשאים לברך עוד בשם המפורש דאין אומרים שם המפורש חוץ לעזרה בבית המקדש, וכשנצחו החשמונאים והשיבו

עבודת בית המקדש למקומה חזרו לברך בשם הגדול דהיינו בשם המפורש וזהו שיסודו בנוסח בימי מתתיהו "ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך" והיינו דע"י שעשה לנו תשועה ע"י החשמונאים ונצחום והחזירו עבודת בית המקדש למקומה ע"י זה נעשה שם גדול וקדוש להקב"ה, וכן מסיים שם "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול".

ועפ"ז יבואר שינוי הנוסח בהנרות הללו, שבמס' סופרים וברא"ש ליתא לתיבת הגדול, שקאי על הדלקת נר חנוכה שאנו מדליקין עכשיו ולכן אמר לשמך סתם כי בזמן הזה אין מזכירין שמו הגדול רק בכינוי, והנוסחא שאומרים "לשמך הגדול" זה חוזר על עיקר מצוות הדלקת נר חנוכה שתקנו אז בימי החשמונאים, ולכן אמר כדי להודות ולהלל לשמך הגדול שאז היו מברכין בשם המפורש בבהמ"ק.

ובזה ניחא גם בשמ"ע בברכת מודים שתקנו לומר "ויהללו את שמך באמת" ולא אמרינן את שמך הגדול ג"כ מטעם הנ"ל, ולפי נוסח ספרד שאומרים "ויהללו את שמך הגדול באמת" י"ל דהוא בקשה על להבא שיהללו את שמך הגדול והיינו שיבוא הגואל ב"ב ויבנה בהמ"ק ואז יהללו את שמו הגדול באמת כן. ובוזה יבואר עוד כוונת נוסח הקדיש שאנו אומרים יהא שמייה רבא מברך וי"ל דהוא בקשה ובמו שפירש במחזור וויטרי והובא בתוספת בברכות ג' ד"ה ועונין שאנו מתפללין שיהא שמו גדול ושלם. ע"כ מדברי הבנין שלמה.

ועם דבריו לבאר נוסח ספרד שאומרים "ויהללו את שמך הגדול באמת" דהוא בקשה על להבא, יש לתת הסבר למה אנו כן נוהגים לומר "כדי להודות ולהלל לשמך הגדול" דלא כעיקר הנוסח המובא במס' סופרים, והיינו כדי להדגיש לדורות האחרונים שעבודת הנרות הללו היא הכנה לגאולה העתידה "כדי להודות ולהלל לשמך הגדול" בביאת משיח צדקינו בב"א.

*

מלח סדומית ונר חנוכה

איתא בישמח ישראל (שנת תר"צ) מהאדמו"ר מטשארטקוב זצ"ל "סגולת מצות נר חנוכה היא להאיר את העינים ולעורר את הלבבות לראות ולהבין שהכל מאתו יתברך, אך נחוץ לזה הכנה ראויה ובאותה מדה שאדם הכין את לבבו כמו כן ירגיש באור הזורח מנר חנוכה. הרב הקדוש מברדיטשוב ז"ל אמר (קדושת לוי דרושים לחנוכה) שנס חנוכה הוא נס דראייה, וכן חז"ל חייבו ברכה להרואה נר חנוכה (שבת כג.) מה שלא מצינו בשום מצוה אחרת, (ראה תוס' סוכה מו.) "הרואה נר של חנוכה צריך לברך. בשאר מצות כגון אלולב וסוכה לא תקינו לברך לרואה אלא גבי נר חנוכה משום חביבות הנס" והענין הוא נצחון של החשמונאים היה בדרך הטבע אבל הטיבו לראות שגם דרך הטבע מתנהג על פי השגחתו של הקב"ה".

מלח סדומית ונר חנוכה

והנה הגם שסגולת ראיית נר חנוכה היא גדולה עד מאוד, אבל מדברי הרבי מטשארטקוב הנ"ל נראה דאין זה דבר פשוט שכל אדם יכול לזכות לזה, וכלשונו "אך נחוץ לזה הכנה ראויה ובאותה מדה שאדם הכין את לבבו כמו כן ירגיש באור הזורח מנר חנוכה".

ויסוד דבריו כבר מובאים באלשיך הק' בביאור הבטחת התורה הקדושה שעל ידי ראיית הציצית יזכה האדם לזכור את כל מצות ה', כמ"ש "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'", והקשה האלשיך הק' בפירושו על פסוק הנ"ל, **אם תאמר נא ישראל, כי הלא איך תאמר אלי שבראותי אזכור כל המצות, והלא הנני לובש ציצית יום יום ורואה אותו ואיני זוכר כל מצות ה'?** עיי"ש שבראיה בעלמא בלי כוונה לא יזכה להבטחת התורה וז"ל "אם תעשו הציצית מצות אנשים מלומדה שלא בכוונה הציץ בו לזכור אז ודאי כי כאשר וראיתם אותו לא תזכרו מצות ה'" עכ"ל.

וכ"כ הגאון ר' חיים מוואלאזין זצ"ל בספרו "רוח חיים" על הבטחת חז"ל (אבות ג, א) "עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דעת מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון".

ואמר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, ר"ל **תסתכל קודם שתבוא לידך, תחשוב תמיד ואז יועיל, ואל תאמר אמתין עד שיבוא מקום גאווה לידי ורם לבבי אז אחשוב כי עפר אני ולא אתגאה, וכן כל חטא אם יבוא לידי לא אעשנו, לכן אמר ידוע תדע כי בלא הכנה מקודם רחוק הוא להזהר**".

הרי שיתכן לאדם לראות איזה דבר ועכ"ז לא יעשה שום רושם עליו, והטעם משום שלא הכין את לבו לפני כן ולכן לא התפעל ממראה עיניו. ויסוד זה מובא בהרבה ספרים לגבי חלק סור מרע היינו לא לראות דברים אסורים ומגונים, וכך אמר הס"ק מרוזין זצ"ל עה"פ (דברים ב, יט) "וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואל תתגר בהם", דהיינו דאם אין נותנים צורה וחשיבות למה שרואים והם בעיניך כעפרא דעלמא וכמעשה רב אחא (כתובות יז.) "מרכיב לה אכתפיה ומרקד, אמרי ליה רבנן אנן מהו למיעבד הכי, אמר להו **אי דמיין עלייכו ככשורא לחיי ואי לא לא**", אז "אל תתגר בהם" לא יהא בה מלחמה, הרי שהאדם נתפעל רק ממה שכבר נחשב בעיניו כדבר חשוב וכשמגיע אדם למדריגה זו שאין הדבר חשוב כלל בעיניו ואינו טופס שום מקום אצלו אז "לא תתגר בהם", לא יהיה לו מלחמת היצר באותו דבר.

ודבר זה אנו רואים בחוש במי שפרנסתו במלבושים, שמיד הוא שם על לבו מה שכל אחד לובש ואיזה דוגמא של מלבושים הם לובשים, וכן מי שעובד במנעלים רואה תמיד איזה סוג מנעלים כל אחד לובש וכו' שמה שאדם נותן חשיבות זהו מה שעושה רושם עליו ונראה לעיניו. וביסוד זה ביאר המלבי"ם הטעם שהקדימה התורה ולא תתורו אחרי לבבכם לאחרי עיניכם "שלולא שקדמו ציורי התאוה למשול בלבבו דרך רע לא היה נפעל

ממראה עיניו ומה שנפעל ממראה עיניו אל התאווה הזוהי אות היא כי כבר סללו ציורי התאווה מסילה בלבבו מקודם עכ"ל.

ומבואר שאין הראיה עושה רושם אלא אם קדמו לה הידיעה, וכמו שהדברים נכונים לגבי "סור מרע", כן פני הדברים לגבי "עשה טוב", שכדי שהאדם יתרשם ויתפעל ממראה עיניו לטוב "נחוץ לזה הכנה ראויה ובאותה מדה שאדם הכין את לבבו כמו כן ירגיש באור הזורח מנר חנוכה" (כלשון הרבי מטשארטקוב לעיל).

ועל דרך זה נבין לאשורו למה אנו מברכים בכל יום שתי ברכות על הראייה, ברכת "פוקח עורים" וברכת "המעביר שינה מעיני", וכתב האבודרהם "כשמעביר ידיו על עיניו מברך פוקח עורים ואע"פ שאין האדם עור ממש אלא סתום העין נופל בו לשון פקחה וכן (בראשית ג, ה) 'ונפקחו עיניכם' אע"פ שלא היו עורים אלא היו סתומים מן הדעת". וכן כתב הר"י בר יקר, "פוקח עורים על שם 'פקח עיניך וראה' (מלאכים ב יט, טז) נמצא דשייך פקחא אע"פ שאינו עור אלא סתומים הן מן הדעת".

ומזה נראה ששייך לאדם לראות בעיניו ועכ"ז לא לראות כראוי שאינו מבין מה שרואה, וזהו דכתיב בפרשת העקידה "ויהי ביום השלישי וירא את המקום מרחוק" ואמרו חז"ל במדרש רבה (בראשית נו, ב) "אמר ליצחק, בני רואה אתה מה שאני רואה, א"ל הין, אמר לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה אמרו לו לאו, אמר הואיל וחמור אינו רואה ואתם אין אתם רואים שבו לכם פה עם החמור".

הרי שלא כל אחד זוכה לראות ולהבין מה שהוא רואה, וזה מה שאנו מבקשים בברכת אהבה רבה, "תן בלבנו בינה להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות וכו' והאר עינינו בתורתך", דצריך להבין מהי ההוספה הזו שיאיר עינינו בתורתו והא כבר ביקשנו להבין ולהשכיל וכו', אלא דכוונתינו שנוכה לבוא למדריגה זו, וכדכתיב (תהלים קיט, יח) "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך". וזה בקשתינו "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים" שנהיה לנו עינים שהם ראויים לראות דרך מי שראוי יראה.

ובזה הנוסח "פוקח עורים" ולא "פוקח עינים" וכמ"ש המעביר שינה מעיני, דזהו ברכה על הבנה להבין מה אנו רואים, וברכת המעביר שינה מעיני היא על ראייה פשוטה, שמודים שיש כח בעין לראות.

ועל דרך זה אמר הבעש"ט זצ"ל (הובא בגנזי ישראל וירא תרפ"ה) לפרש הפסוק (בראשית כא, יט) "ויפקח אלקים את עיניה ותרא באר מים", דצריך להבין מהו "ויפקח אלקים את עיניה", וכי עד עתה לא היה אור עיניה אתה, וגם לא נתבאר בהכתוב אם הבאר היתה מכבר או שנבראה על אתר.

אלא הסבר הענין הוא, כי ה' הרחמן זן ומפרנס מקרני ראמים עד ביצי כינים, ואפילו עוד קודם שמגיח הילד מבטן אמו, כבר הכין לו מאכלו, חלב אמו, שבר רעבונו, ובוה יקרה לפני הוריו די הצטרכותו, אולם כאשר יגדל ויהיה לאיש, אז קשים מזונותיו כקריעת ים סוף (פסחים קיח). ובזעת אפו יאכל לחמו, ולמה עשה ה' ככה. אולם מה'

הטוב יצא אך טוב, ופרנסת אדם מוכנת עבורו אצלו ממש, אבל כבר הורונו חזו"ל (משנה קידושין פב.) "הרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי", וע"י מעשיו הרעים יסתר מעיניו מקור מחייתו אשר באמת נצב עליו סמוך לו.

וזה מה שהורונו הכתוב, דהנה עה"פ "כי שמע אלקים אל קול הנער באשר הוא שם" (בראשית כא, יז) כתב רש"י: "לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים: רבש"ע, מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר, והוא משיבם מה הוא צדיק או רשע, אמרו לו צדיק, אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וכו'".

ועפ"י דבריו יובן כי הבאר היתה שמה מכבר, אולם כל זמן שהיה במרום המשא ומתן על אודותיו, אם זך וישר פעלו ואם לאו, נסתר מעיניה המעין, אבל אחר כך, כאשר דנו אותו לזכות, הסתלקה ההסתרה ונגלתה לעיניה הבאר, וזהו מה שאמר הכתוב: "ויפקח אלקים את עיניה ותרא באר מים". ע"כ מגנוזי ישראל בשם הבעש"ט.

וכך אמרינן במדרש בראשית רבה (פרשה נ"ג אות י"ט): "ויפקח את עיניה, א"ר בנימין **הכל בחזקת סומין**, עד שהקב"ה מאיר את עיניהם, שנאמר ויפקח אלקים את עיניה" הרי שקודם שזוכים לפקחת עינים האדם נחשב כסומא ועור, ומבואר מאוד הלשון "פוקח עורים".

וכן היה בנס חנוכה, היוונים היו בבית המקדש במשך שלש שנים והשתדלו לעקור ולהרוס ולטמא כל דבר קדוש ולהשחית כל כלי בית המקדש, **אבל לא ראו הפח שמן שהיה מונח שם**, וכאשר החשמונאים נכנסו למקדש בדקו ומיד ראו הפח שמן מונח לפנייהם. הרי שהיה כאן נס כפול, זה שהיוונים לא ראו הפח שמן, וזה שהחשמונאים כן ראו מיד הפח שמן.

ויש להרחיב הדיבור עוד בזה שבהלל אנו אומרים את דברי הפסוקים (תהלים קטו, ה-ח) "**עינים להם ולא יראו**. אזנים להם ולא ישמעו, אף להם ולא יריחון. ידיהם ולא ימישון, רגליהם ולא יהלכו, לא יהגו בגרונם. כמוהם יהיו עושיהם, כל אשר-בוטח בהם". וקשה, מהו כוונת הכתוב "**כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם**", שהעובדי ע"ז יהיו כמו העבודה זרה עצמה, דכמו שהאלילים אינם יכולים לראות ולשמוע, כך יהא מנת חלקו של העובדי ע"ז גם כן, והלא אותם אנשים שהם עובדי ע"ז יכולים לראות ולשמוע וללכת כמו שאר בני אדם וא"כ מהו כוונת הכתוב? (וע' ספר חסידים סי' קצא).

ואמר הגר"ש לופיאן זצ"ל (בעל רווחא שמעתא) על פי מעשה שהיה בעיר סונדרלאנד, בבעל חנות אחת שהיה פותח חנותו בשבת קודש רח"ל, דטען שצריך לעסוק בפרנסתו ולאסוף כסף שיהא מצוי לו לעת זקנותו. אבל כאשר הגיע לימי זקנה, חלתה אשתו במחלה קשה וכל כספו אזל על עסקי רפואתה. חשב הגר"ש שעכשיו כבר יודה ויבין האיש את טעותו ויכיר שמאת ה' היתה זאת כעונש על מה שהיה עובד בשבת קודש כדי להרבות כספו, ועכ"ז בסופו נשאר ביתו ריקם מכל.

מלח סדומית ונר חנוכה

אולם כאשר פגש הגרר"ש את האיש הזה, מתחת להצדיק עליו את הדין ולהודות על טעותו ופשעיו, הצטדק לפני הגרר"ש ואמר "רבי! ראה שאני הייתי צודק, דאם לאו שעבדתי כל השנים הללו בשבת מאין הייתי לוקח הכסף לשלם הוצאת הרפואה!"

ואמר הגרר"ש שזה ביאור הפסוק "עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו וכו' כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם", שאנשים הללו יש להם עינים אבל אינם רואים כראוי, יש להם אזנים אבל אינם שומעים כראוי, אלא הכל היא להיפך מכמו שצריך להיות.

וזהו מה שכתב המסילת ישרים (פר' ב) וז"ל "מי שהוא עדין חבוש במאסר יצרו, אין עיניו רואות האמת הזאת ואינו יכול להכירה, כי היצר מסמא את עיניו ממש, והנה הוא כהולך בחושך שיש לפניו מכשולות ואין עיניו רואות אותם. והוא מה שאמרו ז"ל (ב"מ פג) תשת חושך ויהי לילה (תהלים קד), זה העולם הזה, שדומה ללילה" עיי"ש עוד:

וזהו שדרשו חז"ל (ב"ר ב, ד) "וחושך על פני תהום" (בראשית א, ב) "זה יון שהחשיכה עיניהם של ישראל", שרצו להחשיך עיניהם של ישראל שלא יבינו מה שהם רואים ויהיו "ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפילה" (דברים כח, כט).

ויש לפרש על דרך זה מה שהזהירו חז"ל (עירובין יז): אודות סכנת "מלח סדומית" שמסמא את העינים, שצריכים להבין למה דייקא המלח שהיה בסדום היא סכנה לעינים, וי"ל דהיינו דכתיב בפרשת וירא (בראשית יט, יא) "ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול וילאו למצוא הפתח. ויאמרו האנשים אל לוט עוד מי לך פה וכו' כי משחיתים אנחנו את המקום אנחנו את המקום הזה וכו' ויצא לוט וידבר אל חתניו וכו' ויאמר קומו צאו מן המקום הזה כי משחית ה' את העיר ויהי כמצחק בעיני חתניו".

ודבר נפלא כתב בשם משמואל (פר' וירא תר"פ) "ויהי כמצחק בעיני חתניו, ויש לתמוה הרי היו רואים בעיניהם פלא גדול שכל העיר מנער ועד זקן הוכו בסנורים ונלאו למצוא הפתח שהיו סמוכים אליו ועומדים על גביו, ועכ"פ היה צריך להתעורר חשש בלבם, אולי יוכל עוד כהנה וכהנה ולמה הי' עוד לצחוק בעיניהם:

ונראה שגם זה היה ממכת הסנורים, כמו שבגשמיות נלאו למצוא הפתח והיו רואין ולא רואין כן נמי בפנימיות הענין היו רואין את הפלא ולא היו יכולין לשים אליו לב. וזה לימוד לאדם שיש כמה זמנים וכמה עינים, אשר באם ישים אליהם לב הי' רואה מפלאות תמים דעים השגחתו הפרטית והשכר והעונש, אבל כאשר האדם בזדון לבו הלך חשכים אז נעשה מוכה בסנורים עד שרואה ואינו רואה. ובזמנינו אלה יכול כל אדם לראות פלאות משינוי העתים המו גוים מטו ממלכות, וההשגחה הפרטית מרחפת על פרט ופרט באופן מופלא, וצריך כל אדם להיות נשמר ממכת סנורים" עכ"ל השם משמואל.

ובדבריו יש להבין למה דייקא "מלח סדומית" מסמא את העינים, דזה היה דרכו של אנשי סדום "עינים להם ולא יראו" שהיו כמו עורים שאינם יכולים לראות כהוגן ומדה

כנגד מדה נענשו כולם בעורון וילאו למצוא את הפתח. וכן היה בחתני לוט "וכדכתיב ויהי כמצחק בעיני חתניו", שלוט ראה שאינם מאמינים אותו כלל ומצחקים ממנו ברמזות עיניהם.

ואיתא בגמ' עירובין (יז:): "אמר רב חייא בר אשי מפני מה אמרו מים אחרונים חובה מפני שמלח סדומית יש שמסמא את העינים" ועוד דרשו חז"ל (ברכות נג:): "והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים כי קדוש זה שמן אני ה' אלהיכם זו ברכה". הרי שהתרופה לסכנת מלח סדומית היא לקיים "והייתם קדושים" ומי שמקדש עצמו כראוי יראה את האמת ואינו צריך לחשוש שלא יראה כהוגן.

ומאחר כל זה נבוא לדבריו הנפלאים של האדמו"ר מאזורוב זצ"ל בספרו באר משה (פר' בהעלותך עמ' רלט) המקשר מעשה סדום עם נר חנוכה וז"ל בקיצור:

"מצינו בגמ' שבת (כב.) 'נר חנוכה למעלה מעשרים אמה פסולה כסוכה וכמבוי' ופירש"י 'דלא שלטה בה עינא למעלה מעשרים אמה וליכא פירסומא ניסא כסוכה וכמבוי דתנן בהו בהדיא בעירובין ובמסכת סוכה דפסילי', ותמוה הדמיון לסוכה ולמבוי.

הפסול של סוכה שהיא גבוהה למעלה מכ' אמה הוא משום שנאמר (ויקרא כ"ג מ"ג) 'למען ידעו דורתכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל וגו' עד עשרים אמה אדם יודע שהוא דר בסוכה, למעלה מעשרים אמה אין אדם יודע שדר בסוכה משום דלא שלטא בה עינא' (סוכה ב.) ופירש"י 'למען ידעו עשה סוכה ששיבתה ניכרת לך דכתיב ידעו'. הרי שסוכה מורה על דעת ובדומה לה מבוי שהוא מהלכות שבת, שהרי גם בשבת נאמר (שמות ל"א י"ג) 'לדעת כי אני ה' מקדשכם' ומוכח ששבת מהותה דעת.

לפיכך דימו חז"ל נר חנוכה שנתקן לזכר הנם לסוכה ולמבוי בגלל הקשר שביניהם ל"דעת", ולכן מברכים על ראיית נר חנוכה להדגיש מהות הנס שיסודו דעת וענוה הנכללים בגדר של ראיית העינים בניגוד לגאווה כרצון היונים שהוא חושך וכסילות וכמו שביארנו הפסוק 'החכם עיניו בראשו והכסיל בחושך הולך'.

ותמצא שאמר הכתוב (בראשית י"ט י"א) 'ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים' ולמה הוכו אנשי סדום בסנורים דייקא, אמנם לדברינו יובן היטב כי מצינו (סנהדרין ק"ט.) אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקב"ה, ובאמת הוא כתוב מפורש (יחזקאל ט"ז, מ"ט) הנד' זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם' היינו שגאותם היא שהיתה בעוכם, ומאחר שהגאווה היא חושך לפיכך הוכו בסנורים מדה כנגד מדה.

ורמז נפלא בפסוק כי "הכו בסנורים" אותיות "נר סוכה מבוי", כלומר מעשיהם היו בניגוד לשלשת המצוות שיסודם דעת וענוה, וזה וילאו למצוא הפתח שהם בניגוד לנר חנוכה שמצותו בטפח הסמוך לפתח בגלל פירסומא ניסא, ונוכל להוסיף עוד רמז בכתוב 'יצא אליהם לוט הפתחה' רמז לנר חנוכה שמצותו בפתח, וכן שם 'כי על כן באו בצל קורת' צל רמז לסוכה שחייבת להיות צלחה מרובה מחמתה, ואילו קורת רמז לקורת המבוי, ומוכח כדברינו שנר חנוכה מצותה ראיית והארת הדעת בשלימות הענוה'.

שלהבת התורה / הרב שלמה משי זהב, מח"ס מחשבת שלמה, מחיית עמלק

הרחמן הוא יעשה לנו ניסים ונפלאות כמו שעשית לאבותינו בימים ההם

כתב הרמ"א [הל' חנוכה סי' תרפ"ב ס"ב] אם שכח לומר על הניסים בברכת המזון יאמר הרחמן הוא יעשה לנו ניסים ונפלאות כמו שעשית לאבותינו בימים ההם וכו' [יסוד הדברים מובא בכל בו [סי' כה]].

מתי מותר להתפלל שיעשה לו נס.

ובס' בכור שור [בסו"ס תבואות שור בחי' לשבת כ"א ע"ב, הו"ד בקצרה בשע"ת סי' קפ"ז] תמה על הכל בו דהאיך יתפלל שהקב"ה יעשה לנו ניסים, הלא מבואר בגמ' [ברכות ס ע"א] דאין להתפלל שיעשה לו נס, דמנכין לו מזכיותיו, ועיי"ש מה שכתב לתרץ דיחיד לא יתפלל על עצמו, אבל עבור רבים שפיר דמי, וכן כתב לחלק בין ניסים ע"ד טבע העולם לבין ניסים מעל הטבע, ובישועות יעקב [שם סק"ב] כתב דהיכי דע"י הנס יוצא קידוש שם שמים ברבים מותר להתפלל שיעשו לו ניסים ויתקדש שם שמים, ואז אין מנכין לו מזכיותיו, ואדרבה יש לו זכות שעל ידו התגלגל קידוש השם ברבים.

אור חנוכה מתגלה כל שנה ושנה.

ונראה ליישב קושיית הבכור שור, לפי מה שכתב הקדושת לוי [חנוכה] וז"ל דהנה צריכין להבין למה עשאו יום טוב וקבעו בהלל ובהודאה על הנס דשמונת ימי חנוכה ודפורים, ולא עשאו יום טוב ביום מלחמות סיסרא וביום מלחמות סנחרב אשר היה נס גדול שרצה האל יתברך לעשות חזקיהו משיח וכו', וביתר נסים שבכל יום, אלא הנס שראו אבותינו ונביאים הקדמונים ואנשי כנסת הגדולה שעשה גם כן פעולה במעשינו הטובים שאלו החסדים נתגלה בכל שנה ושנה ובכל דור דור ומאירים אלו הנסים לפי גודל מעשיהם אשר עשו הקדמונים שיתגלה תמיד, עשאו יום טוב כגון חנוכה, ופורים, ושלוש רגלים, אבל במלחמות סיסרא וסנחרב וכדומה להם ראו הקדמונים שלא היה כח בידם שיתגלה זה ההארה לזה הנס והחסדים ההמה בכל דור ודור ובכל שנה ושנה לכן לא עשאו י"ט.

וזה היה כוונת אנשי כנסת הגדולה שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, כלומר שאלו החסדים והניסים וההארות שהיו אז בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול נתגלה עד עכשיו בזמן הזה, וגם בנוסח דעל הנסים נאמר גם כן "ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה", ולכאורה תיבת "ופורקן כהיום הזה" אין לו הבנה, ולפי עניות דעתי יתכן לומר, כלומר שכהיום הזה הפורקן והתשועה שהיה אז בימים ההם בימי מתתיהו כו', וזהו לשנה אחרת עשאו י"ט וקבעום בהלל ובהודאה, כלומר שקבעו שאלו

ההודאות והנסים והחסדים יהיו תמיד, ובזה אנו ממשיכין ההארה תמיד בכל זמן וזה קבעום כלומר שקבעו אותם בכל דור ודור עכ"ל.

הא דאין מתפללים שיעשה נס היינו דווקא לשנות הטבע.

לפי דברי הקדושת לוי יש לחלק ולומר דהא דאין מתפללים שיעשה לו מעשה ניסים היינו נס חדש שהוא גורם לשידוד המערכות ומטריח כלפי מעלה לשנות הטבע, וממילא מנכין לו מזכויותיו, אבל נס שכבר הורד לעולם כגון נס חנוכה, והאורות שלו מתגלה כל שנה ושנה מותר להתפלל שיזכה ליהנות ממנו, כיון שאינו מטריח כלפי מעלה לשנות הטבע, דהאור קיים בעולם, אלא דעוונותיו של אדם מכסה שלא יתגלה לו אור הנס, ולכן מותר לו להתפלל שיזכה להתגלות נס הקיים, ומבואר דברי הרמ"א שאם שכח בחנוכה על הניסים בברכת המזון הרחמן הוא יעשה לנו ניסים ונפלאות כמו שעשית לאבותינו בימים ההם וכו'.

למה דווקא ה"בני בינה" קבעו שיר ורננים.

ובזה יש לבאר הפיוט של מעוז צור וכו' אומרים "בני בינה" קבעו שיר ורננים, ויש להבין למה היו צריכים לבני בינה לקבוע שיר ורננים, וכי לא ראו כל אחד ואחד את ניצחון המעטים על הרבים וכו', וכי בשוטים עסקינן, אלא דמבואר במגילת אנטיוכוס דגם אחרי שבני החשמונאי גברה ידם וטיהרו המקדש והדליקו הנרות עדיין נמשכה המלחמה עוד כ"ב שנה, ובאותו הזמן מתו כמעט כל בני חשמונאי, וא"כ צ"ב אמאי כבר קבעו יו"ט, וביותר צ"ב לפי מה שכתב הגר"ח בביאר הפסוק [תהילים] "ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתיך אשירה לה' כי גמל עלי" דהפסוק משמיענו דעד שמגיע למצב של גמילה אי אפשר לומר שירה, דמתי אשירה לה' רק בזמן כי גמל עלי, וא"כ איך קבעו שיר ורננים ובחוף נמשכה המלחמה.

ולפי הקדושת לוי י"ל דהבני בינה הרגישו באור הגדול שירד בעקבות הנס, והגם שהמלחמה נמשך, מ"מ היו בטוחים שינצחו כיוון שהרגישו באור הנס שהוא אור קביעה וקיימה שבכל שנה ירד ולכן קבעו יו"ט.

אמירת שירת הים בשביעי של פסח בכל שנה כמו בקריעת ים סוף.

ובזה מבואר הא דאנו קוראים שירה ביום השביעי של פסח, ורש"י [פ' בשלח] פירש כיון שאז עברו את הים בשביעי של פסח, וכן הוא בגמ' [מגילה י"ד ע"א] יו"ט האחרון של פסח קורין ויהי בלח, ופרש"י לפי שביום ז' של פסח אמרו שירה על הים.

ובגמ' שם, מ"ח נביאים וז' נביאות נתנבאו להם לישראל, ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה, מאי דרוש, ומה מעבדות לחירות אמרינן שירה, ממיתה לחיים לא כל שכן, ופרש"י מעבדות לחירות "ביציאת מצרים אמרו שירה על הים", והקשה בטורי אבן [שם] דהא שירה זו לא הוקבע חובה לדורות אלא לשעה בשעת הנס לחוד אמרוהו עיי"ש, וכוונת קושייתו דמקל וחומר זה לא למדינן אלא שצריך לומר שירה בשעת הנס ממש, אבל מנלן שיש לומר שירה בכל שנה ושנה באותו זמן של הנס.

ובשו"ת ערוגת הבושם [או"ח סי' קפ"א] כתב דבאמת ליכא ק"ו אלא על שעת הנס ממש, אלא דכיון דאיכא עלינו חובה מדאורייתא לומר שירה בשעת הנס, שוב שפיר תקנו רבנן לומר שירה לדורות בכל שנה ושנה, ושהו ביאור דברי הגמ' דפריך מאי דרוש, כלומר דאיך תקנו מקרא מגילה הלא אין נביא רשאי לחדש דבר, ומשני דכיון דאיכא קל וחומר לומר שירה בשעת הנס ממש, נמצא דעיקר שירה על הנס הוא מן התורה, שוב שפיר תקנו חכמים לומר שירה לדורות דאין זה מחודש עיי"ש, וכעין זה כתב גם בס' העמק שאלה על השאילתות [פ' וישלח שאילתא כ"ו סק"א].

אמנם לפי דברי הקדושת לוי מבואר היטב כיון דבכל שנה בשביעי של פסח מתגלה אור הנס שהתגלה בשעת קריעת ים סוף, שפיר אמרינן שירה בכל שנה ושנה, כיון דבכל שנה הוה ממש כשעת הנס.

*

להצלחת נישואי בתי עב"ג הרב המופלג יצחק אהרן ברנשטיין נ"ו שהזיווג יעלה יפה ובניין עדי עד, דורות ישרים מבורכים.

לע"נ אבי ר' משה בן הר"ר מנחם מנדל ז"ל : לע"נ ר' אברהם בן הר"ר בן ציון ז"ל

לע"נ מנחם מנדל בן הר"ר חיים דוד ז"ל : לע"נ שרה זיסל בת הר"ר יוסף ז"ל

שמחת מיכאל / הרב דוד דרעי, מראשי ישיבת 'משכן אהרון' ומח"ס שמחת מיכאל על הש"ס, אלעד

האור הפנימי של החנוכה

ידועים דברי המהר"ל שהמספר שש הוא מוגבל לכל חפץ בטבע, שיש לו ששה דפנות למעלה ולמטה, דרום, צפון וכן מזרח ומערב. ומספר שבע הוא התחברות של החומר עם הרוח, וכמו שחכמים התקינו לנו בנוסח תפילת שבת לכוון לקבל תוספת רוח הלילה של שבת וכן של יום וכו', ומספר שמונה הוא למעלה מהטבע.

ושמונת ימי החנוכה הרי הם מסמלים את הנהגת ה' בתוך הבריאה שהוא מהלך ניסי, ואחד התירוצים על שאלתו של הבית יוסף, ומקור השאלה כבר בתוס' רא"ש בשבת (כב:) [וכמו שהארכתי בעניינים על השו"ע ח"א סי'] מדוע חכמים התקינו שמונה ימים ולא שבעה, שהרי היום הראשון לא היה מכלל הנס, שבו מצאו שמן לאותו יום, ורבו התירוצים על שאלה זו.

וידועים דברי הסבא מקלם, שאותו הרבש"ע שאומר לחומץ וידלק כך אותו רבש"ע אומר לשמן וידלק, שהטבע הוא נס גמור, אלא שעל נס בתוך הטבע חכמים לא קבעו ימי שמחה והלל, וכך הנהגת ה' שמנהיג את הבריאה כולה בתוך הטבע, אולם יש ניסים מעל הטבע שאותם הקב"ה לא מראה לנו בכל יום, וכמו שהיה במצרים בעשרת המכות וכן בקריעת ים סוף וכו', אולם גם הנהגת הטבע הרי הוא נס עצום, המציאות של בריאת העולם, האדם עם כל פרטיו וענייניו, כאשר פוקחים עיניים רואים שהכל לא מובן מאליו, לא הבריאות, ולא הפרנסה, ולא כל השגה בענייני העולם הזה, וכן הנהגת הקב"ה עם עם ישראל שהם בגדר של כבשה בין שבעים זאבים, המבקשים לטרוף אותנו וכך כסדר. ועל זה חכמים התקינו עוד יום שהוא היום השמיני בהגדרת הנס, לעורר אותנו מידי שנה בשנה שהכל נס.

וכשמתבוננים כידוע שחצי החודש הראשון הוא יותר ראוי ומסוגל, וכמו שהפוסקים ציינו שאם יש אפשרות לערוך חתונה בחצי החודש הראשון הוא יותר זמן מסוגל להצלחה, והחצי השני הוא פחות מסוגל.

וכן צד ימין וצד שמאל, צד ימין יותר חשוב שנא' "ימין ה' עושה חיל" ולכן לדינא מדליקים משמאל לימין, וכן בפתיחת הפרוכת הפוסקים דנו בהא, והרבה מהכרעת הפוסקים שיפתחו את הפרוכת משמאל לימין, וכן לענייני ברכה תופס את הכוס בצד ימין וכו'.

האור הפנימי של החנוכה

וכן זמן הלילה וזמן היום, על פי הסוד זמן היום הוא רחמים וזמן הלילה הוא דין, ולכן אין קוראים פסוקים בזמן הלילה שע"פ הסוד מעוררים את הדינים, אא"כ הוא לענין רפואה או שקורא את הפסוקים עם הפירוש וכו'.

וכן מקום הדלקת נר החנוכה הוא למטה מעשרה טפחים, והגמ' בסוכה (ו:): מביאה פסוקים שהשכינה יורדת עד עשרה טפחים ולא למטה מעשרה טפחים, והדלקת נר חנוכה לכאורה היא בדיוק במקום שאין שכינה שלחלק מדעות הפוסקים נר חנוכה בתוך י"י.

והנה מצינו בחנוכה שחכמים קבעו לנו את כל דיני ההדלקה בזמנם הלא מסוגלים והפחות חשובים, ימי החנוכה הם בחלק השני של החודש כ"ה בכסלו, וכן הדלקת נר החנוכה הוא בלילה לאחר השקיעה או בצאת הכוכבים שהוא זמן דין, וכן מדליק בצד שמאל הפתח, וכן הדלקת החנוכה היא למטה מי' טפחים שכבר אין השכינה שורה, וכמבואר בגמ' במסכת סוכה (ו:): שהשכינה יורדת עד עשרה ולמטה מעשרה היא לא יורדת.

ולפמש"נ אור החנוכה הוא כ"כ עוצמתי שאכן מגיע לכל הזמנים והמקומות שנראים לא מוצלחים בסגולתם וכו', ושם הם "מאירים" את הכוחות האפלים והחשוכים, והיינו ששמונת ימי החנוכה מסוגלים לדלות את האדם מכל הפינות האפילות שיש בו, וכמו שאורות החנוכה מאירים את צד שמאל, הלילה שהוא זמן של דין וכו', וכן למטה מעשרה כי הם כ"כ חזקים שמצליחים להאיר בתוך אותה ההסתרה ולגלות את היחוד בתוך מעשי הנבראים שהוא הטבע, ולהאיר את כח האמונה, התקווה להמשך החיים, וכל שנה ושנה מתחדשת אותה התעוררות והשפעה עצומה שהיתה בימים ההם בזמן הזה.

והנה חכמים קבעו את הימים הללו ולהודות, וכידוע בשם האריז"ל שמידת "ההוד" שיש בספירות הרי היא כנגד ההודאה, וכמש"נ להודות מלשון של הודיה לה', וגם להודות על האמת, וענין הלהודות הוא אמיתות הבריאה שהקב"ה היה הווה ויהיה והוא פועל ועושה את כל המעשים, ויש עינא פקיא בעולם הזה על כל מעשה הכי קטן של האדם, וכל אשר יש לאדם ברוחניות ובגשמיות הוא מאיתו יתברך, ושאין עוד מלבדו שמהווה את הבריאה בכל רגע ורגע, וכמו שחכמים התקינו לנו לברך בברכת יוצר המאורות "המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית" ואילולי התחדשות זאת מיד העולם היה חרב.

ולפי"ז מתבאר מה ענין של שמן זית, וכידוע שחז"ל קבעו שהזית קשה לשכחה, ומאידך השמן טוב לזכרון, ובתורת הלצה אמרו "האב משכח והבן משבח", ולכאורה הוא דבר פלא שבאותו פרי נמצא ב' תכונות הפוכות ממש.

ולפמש"נ יש לבאר שהוא הענין שהזית הוא מסמל את החיצוניות של ענייני העוה"ז, ומאידך השמן מסמל את הפנימיות של הזית, והיינו מי שחי את העוה"ז בתורת טבע

האור הפנימי של החנוכה

בלבד ומתבונן רק על חיצוניות העוה"ז הרי זה "קשה לשכחה" והיינו לשכוח את בוראו, שאכן במבט שטחי הקב"ה הסתיר את כוחו ונראה כביכול שהעולם מתנהל בכח עצמו ללא הקב"ה, ורק ע"י שמכים בחיצוניות ומבטלים אותה ומתבוננים עמוק בפנימיות של העולם, הרי השמן הוא "טוב לזכרון" והיינו לזכור את בוראנו, שהקב"ה הוא עשה ועושה ויעשה את כל המעשים כולם, וממילא הטבע לא רק שלא מסתיר את הבורא, אלא אדרבה הוא מגלה ביתר שאת וביתר עוז את המציאות והכח של הקב"ה והם אורות החנוכה.

ובזה יש לבאר במה שונה חיוב פרסום הנס של נר החנוכה, משאר המצוות שיש בהם פרסום הנס כדין ד' כוסות, קריאת המגילה שאותם לא מקיימים בראש כל חוצות ובחלון, ויש לבאר עפ"מ ש"כ המהר"ל שהנה ענין הנר, שמצינו בחיוב חכמים נר חנוכה נר שבת, וכן נר שמלווים את החתן, וכן נר לע"נ שנא' "נר אלוקים נשמת אדם", הרי הוא מורכב מחומר של גשם והיינו שמן ושעווה, פארפין ומאידך האור הוא חלק הרוחני, וכמו שהביא התוס' בפסחים (נג:) בד"ה [אין מברכין] מדוע מי שנכנס לבית חשוך ומדליקים בו אור לא מברכים על ברכת המאורות, שהרי נהנה שרואה היכן החפצים שלו, ותירצו התוס' שחכמים התקינו ברכה רק אם הגוף נהנה כמאכל ומשקה, וכן ברכת הבשמים שנהנה ע"י שמכניס לגופו את הריח, משא"כ בראייה אין הגוף נהנה מעצם הראייה, וכמו שאמרו גדולי הרופאים שענין הראייה הוי קרן אור החוזרת וכו'.

ולפ"מ ש"נ הוא ענין אור החנוכה, לחדד לנו את האמונה שכל התפיסה הגשמית הרי היא חיצונית העוה"ז, וכל תכלית ביאתנו לעולם היא לצורך "האור" המסמל את חיי הנצח שהוא לימוד התורה וקיום המצוות, וזה הענין במה שאמרו חז"ל הזהיר בנר הווין לו בנים ת"ח, וכן חתנים ת"ח, ולפ"מ ש"נ הוא הענין שאם חד לאדם בדעתו בהשקפתו את ענין ביאתו לעולם, וכן שכל התפיסה וענייני העוה"ז הרי הם לצורך העוה"ב, הוא זוכה לבנים ת"ח וכן לחתנים ת"ח.

ולכן בנר חנוכה יש להפיץ רעיון זה ברבים, שהרי היוונים רצו להחשיך עיני העולם, וכמו שכתוב במדרש "וחושך על פני תהום", חושך זו גלות יוון, שהעיקר ענייני העוה"ז הוא תאוות הגוף וכל תולדותיו, היופי והחיצוניות וכו', וע"י הדלקת הנרות ברבים אנו מפרסמים לרבים את גודל הנס שמסמל הנר שהוא להאיר את פנימיות האור, שכל תכלית ביאתנו לעולם היא ללימוד התורה וקיום המצוות.

*

הדלקת נר חנוכה ונר שבת מה קודם

יש לברר מה הטעם שחכמים התקינו הדלקת נר חנוכה, ואח"כ הדלקת נרות שבת, דלכאורה היה לקבוע שהאשה תדליק נרות שבת, וקיימ"ל שאין הבית נגרר אחריה אלא רק אחרי הבעל, ואח"כ הבעל ידליק נרות חנוכה, ונקיים בזה גם את הדין המובא בראשונים של תדיר ושאינו תדיר קודם.

והנה השו"ע סי' תרע"ט סעיף א' פסק וז"ל, בערב שבת מדליקין נר חנוכה תחילה ואח"כ נר שבת, וביאר המשנ"ב (שם) ס"ק א', דנר חנוכה עדיף כדי לצאת י"ח דעות הראשונים והפוסקים דס"ל שקבלת שבת תליא בהדלקת הנרות ואם ידליק הבעל את נר שבת קודם א"כ נאסר במלאכה, ולכן יוכל להדליק את נר חנוכה, אולם רוב הפוסקים חולקים וס"ל שאין קבלת שבת תלויה בהדלקת נרות שבת, ולשיטתם קבלת שבת תלויה בדעתו של האדם, וכדפסק השו"ע [סי' רס"ג סעיף י'] או ע"י אמירת החזן ברכו, או מזמור שיר ליום השבת וכו', וכל האמור איירי באיש.

[וע"ע באורל"צ ח"ב במבוא הספר ענף א' אות ד', שנתבאר שדעת השו"ע בסי' רס"ג סעיף י', שאין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות, מ"מ השו"ע סתם בהל' חנוכה כהבה"ג שידליק קודם נרות חנוכה, שכך דרך השו"ע שאע"פ שמכריע כצד אחד במחלוקת הראשונים, מ"מ חושש לצד השני במקום שאפשר להקל, ולכן חושש לדעת הבה"ג, ועיי"ש].

אולם באשה שמדלקת כיון שהמנהג שמקבלת שבת ע"י הדלקת הנרות, לכן אם כבר עברה והדליקה נרות שבת לא תדליק שוב נרות חנוכה, אלא תאמר לאחר להדליק, והוא יברך אקב"ו להדליק בשבילה, אבל ברכת שעשה ניסים ושהחיינו ביום הראשון יכולה לברך לעצמה וכדין "רואה" עכת"ד.

ומאיך הדרכ"מ (שם) הביא שאין נראים דברי הב"י, שהרי הרשב"א כתב בתשובה (ח"א סי' אלף ע') וכ"כ רבינו ירוחם בתולדות אדם וחוה [נתיב ט' א' (סא, ע"ד)] שידליק של שבת תחילה דתדיר ושאינו תדיר קודם, דלמא דס"ל שהדלקת נרות שבת לא הוי קבלת שבת שידליק שבת תחילה, "ומיהו אנו נוהגים להדליק של חנוכה וכ"כ במנהגים שלנו", עיי"ש.

ויש להקשות על פסק הב"י והשו"ע והרמ"א שנקטו דמנהגו היום להדליק נרות חנוכה ואח"כ נרות שבת, שהרי מה שדנו הראשונים הבה"ג שהביאו הב"י (שם) איירי שהבעל הוא זה שמדליק את נרות שבת וגם את נרות חנוכה, וז"ל, נר של שבת ושל חנוכה ידליק של חנוכה ברישא "דאי מדליק של שבת ברישא איתסר ליה לאדלוקי של חנוכה דהא קבליה שבת", אולם בימינו האשה מדליקה את נרות שבת והבעל הוא שמדליק נרות חנוכה, וקיימ"ל שבני הבית נגררים אגב הבעל ולא אגב האשה, וא"כ מדוע שלא ינהיגו להדליק קודם את נרות שבת מדין תדיר ושאינו תדיר, וכדפסק הרשב"א בתשובה (שם), ואח"כ ידליקו את נרות חנוכה, והאשה תצא י"ח, וצ"ב.

הדלקת נר חנוכה ונר שבת מה קודם

ועוד תיקשי שמצינו שכדעת הרשב"א והיראים כך נקט גם האורחות חיים בהל' חנוכה שהאשה תדליק נרות שבת, ואח"כ הבעל ידליק נרות חנוכה, והבנין שלמה בריש הלכות חנוכה כך נקט, אלא שהביא שמלשון הבה"ג משמע שמי שמדליק נרות שבת הוא זה שקיבל ע"ע שבת ולא יכול להדליק נרות חנוכה, וכמשנ"ל. וביאר הפרי יצחק שהבה"ג אזיל לשיטתו שפסק בהל' שבת, שאשה המדליקה נרות שבת כל בני הבית נגררים אחריה, ולכן פסק בהל' חנוכה שלא ידליקו נרות שבת תחילה, שהרי כל בני הבית נאסרים במלאכה ע"י הדלקת האשה.

אולם לדינא וכדפסק הרמ"א שהאשה המדלקת רק היא מקבלת ע"ע ולא שאר בני הבית, וא"כ תיקשי מדוע שהאשה לא תדליק בתחילה נרות שבת, ואח"כ הבעל ידליק נרות חנוכה, ודוחק עצום להעמיד שכל מה שפסק השו"ע בסי' תרע"ט איירי באלמנה או ברווק וכיוצ"ב, דבפשטות איירי לכל האופנים ולכל כלל ישראל, וצ"ב.

ועוד תיקשי דהנה המג"א ס"ק א' וכ"פ המשנ"ב ס"ק א', שאם הדליקה האשה נרות שבת שיכולה למנות שליח להדליק עבורה נרות חנוכה, ותברך שהחיינו ועל הניסים, ולפי"ז הקושיה מתעצמת שיכולה האשה להדליק נרות שבת, ואח"כ תאמר לאחר להדליק עבורה נרות חנוכה וא"כ ע"י אמירה לאחר יכולה לקיים מצות נרות חנוכה, וגם נרויח את הדין של תדיר ושאינו תדיר, וצ"ב.

ולפ"ר היה מקום ליישב דכיון שיש בנ"א שהם גרים לבד כדין אלמן רווק גרוש וכו', וכלפיהם הדין שידליק קודם נרות חנוכה, ממילא חכמים "לא פלוג" בהא וקבעו שלכו"ע ידליקו קודם נרות חנוכה ואח"כ נרות שבת, א"נ דלכתחילה בעינן שבאותו בית שיוצאים בו י"ח נרות חנוכה וגם נרות שבת, שלא יראה שכלפי אותו בית קיבלו שבת ואח"כ מדליקים נרות חנוכה, ואכתי צ"ב.

ופסק הבא"ח [פרשת וישב אות כ'] שע"פ הסוד יש ענין להדליק נרות חנוכה ואח"כ נרות שבת, ועיי"ש שפסק שאם שכח והגיע זמן הדלקת נרות שבת והזמן מצומצם, שידליק נר אחד של חנוכה, ומיד אשתו תדליק נרות שבת, שעיקר מצות נר חנוכה נר איש וביתו, ואח"כ הבעל ידליק את הנרות של התוספת.

תא שמע / הרב שמעון גרינפעלד, הר יונה הדלקה עושה מצוה לפיכך כבתה אין זקוק לה

איתא בשו"ע (תרעג סעיף ב): הדלקה עושה מצוה, לפיכך אם כבתה קודם שעבר זמנה אינו זקוק לה. והקשה הט"ז (סק"ח) וז"ל, איני יודע היאך תלוי זה בזה, דאפילו אם תאמר הנחה עושה מצוה הוה הדין כן, ותו דבגמרא הביא הרבה הוכחות דלא קי"ל הנחה עושה מצוה ואמאי לא הוכיח ממה דקי"ל כבתה אין זקוק לה, אלא נראה דכאן לא בא לאפוקי ממאן דאמר הנחה עושה מצוה, אלא ה"ק כיון שהדליק תכף קיים המצוה, על כן אם כבתה אין זקוק לה.

עוד איתא בשו"ע (תרעה סעיף ב), יש מי שאומר דכיון דהדלקה עושה מצוה צריך שיתן שמן בנר כדי שיעור, קודם הדלקה, אבל אם בירך והדליק ואחר כך הוסיף שמן עד כדי שיעור, לא יצא ידי חובתו, ומקורו בדברי הרא"ש (פ"ב סוף ס"ז). ורהיטת הלשון משמע שדין זה תלוי במאי דקי"ל הדלקה עושה מצוה, ולכאוף אף אי הנחה עושה מצוה בעינן שיהא בה שמן כשיעור בעת ההנחה, ואין דין זה תלוי דווקא במה דהדלקה עושה מצוה. וצריך לדחוק דלזה נתכוון השו"ע, דכיון דהדלקה עושה מצוה אזלינן בתר הדלקה ולא בתר הנחה.

ב' סברות בטעם הדבר דכבתה אין זקוק לה

אכן נראה דאפשר לומר, דהלא באמת צריך להבין כיון דכבתה אין זקוק לה למה בעינן שיתן שמן כשיעור, דהא אי בעינן שמן כשיעור הזה האיך אינו זקוק לה אם כבתה. ופשטות הלשון 'אין זקוק לה' משמע הטעם שלא הטריחוהו להדליק שוב, דכיון שכבר עשה מצוותו כדבעי, אין מחייבים אותו לקיים המצוה שוב אם כבתה. אך באחרונים ביארו (עי' חידושי הרי"ם בסוגיין ועוד) דגדר השיעור הוא שתהא הדלקה חשובה, ולא דבעינן שידליק משך כל הזמן, אלא כדי שתהא הדלקה חשובה בעינן שיתן בו שמן כשיעור הזה אבל אם כבתה אין זקוק לה כי לא בעינן המשך ההדלקה כלל. ובאמת לסברא זו אין מקום כלל לומר כבתה זקוק לה, שהרי כל עיקרו של השיעור הוא רק כדי שתהא הדלקה חשובה וכיון שהדליק כשיעור כבר עשה מצוותו, ואין מקום כל לומר כבתה זקוק לה, ועל כרחק דמאן דסבר כבתה זקוק לה לא סבירא ליה כפירוש זה.

בעינן הדלקה חשובה, לכן צריך שיעור בעת ההדלקה

ולכאוף כל דינו של הרא"ש תליא בהנך שתי סברות, דאי משום דלא הטריחוהו להדליק שוב, מכל מקום מהיכי תיתי להצריך שיהא כל השיעור בעת ההדלקה, אלא שאם הניח בו כשיעור שוב אין זקוק לה, ואם לא הניח בו כשיעור שפיר זקוק לה שהרי לא הניח בו כשיעור בתחילה, אבל לומר שלא יצא, זאת אין לנו, אבל לאידך סברא א"ש, דעצם ההדלקה בעינן שיהא כדינו, ואם לא הניח בו שמן כשיעור מיד הרי לא קיים הדלקה כדינו ולא יצא.

אי הנחה עושה מצוה לא שייך הך סברא

אלא דהך סברא שייך רק אי הדלקה עושה מצוה, ובוז נאמר דבעינן הדלקה חשובה שידלק כשיעור, אבל אי אמרינן הנחה עושה מצוה, לא שייך הך סברא, דמה שיעור שייך בהנחה, ועל כרחך לפרש כאידך סברא שלא הטריחוהו רבנן אם עשה כדבעי, ולכן שפיר יכול להוסיף שמן גם אחר ההנחה.

ומעתה מכוונים דברי המחבר דתלוי הך דין במה דקיי"ל הדלקה עושה מצוה, דאי הנחה עושה מצוה שפיר מהני להוסיף שמן אף לאחר מכן, וכמשנ"ת דסברת הרא"ש לא שייך אי אמרינן הנחה עושה מצוה, ורק כיון דהדלקה עושה מצוה ובעינן הדלקה חשובה, לכן לא מהני הוספה לאחר מכן, וכסברא בתרא דהדלקה חשובה בעינן.

נמצא דלרא"ש שנקט כסברא זו דהדלקה חשובה בעינן, אי נקטינן הדלקה עושה מצוה על כרחך דכבתה אין זקוק לה שהרי כבר עשה מצוותו בהדלקה שהדליק כשיעור וכאמור, אבל אי הנחה עושה מצוה שוב לא שייך לומר סברא זו, ועל כרחך השיעור נאמר על עצם זמן הדליקה, ושוב יש לומר דכבתה זקוק לה, ולכן מאחר שהביא המחבר דברי הרא"ש דהדלקה עושה מצוה ולכן בעינן שיתן בו שמן כשיעור בעת ההדלקה, שוב מוכח מינה נמי דכבתה אין זקוק לה, ולזאת כיון דהדלקה עושה מצוה, לפיכך כבתה אין זקוק לה.

אבל מכל מקום בגמ' לא הוכיחו דין הדלקה עושה מצוה ממה דקיי"ל כבתה אין זקוק לה וכקושיית הט"ז, שכבר אפשר לומר שכבתה אין זקוק לה הוא מפני שלא הטריחוהו רבנן, וזה שייך נמי אי אמרינן הנחה עושה מצוה ואין הכרע מזה דהדלקה עושה מצוה.

אספקלריא לפרשת מקץ תשפ"ב

אדמה לעליון - רום מעלות האדם / הרב חיים שולביץ, ר"מ בישיבת 'תורת רפאל', עיה"ק ירושלים

יוסף ואחיו כאדם והמלאכים

פנימיות פרשתא דא

עומק פרשה זו נסוב על מחלוקת יוסף ואחיו באופן הראוי לתיקון חטא אדם הראשון, כמבואר בתיקוני זהר (קלז:), ויתבאר בסוגריים ע"פ ביאור הגר"א שם) שרשב"י דרש את הכתוב (בראשית ה א) 'זה ספר תולדות אדם', דא ספרא דחנוך נער [שר העולם, הנקרא מט"ט, ומכונה נער (זהר ח"א לז:), הוא ה'אדם' שבראו הקב"ה לשלוט על כל צבא השמים, וכיון שחטא לקח חנוך מעלתו], דעליה אתמר (שם כב) 'ויתהלך חנוך את האלקים ואיננו כי לקח אותנו אלקים' [שלקחו הקב"ה והעלהו להיות ראש לצבא השמים], ואמאי קארי ליה 'תולדות אדם' [והלא חנוך היה בן ירד, ולא בן אדם הראשון], אלא הכא רזא דגלגולא, תולדות אדם אתקרי, דמיניה נפק, ואיהו הוה תולדה דיליה [חנוך נקרא בנו של אדם, כי הוא גלגול נשמתו], ואמאי אתקרי 'נער', אלא הכא רזא (איוב לג כה) 'ישוב לימי עלומיו', כמה דהוה בקדמיתא לעילא [כשבאה נשמת אדם בגלגול אצל חנוך, אזי האירה בו כמו שהאירה באדם בימי עלומיו], ולבתר נחית בההוא [ואחר כך שב והתגלגל ביוסף שאף הוא נקרא 'נער']^ב, דאתמר ביה (לז ב) 'והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו, ויבא יוסף את דבתם רעה', מאי 'דבתם רעה', אלא דהוּוּ מגזעא דאלין דאמרו [שהיתה להם קנאה ששרשה ממלאכי מעלה, מאותם מלאכים שטענו בעת בריאת האדם] (תהלים ח ה) 'מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ותחסרהו מעט מאלקים' [והיינו, ששורש קנאת השבטים ביוסף, נבעה מהיותם מגזע המלאכים שאמרו על האדם 'לא יברא'^ג],

דיהבת ליה כל גנזי שמיא, וכל מפתחן דיליה בידיה, ואשלטיה בכל דיליה, כגוונא דמלכא דאמר ליוסף 'רק הכסא אגדל ממך' [טענת המלאכים בהמלכת מט"ט על צבא

^ב וראה גם במאמרי רשב"י (בסוף ביאור התקונים) 'כי בחינה ההיא זיהרא עלאה של אדם הראשון ניתנה אל חנוך בתחילה, ואח"כ ניתנה אל יוסף, ולכן היה גם הוא יפה תואר'. והגר"א שם כתב שיוסף הוא בסוד מט"ט, כמו שהוא ישראל זוטא נגד ישראל דלעילא.

^ג וכתב הגר"א, שאותן שקטרגו על האדם בשעת בריאה, מגזעא דלהון ג"כ קטרגו על חנוך בשעה שנתעלה לשמים והשליטו על כל צבא השמים במחשבה, ואח"כ במעשה. וכמו שחנוך הוא מגזעא דאדם, כן אותן שמגזעא דלהון קטרגו עליו. וזהו ויבא יוסף את דבתם שעל ידו הובא דבתם רעה אל אביהם ונטרדו על ידו 'וישנאו אותו' כאמור 'ואיבה אשית בין זרעך'.

יוסף ואחיו באדם והמלאכים

מעלה, היא כטענתם באדם וחנוך ויוסף, שזכו לשלוט על כל העולם מצד מעלת נשמתם^{יז}.

ואמר ליה [רבי אליעזר בנו], והא עזא ועזאל הוו אלין [הם אלו שאמרו 'לא יברא', וכבר נדחו ממחיצת הקב"ה אחר שמרדו בו (זהר ח"א נח.)], ואיך יתכן שהשבטים מגזעם], אמר ליה והא [מלאכים] אחרנין הוו מתכנשין עמיה [והם נשארו בקדושה, ומהם קנאת השבטים]. ומסיים, שהקב"ה אמר למלאכים אלו 'מה דרעינא דלהוי שליט וממנא עלייכו, אצדיקו דינא דילי, ויהא ברעו דלכון, דאנא אשרי שמי עליה, וחותרמא דילי בידיה, דאיהו חותם הברית, [מה שרציתי שיהי האדם שולט וממונה עליכם, הצדיקו דיני, בהסכמתכם לבריאתו, ויהיה רצונכם שאשרה שכינתי עליו, וחותרם שלי שהוא חותם הברית יהי בידו, ואם ישמור עליו יזכה ששמי יהיה בקרבן], ואכן 'מלאכיא דסטרא ימינא ברכו ליה [המלאכים מצד החסד, הם ברכו את השי"ת], ואמרו 'נעשה ונשמע', הדא הוא דכתיב (תהלים קג כ) 'ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמע בקול דברו', ודא מטטרון [וזהו חנוך שהיה גלגול נשמת אדה"ר, ונעשה למט"ט, שהוא שר העולם, ועל ידו נשמע קול ה' בשמים^{יח}], לקבליה יוסף לתתא [וכנגדו יוסף למטה נעשה מלך^{יט}], והוו אחרנין דהוו שנאין ליה [והיו מלאכים אחרים ששונאים אותו, כשם ששנאו את אדה"ר] ואמרו 'מה אנוש כי תזכרנו', ובגין דא 'ויבא יוסף את דבתם רעה', 'וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלום', ולא דאינון אלין עזא ועזאל, אלא אינון אחרנין דאתכנשו עמהון^{יז}.

וכתב הגר"א שם, שהיחס בין יוסף לאחיו הוא כדוגמת אדם הראשון כלפי המלאכים שקטרגו על בריאתו, ואף שעזא ועזאל נדחו, הרי שהיו עמהם מלאכים שבאו מסטרא דקדושה, והם אלו האמורים במדרש (ב"ר ח ה), 'אמת אומר אל יברא שכולו שקר, שלום אומר אל יברא שכולו קטטה', כי הם מסטרא דדינא, וכן בשבטים, כמו שמעון ולוי, ולכך נאמר ביוסף 'ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף' כי הטבעת היא חותם המלך, ובזה הוא משליטו על הכל, וזכות של יוסף לשלוט היא בשביל שמירת הברית, וכן חנוך זכה לכך בדור המבול, בשביל שמירת הברית, בה תיקן את חטא האדם ונעשה דוגמתו, ואמנם אף האחים שהיו בצד המלאכים המתנגדים לבריאת האדם, אחר כך

^{יז} וכתב הגר"א שם, והן השפחות מסטא דשמאלא כידוע, לכן מחנה דין לשמאלא, ^{יח} לשון הגר"א, 'מט"ט הוא דברו, שעל ידו נשמע פתגם המלך לכל חיילי רקיע, והן עשו לשמוע בקול דברו, כמו שנאמר 'שומע בקול עבדו', 'עבדו זקן ביתו'.

^{יט} כתב הגר"א דהיינו כאמור על יוסף 'ומבלעדיך לא ירים איש'. ^{יז} ביאר הגר"א, כי אף שעזא ועזאל נדחו, הרי שהמלאכים שבאו עמהם היו מסטרא דקדושה, והם 'אמת' ושלום' שאמרו אל יברא, וזה מצד שהם מסטרא דדינא, וכן בשבטים, כמו שמעון ולוי, ואמנם אף הם אח"כ קבלו עליהם את יוסף למלך, כאמור 'ויבואו אחיו וישתחוו לפניו', וכלכל אותם, ולא עזא ועזאל שעליהן נאמר 'ארור אפם כי עז ועברתם', אפם ועברתם הם מסטרא דעזא ועזאל.

קבלו עליהם את יוסף למלך, כאמור 'ויבואו אחיו וישתחוּ לפניו, וכלכל אותם במצרים.^{נח}

יעקב ויוסף – אמת ושלוש

הרי שיוסף הגיע לשלימות בה קבלוהו למלך אפילו השבטים שהיו אנשי 'אמת ושלוש' מגזע המלאכים שבקשו למנוע את בריאת האדם, וכן הוא לעתיד לבא, כמו שביאר רמח"ל (תפילה קפד) שכאשר 'אמת ושלוש מתחברים כאחד, והם תרין משיחין, יעקב ויוסף, אהבה שולטת על ידיהם', והיינו שבעת הייחוד תתגלה שלימות המשיחין, ותמליכם על כל ישראל, כי אף 'אמת ושלוש' יהיו לאחדים בדרך.

ועומק הענין הוא כאשר ביאר רמח"ל (דע"ת ח"ב סי' ב, גנזי רמח"ל עמ' יח) את מהות מדת יעקב 'תתן אמת לעקב', שהיא פנימיות ההנהגה העליונה^{נח}, המעמדת את תכלית הכל על מתכונתו האמיתית, וממנה יוצאים המעשים הגלויים, שהם הנהגת המשפט, הנמשכת ממקורה בהנהגת הייחוד הפנימית^ס. ועל כך נסוב נידון המלאכים בבריאת האדם, כי המה תבעו את גילוי הנהגת הייחוד, בעוד האדם 'כולו שקר כולו קטטה' והיינו שבו מתבררים כל מהלכי הנהגת המשפט, ולכך טענו 'מה אנוש כי תזכרנו', וזו גם היתה טענת השבטים ששאפו לגילוי הייחוד.

טענה זו קיימת אל מול הנהגת יוסף, היא הנהגת המשפט, אלא שבאמת תכליתה היא בתיקון ואיחוד כל כוחות האדם, כי הרצון העליון הוא לגילוי הייחוד בהיות האדם שלם במעלתו, כאמור (ב"ר פד ח) 'שהיה זיו איקונין שלו דומה לשל אביו', והיינו שמעלתו תלויה בתיקון המעשים, ובשלימותו הוא מגלה את הנהגת יעקב הפנימית. ולכן נקרא יוסף 'משנה למלך', כי הנהגת המשפט היא כ'משנה למלך' להנהגת הייחוד, באשר היא המוליכה את הכל אל התכלית השלימה בייחוד^{סא}.

הוא אשר אמרו (סוטה לו:) על יוסף, שכאשר 'ויבא הביתה לעשות מלאכתו', 'באותה עשה באתה דמות דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון, והיינו, שכאשר לא עמד כוחו

^{נח} ולא עזא ועזאל שעליהן נאמר 'ארור אפם כי עז ועברתם', 'אפם' ו'עברתם' הם מסטרא דעזא ועזאל.
^{נט} בהיות 'יעקוב' שלם, ומתעלה לדרגת 'ישראל', כדלעיל פר' וישלח.

^ס וכבר האריך רמח"ל (דע"ת נב) שמטעם טובו הגדול היה לשים הנהגה אחת ועצה עמוקה לסבב כל הדברים מתוך הטוב ורע עצמו אל התיקון השלם השייך לימצא בהם וכו', ואולם אהנו מעשיו בכבישת רחמיו, כביכול, שלא יעשה כחק שלמותו להיות הבריות שלמים מתחילתם, אלא תחילתם חסר, וסופם יהיה שלם, מטעם טובו הגדול, שאלמלא היה מניח לעולם רק מדת המשפט, לא היו הבריות יוצאים מדי דופיים לעולם, כי תמיד היו נמצאים צדיקים ורשעים, טובות ורעות, ברכה וקללה. אך עתה, אף על פי שבתחילה כך הוא, לא יהיה כן בסופו. ועל כן נשארה מדת המשפט בגלוי ומדת התיקון הכללי בהסתר, כי מעשיה בסתר הם, עד סוף דבר שיתוקן כל המציאות כולו לעתיד לבא.

^{סא} ולכך נקראת מידתו של יוסף 'שלוש', וכמבואר בזהר (ח"א ה:): 'תרין שלומות לתתא, חד יעקב וחד יוסף', ובגין כך כתיב תרי זמני (ישעיה נז יט) שלום שלום לרחוק ולקרוב, לרחוק דא יוסף, ולקרוב דא יוסף, לרחוק כמה דאת אמר (ירמיה לא ג) מרחוק יהו"ה נראה לי, (שמות ב ד) ותצב אחותו מרחוק, ולקרוב כמה דאת אמר (דברים לב יז) חדשים מקרוב באו, והיינו שה'שלוש' מורה על שלימות הכוללת הכל, ששרשה ביעקב שלימה, והיא נמשכת למלכות ע"י יסוד יוסף.

יוסף ואחיו כאדם והמלאכים

בהנהגת המשפט, באה 'דמות דיוקנו של אביו' שהיא גילוי השגחת ההנהגה הפנימית, ונראתה לו ב'חלון', לסייעו שלא יחטא, כי הרי תיקון מעשיו הוא המגלה את הנהגת הייחוד שיהא מדת ה'אמת' של אביו.

והנה שני חלקי הנהגה אלו, הם שורש החילוק בין תרי משיחין (המבואר להלן פר' ויגש), כי בעוד משיח בן יוסף תלוי בשלימות מעשי ישראל, וגילוי רק ב'אם זכו אחישנה', הרי שהשבטים מייחים למשיח בן דוד חי וקיים, העתיד לגאול את ישראל על כל פנים, ואף אם לא זכו, תבא הגאולה 'בעתה'.

וכבר דרשו (יל"ש בראשית א ד) 'רוח אלהים מרחפת זה רוחו של משיח, דבר אחר ורוח אלהים זה רוחו של אדם הראשון', הרי ש'רוח אלקים' כוללת את האדם הראשון עם משיח, ולהאמור, היינו כי תכלית האדם השלם, הוא לגילוי הנהגת הייחוד העליונה, ולזה הושם האדם בגן עדן מקדם, ומעת שחטא הרי הוא הולך ונשלם עד ביאת המשיח, בו תתגלה שלימות מעלת האדם.

דרכי העבודה של יוסף ואחיו

והנה האר"י (ליקו"ת וישב, שער מאמרי רשב"י א: רכז:) ביאר, שהטעם שבקשו האחים להמית את יוסף, הוא מפני שהם סברו שתפקידם כבני יעקב, הוא כהמשכת שפע קודש של עשרת הספירות, אך באמת הם משמשים להיות י"ב גבולי אלכסון, והיינו, שהאחים סברו שבהיותם עשרה, הרי הם עצמם חלק יעקב, והיינו שלפי הבנתם עבודת השבטים היא לגילוי דרכו של יעקב, ואילו יוסף הוא שיירי פסולת, כמו שהיו ישמעאל ועשו בבתי אבותיהם, שיצחק המשיך את דרך אברהם, וישמעאל היה פסולת, וכן יעקב המשיל את דרך יצחק, ועשו היה לו לפסולת.

וקירוב הדברים לערכנו הוא, כי לכל אחד מהשבטים נקבעה דרך מסוימת לעבודת השי"ת, בה הוא מגלה חלק אחד מעשרת הפרטים שבקומת הקדושה של יעקב שלימא, ותפקידם להוציא לפועל יחד את כל עשר ספירות שיעקב מייצג בקומת ז"א. אך יוסף שהיה המשכו של יעקב, כאמור 'ברית וגופא חדא', לא היה צריך לעבודה מסוימת, כי לא בא לגילוי של חלק מסוים, אלא לעמוד תחת יעקב, ולכך כל מה שאירע לזה אירע לזה. ואילו לאחים היה נראה כפסולת, כיון שלא ראו את צורת העבודה המסוימת של יוסף, ולכך סברו שאין צורך בהמשכו של יוסף מאבות לבנים.

ואמנם הטעם שלא הוצרך יוסף לעבודה מסוימת, הוא לפי שכל עניינה של פסולת האבות, בישמעאל ועשו, היא בהיות האבות משלימים לאדם את חלקי ה'אמת ושלוש', והיינו שכל אחד מהם הוסיף נדבך בתיקון חסרונות האדם, ולכך אף שהמשיך את דרך אבותיו בכללות, עם זאת בירר לו דרך בעבודתו, כי אף שיצחק המשיך את דרך אברהם, שהרי מדת החסד כוללת הכל, כאמור 'עולם חסד יבנה', וגם השמאל נכלל בימין, מכל מקום עבודתו של יצחק היתה יחודית במדת הדין של 'פחד יצחק', וכן יעקב הוסיף וברר לו את מדת האמת, ואילו אלו מבניהם שרק הלכו בדרכם, ולא עמלו לברור אמת ושלוש,

יוסף ואחיו כאדם והמלאכים

נעשו לפסולת, ואכן ישמעאל הוא הפסולת של מידת החסד, ויצחק הוא הפסולת של מידת הדין, כי לא ביררו דרכם בעבודת השי"ת, ולכך הושוה ישמעאל לאליעזר עבד אברהם, שהיה דולה ומשקה מתורת רבו, כי בהיותו רק 'דולה ומשקה מתורת רבו', לא היה ראוי להמשיך תורתו להעמדת כלל ישראל.

מהלך זה של האבות, נדרש מצד עבודתם לתיקון חטא אדם הראשון, כי מעת שנאחו האדם בעץ הדעת טוב ורע, ובחר לעצמו דרך עבודה של בירור בין טוב לרע, אין לו יכולת לשוב לשרשו, עד אשר יתברר לגמרי הרע מן הטוב, ולא יהיה באדם שקר וקטטה, אלא אמת ושלוש, ולכך הוצרך כל אחד מן האבות לברר נקודת עבודה, כדי להקיף ולהכניע את כל צדדי הרע, אך אחר העמדת עמודי עבודתם, תכלית עבודת זרעם הוא בנוק, להשוותה כראוי לקבל את השפע העליון, עדי תשוב ותתגלה מדת המלכות המתוקנת בהדרה.

לפיכך המשכת דרך זו של האבות הוטלה רק על יוסף, בהיות 'ברית וגופא חדא', ואילו עבודת השבטים היא לקבץ את הפרטים, ולהעמיד את כנסת ישראל, סביב ישראל סבא, עד שיהיו ראויים לגילוי בהם, כי 'שמע ישראל ה' אלהינו ה' אח"ד'. ודרך עבודה זו התגלתה להם רק כשראו שיוסף מלך במצרים, והתבררה טעותם, שסברו שהם דוגמת עשר ספירות, להמשיך את קומת יעקב, בעוד תכליתם האמיתית היא להעמיד י"ב גבולים דאלכסון, שהם מתקנים את המלכות ושומרים עליה מן הקלי' בעבודתם, וכמבואר בשפת אמת (ויחי תרמו) שתפקידם להעמיד את האחדות בעלמא דפירודא, ולצרף את כל פרטי העולם לתוך גבולות עבודתו ית', והאריך בזה הלש"ו (הקדו"ש ש"ז פ"ה ב).

תרי משיחין

והנה בכל חיי יוסף מצינו שנקשרה בו מיתה, וראשית מהלך זה הוא בהשלכתו לבור, עד ששמע יעקב כי 'עוד יוסף בני חי', וכשירד אליו אמר 'אמותה הפעם אחר ראותי פניך כי עודך חי', הרי שעצם היותו חי היה חידוש, וכן מצינו בכל עתידו של משיח בן יוסף, שהמיתה נאחזת בו, וכולו תלוי בקיווי שתמשך חיותו עד שיתוקן, כאמור בירבעם (מלכים א יד) שכל זרעו ימות, לבד מאחד שיהיה בו דבר טוב^כ.

ואמנם, בסוכה (נב). אמרו שהכתוב 'וספדה לו כל הארץ משפחות לבד' (זכריה יב, יב), נסוב על משיח בן יוסף שנהרג, ואילו משיח בן דוד שעתיד להגלות במהרה בימינו, אומר לו הקב"ה שאל ממני מה אתה מבקש ואני נותן לך, שנאמר (תהלים ב, ז) 'אספרה אל חוק ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך', כיון שרואה למשיח בן יוסף שנהרג, אמר

^כ ראה בנבואת אחיה לאשת ירבעם (שם פס' יג) שיספדו לו כל ישראל, יען כי נמצא בו דבר טוב, והיינו שממנו יצא משיח בן יוסף, כמבואר בזו"ח (בלק נו:), ובזה הוא עתיד להתקן, כמו שרמז במגלה עמוקות (וישב) בפס' (דברים לג ה) 'ויהי בישרון מלך ב'התאסף ראשי ע'ם י'חד הוא ירבע'ם, שיקויים בו 'ויתא ראשי ע'ם' (שם פס' כא).

יוסף ואחיו כאדם והמלאכים

לפניו, רבש"ע, איני מבקש אלא חיים. אמר לו הקב"ה, עד שלא עמדת כבר התנבא עליך דוד אביך, שנאמר (תהלים כא, ה) 'חיים שאל נתתי לו', והיינו שלמלכות דוד לא יהיה הפסק, כאמור (ר"ה כה.). 'דוד מלך ישראל חי וקיים'.

ולאמור, דעת לנבון נקל להשיג את טעם חלוקת החיים, איך הוא נובע ממקורם, כי בעוד משיח בן יוסף ממשיך את תיקון האבות לחטא עץ הדעת, וקיום חייו תלוי במעשי הבנים, כדרך הנהגת המשפט, הרי שמגמתו של משיח בן דוד היא לגילוי הנהגת הייחוד, ומעצם קיומו חייו אינם שלו, ואינם תלויים במעשים¹⁰, אלא הם מושרשים בעץ החיים, וכמו שביאר האר"י (ליקו"ת האזינו) שלכך לא ישן אפילו כשנת הסוס (סוכה כו.) כדי שלא יטעום טעם מיתה, והיינו כי חטא אדם הראשון אינו פוגם כלל בהנהגת הייחוד, ובגילוייה ממילא סר מר המוות מן העולם¹¹.

לתגובות: h0527690963@gmail.com

¹⁰ כאמור במדרש (ב"ר פה ח) 'ויט אליה אל הדרך, בעל כרחו שלא בטובתו', והיינו ששורש לידת בית דוד לא נעשתה בבחירה, כי אף שניתנה לאדם בחירה על המעשים לטוב ולרע, הרי הידיעה העליונה היא הקובעת את מגמת כל תהלוכי העולם, וכפי שכתב הגר"א (תיקו"ז נח) ש'זה הבנין היה ע"י השי"ת שלא בידיעת יהודה'.

¹¹ ראה במדרש (שמו"ר ל ג) 'כל תולדות שבמקרא חסרים, חוץ משנים 'אלה תולדות השמים והארץ', ו'אלה תולדות פרץ', וטעם גדול יש להם, למה אמר 'אלה תולדות השמים והארץ' מלא, מפני שברא הקב"ה את עולמו ולא היה מלאך המות בעולם, ובשביל כך הוא מלא, וכיון שחטא אדם וחוה חסר הקב"ה כל תולדות שבמקרא, וכיון שעמד פרץ נעשה תולדות שלו מלא, שהמשיח עומד הימנו ובימיו הקב"ה מבליע המות'. והיינו שע"י חטא אדה"ר נאחזה בו המיתה, ושוב לא היה בעל 'תולדות' מלא, עד שיצא פרץ, שהוא פורץ שלא לפי שורת הדין, 'רבה על כל הפורצים' (ב"ר פה יד), ובתולדותיו יבא העולם לתיקון מלא בהנהגת הייחוד, בה נקשרים החיים בלא המוות. ואי"ה בפרשת ויגש נרחיב בענין זה.

באר התורה / הרב יעקב אשר פלדמן, מח"ס 'כתב משה' ושא"ס, ירושלים

"במרכבת המשנה אשר לו"

וַיִּרְכַּב אֹתוֹ בְּמִרְכַּבַּת הַמִּשְׁנָה אֲשֶׁר לוֹ וַיִּקְרָאוּ לְפָנָיו אֲבִרָךְ וַנִּתּוֹן אֹתוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם
(מא, מג)

בתרגום אונקלוס (שם) וארכיב יתיה ברתכא תנייתא דיליה ואכריזו קדמוהי דין אבא למלכא ומני יתיה על כל ארעא דמצרים, ע"כ.

בפי' רש"י (שם) בד"ה במרכבת המשנה, השניה למרכבתו, המהלכת אצל שלו, עכ"ל.

-א-

בפי' ר"א מזרחי (שם) בד"ה במרכבת המשנה השנייה למרכבתו. ובא שם "המשנה" במקום השנייה שהוא שם התואר, כמו "את משנה התורה הזאת" (שופטים יז יח) שפירושו את התורה השנית הזאת, ששנים היו לו אחד כשאר כל העם, ואחד להיותו מלך (רמב"ם הלכות מלכים פ"ג ה"א), עכ"ל.

בפירוש הרע"ב עה"ת (שם) בד"ה במרכבת המשנה שנייה למרכבתו וכו', פי' דאין לפרש מרכבת האיש המשנה למלך שהרי כתיב אשר לו כלומר שהיא למלך בקנין, לכך פי' מרכבת המשנה שנייה למרכבתו, עכ"ל.

ובגור אריה (שם) השנייה למרכבתו. לא כמו דכתיב (ראה להלן מג, יב) "ומשנה הכסף תקחו בידכם", שפירושו לשון כפל (רש"י שם), דמאי רבותא שירכב בשני מרכבות, אלא השניה למרכבתו, עכ"ל.

ומבואר בכוונת רש"י במה שכתב לפרש 'מרכבת המשנה' השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו, הוא כדי שלא נפרש דהיינו מרכבת האיש המשנה למלך וכמו שנתבאר ברע"ב. גם שלא תפרש שהוא לשון 'כפל' וכמו שכתוב "ומשנה כסף תקחו בידכם" דמאי רבותא שהיה רוכב על ב' מרכבות וכמו שנתבאר בגור אריה. ומה שנקרא 'מרכבת המשנה' ולא המרכבה השניה, הוא כמו שנתבאר במזרחי שהוא שם התואר כמו את משנה התורה הזאת.

-ב-

ברמב"ן (שם) במרכבת המשנה - השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו, לשון רש"י. והנה הוא שם, וכן "כהני המשנה" (מ"ב כג ד), "את משנה התורה הזאת" (שופטים יז יח). והנכון כי משנה תאר, כמו "ואנכי אהיה לך למשנה" (שמואל א' כג יז), "כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש" (אסתר י ג), וכן "כסף משנה" (להלן מג יב), תאר כמו כסף שני.

וכבר הביאו המדקדקים (רד"ק בספר השרשים שורש שנה) ראייה בהיות אלה כולם בסגול, ומשנה התורה וכל השמות בצרי, כמשפט הסמיכות. והענין, כי יש למלך מרכבת ידועה לו, כמו שנאמר "וסוס אשר רכב עליו המלך" (אסתר ו ח), ואחרת ידועה למשנהו, ואחריו לשליש, עכ"ל.^{סה}

-ג-

בפירוש בעלי התוספות (שם) בד"ה במרכבת המשנה. מתחלה היו נוהגין שלא היה במרכבת העגלה כי אם סוס אחד, ויוסף תקן ב', ופרעה הוסיף עד ג' כשרדף אחר ישראל דכתיב "ושלישים על כולו" (בשלח יד ז), ושלמה בא והוסיף עד ד' "ומרכבה במאתים וסוס בחמישים"סו, עכ"ל.

במסכת כלאים (פ"ח מ"ג) המנהיג סופג את הארבעי' והיושב בקרון סופג את הארבעים רבי מאיר פוטר והשלישית שהיא קשורה לרצועות אסורה, ע"כ.

ובפני' הר"ש (שם מ"ב-ג) בד"ה והשלישית שהיא קשורה, כגון סוסים קשורין בקרון וקשר שם חמור אף על גב דבלאו הכי אזלי אסור ולא חזינן לחמור כמאן דליתיה:^{סו} ירושלמי (שם פ"ח ה"ב) בראשונה לא היו אלא שנים דכתיב "וירכב אותו במרכבת המשנה" (מקץ מא מג), עמד פרעה ועשה שלש שנא' "ושלישים על כולו" (בשלח יד ז), עמדה מלכות [הרשעה] ועשתה ארבע - פי' פרעה קשר ג' סוסים במרכבה כדי שירוצו מהרה, עכ"ל.

ולפי מה שפירשו בעלי התוספות ולפי פי' הר"ש בדברי הירושלמי, מתבאר דמה שכתוב "וירכב אותו במרכבת המשנה" היינו במרכבה הרתומה לב' סוסים.

-ד-

אמנם הרמב"ם בפירוש המשנה (כלאים שם) פירש, והשלישית שהיא קשורה לרצועות, ר"ל אותה העגלה השלישית התלויה בקרון אסור לישוב בה בזמן שכלאים מושכים אותו הקרון, וכו' עכ"ל.

ובפני' פני משה (על הירושלמי שם) בד"ה בראשונה. על הא דקתני 'והשלישית' קאי, לפי שבראשונה לא היה מנהגם אלא לקשור שתיים עגלות כאחת, וזהו "מרכבת המשנה" דקרא (מקץ מא מג), ואח"כ עמד פרעה ועשה ג' עגלות קשורות, וזהו דכתיב "וכל רכב

^{סה} ברד"ק (שם) במרכבת המשנה, במרכבת השר שהיה משנה למלך, או פירושו כתרוממו, עכ"ל. בפני' רשב"ם (שם) במרכבת המשנה, סוס או פרדה המיוחדת לרכוב עליה איש משנה למלך, אשר לו, עכ"ל. ובאבן עזרא (שם) המשנה מגזרת שנים, כי המלך כאחד, ואחריו המשנה כמו שני לו, ואחריו השלש כמו שלישי. מרכבת - עץ נתונה על ארבעה סוסים, ומרכבת שלמה לעדה, עכ"ל.

^{סו} עי' מלכים (א' י כט) "ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה וכן לכל מלכי החתים ולמלכי ארם בידם יצאו", ובפני' רש"י (שם) "וסוס בחמשים ומאה", למדנו שהמרכבה בארבע סוסי' וכן בדמים הללו לכל מלכי החתים ולמלכי ארם, עכ"ל.

^{סו} בלבוש (יו"ד סי' רצז* סעי' יד) קשר שני סוסים בקרון אחד אסור לקשור עמהם חמור, אף על פי ששני הסוסים יכולין למושכו בלא החמור, מכל מקום החמור מסייע הוא שהוא מקיל עליהם המשא והוא מושך ואסור, עכ"ל.

מצרים ושלישים על כולו" (בשלח יד ז) שהוסיף עגלה שלישית לכל מרכבה, כדי להושיב הרבה בני חיל בתוכם, וכשעמדה מלכות הרשעה הוסיפה ועשה אותן ארבעה, וכו'^{סח} עכ"ל.^{טט}

ומתבאר דמה שכתוב "וירכב אותו במרכבת המשנה" הכוונה שהרכיבו במרכבה העשויה מב' עגלות, שהיא היתה העגלה החשובה שבימיהם.

*

בספר בני יששכר (מאמרי השבתות מאמר ב - תוספת שבת אות ה) וכיון שבאנו לדבר מענין זה הידור מצוה עד שליש במצוה (ב"ק ט ב), **נבא לבאר מהיכן נפקא לן זה מן התורה**, דהנה הידור מצוה נפקא לן (שבת קלג ב) מפסוק "זה אלי ואנוהו" (בשלח טו ב) התנאה לפניו במצות, היינו לעשותה בהידור מן המובחר, **אבל שיעור שאמרו עד שליש לא נדע מקומו איה**, וגם מן הצורך להבין מה שייכות יש לשירת הים שיתבאר בו ענין הידור מצוה.

והנראה לבאר על פי מה דאיתא בתרגום המיוחס ליונתן בפסוק "ויקח שש מאות רכב בחור ושלשים על כולו" (בשלח יד ז), תירגם ומוליתא תליתאה על כולהון, ולכאורה לא נודע כוונתו. **והנראה לפרש על פי הירושלמי כלאים (פ"ח ה"ב) הובא בפירוש הר"ש למשניות (כלאים פ"ח מ"ב-ג)**. וכן הוא במדרשים (מכילתא א ז) והוא שמעולם לא היו נוהגין ליסע בעגלה רק עם סוס אחד, עד שבא פרעה שהיה בימי יוסף הנהיג ליסע במרכבתו בשני סוסים. ואחר כך פרעה שרדף אחרי ישראל היה אוסר שלשה סוסים בכל מרכבה, וזהו הפירוש "ושלישים על כולו" (בשלח יד ז), וזה ג"כ כוונת התרגום יונתן 'מוליתא תליתאה' (היינו סוס, כענין מולייתות של בית רבי בגמרא [שבת נב א]).

ואם כן הוסיף פרעה הידור שליש בעבירה לרדוף אחרי ישראל. והנה השי"ת לקח ממנו נקם "סוס ורוכבו רמה בים" (בשלח טו א) "ומבחר שלשיו טבעו בים סוף" (שם ד), **על כן שוררו לפניו "זה אלי ואנוהו" (בשלח טו ב) אתנאה לפניו במצות (מכילתא בשלח פ"ג)**. **וממילא נשמע דהידור מצוה עד שליש**, כמו שפרעה התנאה בהידור שליש בעבירה, והשי"ת מבחר שלשיו הטביע בים סוף, **הנה מחויבים אנחנו להתנאות לפניו במצותיו בתוספת שליש**, (ממילא לפי זה נדע דפירוש שליש בזה הוא חלק שלישי נוסף על השנים)^ע, עכ"ל.

^{סח} **שם**: וכך ראיתי בדברי הימים שלהם שהיו נוהגין ברומא כשנצחו לאיזה שונא וחזרו לרומא והביאו להמנוצח היו עושין מרכבה וקראו אותה מרכבת הטרוימפ"א, וקשרו עגלות זו לזו ובהם היו מושיבין בראשונה להמנוצח, וכן בשארי העגלות להמסייעים לכבוד ובאחרונה להמנוצח, וכך באו להעיר בקול צהלה ותרועה, עכ"ל.
^{טט} **ועי' עוד** מה שכתב בזה בפ"י **משנה ראשונה** (על המשניות שם).
^ע **עי' בבא קמא (ט ב) ודו"ק**.

הנה פירושו הוא לפי מה שפי' הר"ש בירושלמי שפרעה הוסיף ג' סוסים במרכבה כדי שרוצו מהרה.

אמנם פירושו אתי שפיר גם לפי הרמב"ם שהוסיף עגלה שלישית בכל מרכבה כדי להושיב הרבה בני חיל בתוכם, ולכן גם מוסיפין שליש בהידור מצוה.

*

"וַיִּקְרָאוּ לְפָנָיו אַבְרָךְ וְנָתַן אֹתוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם"

וַיִּרְכַּב אֹתוֹ בְּמִרְכַּבַּת הַמִּשְׁנָה אֲשֶׁר לוֹ וַיִּקְרָאוּ לְפָנָיו אַבְרָךְ וְנָתַן אֹתוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם
(מא, מג)

בתרגום אונקלוס (שם) וארכיב יתיה ברתכא תנייתא דיליה ואכריזו קדמוהי דין אבא למלכא ומני יתיה על כל ארעא דמצרים, ע"כ.

-א-

בפי' רש"י (שם) אברך - כתרגומו דין אבא למלכא. רך בלשון ארמי מלך, בהשותפין (בבא בתרא ד א) לא ריכא ולא בר ריכא. ובדברי אגדה (ספרי דברים פיסקא א א) דרש ר' יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים, ע"א אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים, אין אברך אלא לשון ברכים, שהכל היו נכנסין ויוצאין תחת ידו, כענין שנאמר "ונתון אותו" וגו', עכ"ל.

בשפתי חכמים (שם אות צ) זה חבר למלך, עכ"ל. כן הוא בפי' רש"י (שבת נג א) בד"ה אבא, חברי, כמו "אברך" (מקץ מא מג) אבא למלכא וכו', עכ"ל.

-ב-

בפי' רשב"ם (שם) בד"ה אברך - הוא אב למלך, כדאמרינן לא רכא ולא בר רכא. וזהו "וישימני לאב לפרעה" (ויגש מה ח), כלומר אב למלך, כי פרעה לשון מלך כמו שפרשתי למעלה (מקץ מא י), "אב" שר לצורך המלך, עכ"ל.

ובהעמק דבר (שם) אברך. מלשון ריכא כפרשב"ם, אבל לא כמו שפירש שהוא לשון מלוכה ממש, אלא שררות והנהגה, ומש"ה מתפרש יפה לשון אברך אב של שררות, שכל שררה שבמצרים תהיה תחתיו. ומפרש עוד "ונתון אותו על כל ארץ מצרים". לא רק שררות עיר המלוכה, אלא על כל ארץ מצרים, עכ"ל.

-ג-

ע"א ברבינו בחיי (שם) בד"ה ויקראו לפניו וכו', ודרשו רז"ל (ב"ר צ ג) אברך אב בחכמה רך בשנים. וכתוב בדוד "ואנכי היום רך ומשוח מלך" (שמואל ב' ג טל), והוא שתי מלות: אב ורך, כמו פרחח, פרי חח. עבטיט, עב טיט, עכ"ל.

הנה מה שכתב רש"י אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים, לכאורה טענה זו נאמרה על פירושו של רבי יהודה.

ובספר דברי דוד (שם) "אברך וכו'" עד מתי אתה מעוות עלינו כו'. נראה דבן דורמסקית חולק גם על פירש התרגום, שהוא ס"ל שאין לחלק התיבה לשנים לעשותה שתי תיבות, וזה קשה הן על התרגום הן על ר' יהודה, רק שלא דבר אלא עם ר' יהודה. דאם תאמר דלפירוש התרגום לא קשיא ליה, לא היה לו לפרש פירוש שלישי, אלא היה לו להסכים להתרגום, עכ"ל.

-ד-

אמנם בספר משכיל לדוד (שם) בד"ה אברך וכו' ובדברי אגדה וכו'. הוצרך להביאה שלא נצטרך לומר שהכתוב בלשון ארמי. ע"ב ומ"ש בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות וכו', שאם כדבריו הול"ל אברך ברי"ש פת"ח ולמה בציר"י.

ומה שלא ביאר רש"י פשט הכתוב כמו בן דורמסקית שמפרש כפשוטו במלה אחת, משום דא"כ לא שייך אל"ף בראש התיבה והול"ל הברך בה"א שהיה מקור מההפעיל ודומיא דנתון דבתר הכי שהוא גם כן מקור, אבל האלף אפילו נאמר שהיא שמוש הוא לשון מדבר בעדו ואינו מובן, עכ"ל. לפי פירושו בקושיית רבי יוסי שהקשה שלפירושו הול"ל אברך ברי"ש פת"ח, א"כ קושייתו דווקא על רבי יהודה. ומה שהיה צריך לפרש פירוש שלישי ולא היה ניחא ליה בפירוש התרגום, יש לומר שלא רצה לפרש הפסוק שהוא בלשון ארמי.

-ה-

בשפתי חכמים (שם אות ק) פירוש לדידך צריך אתה לחלק את התיבה לשתי תיבות וזה דוחק, ואם תאמר למה לא פריך נמי אלעיל שתרגם דין אבא למלכא, צריך נמי לפרש אב דהיינו אבא ורך היינו מלך כדפירש רש"י לעיל, ויש לומר דלעיל לא צריך לחבר אליו תיבה אחרת, אבל לפירוש זה צריך לחבר אל אב בחכמה, ואל רך צריך לחבר אליו בשנים, וזה דוחק, עכ"ל.

-ו-

בספר פרדס יוסף (שם) אברך, רש"י אב בחכמה ורך בשנים אמר לו בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות הכתובים וכו' והוא מספרי דברים (א א), ועיין ג"כ בילקוט דברים (רמז תשצ"ב).

וקשה מה החרי אף שמעוות הכתובים הלא יש ע' פנים לתורה, ואם הוא רוצה לדרוש שלא כר' יהודה ידרוש: וכתב בספר משכנות יעקב דבלשון חז"ל (קידושין לב ב) יניק

^{עב} ומה שלא פירש כן בספר דברי דוד, הוא לשיטתו בפרשת ואתחנן (ו ח) בד"ה "והיו לטטפת" כו', מצינו בהרבה מקומות שיש בלשון הקודש ובלשון לעז פירוש אחד, עכ"ל.

וחכים, והפשט אף שהוא יניק מכל מקום הוא חכם גדול והוא לשבח, אבל חכים ויניק
הוי לגנאי, כמו שאמר הן אמת שהוא חכם אבל יש ריעותא שהוא יניק. ולדרשות ר'
יהודה הוה ליה לקרותו רך אב כמו יניק וחכים, ולא אברך שהוא חכים ויניק, וזה שאמר
בן דורמסקית דלפי דעתו הם מעוותים וכתובים למפרע, עכ"ל.

ולפי דבריו דעיוות הכתובים היינו שכתובים למפרע א"כ טענתו שייכת רק על פירושו
של רבי יהודה ולא על התרגום, ומה שלא פירש כפירוש התרגום, י"ל דהוא משום שלא
רצה לפרש המקרא בלשון ארמי וכמו שנתפרש במשכיל לדוד.

-ז-

בספר כתב סופר (שם) ויקראו לפניו אברך. פי' רש"י ממדרש (ספרי דברים פיסקא א א)
אברך זה יוסף שהיה אב בחכמה ורך בשנים. ועוד כפשוטו לשון ברכים שיכרעו לפניו.^ע

ונ"ל כי שניהם יצורפו, עפ"י שפירשתי במקום אחר [דרשות (תש"ל) עמוד כ"ג, קכ"א]
הלל אמר אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני (אבות פ"א מי"ד), היינו כי מצינו
ביהושע שעשה חיזוק "כל איש אשר ימרה את פיך יומת" (יהושע א יח), ולא מצינו כן
במשה, כי מי שהוא גדול בעצם, ומעלות יתירות אית ביה מכל בני דורו, הכל יראים
מפניו גם אם לא יחמירו עונש המורד ומדבר נגדו. אבל יהושע שאמרו עליו (ב"ב עה א)
פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה, היה צריך התחזקות והתרחקות ועונש גדול
על מי שימרה פיו, משא"כ משה רבנו ע"ה היו הכל יודעים גדולתו ורוח קדשו ויראו
לגשת אליו, והיו הכל יראים מלפניו בלא זה.

והנה הלל היה נשיא בישראל, והיה עניו גדול (עי' סוטה מח ב), וחשב כי אם לא יהיה
נוהג נשיאותו ברמה לא יהיו דבריו נשמעים, כי בעצמותו אינו גדול וצריך להתנשאות
עצמו. והיינו אם אין אני לי מי לי, אם אין אני נוהג עצמי ברמה מי יכבדני וישמע לדברי,
כשאני לעצמי מה אני, שבעצמיותי אין אני גדול וחכם ביותר, ובמק"א הארכתי.

ואומר, כי לא היה מנהג מצרים לכרוע לפני המלך ברחובות, רק ביוסף עשו דבר הזה
כדי שהכל ייראו מלפניו, והיה צריך התנשאות וחיזוק בעבור שהיה רך בשנים. והיינו
אברך רך בשנים ואב בחכמה, לכן אברך צריכים לכרוע ברכיים וק"ל, עכ"ל.

בתרגום יונתן בן עוזיאל (שם) "וַאֲרָפִיב יִתִּיה בְּרִיתִיכָא תְּנִייתָא דְּלִפְרָעָה וְהוּוּ מְקַלְסִין
לְקַדְמוֹי דִּין אַבָּא לְמַלְכָּא רַב בְּחֻמְתָּא וְרַפִּיךְ בְּשִׁנְיָא וּמְנִי יִתִּיה סְרָכְן עַל כָּל אֲרָעָא
דְּמִצְרָיִם" ע"כ.

לכאורה נכלל בפירושו ב' פירושים בתיבת אברך, והוא סמיכות לדברי הכתב סופר שלפי
דבריו נכלל בפסוק ב' פירושים.

^ע נראה מדבריו דמה שכתב ר' יוסי אין אברך אלא לשון ברכים, שהכל היו נכנסין ויוצאין תחת ידו, היינו שיכרעו
לפניו.

* * *

הנה בסוף הפרשה ישנה מסורה: קמ"ו [והוא מנין הפסוקים] וחזקיהו סימן, אמציה סימן, יהיה לי עבד סימן, והתיבות אלפים כה, ע"כ.

ובכל הפרשיות שבתורה לא הובא במסורה רק מנין הפסוקים.

אמר רבינו הגר"א, דכתיב "וּיִקְרְאוּ לְפָנָיו אֲבָרְךָ". וכתב רש"י ובדברי אגדה דרש ר' יהודה אברך זה יוסף, שהוא אב בחכמה ורך בשנים, אמר לו דורמסקית וכו', אין אברך אלא ברכים וכו', נמצא דלר' יהודה "אברך" ב' תיבות, ולבן דורמסקית תיבה אחת, וזה שכתב במסורה והתיבות "אלפיים כ"ה" כבן דורמסקית, עכ"ל. פי' שהיא תיבה אחת [גליון נרות שבת מקץ תש"ז].^{עד}

עוד הביאו בשם הגר"א לפי שברוב השנים קוראים פרשה זו ב"שבת חנוכה", רמז רמזו במסורות התיבות אלפים כ"ה, לאמר שמונה פעמים נר (מאתים וחמישים כפול שמונה) בגימטריא אלפים, שמתחילים בהדלקתם בכ"ה בכסליו. [גליון נרות שבת תש"ח].

* *

בספר בני יששכר (מאמרי חודש כסלו-טבת מאמר יג) טעם למה קביעות ימי חנוכה הם תמיד בסדר מקץ, אמר כבוד מחותני הרב הקדוש המקובל מהרצ"ה מזידטשוב זצוק"ל, המסורה מנאה בכל סדר מפרשיות התורה כמה פסוקים יש בה, ובסדר מקץ נמנו גם התיבות (יש עוד כמה סדרים שנמנו גם כן התיבות, ואנחנו בעניינו יגענו להמציא טעמים כי באמת טעמא בעי מה נשתנו) והם אלפיים כ"ה, **והוא להיות קביעות חנוכה בפרשה זו ומתחילין מיום כ"ה לחדש ומדליקין שמונה ימים והנה ב' אלפים הוא ח' פעמים נ"ר**, לזה רמזה המסורה למנות גם התיבות אשר מנין מספרן רומזין לחנוכה, ע"כ דבריו ושפתותיו דובבות, עכ"ל.

*

לתגובות: a0527677650@gmail.com

^{עד} **כתב חכם אחד** (גליון נרות שבת ויחי תש"ז) הנני להעיר כי בחומשים עם אדרת אליהו מביא גם בפרשיות חקת ובלק מספר התיבות, ואמרתי כי פרשיות אלה יש במנחת שי על התיבות "והב בסופה" (חקת כא יד), "משומו אל" (בלק כד כג) דעות שהם שתי תיבות ותיבה אחת, ובכל יתר פרשיות בתורה אין גם בחומשים אלה מספר התיבות, עכ"ל. **עי' במנחת שי** (חקת שם) מש"כ בזה בארוכה.

באר צבי / הרב צבי קריזר, ראש כולל 'נור אברהם' ומג"ש בביהכ"נ איצקוביץ' בב"ב, מח"ס באר צבי

"והם לא הכירוהו"

ויפר יוסף את אחיו והם לא הפריהו (מב, ח)

בגמרא (יבמות פח., ב"מ לט:) מוסבר מדוע האחים לא זיהו את יוסף, משום שכאשר הוא יצא מהם היה עדיין ללא חתימת זקן, ואילו כעת היה כבר עם זקן.

ומזדקרת לה התמיהה, כיצד יתכן שבעבור הזקן לבד לא היה להם אפילו צל של ספק אולי זה יוסף, הרי מעשים בכל יום שאפילו אנשים שאינם אחים, וגם לא ראו זה את זה מאז שנות הילדות ועד שנים מאוחרות, עדיין יכולים לזהות ולהכיר.

ויתירה מכך, כאן הרי לא מדובר באנשים פשוטים, אלא בעשרה חכמים גדולים, צדיקים ונבונים, פקחים וערומים בדעת, שגם חיו עמו יחד יום יום עד הגיעו לגיל שבע עשרה שנה.

ובפרט לפי מה דאיתא במדרש (ב"ר פד ח, והובא ברש"י ר"פ וישב), שהיה זיו איקונין של יוסף דומה לשל יעקב, וא"כ תמוה מאוד איך יתכן שאף אחד מהם לא הכירו? אתמהה!

ועוד יש להוסיף ולהקשות, שהרי לגבי עדות על המת, בכדי להתיר אשה עגונה וכדו', מבואר ביבמות (קכ.). 'אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם'. ולא מוזכר כלל חילוק שיש תנאי שיהיה לו הזקן, ואם כן מוכח, שגם כאשר אין חתימת זקן שפיר יכול להכירו. ואם כך מתחזקת הקושיה שבעתיים, איך יתכן שלא הכירוהו?!

ואם נאמר שכאן זה היה נס מיוחד מאת הקב"ה כדי להוציא הגזירה לפועל, נוכדברי הרמב"ן בפ' וישב (לז, טו) שהגזירה אמת והחריצות שקר], הרי שלא מובן ראיית הגמ' הנ"ל להוכיח מזה שחתימת זקן עלולה לפעמים לשנות את המראה שלא יכירו כלל.

ובפשטות צריך לבאר, שאמנם אין זה מחוייב המציאות שחתימת זקן משנה את פני אדם לבלתי הכירו כלל, אבל כאן באחי יוסף, מאחר וכלל לא היו יכולים להעלות על דעתם שיוסף יגיע פעם למעמד כזה, ממילא די היה בזקן בכדי לשנותו לבל יכירוהו. נוכן מבואר כאן ב'בעל הטורים'. ועל כן מוכיחה מכאן הגמרא, שחתימת הזקן עלולה לפעמים לשנות שלא יכירו כלל.

ובדרשות מרן רבי יוסף קארו זי"ע כתב דבר חידוש, וז"ל: כדי שלא יכירוהו בפניו שם המצנפת על פניו, וכדי שלא יכירוהו בקולו, דיבר אתם קשות, עיי"ש. ולכאורה זהו שלא

כדברי הגמ' שמה שלא הכירוהו היה מחמת הזקן. [ויתכן שאי"ז סתירה, כי ע"י הזקן הועיל מה שהסתיר פניו עם מצנפתו].

הבטה בפני רשע

אמנם האלשיך הק' מבאר בזה, שבמשך כל הפעמים שהיו יכולים לראותו, בכוונה לא הסתכלו על פניו, כי סברו שבודאי רשע הוא, והרי אסור להסתכל בפני אדם רשע (מגילה כח.), וממילא לא ראו את פניו.

וזהו מה שכתוב בפר' ויגש (מה, ג) "ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו". ממנו לא נאמר אלא מפניו, כי רק אז הביטו בפניו ואכן ראו שהוא יוסף.

[ואת ראיית הגמ' הנ"ל יש לבאר, שבראייתם הראשונית החטופה אכן לא זיהו אותו מחמת הזקן, ולאחר מכן כבר לא הביטו בו יותר משום שחשבוהו לרשע].

גם בספר 'שלמה חדשה' (להגר"ש סובול זצוק"ל בפ' ויגש), ביאר על דרך זה, והוסיף ליישב בזה גם את הגמ' הנ"ל שלא הכירוהו מחמת חתימת הזקן,

דהנה ה'מגן אברהם' (בסו"ס רכ"ה) פסק להלכה, שמה שאסור להסתכל בפני אדם רשע היינו דוקא להסתכל בו ביותר ולהתבונן בצלמו ודמותו, אבל על ראייה בעלמא אין איסור.

[ומביאים לזה ראייה ממה שיש ברכה על ראיית הקשת אע"פ דאיתא בחגיגה (טז.) דהמסתכל בה עיניו כהות. וכן איתא שם על ראיית נשיא, ואילו בהוריות (יב.) איתא ע"ז יהיו עיניך רואות את מוריך' (ישעיה ל, כ).]

ומעתה מבאר, שהאחים אשר חשבו על יוסף שהוא רשע מרושע הגורם להם צרות, סברו שאסור להם להסתכל בפניו, אבל ראייה בעלמא מותר, אבל בראיה כזאת הם לא הכירוהו מאחר ועתה יש לו חתימת זקן, ורק כשאמר להם "אני יוסף" הם הביטו בו ואז ראו שהוא אכן יוסף.

[ועיי"ש עוד מה שמבאר עפ"ז גם קרא במלכים ב' (ג' י"ד) "אם אביט אליך ואם אראך".]

חשיבות שפת האדם

בפירוש הטור הארוך כאן (בביאורו השלישי) וכן בחזקוני, ביארו הטעם שהאחים לא הכירו את יוסף, משום שהוא היה מדבר בלשון מצרית והם מדברים לשון עברית.

והדברים טעונים ביאור, דמה בכך שדיבר בלשון מצרית, והלא עדיין ניתן להכיר את האדם לפי קולו, ולפי צורת דיבורו, גם אם מדבר בשפה זרה.

ונראה לבאר על פי מה שכתב בספר 'אריה שאג' לבאר באופן נפלא את השאלה ששאלנו לעיל וששואלים חז"ל כיצד יתכן שהאחים הקדושים שבטי ק-ה לא הכירו את יוסף. וביאר על פי מה שכתב רש"י בפרשת חוקת על הפסוק 'וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב' (במדבר כא, א): "זה עמלק, ושינה את לשונו לדבר בלשון כנען, כדי שיהיו

ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנענים בידם, והם אינן כנענים, ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים, ולשונם לשון כנען, אמרו נתפלל סתם" וכו'. ע"כ.

ויש לתמוה, הרי קל יותר לאדם לשנות את לבושו מאשר את השפה, ואם אכן רצו העמלקים להטעות את ישראל שהם כנענים, היה עליהם לשנות גם את לבושיהם ללבוש כנען, ומה ראו אפוא אותם העמלקים לשנות רק את לשונם?!

וידוע ליישב בזה בשם האדמו"ר הזקן מבלעזא זי"ע, שעמלק חשש שאם הם ישנו גם את לבושם כלבוש כנען, הרי שבאמת יהיה להם דין של כנענים, מאחר ושינו את עצמם לגמרי לבני כנען, ולפיכך לא שינו את לבושיהם.

ומעתה מתבאר, כי יוסף שהוכרח אז לשנות את לבושו לבגדי המלכות של מצרים, וגם את שמו ולשונו, [דכתיב לעיל (מא, מה) 'ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח'], אם כן היה לו באמת דין מצרי גמור! ואדרבה, מפני גדלותם של שבטי ק-ה, שכל המציאות היתה נשקפת בעיניהם רק על פי התורה - היה ברור אצלם שהוא מצרי. ועל כן לא העלו על דעתם שהוא יוסף. עכ"ד.

אלא דזה אתי שפיר דוקא אם יוסף אכן דיבר בלשון מצרית, [ולא שהיה מדבר רק בלשון הקודש ועל ידי מתורגמן].

ולפי זה הרי שמתבאר היטב פירושם של הטור והחזקוני הנ"ל שכתבו שהטעם שלא הכירוהו היה משום שדיבר מצרית.

הכי איתמר / הרב איתמר טעפ, מח"ס 'הכי איתמר', קרית ספר מאכל בן דרוסאי

וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶתָם אֶת בְּנֵימִין וַיֹּאמֶר לְאִשְׁרַעַל בֵּיתוֹ הֵבֵא אֶת הָאֲנָשִׁים הַבְּיָתָה וְטַבַּח טַבַּח
וְהִכֵּן כִּי אֶתִי יֵאָכְלוּ הָאֲנָשִׁים בְּצִהָרִים (מג, טז)

במדרש אגדה ובפסיקתא זוטרתא ושכל טוב איתא דאין "והכין" אלא לכבוד שבת, ולמדו
מזה שהיה ערב שבת, ואמר לאשר על ביתו לטבוח ולהכין הסעודה לצורך שבת.

והנה אחת מההלכות המפורסמות בהכנה לשבת, הוא דכמאכל בן דרוסאי מותר
להשהותו על הכירה (שבת כ.), וצ"ע איך בגלל אדם אחד כבר חשיב ראוי למאכל. ורבינו
פרחיה (בשיטת הקדמונים כאן) כתב: "ליסטים היו ידועין באותן הימים, ולא היו משהין
בישולין אלא כדי שיגיע לשליש בישולו", הרי שהיו קבוצה ולא יחיד אבל עדיין הוו מיעוט
גמור, וגם לא ברירא אם כו"ע מודו לרבינו פרחיה. וביותר לפי מה שפרש"י וכמעט כל
המפרשים שליסטים היה, מה ראייה איכא מגולין ורוצח שמסתבא היה דורס ואוכל בלא
המתנה וסבלנות. וכ"כ בפסקי רי"ד (שבת שם) "והיה אוכל תבשילו בשיל ולא בשיל, כדי
למהר ולילך בליסטיותו". [ובאמת צ"ב מה ראו כל הראשונים לפרש דמיירי בליסטים].

ועוד מעירים מהא דאמר רב משום רבי חייא (שבת צב.), המוציא משאוי בשבת על
ראשו חייב חטאת, שכן אנשי הוצל עושין כן. והקשו עליו בגמ' "ואנשי הוצל רובא
דעלמא", ולכן משנים המימרא "אחד מבני הוצל שהוציא משוי על ראשו בשבת חייב,
שכן בני עירו עושין כן". ואפילו הכי לא ניחא בזה לגמ' והקשו "ותיבטל דעתו אצל כל
אדם" ומשנים המימרא לגמרי "המוציא משוי על ראשו פטור, ואת"ל אנשי הוצל עושין
כן, בטלה דעתן אצל כל אדם ואין בזה בכדי לחייב". הרי שאפילו על מנהג מקום שלם
אמרינן "בטלה דעתן", אולי אפילו בהוצל גופה, כ"ש בנידון דידן שרק אחד בעולם אכל
כך.

ועוד אם למדו מאדם אחד למה לא למדו מקהילה שלימה שאכלו בלא בישול כלל,
שאמרו שבבליים אכלו לשעיר יום הכיפורים כשהוא חי "מפני שדעתן יפה" (מנחות צט:).
ובירושלמי (עירובין רפ"ג) התירו מפני זה לערב בבשר חי ונפסק ברמב"ם (עירובין פ"א
ה"י) וש"ע (שפ"ו ס"ו), ולמה לא נפסוק כן גם לגבי מלאכת מבשל שאפילו פחות מבן
דרוסאי מותר.

אלא דבאמת הנה בש"ע (רנד ס"ב) כתב הלכה זו באופן זה: "אין צולין בצל וביצה או
בשר ע"ג גחלים, אלא כדי שיצלה מבעוד יום משני צדדיו, כמאכל בן דרוסאי שהוא חצי
בישולו וכו', דכיון שהניח ע"ג גחלים אינו חושש אלא שיצלה מהרה ואף על פי שיתחרך,
הלכך חיישינן שמא יחתה, אבל כשנצלה כמאכל בן דרוסאי לא חיישינן דלמא אתי
לחתויי, אפילו אם הוא בשר שור, שמאחר שהוא ראוי לאכילה למה יחתה להפסידו".

מאכל בן דרוסאי

חזינן מדבריו שההיתר ד"מאכל בן דרוסאי" הוא שלא חיישינן לחיתוי, וא"כ י"ל דאה"נ לגבי אכילה רק הוא נהג כך אבל לגבי חיתוי כו"ע שווין שחוששין שמא יפסידו המאכל. ומסתבר שאף הרבה לא יודעים כלל מאותו בן דרוסאי ודרכי אכילתו, רק דמ"מ משמגיע לשליש או חצי בישול נזהרים מחיתוי, וחז"ל בשביל לתת קיצבה נקטו דבר מסויים ולא "שליש" ו"חצי" [וכנראה בבבל היה ידוע].

ונמצא שאין היתר זה מדיני מלאכת "מבשל" שכבר נעשתה המלאכה ולא עביד מידי בשבת עצמה, דזה חזינן במתני' לעיל דשרי מלאכה בשבת אם התחילה מבעוד יום, אלא שאסרו "להתחיל" בבישול כדי שלא יבואו לחתות, וקמ"ל שאם התבשל כבן דרוסאי שוב לא חיישינן שיחתו. וכן הוא בריטב"א ובמיוחסים לר"ן.

וכן נראה מהרמב"ם (שבת פ"ג הט"ז) שכתב: "אין צולין בשר ובצל וביצה על גבי האש אלא כדי שיצולו מבעוד יום ויהיו ראויין לאכילה, ואם נשאר אחר כן על האש בשבת עד שיצולו הרבה מותר מפני שהן כמצטמק ורע לו", הרי שכל ההיתר הוא "מפני שהן מצטמק ורע לו" שעניינו שלא יבוא לחתות.^{ע"ה}

והנה להלן מינה (שיח ס"ד) כתב השו"ע "תבשיל שנתבשל כל צרכו - יש בו משום בישול אם נצטנן. ואם לא נתבשל כל צרכו, ואפילו נתבשל כמאכל בן דרוסאי, שייך בו בישול אפילו בעודו רותח". והוא מהרמב"ם והטור ותוס' ועוד ראשונים (הובאו בביאור הלכה ד"ה אפילו). הרי קמן דברים מפורשים "שאפילו נתבשל כמאכל בן דרוסאי שייך בו בישול", והן הן הדברים האמורים למעלה ששיעור מאכל בן דרוסאי אינו גמר מלאכת מבשל. אלא דהנה בביאור הלכה (שם) תמה על כך מכמה וכמה ראשונים, שאם נתבשל כמאכל בן דרוסאי מותר להחזיר בשבת לתנור גרוף מן הגחלים דאין בו משום בישול. והדרא קושיא לדוכתא שקבעו שיעור ה"בישול" עפ"י אדם אחד.

ובחידושי הגרי"ז למנחות (נוז). חקר אם בשאר איסורים גם איכא לשיעור מאכל ב"ד, כגון בישול דקרבן פסח או באיסור בישול דבשר וחלב, ואם הוא רק חשש חיתוי מה יש להסתפק הא ודאי יש בהם בישול.

^{ע"ה}ואמנם הוא תימה איך תיכף ממאכל בן דרוסאי נחשיבו "מצטמק ורע לו", וגם ע"כ אינו כן דהא משאירו על האש ורוצה בבישולו. אך הרמב"ם דאיך וזהיר בלישניה, וכתב דהוא "כמצטמק", והיינו ששווה לו בדין שבשניהם לא יחתה, אבל אה"נ אינו מצטמק עתה. וכל זה ממש עולה מדברי רבינו פרחיה (בשיטת הקדמונים, שבת יט:): "וכשם שאסור לשהות בשיל ולא בשיל, והוא מצטמק ויפה לו, ע"ג האש משחשיכה, כך אסור לשהות הבשר והבצל והביצה כשהן חיינן על האש משחשיכה", ואמנם איירי בהיפך שאסור דומיא דמצטמק ויפה לו, אבל עכ"פ עולה ממנו כוונה הנ"ל.

ובזה אולי תתישב עוד הערה, למה נכתב דין זה במשנה ובפוסקים בלשון איסור "אין צולין בשר בצל וביצה" כשלמעשה עיקרו בא להתיר כשהוא כמאכל בן דרוסאי, וגם שהאיסור לבשל נאמר בתורה ולא זה הוצרך התנא לאשמועינן. דלהנ"ל העיקר הוא הסייג שתיקנו חכמים שמא יבוא לחתות, וכלל לא עסקינן באיסור בישול האמור בתורה, כי אם באיסור נוסף אפילו כשמותר מן התורה שהתחיל בהיתר קודם השבת, מ"מ היכא דחיישינן לחיתוי גם זה אסור, אלא שבכה"ג דמאכב"ד לא חיישינן לחיתוי. וכן הוא בהדיא בפסקי הרי"ד ובחידושים המיוחסים לר"ן (שבת יט:): "והא מתני' אפי' ב"ה היא, ואינו אסור משום מלאכה הנגמרת בשבת, דהא קא שרו ב"ה לעיל היכא שהתחיל מבעוד יום, אלא הוי טעמא הכא משום דכיון שצריך אותם לשבת אתי לחתויי בגחלים".

מאכל בן דרוסאי

וכמו"כ צ"ב מה שהתירו בישולי עכו"ם אם כבר התבשלו כמאכל ב"ד (שבת כ.), הא
התם אין הנידון מצד חיתוי אלא מצד המלאכה ד"מבשל", ואכן לגבי זה כתב בפסקי
הרי"ד "דמבושל חשוב", והדרנא לקמייתא איך נחשב מבושל בגלל אדם אחד או קבוצה
אחת בעולם. ועי' בארעא דרבנן (אות שפח) ובהערות שם.

השבת של מ"י / הרב יחיאל פישל רוזנר, מח"ס 'מנחת יחיאל' ו'השבת של מ"י'

פניני עיון בפרשת השבוע

מא, ח: ואין פותר אותם לפרעה.

פירש"י פותרים היו אותם, אבל לא לפרעה, שלא היה קולן נכנס באוזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרון, שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר. ומה שלא התקיימו דבריהם והרי כל החלומות הולכים אחרי הפה כמו שפתרו אותם, כתב בתוספות השלם דהני מילי כשהדבר מתיישב על לב החולם אותם, אבל כאן הדברים לא נתיישבו על לב פרעה כדפרש"י.

ואפשר לבאר הדברים על פי הכותב בעיון יעקב ברכות [נה, א] שכתב בזה"ל כשנדקדק בלשון זה כל החלומות "הולכים", הכוונה בו שכמו שהדרך הוא גבול אמצעי ללכת בו אל מחוז החפץ ["הכביש" בלשוננו] ואיננו הוא לבדו תכלית אחרון, כן דברי הפותרים ומטיבי החלום הם גבול אמצעי להגעת התכלית, ובאמצעותם וגם באמצעות סיבות אחרות תלויות בחולם החלום נגיע אל התכלית עכ"ד.

א"כ אם חולם החלום אין הפתרון מתיישב בלבו אין פתרונום יכול להיות לו אמצעי להגיע אל התכלית, כמו שאין אדם מגיע אל התכלית בדרך שלא חפץ בה.

*

מא, יד: ויגלח ויחלף שמלותיו.

מה שנאמר בלשון יחיד נסתר, [והרי אין יכול אדם לספר את שערות עצמו] ולא נתבאר מי הוא המספר, כתב בספר שפתי כהן [מגורי האריז"ל] נוכל לומר "ויגלח ויחלף" המלאך שהיה עמו ולימדו שבעים לשון הוא גילחו והחליף שמלותיו, ולזה הוא אומר בלשון נסתר, וכן "שמלותיו" בגימטריא עם המלות "הביא לו המלאך בגדים מגן עדן והלבישו".

*

מב, ב: רדו שמה ושברו לנו משם ונחיה ולא נמות.

צריך ביאור מה הכפל הזה "ונחיה ולא נמות". יש שפירשו על פי תענית [יא, א] שהאדם צריך להרעיב עצמו בשנות הרעב, וכן פסק בשו"ע או"ח סימן תקע"ד מצוה לאדם להרעיב עצמו בשנות רעבון, ופירש שם המשנה ברורה שיאכל בצמצום והיינו כדי חייו שלא ימות, וזה מה שאמר יעקב לבניו מאחר ואלה הם שני רעבון לכך לכו להביא מזון ממצרים כדי שנאכל בצמצום ולא נמות והיינו רק כדי חייו, ולכן גם להלן [מג, ב] הוא אומר שובו שברו לנו מעט אוכל.

אמנם לפי מה שפירש"י, ונחיה, ניצנצה בו רוח הקודש ע"י הליכה זו תחי רוחך שנאמר [לקמן מה, כז] ותחי רוח יעקב אביהם. ולא נמות, ברעב עכ"ל. אתי שפיר דאין כאן כפילות כלל.

*

מב, כה: ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו וגו', ויעש להם כן.

מה דפתח הכתוב בלשון רבים וסיים בלשון יחיד, פירש בזרע שמשון משום למלאות שקיהם הוא דבר המסור לכל הפקודים על מכירת הבר ולכך אמר לשון רבים לממונים על כך, אבל להשיב כספיהם איש אל שקו רצה יוסף שישמר בתורת סוד ולכך לא צוה זאת אלא לאחד, וזהו שסיים הכתוב "ויעש להם כן" בלשון יחיד.

*

מג, ה: ואם אינך משלח לא נרד, כי האיש אמר אלינו לא תיראו פני בלתי אחיכם אתכם.

צריך ביאור דכבר בסמוך [בפסוק ג] אמר יהודה "העד העיד בנו האיש לאמור לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם", ולמה כפל זאת שנית.

ראה באזנים לתורה [בפסוק ג] שתירץ שגם יוסף אמר זאת להם פעמיים, פעם אחת קודם שנתנם במאסר [מב, טו], ופעם נוספת הזהירם לאחר שהוציאם מהמסגר [שם כ] דו"ק ותשכח. ועוד פירש שרצה יהודה לומר שהאיש אמר להם פעמיים "לא" והוא לשון שבועה והוא לא יעבור על שבועתו שהרי כבר אמר להם לעיל [מב, יח] את האלקים אני ירא.

*

מג, ח: ויאמר יהודה אל ישראל אביו שְׁלָחָה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות.

פירש"י ולא נמות, ברעב, בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש, ואנו כולנו מתים ברעב אם לא נלך, מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי עכ"ד. במדרש לקח טוב הוסיף דיעקב שאל מי ערב, ויהודה אמר אנוכי ערבנו.

והנה כידוע יהודה היה ערב בעוה"ז ובעוה"ב וכדפירש"י פסוק ט וחטאתי לך כל הימים, לעוה"ב. ולכאורה צריך להבין גם אם בנימין יתפש וימות זה רק בעוה"ז ולא בעוה"ב, ולכאורה למה ליהודה להסתכן ולקחת ערבון כפול יותר ממה שהדבר עצמו שוה.

אולם התשובה היא מאחר שגם חיי העולם הבא של יעקב אבינו ע"ה היו תלויים בזה כדפירש"י [לעיל לח, לה ד"ה אבל שאלה] "דהיה מסור ביד יעקב מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנום", לפיכך כדי שיתרצה יעקב היה צריך יהודה לתת ערבון גם כן בשווי זה שכל חיי העוה"ב של יהודה תלויין בזה [שמעתי מהג"ר דוד חקק שליט"א]. ובוה אתי שפיר דבפסוק ט מדגיש יהודה לאביו "והצגתיו

לפניך", ופירש"י "שלא אביאנו אליך כי אם חי", מאחר דבמת לא הועיל לחיי העוה"ב של יעקב.

*

מג, יד: וקל שקי יתן לכם רחמים לפני האיש וכו'.

איתא באגדת בראשית [סוף פרשה עג] בזה"ל וקל שקי וגו', לא היה צריך לומר אלא יתן לכם רחמים לפני המלך או לפני השליט כשם שכתוב [מב] ויוסף הוא השליט וגו' ולמה אמר לפני האיש. אלא בוא וראה, אמו קראה שמו יוסף, פרעה קרא אותו צפנת פענח, מצרים קראו אותו אברך, והניח יעקב כל השמות הללו ולא אמר לבניו אלא וקל שקי וגו' לפני האיש וגו', ולמה, בשעה ששלחו אביו אצל אחיו כיון שהלך טעה ומצאו המלאך שנמסר מן הקב"ה לשמרו, שנאמר וימצאהו איש אמר לו מה אתה מבקש, אמר לו את אחי אנוכי מבקש כיון שהלך אצל אחיו מיד השליכו אותו לבור וגו', וכיון שירדו שבטים למצרים כיון שראה אותם ריחם עליהם שנאמר ויכר יוסף וגו', מיד ירד המלאך ונראה ליוסף בדמות איש והיה אומר לו על אלו אתה מרחם אין אתה יודע כמה צרות עשו בך שהשליכו אותך לבור ומכרו אותך ד' פעמים התחיל מקטרג ואומר לפני יוסף, מיד ויתנכר אליהם וגו', אמר להן אין אתם יודעין שאני קוסם שאני נוטל את הגביע ומריח ועושה עצמו קוסם, אמר להם יודע אני שאתם מרגלין אלא אם כנים אתם וגו', כיון שבאו אצל יעקב ואמרו לו מה אתה סבור שהמלך שבמצרים אמר לנו כלום אין רחמן הימנו, אלא איש אחד אין אנו יודעין מהיכן שילחו הקב"ה עומד ומקטרג עלינו בפניו שנאמר דיבר האיש וגו' כי האיש אמר וגו', אמר להן איש הוא שמקטרג אתכם תהיו נושאים חן לפניו שנאמר וקל שקי יתן לכם רחמים לפני האיש וכו' עכ"ד.

ולפי המבואר דיוסף שראה שריחם עליהם אלא שגבריא אל המלאך היה מקטרג עליהם וגו', נדמה לבאר מה שכתוב כשיוסף עומד להתגלות אליהם [להלן מה, א] "ולא יכול יוסף להתאפק לכל הניצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי, ולא עמד איש אתו בהתוודע יוסף אל אחיו" דלכאורה "ולא עמד איש" אתו מיותר, דפשיטא דכמו דיוסף ציוה כך נעשה, אלא רמז שאותו מלאך בדמות איש גבריא אל לא עמד וקיטרג בפניו כמו שהיה עד עתה, לכך הביין יוסף שיכול מעתה להתגלות לאחיו.

*

מג, כא: והנה כסף איש בפי אמתחתו כספנו במשקלו.

מה שהזכירו את המשקל, כתב בספר מנחה וקדושה [ח"ב פרק כא עמ' רעד] דבימים ההם עדיין לא היו בעולם מטבעות וכל מסחרם היה או בנסכא של כסף או בכלי כסף, ומזה ישנם שתי ראיות שזה כספנו א. כספנו, פירוש שאנו מכירים אותו בטביעת עין ב. במשקלו, שמשקלו שוה עם הכסף אשר הורדנו. והאיש אשר על בית יוסף השיב להם [אלוקיכם ואלוקי אביכם נתן לכם מטמון באמתחותיכם, כספכם בא אלין] אני קיבצתי את התבואה מהרבה בעלי בתים ולאחד היה הכסף טמון בתבואתו וכבר נתייאשו

הבעלים ומזלכם גרם שבא המטמון הלז באמתחותיכם וזכיתם מן ההפקר. מה תאמרו אין השכל מסכים ששלוש אלה יזדמנו יחד, תמונה שוה, משקל שוה, עוד שלישיה שלא ירגישו בו המודדים, הלא על כרחיכם צריך לתלות בנס, כי אני יודע בודאי ובברור "כספכם בא אלי" והנחתים באוצרותי, בכך אין לתמוה אף שהנס למעלה מהשכל כי אלוקיכם ואלוקי אביכם הוא כל יכול לעשות בזכותיכם ובזכות אביכם נתן לכם מטמון השוה לכספכם, והיה טמון באותו התבואה שנים הרבה ואחר זה בא באמתחותיכם ולא הרגישו המודדים.

*

מג, כב: וכסף אחר הורדנו בידינו לשבור אוכל לא ידענו מי שם כספנו באמתחותנו. לכאורה מה צורך היה להם להזכיר עכשיו "וכסף אחר הורדנו בידינו לשבור אוכל". ואולי באו להצדיק עצמם שלא יעליל עליהם שהם באו בגניבה לקנות עם הכסף המושב פעם שנית תבואה ולא להחזירו לבעליו, ורק כשרואין שבאין אצל השליט ועלול לתופסן הם מתרצין עצמם שבאו להחזיר הכסף, ולכן הוסיפו וכסף אחר הורדנו בידינו וכו' אבל הכסף המושב מתחילה ועד סוף היה דעתנו להחזירו [מגר"א דיסקין שליט"א].

*

מג, לד: וישתו וישכרו עמו.

פירש"י ומיום שמכרוהו לא שתו יין, ולא הוא שתה יין, ואותו היום שתו.

וכתב במשכיל לדוד מה שהם לא שתו נפקא לן מהכא [דמשמע דרק עמו שתו הא חוץ ממנו לא שתו, וכ"כ במדרש הגדול], אבל זה שהוא לא שתה מוכח מקרא מפורש דכתיב [לקמן מט, כו] תהיינה לראש יוסף ולקודקוד נזיר אחיו, כדאיתא בשבת [קלט, א], ואגב כתיבה רש"י הכא להודיע האמת. והא דשתו ההוא יומא, בשלמא יוסף כיון שראה את אחיו הותר ממילא, אבל הם הרי לא ידעו עדיין שהוא יוסף, וצריך לומר דמשום מורא מלכות דאפילו בעה"ב בעלמא קיי"ל כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה, כל שכן מלכא, ואע"ג דמצו לאישתמוטי מ"מ חששו שמא יסבור בדעתו שלא היו רוצין לשתות מיינו לפי שהיו מחזיקין אותו לעובד עבודה זרה שיינו יין נסך, ושמא ימצא מקום להעליל עליהם בזה, נמצא שיש בדבר פיקוח נפש.

והנה בבאר בשדה שם הביא מספר הישר שכתב בזה"ל ויוצא להם יוסף יין לשתות ולא אבו לשתות ויאמרו מיום שנאבד יוסף אחינו לא שתינו יין ולא אכלנו אוכל טוב, וישבע להם יוסף ויפצר בהם מאד וישתו וישכרו עמו ביום ההוא עכ"ל. וצריך ביאור למה הפציר בהם יוסף מאד שישתו עמו יין.

ועיין משך חכמה שביאר בזה "סיפר זה הכתוב כי במכוון עשה זה יוסף, שכאשר יאמר שבנימין גנב הגביע, איך יקחהו לגנב בתוך ביתו לעבד, ומי הוא המחזיק גנב בתוך ביתו?!

לכן השקם יין, ויאמר 'שהרבה יין עושה' (סוטה משנה ז, א), ומחמת שהיה שתוי ומלא יין חמד הגביע אשר ינחש בו יוסף".

והנה לשון המדרש "דהאחין לא שתו יין עד שראו אותו", וקשה והלא עדיין לא ידעו שזה יוסף. ובפירוש אשד הנחלים על המדרש תירץ דאף שלא ידעו עדנה כי הוא, עם כל זה נצנצה רוח הקודש מעט ונתנו שמחה בלבם ולכך שתו עמו.

ובפרדס יוסף הביא מדודו אב"ד לאסק דכשראו שקרא לכל אחד בשמו חשבו אולי הוא אחיהם יוסף ויראו לשאול כיון שחשדם למרגלים, ונתיישבו שישכרו וכשנכנס יין יצא סוד ויתברר אם הוא יוסף, אבל יוסף היה מעציר ברוחו.

ויברך דוד / הרב דוד אריה הילדסהיים, מח"ס 'ויברך דוד' ומעורכי ספרי הגאון מרוגוטשוב

ביאור נוסח הזכרת קדושת היום בברכה מעין שלש ולמה לא מזכירים את חנוכה

הנה בשבת זו נקבצו ובאו כאחד שלשה זמנים מקודשים, שבת וראש חודש וחנוכה, אמנם בברכת מעין שלש אנו מזכירים רק את שבת ור"ח ולא את חנוכה, והדבר צ"ב, וכמו כן יש לעיין טובא בכמה פרטים בנוסח ההזכרה של שבת ור"ח בברכה זו, כמו שיתבאר לפנינו.

מקור הדין של הזכרת מעין המאורע בברכה מעין שלש הוא בירושלמי ברכות פ"ו ה"א, והתוס' ברכות מ"ד ע"א והרבה ראשונים כתבו שלא נוהגים כן, אך הרמב"ם פ"ג מברכות הי"ג פסק כדברי הירושלמי, וכן פסקו רבותינו חכמי אשכנז, הראב"י ס' קנ"א והרוקח ס' ש"מ והרא"ש ברכות פ"ו ס' מ"ב והתוס' הרא"ש שם. ובתשבץ קטן ס' שכ"ב ובמרדכי (ברכות פ"ו ס' ק"ג) והגה"מ פ"ג מברכות אות ל' כתבו שכן נהג מהר"ם מרוטנבורג. וכ"כ בפ"י התפילות והברכות לר' יהודה בר יקר עמ' מ"ז ובתרי"י (ל"ב ע"א מדפי הרי"ף ד"ה כי) ובכל בו ס' מ"ד. וכן פסקו הטור והשו"ע או"ח ס' ר"ח.

והנה בכל הראשונים והאחרונים מבואר שמקומה של הזכרת מעין המאורע בברכה מעין ג' הוא בסוף הברכה, לפני אמירת כי אתה ה' טוב ומטיב לכל (אמנם במאמר חמץ לרשב"ץ משמע שמקומה לפני רחם על עמך, ובספר צידה לדרך יש סתירה בענין זה, ואכמ"ל, ומנהג תימן לומר את הזכרת היום לפני "והעלנו לתוכה ושמחנו בבניינה"), ובאליה רבא ס' ר"ח ס"ב כתב: "מימי תמהתי למה אין מזכירין קודם ובנה ירושלים כמו בברכת המזון, דהא ברכה זו מעין ברכת המזון הוא, ודוחק ליישב", ע"ש.

ביאורו הנחמד של שו"ת מנחת עני

וכבר נודע בשערים הביאור הנפלא שכתב בענין זה הג"ר סיני ספיר ז"ל אב"ד ברעז'ין בשו"ת מנחת עני ס' ב', דהנה כתב רבינו יונה בברכות דמה שאסור לומר במוצ"ש הביננו ולכלול בו נוסח הבדלה, הוא כדי שלא יאמרו שהיא ברכה בפני עצמה, חזינן מדבריו שבברכה שהיא מעין כמה ברכות לא תיקנו בה אלא מה שקובע ברכה בפני עצמו, ולכאורה קשה לפ"ז איך אנו מזכירים בברכה זו מעין המאורע בשבת ויו"ט ור"ח הלא אין עליהם ברכה בפני עצמה בבהמ"ז, וצ"ל דכיון שמי ששכח לומר רצה או יעלה ויבא ונזכר אחרי בונה ירושלים תקנו לו לומר ברכה מיוחדת, לכן שפיר הווי דבר שקובע ברכה לעצמו, ולכן מזכירים אותם בברכה מעין שלש.

והשתא מבואר היטב למה מזכירים מעין המאורע בברכה זו דוקא אחר ובנה ירושלים, כי באמת הזכרה זו אינה מעין רצה ויעלה ויבא אלא מעין הברכה של מי ששכח, וברכה

זו הרי נאמרת אחרי בונה ירושלים ולפני ברכת הטוב והמטיב, ולכן גם כאן קבעו הזכרה זו אחרי ובנה ירושלים ולפני כי אתה ה' טוב ומטיב.

ולפ"ז מבואר היטב ג"כ למה לא מזכירים בברכה זו את חנוכה ופורים, כי חנוכה ופורים לעולם אין עליהם ברכה לעצמם בבהמ"ז. עכ"ד המנחת עני, ודפח"ח (ביאור זה ידוע בעולם בשם מרנא הגר"ח מבריסק זצ"ל, אך כפי הנראה הגר"ח אמר זאת בשם המנחת עני, עי' בהערה ע"ו).

ועל פי הדברים הללו כתב הגרא"ז גורביץ בספר מאורי שערים שראה לבאר את מחלוקת הרמב"ם והטור האם מזכירים את ר"ח בברכה מעין שלש, דהרמב"ם כתב רק "ובשבת ובימים טובים אומר בברכה זו בכללה מעין קדושת היום" ולא כתב ראש חודש, הרי דס"ל דבר"ח לא מזכירים מעין המאורע בברכה מעין שלש, אמנם הטור כתב דבר"ח אומרים וזכרנו לטובה וכו', וצ"ב במאי פליגי, וביאר דהרמב"ם לטעמיה בפ"ב דברכות הי"ג שכתב שבר"ח אומר ברוך שנתן ר"ח וכו' ואינו חותם בה, נמצא שלשיטתו הזכרת ר"ח אינה קובעת ברכה לעצמה, אמנם הטור סי' קפ"ח פסק בשם הרא"ש שיש לחתום, נמצא שלשיטתו הזכרת ר"ח ג"כ קובעת ברכה לעצמה, ולכן ס"ל שמזכירים אותה בברכה מעין שלש, עכ"ד (יש שכתבו ביאור זה בשם הגר"ח, אך זה טעות, כי הגרא"ז גורביץ כתב רק ש"ראה לבאר" כך, ולא כתב זאת בשם הגר"ח).

אך לכאור' לפ"ז קשה על שיטת השו"ע, דבשו"ע פסק כדעת הרמב"ם שבר"ח לא חותם, ונראה מדבריו שבר"ח גם לא פותח בברוך, וא"כ לשיטתו ר"ח לא קובע ברכה לעצמו בבהמ"ז, ואעפ"כ פסק השו"ע בסי' ר"ח סי"ב שמזכירין מעין המאורע בברכה מעין שלש גם בר"ח.

אכן לענ"ד אין הכרח שהדברים תלויים זה בזה, דמה שפסקו הרי"ף הרמב"ם לא לחתום בברכה של ר"ח, הוא משום דאמרינן בברכות מ"ט ע"א "לא ידענא אי חתים בה אי לא חתים בה", ולכן פסקו שאינו חותם, דספק ברכות להקל, אך כאן ההזכרה בברכה מעין

^{עו} כפי הנראה הראשון שייחס ביאור זה להגר"ח הוא הגרא"ז גורביץ ז"ל בספר מאורי שערים עמ' רפ"ג (וכן בקובץ 'מוריה' כסלו תשד"מ עמ' קל"ז) שכתב: "וראיתי מתרצים בזה והדברים נאמרים ונשנים ג"כ בשם הגר"ח הלוי", ובספר ברכת אברהם להגר"א ארלנגר שליט"א כתב ששמע כן בימי הנעורים מרבו הגרא"ל גורביץ ז"ל בשם הגר"ח, ואמר את הדברים לרבו הגרי"ד סולוביצ'יק ז"ל, והגרי"ד אמר זאת לאביו מרן הגרי"ז ז"ל, ואמר הגרי"ז שאמנם הוא לא שמע זה מעולם מאביו הגר"ח ז"ל אבל הדברים ניכרים שהם של הגר"ח, וכן במועדים וזמנים ח"ח סי' קמ"ו כתב שרווחת שמועה בבני הישיבות שזהו מדברי מרן הגר"ח זצ"ל, ויש אומרים שזהו מדברי המהרי"ל דיסקין זצ"ל זי"ע. אמנם בספר אסופות ר' חיים הלוי עמ' כ"ג מובא שבאמת הגר"ח לא אמר ביאור זה מעצמו, אלא אמר זאת בשם "הערוך לנר", אכן חידוש זה לא כתוב בערוך לנר בשום מקום, אלא כך כתב הרב מאיר ליב לעבוואהל מקראקא במאמרו בקובץ שומר ציון הנאמן (שיצא לאור ע"י הגאון בעל הערוך לנר) טבת תרט"ז. ועיינתי בקובץ שומר ציון הנאמן שם (במחברת שישית מכתב רט"ו עמ' תכ"ט) וראיתי שלשונו הוא העתק כמעט מילה במילה משו"ת מנחת עני הנ"ל (מלבד כמה דברים שהוסיף אח"כ על חשיבות מנהגי ישראל), וליבי נוטה לומר שגם מרן הגר"ח אמר את הדברים בשם "ספר מנחת עני" ולא בשם הקובץ הנ"ל, והשומעים חשבו שכוונתו לספר "מנחת עני" על התורה של הגאון ר' יעקב עטלינגר בעל הערוך לנר, ולכן אמרו שאמר כן בשם הערוך לנר, אך באמת כוונתו היתה לשו"ת מנחת עני של הגר"ס ספיר (שוב ראיתי שכבר העירו על כל זה בעלון 'עלים לתרופה' פ' מקץ תשע"ה).

שלש אינה ברכה, ושפיר אפשר לאמרה מספק, ומה שלדעת הרמב"ם אין מזכירין ר"ח בברכה מעין ג', עי' מה שביאר בזה בתורת רפאל ח"א סי' ט"ו, ולדעתו שיטת הרמב"ם שגם בחוה"מ לא מזכיר מעין המאורע בברכה מעין ג', ע"ש.

ועוד כתב הגרא"ז גורביץ שם שלפ"ז ניחא מה שהקשה בספר תוספות חיים (על החיי אדם) על מנהג העולם לומר במעין שלש "ושמחנו ביום חג פלוני", הא ביעלה ויבא לא נזכר שום לשון שמחה (וכן תמהו בליקוטי מהרי"ח ובנימוקי או"ח הנ"ל, ולפלא שלא הזכירו שנוסח זה הוא נוסח הטור והאבודרהם והגהות מנהגים), אכן להנ"ל ניחא שפיר, כי הזכרה זו אינה מעין יעלה ויבא אלא מעין הברכה שתקנו לשוכח, ושם אכן אומרים "לששון ולשמחה".

אמנם לפ"ז נתקשה הגרא"ז גורביץ במה שאומרים "רצה והחליצנו ביום השבת הזה", ולכאוי' הוא מעין רצה ולא מעין הברכה לשוכח, שאין בה הלשון "רצה והחליצנו", וכן תמה במועדים וזמנים ח"ח סי' קמ"ו, ע"ש שנדחק בזה.

ולענ"ד נראה דלק"מ, דמה שאומרים "רצה" נראה שהוא מעין מה שאומרים בברכה "באהבה לאות ולברית", שהאהבה והרצון באים יחד, וכמו שאומרים בתפילה "והנחילנו ה' אלקינו באהבה וברצון שבת קדשך", וכמ"ש בתפילת המועדים "אהבת אותנו ורצית בנו", ומה שאומרים "והחליצנו" הוא ממש מעין מה שאומרים בברכה אשר נתן שבתות למנוחה, כי והחליצנו היינו מנוחה כמ"ש בויק"ר ל"ד ט"ו: "ועצמותיך יחליץ ישמוט יזיין ישויב ויניח... ויניח מכאן קבעו חכמים לומר רצה והחליצנו בשבת", וכ"כ הרד"ק ישעיה נ"ח י"א וז"ל: "וכענין זה אמרו רבותינו ז"ל העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה אומר החליצנו ה' אלהינו, כלומר השביענו ודשננו במצותיך, או פירוש הניחנו כי כן פירשוהו לשון מנוחה" והביא את המדרש הנ"ל.

נראה דרבותינו הראשונים לא ס"ל כביאורו של המנחת עני

אמנם הנה ברוקח סי' ש"מ כתב: "וכן אני עושה כשאני הקטן אוכל בשבת בלא לחם ומברך מעין שלש על המחיה ועל הכלכלה עד ובנה עיר מקדשך במהרה בימינו, רצה והחליצנו ה' אלקינו ואל תהי צרה ויגון ואנחה ביום מנוחתנו והראנו ה' אלקינו בנחמות ציון ובנין ירושלים עיר קדשך כי אתה הוא בעל הישועות ובעל הנחמות טוב ומטיב לכל ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה", עכ"ל, והוא ממש כעין נוסח רצה והחליצנו, ועל כרחק דלא ס"ל כביאורו של המנחת עני הנ"ל.

וכן נוסח הרא"ש והמאירי ורבינו מנוח וספר הבתים והטור והגהות מנהגים בהזכרה זו הוא "ונחמנו ביום המנוח הזה", וזהו מעין רצה והחליצנו שאומרים בה "והראנו ה' "

אלקינו בנחמת ציון עירך... כי אתה הוא בעל הישועות ובעל הנחמות", אך אין זה כלל מעין הברכה שתיקנו לשוכח, שאין בה שום לשון נחמה¹⁷.

ונוסח הרא"ש ביו"ט הוא "וזכרנו לטובה ביום חג פלוני הזה", וגם זה ממש מעין יעלה ויבא שאומרים שם "יעלה ויבא... זכרוננו ופקדוננו... לפניך לפליטה לטובה... זכרנו ה"א בו לטובה", אך אי"ז כלל מעין הברכה דשוכח, שאין שם שום זכר לענין זה, וכן נוסח המהר"ם (שהובא בב"י בשם התשבץ) ביו"ט הוא כנוסח הרא"ש.

וגם מה שהקשה המנחת עני למה לא מזכירים את חנוכה ופורים בבהמ"ז, כבר ביאר זאת בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג ד"פ סי' ע', וז"ל:

ולהזכיר מעין המאורע בברכה א' מעין ג' בחנוכה ופורים לא צריך, דאפי' בבהמ"ז איכא למ"ד פ' במה מדליקין דאין מזכיר ואם בא להזכיר מזכיר בהודאה, אבל במעין שלש לא יעלה על לב איש כיון דליכא הודאה בברכה מעין ג' אין מזכיר, דלא להזכיר מאורע בחנוכה ופורים אלא היכא דאיכא הודאה בתפלה" (הובא באליה רבא ס"ס תרפ"ב, וכ"כ בלבוש סי' ר"ח סי"ב, ע"ש), ומבואר דלא ס"ל כביאורו של המנחת עני, דלפי ביאורו מעיקרא אין מקום לשאול למה לא מזכירים את חנוכה ופורים, שהרי אין בהם ברכה.

וכן בביאור הגר"א סי' ר"ח סי"ב עמד בזה וביאר: "דאף בבהמ"ז א"צ להזכיר מצד הדין כמ"ש בפ"ב דשבת אלא מצד המנהג, משא"כ כאן שאין מנהג כלל".

ועוד נראה בס"ד דביאורו של המנחת עני תלוי באשלי רברבי, ולפי שיטת כמה ראשונים שנפסקה בטור ובשו"ע אין לביאור זה מקום.

דהנה כתב הרא"ש בריש תענית בשם ראבי"ה שאם סיים ברכת מחיה המתים ונוזר שלא הזכיר גשמים א"צ לחזור, אלא אומר שם משיב הרוח ומוריד הגשם וממשיך אתה קדוש, והביא ראיה מהא דמי שנזכר בברכת המזון אחר בונה ירושלים שלא אמר רצה או יעלה ויבא אומר ברוך שנתן לעמו ישראל וכו', הרי שמי ששכח לומר הזכרה בתוך הברכה יכול להשלים זאת לאחר הברכה, וכן פסקו הטור והשו"ע או"ח סי' קי"ד ס"ו.

אמנם הב"ח שם כתב דמהרש"ל בהגהותיו על הטור פליג על הראבי"ה וס"ל דהוי הפסק בין הברכות, ולא דמי להזכרת שבת וכו' בבהמ"ז אחר בונה ירושלים, כי שם הוא סוף

¹⁷ ואמנם המאירי ורבינו מנוח וספר הבתים והטור והגהות מנהגים, כתבו לומר ביו"ט "ושמחנו" שזה אינו מעין יעלה ויבא שאין שם לשון שמחה, אלא הוא מעין הברכה של שוכח שנזכר שם ששון ושמחה, אך נראה דאין מזה הכרח כדברי המנחת עני, שהרי כמו כן יש לשאול גם על עיקר הברכה שתקנו לשוכח, למה תיקנו שם "לשמחה ולששון" מה שלא נזכר ביעלה ויבא, וכן יש לשאול על יעלה ויבא גופא, למה לא תיקנו לומר ביעלה ויבא של יו"ט "שמחנו" כיון שהוא יום שמחה.

ונראה שבאמת היה מן הראוי לומר גם ביעלה ויבא של יו"ט "ושמחנו", אך רצו חז"ל שיהיה נוסח אחד קבוע שגור בפי הכל גם במועדים וגם בר"ח, גם בתפילות וגם בבהמ"ז, ולכן לא חילקו בה בין מועדים לר"ח, אך בברכה הקצרה שתקנו לשוכח וכן בהזכרה הקצרה שתקנו בברכה מעין ג' לא שייך טעם זה, ולכן שם תקנו לשון שמחה. ובסידור תפילה למשה כתב בשם מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א דמה שתקנו ושמחנו רק בברכה מעין שלש ולא בבהמ"ז הוא משום שעיקר השמחה היא במגדנות שמברכים עליהם ברכה מעין שלש, ודפח"ח.

הברכות שמן התורה, וכן מוכח מדברי רבינו יונה שהביא הרא"ש פ"ד דברכות סי"ז דלא מהני הזכרה אחר הברכה, וכן בביאור הגר"א שם תמה על ראיית הראב"ה, דאדרבה משם ראייה להיפך, דאי נימא דמהני הזכרה לאחר הברכה א"כ נימא דמי ששכח רצה או יעלה ויבא יאמר אותם לאחר בונה ירושלים, ולמה הוצרכו לתקן עבורו ברכה חדשה, וע"ש עוד קושיות, ועי' בבה"ל שם שהביא שהרמב"ם ועוד כמה ראשונים סוברים כשיטה זו, וכתב שלכתחילה יש לחוש לשיטה זו, ע"ש.

ונראה בביאור המחלוקת, דהראב"ה ס"ל דהזכרת שבת ויו"ט בבהמ"ז צריכה להיות דוקא בברכת בונה ירושלים, ומדמהני להזכיר גם אחר הברכה מוכח דהזכרה אחר הברכה הוי כאילו הזכיר בתוך הברכה, ומה שתיקנו ברכה חדשה ולא אמרו שיאמר שם רצה או יעלה ויבא - ס"ל לראב"ה דרק לכתחילה תקנו כך, אך אי"ז לעיכובא ע"ת.

אמנם רבינו יונה ומהרש"ל והגר"א ס"ל דאמנם לכתחילה הזכרת שבת ויו"ט צריכה להיות בברכת בונה ירושלים, אך אם שכח תקנו שיאמרנה בברכה רביעית בפני עצמה, כמו שמצינו דס"ל לר"ע בפ"ה דברכות גבי הבדלה "אומרה ברכה רביעית בפני עצמה" (והא דלא קיי"ל כר"ע הוא מהטעם המבואר בברכות כ"ט ע"א "כל השנה כולה מאי טעמא לא עבדינן כר"ע תמני סרי תקון תשסרי לא תקון", אך לולי טעם זה שפיר שייך להוסיף הזכרה בברכה בפני עצמה), אך אם לא היו מתקנים לזה ברכה מיוחדת לא היה מועיל כלל לומר רצה או יעלה ויבא אחרי הברכה.

והנה לפי שיטת רבינו יונה והמהרש"ל והגר"א אכן יש מקום גדול לביאורו של המנחת עני, דכיון שבשבת ויו"ט משכחת לה שיש בברכת המזון ברכה נוספת, תקנו לומר בברכה מעין שלש גם מעין ברכה זו, ולכן תקנוה אחרי ובונה ירושלים כי אכן שם הוא עיקר מקומה של ברכה זו,

אמנם לפי שיטת הראב"ה והרא"ש נראה שאין מקום לביאורו של המנחת עני, כי לפי דבריהם כל מה שמועילה הברכה שם הוא משום דנחשב כאילו אמר אותה בתוך הברכה, דהיינו, שמקומה האמיתי של ברכה זו אינו שם אלא בתוך הברכה לפני ובנה ירושלים, וא"כ גם אם נאמר שההזכרה שנתקנה בברכה מעין ג' היא מעין הברכה של השוכח, אכתי היה צריך לקבעה במקומה העיקרי לפני ובנה ירושלים, דאין טעם לקבעה דוקא במקום ששם היא מועילה רק בדיעבד, ודו"ק.

נתבאר איפוא דרבים מרבתינו הראשונים - ואולי כולם - לא שמיע להו ולא סבירא להו כביאורו של המנחת עני, וא"כ הדרא לדוכתה קושיית האליה רבא, למה לא אומרים את ההזכרה בברכה מעין ג' לפני ובנה ירושלים כמו בבהמ"ז.

ע"י עי' בה"ל סי' קפ"ח ס"ו שמצדד שלפי דעת השו"ע מי שלא יודע את נוסח הברכה יכול לומר שם רצה או יעלה ויבא.

טעם הזכרת היום אחרי ובנה ירושלים לפי דעת הראשונים

ולענ"ד הביאור הנכון בזה הוא, שכל הקפידא לומר את ההזכרה לפני ובנה ירושלים שייכת רק בבהמ"ז שהיא מורכבת מכמה ברכות, ושם המקום הראוי להזכרה הוא ברכת בונה ירושלים שעניינה בקשה, אך בברכה מעין שלש שכולה ברכה אחת, בזה אין קפידא לומר את ההזכרה דוקא לפני ובנה ירושלים, כי כל הברכה היא דבר אחד.

וכיון שאין קפידא היכן לומר את ההזכרה, ממילא עדיף לאמרה לפני סוף הברכה, דכללא הוא שמקומה של הזכרת מעין המאורע הוא תמיד קרוב לסוף הברכה, כפי שאנו רואים בכל ההזכרות של מעין המאורע, יעלה ויבא, על הניסים, נחם, עננו, ורצה והחליצנו, שכולם נקבעו קרוב לסוף הברכה, ולכן גם בברכה מעין שלש מקומה של ההזכרה מעין המאורע הוא לפני סוף הברכה.

ונראה עוד טעם לשבח, דעדיף לא לומר את ההזכרה לפני ובנה ירושלים, דהוי באמצע ענין (שהרי אומרים רחם ה' אלקינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך וכו' ובנה ירושלים וכו'), ואמנם בבהמ"ז על כרחך צריך לומר זאת באמצע הברכה כי אח"כ יש לומר מעין החתימה סמוך לחתימה, אך בברכה מעין שלש שכבר יש סיום מעין החתימה, עדיף להזכיר את קדושת היום בין ענין לענין ולא באמצע ענין.

ויצבור יוסף / הרב יוסף צברי, רב ומו"צ בעיר אלעד, ומח"ס ויען יוסף, שלחן מלכים וש"ס

"גם עתה כדבריכם כן הוא" – הרי שינה כרחוק מזרח ממערב?

אֲשֶׁר יִמָּצָא אֶתּוֹ מֵעַבְדֶיךָ וְמֵת וְגַם אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לְאֲדֹנָי לְעַבְדִּים. וַיֹּאמֶר גַּם עֵתָה כְּדַבְרֵיכֶם כֵּן הוּא אֲשֶׁר יִמָּצָא אֶתּוֹ יִהְיֶה לִי עֶבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּים (מד, ט-י)

בדקדוק הפסוק, הקשה הגאון רבי יחיא קורח זצ"ל: הרי השבטים בעצמם אמרו: "אשר ימצא אתו מעבדיך ומת", דהיינו שהם היו בטוחים שאין הגנב מהם, עד כדי כך שהם היו מוכנים שהוא ימות, ולא זו בלבד אלא: "וגם אנחנו", כל השבטים כולם, "נהיה לאדוני לעבדים" כל ימי חייהם.

אמנם משרת יוסף לא חשב לדון אותם בעונש כל כך קשה וחמור, אלא אמר להם שהוא מתכנן את העונש לגנב בצורה הרבה יותר קלה: "אשר ימצא אתו יהיה לי עבד", ואילו כלפי השבטים אמר: "ואתם תהיו נקיים".

מעתה קשה, אם עינינו הרואות את הפער הגדול בין דברי השבטים לדבריו של משרת יוסף, המשנה למלך, בענין עונש הגנב ואחיו, הכיצד זה אמר להם המשרת: "גם עתה כדבריכם כן הוא", הרי מה שהוא ממשיר, אינו כלל כדבריהם, אלא שונה מדבריהם כרחוק מזרח ממערב.

ולכן יצא הרב (בספרו משכיל דורש, הבאתיו בספרי שלחן מלכים עה"ת) לבאר זאת במהלך נפלא, המבאר כי השינוי בלשון הכתוב בין דברי השבטים לדברי משרת יוסף, נובע מגישה שונה שהיתה לכל אחד מהם, בענין מעמדם ההלכתי של השבטים באותם הימים.

וכבר ידועה ומפורסמת המחלוקת הגדולה ברבותינו הראשונים והאחרונים, האם האבות ובני בניהם לפני קבלת התורה, היה להם דין של "בני נח" מאחר שעדיין לא ניתנה התורה, או מכיון שהלכו בדרך ה' והיו צאצאי האבות, דין "ישראל" היה להם.

והנה השבטים הקדושים, לא הכריעו בשאלה גדולה וחמורה זו, ולפיכך מאחר שהיו חסידים וצדיקים, היו מקבלים עליהם תמיד את החומרות של ב' הצדדים, גם של בני נח וגם של ישראל.

לפיכך כאן בעת אשר נתגלה ענין הגניבה לנגד עיניהם, החמירו הם וגזרו על עצמם את כל החובות והחומרות שיש מחלוקה זו. לענין גזל החמירו הם על עצמם ואמרו שלגנב מגיעה מיתה, "ומת", וזה על פי הכלל שבן נח נהרג על הגזל (סנהדרין נ"ז ע"א), ולעומתו הישראל אינו נהרג על גניבתו, אלא משלם או נמכר בגניבתו כשאינו לו ממה לשלם.

אמנם בישראל יש חומרא אחרת שאין בדיני גויים, והיא שאם עשרה בצעו גניבה אחת, כולם נתפשים ונתבעים עליה (וכדאיתא בשבועות ל"ט ע"א, דמקרא "וכשלו איש באחיו" ילפינן דכל ישראל ערבים זה בזה), משא"כ בגויים לא שייך שותפות בעבירות ומצוות, אלא כל אחד נענש רק על המעשה שביצע בלבד.

ולפיכך, כיון דהשבטים החמירו על עצמם כמו ב' הצדדים, גזרו הם מיתה על הגנב כדין בן נח, ועל שותפיו גזרו שימכרו לעבדים כדין ישראל הגונב או השותף לגניבה.

אמנם משרת יוסף לא הסכים עמהם שראוי להם לקחת את החומרות של ב' צדדי החקירה, אלא סבר הוא להיפך, שיש לדון אותם בב' הקולות שיש באותם ב' צדדים.

ולכן השיב להם, כי כלפי הגנב, נדון אותו רק כדין ישראל הגונב ולכן אמר להם עליו ש: "הוא יהיה לי עבד", רק יעבוד, כדין התורה בפרשת משפטים ש"ונמכר בגניבתו", אך הוא לא ימות. וכלפי שאר האחים שעימו, לא נחמיר עליהם אלא נדון אתכם כבן נח, שאינו חייב על שותפות הגניבה ולכן הם יהיו פטורים מכל עונש, וזהו: "ואתם תהיו נקיים".

ובזה דקדק ופירש הוא את לשון "כדבריכם", דהיינו לא ממש כמו שאמרתם, אלא כרעיון העולה מדבריכם. שמדבריכם עולה שאתם מצרפים את החומרות של ב' הצדדים, אף אני אצרף את החומרות של ב' הצדדים הנ"ל, רק לא לחומרא אלא לקולא.

ענה להם: "גם עתה כדבריכם", כיון שקבלתם על עצמכם לפני משורת הדין את חומרות ב' הצדדים, אף אני אדון בכם רק את הקולות של ב' הצדדים. אלו דברי הרב משכיל דורש, ודברי פי חכם חן.

אלא שכדי לקרב את חידושו אל הדעת, לא יהיה נמנע מלהקשות ולשאול, הרי בשלמא אם דין ודברים זה היה נעשה בין יוסף לאחים, היינו יכולים לקבל כי אכן היה בדעת יוסף לדון ולהורות ככל התורה הזאת, שהרי תורה גדולה קיבל מאביו טרם שנפרד עימו, וסביר להניח שהיה בידיעתו את הדינים של ישראל ובני נח.

אך מתוך לשון הפסוק, נראה שמדובר במשרתו של יוסף, וכאן התימה גדולה, הרי ידוע שהיה יוסף מסתיר היטב את יהדותו וכ"ש ידיעותיו בין המצרים, וא"כ כיצד זה ידע משרתו לדון עם האחים בדיני התורה ובדיני בן נח הגונב, בבקיאות כ"כ גדולה?

ומצאתי ישוב לספקי זה, בדבריו של גאון נוסף מחכמי תימן, הלא הוא הג"ר אברהם אלדנאף זצ"ל, שבספרו על התורה הנקרא "פתחון טוב" (עמ' י"ח), כתב כדברים האלה: "ויצו את אשר על ביתו", ראשי תיבות גימטריא **מנשה** במספר קטן עכ"ל.

הרי שכאן פתח לנו הרב פתח, להבין כי כבר מתחילת פסוק ד', בו מצוה יוסף את: "אשר על ביתו" לטמון את הגביע באמתחת בנימין, והוא היה מנשה, שליחו המיוחד של יוסף בכל מעשה זה של הגביע.

מעתה ארווח לך, כי הרי מנשה בנו של יוסף, למד היטב עם אביו את כל רובי התורה
שזכה לקנות יוסף מיעקב טרם נפרד ממנו, ולפיכך יובן כיצד יוכל מנשה לנהל שיח תורני
עמוק כזה עם השבטים, מאחר שגדל על ברכי יוסף ואת כל תורתו ינק ממנו.

להתענג על ה' / הרב יעקב מנשה, מגיד מישרים בשכונת פסגת זאב

ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם

וְעַתָּה יִרְא פְרַעְה אִישׁ נְבוֹן וְחָכֵם וַיִּשְׁיִתְהוּ עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם (מא, לג)

"ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתוהו על ארץ מצרים". ויש להבין מדוע יוסף הוסיף לתת עצות לפרעה איך להישמר מפני הרעב שעתיד לבוא, הלא ביקשו ממנו לפתור חלומות, ולא ביקשו ממנו שום עצה^ט. עוד יש להבין שיוסף מקדים 'נבון', 'ל'חכם', ובכל מקום החכמה קודמת לבינה. עוד יש להבין שפרעה אומר לעבדיו "הנמצא כזה איש אשר רוח אלוהים בו". שלכאורה היה צריך לומר אם נמצא כזה איש חכם ונבון.

וביאר רבינו האלשיך זיע"א עפ"י מה שיש להקדים ולשאול, שאף שיוסף פתר את החלומות, והתייחס בדבריו כמעט לכל פרט, מכל מקום שני דברים בהם לא פתר. א. מדוע פרעה עמד על היאור, וכן מה הפרות עלו דווקא מתוך היאור. ב. מדוע עלו השיבולים בקנה אחד, ולא בשבעה קנים, כדרך השיבולים שכל אחד עולה בקנה בפני עצמו.

ואכן יש להתבונן מדוע האריכה לפרט את החלומות של פרעה והפתרונות של יוסף, כי אם זה בכדי לספר איך יוסף יצא מהבור, היה אפשר לספר שפרעה חלם חלום שרק יוסף

^ט המגיד מדובנא כתב ליישב עפ"י משל לבן מלך שחלה במחלה שגדולי הרופאים בכל מדינות מלכותו נלאו למצוא לה תרופה. וכשאבדה תקוותו פרסם המלך כרוז שכל מי שרוצה יכול להיכנס לביתו ולתת עצה איך לרפוא את בנו, כי יתכן שימצא איזה איש מהמון העם שיגיד מה יועיל לו אפי' דרך סגולה, והנה בעיר של המלך היה איזה איש עני ודל, ולא היה מוצלח כל כך במעשהו ולא היה מוחזק לרופא חכם, ומאז ששמע על מחלת בן המלך ידע איך לרפואתו, אבל בכל זאת לא נשאו לבו ללכת לפני גדולי הרופאים כיוון ששער בעצמו שלא יתנוהו לבוא אל בית המלך, וגם אם יוכל להיכנס בוודאי גדולי הרופאים יבטלו את דבריו. אמנם אחרי ששמעו את דבר המלך שפתח ביתו לכל הרוצה לבא, בא גם הוא בתוך הבאים, וילך אל הבן החולה והתבונן בו מעט, וראה כי יש בידו לרפואתו על ידי מרקחת פשוטה שאפשר להנפיק מעשבים הגדלים על כל מים ואגמים, אבל חשב בנפשו אם ידבר דבריו בפני רופאים נכבדים וגדולים יבטלו דבריו מיד, ובפרט שהם כבר ניסנו לתת לבן המלך תרופות יקרות וחשובות ממה שהוא הציע.

על כן חשב עצה בנפשו איך לשכנע את גדולי הרופאים שיסכימו לדבריו, לכן עשה בחכמה, פנה בדבריו לגדולי הרופאים ואמר להם שאף שהוא רופא פשוט מכל מקום הוא חושב שמצא תרופה למחלת בן המלך, והוא לקחת מהסמים הפשוטים הנזכרים, אמנם היות והוא רופא פשוט, מן הראוי שהרופאים הגדולים ממנו שנמצאים כאן, הם אלו שיכינו את המרקחת, כיון שהם מומחים ממנו בהכנת סמי רפואה. וכששמעו גדולי הרופאים את דבריו, אמרו שהוא צודק שאפשר להכין תרופה לבן המלך מהסמים האלו בחושבם כי המלך יטיל עליהם את המלאכה, אבל המלך אמר כיון שהוא הציע תרופה זו, הוא יכין וירקח אותה, ובכך היה רפואה לבן המלך.

וכמו כן יוסף בראותו שגדולי חכמי מצרים נלאו למצוא פשר החלום, אמר שהם יבטלו את דבריו מיד, לכן השית עצה בנפשו ואמר ועתה יראה פרעה איש נבון וחכם, דהיינו שיקח איזה משרי ממשלתו שהוא זה שידאג לשנות הרעב, וכיון שכן כל שר חשב אולי פרעה יקח אותי להיות אחראי, ולא יבטלו דבריו. ובוזה מבואר שמיד שיוסף גמר לדבר דבריו כתוב: "וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו". וכיון שכולם הסכימו פה אחד שדברי יוסף נכונים, ממילא פרעה אמר שהמתאים ביותר להיות אחראי על כל מצרים זה יוסף.

ידע לפתרו, ואם נכתב בכדי לספר מה הסיבה שיעקב ובניו ירדו למצרים, די היה לומר והרעב כבד בארץ, ובארץ מצרים היה לחם.

אמנם כוונת התורה לבאר שכבר בחלום של פרעה היתה הכנה לגאולת ישראל ממצרים. כי הסיבה שיוסף הורד למצרים קודם שירדו כל בני יעקב, היא בכדי שעל ידי מעשיו תהיה הכנה לבני ישראל שלא ישקעו בטומאת מצרים, כמו שמבואר בחז"ל שאם ח"ו היו שוקעים בטומאת מצרים לא היתה אח"כ אפשרות להוציא אותם משם כלל.

ובמה שיוסף עמד בניסיון עם אשת פוטיפר זכה ונעשה מרכבה לשכינה, וזה הפחית מטומאת מצרים. וגם מה שבאו אח"כ שבע שנות הרעב, היה לצורך זה, כי ריבוי השפע של האוכל בשנות הרעב היה בזכות יוסף, ולא בא כפי דרך הטבע שהיה ראוי לרדת לאומת מצרים דרך 'השר' של מצרים, ונמצא שכל שני הרעב והרעב היו יעקב ובניו מתפרנסים מתחת ידי השכינה, ולא אכלו ממה שהיה ראוי לבוא למצרים דרך 'השר' של מצרים, ובזה נתן להם עוד כח עמידה נגד טומאת מצרים^פ.

ונרמז זאת בחלום של פרעה במה שראה עצמו עומד על היאור, ובמה שהפרות עלו מהיאור, כי היאור נותן מים לכל מצרים, ועל ידו יש חיים לכל מצרים, וכמו כן נרמז לפרעה שיקום שליט אחר במקומו שהוא יפרנס את כל מצרים, ויוסף נרמז 'ביאור'. כמו שביארו חכמי האמת שמידתו של יוסף נקראת 'נהר'. ובזה מבואר מה שאמר פרעה ליוסף "רק הכסא אגדל ממך". כי זה כמו מה שראה בחלומו שהוא עומד אל 'היאור'. [דהיינו על יוסף]. ולכן מתוך אותו היאור יצאו גם שבע הפרות לרמוז שבזכות אותו שליט יבוא השפע של שנות הרעב במצרים.

ולכך גם השיבולים הטובות יצאו כולם בקנה אחד, ולא בשבעה קנים נפרדים, כיון שבא לרמוז לפרעה, שהצלחת שבע שני שבע תהיה על ידי קנה אחד, דהיינו על ידי כח אחדות, שהקב"ה נתן ביוסף, ולא על ידי שום שר אחר מממשלתו, כי הם מתייחסים אל הפירוד. [ונרמז במילת קנ"ה שעולה בגמטריא עם התיבה, יוסף].

ובזה מבואר מדוע יוסף הוסיף לומר: "ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתוהו על ארץ מצרים". כיון שזה היה חלק מפתרון החלום, ובא לומר לו שמה שראה את עצמו עומד על היאור, כי אותו האיש אשר יכלכל את מצרים, לא ישתרר עליו איש מלבד פרעה.

ובזה יש לבאר מדוע הקדים בינה לחכמה, כי ההבדל בין בינה לחכמה, שחכמה זה ידיעת הנתונים בלבד. ואילו בינה הכוונה לעבד את המידע ולהוציא ממנו הבנות חדשות. ופרעה ידע שמי שיפתור לו את החלום יהיה בדרגה שהבינה שלו תהיה בבחינת חכמה. דהיינו שרוב שיורד לעומק הדברים, גם מה שהוסיף לחדש מתוך הנתונים, יהיה

^פ ועי' מה שהארכנו בזה בשם האלשיך במאמר 'לכו ומולו את עצמכם ואתן לכם'. לבאר מדוע יוסף לא הסכים לתת לחם למצרים אא"כ ימולו עצמם, וכן מה שהעביר את כל מצרים לערים אחרות מקצה גבול מצרים ועד קצהו. כי במעשיו אלו החליש כוח הטומאה שהייתה במצרים.

אצלו כאילו הם עצם הנתונים שנאמרו לו. ולכן כשפרעה ביקש מיוסף שיפתור לו את החלום אמר לו: "ואני שמעתי עליך לאמר **תשמע חלום לפתור אתו**". כי כל פותר החלומות, קודם הם שומעים את כל פרטי חלום ומתוכם הם מנסים לדלות את הפתרון, שזה בחינת 'בינה' שמבינים דבר מתוך דבר. ואילו אצל יוסף בעצם שמיעת החלום הוא כבר מבין מה פתרונו, וכמו שמדויק לשון פרעה שבשמיעת החלום יוסף גם שומע את הפתרון^{פא}.

ולכן כשיוסף פתר לו את החלום, אמר שפרעה צריך למנות אחראי על כלכלת מצרים אדם שהוא נבון וחכם, דהיינו שבינתו תהיה בבחינת חכמה, ומעלה זאת תהיה רק במי שיש בו 'רוח אלוהים'. ששורשו בא מאחדות ולא על ידי שרים אחרים, שהם מתייחסים אל הפירוד. ולכן כשרצה פרעה למנות את יוסף לשליט על מצרים אמר להם אמר לעבדיו: "הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו". דהיינו שהוא עדיף על כולכם שידע לפתור את החלום כמו נבואה, שמיד בשמעו את דבר החלום יודע הוא את הפתרון, ואינו צריך להבין דבר מתוך דבר, כי הבינה שלו היא בבחינת חכמה, וזה גרם שגם הם לא יעכבו את מינו של יוסף למשביר לכל ארץ מצרים.

החכמה להרגיש את 'הרעב' - בעת 'השבע'

בעלי המוסר כתבו לבאר שהסיבה שצריך אדם חכם ונבון שיהא אחראי על איסוף האוכל של השנים הטובות, ולא די באיש מסודר וחרוץ. כיון שבדרך העולם בזמן שיש שפע גדול מאוד, אי אפשר להרגיש את הרעב, ואדרבא מזלזלים וצוחקים על מי ששומר לעת אחרת, ורק אדם שהוא חכם ונבון יכול להרגיש את התחושה של הרעב העתידי ומתוך השפע לאגור מזון לימי הרעב.

ובזה יש ליישב מדוע הקדים יוסף 'נבון' - ל'חכם'. להדגיש שכאן אי אפשר להסתפק בחכמה של אדם המצוי שיודע איך לשמר ולאגור מזון, אלא קודם צריך שיהא בו תכונה של 'נבון', שהוא מבין דבר מתוך דבר, וכבר עתה הוא מרגיש את החוסר שיש בזמן הרעב, ועל פי זה הוא פועל בחכמה לדאוג לעתיד.

ומזה אדם צריך ללמוד מוסר גדול, שהעולם הזה דומה לשנות השובע, שאפשר להשיג מצוות בקלות רבה, ואילו שנות הרעב הם עוה"ב שאז אי אפשר להוסיף לעצמו שום מעלה, שכאן בעולם הזה יכל להשיג בקלות, ורק מי שהוא 'נבון' שמתוך הרגשת השובע של המצוות, יודע להבחין בהרגשת הרעב העתידי ירבה מצוות עד לאין קץ.

^{פא} בלשון רבינו מובא דבר זה: אינך שומע חלום לעיין ולהבין מתוך דבריו הפתרון, רק כאילו מן השמים השמיעוך הפתרון ולא תצטרך לשמוע להבין.. כי הבינה היא באה לו דרך חכמה, כי ילמדוהו הבינה מן השמים דרך נבואה.

לנפש תדרשנו / הרב נפתלי שמואל רייך, משפיע דישיבת 'תורת דוד', מונסי ניו יורק

זמרת הארץ: "נקומה ונלכה ונחיה ולא נמות!"

פרשתנו הינה מרתקת במיוחד, כי אנו רואים בה את הסיפור משני הצדדים. לכל מקרה, לכל מאורע בחיים, יש בעצם שני צדדים; יש את הצד שאנו חווים – מהלך המאורע, איך הוא עובר עלינו או במה הוא נוגע אלינו. ויש עוד צד: תכלית המאורע – לאן הוא מוביל ומה נפעל בעקבותיו. הצד הזה הינו בדרך כלל נסתר מאתנו, ואולם בפרשתנו אנו מקבלים מבט רחב וכוללני על כל המתרחש. האחים ניצבים לפני יוסף, ורואים את הסיפור משני צדדיו.

שמעתי מידיד יקר אמרה יפה, בעת שהגיע לקיים אצלנו מצוות ניחום אבלים (לאחר הטרגדיה שעברנו עם פטירת בתי היקרה חיה חנה ע"ה, שיום פטירתה יחול בשבוע הבא ביום ה' בטבת) – וכה אמר: "החיים הם כמו לחיות מתחת לשטיח פרסי". השטיח הפרסי בחלקו העליון הינו בעל מראה מרהיב ומשובב לב. מי שניחן בחוש לאומנות יכול לעיין בו שעות ארוכות מבלי להפסיק להתפעל מיופיו. אבל בחלקו התחתון, המראה אינו יפה כלל, בלשון המעטה. בחלק התחתון של השטיח מבצבצים חוטים שונים בעלי גוונים שאינם תואמים זה לזה בשום אופן, ותפרים עבים ומכוערים נשקפים מכל עבר. אין בחלק זה אף רמז קטן למראה המרהיב והנהדר שנשקף מלמעלה. כך הם החיים שלנו – אנחנו חיים מתחת לשטיח. המאורעות שאנו עוברים יוצרים לפעמים נוף שאינו יפה כלל וכלל, אבל עלינו לדעת ולהאמין כי מלמעלה המראה הינו מרהיב. מכל הערבוביה של המאורעות שאנו חווים, מתרקמת יצירת-פלא שעין לא ראתה דוגמתה.

כאמור, בפרשת השבוע זוכים אנו למבט כפול על כל המתרחש עם האחים הקדושים. בו זמנית אנו רואים את השטיח משני צדדיו. מצד אחד אנו רואים את הצער והסבל שהם עוברים בידי השליט של מצרים שמרבה להתעלל בהם, אך מצד שני אנו יודעים את האמת, מיהו האיש המתנכר אליהם כל כך... אנו מבינים כי יוסף אינו מענה אותם לחינם, אלא הכל עם חשבון. יש מטרה ותכלית לכל מה שהוא עושה להם, והכל נעשה כדי להביא אותם אל תיקונם.

זהו הלקח שעלינו לקחת מפרשתנו. להשריש בתוכנו את האמונה כי יש למתרחש צד שני שנעלם מאתנו. כל מה שאנחנו עוברים, כל הקשיים וההתמודדויות, ההרים הגבוהים שאנו נדרשים לטפס ונדמה לנו כי אין לנו את יכולת לצלוח אותם – הכל לטובתנו. ואם נחזיק חזק, בעזרת ה' עוד נזכה ונחיה ונראה את הטובה והברכה שתצאנה לנו מכל המאורעות.

*

האחים חוזרים ליעקב אבינו ממצרים בלי שמעון "ויגידו לו את כל הקרת אתם", איך חשד בהם האיש אדוני הארץ כי הם מרגלים, ומה שאמר להם "בזאת אדע פי כנים אתם אחיכם האחד הניחו אתי וגו' והביאו את אחיכם הקטן אלי ואדעה פי לא מרגלים אתם וגו'" (מג, לג-לד).

ברם, יעקב אינו מסכים בשום אופן שייקחו איתם את בנימין, והוא אומר להם: לא ירד בני עמכם פי אחיו מת והוא לבדו נשארו וקראו אסון בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי בנגון שאולה (מב, לח).

יעקב אבינו איתן מאוד בהחלטתו, ולא מועילים כל תחנוניו של ראובן שמבטיח לשמור על בנימין. למרות כל ההפצרות, שוב חוזר הוא וקובע: "לא ירד בני עמכם!" (שם).

אבל 'ויהי כאשר כבד הרעב בארץ' וכלה כל השבר שהביאו ממצרים, אומר לו יהודה: שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות וגו' אנכי אערבנו מידי תבקשנו וגו' (מג, ח-ט). אחר ששומע יעקב אבינו את דברי יהודה, הוא משנה את דעתו: ויאמר אליהם ישראל אביהם אם פן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה וגו' ואת אחיכם קחו וגו' וא-ל ש-ד-י יתן לכם רחמים לפני האיש ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין (שם, יא-יד).

יש להבין, מה הם הדברים שאמר יהודה, שהביאו את יעקב לשנות את דעתו בענין שליחת בנימין.

הרי גם מקודם ידע כי יבא זמן בו ייגמר המזון ויצטרכו להביא עוד, ובכל זאת היה תקיף בדעתו כי אין לשלוח את בנימין בשום אופן? לכאורה, איזה דבר חדש אמר יהודה שגרם לו לשנות את דעתו ולהסכים לשולחו?

כמו כן יש להבין את ענין המנחה שאמר יעקב להביא ל'איש'. ראשית כל, מפני מה מכנה הוא את טוב הארץ בשם "זמרת הארץ", היכן מצינו שפירות ובשמים ייקראו בלשון 'זמר'? וכן, למה אומר הוא להם "קחו וגו' בכליכם", וכי היכן יניחו את המנחה אם לא בכליהם?

ובכלל, כל ענין המנחה נראה תמוה, שהרי 'האיש' ביקש דבר אחד: "הביאו את אחיכם הקטן אלי!" ואמר להם "בזאת אדע כי כנים אתם", ומאחר והם מביאים איתם את בנימין, מדוע יהיה צורך במנחה? ואם בכל זאת היה יעקב סבור כי ישנו צורך לפייס את האיש, כלום חשב כי המנחה הצנועה הזאת של "מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים", יהיה בה כדי לפייס את האיש החזק בעולם, 'המשביר' של כל הארץ?

*

ויבואר, על פי מה שמצינו אצל דוד המלך שזכה להיות נעים זמרות ישראל (שמואל-ב כג, א). הוא זה שחיבר את ספר ה'תהלים', הספר של תהילות ישראל, וכל החיים שלו הם 'זמר', כמו שאמר (תהלים קד, לג): אַזְמְרָה לֹא-לֵהי בְעוֹדֵי. אמנם, כאשר מתבוננים

בחיינו של דוד, הרי עברו עליו חיים קשים מנשוא. כל פרק בחייו, מהווה עוד סיפור של צרה ויגון, של ייסורי גוף ונפש. ולכאורה, איך זה שדווקא הוא שר כל הזמן? איך יתכן הדבר, שאדם שנמצא במצב אשר "צרות לבבי הרחיבו" (שם כה, יז) ו"הראיתני צרות רבות ורעות" (שם עא, כ), שר תמיד ומזמר לה?

ויש לבאר בזה, דהנה, בפרק האחרון של תהלים, אקורד הסיום של כל ספר תהלים – אם אפשר לקרוא לזה כך, מופיעים כל כלי הנגינה שמהללים לה: הַלְלוּהוּ בְּתִקְעַ שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֶבֶל וְכִנּוֹר. הַלְלוּהוּ בְּתֶף וּמְחֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב וּגוֹ, ובסוף, לאחר שנמנו תשעה כלי שיר, נאמר: כָּל הַנְּשָׁמָה תְהַלֵּל יְיָ הַלְלוּיָהּ. משמע, כי הנשמה היא כלי-הזמר העשירי שברשימת כלי הנגינה. ולכאורה, כלום הנשמה כלי זמר היא? אך משמע כאן – שכן! ועל דרך לשון קדשו של רבי יהודה החסיד (בפיוט 'ציון הלא תשאליו') "אני כינור לשיריך". מתי האדם הוא "כינור"? כאשר הנשמה שלו מזמרת לה!

חז"ל (ב"ר יד, ט) דורשים על הפסוק "כָּל הַנְּשָׁמָה תְהַלֵּל יְיָ-ה'": "כל הנשימה תהלל י-ה". כאשר הנשמה של האדם היא כלי נגינה, אזי בכל נשימה ונשימה הריהו מהלל לה. הן כשטוב לו והן חלילה כאשר נראה שרע לו ח"ו. בכל נשימה ונשימה, רוח ה' שבקרבו מנשבת על מיתרי הכינור שבלבו, ומשמיעה זמירות ותשבחות לה!

אמנם לא כל הניגונים שווים. יש ניגוני שמחה של הלל והודאה, אותם שר האדם בעת שאור לו והוא חש את חסדו יתברך העוטף אותו בחן בחסד וברחמים, ויש ניגונים של געגועים והשתפכות הנפש, מלאי השתוקקות וציפייה לימים מאירים יותר. אבל תמיד זה ניגון! וכמו שכתוב (ישעיה כד, טז): מִפְּנֵי הָאָרֶץ זְמֶרֶת שְׂמֵעָנוּ. 'כנף' הוא 'קצה'. "כנף הארץ" הוא רמז לזמנים החשוכים ביותר. גם בזמנים הקשים ביותר, כאשר החושך יכסה ארץ, גם אז יש זמר, כי הנשמה שרה בכל הזמנים!

*

מסופר בגמרא (ברכות ג, ב): כינור היה תלוי למעלה ממיטתו של דוד, וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו. על פי הנ"ל אפשר לפרש את דברי הגמרא בדרך רמז, כי הכינור שהיה תלוי על מיטתו רומז לנשמתו הקדושה. כאשר הגיע חצות לילה, בעת התגברות החושך, "בא רוח צפונית ומנשבת בו". בשיא החשכות, הוא מגלה 'רוח צפונית', רוח נעלמה שבזמנים רגילים אולי לא יודעים כלל מקיומה, והנשמה מנגנת מאיליה!

*

מהו כחה של הנשמה שהיא יכולה לנגן בכל העתים והזמנים?

כולנו מכירים את משחק הפאזל. אנשים רבים חובבים את המשחק הזה, בו מרכיבים תמונה מתוך אלפי חלקים קטנים. והנה, אם נסתכל על כל חלק בפני עצמו, לא נראה לנגד עינינו שום ציור או רמז לתמונה, אבל כאשר מחברים חלק ועוד חלק, לאט לאט, בסופו של דבר בא כל חלק על מקומו, ואז מתגלה תמונה מדהימה ונפלאה.

כיצד מייצרים את הפאזל במפעל? מובן הדבר, שהפאזל לא נוצר מלכתחילה כאלפי חלקים קטנים. בתחילה היתה זו תמונה אחת אחידה וגדולה שהודפסה על גבי פיסת קרטון, ורק אחר כך חתכו את התמונה לאלפי חתיכות קטנות, וארזוה למכירה כמשחק הרכבה מחדש.

המשחק הזה הוא בעצם משל מדויק על החיים שלנו כאן בעולם הזה. כל הקורות והמאורעות שאנו עוברים, הם בעצם חלקים קטנים של תמונה אחת גדולה. למעלה בשמים, היכן שהכל אחד – ה' אחד ושמו אחד – יש רק תמונה אחת גדולה, תמונה יפה ומרהיבה שאין דוגמתה. רק כאן בעולם הזה, בתוך העולם שנקרא בלשון המקובלים 'עלמא דפירודא', מקבלת התמונה הגדולה צורה של רבבות חלקים קטנים, כאשר כל פרק ופרשייה במהלך החיים נדמים בעינינו כחלק בפני עצמו. הבעיה שלנו היא, שאנחנו תמיד מביטים על החלק שאנו אווזים בידנו כאילו הוא התמונה כולה...

אדם עובר מקרה קשה או תקופה קשה ר"ל, הוא מתבונן במצבו ורואה איך הכל שחור אצלו, זה מדכא אותו, טבעי שהוא נכנס לדיכאון... אבל אילו היה מבין שכל הקושי שלו, כל התמונה השחורה שהוא רואה, אינו אלא חלק קטן מתוך רבבות חלקים, בודאי היה מבין כי הפרט הקטן הזה אינו מעיד כלל על מראה של התמונה הגדולה, תמונת חייו.

זהו סוד נגינת הנשמה שמנגנת בכל המצבים – כי הנשמה הקדושה הרי חיה מעל לגבולות הטבע. רק בעולם הטבע, בתוך 'עלמא דפירודא', מצטמצמים מחו ולבו של האדם, ורואה הוא את הפרט הקטן כאילו הוא כל החיים, אבל כלפי הנשמה הקדושה הרי כתוב (תהלים קלט, יד) "וְנַפְשִׁי יִדְעַת מְאֹד". הנשמה מרגישה בתמונה הגדולה, והיא מבינה כי כל הקושי – כל הנוף השחור – אינו התמונה המלאה, אלא רק חלק אחד ספציפי, שכלל אינו מלמד על הפאזל בכללותו, שהוא אכן פאזל מדהים שאין כדוגמתו. לכן יכולה הנשמה לנגן בכל עת.

*

והנה, יהודה, בעת עמדו לפני אביו כאשר כלה האוכל שהביאו ממצרים, היה לכאורה בעיצומה של תקופה ממושכת של חשכות איומה ונוראה. לאחר מכירת יוסף הורידוהו אחיו מגדולתו (רש"י לח, א). הוא נשא אשה, הוליד שלשה בנים ושנים מהם מתו, וכן אשתו מתה אחריהם. אחר כך נכשל, לכאורה, במעשה תמר, והדבר התפרסם כאשר הודה "צדקה ממני". אך למרות מצבו החשוך והקשה, מבין כל אחיו דוקא הוא מוצא את האומץ לקום לפני יעקב אביו ולהצהיר: "וְנִקְוָמָה וְנִלְכָּה וְנַחֲיָה וְלֹא נָמוּת!", "אֲנֹכִי אֶעֱרְבֶנּוּ מִיַּדִּי תִבְקָשְׁנוּ!".

במילים אלו של יהודה שומע יעקב אבינו הד של משהו עמוק יותר. יהודה הרי נמצא לכאורה בשיאם של הזמנים הקשים, בשיא החשכות, אך מפיו בוקע זמר של אמונה ובטחון, הוא בטוח שיהיה טוב! יעקב רואה את האופטימיות של יהודה שאינו מתפעל מכל הקורות אותו, ומאמץ את הגישה הזו.

מיד הוא פונה אל האחים ואומר להם: "אם כן אפוא זאת עשו ... קחו מזמרת הארץ בכליכם". קחו מהזמרה הזאת, הזמר של יהודה שהוא "זמרת הארץ", והכניסו אותה אל כליכם! שזה יחדור עמוק עמוק בלבכם, ועם הזמר הזה תחזרו אל האיש!

*

נוסף על כך, אומר להם יעקב לקחת מנחה. שאלנו מהו ענין המנחה? אולי, לא היה זה אלא כדי לעורר את הזמירות האלו גם אצל האיש אדוני הארץ...

בין הדברים שאמר להם יעקב לקחת במנחה, נאמר: מעט צרי, נכאת ולט. הדברים האלו מזכירים לנו משהו... בשעה שיוסף נמכר לישמעאלים, כתוב בתורה: "וְהָיָה אֶרְחֹת יִשְׁמָעֵאלִים בָּאָה מִגְּלָעָד וּגְמִלְיָהֶם נִשְׂאִים נְכָאת וְצָרִי וְלֹט". האחים הביאו לו במנחתם בדיוק את אותם הדברים שנשאו הגמלים בעת שירד למצרים. הלוא דבר הוא, מה מונח בזה?

ידועים דברי רש"י: "למה פרסם הכתוב את משאם? להודיע מתן שכרן של צדיקים. שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע, ולזה נזדמנו בשמים, שלא יוזק מריח רע". נשאלת השאלה: באותו זמן, כאשר נמכר לעבד, היה יוסף בעיצומן של צרה וצוקה שאי אפשר כלל להעלות על הדעת. הוא נגנב מידי אביו אוהבו ונמכר לעבד לצמיתות בידי אומה שפלה. אין לנו כלל את הכלים להבין את עומק ייסורי הגוף והנפש שחש באותה עת. וכי יעלה על הדעת שעניין אותו אז מה הגמלים נושאים? וכי אם הגמלים היו נושאים נפט ועטרן, כדרכם, היה זה משנה אצלו משהו בהרגשתו? האם אי-הנעימות הזאת היתה מוסיפה איזשהו צער נוסף על הצער הגדול שחוזה באותה עת?

וביאר בזה מרן בעל הנתיבות שלום זי"ע, כי ענין נס זה, היה גילוי של השגחה פרטית. להראות ליוסף שהוא סובל רק במידה שנגזר עליו, ומה שלא נגזר עליו לא יסבול כלל. אמנם במצב שלו, אולי לא היה מפריע לו ריח הנפט, אבל כאשר יוסף שם לב להשגחה הפרטית, שהתבטאה בשינוי של הטבע – שהרי דרכם של הישמעאלים לשאת נפט ועטרן ועתה הם נשאו בשמים – הבין כי הקב"ה מאותת לו שהוא משגיח עליו. כל מה שקורה אתו זה לא סתם, יש לזה סיבה וחשבון. והראיה, שהרי טיפה יותר ממה שהוא מוכרח לסבול – הוא לא יסבול! זאת היתה עבורו נחמה גדולה.

עתה, כאשר התמונה הגדולה התחילה להתבהר: ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם להם (מב, ט), והרי איך היו מתקיימים החלומות אם לא היה נמכר לעבד למצרים?! וההבנה "פי למחיה שלחני אלקים לפניכם (מה, ד). וכן הצורך להכין את הדרך לקראת גלות מצרים, וכמאמר הכתוב: וישלחני אלקים לפניכם לשום לכם שארית בארץ (שם, ז), שגלות מצרים הרי היתה גזירת עליון, ואילולי שיוסף נמכר לעבד למצרים היה יעקב צריך לרדת בשלשלאות של ברזל (שבת פט, ב, ועי' אור החיים מה, ח). הקב"ה הזכיר לו דרך המנחה, את אותה נחמה שהאירה לו בעת שירד למצרים, ובזה הביא לסגירת מעגל נפלאה.

באותו יום המר והנמהר, כאשר ירד למצרים, הקב"ה דיבר אליו כביכול דרך בְּשָׁמַיִם אלו, והחדיר בו את האמונה כי הכל בחשבון. עתה, כאשר מתגלה לפניו מה אכן היה החשבון, ברגע הבהיר ההוא, מקבל הוא מאחיו 'נכאת צרי ולוט', שייזכר בנחמה שניחמו הקב"ה ביום ההוא, ויראה איך באמת הכל עם חשבון.

בכל מצב אפשר לשיר, אפילו בכנף הארץ – זמירות שמענו!

אמנם יעקב אבינו לא כיוון לכך, כי הרי לא ידע שה'איש' הינו יוסף, ולא ידע מכל מה שעבר עליו, אבל מסבב הסיבות סיבב כך, שיחשוב לשלוח מנחה עם נכאת צרי ולוט כדי להזכיר זאת ליוסף.

ולכן הוא לא שלח הרבה, כפי שהיה ראוי לכאורה לשלוח למלך, אלא "מעט", כי העיקר כאן זה לא המנחה, אלא הרמז הטמון בה.

*

כמעט בכל השנים חלה פרשת מקץ בתוך ימי החנוכה, ודורשי רשומות מצאו כמה רמזים לחנוכה בתיבות הפרשה. רמז אחד הוא במילים של יהודה "נקומה ונלכה ונחיה". שתי האותיות האחרונות של ונלכ"ה ושלוש האותיות הראשונות של ונחיה"ה, הן אותיות חנוכ"ה. עוד רמז, יותר מפורסם, הוא בפסוק "וְיִטְבַּח טָבַח וְהֵינָן" (מג, טז). האות האחרונה של טב"ח עם המילה והכ"ן הן גם כן אותיות חנוכ"ה. ויש להבין ברמזים האלו, מהי השייכות של מילים אלו לימי החנוכה?

והנה משמעות המילה "טָבַח", שונה בין יהודים לגוים באופן קיצוני. אצל יהודים, הטבח הינו השוחט, הוא יהודי ירא שמים להפליא שעוסק במלאכת הקודש. בימים עברו, היה זה תואר של כבוד לכתוב אחר שם השוחט: 'שו"ב' – שוחט ובודק. לעומת זאת, אצל הגוים, להבדיל, הטבח הוא בדרך כלל אדם גס ובריון, מסוג האנשים שאף אחד אינו רוצה לפגוש באיזו סמטה אפלה בשעת לילה מאוחרת... שר בית הסוהר נקרא "שַׁר הַטְּבָחִים" (מ, ג), וכן נבוזרדן הרשע נקרא כן.

היכן מונח ההבדל?

אצל הגוים, הטבח שוחט את הבהמה בשביל ליהנות מהבשר. טובח ומוכר, טובח ואוכל – ושם זה נגמר. לכן, מיהו הטבח? הבריון! הגברתן שנהנה לשחוט ולהרוג, הוא זה שבוחר את המקצוע של שחיטת בהמות. אבל אצל בני ישראל, עם קדוש, השחיטה אינה לצורך הנאה, אלא היא מלאכת קודש, עבודה של הכנת דבר לצורך משהו נעלה וגבוה.

בעולם ישנן דרגות – דומם, צומח, חי ומדבר, והקב"ה ברא את העולם באופן שכל דרגה תיזון מזו שמתחתיה. האדם ניזון מבשר הבהמה, שניזונה מהצמחים, שצומחים מהאדמה הדוממת. ממילא, כאשר יהודי, שיש בו חלק אלוה-ה ממעל, אוכל את בשר הבהמה בכוונה הראויה, הריהו מעלה ומחבר את כל הבריאה להקב"ה.

לא בכדי תלויות כל כך הרבה מצוות באכילה. בשבת חייבים לאכול שלש סעודות, וביום טוב "אין שמחה אלא בבשר ויין". בפסח יש את מצוות אכילת מצה ובערב יום כיפור יש מצווה מיוחדת לאכול ולשתות. ומי מדבר בזמן שבית המקדש היה קיים, שאז הרי רוב העבודה היתה על ידי אכילה. יש את הקרבנות שהבעלים אוכלים, ויש את הקרבנות שהכהנים אוכלים והבעלים מתכפרים (פסחים נט, ב). והטעם לכל זה, כי האכילה היא הדרך שלנו לחבר את כל הבריאה בחזרה אל שורשה, להקב"ה.

זהו ההבדל בין השוחט היהודי לטבח הגוי. אצל הגוי, השחיטה היא טביחה. ה'טבח' הגוי אוכל לשם בילוי, צד חיות לשם בילוי ושוחט בהמות לשם בילוי – לכן גם הוא מקבל צורה של שופך דמים. הוא שופך דמן של חיות ובהמות לשם הנאתו. אבל אצל היהודים, שעבורם האוכל מהווה עבודת קודש, הרי אין כאן 'טביחה', אין כאן 'שפיכת דמים' של הבהמה, אדרבה, יש כאן ענין נעלה של הכנה למשהו גדול וגבוה – שוחטים את הבהמה כדי להביא אותה לתיקונה, וכדי להעלות את הבריאה כולה עילוי בתר עילוי.

*

'וטבוח טבח והכן'. יש זמנים, שנדמה לעיני בשר, כי חרב ה' פוגעת ללא הבחנה, "הַרְגָתָּ בַּיּוֹם אֶפְרַיִם טְבַחְתָּ לֹא חָמַלְתָּ" (איכה ב, כא). אבל יהודי יודע כי חלילה לחשוב שה' טובח בעמו. הכל הוא הכנה למשהו גדול יותר. אצל גוים יש טביחה לשם טביחה, אבל אצל יהודי השחיטה הינה הכנה המאפשרת להעלות לדרגה גבוהה יותר – כך גם אצל הקב"ה, כאשר מתנהג הוא במידה שנראה כי הוא טובח ללא רחם, הרי זו בעצם הכנה למשהו גדול יותר.

כשעמדו האחים לפני יוסף, היה נראה כי צרה רודפת צרה, ויוסף רימוז להם כי הכל הכנה למשהו גדול העומד לקרות להם בקרוב. ה'טבוח טבח', הוא בעצם 'והכן' – הכנה לקראת הגילוי הגדול של "אני יוסף אחיכם".

וכן בימי החשמונאים. מצבם של עם ישראל היה אז, שהיה נראה כי הקב"ה הפקיר את עמו להיות מושלכים כצאן לטבח. היוונים הרגו ועינו ללא רחם בכל מי שביקש לשמור את התורה והמצוות. אבל באמת ה'טבוח טבח' הזה היה 'והכן' לקראת חנוכת המזבח, ולקראת הגילוי הגדול של אור החנוכה – אור עצום שהיה הכרחי שירד לעם ישראל לפני גלות אדום, בכדי שיצליחו להחזיק מעמד לאורך כל שנות הגלות הארוכה העומדת בפניהם – כידוע כל זה מספרים הקדושים.

ואמנם כאשר יודעים זאת, אזי אפשר תמיד ובכל מצב לומר לשיר ולהריע בקול תרועה:
נקומה ונלכה ונחיה ולא נמות!

אמנם בחוץ תשכל חרב, היוונים טובחים ללא רחם, אבל כאשר מאמינים שבתוך כל הטביחה, בתוך כל החושך, יש "והכן", קורה משהו גדול יותר שאנחנו איננו מבינים

ואיננו רואים בעיני הבשר שלנו – אזי מכח האמונה הזאת, אפשר לשיר לה' אף בימי החושך, ולשאת מנחה לפניו מזמירות הארץ!

*

לתגובות: a0527151544@gmail.com

ניתן להאזין לשיעורים (באנגלית) בקו "חזק" של "חפץ חיים הריטג' פאונדיישן" שלוחה

1 – 5

בארץ הקודש: 03 929 0707 | בארה"ב: 845 356 6665 או 2008 258 718 | באנגליה: 44

203 375 1580

מאור שעשועי - תפילה לעני / הרב מנחם צבי גולדבאום, מחבר סדרת 'מוסר דרך'

תפילה - עבודת השם ולא דרך לקבל

וְיִהי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפְרָעָה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל הַיָּאָר (מא, א)

"אמר רבי יוחנן, הרשעים מתקיימין על אלהיהם - ופרעה חולם והנה עומד על היאור. אבל הצדיקים אלקיהם מתקיים עליהם, שנאמר (כח, יג) 'והנה השם נצב עליו ויאמר אני השם אלקי אברהם' (בר"ר, ס"ט, ג)

רשעים מתקיימים על אלוהיהן. צדיקים אלוקיהם מתקיים עליהם

מהי המשמעות של ש"רשעים 'מתקיימין' על אלוהיהן?"

מהי המשמעות, להבדיל, שצדיקים "אלוקיהם 'מתקיים' עליהם"?

מבאר מו"ר הגאון רבי אלעזר שמחה וסרמן זצ"ל (על פי "קובץ פרשיות", אך כאן בשינויים כפי שכותב השורות, הצעיר שבתלמידים והגמד-שבגמדים, משתדל להבין את דברי רבו ענק-בענקים): "עובדי עבודה זרה מחפשים בעיקר מי שישרת אותם. המצריים סגדו לנילוס מאחר שהשגשוג הכלכלי של מצרים היה תלוי בו. מכיון שהנילוס סיפק את צרכיהם הם הפכו אותו לאליל שלהם. וזוהי המשמעות: "ופרעה... עומד על היאור - הרשעים מתקיימין על אלהיהם". הרשעים עומדים ממעל לאלהיהם, היות והם מבקשים מאלוהיהם לשרת אותם, כלומר הרשעים מבקשים להפיק מאלוהיהם תועלת לצורך עצמם.

להבדיל, כאשר יעקב אבינו עליו השלום חלם, כתוב: "והנה ה' נצב עליו". הצדיק מבין שריבונו-של-עולם הוא מעליו, ועבודתו צריכה להיות לשם שמים" [כלומר, אין מטרת עבודת השם להפיק תועלת עבור העובד. עבודת-השם וההשתעבדות אליו הם מטרה!]

עובדי עבודה זרה הם 'נוטלים'

מו"ר רבי שמחה וסרמן זצ"ל מוסיף ומבאר את הדברים (שם):

"לעובדי עבודה זרה לא איכפת מיהו 'בעל-הבית' של העולם. איכפת להם מי יוכל לספק את צרכיהם ותאוותיהם. לכן יש להם הרבה אלילים, כל אליל לצורך מטרות שונה. אולם, אף פעם אין להם אליל שהוא הבורא, כי בכך הם היו צריכים להשתעבד לו. משל ללקוח הנכנס לחנות גדולה ומעוניין לרכוש חפץ יקר. הוא עלול להתעלם מבעל הבית ולנסות לשחד את הקופאית, כדי שתעזור לו לגנוב. כך הוא מקווה להשיג את החפץ במחיר זול יותר ממחירו האמיתי. באופן דומה עובדי עבודה זרה מתעלמים מבורא-העולם, ומשתדלים להשיג את צרכיהם בדרכים אחרות, במסלול-עוקף-בורא-העולמים).

תפילה – עבודת השם ולא דרך לקבל

בעבודת-אלילים האנשים חושבים, כיון שניתן להשיג כה-הרבה-דברים בעולם, אם כן מוכרח להיות שיש כוחות השולטים על כל דבר ודבר, וכוחות אלו בסמכותם לחלק את הנאות העולם. האדם סבור בטעות, שלו הוא היה יכול לפענח כיצד לעשות נחת-רוח לאותו כח, מבוקשו היה ניתן לו. כך נוצרו 'אליל-האהבה', 'אליל-המלחמה', 'אליל-ההצלחה', 'אליל-הבריאות' ועוד הרבה אלילים. עובדי האלילים עושים דמויות של אלילים אלו, וסוגדים להם. זהו שילוב של אמונות-טפילות ואנוכיות. האדם משתדל לשחד את האליל. לא איכפת לו מי הוא בעל-הבית! לא איכפת לו מהו היעוד האמיתי של הדברים! הדבר החשוב בעיניו הוא רק מי יוכל 'לספק-את-הסחורה' עבורו, במחיר הזול ביותר".

יהודי מתמקד בעבודת השם ולא במה שניתן לקבל ולהרויח

כאן טמון הבדל מהותי ויסודי בין גישת עובד עבודה זרה לבין, להבדיל, הגישה של יהודי עובד-השם, וכפי שמוסיף מו"ר זצ"ל לבאר:

"טמון כאן הבדל יסודי בין עבודת-השם של היהודי לבין עובדי האלילים. היהודי אינו מעוניין בצרכים שלו בלבד ובפניה למי שיכול לספק אותם. עיקר ענינו הוא מי הוא בעל-הבית [כלומר, מיהו ריבונו-של-עולם], ומהן החובות שלו כלפי בעל-הבית [כלומר, כלפי ריבונו-של-עולם].

כאשר יהודי נזקק למשהו, הוא מבקש אותו מהקדוש ברוך הוא. אולם לא די בבקשת הדבר. עליו להבין שהוא יציר כפיו של השם-יתברך ושהוא משועבד לו. כשם שיש לחייל חובות כלפי הצבא בו הוא משרת, כך יש לבני-אדם חובות כלפי הבורא המקיים אותנו.

אילו מטרתה של תפילה היתה לבקש את צרכינו היא לא הייתה נחשבת למצוה

אילו מטרתה של התפילה היתה רק כדי לבקש את צרכינו, היא לא הייתה נחשבת למצוה. התפילה היא מצוה היות והיא מזכירה לנו כי אנו תלויים בחסדי הבורא. [במהותה התפילה היא עבודה של פניה לבורא מתוך הכרה שהוא השליט והמנהיג ושאנו משועבדים לעבודתו]. התפילה נובעת מענווה ומהשתעבדות לבורא-העולם שמקיים את העולם. תפילה זו מחזקת את האמונה. לכן יש מצוה להתפלל ולבקש את צרכנו.

בברכת המזון, יהודי איננו מבקש ברכה למזונו אלא הוא מודה להשם על מזונו. הוא אומר: 'נודה לך השם!...'. הוא לא מבקש מהשם לשרת אותו, חס ושלום. הוא מבין שעליו להכיר בטובתו של הקב"ה על מה שנתן והעניק לו מחסדו ומטובו.

כאשר אדם יתבונן כי כל מה שיש לו מגיע מהבורא, הוא יחפש וימצא את היעוד והמטרה האמיתיים של כל דבר ודבר, ועל ידי כך לא יבוא להשחית אותם. הדבר כולל לא רק את פרנסתו ואת צרכיו הגשמיים, אלא גם את כישוריו, כגון מישכל ויכולת-הבנה. הכל מגיע מרבונו-של-עולם.

'נותנים' ו'נוטלים'

בעולם ישנם 'נותנים' וישנם 'נוטלים'. עובדי-אלילים הם 'נוטלים'. הוא רוצה את הכל, אולם מכיון שיש דברים שאינם בהישג ידו, לכן הוא מפציר בכוחות מיסתוריים, שלפי דעתו המשובשת יכולים לספק לו דברים שאינם בהישג ידו. פניה זו דומה למעשיהם של ילדים שאיכפת להם רק מי יחלק להם מתנה או מי יביא להם משחקים. אולם אדם בוגר בנפשו מעונין ביותר מכך. המציאות של החיים מלמדת אותו שאדם הרוצה לצרוך, חייב להעניק משלו. רק ילד חושב שניתן לקחת מבלי לתת.

גישה ילדותית זו מביאה לכך שכאשר אנשים אלו אינם משיגים את מאווים ובקשתם, הם פונים לחפש מופתים אצל 'מקובלים' ו-'בעלי מופת'. באופן כזה - כאשר מנסים לזכות לנסים בעזרת חכמת-הקבלה - גם פניה כזו נחשבת לסוג של עבודה-זרה. 'מקובלים' אלו, אליהם פונים, לא באמת מבינים כיצד בדיוק פועל הדבר, אולם לפעמים הם יודעים אלו פעולות צריך לבצע כדי להשיג את התוצאה הרצויה להם.

המפתח לאושר

בזמננו החברה בכללה, בין כציבור בין כיחיד, נמצאת במצב של בלבול גדול וחוסר ודאות. החברה עצמה אשמה בכך! כולם מחפשים את המפתחות לאושר, לנוחיות, ולהנאות, ומתעלמים מכך שעיקר תפקיד האדם בעולם הוא עבודת ה', ושניתן להשיג הנאות רק כאשר עובדים את השם. [במקום אחר הסביר מו"ר רבי שמחה וסרמן זצ"ל כי אושר ונעימות הם מד כדי לבחון אם פעולה מסויימת ראויה או לא, וכפי שמצאנו בחז"ל הכרעות הלכתיות המבוססות על הפסוק (משלי ג, יז) 'דרכיה דרכי נועם' (עיין סוכה דף לב ע"א ועוד). אך אי-אפשר להשיג אושר על ידי רדיפה אחריו. פעולה כזו לעולם לא ישיג אושר, אלא להפך. הדרך היחידה להשיג אושר היא לעשות, לפעול, ולחיות עבור מטרות טובות, נכונות, ונעלות בעצם. או אז אושר בוא-יבוא מאליו.] במובן זה, ההתנהגות של החברה בזמננו אינה שונה מההתנהגות של עובדי העבודה-זרה בימי קדם, והיא מסוכנת לא פחות.

המפתח האמיתי לאושר נמצא במקום אחר. הוא תלוי בהבנת עקרון חשוב: כל פרט בבריאה נברא עבור מטרה מסויימת. אדם שישתמש בו ליעודו יהיה מאושר, ויתרום בכך לאושרו של העולם כולו.

התרופה נגד העבודה זרה של היום היא לנווט את כל היעודים והמתנות הטבעיות שנתן לנו הבורא, בדרך המועילה ביותר, בדרך שמתווה לנו השם יתברך בתורה הקדושה, עד כאן מבוסס על דברי מו"ר רבי שמחה וסרמן זצ"ל ב"קובץ פרשיות" לפרשתנו.

אנו לי-ה ולי-ה עינינו

כמדומה שראוי לחדד עוד את הדברים. יבואו איפוא דברי מו"ר רבי שמחה וסרמן זצ"ל במקום אחר, ויחדדו את דבריו כאן:

תפילה – עבודת השם ולא דרך לקבל

"הבדל יסודי בין דתנו, דת האמת, לבין שאר הדתות הכוזבות והשקריות, הוא בזה ששאר הדתות מנסות לשעבד את אלהותם למלא את תאוותיהם ורצונותיהם, ואילו אנו משעבדים את עצמינו לעשות את רצון אלוקינו. המשנה (סוכה דף נא ע"ב) אומרת, 'אבותינו שהיו במקום הזה, אחוריהם אל ההיכל ופניהם קדמה, ומשתחווים קדמה לשמש, ואנו ליה עינינו. רבי יהודה אומר, היו שונין ואומרין, אנו ליה וליה עינינו'. ביאור הדברים:

אבותינו שהיו במקום הזה, אחוריהם אל ההיכל ופניהם קדמה, ומשתחווים קדמה לשמש': אבותינו בבית ראשון היו כופרים בהקב"ה וסומכים רק על מזלות וכוחות הטבע. הם הפנו איפוא עורף להיכל-השם והשתחוו קדמה לשמש, כי חשבו שהשמש יעשה את צרכם וימלא את משאלות ליבם.

אך 'אנו ליה עינינו': אנו פונים רק אל הקב"ה למלאות את משאלותנו, היות ואנו יודעים שאין כח בעולם זולת השם יתברך, ורק ממנו ניתן השפע בעולם.

'רבי יהודה אומר, היו שונין ואומרין, אנו ליה וליה עינינו': רבי יהודה מוסיף עוד ענין, והוא קודם לזה. הנה עבודתם של עובדי-עבודה-זרה, תכליתה לפייס ולרצות את השרים והמזלות כדי שיעשו להם את רצונם, והכל בתור אמצעי להשגת הנאות ותענוגות שלהם. אבל אנו, כל חפצינו לעשות רצון ה' ולשעבד את עצמינו ורצונותינו לכבודו. וזה הפירוש, 'אנו' - שיעבוד המהות והעצמיות - 'ליה-ה'! זוהי התכלית. זוהי המטרה. זהו הייעוד.

אולם בכדי שיהיה לנו את האמצעים לעבוד את השם, בהכרח שגם "ליה עינינו", שימלא את משאלותנו, בכדי שנוכל לעבדו" עד כאן מדברי מו"ר הגאון רבי אלעזר שמחה וסרמן זצ"ל כפי מיעוט הבנתו ויכולתו להעביר ולבאר צל-צילם של דבריו.

בתפילה משתעבדים להשם ולא מנסים חלילה לשעבד את השם אלינו

ואשתדל לבאר עוד קצת על פי דברי הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ט ה"א): "...הבטיחנו בתורה, שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמתה תמיד, שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידינו לעשות התורה, כגון שובע ושלוש ורבויה כסף וזהב, כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן, אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה כדי שנוכח לחיי העולם הבא... שבזמן שאדם טרוד בעולם הזה בחולי ובמלחמה ורעבון, אינו מתעסק לא בחכמה ולא במצות שבהן זוכין לחיי העולם הבא", עד כאן מדברי הרמב"ם, עיין שם היטב.

לסיכום: מטרת התפילה היא עבודת השם. התפילה עצמה היא עבודת השם. בתפילה אנחנו משעבדים את עצמינו להשם (בבחינת הצדיקים ש"אלוקיהם מתקיים עליהם"), ולא מנסים, חלילה, לשעבד את השם אלינו (בבחינת הרשעים ה"מתקיימים על

תפילה – עבודת השם ולא דרך לקבל

אלוהיהם"). אם אנו מבקשים את צרכינו, אין זה חלילה כדי לשעבד את אלוקנו, אלא כדי לפנות את לבנו מהטרדות שמונעים מאתנו את עבודתו, כדי שנוכל לעבדו באמת.

ועיין שו"ת מהרי"א הלוי (דרשות דרשה ח) ותורף דבריו: "...כי המבקש צרכיו בשביל חיי הבל אין זה צורך גבוה כלל כי אם צורך האדם. לא כן אנחנו אלה מבקשים ומתפללים לחיים שיש בהם צורך גבוה למען נוכל למלאות רצונו יתברך ולעבוד בכל לב ובכל נפש...". עיין שם היטב.

מעדני מלך / הרב מרדכי מלכא, הרב הראשי לעיר אלעד, נשיא וראש מוסדות "אור המלך", מחבר ספרי שו"ת דרך המלך, אמרי מרדכי ועוד

מידת הביטחון

וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנַתִּים יָמִים וּפְרָעָה חָלַם וְהָיָה עֹמֵד עַל הַיָּאֵר (מא, א)

שאלות

א: שואלים חז"ל מהו מקץ שנתיים לאיזה מניין התורה מתייחסת הרי בין למלכות פרעה או למאסר יוסף הכל היה יותר שנים? ב: עוד שאלו חז"ל במדרש מדוע כתוב ימים ולא מספיק שנתיים? ג: עוד שאלו חז"ל למה נכתב שפרעה חלם חלום בכדי להוציא את יוסף ממאסר היד השם תקצר להוציאו בדבר אחר? ד: עוד הקשה האלשיך למה כתוב פרעה חולם בלשון הווה ולא חלם או ויחלום פרעה? עוד הקשו חז"ל במדרש מדוע כתוב ויהי הרי כל מקום שכתוב ויהי הוא לשון צער וכאן הרי זה שמחה כי יצא יוסף ממאסר?

המתח והעצבות בחיים

כאשר נתבונן עמוד התווך הגורם לדכדוך הנפש העצבות והמתח בחיי האדם עלי אדמות מפני חוסר הביטחון בשם יתברך בהיות והאדם חיי בתחושה שהכל תלוי בו ובמעשיו ולזאת נמצא כל ימיו במתח וברדיפה וטירוף להשיג את מבוקשו ומשתדל ומתאמץ להתקדם הן בפרנסתו ומעמדו ורכושו ועסקיו ואין לו מנוחת הנפש ולא מנוחת הגוף כפתגם השגור מפי בני אדם שעובדים קשה מצאת החמה עד צאת הנשמה, מאחר ורמת החיים סוחפת את האדם להדביק את חיי החברה וממש נלחם עם עצמו, כך שהדבר פוגע באושר החיים וחסר שמחה ואף עבודת השם שלו נפגעת קשה מחוסר ישוב הדעת ובבוקר אומר מי יתן ערב ובערב יאמר מי יתן בוקר וכך עוברים כל ימיו והוא טרוד ברדיפת השגת כל רצונותיו, ותורתנו הקדושה מלמדת אותנו עד כמה חייב האדם לא לשכוח שיש בורא ומנהיג לבירה והכל תלוי ברצונו ולכן המפתח לחיים טובים תלוי במידת הביטחון בקב"ה כמו שנבאר.

ביאור חז"ל ענישת יוסף על השתדלות מיותרת

ובזה נבוא לביאור חז"ל במדרש 1. בעניין יוסף ראשית עניין קץ השנתיים, למרות שיוסף ישב במאסר שנים עשרה שנים שהרי נמכר בגיל שבע עשרה ושנה היה בבית פוטיפר ולאחר מכן נאסר עד עומדו לפני פרעה והיה בגיל שלושים נמצא שהיה במאסר שנים עשרה שנים, אך התורה מתייחסת לשנתיים שנוספו ליוסף לשהות במאסר בגלל שני המילים שאמר לשר המשקים אם זכרתני והזכרתני ועשה בזה השתדלות לצאת ממאסר, או לסוף שנתיים ששר המשקים חזר לתפקידו ולא זכר את יוסף מפני העונש

ליוסף, 2. והוסיפו על כך חז"ל שעל יוסף נאמר אשרי הגבר אשר שם השם מבטחו, אולם מצד שני ולא פנה אל רהבים ויוסף פנה לשר המשקים ונענש. ולזאת אמרה התורה 3. מקץ אותן שנתיים פרעה חולם הגיע הקץ ליציאתו ממאסר, ולזאת אמרו חז"ל 4. נכתב בדווקא שנתיים ימים להדגיש היו שנתיים מלאות כעונש, ואילו היה כתוב שנתיים היינו חושבים שנה ויום. וכן ביאר הרשב"ם ועוד ראשונים, עוד כתבו חז"ל במדרש 5. לכן כתוב ופרעה חולם בכדי ללמדנו שמידת הקב"ה אינה כמידת בשר ודם, שהרי אדם פוצע או מזיק בברזל צריך לרפאו בתרופה או תחבושת וכדומא ואילו הקב"ה במכה שמכה מרפא, ולכן יוסף נמכר בגלל חלום ונגאל בגלל חלום ולזאת כאשר הגיע הקץ פרעה חולם בדיוק באותו זמן בכדי להוציאו ממאסר. וכן כתב בזוהר 6. בפרשתנו. והוסיף על כך האלשיך 7. ולמה כתוב חולם בלשון הווה ולא בלשון עבר או עתיד חלם או ויחלום, בכדי ללמדנו שאין כלל השפעה מהחריצות וההשתדלות שעשה יוסף אלא מקץ שנתיים בדיוק לא לפני ולא אחרי פרעה חולם ולכן אם היה כתוב בלשון עבר או עתיד יתכן והיה יותר מוקדם או מאוחר, ורצון התורה ללמדנו שהכל תלוי בשם יתברך ולא בהשתדלותו.

מדוע נכתב בלשון ויהי יציאתו ממאסר

והנה חז"ל עמדו במדרש מדוע נכתב לשון ויהי המרמוז על צער והרי כאן יש שמחה שיצא ממאסר, ותירצו שלשון ויהי משמש לשני המצבים של שמחה וגם של עצב, אולם כתב לבאר השפתי כהן על התורה 8. שיוסף סבל עשרה יסורים מתחילת מכירתו וכנגדם נהרגו עשרה הרוגי מלכות ומבאר שם שהצער העשירי הוא כאשר באו להוציאו ממאסר הריצוהו ולא בישרו אותו למה פרעה רוצה אותו והיה לו צער גדול עד לאחר שפרעה פנה אליו ולכן נכתב בלשון ויהי כיון שאותה יציאה הייתה עם צער גדול וקשה מכולם מפני חוסר מידע מהנעלם.

התביעה על יוסף לפי דרגתו

והנה הקשו המפרשים כיצד מצד אחד חז"ל אומרים על יוסף נאמר אשרי הגבר אשר יבטח בשם ומאידך נענש על שפנה לשר המשקים ונחשב שפנה אל רהבים? מה גם הרי מותר לעשות השתדלות ומדוע להענישו על כך?

ומתבאר מדברי הרשב"א שהתביעה היא לפי דרגתו שיש אדם שצריך לעשות השתדלות ויש צדיקים שלא צריכים לעשות השתדלות וממילא מובן התביעה על יוסף, ואלו הן דברי שו"ת הרשב"א חלק א סימן תיג וז"ל ומותר לבטוח באדם והוא שלא יסור לבו מן השם. ואמרו ארור הגבר אשר יבטח באדם ומה יסור לבו. אך לבטוח בשם ושיעשה לו תשועה ע"י האיש הפלוני מותר ומצוה. וזה כולל כל עסקי בני האדם במלאכתם, זולתי האנשים השלמים ושזכויותיהם מרובות. כמעשה דרבי חנינא בן דוסא עם הערוד שאמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד. ואוי לו לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא. וכמעשה דרבי חנינא שהיתה אשה מחזרת ליטול עפר מתחת רגליו לכשפוי. ואמר לו שקולי אין עוד מלבדו כתיב (דברים ד'). והקשו והא אמר מר למה נקראו שמן כשפים

שמכחישים פמליא של מעלה. והשיבו שאני ר' חנינא דנפישן זכוותי'. ואפילו החסיד שבחסידיים אין להם רשות לעשות במלאכתן דרך הבטחון רק כדרכו של עולם. שלא יאמר אדליק נרי במים או ביין ואסמוך על הנס עכ"ל. הרי שצדיקים שזכותן גדולה בטחו בשם ולא חששו לעשות השתדלות, ולזאת לפי דרגת יוסף נתבע על השתדלותו.

ובדרך זו כתב לתרץ רבינו בחיי בראשית (פרשת מקץ) פרק מא פסוק א בפתחה לפרשה ויהי מקץ: וז"ל בַּטַח אֶל - ה' בְּכָל - לַבָּךְ וְאֶל בִּינְתְךָ אֶל - תִּשְׁעֵן. (משלי ג, ה). שלמה המלך יזהיר בכתוב הזה על מדת הבטחון, מפני שהוא מעקרי התורה והמצוות. יאמר: שיבטח אדם בהקב"ה בכל לבו ואל יבטח ולא ישען על בינתו, והכוונה בזה שאם יורהו שכלו ותלמדהו בינתו לבטוח בעשרו או בכחו וגבורתו, שלא ישען בזה כלל, רק שישים כל בטחונו בהקב"ה שהוא: "משיב חכמים אחור ודעתם יסכל", ואין כל מעשיו ומחשבותיו כלום בלתי אם יגזור ה' יתעלה, וזהו שכתוב: (משלי יט, כא) "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום", כי אם אסף עושר לרוב אין לו להחזיק טובה לעצמו, כי עשרו לא בא אליו בכחו וקלותו, וכן אמר שלמה ע"ה: (קהלת ט, יא) "כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבונים עשר וגם לא ליודעים חן כי עת ופגע יקרה את כלם". וכן אמר עוד: (משלי טז, א) "לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון", ודבורו אינו בידו כי אם ביד הקדוש ברוך הוא וכל שכן שאר כל המעשים, ולפיכך אין ראוי לו לבטוח ולהשען על בינתו, ואין לו לתלות תקותו בהשתדלותו רק בהקב"ה, והוא שאמר דוד ע"ה: (תהלים סב, ו) "אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי". כלומר לא בהשתדלותי. וכו' והנה יוסף הצדיק הבוטח בהקב"ה לפי שבקש משר המשקים שיהיה לו סבה שיצא מבית האסורים, לכך לא הגיע למדרגה זו של בטחון, ונענש בזה שנשאר שתי שנים יותר בעונש שתי מלות שאמר לו: (בראשית מ, יד) והזכרתני, והוצאתני עכ"ל.

והרחיב את הדברים ביתר שאת בספר בית הלוי בראשית (פרשת מקץ) פרק מא פסוק א: וז"ל במדרש רבה פרשת מקץ (פט ג). אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו (תהלים מ) זה יוסף. ולא פנה אל רהבים (שם) שעל ידי שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני והזכרתני נתוסף לו שתי שנים. ורבים חקרו על המדרש מה שאמר בתחילה זה יוסף, וביאורו הפשוט, דהנה באמת התורה התירה לאדם ההשתדלות בצרכי גופו וכמשאה"כ (דברים טו) וברכך בכל אשר תעשה, וכן כתיב (שם יא) ואספת דגנך ותירושך ואמר ר' ישמעאל במסכת ברכות (דף ל"ה) הנהג בהם מנהג דרך ארץ? ועיקר הענין יש לומר דזהו כלל לאיש הישראלי שיהיה לבו שוקט ובוטח בה' והא דהתירה התורה להשתדלות הוא משום דלא כל אדם יכול להגיע למדרגת הבטחון הגמור וע"כ הותר לו ההשתדלות כדי שיהיה לו סיוע שיגיע למדרגת הבוטח וצריך כל אדם לחדש לו מלאכה ועסק כדי שיהיה נקל לו לבטוח בה'. וכמו דמצינו בכל התורה שהתירה לפעמים כדי שיהיה לו סיוע לבא להמדרגה המבוקשת, וכמו שאמרו (נזיר כג) לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, הותרה שלא לשמה כדי שיהיה סיוע לבא

לבחי' לשמה. וא"כ שיעור ההשתדלות הנרצה אינו שוה בכל אדם רק כל אחד לפי ערכו, דמי שיכול להגיע לבטוח במעט מלאכה אזי מה שירבה להשתדל יותר מכפי הנצרך לו לזה השיעור כבר יחשב לו לחטא נגד מדת הבטחון כי הרבה להלוך אחרי ההשתדלות ולא בטח. ומי שבטחונו עדיין קטן משל חבירו יוכל לעסוק במלאכתו יותר מחבירו עד שגם הוא יהיה יכול להשקיט רוחו ולבו לבטוח בה' דעיקר בחינת בטחון הוא השקטת רוחו ולבו להשליך על ה' יהבו. ומי שמרבה בהשתדלות יותר מכפי הנצרך עונשו שמן השמים יוסיפו על הצטרכותו להשתדלות ולא יזומן לו פרנסתו רק ע"י יגיעת בשר הדרך שבחר לו. והנה השתדלותו של יוסף שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני אל פרעה הוא השתדלות קטנה ופחותה שנוכל לשער דהרי אין בו רק דיבור אחד ובפרט כי ראה יוסף כי מן השמים הוא בא, דהרי יוסף הבין דכל מה שהובא השר המשקים לבית הסוהר וכן כל חלומו הוא רק כדי שמזה תצמח גאולה ליוסף. וכיון שרואין אנחנו שיוסף נענש גם על זה הא מוכח מזה דכל כך היה בטחונו גדול עד כי גם זה המועט למותר נחשבה לו ומזה העונש ניכר גודל בטחונו מה שאין לשער ממש. וזהו שאמרו אשר שם ה' מבטחו זה יוסף ולא פנה אל רהבים דלפי גודל בטחונו לא היה לו לפנות כלל אל רהבים ואפילו בדיבור קל עכ"ל: וחשבתי להוסיף ולומר הרי יוסף אינו מכיר את פרעה ואדרבא ההיפך פרעה ברור שלא ירחם על עבד עברי לפי כללי מצרים ואם כן מה יעזור שיזכיר אותו לפני פרעה וכי כיצד זה יגרום להוציאו ממאסר, בהכרח שסמך על קרבת שר המשקים למלך ואולי ישפיע על המלך להוציאו, נמצא ששיתף בטחונו מלבד השם יתברך גם בכוח קשריו של שר המשקים וזו תביעה קשה לדרגתו של יוסף. כי הבוטח בהשם יתברך באמת יודע שלא עוזר שום קשרים או קרבה לא חכמה ולא תבונה לא עושר ולא כבוד לסייע לאדם בלעדי רצון השם יתברך כך שאין להשתמש באנשי מפתח אלא אם תולה כל בטחונו רק בהשם יתברך בלבד.

הראת לדעת הבוטח בקב"ה מתברך ושאינו בוטח נענש

עולה ומתבאר שיוסף הצדיק לפי רום מעלתו נתבע מדוע עשה השתדלות ונענש ואם לא היה משתדל היה יוצא קודם שנתיים ימים, ללמדנו שהבוטח בקב"ה מתברך והמסיר ביטחונו מהשם נענש, כמבואר במנורת המאור הוספות מדרש לעולם עמוד תרכו לעו' אל יתן אדם בטחונו על בשר ודם, שכל מי שנותן בטחונו על ב"ו, לא די לו שאין עושין לו רצונו, אלא שהקב"ה מקללו, שני' ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו'. וכל מי שנותן בטחונו בהקב"ה, לא די לו שעושין לו רצונו, אלא שהקב"ה מברכו, שני' ברוך הגבר אשר יבטח בי"י והיה י"י מבטחו. בוא וראה מיוסף הצדיק, שעל שתלה בטחונו על בשר ודם לא עשה לו הקדוש ברוך הוא רצונו וענשו שתי שנים יותר בבית האסורים. והיכן נתן בטחונו על ב"ו, כשאמ' כי אם זכרתני אתך. א"ל הקדוש ברוך הוא, יוסף מועטין הם חסדים שעשיתי עמך, השליכוך אחיך לבור וקדמוך חסדי.

ארור הגבר אשר יבטח באדם וברוך הגבר אשר יבטח בשם

וכך הם דברי הנביא ירמיהו פרק יז פסוק ה – ח (ה) כֹּה אָמַר יְקֹקֵק אֲרוּר הַגִּבֹּר אֲשֶׁר יִבְטַח בְּאָדָם וְשֵׁם בָּשָׂר זָרְעוּ וּמִן יְקֹקֵק יְסוּר לְבוֹ: (ו) וְהָיָה כְּעֶרְעֵר בְּעֶרְבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרָרִים בְּמִדְבָּר אֶרֶץ מְלֻחָה וְלֹא תִשָּׁב: (ז) בְּרוּךְ הַגִּבֹּר אֲשֶׁר יִבְטַח בִּיקְוֹק וְהָיָה יְקֹקֵק מִבְּטָחוֹ: (ח) וְהָיָה כְּעֵץ שֶׁתּוֹל עַל מַיִם וְעַל יוֹבֵל יִשְׁלַח שְׂרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבֹא חֹם וְהָיָה עֲלֵהוּ רֵעֵן וּבִשְׁנַת בְּצֻרַת לֹא יִדָּאָג וְלֹא יִמִּישׁ מַעֲשׂוֹת פְּרִי: וכתב בספר האמונה והביטחון לרמב"ן פרק יז ולפי שהוצרך להזכיר שמו ח' פעמים בי' הדברות מתברך הבוטח בו בח' ברכות, כמו שנאמר ברוך הגבר אשר יבטח בה'. שניה, והיה ה' מבטחו. כלומר לא יבוש מן הביטחון. וכו' על כן אמרתי כי יהיה ה' מבטחו ברכה שניה היא. ג', והיה כעץ שתול על מים. ד', ועל יובל ישלח שרשיו. ה', ולא יראה כי יבא חום. ו', והיה עלהו רענן. ז', ובשנת בצורת לא ידאג. ח', ולא ימיש מעשות פרי. ומי שבטחונו על בשר ודם נתקלל בח'. א', ארור הגבר אשר יבטח באדם. ב', ושם בשר זרועו. כלומר יצטרך לבריות ולמתנת בשר ודם וצופה לטובה המגעת אליו מאתם, ועל כן ישים בשר זרועו. ג', ומן ה' יסור לבו, כלומר ולא תהיה תפלתו נשמעת, והוא צועק ואינו נענה ומתיאש מן הרחמים. ד', והיה כערער בערבה. ה', ולא יראה כי יבא טוב. ו', ושכן חררים במדבר. ז', ארץ מלחה. ח', ולא תשב. ח' ברכות וח' קללות כנגד ח' פעמים שהזכיר שמו בי' הדברות.

מעשה על עשיר שבטח בעושרו ולא האמין שהכל תלוי בחסדי השי"ת ועונשו.

הובא בספר חפץ חיים על התורה בפרשת האזינו: שמעתי מפיו כי נסיון העוני יותר טוב לאדם מנסיון העושר וסיפר מהגאון מוהר"ש קלוגר זצ"ל שצוה לקברו אצל עניי עם אפילו אינם חכמים ולא אצל עשירים אפילו המה ת"ח. עניות ותורה מתאימות יחד והוזהרנו על בני העניים שמהם תצא תורה נדרים פ"א ואם העני עוסק בתורה מדרגתו גדולה למאד. ושמענו מפיו הקדוש מעשה נורא שקרה בכפרי עשיר אחד שהיה דר סמוך לכפר שבין רוסיא לאשכנז הי' לו להכפרי שדות וגנות לרוב כמו"כ טחנת מים לטחינת קמח לכל הסביבה בית מרזח גדול וכל מיני משקה היו נמכרים לעוברים ושבים מלבד זה הי' מלוח ברבית לכל האכרים תושבי הכפרים הסמוכים ומכל העסקים הללו התעשר מאד. בדרך מסעיו לזכות הרבים נתאכסן בבית הכפרי הזה הגאון ר' אלי' לידער זצ"ל ובמשך שבתו בביתו כיום תמים נכנס בשיחה עם בעל הבית על דבר אמונה וביטחון בד' ולגודל תמהונו שמע מבן שיחו הכפרי כי אבד האמונה בד' וכי שם כסף זרועו וטחנתו מבטחו, ועוד נזרקה מליצה מפיו כי עשירותו רבה כל כך עד שמן הנמנע הוא לו שירד מנכסיו המרובים. ומכיון ששמע הגאון ר' אליהו ז"ל דברי מינות כאלה מיד גער בו בנזיפה וצוהו לשוב בתשובה, אבל הלה סרב בדבר ובבטול הביטח על הגאון ז"ל. רק שנים מועטות עברו והגאון ר' אלי' בקר את בית ההכנסת אורחים בעירו כדרכו בקודש תמיד לבקר את העניים הנוודים ולבוא לעזרתם בכל אשר ידרש, והנה נפגש מבטו באורח חדש שבא ללון להכנסת אורחים הכירו תיכף כי זה הוא האיש הכפרי אשר אצלו

התאכסן לפני איזו שנים אבל האורח לא הכירו. נכנס אתו הגאון בשיחה מאין הוא בא ומה הביאו הלום ואם זקוק הוא לאיזו עזרה או תמיכה חומרית, בדמעות על עיניו סיפר לו האורח את כל אשר קרהו וכי היה איש אמיד בעל שדות וגנות בעל מרזח אף טחנת מים היתה לו אבל לפתע נהפך עליו הגלגל עד שהוכרח לברוח מכפרו ונפשו היתה לו לשלל ומעשה שהיה כך היה. חיילי רוסיא עברו בהמונים מזוינים דרך כפרו והמצביא הראשי רכב לפנייהם ובעברו על הגשר של טחנת האורח נחלק מעל סוסו ונפל הסוס ורוכבו אל המים, העלילו על בעל הטחנה כי בכונה הסיר שני נסרים מעל כסוי הגשר למען יפול הנופל ממנו ובכן בטח הוא אורב לצבא הרוסי ומשפטו חרוץ כדין מורד במלכות, ובאמת עדיו בשמים כי חף הוא מפשע וכי אסון קרה לרוכב ולסוסו. התחיל הבולשת לחפש אחרי המורד בשביל לאסרהו אבל הכפרי הספיק עוד להחבא ליום תמים ובחשכת הלילה חטף בהחפזו מארגזו קופסה מלאה שטרי חוב תחת אשר רצה לקחת קופסא שניה שהיתה מלאה מעות מזומן ויננס על נפשו דרך הרים ובקעות עד אשר הצליח לבוא הנה להסתתר מפני חמת המציק ולבו עליו דוי על אשר איננו יודע מגורל משפחתו אשר השאיר בביתו אולי יאסרו הם במקומו. וסוף דבר היה כי נזכר באותה השיחה שהיתה בינו ובין הגאון לפני שנים בביתו עת בטח בעשרו ועת אשר הוכיחו הגאון על דברי המינות שהטיח אז כלפי מעלה והתודה בלב נשבר על העבר אחרי אשר נוכח כי אין חכמה ואין תבונה נגד ד'.

מצוות עשה לבטוח בשם

וכתב בספר חרדים מצוות עשה פרק א (כא) ומעלת שלמות הבטחון בו ית', מצוה שנית שנאמר תמים תהיה עם ה' אלהיך, וכן כתב הרמב"ן שזו מצות עשה שלא נשאל מהוברי השמים החוזים בכוכבים ולא מזולתם מה לעתיד להיות אם נשמע דבר מהם נאמין כי הכל ביד ה' מפיר אותותם כפי התקרבו לעבודתו, והכי איתא במסכת פסחים ומינה נלמוד דמצוה לבטוח בו ית' בכל לב בכל ענייני העולם כמפורש בקבלה ברוך הגבר אשר יבטח בה' ארור הגבר אשר יבטח באדם כו' וכתוב בטחו בו בכל עת וכתוב בטח אל ה' בכל לבך, ממנין תרי"ג לרבינו יונה ולגאון ור"ש י' גבירול ורמב"ן וסמ"ק:

בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך אין אדם נוגע במוכן לחבירו

ולזאת חייב כל אדם לאמץ את דברי בן עזאי המבואר במסכת יומא דף לח ע"א וכדברי בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך אין אדם נוגע במוכן לחבירו ואין מלכות נוגעת לחברתה כמלא נימא, ופרש"י בשמך יקראוך, לא ידאג אדם לומר פלוני יקפח פרנסתי, כי על כרחך בשם יקראוך לבוא ולשוב במקומך, ומשלך יתנו לך כלומר לא משלהם יתנו לך מתנה אלא מזונות הקצובים לך מן השמים, ואין מלכות נוגעת בחברתה משהגיע זמן המלכות ליפול ותעמוד אחרת לא אחר זמן זה כמלא נימא אלא מי שזמנה ליפול בלילה נופלת בלילה. וכך הם דברי ספר חובות הלבבות שער ד - שער הביטחון פרק ג והחמישי, שאין ביד אחד מהברואים להועיל את נפשו ולא להזיקה

ולא לזולתו, כי אם ברשות הבורא יתברך, ע"כ. עוד כתב בספר חובות הלבבות שער ד - שער הביטחון פתיחה ומהם שהבוטח באלהים יביאנו הבטחתו עליו שלא יעבוד זולתו ושלא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם ולא יעבדם להתרצות אליהם, ולא יחניף להם, ולא יסכים עמהם בבלתי עבודת האלהים, ולא יפחידהו ענינם, ולא יירא ממחלקותם, אבל יתפשט מבגדי טובותם וטרח הודאתם וחובת תגמולם, ואם יוכיח אותם, לא יזהר בכבודם ואם יכלימם, לא יבוש מהם ולא ייפה להם השקר.

סגולת אין עוד מלבדו

וכידוע ומפורסם סגולת הרב חיים מואלוזין המובא בספר נפש החיים שבכל צרה שאדם נקלע אם ישנן בקרבו באמת ובתמים שאין עוד מלבדו ואפס זולתו ניצל מכל גזירה רעה וכאשר מסופר מעשיות רבות שהיו בסגולה זו, ואכן כן מתבאר הרי כתוב בתורה דברים (פרשת ואתחנן) פרק ד פסוק (לה) אַתָּה הָרֵאָתָ לְדַעַת פִּי יִקְוֶה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְבָּדוֹ: ומבואר במסכת סנהדרין דף סז ע"ב אין עוד מלבדו, אמר רבי חנינא אפילו לדבר כשפים. ההיא איתתא דהות קא מהדרא למשקל עפרא מתותי כרעיה דרבי חנינא. אמר לה אי מסתייעת, זילי עבידי, אין עוד מלבדו כתיב. וכך אומרים בעלינו לשבח. הוא אֱלֹהֵינוּ וְאֵין עוֹד אַחֵר. אָמַת מְלַכְנוּ וְאָפֶס זוּלְתוֹ. כְּפָתוּב בַּתּוֹרָה. וְיִדְעַתְּ הַיּוֹם וְהַשָּׁבוֹת אֶל לְבָבְךָ פִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת. אֵין עוֹד: הראת לדעת שרבי חנינה לא חשש מהמכשפה והשתמש בפסוק אין עוד מלבדו, ואפשר כוונתו בזה לחזק את האמונה בליבו שאין שום כוח בעולם בלעדי השם יתברך ובוזה ניצל.

מעשה עם הרב מרדכי שרעבי

הובא בספר אמרי פי פרשת בשלח הסיפור מספר על הרב שרעבי: וכן מסופר על ר' מרדכי שרעבי זצ"ל בתקופת הצנע היה רעב ומחסור מצוי אצל הרב פעמים רבות, והנה קרבה השבת ואין מעות לרכוש אפי' חלות. כשהרבנית פנתה לרב בקול בוכים כיצד נעשה שבתינו חול, ראה הרב מצוקתה והחליט לסגור ספרו ולצאת מן הבית בהשליכו על ד' להבו, וכשעומד בפתח ביתו ומחשבתו בפני מי יתנה דאגת אשתו, בנתים ירדו גשמי ברכה ובעודו מהסס לאיזה כיון לפנות רואה לפניו אבן אחת שנעצרה בשטף המים ומבצבץ עליה שטר כסף מכובד, נטלה וחזר על עקבותיו ונתן לאשתו לרכוש צרכי שבת וחזר לספרו וללימודו.

מעשה בסבל בזמן האלשיך

ובספר מדרגת האדם מביא מעשה שהיה בזמן האלשיך, היה אדם שהתפרנס כל ימיו בהובלת חומר וטיט בעגלה רתומה לחמור, שמע יום אחד שהאלשיך דורש על מידת הבטחון, ודבריו נכנסו בליבו, ולכן החליט לישב ולעסוק בתורה ולקרא תהילים ושם בטחונו בהשם יתברך, גם כשבני ביתו האיצו בו לילך למלאכתו כי כלתה פת מעל שולחנם החדיר בהם את הביטחון שהכל מאתו יתברך וכי כן שמע מהאלשיך הקדוש,

נאלצו למכור את החמור והעגלה לגוי והלה הלך לחפור גומא ומצא אוצר של זהב וכשהעלה את שקי הזהב על העגלה נפלה אבן מההר עליו והרגו, וכשבושש הגוי לחזור נשא החמור את רגליו לבית בעליו הראשונים ומצאוהו טעון בשקי זהב, ובני ביתו הודיעוהו הושיע לך בטחונך, וכשנשאל האלשיך מתלמידיו במה גדול כוחו של בוטח זה מאתנו, ענה, כאשר שמע אודות הבטחון לקח זאת לליבו ללא שום ספקות וללא שום מורא ופחד כאילו לא הייתה מציאות אחרת כלל, לא כן אתם שיש לכם עדיין מעט פקפוקים וחששות חסרים במידת השלמות של הבטחון, ללמדנו שבעל בטחון אמיתי אין לו צורך גם במיעוט ההשתדלות.

מעשה עם רבי ישראל מסלנט והטייח שהוכיחו שאין בטחונו שלם

מאידך מסופר על ר' ישראל מסלנט שפעם דרש על מעלת הבטחון נתלהב טייח אחד ושאל את הרבי אם יבטח בד' בבטחון גמור שהשם ימציא לו עשרת אלפים בגורל, ענה לו ר' ישראל בודאי יעלה בגורלך, הלה עזב מלאכתו וישב לעסוק בתורה עברו ימים ושבועות ועדיין עומד בבטחונו אולם כאשר הרעב הציק לו ניגש לשאול את ר' ישראל מדוע בושש ישועתו, ענה לו ר' ישראל שעדיין אין הוא חוזר מהבטחתו שיזכה על ידי בטחונו בגורל אולם אם פקעה סבלנותו מוכן הוא לקנות את כרטיס הגורל בחמשת אלפים, הטייח שמח על העסק ומיד נאות, אז פנה אליו ר' ישראל ואמר לך לך לטייחות, אם אתה מוכן להחליף את עשרת האלפים בחמשת אלפים הרי שבטחונך איננו שלם ולעולם לא תשיג אותם.

מוסר השכל

עלה בידנו ללמוד מפרשתנו עד כמה חובת האדם להתחזק במידת הביטחון ולהשריש בקרבו כי אין עוד מלבד ואפס זולתו המשמעות שאין לאדם לשתף כוח אחר בעולם שיכול לעוזרו בלעדי השם יתברך וגם כאשר עושה השתדלות ישים בליבו שאינו אלא למלא חובתו ולא מפני שאותה השתדלות היא שתושיע אותו אלא הכל בכל מכל כל תלוי אך ורק ברצון השם, ולזאת מי שדרגת האמונה והביטחון שלו גבוהה אינו מחוייב אפילו השתדלות כי הכל תלוי ברצון השם יתברך ורצון יראיו יעשה, וככל שיחזק את עצמו ובני ביתו במידת הביטחון בהשם יתברך כך יזכה לשפע ברכה והצלחה ושמחה וששון וטוב לבב ברוגע ובשלוחה כל הימים אמן.

1. **בראשית רבה (וילנא) (פרשת מקץ) פרשה פט סימן ב:** ויהי מקץ שנתים ימים, (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור, אמר ר' שמעון בר אבא וכו' ד"א בכל עצב יהיה מותר, כל דבר שנצטער יוסף עם אדונתו היה לו יתרון ממנה למה שנטל את בתה, ודבר שפתים אך למחסור, על ידי שאמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני ניתוסף לו שתי שנים שנאמר ויהי מקץ וגו'. **וכן הוא במדרש אגדה (בובר) בראשית (פרשת מקץ) פרק מא פסוק [א] ויהי מקץ שנתים ימים.** היינו דכתיב וסביביו נשערה מאד (תהלים ג' ג'), ומפני מה נתעכב יוסף בבית הסהר שנתים, לפי שאמר יוסף כי אם זכרתני

אתך (בראשית מ' י"ד), והניח להקב"ה: עוד פירשו חז"ל ביאור נוסף במדרש שכל טוב (בובר) בראשית (פרשת מקץ) פרק מא פסוק א) ויהי מקץ שנתים ימים. לסוף שתי שנים לישיבת שר המשקים על כנו, ולמה נתאחר ב' שנים כנגד ב' זכירות שאמר לשר המשקים. שנא' כי אם זכרתני אתך והזכרתני אל פרעה (בראשית מ' יד), לכך נקנס להתאחר ב' שנים, וכן הוא אומר עד עת בא דברו אמרת ה' צרפתהו (תהלים קה יט). מדרש הגדול בראשית (פרשת מקץ) פרק מא פסוק א שנתים ימים. וכי שנתים עשה יוסף בבית האסורים והלא שתיים עשרה שנה עשה, תדע לך שהוא כן יוסף בן שבע עשרה שנה היה רועה (בראשית לז, ב) ועשה שנה בבית אדוניו דכתיב ויהי כדברה אל יוסף יום יום (שם לט, י) מיום ליום הרי שמונה עשרה שנה. וכתוב ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה (שם מא, מו). נשתיירו שתיים עשרה שנה שהיה חבוש בהן. אם כן למה נאמר שנתים, ר' ינאי אומר מאחר שפתר החלומות לשר המשקים ולשר האופים ואמר לשר המשקים כי אם זכרתני אתך והזכרתני (שם מ, יד) ניתוסף לו שתי שנים. ועליו הוא אומר בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתיים אך למחסור (משלי יד, כג).

2. עוד אמרו חז"ל בראשית רבה (וילנא) (פרשת מקץ) פרשה פט סימן ג (תהלים מ) אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו, זה יוסף, ולא פנה אל רהבים, ע"י שאמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני ניתוסף לו שתי שנים.

3. ומבואר במדרש בראשית רבה (וילנא) (פרשת מקץ) פרשה פט סימן א דבר אחר קץ שם לחשך, זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה בבית האסורים, כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום.

4. עוד פירשו חז"ל ביאור נוסף במדרש שכל טוב (בובר) בראשית (פרשת מקץ) פרק מא פסוק א) ויהי מקץ שנתים ימים. מאחר שנאמר שנתים מה ת"ל ימים, שלא תאמר שנתים שתי שנים הם קיץ וחורף, אלא שנים ממש.

5. מדרש הגדול בראשית (פרשת מקץ) פרק מא פסוק א ופרעה חלם. מהוא ופרעה חלם? להודיעך כוח גבורתו שלהקב"ה שאין מדתו כמדת בשר ודם. בשר ודם מכה את חבירו ואינו יכול לרפאתו במה שהכהו אלא מכה באזמיל ומרפא ברטייה, מכה באבן ומרפא באספלונית, מכה באור ומרפא בסמנין, אבל הקדוש ברוך הוא בדבר שהוא מכה את האדם בו מרפא אותו. וכן הוא אומר כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך (ירמיה ל, יז). מהוא וממכותיך ארפאך, אמר לה הקדוש ברוך הוא לירושלם בדבר שהכיתי אותך בו אני מרפאך. אם נפשך לידע כן בוא והסתכל שבחלום לקה יוסף ובחלום נתרפא. ומנין שבחלום לקה שנאמר ויספר אל אביו ואל אחיו (בראשית לז, י). וכתוב ויקנאו בו אחיו (שם, פסוק יא). וכתוב לכו ונמכרנו לישמעאלים (שם, פסוק כז). הא למדת שלא נמכר יוסף למצרים אלא בשביל חלום שחלם. ולא נתרפא אלא בחלום שחלם פרעה ופירשו לו. לכן נאמר ופרעה חלם.

6. כך כתוב בזוהר בפרשתנו דף קצא ע"ב. ות"ח על ידא דחלמא אתכפויא מעם אחוי ועל ידא דחלמא אתרבי על אחוי ואתרבי על כל עלמא:

7. אלשיך על בראשית (פרשת מקץ) פרק מא פסוק א: ראוי לשים לב אל אומרו מקץ ולא אמר ויהי אחר שנתים ימים. וגם אומרו במ"ם ולא אמר בקץ? וכן אומרו ימים הוא מיותר? וכן אומרו חולם לשון הוה ולא אמר ויחלום פרעה? אמנם הנה הודיעונו רבותינו ז"ל (בראשית רבה פט ג) כי השנתים נתוספו לו בבית הסוהר בעון בוטחו בשר המשקים ואמר שתי זכירות - זכרתי והזכרתי. וכו' ועוד טעם שני, והוא כי ראו אומרו שנתים וגם אומרו ימים שהוא מיותר, וגם אומרו חולם לשון הוה. אך הוא לומר כי בהשגחה היה הדבר. והוא כי לפעמים נמנים כך וכך שנים ואין קפידה אם יחסרו או יותירו קצת ימים לימלא. ובזה יאמר ראו עתה איך בהשגחה היו השתי שנים, כי הלא על כן היו שנתים ימים כלומר מיום אל יום לא פחות ולא יותר וזהו אומרו ימים. ובעת הקץ ההוא היה חולם חלום גרמת ישועתו ולא מקודם או אחרי כן כלל. על כן גזרו אומר כי אין זה רק על דבר שתי הזכירות כמדובר. ולמעלה כתבנו למה תלו רבותינו ז"ל הדבר בזכירות: ובזה נבא אל כוונות כללות הכתוב סמוך אל סוף פרשה הקודמת, והוא ללמדנו דעת בל יאמר איש כי החריצות לאדם הוא המועיל, או היות לו אוהבים להיות על ידם מצרה נחלץ. באומרם לולא חריצות יוסף לבקש לפני שר המשקים יזכרנו אל פרעה, וגם היות השר ההוא אהובו, שהזכירו לפני פרעה והוציאו, היה נשאר בבית הסוהר כל ימי חייו. על כן להסיר תועה מלב כל איש ישראל בל יעלה על רוחו שהחריצות הוא הטוב, והאוהב הוא המטיב לו, רק ה' לבדו לכל הבוטחים בו, אמר, כי על דבר האוהב אדרבה ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחו, כמבואר למעלה כי הסירו מלבו. ואם על החריצות אדרבה על כופלו דברי חריצותו לומר שיזכרוהו זה פעמים, על כן מקץ שנתים ימים ופרעה חולם ולא מאז שלמו העשר שנים. ולהורות על צמצום הזמן אמר מקץ שנתים פרעה חולם כי חריצותו האריך לו כפי גדר החריצות שתי שנים כאמור. וסוף הפסוק עד פסוק ויהי בבקר כו' יתפרש לפנינו בס"ד:

8. שפתי כהן בראשית פרשת מקץ ד"ה [מא, א] ויהי מקץ שנתים ימים וגו'. למה אמר ימים, לפי שהצדיקים שמחים ביסורין ואינם קצים בתוכחות לזה אמר ימים, לומר שאף על פי שנגזר עליו לשבת שתי שנים יותר על מה שישב הוא קיבלם מאהבה כאילו היו שני ימים וקיבלם בשמחה כמו שאמרו ז"ל הצדיקים נעלבים ולא עולבין זה יוסף שהיה נעלב מאחיו ומאדוניו, שאחר שנתברך ביתו בגללו שמו בבית הסוהר, והוא לא עלבם אלא ויכלכל יוסף את אחיו וינחם אותם וידבר על לבם, שומעים חרפתם שאמרו הנה בעל החלומות וגו' ולא השיב להם, שמחים ביסורין זה יוסף עשרה מיני יסורין בא לו לאותו צדיק בגללם ועמד בכולם, אחד ששיסו בו הכלבים, בטשו בו במנעליהם כמאמר הזוהר, השליכוהו הבור, ישמעאלים, מדינים, סוחרים, פוטיפר, אשתו, בית הסוהר, והעשירית כשבאו השלוחים והריצוהו מן הבור לא אמרו למה, שארורים הרשעים

מעדני מלך / הרב מרדכי מלכא, הרב הראשי לעיר אלעד, נשיא וראש מוסדות "אור המלך", מחבר ספרי שו"ת דרך המלך,

אמרי מרדכי ועוד

מידת הביטחון

כשאמר שר המשקים נער שוטה עבד, לזה השלוחים לא לקחוהו בכבוד אלא במרוצה בחושבם שהוא שוטה כמו שאמר, ולזה נצטער צער גדול כי לא ידע למה מריצים אותו, אם כן עשר פעמים נצטער, וכנגדם עשרה הרוגי מלכות כל אחד מיתתו משונה ממיתת חבירו, שמחים ביסורין כמו שאמרנו, ועליו נאמר (שופטים ה', ל"א) כצאת השמש בגבורתו זה יוסף שנאמר ויצא יוסף מלפני פרעה ויעבור בכל ארץ מצרים, ולזה אמר ויהי לשון צער לומר שזה הצער העשירי היה קשה מכולם עד שאמר וי:

החותם בברכת שבת שלום ומבורך.

הצב"י מרדכי מלכא עיה"ק אלעד

נחשבה / הרב יחיאל הלוי נוביק, ראש כולל דעת יוסף - אשדוד, עורך ספרי מרן הגר"ש רוזובסקי זצ"ל

ברוך אתה ד' - שעשה נסים לאבותינו - בימים ההם בזמן הזה

אשר האלקים עושה הראה את פרעה... ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו... הנה יש להבין מדוע פרעה כל כך התפעל מפתרון יוסף? ומה היה עיקר החידוש שחידש יוסף לפרעה?

ויש להבין עוד, מדוע הקדוש ברוך הוא מראה לפרעה משהו שיש לו פתרון, הלא אם המטרה היתה כביכול להביא רעב כבד, כדי שמצרים תסבול מכך, אם כן מדוע גילה הקדוש ברוך מראש מה הולך לקרות, כדי שפרעה יכין עצמו לכך, הלא טוב יותר ויעיל יותר היה לכאורה להביא הרעב בפתאומיות, לבלתי יוכלו חרטומי מצרים וחכמיה, להביא לעצמם ולארצם מזור ותעלה?

ונראה לבאר בעזרת השם, (וחלק מהדברים כבר נתבארו בדברי המפרשים הקדמונים), שהנה מצרים היתה הארץ הגרועה ביותר, בכפירה באמונת חידוש העולם, ובכפירה בהשגחת השם יתברך, ורצה הקדוש ברוך הוא לזכות אותם, ולהחזירם בתשובה לבל ידח ממנו נידח.

ויסוד הכפירה של מצרים, היה משום שהיה להם את נהר הנילוס, שהיה מביא להם מים, ומזה היה להם תבואה ומזון בשפע, ומטבע הדברים, כאשר האדם אינו מרגיש שהוא זקוק בכל עת ובכל שעה לפרנסה מן השמים, הרי הוא מתחיל להרגיש גאווה, וכמו דכתיב ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך מאד, ורם לבביך ושכחת את ד' אלקיך... והיינו שכאשר האדם מרגיש עצמו בטוח בעולם הזה, הוא יכול להרגיש גאווה, ומי יודע לאן הוא עלול להתדרדר. ותהליך זה בצורה הגרועה ביותר שלו, התרחש במצרים, שפרעה התחיל להאמין ולומר לי, יאורי ואני עשיתיני. ולבסוף הגיעו למעשה ארץ מצרים...

והנה כאן פרעה חולם חלום, והנה עומד על היאור, והוא חש שהוא עד למשהו גדול מאד, שאין לו כל מושג מהו?

והנה שבע פרות... ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקות הבשר... ויקץ פרעה... והנה שבע שיבלים וגו'. ובודאי פרעה מבין שמהו גדול מתרחש פה. והוא מבין שחלום זה דורש פתרון, ומקבץ את כל חרטומי מצרים ואת כל חכמיה... ועדיין אין פותר אותם לפרעה.

וכאשר יוסף הובא לפני פרעה, ופרעה אומר לו, חלום חלמתי ופותר אין אותו, ואני שמעתי עליך לאמר, תשמע חלום לפתור אותו. עונה לו יוסף, בְּלִעְדֵי אֱלֹקִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פְּרַעֲהַ. כלומר יוסף הצדיק מחכים ומלמד את פרעה באומרו, אֱלֹקִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פְּרַעֲהַ. - יש בורא לעולם - והחלום הוא אחד מהאמצעים שעל ידם - כביכול הקדוש ברוך הוא - מעביר אליו מסרים.

והנה כאן יוסף הצדיק ממשיך ומבאר לאמר, אשר האלקים עושה הראה את פרעה. כלומר, קודם כל יש לשים לב ולדעת, שהאלקים הוא עשה ועושה ויעשה לכל המעשים.

והנה זהו באמת שינוי עצום בהשקפת עולמו של פרעה, על כל המשתמע מכך. כי עד היום הזה, פרעה ועמו, ראו עצמם בעלים בלעדיים, על ארץ מצרים, ועל מימי מצרים, וכן על תושבי מצרים בהמוניהם. וכאן פתאום מתודעים המה לעובדה הבלתי ניתנת לערעור, שיש מנהיג לבירה. ולא זו בלבד, אלא שאותו הנילוס, שעליו הם השליכו יהבם, אינו מונע כביכול מהקדוש ברוך הוא, לשנות בכל פעם בתכנון מדויק מראש, מתי יהיה רעב ומתי שובע, ותכלית הענין הוא ללמד את המצרים הכופרים, שאף הם ידעו שיש אלקים שופטים בארץ.

וזה בעצם היה החידוש הגדול בפתרונו של יוסף, כי אשר האלקים עושה הראה את פרעה. כי כל השינויים שנעשים בעולמינו, הם מעשה אלקינו...

וזהו מה שגרם לפרעה להתפעל כל כך ולומר לעבדיו, הֲנִמְצָא כְּזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בוֹ. כי יוסף בעצם גילה לפרעה ועבדיו, את יסודות האמונה ועמודי החכמה, וכך ראו הם את המעשים בעולם, באור הנכון. והיינו שהכל מאתו יתברך ולטובתינו.

והנה לפי זה מובן היטב, מדוע גידל פרעה כל כך את יוסף. כי היתה לו הכרת הטוב ליוסף שפקח את עיניו להתדבק בבורא עולם.

ומצינו עוד, שלבסוף בעקבות כך שיעקב אבינו עליו השלום הגיע למצרים, פסק הרעב אחרי

שנתיים. ויש לומר שגם זה היה לימוד למצרים, שהקדוש ברוך משנה סדרי בראשית בזכות הצדיקים. וכדכתיב בפרשת וירא, ונשאתי לכל המקום בעבורם.

והנה באמת כך צריך להיות המבט שלנו, לידע ולהבין שכל מה שנעשה בבריאה הוא רק אשר האלקים עושה... שום דבר לא נעשה במקרה, ושום דבר לא נעשה מאליו. לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים... ואת הכל עשה יפה בעתו...

והנה בקהלת כתיב, והאלקים עשה שיראו מלפניו. ופירש מרן המשגיח הגר"י לוינשטיין זצוק"ל, שכל מה שנעשה ומתחדש בבריאה, התכלית הוא לזה, שיראו מלפניו.

ומה נאמר ומה נדבר כהיום הזה, שרואים ממש בחוש, שהבורא יתברך מביט לארץ ותרעד, יגע בהרים ויעשנו. ומשתוללת לה מגיפה, ובכל פעם פושטת צורה ולובשת צורה. וחרטומי העולם וחכמיו עמלים ויגעים וילאו למצוא הפתח. ואף שבודאי עלינו

לעשות השתדלות, לפי מה שאומרים חכמי הרפואה, אמנם חייבים לנו להתבונן כי **אבל אשמים אנחנו...** ויש לנו להתפלל ולשפוך שיח לפניו, שישלח מהרה רפואה שלימה מן השמים, לכל חולי עמו ישראל.

והנה בב"ח על הטור אורח חיים סי' תר"ע הקשה, למה לא קבעו חז"ל ימי החנוכה למשתה ולשמחה כמו בפורים. ותירץ דבפורים עיקר הגזירה היתה לפי שנהנו מסעודתו של אותו הרשע (מגילה יב.) ועל כן נגזר עליהם להרוג ולאבד את הגופים שנהנו מאכילה ושתייה של איסור ושמחה ומשתה של איסור, וכשעשו תשובה עינו נפשותם וכמו שאמרה אסתר לך כנוס את כל היהודים [וגו'] ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים וגו' (אסתר ד טז) ולפיכך קבעום למשתה ויום טוב לזכור עיקר הנס. אבל בחנוכה עיקר הגזירה היתה על שהתרשלו בעבודה ועל כן היתה הגזירה לבטל מהם העבודה כדתניא בברייתא וכו' עמדו וטימאו כל השמנים, וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על העבודה הושיעם ד' על ידי כהנים עובדי העבודה בבית ד' ע"כ נעשה הנס גם כן בנרות תחת אשר הערו נפשם למות על קיום העבודה ולפיכך לא קבעום אלא להלל ולהודות שהיא העבודה שבלב. עד כאן דברי הב"ח.

ורואין שישנה הנהגה כזו שעל התרשלות בעבודה נענשו בכך שניטלה מהם האפשרות לעבוד ולקיים העבודה. וגם בתקופה האחרונה של לפני כשנה – בעטיה של המגיפה, נענשנו בכך, שנסגרו הרבה בתי מדרש, ויושביהם גלו לכל מיני בתי מלונות כידוע, והרי זה ממש דומה למש"כ הב"ח, בחנוכה עיקר הגזירה היתה על שהתרשלו בעבודה ועל כן היתה הגזירה לבטל מהם העבודה, והרי גם עתה מדי פעם מתפרסמות ידיעות חדשות, על וירוסים חדשים, והנה ידים מוכיחות שהתביעה מאתנו כהיום הזה היא, לחזור בתשובה למסור נפשינו על התורה ועל העבודה. כי האלקים עשה שיראו מלפניו..

וכאשר אנו מצווים ועומדים בימי החנוכה להודות ולהלל להקדוש ברוך הוא על הנסים ועל הגבורות והתשועות והנפלאות והמלחמות, יש לנו להתפלל כי הרחמן הוא יעשה לנו **נסים ונפלאות כמו עשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה.**

ועלינו לחזור ולשנן כי השם הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין עוד מלבדו, והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים, והוא לבדו פועל גבורות בעל מלחמות זורע צדקות מצמיח ישועות בורא רפואות... ועוד לנו לדעת כי הצרות באו על כי נתרשלו בעבודה, כמו שכתב הב"ח בהלכות חנוכה הנ"ל, והישועה באה כאשר מסור מסרו נפשם עליה. והנה נתחזק ונזכה שהשם יצמיח לנו ישועה בקרוב.

הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כמו עשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן.

פרחים לתורה / ישראל חיים בלומנטל, מג"ש בכולל תורת מרדכי

התפילה – מטה עוז ביד האדם! (חזון איש, אגרות)

וַיֵּצֵא אֶת אֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ לֵאמֹר מַלְא אֶת אֲמַתְּחַת הָאֲנָשִׁים אֶכֶל כְּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְשִׁים כֶּסֶף אִישׁ בְּפִי אֲמַתְּחָתוֹ וְאֵת גְּבִיעֵי גְבִיעַ הַכֶּסֶף תְּשִׁים בְּפִי אֲמַתְּחַת הַקֶּטָן וְאֵת כֶּסֶף שְׁבָרוֹ וַיַּעַשׂ כַּדְּבָר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר הַבְּקָר אֹר וְהָאֲנָשִׁים שָׁלְחוּ הֵמָּה וַחֲמַרְיָהֵם הֵם יָצְאוּ אֶת הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וַיֹּסֵף אָמַר לְאֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ קוּם רְדֵף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהַשְׁגָּתָם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה שְׁלַמְתֶּם רְעָה תַּחַת טוֹבָה. (מד, א-ד)

האדמו"ר מגור בעל האמרי אמת זיע"א הגיע לביקור בארץ ישראל בשנת תרצ"ג. הוא הביא איתו כתב יד נדיר של הקדוש האלקי רבי חיים ויטאל זיע"א המכיל ביאור על המכילתא בדרך הפשט.

האמרי אמת חקר וברר מי בארצנו הקדושה יוכל להוציא לאור עולם כתב יד נדיר זה, והופנה לחסיד הוסיאטין, רבי ליפא שוואגר ז"ל, שניהל מכון המוציא לאור כתבי יד עתיקים, הנקרא 'מכון דובב שפתי ישנים'.

האדמו"ר הביא לר' ליפא את כתב היד ובקשו להוציאו לאור עולם. לאחר מכן שב לפולין, אך טרדות שונות עכבו את ר' ליפא מלהוציא לאור כתב נדיר וייחודי זה.

בשנת תרצ"ט הגיע האדמו"ר רבי אברהם אלימלך מקרלין הי"ד לביקור בארץ הקודש. מכיון שאדמו"ר זה התגורר בפולין, פנה אליו ר' ליפא בבקשה לקחת עמו את כתב היד, על מנת להשיבו לידי האמרי אמת מגור בשובו לפולין. האדמו"ר מקרלין ניאות ליטול עמו את כתב היד, אך כששב לפולין פרצה השואה האיומה והאדמו"ר רבי אברהם אלימלך נספה בה בעוונותינו הרבים, ולא נודע איה כתב היד הנ"ל.

האמרי אמת זכה להגיע לארץ הקודש אחרי השואה האיומה, ואך דרכו רגליו על אדמת ארץ הקודש, קרא לר' ליפא לשאול האם מילא את מבוקשו. ר' ליפא סח לו בצער את כל המאורע.

שאל האמרי אמת, האם הספקת לעיין בכתב היד וללמוד בו מעט. ר' ליפא לצערו השיב בשלילה. אמר לו האמרי אמת, אני כן עיינתי בכתב היד, הבה אומר לך חידוש נאה שכותב שם רבי חיים ויטאל, כדלהלן.

בפסוקים במ פתחנו את מאמרנו, הוא שואל מספר קושיות. א. למה התורה מוצאת לנכון לספר לנו שיוסף הדגיש שימלאו את אמתחות האנשים אוכל "כְּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת"? ב. למה הפסוק מדגיש שהם יצאו את העיר, וגם "לֹא הִרְחִיקוּ"? ג. לשם מה מדגישה התורה שיוסף אמר לאיש "קוּם רְדוּף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהַשְׁגָּתָם"? הרי אין מילה מיותרת בתורה, מה אם כן פשרן של כל ההדגשות הללו?

אלא, הגמרא (ברכות כט:), אומרת, אמר רבי יעקב אמר רב חסדא, כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך, מאי תפלת הדרך, יהי רצון מלפניך ה' אלקי שתוליכני לשלום ותציעיני לשלום ותסמכני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך ותשלח ברכה במעשי ידי ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ברוך אתה ה' שומע תפלה וכו', אימת מצלי, מתי יאמר תפילה זו, אמר רבי יעקב אמר רב חסדא משעה שמהלך בדרך, עד כמה, אמר רבי יעקב אמר רב חסדא עד פרסה. מוסיף רש"י: אבל לא לאחר שהלך פרסה. הבאר היטב מבאר שפרסה היא שמונת אלפים מיל.

אמר על כך רבי חיים ויטאל שיוסף ידע שאם אחיו יתפללו תפילת הדרך, גם הוא וגם האיש אשר על ביתו לא יוכלו לעשות להם מאומה, הגם שהם שולטים על כל ארץ מצרים. אין כח בעולם שיכול לעמוד נגד תפילה!

לכן היה חשוב לו שהם לא יספיקו לומר תפילת הדרך, כדי שיוכל להתגולל עליהם בעלילה שתביא להורדת יעקב למצרים.

אי לכך, כאשר רצה שימלאו את אמתחותיהם באוכל, הדגיש שהמטען יהיה כבד "כאשר יוכלון שאת" כדי שהמשקל הכבד יעכבם מלהזדרז בצאתם מן העיר ולא יספיקו לומר תפילת הדרך.

זו גם הסיבה שהפסוק מדגיש שהם יצאו את העיר, וגם "לא הִרְחִיקוּ", ללמד שעדיין לא הספיקו להתפלל תפילת הדרך. לכן מדגישה התורה שיוסף אמר לאיש "קום רדוף אחרי האנשים וְהִשְׁגָּתֶם", שצויהו להזדרז ולהגיע אליהם לפני שיאמרו את תפילת הדרך, ורק כך יוכל להחזירם למצרים ולעשות בהם כרצון יוסף, ודבר לא ימנע אותנו.

החזון איש הורה למרביצי תורה שונים שיזהרו בכבודו של כל תלמיד ולא יסתנוורו רק מהברקותיהם של תלמידים כשרוניים, אלא יתנו את אותה תשומת לב גם לתלמידים שאינם כשרוניים, וגם לחלשי הדעת. אף פעם אי אפשר לדעת מי יהיה גדול הדור הבא. והוסיף: לא כל מי שציפו ממנו שיהיה אדם גדול אכן הגשים את השאיפות. הרבה פעמים דווקא מי שלא ציפו שיצא מהם משהו, נהיו גדולי הדור [כך שמעתי ממורי ורבי המשגיח הגה"צ רבי דב יפה זצ"ל].

אחד הטעמים לכך, גילה החזון איש בהזדמנות נדירה. היה זה כאשר נשאל למה רואים משפחות שהבן יורד לצערנו ועוזב את דרך התורה, ובניו אשר גדלו אצלו בלי לדעת מהי תורה ומהן מצוות, חזרו בתשובה שלימה ונהיו צדיקים ויראי שמים?

השיב החזון איש, אמו של הראשון, רואה את מעללי בנה ושופכת עליו דמעות כמים בתפילותיה. תפילותיה אינן שבות ריקם, ואם לא הועילו התפילות לבנה, יועילו לנכדה, וזה פשר התופעה [כך שמעתי מהרה"ג אהרן ישעי' רוטר שליט"א, מח"ס שערי אהרן].

במסגרת ישיבה מפורסמת במונסי שבארצות הברית, היה כולל אברכים. האברכים למדו בחברותות עם הבחורים בהתמדה רבה. פעם ניגש אחד בחורים לראש הישיבה וגילה את אוזנו שעז חפצו ללמוד בחברותא עם אברך פלוני, כי לדעתו אברך זה יוכל

לעזור לו להתעלות בלימוד התורה ובהבנת הסוגיות על בוריין היטב. ניגש ראש הישיבה לאותו אברך וביקש ממנו ללמוד עם הבחור המבקש. נענה הלה שאין לו שום התנגדות לכך, אך מאחר ויש לו כבר חברותא מימים ימימה, אינו חפץ לשנות סדרי בראשית לחינם, ומכל מקום אם ראש הישיבה יצווה ויגזור עליו ללמוד עם הבחור, יעשה כן. ראש הישיבה השיב כי חלילה לו מלהכריחו לעשות כן, ולא בא אלא כמציע עצה טובה בעלמא. חזר ראש הישיבה אל הבחור והודיעו שאין האברך פנוי ללמוד איתו.

לא עבר זמן רב ושוב בא הבחור לראש הישיבה וחזר לפניו על בקשתו הראשונה כשהוא מבקש שיפציר מאד באברך ללמוד איתו. אף בפעם הזאת ניגש ראש הישיבה לאותו אברך וביקש ממנו ללמוד עם הבחור המבקש. תשובתו, כצפוי, היתה כבראשונה, שיעשה כן רק אם ראש הישיבה יגזור עליו. כמובן שלא עלה על דעת ראש הישיבה להכריחו, לכן חזר לבחור ואמר לו שלעת עתה עדיין אין הזמן גרמא לכך.

בשילהי חודש אדר, לקראת סוף הזמן, ניגש הבחור בפעם השלישית לראש הישיבה, ושוב בקשו להפציר באברך שילמד אתו בזמן החדש. לראש הישיבה לא היה כבר חשק לגשת שוב לאותו האברך, אך נהג לפניו משורת הדין וניסה לשכנע את אותו האברך ששכרו יהיה כפול מן השמים אם ילמד עם אותו הבחור. הלה נשאר שלו שהוא מעדיף להמשיך ללמוד עם החברותא הקבועה לו מימים ימימה. שוב חזר ראש הישיבה אל הבחור והודיעו כי נענה בשלילה.

ויהי לאחר חג הפסח, אך התחילו הלימודים בישיבה, השתומם ראש הישיבה לראות את הבחור המפציר יושב מול מקומו של האברך המדובר והמופצר, ומוכן ומזומן ללמוד עמו בחשק ובהתמדה.

ראש הישיבה תמה, הן ניסה את מזלו כמה פעמים ונתקל בסירוב, ומה אם כן גרם לו להסכים לבסוף? לפיכך קרא לבחור וביקש לדעת גופא דעובדא היכי הוה.

ענה הבחור בתמימות, שבמשך ימי בין הזמנים שפך את לבו בתפילות ותחנונים לפני בורא עולם שיעזור לו ויוכל ללמוד עם אותו האברך, והרגיש שתפלתו נענתה והתקבלה לפני כסא הכבוד. לכן כעת מיד עם תחילת הזמן התיישב מול מקומו של אותו האברך, והוא ממתין שיגיע ויוכלו להתחיל ללמוד בצוותא.

שמע ראש הישיבה את דבריו ופטרו לשלום, והחליט בלבו לעקוב ולראות איך יפול הדבר.

לא עבר זמן רב ואותו אברך נכנס לבית המדרש וניגש מעצמו לראש הישיבה ושאלו לפי תומו אם אותו הבחור מצא כבר חברותא כלבבו, כי ברצונו ללמוד עמו.

ענה ראש הישיבה, לא זו בלבד שברצונו ללמוד עמך, אלא הוא כבר התיישב מול מקומך מוכן ומזומן לשקוד אתך על דלתי התורה ולצלול אתך לעומק נבכי הסוגיות.

בטרם נפרד ממנו האברך, שאלו ראש הישיבה מה גרם לו לשנות את דעתו לפתע פתאום אחרי שהתנגד לדבר זמן רב.

ענה הלה שלפי האמת היתה כוונתו להמשיך ללמוד עם החברותא שלו, אך זה עתה הודיע לו הלה שהחליט ללמוד מסכת אחרת, ועל כן פנה ללמוד עם אברך אחר העוסק במסכת זו, ונמצא שנשאר ללא חברותא, ולכן עלה בדעתו ללמוד עם אותו בחור.

אכן תוך דקות ספורות יצאה חברותא זו מן הכח אל הפועל על הצד הטוב ביותר. ללמדך כמה גדולה התפילה.

הגמרא (מנחות קי.) אומרת: נאמר בעולת בהמה (ויקרא א, ט) אשה ריח ניחוח ובמנחה (ויקרא ב, ב) אשה ריח ניחוח, לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. המשגיח רבי לייב חסמן זצ"ל לומד ממאמר חז"ל זה שעיקר עבודת ה' היא כוונת הלב.

משגלינו מארצנו בעוונותינו הרבים, ואין לנו מקדש ולא כהן, לא קרבן ולא מזבח, עמוד העבודה מה יהא עליו? אומר רבי לייב חסמן, הגמרא (ברכות כו:) אומרת שהתפלה נתקנה במקום קרבן. אם כן כשם שהעיקר בעבודת הקרבן היא כוונת לבו של המקריב, כך עיקר עבודת התפלה היא כוונת הלב, וכדברי הגמרא המפורסמים על הפסוק "ולעבדו בכל לבבכם" (דברים יא, יג), איזו היא עבודה שבלב, זו תפילה (תענית ב.).

אדם זר שאינו שומר תורה ומצוות, נקלע פעם לכפר חסידים ונכנס להיכל הישיבה בשעה שהתפללו שם. כשנשאל מה ראה, ענה שראה המון בחורים שממלמלים בשפתותיהם, ובראשם זקן אחד (היה זה המשגיח רבי אליהו לופיאן זצ"ל) ששוחח עם מישהו.

הגדרה ברורה מאד איך צריכה להראות התפלה. אנו זוכים לשוחח עם מלך מלכי המלכים שלש פעמים ביום. לא יתכן שבשעה זו לבנו בל עמנו...

עלינו להעריך מאד שיש לנו שלש הזדמנויות בכל יום לפגישה אישית עם מלך העולם בו הרשות נתונה בידינו לבקש ככל העולה על רוחנו.

תפילת הלחש בישיבת כפר חסידים, מתוארת בספר לב אליהו בפרק המספר על תולדות המשגיח רבי אליהו לופיאן זצ"ל. כאשר התפלל תפילת לחש, היה עומד ישר וזקוף בלי נייע או זיו כל שהוא, עיניו למטה וליבו למעלה לפני מלך המלכים הקדוש ברוך הוא. כמעט לא היתה שיחה שלא עורר בה על ענין התפילה, ערכה ומעלתה.

אחד מתלמידיו, שנהיה ברבות הימים גם הוא למשגיח נערץ בזכות עצמו, התארח במקום בו התאכסנו בשבת חסידי תולדות אהרן. הוא ירד לראות את תפלתם ואת עבודת ה' שלהם. לאחר מכן אמר לתלמידיו, אמנם אין דרכנו ושיטתנו כשיטתם, אך עלינו ללמוד מהם את צורת ההתייחסות לתפלה. כולה רגש וחרדת קדש.

אשרי עין ראתה כל אלה!

שבת שלום ומבורך!

לתגובות: blu.israel@gmail.com

שבט מישראל / הרב ישראל פרידמן, רב קהילת טשארטקוב, מח"ס 'שבט מישראל', מאנשעסטער מתי יש להאמין לחלומות

איתא בגמרא ברכות (נה.) ונפסק להלכה בשו"ע (ס' ר"כ) הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ייטיבנו באפי תלתא דרחימו ליה, ויפה תענית לבטל חלום רע כאש לנעורת ודוקא בו ביום.

ורואים מזה שאין ללעוג על חלומות כאילו אין בהם ממש, וצריכים לחשוש עליהם ולדאוג על החלומות ופתרונם. וכן רואין מפרשיות אלו איך שהתורה מביאה חלומות יעקב אבינו ויוסף הצדיק, ולהבדיל חלומות שר האופים והמשקה ופרעה, ועקב חלומות אלו השתנו תולדות עם ישראל והשאירו רושם לדורות.

ולכאורה יש לשאול ע"ז שחז"ל צוו לא לסמוך על חלומות באמרם (סנהדרין ל.) "דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין", ועוד יש להבין דאם חלומות לא מעלין ולא מורידין ואין בהם ממש, למה אמרו (שבת יא.) שיש להתענות על חלום רע, ועוד שכל כך חמור הדבר שיותר להתענות אפילו בשבת, ולמה אמרו בגמ' נדרים (ח.) שאם נדוהו בחלום שצריך התרה וכן נפסקה להלכה.

וכדי להמחיש עוד את הענינים יש לציין מעשה נפלא (הובא בפרקי תולדות בסוף ספר נזר ישראל) עקב חלום אחד, שקרה לפני שבעים שנה לאחד מגדולי הדור דאז, הגאון רבי יהודה ליב פיין הי"ד שהיה אב"ד סלונים ונשיא אגודת הרבנים בפולין, ובשעתו פרשה זו הסעירה את עולם התורה ועולם הרבנים.

בווינה לפני מלחמת העולם כיהן כרבה של הקהילה הראשי, הגאון ר' מאיר מאירזון זצ"ל שהיה מגדולי בעלי ההוראה. לאחר ששימש כראב"ד הקהילה יותר משלושים שנה, קהילתו פטר אותו מכהונתו במלאות לו שבעים שנה, בטענה שלפי חוק המדינה יש להם הרשות לעשות כן, ולקחו במקומו הגאון רבי יוסף באבד זצ"ל מלעמברג. עקב התפטרותו פרצה מחלוקת סוערת בעולם התורה ובסופו של דבר הרב מאירזון לקח הקהילה לבית דין שהוקם במיוחד לדון בענין, והגרי"ל פיין זצ"ל היה האב"ד.

במשך תקופה ארוכה עסק הרב פיין בפרטי הנידון, אולם אחר שסיים כל הבירורים והדיונים בשנת תרצ"ד, סירב הרב פיין להוציא פסקו לאור ולמרבית הפלא עוד סירב לגלות טעם סירובו, והיה הדברים כחידא סתומה בפי כל. רק אחר שנתיים באייר תרצ"ז הוציא פסקו לאור ושנה אח"כ גילה טעמו במכתב מיוחד להרה"ק ר' נחום מרדכי מטשארטקוב וז"ל:

"זה שלוש שנים אשר נקראתי לזיען אצל הדין תורה ושתי שנים עברו אשר עכבתי להוציא הפסק דין, ובשנה העברה הוצאתי הפסק דין ולולא הכרח ואונס לא הייתי מוצא

גם אז הפסק דין, והדבר היה לפלא גדול בעיני רברבן אך היה בזה ענין פנימי שלא הייתי יכול לגלותו עד כה.

דעו לכם כי בהיותי בווען לפני נסיעתי משם נגלה ונראה אלי אביכם הקדוש זצוק"ל (הכוונה לאדמו"ר רבי ישראל מטשארטקוב זצ"ל) בחלום הלילה במראה פלאי מאד והזהיר לי שלא אוציא הפסק דין בזה הדין תורה, כי אם אוציא הפסק דין אזי לא יוציא הרב מאירזון ז"ל שנתו מיום הוצאת הפסק דין. ואנכי נבהלתי מאד מזה והוחלט אצלי לשמוע בקול דברו וגם הוחלט אצלי שלא אספר לשום אדם בשבילו שלא יאמינו לי ויאמרו שבשביל שאני רוצה להשתמט מלהוציא הפסק דין אני אומר ככה, ועל ידי סיבה זו נמשך עיכוב הפסק דין שנתיים עד אשר בשנה שעברה באותו הפרק נקראתי מאגודת הרבנים ורבני ווארשא ובקשו רחמים כי אבוא לווארשא בנידון זה לפי שיוכל להצמיח מזה רעה לכלל ישראל ולהרבנים במדינתנו ואכ"מ לפרט ודעתם חזקה שאוציא הפס"ד.

ונסעתי לווארשא והשפיעו עלי הרבה ודחקו עלי השעה כי אוציא הפס"ד והייתי אונם ומוכרח להוציא הפס"ד, והחלום לא יכלתי לספר להם כי לא יאמינו לי כנ"ל וסמכתי על מאמר חז"ל דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין והוצאתי הפס"ד. אמנם גם בלילה ההוא לפני הוצאת הפס"ד בווארשא נראה אלי שוב תואר אביכם הקדוש והזהיר גם כן כנ"ל.

אחרי הוצאת הפס"ד הייתי נבוך מאד על המעשה שעשיתי נגד אזהרת אביכם הקדוש זצ"ל אשר בחר בי לשליש, וגם זה היה לפלא גדול כי לא ידע אותי כלל, כלומר לפי המדומה אבל בטח ידע מה שעשה וכמעט שנחליתימזה ל"ע.

והנה זה לא כבר נודע כי הרב מאירזון ע"ה שח"ל עוד בשלהי חורף העבר (י"א חדשים אחרי שהוציא הפס"ד) ונבהלתי מאד מזה ולבי הולם כהולם פעם. והנה אף שקרוב לי שאיני צריך לבקש מחילה אבל לבי הומה מאד מזה ולא אוכל לכלכל הדבר ונפשי בשאלתי ומנוחת לבי בבקשתי כי כ"ג ישתטח על קבר אביו הק' זצוק"ל לבקש ממנו מחילה בשמי יהודה ליב בן האשה פייגא על אשר לא שמעתי לקול דברו" עיי"ש עוד.

ולכאורה קשה איך סמך על חלום לסרב להוציא לאור פסקו, והא אסור לדיין לכבוש את פסקו?

וכדי לברר הענינים קצת יש להקדים דברי הגמרא סנהדרין (ל). "הרי שהיה מצטער על מעות שהניח לו אביו (וברש"י לא אמר לו היכן הם) ובא בעל החלום ואמר לו כך וכך הם במקום פלוני הן של מעשר שני הן, זה היה מעשה ואמרו דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין".

ולכאורה קשה למה אמרו שחלום זה לא מעלה ולא מוריד, הא אנו רואים שהיה חלום אמת ומצא הכסף בדיוק כמו שחלם? הגאון ר' דוד פארדו זצ"ל בספרו חסדי דוד (לתוספתא מעשר שני פ"ה הל' ו) דייק שדוקא בכה"ג שהיה מצטער ומהרהר, אבל אם בלי הרהור בא החלום הוי כאתערותא דלעילא. ומביא ראיה לזה מירושלמי וכן איתא בט"ז ס' רפ"ח סק"ג שאם הרהר ביום בדבר ושוב ראה בחלום שלא יתענה בשבת. ואם כי

מתי יש להאמין לחלומות

הרמב"ם מביא הגמרא בלי לצטט שהיה מצטער, ומשמע שאינו מחלק בדבר ותמיד אומרים שחלומות לא מעלין ולא מורידין, הגר"ד פארדו מוכיח שאינו כן דכתב הרמב"ם (הל' מעשר שני פ"ו הל' ו) "אמרו לו בחלום מעשר שני של אביך **שאתה מבקש**" הרי דוקא דבכהאי כגוונא איירי שהיה מבקש דאל"כ תיבות שאתה מבקש מילי יתירה נינהו.

כעין סברא זו גם מובא בשו"ת משיבת נפש (מהדו"ק ס' לה) ממהרא"ל צינץ זצ"ל שדן בהתרת עגונה שנטבע בעלה והנטבע בא בחלום לאמו והגיד לה באיזה מקום בנהר נטבע ואמר לאמו שקשה למצוא אותו שהוא מכוסה בחול וצריכים לגרר החול בברזליים וע"י הסימנים שאמר לה, חיפשו באותו מקום ומצאוהו אחר שנתמסס גופו, רק שמצאו סימנים וצירף מהרא"ל צינץ החלום כסניף להיתר העגונה משום "חלום הזה לא דבר ריק היא שנתן עצה הוגנת איך למוצאו ונתן כמה סימנים אמיתיות ודאי מראה אמיתית היא. **גם אין לומר בחלום כזה מהרהורי לבה שזה דבר שלא עלה על לבה כלל**". שחלום שבא בהרבה פרטים קטנים ודיוקים מוכח שאין זה חלום של דברים בטלים עיי"ש.

ונראה להביא ראיה ליסוד זה מדברי הגמרא (ברכות נה:): "אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו, אמר רבא תדע דלא מחוו ליה לאינש לא דקלא דדהבא (ופירש רש"י: **דבר שלא הורגל לראות ולא הרהר בו מעולם**) ולא פילא דעייל בקופא דמחטא". ומעתה מי שחלם דבר שלא הורגל בה ולא הרהר בו מעולם וכגון החלום שמוזכר בשו"ת משיבת נפש, מוכח דאין זה מסוג חלומות שעליהם נאמרו חלומות שוא ידברון.

וכך פירש הספרנו דברי פרעה שאמר (מקץ מא יט) "והנה שבע פרות עולות אחריהן דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע" ופירש הספרנו לא ראיתי כהנה וכו' "לא קרה זה על דרך רעיוןך על משכבך סליקו" כלומר שפרעה הדגיש שחלומו לא בא מחמת שראה כאלו מכבר, אלא שזה בא בלי שיעלה בלבו כלל וא"כ מוכח דהוי חלום אמיתי. וכן פירש בספר הנוכת התורה דברי יעקב אבינו "אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי" כלומר דחלומי לא בא מהרהורי לבי והא ראיה "ואנכי לא ידעתי", ואם כן זה חלום אמיתי ובאמת יש ה' במקום הזה.

בדרך אחרת פסע הר"י מלוניל (סנהדרין שם) שביאר הגמרא הרי שהיה מצטער "כלומר אחד מן האחים שהיה יודע בודאי שהיה נפקד אביהם ממעות מעשר והגיד לו בעל החלום אם ירצו שאר יורשין שלא להאמין אותו רשאין הן דדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין כלומר לא עבדינן אפוקי ממונא על פי חלום אלא בעדים גמורים".

וכן איתא בתשב"ץ (ח"ב ס' קכח) בבירור החלום בגמ' סנהדרין "כי יש חלומות שראוי לסמוך עליהם ולחוש להם ויש מהם שאין ראוי לסמוך ולחוש להם כי יש מהם על מלאך ויש מהם על ידי ש"ד, ואנחנו מסופקים בזה החלום אם הוא צודק או בלתי צודק, וידוע הוא כי בכל דבר שבממון יש לנו להעמיד הממון שנפל בו הספק בחזקתו".

מתי יש להאמין לחלומות

וכעין דבריו איתא בספר משיבת נפש הנ"ל בטעמו לסמוך על החלום כסניף להתיר עגונה, וכתב שם "ומן הש"ס סנהדרין שאמר חלומות לא מעלין ולא מורידין אין להכריח לנידון דידן כלל, די"ל היינו לענין הפקעת ממון דאפילו עד אחד אינו נאמן ואדרבה כיון דבעד אחד בבית אמר בפשיטות לא אמר כלום משמע שע"פ החלום יש לחוש יותר מבעד אחד ואם כן משמע ודאי לענין התרת אשה דאפילו עד מפי עד מפי שפחה סמכינן ואם כן נראה דמתירין ע"פ חלום שנראה אמת".

וכתב המשיבת נפש עוד הוכחה שזה היה חלום אמיתי שהנטבע אמר בתוך דבריו בחלום שאע"פ שיהיה קשה למוצאו, "אבער ביי ג-ט איז אלץ מיגליך אמנם אצל הקב"ה הכל שייך", ועל פי דיבורים אלה כתב הפלאצקר גאון שזה סימן שזה חלום אמיתי דאיתא בגמרא מגילה (ג.) "גמירי דלא מפקי ש"ד שם שמים לבטלה".

ומכל זה נראה שרק לעניני מממנות אמרינן דהרי חלומות לא מעלין ולא מורידין וכן איתא בהעמק שאלה (פר' מקץ שאילתא כ"ט) **שלענין איסור והיתר כגון שרואים בחלום על חתיכה שהיא חלב וכדומה יש לחוש לדברי החלום כי ספיקא דאורייתא לחומרא.**

אולם בשו"ת נודע ביהודה (מהד"ת יו"ד ס' ל) נראה דלא סבירא ליה חילוק זה דמביא שאלה אודות הדג בורביטא שהרא"ש בע"ז (פ"ב ס' מא) מביא שנתחבטו הראשונים לענין כשרותו והביא בהג"א "פעם אחת התירו רבינו אפרים ואמרו לו בחלום שהתיר שרצים וחזר בו ואסרו". וכתב ע"ז בנודע ביהודה "אני אומר דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין ומעולם לא שמעתי להוכיח דין מבעל החלומות הזה וחלומות שוא ידברון. ואם שרבינו אפרים ז"ל היה צדיק וחסיד גדול והיה חושש לחלומו שנאמר לו בחלום שהתיר והיה חושש פן יש ממש בדבר והיה תולה זה על שהתיר הדג ואני שואל למה לא בא בעל החלום הזה לשאר בעלי התוס' ולרבינו תם ולגדולי הפוסקים אשר התירו ברבוטא ולגלות להם להיות נראה מה יהיו חלומותיו. ויעיין בסנהדרין בא לו בעל החלום וכו' ואמר של מעשר הן ואמרו דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין".

וגם בחידושי הר"ן (סנהדרין ל) מבואר לענין איסור אמרינן כלל זה דחלומות לא מעלין ולא מורידין, ובשו"ת שיבת ציון (ס' נב) מבנו של הנודע ביהודה ביאר טעמו שבכל דבר איסור הולכים אחר הרוב ורוב חלומות הם הבל ואין בהם ממש ורק לענין נידוי יש לחוש שבהודאה זו מגלים לו מן השמים שפורענות עתידה לבוא עליו ובסכנה חוששים למיעוטא. (וראה בגנזי ישראל (אחרון של פסח תרס"ט) סיפור מהבעש"ט במי שנגזר עליו ז' שנים גלות, וחלם חלום רעה ונתכפר לו כאילו היה בגלות).

ובדבריו אלו מובן דברי השו"ע שמי שנפשו עגומה עליו ממה שחלם שצריך להתענות, דאין בזה שום סתירה לחלומות שוא ידברון דאין הכי נמי לגבי ממון ואיסור והיתר אמרינן דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, אולם לגבי פורענות חוששין למיעוטא ולכן צריכים להתענות וכדאיתא בנדרים (ח.) שאם נדוהו בחלום צריך התרה וכן נפסק להלכה, ובזה מובן גם טעמו של הרב פיין הי"ד.

מתי יש להאמין לחלומות

והנה אם כי הר"ן והשיבת ציון כתבו שגם לענין איסור והיתר אמרינן דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, אמנם הרבה פוסקים סמכו על חלומות לענין איסור והיתר, ועיין בבית יוסף (או"ח ס' תרנ"א אות יא) בשם הרקנטי פר' אמור "צריך לסמוך האתרוג עם שאר המינים שלא להפרידה מן הבנין, וסוד זה נגלה אלי בחלום בליל יו"ט הראשון של חג הסוכות בהתאכסן אצלי חסיד אחד אשכנזי שמו הרב ר' יצחק. ראיתי בחלום שהיה כותב השם ביו"ד ה"א והיה מרחיק הה"א אחרונה מן השלש אותיות הראשונות ואמרתי לו מה זה עשית והשיב כך נוהגים במקומינו ואני מחיתי בו וכתבתי אותו שלם. ואשתומם על המראה ואין מביין. למחר בעת נטילת לולב ראיתי שלא היה מנענע רק הלולב ומיניו בלא אתרוג והבנתי פתרון חלומי וחזר בו".

וע"ע בסמ"ג (לאוין ס"ד) במנין לאו של השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך (דברים ח יא) שכתב וז"ל: "תוכחת הענוה דרשתי לרבים אבל למנות זה בלאו לא היה דעתי, גם משה רבינו לא חיברו ולא הזכירו בחשבון הלאוין וכשהגעתי להשלים עד כאן הלאוין, אקרא בחלום במראית הלילה הנה שכחת את העיקר השמר לך פן תשכח" עיי"ש.

ומאחר שמצינו כמה אופנים איך ומתי לחשוש לחלומות, מובן למה הגרי"ל פיין סמך על חלומו לא לפרסם פסקו עד שהוכרח לעשות כן מחמת אונס.

ועוד יש לומר שאפילו אם בדרך כלל חלומות שוא ידברון, אולם לפעמים יש יוצא מן הכלל והיינו כשמרגיש האדם שלא היה זה בגדר חלום סתם אלא גילוי מן השמים וכדברי האור החיים הק' (מקץ מא א): "כאשר ירגיש האדם בחלום כי הוא שלם בדעתו להבחין דבר עד שישכיל לדעת דברים שלא יתכן היות בהקיץ וירגיש כי הוא חולם זה יגיד כי אין חלומו בלבול הדעת וערבוב השכל ורוחות יתעללו בו אלא מודיעים אותו עליונים למעלה עתידות". וכעין זה כתב גם לעיל (וישב לו ח) "דע כי החלום אשר יהיה מראה הנבואה והודאה מהמודיעין שלפני ה' האות והמופת הוא אם יהיה החלום לחולם בהיר וצהיר כיום יאיר כאילו הוא בהקיץ ממש, בא האות והמופת להודיע כי מחזה ש-די יחזה, כי החלומות אשר צעירים ישחקו בו יהיה בלבול הרעיון והגזמת הנדמה".

ומעתה מובן דברי הגרי"ל פיין דאחר שהעיד שנגלה אליו הרבי "בחלום הלילה במראה פלאי מאד" ונבהל מאד מזה א"כ מוכח דלא היה זה עקב הרהורי לבו או מחמת דבר שהורגל לראות, וניכרים הדברים שהיה זה הוראה מן השמים.

ועוד יש לומר שעל גאון וצדיק כמו הגרי"ל פיין הי"ד שהיה ידוע כאחד מגדולי הדור בתורתו יראתו וקדושתו, אין לומר על חלומותיו חלומות שוא ידברון, והגמרא התכוין כך רק על אנשים פשוטים ולא על צדיקים וכדברי המהרש"א על דברי חז"ל (ב"ב קסד:): ג' עבירות אין אדם ניצל מהם בכל יום דהיינו איש פשוט ולא צדיק, וכן איתא כזה בספר פרדם רימונים (על התפלה אלקי נשמה) מהרמ"ק זצ"ל שמה שאמרו חז"ל שבועה שלא אישן הוי שבועת שוא זה רק לאיש פשוט ולא לצדיק וכן כתב החיד"א בהג' ברית עולם

מתי יש להאמין לחלומות

(לספר חסידים ס' תתשכ"ט) דוזה שאמרו כיון דמת נעשה אדם חפשי מן המצות היינו אדם סתם ולא צדיק עיי"ש.

ואם כן ה"ה י"ל כן בנידן של חלומות, ודבר זה מבואר במעשה מופלא שמסופר אודות האדמו"ר הלב שמחה מגור זצ"ל (בספר אור זרוע לצדיק ח"ב עמ' קפ). בשנת תרצ"ה הלב שמחה היה בירושלים ובליל שב"ק פר' וירא חלם שאחיו הרה"ק ר' יצחק מאיר נפטר לבית עולמו. ביום ראשון ניגש לבית דין ושאלה בפיו אם יש עליו לנהוג דיני אבלות. הדיינים פסקו כי אין צורך בדבר כי חלומות שוא ידברון. בצאתו מבית דין הגיב הלב שמחה להגאון ר' פישל ברנשטיין "לגבי אדם השליט במחשבותיו לא נאמר וחלומות שוא ידברון". אחר כמה ימים הגיעה הבשורה המרה שאחיו שהיה אז רק בן מ"ז שנים ולא ידע חולי כלל, נסתלק פתאום בערב שבת פר' וירא!

וכדבריו נמצא בארחות צדיקים (שער האמת) וז"ל: "כתיב, 'רעיונך על משכבך סליקו' (דניאל ב' כט) והחלומות על ידי מלאך המלוה לאדם, ולפי שאין כל המחשבות אמת על כן אין כל החלומות אמת. ומי שמרגיל עצמו שיהיו כל מחשבותיו אמת גם בלילה יראה מראות אמת וידע העתידות כמו המלאכים".

ובנוגע לחלומות יש עוד לציין מה שסיפר חו"ז הרב יוסף היילפרין זצ"ל (בספרו מעדני יוסף ערך חלומות) וז"ל: "בהיותי בירושלים עיה"ק סיון תש"כ, אמר לי יהודי זקן מחסידי קארלין, אספר לכם דבר שיהיה חשוב לך. בעיירה בגאליציא היה יהודי בעל בית חשוב והיה לו בן שהיה גר בעיר לא רחוק משם, והיו חסידים מהרה"ק הרבי הזקן מטשארטקוב זצוק"ל.

פעם אחת ויחלום לו הבן חלום שאביו ברוגז עליו על אשר אינו אומר קדיש עבור תיקון נשמתו, ויקם בבוקר ותפעם רוחו ותיכף לקח את סוסו וירכב אל עיר אביו, וימצא אותו בריא ושלם כאחד האדם, ויחשוב בלבו חלומות שוא ידברו ואין זה כלום, אולם ויהי בלילה השנית והנה עוד הפעם בחלומו כמו בלילה הראשונה, ויסע אל רבו הרב הקדוש מטשארטקוב זצ"ל ויספר לו את חלומו, ושאל הרבי אותו האם היה לאמך אשה מינקת להניק אותך? ויאמר הן, ושאל הרבי האם היא עודנה בחיים? ויגד הן, ויאמר הרבי להביא את המינקת לפניו, ויהי כבואה לפני הרבי ויאמר אליה, לנו אתם יכולים לומר את כל האמת, ותספרה כדברים האלה.

בעת שהיא היתה מינקת את בן הבעל הבית היה לה בעצמה ג"כ בן להניק, ויקר מקרה אסון וימת בן הבע"ב, ותפחד מאד כי יראה אשר יגידו כי היא אשמה בדבר והיכן אחריותה, וגם דאגה עבור פרנסתה שלא תפסיד לקוחותיה, לכן הוציאה קול אשר בנה עצמה הוא שמת ותקח את בנה ותתנהו להבע"ב, ועכשיו מת בעלה ובצדק תובע את אשר מגיע לו, ולכן בא בחלום לבנו שיגיד קדיש לנשמתו".

מתי יש להאמין לחלומות

ובמעדני יוסף העיר ע"ז שמצא תשובה להלכה בקובץ חל תלפיות שיצא לאור בשנת תרס"ח (מחברת ט"ז אות קע"ח) מהרה"ג ר' ישעיה זילברשטיין זצ"ל אב"ד וואיטצטען שחקר אודות שאלה כזה וז"ל שם:

"ע"ד השאלה באיש אחד אשר שבק לן חיים ובא בחלומו לבן הרב שיאמר אחריו קדיש והלכו ושאלו באשת הנפטר ואמרה שכן הרב הוא בנה שהחליפתו בן הרב שמת בשכבו עמה במטה ומפני היראה נתנה את בנה להרבנית בחזקת שהיא של הרב ועתה השאלה אם נאמנת האשה בדבריה ואם יש להאמין לדברי החלום?

לדעתי הנה הדין פשוט שאין להאמינה דאיתא בגמ' דקידושין דף ע"ג: נאמנות חיה לומר זה כהן וזה לוי וכו' בד"א שלא קרא עליו שם ערער אבל קרא עליה ערער אינה נאמנת וכו' הני מילי היכא דאיתא חזקה דכשרות אבל היכא דליכא חזקה דכשרות חד נמי מהימן. וכן איתא עוד התם (עד.), אמר ר"נ שלשה נאמנין על הבכור חיה, אביו ואמו, חיה לאלתר אמו כל שבעה אביו לעולם.

והנה הרמב"ם פ' ט"ו מאיסורי ביאה הל' ל"ב כתב וז"ל נאמנת חיה לומר זה הבן כהן הוא או לוי הוא מפני שלא הוחזק ואין אנו יודעין יחוסו, ובה' נחלות פ"ב הלי"ד כתב שלשה נאמנים על הבכור חיה ואמו ואביו חיה מיד שאם אמרה זה יצא ראשון נאמנת אמו כל שבעת ימי הלידה ואביו לעולם אפי' אמר האב על מי שלא הוחזק בנו כלל זה הוא בני ובכורי נאמן".

והאריך עוד הגר"י זילברשטיין בתשובתו והוסיף "פשיטא דאינה נאמנת דהרי אפילו באב דנאמן מן התורה כתב הרמב"ם והוש"ע דדוקא באין מוחזק שאין בנו אבל במוחזק שהוא בנו אין נאמן, ובלחם משנה פ"ב מנחלות תמה ע"ז דבגמ' מבואר אפילו מוחזק שאין בנו, אמנם בסמ"ע ס' רע"ז ביאר על נכון דע"כ הכוונה באין מוחזק שהוא בנו אבל בהוחזק שאין בנו לא משכחת שיהיה נאמן, דחזקה זו ממ"נ על ידי מי באה אם על ידי האב שהיה שרגיל שאינו בנו תו אינו נאמן לומר שהוא בנו ואם על ידי עדים שמעידים שנולד מאשה אחרת או מאשתו מאיש אחר ודאי אינו נאמן להכחיש את העדים.

והנה בנידן דידן הרי הוחזק על ידי האב והאם (דהיינו המת בעודו היה בחיים) שזה בן הרב אינו בנם ואם כן אפילו היה האב בחיים לא היה נאמן לומר עתה שהוא בנו ואם כן כל שכן דהאם אינה יכולה לומר עתה שהוא בנה אף שנותנת אמתלא לדבריה..

ופשיטא ג"כ דמשום החלום שבא וטען למה לא אמר קדיש שאין לחוש לזה כלל
 כדאיתא בסנהדרין (ל). הרי שהיה מצטער על מעות מע"ש וכו' ואמר דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, ובשו"ת תשב"ץ (ס' קכ"ח) הקשה מנדרים (ח) גבי נדוהו בחלום דחיישינן לחלום והעלה דבכל דבר שבממון יש לנו להעמיד בממון שנפל בו הספק בחזקתו וע"ז אמרו שאין לסמוך אחרים ומונח הממון בחזקתו כאשר היה קודם החלום עיי"ש. ומעתה בנידן דידן דגם כן בא להוציא מחזקתו שהוא בן הרב אין מועיל כלל,

מתי יש להאמין לחלומות

ובפרט שאפשר לפרש החלום שאמר לו שיאמר קדיש היינו מפני שגדלוהו בביתו כבנו, בהא נחתיני ובהא סליקנא כי בן הרב עודנו בחזקתו עומד". עכ"ל.

אולם יש לי מקום עיון בדברי הגר"י זילברשטיין על מה שאמר שאין להאמין חלום להוציא דבר מחזקתו, והלא בעובדא דלעיל להתיר אשה מעגונה, סמך המהרא"ל צינץ על חלום כסניף להתירה, והלא עד אז היתה בחזקת אשת איש ועכ"ז האמין החלום להוציאה מחזקתה?

ובאמת מצינו שמהר"י צינץ הקשה קושיא זו על עצמו וכמו שהאבנו לעיל וז"ל: "ומן הש"ס סנהדרין שאמר חלומות לא מעלין ולא מורידין אין להכריח לנידון דידן כלל, די"ל היינו לענין הפקעת ממון דאפילו עד אחד אינו נאמן ואדרבה כיון דבעד אחד בבית אמר בפשיטות לא אמר כלום משמע שע"פ החלום יש לחוש יותר מבעד אחד ואם כן משמע ודאי לענין התרת אשה דאפילו עד מפי עד מפי שפחה סמכינן ואם כן נראה דמתירין ע"פ חלום שנראה אמת".

דהיינו שרק בדבר שצריכים עדות כשירה להוציא דבר מחזקתו אין יכולים לסמוך על חלום אפילו כשיודעים בודאי שהוא חלום אמיתי דסוף כל סוף אין זה עדות, אבל בדבר שאין צריכים עדות יכולים לסמוך על חלום. ומדברי הגר"י זילברשטיין נראה שנקט שנאמנות של האב להכיר בניו היא מדיני עדות וכדמורה לשון הגמרא (יבמות מז.) שהאב הנכרי אינו נאמן לומר בני הוא זה משום "אין עדות לנכרי" וכן נקטו הרבה פוסקים שנאמנות האב היא מתורת עדות והתורה האמינתו כמאה עדים, ולכן האב שאמר בני הוא זה אינו יכול לחזור בו כמו שאין עדים יכולים לחזור בו.

אולם מאידך גיסא מצינו הרבה פוסקים שחולקים על זה (עיין בזה באבני מילואים ס' ו סק"ה ושב שמעתא ש"ב סוף פ"כ) וסוברים "שהכרת האב לא מקרי עדות כלל ומשום הכי אע"ג דבשאר עדות עד מפי עד לאו כלום הוא, בהכרת האב סמכינן אעדים ששמעו מפיו כדאמרינן בב"ב (קכו:)" (לשון הגר"ח מוואלאזין בחוט המשולש ח"א ס"ג) שנאמנות האב אינו מדיני עדות כלל אלא נאמנות של בעלים "והוא מזכות האב לבנו ואין נ"מ בין אם האב כשר לעדות או פסול" (לשון המנחת אלעזר ח"ג ס' ל') וכוונת הגמרא יבמות הנ"ל שכמו שאין עדות לנכרי כמו כן אין לו נאמנות גם לדיני יכיר. ומאחר שאין נאמנות יכיר מגדרי דיני עדות, פסק הגר"ח מוואלאזין (וע"ע בדברי חיים נחלות ס' ד' בהג') שגם מי שנשתתק ורמזו בהרכנת ראשו שזה בנו בכורו נאמן אע"פ שאין אילם כשר לעדות, ולכן גם נאמן האב כנגד עדים כיון שאין נאמנותו מדיני עדים אלא מדין בעלים.

ולפי זה י"ל דאם אנו מחזקינן חלומות כחלום אמת, אם כן לפי אותם שיטות הנ"ל שאין צריכים דיני עדות לנאמנות האב, למה לא נוכל לסמוך על דברי האב בחלומות?

ומה שטען עוד הגר"י זילברשטיין שאם היה האב עדיין בחיים גם לא היה נאמן לומר שכן הרב הוא בנו אחרי שכבר הוחזק על ידו שהוא בן הרב, ואם כן גם בחלומות אין להאמינו, גם ע"ז יש מקום עיון, דאפשר לומר דאע"פ שאם היה בחיים לא היה האב

מתי יש להאמין לחלומות

נאמן, היינו טעמא דאינו יכול לסתור מה שהוא בעצמו החזיק הבן כאילו הוא בנו של הרב, דמאי חזית להאמינו עכשיו יותר מקודם, אולם מי יאמר שכלל זה נאמר גם לאחר פטירת האב, שאע"פ שאין החי יכול להכחיש את החי, אולם אפשר שיש להעדיף דברי המת על דברי החי דאם כי בחיים חיותו לא גילה האמת שבן זה הוא בנו, אולם עכשיו שהוא בעולם האמת ומרגיש ביותר שנחסר לו הקדיש מאת בנו ובא במיוחד באופן פלא כמה ימים אחר מיתתו לתבוע מה שמגיע לו וניכרים דברי אמת, אולי יש מקום לומר שיש להאמין דברי החלום, ולהעדיף דברי המת על דבריו כשהיה בחיים, וכן משמע מעובדא דאדמו"ר הזקן שכן האמין לדברי החלום.

ועיין בשו"ת אפרקסתא דעניא יו"ד ס' קמ"ז (מהגאון ר' דוד שפרבר זצ"ל) בנידון נפטר שבא בחלום שיפנה אותו מקברו כדי שישכב אצל זקנו, שכתב שמספר חסידים ס' תשכ"ז מבואר שמתים מקפידים מאד על כבודם ויודעים מה שטובעים, וצריך לחשוש לדבריהם בענין כזה עיי"ש.

ולסיומא דמילתא י"ל דענין החלומות יש לה שייכות מיוחדת גם לימי חנוכה, ועלה ברעיוני ש"חנוכה" גימטריא פ"ט וכן "החלום" גימטריא פ"ט, דבחנוכה נתגלה האור הגנוז שהוא מאור הגאולה והזמן גרים לקרב הגאולה ואז נזכה להחלום בה"א הידיעה שכולנו מצפים לה "בשוב ה' את ציון היינו כחולמים" בב"א.

תבונות שורש – הארות בפרשה על פי שורשי התיבות / הרב אשר זאב שרייבר, מח"ס תבונות כפיו, תבונות מועד

האור האלקי לעומת החכמה היוונית | ביאור שורשי: חכם,
בין, חשב, שכל, חרד, ירא.

וְעַתָּה יִרְא פְרָעָה אִישׁ נְבוֹן וְחָכָם וַיִּשְׁתִּיתָהוּ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם... וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֶל עֲבָדָיו
הַנְּמֻצָא כֹּזֵה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹקִים בּוֹ: וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֶל יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹקִים אוֹתְךָ
אֵת כָּל זֹאת אֵין נְבוֹן וְחָכָם כְּמוֹךָ: (מא, לג לח-לט)

וַיֵּצֵא לָבָם וַיַּחְרְדוּ אִישׁ אֶל אָחִיו לֵאמֹר מַה זֹּאת עָשָׂה אֱלֹקִים לָנוּ: (מב, כח).

כִּי לֹלֵא הַתְּמַהֲמָהֵנוּ כִּי עַתָּה שָׁבְנוּ זֶה פְּעַמִּים: (מג, י).

וַיִּירָאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ עַל דְּבַר הַכֶּסֶף הַשֶּׁבַב בְּאִמְתָּחַתֵּינוּ בְּתַחֲלָה
אֲנַחְנוּ מוּבָאִים לְהַתְגַּלֵּל עָלֵינוּ וּלְהַתְנַפֵּל עָלֵינוּ... (מג, יח).

מסתבר שהקורא הרואה את רצף הפסוקים הנזכרים עומד ותמה מה הקשר ביניהם? אך
התשובה פשוטה, כי בפסוקים הראשונים רואים ש'איש נבון וחכם' יודע כיצד לנהל
ענינים, יודע לקבל החלטות ברורות, אינו משתהה בספיקות וחלומות ותהיות... ולעומת
זאת רואים אנו אצל האחים 'חרדה' המגיעה מחוסר בהירות והבנה, אינם מבינים מה
נתבע מהם... וגם כאשר מצידם יש להם החלטה נועזת, יעקב לא מסכים, בוחר
להתמהמה ולסבול את צער הספיקות והחששות... ובפסוק הרביעי רואים שוב את העסק
עם חששות המעוררות דאגות, אלא שהם מכניסים את האדם ל'יראה' ולא ל'חרדה',
וצריך להבין מה החילוק בין 'יראה' ל'חרדה' והאם ומתי הם ענינים רצויים, ובפרט צריך
להבין כיצד ה'בינה' והחכמה' עוזרים להיפטר מכל הספיקות הללו, ולמה פרעה מבין
שהתועלת שלהם היא דוקא מפני שמצורף להם 'רוח אלקים' ו'הודיע אלקים', וגם למה
מקדים 'בינה' ל'חכמה' והרי ידוע שהסדר הוא 'חכמה ובינה'.

ולבירור הזה יש קשר גם לימי חנוכה, שהרי 'בני בינה' ימי שמונה קבעו שיר ורננים,
מבואר שהקביעה של ימי חנוכה מגיעה מהכח של 'בינה'... ולעומת זאת מצינו שנקודת
המלחמה של בני ציון עם יון היא על 'חכמה יונית'...

ונקדים לבאר את ענין 'חכם וחכמה', ואת עניני 'בינה' תבונה ונבון, ולאחר מכן נבאר
את הקישורים בין חכמה לבינה הנעשים על ידי 'חשבון' או 'השכלה', ומהו הענין של
'הודיע אלקים'.

חכמה

הענין של 'חכמה' יש בו שלשה שלבים, יש שלב של 'הִחְפָּמָה' וזהו אדם המבקש להיות 'חכם', ולכן שומע ולומד ומחפש לרכוש ידיעות וכללים יסודיים של טבעים ומציאות ואמונות נכלומר, ההנהגה העולמית אינה מנוהלת רק על ידי ידיעות ברורים אלא גם על סמך אמונות המוטבעות בבני אדם, כי אנשים סומכים על אחרים גם ללא ידיעה ברורה שהלה אינו נוכל או פושע וכו'.

ויש שלב של 'חכמה', וזהו 'מאגר המידע' שיש לכל אחד ואחד, יש ידיעות פשוטות שכולם יודעים, כגון שאסור להתקרב לאש, ויש ידיעות שלמד על ידי הקשבה ועיון ומבט על החיים והמציאות, ויש ידיעות שלומדים דרך הבית-ספר של החיים, ויש גם לכל אדם מצד טבעו וחנוכו 'ערכים' אחרים ביחס לידיעות הללו, כי יש המעריך כסף ויש המעריך אוכל וכו'.

ויש שלב של 'חכם' וזהו אדם שיש לו הצלחה גדולה בהבחנה והתאמת הידיעה הנכונה והמועילה כאשר יש ספק בין שני צדדים.

בינה

אם 'חכם' הוא היודע להחליט בספיקות, עלינו להכיר את מציאות הספיקות, והנה השורש של 'בינה' הוא 'בין' ואנו משתמשים בשורש זה לגבי הבחנה **בין** אור לחושך וכיוצא בזה, כי אדם רואה מציאות של אור ומציאות של חושך, וכאשר מהרהר מה עדיף עליו, צריך הוא להכיר את מעלות כל צד, ולהחליט מה יותר מתאים למצב שלפניו, ולמשל, בשלש-סעודות יש מעדיפים אור ויש מעדיפים חושך... וכל הספיקות הללו מגיעים מהבינה הרואה את מכלול ההצעות שהעולם נותן לפנינו, ומבקשת החלטה ביניהם...

והנה, לפעמים הבינה פונה אל החכמה ומחפשת שם את המידע הערכי שיאיר לה את הצד המתאים יותר, וכגון שיעיין בחכמתו מהו הענין של שלש-סעודות האם זה עונג שבת אשר מתאים לו אור, או שזה זמן של הקשבה לנשמה וכו' שמתאים לזה חושך.

אך לפעמים הבינה משתמשת בזכרון תחושות העבר, או שמדמינת את התחושות העתידיות, ועל פיהם מרגישה מה יותר רצוי עליה, ולמשל, לפעמים ירגיש שבמצב הנפשי שלו הנוכחי מועיל לו חושך, ולפעמים ירגיש שחסר לו אור... והבירורים הללו הם המכונים 'תבונה', ואנשים שמשום מה מחפשים תמיד את התשובה בכללי החכמה, יתכן שזה מגיע מהדחקת כל מיני רגשות וחוויות - ויועיל להם להחל להקשיב לרגשות ותחושות ולתת גם להם משקל.

ואדם 'נבון' הינו אדם שיש לו מאזניים טובים לשמוע מתי צריך לחפש את התשובה בחכמה, ולכפות את ההחלטה של החכמה על טענות ודמיונות הריגושים, ומתי צריך להאזין לריגושים ולהתחשב עמם.

מחשבה והשכלה

והנה, יש 'מחשבה' ויש 'השכלה', מחשבה היא מלשון 'חשבון', מזכירה את הפסוק 'אלקים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים', וההסבר הוא כי ה'חכמה' כוללת ידיעות חתומות, כמו משפטים הכתובים בספר, או כמו תמונות יבשות. ולעומתה ה'בינה' רואה ציור חי, רואה את כל העולם עם התנועות שלו, ולכן היא כמו 'סרט', ואפשר לייצר 'סרט דמיוני', כי אדם יכול לדמיין שאם אפנה לשם - אפגוש את פלוני, והלה ישאל אותי... ואני יענה לו... וכו' וכו', וזהו הענין של 'חשבונות' שאדם משער מה יהיו התוצאות של מעשיו בכללותם, וכאשר הדמיון מצטייר בקוים ישרים של 'תבונות' מציאותיות ומבוררות - יכול להגיע לתוצאה טובה, אבל כאשר לבבו נוטה לאיזה תאווה או פניה ומבקש להצדיקה - מדמיין הוא שיגיע להרגשה טובה בשעה שבאמת יגיע להרגשה רעה, משבש את התבונה בדמיונו, וזהו המצב של 'בקשו חשבונות רבים'.

והשכלה היא להיפך, שאדם רואה את דמיונו נמשך לחשבונות רבים, ומבין שהתבונה שלו משובשת כעת, ואין ברירה אלא להתנתק ממנה ולמצוא בתוך כללי החכמה את הידיעה המאירה ומבררת את הישר. והיות והמדובר באדם שצדדי הספק מאד חיים ורוגשים לפניו ומצטיירים לפניו, לכן צריך החלטה חדה לתפוס מה בעיקר מפריע לי, מה בעיקר נחוץ לי, ולהתרכז רק בזה, ולהמתין שה' יאיר את החכמה ותשלוף את הידיעות המועילות ונותנות פתרון, הרבה 'המצאות-פטנטים' באו לעולם בכח הריכוז הזה שאנשים חיפשו למצוא פתרון פשוט ומזומן במקום להתרחב בדמיונות המציעות פתרונות מסובכים ויקרים.

והיוצא לנו מכל זה ש'אדם נבון' צריך שיהא לו הן את הכח של 'תבונה' להרגיש ולתת לב למה שצריך להרגיש, והן את הכח של 'השכלה' שתתן לו את הכח להתנתק מאותם רגשות ולחפש תשובה ופתרון והדרכה ב'חכמה' שלו, והתפיסה הנכונה בבחירה הזו, וכן יכולת הריכוז וההתמקדות לקבל את הארת החכמה - זהו הכח של 'דעת' שכתב עליו רש"י שהוא 'רוח הקודש', והיינו, שכדי להשתמש כראוי עם הכח הזה, צריך להיות במצב של אדם רוחני השואף כלפי מעלה, עד כדי שמרגיש באמונתו את נוכחות ה', מוכן לוותר על תכניותיו למען עשית רצונו.

והנה יוסף אמר מעצמו לפרעה ש'יִרְאָה איש נבון וחכם', והיינו שלמרות שהוא 'נבון' ויודע לחזות את התפתחות העתיד - הרעב והתקוה, יהא גם 'חכם' הממוקד ומשכיל למצוא אור ועצות ופתרונות. אולם פרעה אמר שכדי להיות איש שכזה, צריך להיות 'איש אשר רוח אלקים בו', כי צריך לזה 'דעת' בחינת 'רוח אלקים'. ואמר ליוסף 'אחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך', כי מה תועיל התבונה כאשר נגרר אחר תאוותיו וחלומותיו, אינו מסוגל להתנתק ולהשכיל ולהקשיב ל'חכמה'.

חרדה ההופכת ליראה

בדרך כלל יש לאדם איזה ציור ודמיון לגבי העתיד הקרוב ניתכן שיהא בו כמה אפשרויות], הדמיון הזה מצוי בבינה שלו, והאדם מתקדם לפי הקווים הדמיוניים הללו, וכמו אדם הכותב מאמר או מצייר ציור שתמיד מאירים בשכלו כמה מילים או קווים שעסוק כבר בהם, וכאשר לפתע הדמיון הזה נעצר, וצריך לצייר דמיון חדש, זהו מצב של 'חרדה' – אדם מרגיש לרגע אבוד, אין לו את הבינה המלווה אותו ומאירה לו...

והרגע הזה חולף, כי מיד מתחיל לצייר דמיונות חדשים, ומשער את נכונותם לפי תחושות התבונה שלו או לפי הארת ידיעות החכמה שלו, וממילא מקבל רושם עד כמה הוא במצב סכנה, ויכול להרגיע את החרדה ב'יראה'!

לכאורה תמה הקורא, וכי 'יראה' השייכת ל'פחד' יכולה לבטל פחד אחר של 'חרדה'? התשובה היא, כן! כי 'יראה' זהו מצב שאדם עושה את כל שביכולתו בכדי למנוע את הסכנה שלפניו, ואז, יכול הוא כבר לסמוך על ה', להחליט אני את שלי עשיתי, הסרתי מעלי את העול האחריות התובע להשגיח על עצמי!

וזהו ההסבר למה החרדה של השבטים, הפכה בהמשך ליראה בלבד, כי לאחר שנכנעו למצב החדש והמסוכן שלפניהם, והסכימו לעשות את ההשתדלות הנדרשת מהם, היו רק במצב זהירות של 'יראה'.

אפשר לחיות בספק!

אלא שהיה מחלוקת בין יהודה ליעקב, כי יהודה סבר שצריך מיד לעשות את ההשתדלות לקחת את בנימין, ויעקב סבר שצריך להתמהמה, להמתין אולי תגיע הישועה ממקום אחר... ופשוט שאין זה מתפקידנו להכריע במחלוקת הזו, אבל צריך להבין את שני הצדדים, ולכאורה זה תלוי בשאלה הנזכרת אם בשעה של ספק משתמשים ב'תבונה' או משכילים אל ה'חכמה':

כי כאשר אדם נותן ל'בינה' להיכנס לרגשותיו, דהיינו שעוסק ב'תבונה', ממילא ציורי הסכנה מתחזקים, עד שנראה לו שמוכרחים כבר לעשות את ההשתדלות אשר משום מה ציורי הסיכונים שלה עדיין לא הצטיירו לפניו, וזה מה שראה יהודה, ראה את שמעון מצטער ומתייסר במצרים, וראה את כל המשפחה מצויה במתח מסוים, והחליט שקשה לסבול וצריך לעשות משהו, נו, המשהו הזה הוא לקחת את בנימין, והיות וזה כבר מגיע כפתרון מצטייר לו שאין מה לחשוש מהפתרון הזה...

אבל יעקב אינו מתעסק בפיתוח והשלמת ציורים דמיוניים, אלא מקשיב לחכמה, שואל מה צריך לעשות כשלא ידוע מה יותר מסוכן, האם להשאיר את שמעון במאסר, או לסכן את בנימין, וכאן יש לחכמה מה לחדש, כי בחכמה יש מידע האומר שאפשר לחיות בספק, אפשר לומר 'שב ואל תעשה עדיף', אל תהיה לחוץ למצוא פתרון דרך התבונה, כי אם ציורי התבונה אין בהם כדי לשכנע, לא מתעקשים לחזק אותם בכיוון מסוים, רק

בגלל שמוכרחים להשיג תשובה... אלא להיפך התשובה של החכמה היא 'לחיות עם הספק', לסבול אותו, כאשר לא לחוצים למצוא פתרון – אין זה כל כך נורא.

החכמה היוונית

החכמה היוונית רצתה להשיג בעולם את מירב הנוחיות [כמו שביארנו בתבונות כפיו על ספר דניאל], עסקו הרבה בידיעת הטבע כדי למצוא תגליות ופטנטים שיועילו לנוחיות החיים, וביארנו לעיל שההתרכזות הזו שייכת לבינה הפונה אל החכמה.

אולם, יש בעולם משהו המפריע מאד לנוחיות החיים, וזאת היא ה'יראה', שאדם יש לו אחריות על עצמו לא לעשות דברים מסוכנים, ודורשת להימנע מדברים שלבו מחזר אחריהם, והרצינות הזו גוררת אותו לספיקות, והרצון לחיים נוחים דוחק למצוא פתרון מהיר, והנפש מוטרדת, ומה יועילו לה כל המצאות הנוחיות שעשו לה...

ועל כן החליטו היוונים שצריך לסלק מהעולם את האמונה התובענית הדורשת אחריות וזהירות על החיים, צריך להשיג רוח של שחרור ומתירנות וקלילות, דהיינו, שיקשיב בתבונה לתחושות המפריעות לו, ומיד ישוב ל'חכמה' אשר תגיד לו להעזיז לבחור במה שיותר נוצץ, וזהו זה. ובזה הינם עוזבים את ה'בינה', יש להם רק תבונה וחכמה.

אבל 'בני בינה' מזרעו של יעקב, סוברים להיפך, בתחילה מקשיבים ל'חכמה' הטוענת שאפשר לסבול ספיקות וזהירות וחוסר נוחות, זה לא נורא, העולם הזה אינו העולם הבא, ולאחר מכן כאשר התבונה מזהה חוסר נוחות אינה נחרדת!

כלומר, היוונים אמנם מתפטרים מהיראה, אבל ברור ש'חרדה' סמויה מלווה אותם תמיד, כי האמונה מוטבעת באנושות, וכאשר לא מקשיבים לה – היא מודיעה לאדם שאתה אבוד, אין לך מישהו המלווה אותך לקראת העתיד הטוב לך. אבל בני ציון הלוחמים עם היוונים לוקחים את ה'בית יעקב אש' ומאירים את אור האמונה בעולם, מרגישים אחוזים וסמוכים ביד אביהם שבשמים, אין להם צל של חרדה, וזוכים לחיות חיי יראה.

'בני בינה' יתכן שמצויים בספיקות וחששות השתדלויות וזהירות וגם משקיעים הרבה לשמור על פך השמן הטהור – אבל ברור להם שהספק הזה יתבהר לבסוף "אף על פי שיתמהמה אחכה לו", ולעומתם היוונים שהיו בטוחים שהנה לא יזכר שם ישראל עוד, נכחדו הם ומלכותם מהעולם, וכל ההולכים בדרכם ומנסים בכל האמצעים לשכלל יותר את נוחיות החיים, ולפתור יותר ויותר את בעיות המצפון והחרדות בכל מיני דרכים שרירותיים, למעשה, רק מגבירים את החרדות, והדורות נצרכים יותר ויותר לכל מיני כלים ואמצעים מסוכנים וממכרים המסיחים את הדעת מחרדת החיים... הפתרון הראשון והאמתי לשורש הבעיה הזו, טמון ב'בית יעקב אש', באור של חנוכה, האור המודיע שאפשר לסבול חושך, כי עם אמונה ותקוה טובה וסבלנות ומוכנות לחיים שכאלו – אפשר במעט אור לדחות הרבה מן החושך.

נו, צריך רק את ה'רוח הקודש' המבינה שצריך לפנות עם ה'בינה' אל ה'חכמה', לחפש בידיעות המצויות בחכמה שלנו ולמצוא שם את ידיעות האמונה והחיזוק, במקום להשתמש בתבונה כדי להגדיל את הפחד וחוסר הנוחות, יאיר לעצמו את אורות האמונה, ובמאמר לפרשת וישב הארכנו יותר ב'אורות' הללו.

לא בחיל ולא בכח

ובהפטרה לשבת חנוכה אומרים: זֶה דִּבְרֵי ה' אֶל זְרַבְבֶּדֶל לְאמֹר לֹא בְחֵיל וְלֹא בְכַח פִּי אֶם בְּרוּחֵי אֱמֶר ה' צְבָאוֹת, כלומר, אדם חושב שימצא פתרון על ידי חיל של הרבה ידיעות, או על ידי שיחליט בכח שצד פלוני [הרצוי עליו] הוא הנכון... אבל את בית המקדש שהוא אורו של עולם לא בונים עם מהלכים כאלו, אלא 'כי אם ברוחי' – צריך רוח קודש המרוממת את היהודי כלפי אביו שבשמים, כלפי האמונה, לשמוע מה אומר לו ה' על מצבו, וכאשר לאור נרות חנוכה יחפש את האור הגנוז הלזה ואת דברו ישמע אותו לוחש ואומר: "כי בי חשק ואפלטוהו, אשגבהו כי ידע שמי, יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה, אחלצהו ואכבדהו..."

חינוך

בנתיבות החינוך – הדרכה להורים, מחנכים ומשפיעים / הרב יעקב יוסף ווייס, משפיע ומדריך, מח"ס 'בנתיבות החיים', מאנסי נ.י.

מאמר "הדלקה עושה מצוה" – הדרכה להורים ומחנכים

איתא בספר הקדוש קדושת לוי (קדושה א') שחג זה נקרא 'חנוכה' על שם שבו 'מחנכים' את היום-טוב הראשון אחרי שמיני עצרת לימים-טובים הבאים, ואיזה יום טוב גדול הוא לנו, שיושבים אנו עם בני משפחתנו בשמונת ימי החנוכה ומדליקים בתינו באורה של מצוה, בהלל ובהודאה.

חנוכה הוא מלשון 'חינוך', ואנו פוסקים "מוסיף והולך", על כן בשעה שאנו עוסקים בהכנת הפתילות והטבת הנרות שיאירו היטב, זו היא שעת הכושר להקדיש זמן להתבונן גם על עתידם של 'הנרות הללו' ש'קודש הם'... הלא המה ילדינו ותלמידינו היקרים.

עלינו להקדיש זמן לתפלה ותחנונים לפני יוצר הכל להצלחת החניכים היקרים.

אכן, מי מאתנו אינו מקדיש זמן בכל עת מצוא להתפלל בעדם, אבל בפרט יש לזכור זאת בשעה שאנו יושבים לפני נרות החנוכה – ויהי רצון שתתקבלנה תפילותינו לרחמים ולרצון לפני אדון כל.

*

בימינו הולכים ורבים בקרב מחנינו חדשים לבקרים ספרים וכן דרשות והרצאות להקניית "מנהיגות" על פי כל מיני שיטות, חדשות וגם ישנות, כאילו אנו המנהיגים את חיינו! הרי כולנו נתונים תחת הנהגתו של מלך העולם המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים!

הלימוד הנכון שעל כל אחד ללמוד הוא: איך להשליט את עצמינו על עצמינו ולא על הזולת, על הזולת צריך רק להשפיע, לרוממו ולעודדו.

רק בתורת המוסר והחסידות מונח המרפא לכל נפש יהודית, ורק מבאר מים חיים זה צריכים אנו לשאוב.

עלינו להתחזק בכל תחומי טהרת הקודש, כדי שהפך האחד של שמן יישאר בחותמו של כהן גדול - כל מוסד ומוסד עם החותמת שלו. שנוכל לגדל תלמידים נאמנים לה' ולתורתו, ונזכה להיות מעמידי התורה של הדורות הבאים.

*

מאמר "הדלקה עושה מצוה" – הדרכה להורים ומחנכים

בתקופתנו חדרה חכמת היוונים אל תוך מחננו, בגלוי ובסתרי. בפרט מתפשט בתוך בתינו הנגע של אלו שלמדו חכמת העמים ורוצים להלביש זאת בחכמת תורתנו הקדושה. מי שמכיר זאת מקרוב יודע ומבין, שאין לזה שום שייכות אלינו, אין שום קשר בין דבריהם לבין מלאכת החינוך הטהורה, שבה התחנכנו מאז מעמד הר סיני דור אחר דור עד דורנו אנו בלא הפסקה.

גם ה'מדע' של הרחוב הוא פתוח, באופן שלא היתה פרצה נוראה כזו בשום דור. מה שילדים יודעים היום, בעבר גם זקנים לא ידעו. על כך ממליצים את לשון הווידוי "על חטא שחטאנו לפניך ביודעים ובלא יודעים" – על שאנו יודעים מה שאנו צריכים שלא לדעת, ועל שאיננו יודעים מה שאנו צריכים לדעת.

*

במקום להאשים את הזולת, שמזה לא יגיע שום תיקון, עלינו לקחת את האחריות לידינו.

לפעמים גם אנו המחנכים סוטים ממסילת הדרך הנכונה ויורדים אל שדה קוצים, אשר לא זו הדרך העולה בהר ה'. לפעמים חפצים אנו להשפיע על תלמידינו ולכוון את ידיעותיהם למקום מסוים, אבל בתוך מעשינו חבויה ונסתרת כוונה בלתי טהורה.

ואין להשלים עם זה בשום אופן. בחנוכה לא הסתפקו בהיתר 'טומאה הותרה בציבור' לחידוש את המנורה הטהורה, החינוך צריך להיות בטהרה מושלמת, בלי שום פשרות והיתרים ונגיעות עצמיות.

*

אכן, לפתור במלים קצרות את כל הבעיות שמערים היצר על העוסקים במלאכת החינוך - אי אפשר, אבל גם פטור בלא כלום אי אפשר.

לכן נציג כאן לכבוד ימי החנוכה, ימי החינוך, את "ארבעת הקושיות", אשר אותן עלינו להעמיד לנגד עינינו בכל מה שאנו עושים בחינוך - הן במישור של 'סור מרע' והן במישור של 'עשה טוב'.

את שאלות אלו יכול וצריך כל אחד לשאול את עצמו בעת הדלקת נרות החנוכה, כאשר עיניו עצומות מול המנורה הטהורה.

עליו להתבודד עם עצמו, ולטהר את לבו בשעה נעלה זו מכל שמץ של נגיעות ורצונות בלתי טהורים.

*

מאמר "הדלקה עושה מצוה" – הדרכה להורים ומחנכים

ואלו ארבעת השאלות שתשאל את עצמך:

1. האם הרצון שלי כאב וכמחנך הוא 'לעזור' לנער להתמודד, או שהרצון שלי הוא 'לשלוט' עליו?

2. האם אני רוצה להעביר את מסורת החינוך שהתלמיד יקבל את החינוך באהבה, או שכוונתי היא שהשני יחשוב כמוני ויחקה את מעשיי כקוף?

3. האם אני רוצה להראותו את הדרך ולהוציא לפועל אל כוחו להאיר, או שרצוני הוא לשלול ממנו את דרכי החשיבה האישיות שלו?

4. האם אני רוצה לכוונו אל הדרך הנכונה להיות עבד נאמן לה' ולתורתו, או שרצוני שהוא יחיה כמוני?

אם קשה לך להשיב על כך, אדרבה, תשאל זאת את עצמך כמה וכמה פעמים, עד שתסור ממך הקליפה הגסה של 'שקר' ותיכנס לעומק ה'אמת'. אז תכוון לאמתו של תפקידך, ותזכה לקדש את המטרה כרוח התורה, ותצליח בפרי מעשיך.

*

היות והכוחות השכליים והרגשיים שונים מאיש לאיש, אפילו בתוך מסגרת אחת ואחידה, ובפרט בכל מה שקשור להעברת חכמה לזולת, לכן לפני כל השפעה עלי להבין שהשני שונה ממני.

*

על המלמד להכיר בכך, שיתכן בהחלט שהבעיה היא בגישה או בהסברה שלו, המלמד. אם הילד או התלמיד אינו בשל או אינו יכול, צריך המלמד או המשפיע לשאול את עצמו: מה אני רוצה מהחניך?

*

ילדינו ותלמידינו הצעירים הם כמו נייר חלק, הם אינם יודעים הרבה, ובאופן טבעי נותנים הם אמון בממונים עליהם, וכמו שמצאנו בגמרא (שבת לא, א) אצל הגר שלימדו הלל תורה, שקיבל דבריו כאשר לימדו אל"ף בי"ת.

לגבי חלק מהדברים כך הוא, אולם לגבי שיטת ואופן הלימוד, ישנו הפרש גדול בין האחד לשני, וצריך להתאים אותם להלך-נפשו של החניך, ולא להלך-נפשו של המחנך.

*

אין ספק שבמידה מרובה נבנה הלימוד לפי הקושיות של התלמידים.

כלל הוא, כי מי שאין לו שאלות, הדבר מורה שאינו מבין כל כך, ולפעמים מונעים זאת על ידי גישה אוטמת – שאין מדובבים את התלמידים אלא מכתיבים להם באופן החלטי, בכך מונעים הבנה בלימוד.

מאמר "הדלקה עושה מצוה" – הדרכה להורים ומחנכים

לכן, בכל נושא שמלמדים, הכרחי לתת זמן בסוף כל שיעור שכל תלמיד יוכל לשאול את שאלותיו, וכאשר שואל יש לתת לו את הכבוד וההערצה הנדרשים.

על פי שאלתו יש לבחון איך הוא קלט את הענין, וחשוב לזכור, שאם לא קלט כראוי ייתכן שהסיבה לכך היא בגלל ההסברה - שלא הסבירו לו את הענין לאשורו, לאמיתה של תורה, או שהמלמד 'מוכר' את הדבר הנלמד בצורה שאף הוא עצמו אינו מבין מה שהוא מוכר, ובקושי עולה בידו למסור זאת בשיעור.

בפרט הדבר מצוי בנושאי יהדות וחסידות, שהמסגרת עצמה אינה אחידה בזה תמיד. כתוצאה מכך עלול התלמיד לפול לסיבוכים ואי-בהירות, ועלינו להיזהר בזה ביותר, הדבר עלול לגרום שנפשו לא תגדל בריאה וחזקה.

*

כשם שאם חסר בהבנה הדבר מעיד על חסרון בהסברה, כך גם להפך, אם חסר בהסברה - הדבר מעיד חסר בהבנה. כלל זה נכון לא רק כלפי הבנת התלמידים, אלא פעמים גם כלפי הרב שמלמד אותם. אם חסרה בהבנה של הרב שלא הבין את הענין היטב, זה יגרום שהתלמיד לא יוכל להסביר את מה שלימדו.

*

על כן, בשמונת ימים אלו, באור ל"ו הנרות, נחזק את "לו" אנחנו עמו וצאן מרעיתו, ונתבונן בענין זה ביותר.

*

לגבי מצוות ימי-שמונה אלו נפסק "הדלקה עושה מצוה" ולא הנחה, והדבר רומז שמחויבים למצוא את המקום 'להדליק' כל ילד ותלמיד, כדי שיוכל להיות 'מצוה' מלשון צוותא וחיבור - להתחבר לעצמו וכן לזולת, וכל שכן ליהדות, ולא שתהיה ח"ו 'הנחה' דהיינו הזנחה שהתוצאה שלה היא משבר נפשי ל"ע.

כאשר נלך בדרך זו, אז נזכה אי"ה בנחת והצלחה וברכה בפרי מעשינו, ונוכל ביתר שאת ועז להודות ולהלל לשמך הגדול.

*

לתגובות, ולייעוץ והדרכה בענייני חינוך ושלום בית: Achdus123@gmail.com

חינוך בפרשה / הרב יחיאל מיכל מונדרוביץ, מפקח בתלמודי תורה ומרצה חינוכי

מוסיף והולך...

אברך בא לפני רבו בפנים קודרות. נפשו בשאלתו על בנו שאינו מתמיד בלימוד ושינון, נמשך למשחק, לעתים שוכח לברך, אין לו סבלנות לתפילות בביהכנ"ס, ואף אינו יושב על יד שלחן השבת לאורך כל הסעודה וממעט לשיר זמירות. "רבי! מה יהיה עם הבן שלי? אנא, העתר בעדו!" "ובן כמה בנך?" שואל הרב בכובד ראש. "בן שלש וחצי"...

אחת מתופעות דורנו, דור המהדר בסממנים חיצוניים: החיפזון והבהילות בחינוך הילדים הרכים. לימוד א' ב' כבר בגיל שנתיים, נמהרות להתחלת לימוד הגמרא, צמצום הפסקות, מניעת חופשות, בכתה ג' 'שחרית' אורכת שעה...

חובת קיום המצות, דאורייתא ודרבנן, מתחילות 'בכל תוקף': נער בר-מצוה מחויב מיד בליל י"ג שנים בכל ה'תרי"ג', בדיוק כמו איש שיבה. ביום א' דסוכות נוטלים 'סט' שלם של ד' מינים – ואין מי שביום הראשון יקח לולב בלבד, בשני גם אתרוג, ובהדרגה יוסיף בדי הדס וערבה. מתחילים מיד בשלימות. יוצא-מן-הכלל: מצוות נר חנוכה. המנהג רוח כבית הלל 'בליל ראשון מדליק אחד, ומכאן ואילך מוסיף והולך'. וזאת כי חנוכה מסמלת 'חינוך!' ללמדנו בא, שבחינוך הקטנים מתחילים במועט, ובהדרגה איטית צעד אחר צעד, ורק כך תהא שלהבת הנשמה עולה מאליה.

חובה לקבוע - הן בכללי החינוך והן בדרכי ההוראה, מה וכמה ראוי לחנך וללמד בכל גיל, וכיצד לחבר ולהחדיר הדברים לתוככי נפש הילד, למען יעמדו ימים רבים. אציע ללמוד דברי המהר"ל מפראג הבהירים ב'גור אריה' עה"פ 'ושננתם לבניך' (ואתחנן). הוא מעורר על ש'מתקדמים' בלימוד עוד ועוד בלי ביסוס ה'יסודות' שעליהם עתידים להעמיד בנין רוחני איתן ויציב, ברם, ללא יסודות... מה הפלא שבהמשך... עיי"ש! וז"ל רבינו בחיי ב'חובות הלכות' (שער אהבת ה' פרק ז) "והזהר מן הריבוי וההפלגה מבלי הדרגה, פן תאבד, כי רוב השמן בנר היא הסיבה לכבות אורו!"

מעשה מגוחך אך אמיתי: ילד בן שלש שב הביתה מיומו הראשון בשנה"ל ב'מכינה', ומצהיר בפני אימו שמהיום הוא לא מדבר עוד עם שרה'לה (בת השכנים, דלת-מול-דלת), כי כך אמר 'הרב'ה בחיידר'. כעבור שעה מבקש מאמו ללכת לשחק עם שרה'לה. 'הרי הרב'ה אמר היום... מגיבה האם. והוא מסביר 'אני לא הולך לדבר איתה, רק לשחק איתה!'

ראיתי 'דף קשר' של כתה ב' בת"ת. בתחתית הדף כותב המלמד כי לרגל 'שובבי"ם' הוא מחנך את תלמידיו ללימוד 'שעות רצופות', ולכן מדלגים על ההפסקה... אין ספק שכוונתו טהורה, אך תלמידים זקוקים להרפייה והפסקה, כדי לחדש את יכולת הקשב והריכוז, ובעיקר - בשביל לאהוב את לימוד התורה"ק. אחד מגדולי הדור זצ"ל קבע:

מוסיף והולך...

"בכתיבת ספר תורה – הרחקה בין אות לאות פוסלת. אף אסור להדביק ולחבר אותיות אלו לאלו. כך, אל לנו להגדיל ה'הפסקות' בין השיעורים, אך כמו"כ אסור גם להדביק שיעורים זה לזה, ללא רווח להתבונן בין הפרשיות!"

הנביא הושע אומר (פרק ו פ"ג) וְיִדְעָה נְרִדְפָה לְדַעַת אֶת ה' - כְּשֶׁחָר נֶכֶן מוֹצְאוֹ. פירשו הקדמונים כי חובה לדעת כיצד לרדוף בידיעת ה'. והעיקר – להיות כשחר העולה ומפציע אורו לאט ובעקביות, רק כך יכולים להסתגל לאור. שמעתי שהרבי ה'נתיבות שלום' מסלונים היה רגיל על לשונו להתבטא 'הבחורים בישיבה גדולה וה'קינדער' (הילדים) בישיבה קטנה...'. אומן פדגוג היה! חכמה עמוקה יש בדבריו. נזכור כי אמנם בְּרִי-מצוה הם, אך עדיין ילדים המה...

האם רבי'ה בכתה ה' יודע מה תפקידו השנה בהוראת הגמרא? האם יתמקד בביאורי המילים, בהבנת שאלה סמויה, או בקריאה מוטעמת? מה בין כתה ג' לכתה ד' בלימוד 'חומש' - פרט לכמות הפסוקים? איך מלמדים תוספות? אמירה רווחת: 'ילדים טרם לומדים, הם רק לומדים איך ללמוד'. וכי יש אמת מאחורי אמירה זו. יש תכנית עבודה? במה מלמדים 'איך ללמוד': בדקלום כמויות? בהעתקת 'לוחות' עמוסים? בצעקות חוזרות על המילים של המלמד?

אין כאן 'קולא' כלל, אלא 'חומרא' ב'דעת' החינוך וההוראה. 'מכאן ואילך מוסיף והולך' - בהדרגה, משום ש'מעלין בקודש ואין מורידין'! נשכיל לחנך באופן ש'אין מורידין' בהמשך...! שתהא השלהבת עולה מאליה, 'לעולם קיימת'.

בהצלחה בעבודת הקודש! יחיאל מיכל מונדרוביץ'

123ymm@gmail.com

חידות

חדוותא – שאלות לחידודא בפרשת השבוע / הרב בנימין צבי יהודה לוי, מח"ס לקוטי רש"י וליל משוררים על הגש"פ

שאלות בפרשת מקץ

- א. מנין שלא שנאו כל האחים את יוסף במידה שוה?
- ב. מהו המשותף בין אחד מבגדי הכהונה, רוחו של פרעה, ונבואת שמשון (עי' סוטה ט:)?
- ג. היכן מצאנו לשון "מלך" או "מלוכה" (4 שונים)? ולשון "סלע"? לשון "שר" (עי' רש"י שמות יט, ו, וכן תהלים קי, ד)? ולשון "הכרה" (עי' רש"י דברים כח, מט)?
- ד. היכן מצאנו חזקה בג' פעמים (חולין צה:)? ומנין שערב משתעבד מדאורייתא (ב"ב קעג:)?
- ה. על איזה מאורע בפרשה דרשו חז"ל את הכתוב (משלי יט-ג) "אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו" (תענית ט.)?

*

חדוותא דאפטריתא שבת חנוכה (זכריה ב-ד)

- ו. איזה עניין הוזכר הן בהפטרה, הן בהלל (תהילים קיח, כב), והן בברכת יעקב ליוסף (עי' רמב"ן דברים לב, ב)?
 - ז. איזו לשון הוזכרה רק בהפטרה ובספר עמוס (פרק יא)?
- תגובות ופתרונות (לכל השאלות או חלקן) נא לשלוח לכתובת. 7628366@okmail.co.il

*

תשובות לפרשת וישב

- א. איזה דבר נאמר ברש"י הן לאחר פרשת מלחמת המלכים^{פב} והן על פרשת אשת פוטיפר?
- (לט, ז) וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתֵּשֶׂא אִשְׁתּוֹ וַאֲדֹנָיו וכו' ופירש"י ותשא אשת אדוניו וגו'. כל מקום שנאמר אחר, סמוך:

^{פב} בשאלה כתנו בטעות "פרשת העקידה", ובאמת הדרשה נאמרה במדרש (ב"ר מד, ה) על פרשת העקידה, אלא שלא נאמר כן ברש"י.

(טו, א) אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר ה' אֶל אַבְרָם בַּמִּחְזָה לֵאמֹר אֵל תִּירָא אַבְרָם
ופירש"י אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר, סמוך. אחרי, מופלג (ב"ר מד, ה.).

ב. איזה לשון דרשו חז"ל במכירת יוסף, וכע"ז דרשו באבשלום בן דוד (סוטה יא)?

"(שמואל ב~יח, יח) ואבשלום לקח ויצב לו בחייו מאי לקח אמר ריש לקיש שלקח מקח
רע לעצמו את מצבת אשר בעמק המלך וגו' א"ר חנינא בר פפא בעצה עמוקה של מלכו
של עולם דכתיב (שמואל ב~יב, יא) הנני מקים עליך רעה מביתך, כיוצא בדבר אתה
אומר (בראשית לז-יד) וישלחהו מעמק חברון א"ר חנינא בר פפא בעצה עמוקה של אותו
צדיק שקבור בחברון דכתיב (בראשית טו-יג) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך"

ג. היכן מצאנו לשון "מקובל"?

(לט, כא) וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף וַיְטֵ אֵלָיו חֶסֶד וַיִּתֵּן חֲנוּ בְעֵינָיו שֹׁר בֵּית הַסֵּהר: ופירש"י ויט אליו
חסד. שהיה מקובל לכל רואיו, לשון כלה נאה וחסודה שבמשנה:

ולשון "דבר שמראין באצבע" (עי' רש"י שמואל~א יד, א)?

(לז, יט) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו הֲנִיחָה בְּעַל הַחֲלָמוֹת הַלְזָה בָּא:

ועה"כ (שמואל~א יד, א) וַיְהִי הַיּוֹם וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן בֶּן שְׁאוּל אֶל הַנְּעַר נִשְׂא כְלָיו לָכֶּה
וְנַעֲבְרָה אֶל מִצֵּב פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר מֵעֵבֶר הַלְזוּ וּלְאָבִיו לֹא הִגִּיד: פירש"י מעבר הלז כל 'הלו'
'ולזה' שבמקרא, אינו לשון הזה, אלא לשון דבר שכנגדו, והוא מראהו באצבע, ובלע"ז
אינו לשון ציש"ט בלע"ז, אלא צי"ל בלע"ז:

לשון "ממון"?

(לז, כו) וַיֹּאמֶר יְהוֹדָה אֶל אָחִיו מֶה בָּצַע כִּי נִהְרַג אֶת אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת דָּמוֹ: ופירש"י מה
בצע. מה ממון, כתרגומו:

ולשון "גיהנם"?

(לז, לה) וַיִּקְמוּ כָל בָּנָיו וְכָל בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיִּמָּאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי אֵרֶד אֶל בְּנֵי אָבִל
שְׂאֵלָה וַיִּבְרַךְ אֹתוֹ אָבִיו: ופירש"י אבל שאלה. כפשוטו לשון קבר הוא, באבלי אקבר ולא
אתנחם כל ימי. ומדרשו, גיהנם, סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה, אם לא ימות אחד
מבני בחיי, מובטח אני שאיני רואה גיהנם:

ד. איזו לשון נאמרה על סריסי פרעה, וסריסו של מלך אחר אמר אותה על ילדים מבני
ישראל?

(מ, ו) וַיָּבֵא אֱלִיָּהֶם יוֹסֵף בְּבִקְרַ וַיִּרְא אֹתָם וְהֵנָּם זֹעֲפִים: ופירש"י זועפים. עצבים, כמו סר
וזעף (מלכים-א כ, ד.), זעף ה' אשא (מיכה ז, ט.).

ועל דניאל חנניה מישאל ועזריה נאמר(דניאל א, י) וַיֹּאמֶר שָׂר הַסְּרִיסִים לְדַנְיָאֵל יִרְא אָנֹכִי
אֶת אֲדֹנֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר מִנָּה אֶת מְאֻכְלְכֶם וְאֶת מִשְׁתֵּיכֶם אֲשֶׁר לְמָה יִרְאָה אֶת פְּנֵיכֶם זְעָפִים
מִן הַיְלָדִים אֲשֶׁר כְּגִילְכֶם וְחִיבְתֶם אֶת רֵאשֵׁי לְמַלְךָ^פ:

ה. איזה ביטוי שאמרו אחי יוסף דומה לביטוי שנאמר ע"י לבן בפרשת ויצא, ולהבדיל
ע"י אהרן הכהן בפרשת בהעלותך?

(לז, כז) לְכוּ וְנִמְכְּרוּ לַיִשְׁמַעֲאֵלִים וַיְדַנּוּ אֶל תְּהִי בּוֹ כִּי אַחֲיֵנוּ בְּשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אָחִיו:

ואמר לבן (כט, יד) וַיֹּאמֶר לוֹ לָבֵן אַךְ עֲצָמֵי וּבְשָׂרֵי אֶתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים:

ואהרן הכהן אמר על מרים (במדבר יב) אֵל נָא תְהִי כִּמְת אֲשֶׁר בְּצִאתוֹ מִרְחֹם אִמּוֹ וַיֹּאכֵל
חֶצִי בְּשָׂרוֹ: ופירש"י אשר בצאתו מרחם אמו. אמנו היה לו לומר, אלא שכינה הכתוב, וכן
חצי בשרו, חצי בשרנו היה לו לומר, אלא שכינה הכתוב, מאחר שיצאה מרחם אמנו,
היא לנו כאילו נאכל חצי בשרנו, כענין שנאמר כי אחינו בשרנו הוא (בראשית לז, כז).
ולפי משמעו אף הוא נראה כן, (א) אין ראוי לאח להניח את אחותו להיות כמת.

*

חדוותא דאפטרותא וישב (עמוס ב)

ו. היכן מצאנו לשון "פרישה"?

(ב, יא) וְאָקִים מִבְּנֵיכֶם לְנָבִיאִים וּמִבְּחֹרֵיכֶם לְנָזִירִים הָאֵף אֵין זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נָאֵם ה':
ופירש"י לנזירים. תרגם יונתן למלפין שהיו פרושין מדרכי עם הארץ ועוסקים בתורה אין
נזירה בכל מקום אלא ל' פרישה:

ולשון "מציק"?

(ב, יג) הִנֵּה אֲנֹכִי מַעִיק תְּחִתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲיֵק הָעֶגְלָה הַמְּלֹאָה לָהּ עֲמִיר: ופירש"י מעיק.
תרגום של מציק^פ:

ז. באיזה אריה עוסק הכתוב "אריה שאג מי לא יירא" (חולין נט:)?

ב"אריה דבי עילאי".

עליו אמרו חז"ל (חולין נט:): "אמר ליה קיסר לר' יהושע בן חנניה אלהיכם כאריה מתיל
דכתיב (עמוס ג, ח) אריה שאג מי לא יירא מאי רבותיה פרשא קטיל אריא אמר ליה לאו
כהאי אריא מתיל כאריא דבי עילאי מתיל אמר ליה בעינא דמיחזית ליה ניהלי אמר ליה
לא מצית חזית ליה אמר ליה איברא חזינא ליה בעא רחמי אתעקר מדוכתיה כי הוה
מרחק ארבע מאה פרסי ניהם חד קלא אפילו כל מעברתא ושורא דרומי נפל אדמרחק

^פ ועי' בעל הטורים (כאן) זעפים. ב' במסורה הכא ואידך ולמה יראה את פניכם זועפים. מה התם על עסקי אכילה
בשביל שלא רצו לאכול היו פניהם זועפים אף הכא זועפים פניהם על עסקי אכילה זה נמצא זבוב וכו':
^פ והלשון "צרות", מתורגם "עקן".

תלת מאה פרסי ניהם קלא אחרינא נתור ככי ושיני דגברי ואף הוא נפל מכורסייא לארעא
א"ל במטותא מינך בעי רחמי עליה דלהדר לדוכתיה בעא רחמי עליה ואהדר ליה
לאתריה"

כתב חידה / הרב אשר קופלוביץ

כתב חידה לחנוכה

הוא נסתר אך גלוי לפעמים
ולסמך עליו לא מסכימים
על קדוש תעדיף פרסומים
ומאי חנוכה תשנה מחכמים
ולא נהלל מפר עצת ערומים
על שארע בארץ העמים

*

על הצלה אחים ענו רהוטות
למלכים הגונים ולא להדיוטות
ברכה ברך על מופתים ואותות
במעברות ובאבנים שקועות ובולטות
במקדש, לא לזהב נשתנו הדלתות
ולזכור, הן בנחשת מקשטות

*

בכמה מקומות עשרה דומים
ביום וביבשה, בנוגשים נוקמים
אין פסול וסרחון בבית עולמים
לא בצפיפות ולא כבו גשמים
הונא בחלומות לטב תרגומים
ויוחנן וחנוניא בכפלים פעמים

*

לסעודה לא יצטרף בצער
מפחד על שחיטה בתער
ובברכה בשבת פשהחדש בשער
נבקש על הגאלה מסער
ואם תתבונן אצל קרח ונער

בתוכו, לא דבים ולא יער

*

פתרון כתב החידה לפרשת וישב: 'תמר'

השבוע קרא את השורות הפתובות,

במקרא ותרגום שפתותיך דובבות. מעשה תמר, נקרא ומתרגם (מגילה ד, י)

אך לדמוי חנפה אין לקוות,

על אף שיש לבוב לביבות, תמר ליבבה לאמנון לביבות (שמואל ב' יג, ח)

וכמעט שעלתה בלהבות, תמר כמעט נשרפה אילולי יהודה שהודה (בראשית לח)

ואף עשן יעלה בין נצבות. שתי תמרות יש בגיא בן הנם ועולה עשן וזו היא פתחה של גיהנם (סוכה לב:)

לא תמצא ברבוי לבבות, מה תמר תמר אין לו לב אחד אף ישראל

על בן בהגיע השביעי, חבט! ולכן חובטים בבית המקדש בחריות דקל (סוכה מה:)

הפפות לא לאכילה הן טובות, כפות תמרים לנטילת לולב בסוכות

אך צרף עוד יחד עם עבות. יחד עם ערבות, אתרוג וענף עץ עבות (ויקרא כג, מ)

מראשון ועד אחרון יבפו אבות. הילדים ימותו מהראשון עד האחרון

בשיפעלו לבנותה מחורבות. כך גזר יהושע על מי שיבנה את עיר התמרים - יריחו (יהושע ו, כו)

במאכל לא תוכל להורות ולצוות, מי שאכל תמרים אל יורה (כתובות י:)

ובארץ נמצאת במתק תנובות. ארץ זית שמן ודבש - תמרים (דברים ח, ח)

מילה צפונה / הרב יוסף שפר

חידה לפרשת מקץ

בכוסף ימנה ליום השישי
אשר ספירתו בזו נתכנתה
ואם ככסף יהיה ביקושי
אז אמצא ואבין תבונתה
ורועה מן שבעה לשבט שישי
ישיאו ברכה מרגלית לגלותה
ומכין מטבח על ידי מנשי
יתן שלום לאחיו דאגתם ישקיטה
וטרם יחשיך יום שישי
מטעמי השבת אצפון כמצוותה
שכינת אלוקי על ראשי
ובמשקל מלח בל אחטא
ואם אשקוט בצאת אשי
לגלויי נזקיה אשלם תמורתה
איש עצל איננו חפשי
ואל פיו ידו לא עלתה
בבריחה מאדמון דורש נפשי
זו אצל שם ועבר הייתה
ובעת מררו חיי בקושי
הוכה המכה וגוויתו כוסתה
צר המנבח הכין רשת לנפשי
הייתה לו לפח ולמוקש וגאוותו נשבתה
ואם תמצא פשר רחשי
תדע כי למילתי כן נעשתה

*

פתרון חידת מלה צפונה

פתרון החידה - מטמון
בכוסף ימנה ליום השישי
אשר ספירתו בזו נתכנתה - ספירת העומר - מ"ט מונים
ואם ככסף יהיה ביקושי
אז אמצא ואבין תבונתה-וכמטמונים תחפשנה
ורועה מן שבעה לשבט שישי
ישיאו ברכה מרגלית לגלותה-שפוני טמוני חול
ומכין מטבח על ידי מנשי
יתן שלום לאחיו דאגתם יסקיטה- אלוקי אביכם נתן לכם מטמון
וטרם יחשיך יום שישי
מטעמי השבת אצפון כמצוותה-הטמנה בערב שבת
שכינת אלוקי על ראשי
ובמשקל מלח בל אחטא- טומן משקלותיו במלח
ואם אשקוט בצאת אשי
לגלויי נזקיה אשלם תמורתה-טמון באש פטור
איש עצל איננו חפשי
ואל פיו ידו לא עלתה- טמן עצל ידו בצלחת
בבריחה מאדמון דורש נפשי
זו אצל שם ועבר הייתה- י"ד שנה נטמן בבית שם ועבר
ובעת מררו חיי בקושי
הוכה המכה וגוויתו כוסתה- ויך את המצרי ויטמנהו בחול
צר המנבח הכין רשת לנפשי
הייתה לו לפח ולמוקש וגאוותו נשבתה- טמנו פח לי, ועוד
ואם תמצא פשר רחשי
תדע כי למילתי כן נעשתה- מילה טמונה

סיפור

סיפור / הרב חיים רוטשטיין

להדליק נרות של... יהלומים

השמיים המאירים בבוקר נאה באופן לא שגרתי בחודש כסליו, דמו לר' זאב כאפורים למדי. עוד מעת היותו ילד היה תדיר משתעשע בדמיונותיו על טיסה במטוס, ודווקא עכשיו, כאשר הוא עושה זאת לראשונה בחייו אי שם בסביבות גיל הארבעים לחייו, הוא חש תחושה כה לא נעימה. טוב, זה לא פלא, הוא לא בדרכו כרגע למסע תענוגות.

הדרך מנמל התעופה בן גוריון לקונאקרי, בירתה של גינאה, השוכנת במערב אפריקה, אותה עשה כעת ר' זאב במטוס של חברת התעופה האתיופית 'אתיופיאן איירלינס', אורכת - רשמית - במסלול בו נסע כשלושים עד שלושים וחמש שעות, כולל עצירה באדיס אבבה בירת אתיופיה. רשמית, אמרנו, שכן למעשה, כך הסביר לו סוכן הנסיעות, מעת בואכה היבשת השחורה עליך להתייחס לשעונך כהמלצה בלבד, משום שהשעון האפריקני תנועתו אינה תלויה בגבישי הקוורץ החבויים בבטן השעון, אלא במשתנים שונים הידועים למקומיים בלבד, כשהידועים שביניהם הם בצבע ירוק...

*

ר' זאב, אברך כולל ירושלמי, לא נקלע מרצונו הטוב ל'חוויה' מפוקפקת זו. מזה כמה שנים שהוא שוחה, או ליתר דיוק טובע, בים החובות האימתני, תסביך שתחילתו בפשיעה וסופו באונס, עד שהגיע לידי חדלות פירעון מוחלטת. לא זמן רב נצרך היה עד שיהיה הדבר לעוס בשפתותיהם של כל בני השכונה, משום שרבים היו בין אותם שקצרו את פירותיה של חדלות פירעון זו, מלבדם של רבים מקרוביו ומכריו שלא היו מבני השכונה, ועוד גמ"חים רבים בארץ הקודש. לאחר שרבני השכונה ועסקניה נוכחו במצבו הביש של ר' זאב, ולא פחות מכך במצבם של נושיו, נמנו וגמרו להקים קרן חילוץ לר' זאב ומשפחתו.

קרן חילוץ, משמעותה, שאם כשלוקחים לך את הכסף זה קשה - אז כשנותנים לך אותו הדבר קשה שבעתיים. מה שקורה הוא בעצם שאמנם נותנים לבן אדם את הכסף, אבל לוקחים לו את כל השאר. במקרים רבים לוקחים את הדירה, את הרכב, ואולי עוד אי אלו פריטים חומריים, אך זהו החלק הקטן, משום שלוקחים מהאדם דברים הרבה הרבה יותר חשובים: את פרטיותו, את חופש הפעולה, הקניה, והעיסוק שלו, ולא פחות גרוע מכך - את שארית כבודו העצמי. אין ספק שאין כל תביעה על גבאי הצדקה והעסקנים העושים את מלאכתם נאמנה, ואף עושים זאת במלאי בלתי נדלה של צער וכאב, אולם ככלות הכל, הקושי הוא בלתי נסבל.

ואם בכך אין די, במקרה של ר' זאב היה הקושי עשרת מונים. וזאת מכיון שאצלו לא היה הקושי נוגע רק לעולם הזה, כי אם לחיי הנצח שלו. ר' זאב נאלץ לסגור את גמרתו

האהובה. כאשר ישבו העסקנים על המדוכה, אחד מהדברים הראשונים אותו הסיקו הוא, ששום תכנית לא תעזור כל עוד ולמשפחה אין הכנסה קבועה. ר' זאב עצמו עד אותה העת היה שקוד על תלמודו בכולל מבוקר ועד ערב, ורעייתו אשת החיל עם היותה אישה חרוצה מאד לא עסקה בכל עבודה, לא מתוך עצלות חלילה, אלא שבעיה אורטופדית נדירה ממנה סבלה בשנים האחרונות לא אפשרה לה לעמוד או לשבת על כסא יותר מכמה דקות רצופות. היא יכלה לשכב או לחילופין לשבת על כורסא מיוחדת, אך לא לשבת על כסא רגיל. ומכיון שאין אף מקום עבודה המאפשר לעובדיו לשכב או לשבת על כורסאות ענק, נאלצה רעייתו לוותר על כל אפשרות עבודה. האופציה היחידה שנותרה איפוא היא שר' זאב יאלץ בכאב מר ועצום, לנטוש את הכולל האהוב בכדי להביא טרף לעולליו ופירעון לנושיו.

מעבר לקושי הרוחני והרגשי בצאתו של ר' זאב לשוק העבודה, ניצבו ר' זאב ויועציו בפני קושי טכני לא פשוט. ר' זאב אמנם ראה סימן ברכה בתלמודו, והיה לאיש יודע ספר ובר אוריין, אך במה שנוגע לעולם החומרי לא הכיר ר' זאב צורת מטבע, ולא ידע להבחין בין תכלת לכרתי ולקלא אילן. כך שדרך דוגמא, אם היה מנהל חנות ספרים, היו עד מהרה סוכני ההוצאות לאור השונות מרוקנים את מחסניהם מכל הספרים שאף מחבריהם כבר הספיקו לשכוח את תכנם, ומעבירים אותם בהקדם האפשרי למדפי חנותו לקבורת עולמים. או שאם במוצרי חשמל היה מנסה את מזלו, מי יודע כמה זמן היה לוקח לו להסיק את המסקנה הפשוטה, שאנשים אינם נוהגים להרבות בקניית מזגנים ומאווררים בחורף, ובעיקר תנורי חימום בקיץ.

אחר שישבו העסקנים על מדוכה זו זמן רב, הבריק ר' משה קלוגער, שמלבד שהיה מבכירי העסקנים בשכונה ובגלילותיה היה גם ידיד ותיק ורע קרוב לר' זאב, רעיון ייחודי.

*

כשרון בולט היה לו לר' זאב - כשרון השפות. אמו, שנולדה בצרפת, וכזו הייתה שפת האם שלה, הקנתה לו שפה זו היטב, על כל דקויותיה מבטאיה ופמפומיה. במהלך שנותיו רכש גם ידע באנגלית ברמת שפת אם, זאת מלבד מספר שפות נוספות אותם ידע למחצה לשליש ולרביע. מעבר לכך, היה לר' זאב כשרון ייחודי להבין את שפת הגוף של הניצב למולו, ובצירוף זה שגם את שפתו היה מתחיל להבין עד מהרה, היה מסתדר תמיד בשיחה עם דובר שפה זרה, בפרט שיתכן ואף הכיר את אותה שפה מעט קודם, משום שבתחום זה היה כבור סוד שאינו מאבד מילה.

עתה, משצף כשרון זה בזיכרונו של ר' משה, נבט בקרבו רעיון, אותו מיהר להשמיע בפני היושבים על המדוכה. הוא בירר, ושמע כי בענף היהלומים אנשים כמותו של ר' זאב הם מצרך מבוקש ונדיר, לא פחות מיהלום עתיר קראט. הסיבה לכך היא, מפני שהיהלומים הישראליים מקורם בעיקרו ממדינות אפריקניות נדחות, שבחלקם השפה הרשמית היא אנגלית ובחלקה צרפתית, אך עם זאת ישנם שבטים רבים הדוברים שפות

שאפילו את שמם קשה להגות. אמנם את רוב מסחר היהלומים מבצעים אנשי השלטון או המסחר ששפת המדינה הרשמית שגורה על לשונם היטב, אך מספר לא מבוטל של יהלומנים ישראלים הצליחו לפתח ערוצים לא רשמיים אך יציבים למדי עם כמה מהשבטים הנדחים, ולרכוש מהם יהלומים במחירים זעומים. בכך בא לידי ביטוי הראש היהודי בכלל והישראלי בפרט, שכן ליזום עסקאות מעין אלו היה צורך בלא מעט יצירתיות, תעוזה, וגם לא מעט חוצפה. עם מרכיב הסיכון היו מתמודדים בעזרת הניירות הירוקים סותמי הפיות השחורים (ולא רק...), כשניירות אלו הועילו להם הן בבדיקות במעברים ובשדה התעופה, והן כל אימת שהתעורר חשדם של השחורים הרוגזים. מרכיב החוצפה לא נעדר מקומו, מפני אופי הפעולה אותה הוצרכו לנקוט, כשבזירות המסחר הרשמיות במדינות אלו היו קונים סך לא גדול של יהלומים, ואת הקניות האמיתיות היו עושים ב'טיוולים' אל מעבה הג'ונגלים. ומכיון שהאפריקנים אינם מוכרים דבר למי שאינו ידים, היו הישראלים 'ידידיהם הטובים', כאשר מאחורי גבם הזקוף של 'אדוני הארץ' הם צוחקים כל הדרך אל הבנק. וכך היות ואנשי השבטים אינם יודעים אפילו להגות נכונה את שמה של שפתה הרשמית של המדינה, הוצרכו היהלומנים לאנשים כר' זאב באופן נואש.

וכאן אכן נכנס ר' זאב לתמונה. בעזרת יהלומן חרדי ותיק, תוך שבועות לא רבים הושגה לר' זאב עבודה אצל יהלומן שאת טיב קשריו בכל מדינות אלו ידע רק הבורא, ואת הביטוי 'יהלומי דמים' שבדרך כלל הכוונה לדמים מהסוג האדום, ושמדינת ישראל אמונה לפקח עליהם פיקוח הדוק ביותר, הוא דווקא גרס ב'דמים' מהזן המרשרש, והוא גרס המון המון כאלו. בשינוי חד מעסקאותיו הנאות, בחייו האישיים היה יהלומן זה דווקא אדום הגון ביותר, אשר עשה הכל לשמור על ביטחונם של עובדיו, ולא פחות מכך על תנאי עבודתם ושכרם.

וכך לאחר זמן לא רב נערך ראיון העבודה של ר' זאב אצל דביר חצב, היהלומן. דביר הוקסם מצניעותו פשטותו ונועם הליכותיו של ר' זאב, תכונות אופי די נדירות בעולם העסקים בו חי דביר עוד משחר ילדותו, ור' זאב גם הוא התרשם לטובה מיושרו אחריותו ורצינותו של דביר, כאילו והיה לו את האפשרות לסרב לג'וב.

בסיכומם של דברים חתם ר' זאב על חוזה עבודה בו נאמר שר' זאב יקבל את שכרו על בסיס חודשי. על אף שהעבודה מטבעה לא היתה מתוזמנת, ומטבע הדברים יכל להיווצר מצב בו על ר' זאב לשהות קרוב חודש בחו"ל, לעומת חודשים בהם ישהה כל החודש בביתו. דביר היה רגיל בעבודות כעין אלו לשלם לפי ימי עבודה בפועל כמקובל בשוק, אולם מתוך התחשבות בר' זאב שבכדי להגיע להסדרי הלוואה ראויים היה זקוק למשכורת חודשית מסודרת, הסכים לשכר על בסיס חודשי. אף שיתכן שבחשבון כללי היה יוצא פחות משכר על בסיס ימי עבודה בפועל, היה זה סכום שאותו הכיר ר' זאב רק מעולם החובות, בפירוש לא מעולם ההכנסות.

*

את הימים שאחר חתימת חוזה העבודה מול דביר חצב בילה ר' זאב בסידורים שונים, בהם הנפקת דרכון, שכן מעודו לא ראה מטוס מבפנים ולו לטיסה בשמי הארץ, התרוצצויות עבור ויזות למדינות שונות, שאת שמותם של חלקם נדמה היה לו שהוא שומע לראשונה, וציוד ראוי לנוסע מתמיד.

ימי ההמתנה לא ארכו יתר על המידה, וכעבור שבועיים בלבד מהפגישה האחרונה ביניהם, נקרא ר' זאב לפגישת עבודה עם דביר. ר' זאב שהבין כי רגע האמת קרב, הגיע לפגישה כשהוא רוטט מחשש והתרגשות, תוך נסיון לשדר עסקים כרגיל. דביר קיבל אותו בחביבות, הציע שתיה ועוגיות, ופנה להתמקד במטרה. בעוד כשבוע, פתח, יוצא עוזרי גיא לגינאה, זו אמורה להיות השליחות הראשונה שלך, כמתורגמן של גיא. את הפרטים השונים על הנסיעה יסביר לך גיא, שגם יתכנן את הל"ז המפורט, ויעדכן אותך בכל הצריך.

תיכף עם צאתו את משרדו של דביר, יצר ר' זאב קשר עם גיא, וזה מצידו קבע איתו שעה למחרת בה יפגשו, ובמהלכה יקח אותו גיא ברכבו לסידורים הנחוצים, תוך שבמקביל ינחה אותו בהוראות הרבות הנצרכות.

וכך למחרת בעשר בבוקר עלה ר' זאב ביציאה מירושלים על מכונית המאזדה 6 של גיא בדרכם למרכז. גיא התגלה כבחור נמרץ, חביב מאד, שופע בטחון עצמי ושלוה פנימית, אך עם זאת אדם שאינו נוהג להכביר בלהג מייגע. הוא התחבב על ר' זאב, ודומה היה לר' זאב שאף הוא הצליח להתחבב על גיא.

בשלב כלשהוא אף העיז ר' זאב להציג לגיא בדוגרי את השאלה שהטרידה אותו לא מעט: 'לא מפריע לך לשהות שבועיים שלוש בסוף העולם עם דוס עבדקן?!'. גיא חיך, 'ומה אתה חושב, זה יותר גרוע מלהיות הישראלי היחיד ברדיוס של כמה מאות קילומטרים, כפי ששהיתי עד היום פעמים רבות במדינות דוברות אנגלית, בהן לא הייתי זקוק למתורגמן?!'. תשובתו שנאמרה באופן אינסטינקטיבי וכן, נסכה תחושת חמימות מסוימת אצל ר' זאב בהבינו כי בעיני גיא הוא נכס ולא נטל גם מהפן החברותי.

*

רגע האמת הגיע. ר' זאב עמד על מטוס ה'אתיופיה' איירליינס, מנופף בידו לשלום לבני משפחתו שצפו בו ממרחק, כשהוא מנסה בכוח לכבוש את הלחות שהצטברה בעיניו. הוא התיישב על המושב הדחוק אך הנוח, תוך שהוא שם לב שבעצם הוא לא יודע איך אמורים להעביר נסיעה בת שלוש שעות, כשמחצית מזמן זה הוא בין ארץ לשמים. ספריו אמנם היו איתו, אך הוא לא בטוח היה שיצליח להתרכז בהם ולו לדקה, מי דיבר על יממה ומחצה...

המטוס היה גדוש בבני העדה האתיופית, שהיו אמורים לרדת בשדה התעופה באדיס אבבה שהיה תחנתם הראשונה במסע, על שלל קולותיהם וניחוחותיהם. ר' זאב דווקא חיבב את האתיופים הפשוטים הנעימים והכנים, רק שהיה מודע שאין בזה אף משום

מבוא או הקדמה לשהותו ביבשת השחורה, שכן במטוס הבא בו יטוסו מאדיס אבבה לקונאקרי ימלאו את המטוס 'כושים על אמת', הגדרה של גיא. וזה עוד רק במטוס, שם ה'כושים על אמת' יהוו רק את הרוב, כי בקונאקרי, כך הבטיח לו גיא, יהוו אלו מעל מאה אחוז מהאנשים שהוא יראה. לבנים או מוקה הוא יראה הרבה פחות מאשר שחורים בת"א.

וגם זה הגיע בסוף. אחרי מספר שעות טיסה מייגעות, הם נחתו באדיס אבבה, ואחרי כמה שעות שוטטות משעממת, ששעמום כמוה לא הכיר ר' זאב אף בימות החיידר אצל רבי'ה דוד בעל הקול המונוטוני, עלו על מטוס, אף הוא של 'אתיופיאן איירליאנס', כשיעד הנחיתה הוא קונאקרי. ר' זאב הביט סביבותיו במטוס, וחש שהוא נפל לפלנטה אחרת, אחרת לגמרי. זה לא היה הצבעים, זה לא היה הקולות, אף לא המראה הכללי והריח המשונה, זה היה פשוט הلم תרבות טוטאלי. מעולם הוא לא דמיין שיכולים להיות הבדלי מנטאליות כה קיצוניים בין בני אנוש. המטוס, שאמור להיות מטבע הדברים שקט, נקי, ומסודר, היה דומה יותר לשוק בפרבר עוני של קונאקרי. האנשים עמדו, אכלו, דיברו ואף צעקו בקול רם, משל היה זה אוטובוס לטיול שנתי של כיתת נערים פרועה. רק שהפעם גיא באמת הרגיע אותו, 'זה באמת אפריקה', אמר, 'אבל עם זאת המלון דווקא בסדר גמור, הן מבחינה אסטטית ואף מהפן התרבותי' הבטיח.

*

ההבטחות של גיא הוכחו כדי נכונות. המלון בו שהו 'מון הוטל קונאקרי', שנחשב היה למלון מהטובים בעיר, התגלה אכן כראוי לייעודו. אורחי המלון שהיו בחלקם הגדול דווקא בני הגזע הלבן, ואף עובדיו השחורים, היו שקטים, מאופקים, ומתורבתים. המלון עצמו היה נאה, מטופח, ונקי שלא כמקובל באזור. העובדים היו אדיבים, ור' זאב חש שהוא הגיע מעט אל המנוחה אף אם לא אל הנחלה.

העיר קונאקרי שוכנת על לשון ים ארוכה המתפרצת אל תוך האוקיינוס האטלנטי עם עוד כמה איים, כשהמלון שוכן בכמעין זווית של העיר, מה שמעניק את תחושתו של הים באופן ניכר. ר' זאב התמכר לתחושת הרוגע של הגלים, מצייר בעני רוחו היאך נושאים הגלים את רגשות געגועיו אל בני משפחתו האהובים, אי שם בירושלים.

העסקאות הראשונות אותם היו אמורים גיא ור' זאב לבצע תוכננו בכוונה תחילה ליומיים אחר הנחיתה, בכדי שר' זאב יתאושש מהטיסה הלא קצרה, ויבצע 'הסתגלות מנטאלית', כלשונו של דביר, ליבשת השחורה. את הזמן שבינתיים, תכננו להעביר בטיול לא ארוך, ובביקור במוזיאון ובשוק המקומיים.

*

ההכרה הכתה בר' זאב כברק. הוא ממש לא הצליח להבין איך הוא לא נזכר בזה עד כה. הלילה הוא נר ראשון של חנוכה.

לנגד עינו עלו השנים הקודמות בהן היה מוקף בבני משפחתו האהובים, והוא מדליק את הנרות כמלך בגדוד, ואילו עכשיו הוא מוקף בהמוני צאצאי חם, למעט אי אלו מאורחי המלון שאף הם אינם נמנים על צאצאי אברהם יצחק ויעקב. יותר מכל הציקה לו המחשבה על כך, שאף אם מבחינה הלכתית הוא יכול להדליק ולברך כרגיל, איזה 'פרסומי ניסא' יהיה בכך?! וכי מישהו מהערלים המצויים שם למכביר שמע אי פעם על המושג חנוכה?!

הרבה זמן למחשבות לא היה לו, שכן הוא עמד בפני כמה בעיות טכניות מהותיות. חלון החדר בו שהה פנה לעבר הים, ומשכך אין הוא יכול להדליק בו, ועליו לפנות לקבלה לבקש לעבור חדר. אלא שפתרון זה לא היה מעשי, שכן היה זה בשעות אחה"צ, שעות בהם אין במלון שירות חדרים. מלבד זאת המלון היה מרושת בגלאי עשן, מה שאומר שהדלקת נרות בחדר תגרום להרעיד את כל המלון בלילות, ואולי אפילו להביא איזו ניידת כיבוי אם יש כמה כבאים פעילים באזור הקרוב.

הוא ירד לקבלה וניסה להסביר לפקיד את בעייתו. תחילה היה נראה שהפקיד לא הבין כלל מה הוא רוצה מחייו, אבל מהר מאד הוא קלט שהפקיד הבין היטב עד כדי שהוא הבין יותר ממנו את הסיטואציה. במילים אחרות, אמר לו הפקיד, הכל אפשרי, גם להביא חדרנית שתחליף לו חדר בשעה לא שגרתית, וגם להשבית את גלאי העשן בחדרו, רק שבשביל כך יהיה עליו לשמן את הענין, בירוק כמובן. ר' זאב לא שש להיפרד מממון מיותר, והוא עלה לחדרו של גיא, לשאול אותו אולי יש בדברים האמורים משום חובותיו של המלון. גיא שמע את השאלה בקשב, ופרץ בצחוק. 'תקשיב', אמר לו, 'אתה יכול להתווכח איתם עד מחרתיים, אבל בגינאה אין אפשרות להתלונן למשרד התיירות, או לחברה להגנת הצרכן... גם אם הם רוצים ממך הרבה כסף, זה כמובן במושגים שלהם. למשל חמש דולר זה בשבילם כמעט לוטו, על זה אתה עושה עסק?!'.

ר' זאב קיבל את התוכחה, ירד ללובי ופנה לקבלה לשלם את ה'מס', והיה מופתע לגלות באיזה מהירות יכולים לפעול חמישה דולר עלובים. תוך כמה דקות הוא קיבל חדר חדש בקומה נמוכה הפונה לרחוב כבקשתו, מטופטפ ומאורגן עד אחרון הסבונים במקלחת, תוך כדי שהפקיד מוודא את שביעות רצונו, ומפטיר שעכשיו הוא יכול להדליק בחדר גם מדורה.

*

שעת השקיעה קרבה. ר' זאב עמד בחלון הפונה לרחוב הקונאקראי בכדי להכין את החנוכיה להדלקת הנר הראשון, תוך שהוא מביט בעוברים ושבים, ותודה בליבו האם ישנו פרומיל הסיכוי שאי מי מהם יבין למעשהו. הוא סבר כי אם היה כעת בעיר גויית לא פחות אך במדינה מפותחת יותר, יתכן והיה איזשהו מומחה לתיאולוגיה שהיה יודע על מנהגם של היהודים להדליק נרות בחלון בדצמבר, אבל בגינאה, קודם שידעו קרוא וכתוב...

החנוכיה עמדה מוכנה, ור' זאב פנה להדליקה. לשווא היה עמלו לנסות לשכנע את גיא להצטרף אליו להדלקה. גיא סירב באדיבות אמנם, אך בנחישות. זאת על אף שר' זאב לא ניסה לשכנע אותו מטעמים 'דתיים' או אפילו 'מסורתיים', אלא יותר מטעמים פולקלוריים או נוסטלגיים, אך מה שהתברר כנראה כי נוסטלגיה לנרות חנוכה ישנה רק למי שהוא או אביו או סבו עשו זאת פעם, מה שלא היה נכון אצל גיא, וגם הפולקלור שלו כנראה היה יותר של 'מדינת תל אביב', מאשר של הדת היהודית, נעבאך... אצל ר' זאב בכל אופן, התחושה שגם היהודי היחיד שקיים באזור החיוג איננו מעוניין להצטרף עמו, העצימה שבעתיים את תחושת הבדידות. הוא פנה איפוא, להדליק את נרות החנוכה בגפו, משתדל להתחזק בתחושה שאלוקיו עמו, ולבד הוא לעולם איננו.

ר' זאב בירך בכוונה רבה את ברכות ההדלקה, והדליק את הנרות ברגשות עזים ומעורבים. לאחר מכן הוא התיישב על יד השלהבות הקטנות המרצדות בעוז בחושך היבשת השחורה, כשהוא שר בלהט את מילותיהם החמות של פזמוני החנוכה.

*

הדפיקות בדלת גרמו לר' זאב דפיקות עזות יותר בליבו. דפיקות בדלת חדר המלון בשעת ערב בקונאקרי אינה אמורה מטבעה לבשר טוב. גיא זה לא היה, משום שגיא ניצל את הערב הזה לשייט לילי בין איי קונאקרי, והקול בעל המבטא האנגלו-סקסי שהצטרף לדפיקות ודאי לא היה קולו של גיא. במחשבה ראשונה חשב ר' זאב שלא לפתוח את הדלת משום שלהפסיד ממילא אין לו מה, אולם לאחר מספר שניות הוא התעשת והחל להירגע. ראשית, הקול נדמה היה לו כקול רך ומתורבת ולא כקול גנגסטרי מעושן, ושנית הבין שהיות והשפה המקומית היא צרפתית, ככל הנראה הדופק אינו מבני המקום. ומכיון שלגינאה אין הרבה מה להציע, לא סביר להניח שהיא 'מייבאת' פשע מזון שודדי תיירים לארצה.

אחר שנרגע מעט ניגש ר' זאב אל הדלת ופתח אותה לרווחה. בפתח ניצב אדם שהרגיע את אחרון חששותיו של ר' זאב. האדם שניצב למולו היה גבר בהיר בעל חזות מערבית מובהקת, פנים מעודנות והופעה אלגנטית מרשימה. הוא פנה לר' זאב בנימוס ושאל בצרפתית: 'אפשר לשאול כמה שאלות בבקשה?'. ר' זאב השיב לו באנגלית, שהוא דובר אנגלית לא פחות מאשר צרפתית, כך שהוא יכול לשוחח גם בשפת האם שלו.

נראה שהדבר גרם הקלה לזר, והוא פתח ואמר: 'שמי הארי, ואני מתאכסן כאן במלון. ישבתי בחצר המלון שותה בירה ומתבונן סביבותי, ואז ראיתי את נצנוץ אור הנרות בחלון חדרך, תוכל להסביר לי מה פשרם של נרות אלו?'. ר' זאב ניסה להסביר לו בקצרה ככל שיכל את מהותם של ימי החנוכה והדלקת הנרות, באופן ובצורה שישתוו גם למושגיו של גוי מובהק, תוך שהוא שם לב למבעים מתחלפים ולא מזוהים שנעים על פני בן שיחו. הוא סיים את הסבריו, ושאל: 'נראה שהנרות יצרו לך אי אלו סנטימנטים כלפיהם, האמנם אני צודק?'. הארי השתהה רגע, נאנח עמוקות, ואמר: 'אומר לך. אני

יליד אוסטרליה, נולדתי בכפר נידח בחוה אוסטרלית. הדת מעולם לא הייתה נושא בביתנו, אף לא זו הנוצרית, כלום'. 'כלום', הטעים הארי, 'מלבד משהו אחד. בכל שנה באמצע דצמבר נהג אבי להוציא מהבוידעם מין מנורת נרות משונה כזאת', אמר הארי תוך הצביעו על החנוכיה המאירה בחלון, 'והדליק בה במשך שמונת ימים'. הארי הוסיף, 'האמת שגם לא הייתי בטוח מעולם שזהו עניין דתי, שכן כאשר היינו שואלים את אבי מדוע הוא עושה זאת, מעולם לא הסכים להשיב לשאלתנו ורק היה מפטיר משפט אחד קבוע שנעשה אצלנו לכמעין פתגם "ד'אט'ס וואט מיי פאט'ר דיד" (זה מה שעשה אבי), ללא שהוסיף אף מילה', סיים הארי את המונולוג הנרגש.

'היכן נולד אביך?' שאל ר' זאב את הארי. הארי השיב שאביו מעולם לא סיפר על ילדותו או בחרותו, ובכלל מיעט לשוחח על עברו, אך זאת אני יודע, הדגיש הארי, שהוא נולד בצ'נסטחוב שבפולין. 'צ'נסטחוב', המהם ר' זאב, 'זו הייתה עיר ואם בישראל'. ר' זאב ניסה לדלות מהארי מידע נוסף, ושאל: 'ומה היה שמו של אביך בנערוותו אינך יודע? או שיש איזה פרט אחר שידוע לך על עברו או על משפחתו?'

הארי קימט את מצחו, כמנסה לדלות דבר מסבך זכרונותיו. לפתע פניו כמו אורו, והוא קם ועזב את החדר ללא אומר ודברים. ר' זאב היה המום, הוא לא הבין מה אירע. תחילה הוא חשש שהוא חפר מדי להארי בשאלותיו, עד שזה מאס בחברתו, אך מיד הוא הבין שזה איננו הנושא. אם הארי היה מעוניין לסיים את השיחה, הרהר ר' זאב, הוא יכול היה לסיים אותה באופן מתורבת בהרבה, כיאות לג'נטלמן שכמותו. זאת בנוסף על כך שפניו המאירות של הארי כשקם ועזב אמרו בהחלט שהוא לא ברח.

*

הארי לא הותיר לר' זאב זמן רב לעסוק בשאלת לכתו. הוא שב על החדר לאחר מספר דקות לא רב, כשבידו הוא אוחו עצם בלתי מזוהה. אחר כמה שניות של שקט נדמה היה לר' זאב שהוא מבין בערך מהו הדבר - קלף. 'מה ומאיפה הדבר הזה?' שאל את הארי. הארי התיישב, הביט על פני הקלף, והשיב: 'כעת נזכרתי. טרם לכתו מהעולם של אבי, קרא לי אבי, ומסר לי את הקלף הזה, תוך שהוא מדקלם: "ד'אט'ס וואט מיי פאט'ר דיד", אך הוסיף: "ד'אט'ס וואט הי דיד פור מי" (- זה מה שהוא עשה בשבילי). ואז עצם את עיניו, ועזב את העולם'.

הארי הגיש לר' זאב את הקלף, וביקש ממנו שיביט בו. ר' זאב נטל את הקלף, והבחין שנכתב בו בכתב אשורית נאה באופן נדיר, ואז החל לקרוא: 'אתה בני, יוסף משה בן הסופר ר' דוד אריה ולדבלום, פה ק"ק צ'נסטחוב, כ"ה כסליו תש"א'.

ר' זאב סיים להקריא תוך שפניו מחליפות צבעים במהירות. הארי ניגש אליו, תמך בזרועו ושאל אם הוא מרגיש טוב. ר' זאב סימן לו בידו בתנוחה מרגיעה, ואחר ביקש ממנו לשבת מולו. הארי התיישב, ור' זאב הישיר את מבטו אליו, והביט בפניו ממושכות.

כשנרגע מעט, אמר בקול נרגש: 'אתה יודע מי אתה?!', 'אתה יודע מי אני?!', 'אנחנו בני דודים!!'.

'ר' דוד אריה ולדבלום ז"ל הי"ד היה אביה של סבתי, טובה ז"ל, שנפטרה לפני כחמש שנים', אמר. והוסיף, 'בביתי מתנוססת על קיר הסלון תמונת דמותו ההדורה של ר' דוד אריה, שהיה מחשוביה של קהילת צ'נסטחוב'.

הארי היה נראה כמי שאינו יודע מה לעשות עם עצמו, מעוצמת ההתרגשות שאחזה בו. תמיד העיקה לו שאלת זהותו המשפחתית ואף הדתית, על אמו ידע תמיד שמוצאה יהודי, אך מעבר לכך לא ידע כלום על משפחותיהם של הוריו, וכעת לא רק שנודע לו מוצאו וזהות משפחתו, אלא שהדבר קורה לו תוך מפגש עם שאר בשרו!

*

הם ישבו ושוחחו אל תוך הלילה שעות ארוכות. הארי סיפר כי בהגיעו לגילאי העשרים עזב את הכפר ואת עסקי החוות, ועבר למלבורן שם השתלב במסחר היהלומים. הוא שאל את ר' זאב על מעשהו בקונאקרי, והאזין ברוב קשב לקורותיו של ר' זאב בשנים האחרונות. ניכר היה על הארי שצרותיו של ר' זאב נגעו לליבו, ואף הביין את הקושי של ר' זאב להיפרד מהסטנדר, מקור חיותו. הוא שתק מעט, ואז שאל 'מהי הכשרתה המקצועית של רעייתך?'. ר' זאב השיב שבמקצועה עסקה שנים רבות ובהצלחה רבה בתחום ראיית החשבון, עד שהחלה לסבול מכאבי הגב שריתקו אותה לבית. נראה היה שדעתו של הארי נחה עליו למשמע תשובתו של ר' זאב. 'הקשב', אמר. 'יעדה הבא של החברה שבבעלותי, היה לפתוח סניף בבורסת היהלומים הישראלית. דומני שרואת חשבון עבורנו כבר ישנה. וכן', סיים, 'היא תוכל לעבוד מהבית'.

ואז שוב נשמעו נקישות בדלת. אלא שבשונה מקודמתה הפעם לא היה לר' זאב זמן לדאוג, שכן מיד שמע את קולו של גיא. גיא שב באותה שעה מטילו, ולא מצא את המצית, ובגלל שבלי סיגריה הוא לא גיא, וגם לא הרבה פחות מזה, הוא דפק בחדרו של ר' זאב, מבלי להתייעץ בשעונו תחילה.

'ר' זאב פתח את הדלת לרווחה, וגיא התבלבל 'וואי, כבר מצאת לך חברים בקונאקרי?!'. ר' זאב והארי חייכו במשותף, ור' זאב אמר, 'הוא לא בדיוק חבר, הוא יותר קרוב משפחה'. גיא התבלבל לגמרי: 'מה הסצנה?!' שאל בעברית מדוברת את ר' זאב. ר' זאב החל לספר לו את כל קורותיהם המשותפות שלו ושל הארי הערב, תוך שגיא מביט בו כמהופנט. כשהתעשת לאחר כמה דקות הגיב: 'תשמע, מחר גם אני נמצא אתכם בהדלקת נרות של הניסים'.

לתגובות: crotshtein@gmail.com

סיפור מיוחד / הסופר הרב יאיר וינשטוק

והדליקו נרות בחצרות קדשך – סיפור לחנוכה

ירושלים, כסלו תשכ"ו

הפנס האיר באור קלוש את הסמטה הקטנה, חושף לעיני המתבונן מחזה משובב נפש. שורות אלכסוניות של טיפות מבהיקות בחשכת הלילה לאורו הצהבהב של פנס הרחוב. הגשם הצליף בעוז באותו לילה, כמקבל בברכה את עשרות היהודים שנקהלו ובאו להדלקת נר חנוכה.

בית המדרש בקצה הסמטה היה צר וארוך. שלט פח מוצמד במסמרים מחלידים לקיר האבנים מעל השער המקומר, ועליו אותיות שחרחרות מתקלפות מיושן: "בית המדרש 'חצרות קדשך', בנשיאות הרב ישעיהו גרונדמן". הציבור חצה את ה"פוליש", חדר המבוא של בית הכנסת, שהוא ב'לוקס' נפט עתיק ונכנס בחפזון אל בית הכנסת עצמו, שנשטף באור לבן חזק של מנורות ניאון, לשם שינוי.

כחמש עשרות יהודים התאספו בבית הכנסת להדלקת נר חנוכה של הרב ישעיהו גרונדמן, שבעיר הכירו אותו יותר בכינוי "הרב מקאלושין". תלמיד חכם מופלג מן הדורות הקודמים, שזכה להתאבק בעפר רגליהם של גדולי פולין בטרם עלה לארץ ישראל. תלמידם של אדמו"רים חשובים שאמנם לא הנהיג עדת חסידים, אך מעריצים ואוהדים היו לו למכביר.

הקהל הצטופף בחצי עיגול סביב רבי ישעיהו, אדם כחוש וגבוה שזקן אפרפר דליל עוטף את פניו השחומות כמסגרת נאה. גופו היה עטוי חלוק פרחוני פשוט בגווני כחלחל כהה ולראשו מגבעת משי רבנית.

"כולם פה" שאל רבי ישעיהו בקולו הרך, "אפשר להתחיל?"

רבי אשר אנשיל, ממקורביו של הרב מקאלושין, הנהן בראשו בתנועה בלתי נתפסת כמעט.

רבי ישעיהו הדליק את נר השעווה, ברך את הברכות ברגש, בקול שקט ועדין, והעלה את האור בחנוכייה. השלהבות הכתומות הקטנות ריצדו באור רך שעה שהנוכחים נתנו קולם בשירת "מעוז צור ישועתי".

החנוכייה היתה סיפור בפני עצמו. לא תואר לה ולא הדר. הגב – ריקוע נחושת מיושן עם תחריט של מגדל דוד מצד ימין וקבר רחל מצד שמאל. התחתית – משטח פח פשוט ועלוב, ועליו ניצבים בשורה שמונה כוסיות זכוכית ירקרקות.

לאחר שדעכו קולות השירה נשא הרב דברי תורה מענייני דיומא. הנוכחים הצטופפו סביבו כדי לא להפסיד מילה מדבריו. כמה נערים פוזיזים התקרבו מדי אל החנוכייה שהיתה מוצבת על כסא עץ מיושן מצדו השמאלי של פתח בית המדרש.

הרב העיף מבטים חרדים אל הבחורים המצטופפים. הוא המשיך לדבר בקול הבס הנמוך שלו כששיעול יבש קוטע את דבריו מדי פעם. הבחורים הצטופפו עוד יותר והתקרבו אל הכסא קירבה מאיימת.

טראח.

צלצול זכוכיות מתגלגלות קטע את דברי הרב בפתאומיות. החנוכייה נפלה מן הכסא וכוסיות הזכוכית התגלגלו על הארץ. הפתילות הבווערות כבו, שתיים מן הכוסיות נשברו.

“אוי ואבוי” הרב הקשיש לפת את פניו בידיו וארשת צער עמוק מנשוא עלתה עליהן למראה הכוסיות המנופצות. הוא נשך את שפתיו בכאב מר ונראה כמתאפק בשארית כוחותיו לא לפרוץ בבכי. הוא היה מזועזע בעליל. “מה עשיתם?” פנה אל הבחורים בקול בוכים, “הרסתם את החנוכייה הקדושה! ראו מה עשיתם!”.

הבחורים הזדרזו להרים את החנוכייה המוטלת בעלבונה על הארץ. אספו את הכוסיות השלמות, ששה במספר. טאטאו את שברי הזכוכית, ספגו את שלוליות השמן במגבות גדולות ועשו כל שיכולו למזער את הנזק ולהשיב הכל לקדמותו.

בפניו של הרב הקשיש לא ניכר שינוי. הבעת הזעזוע והתדהמה, עם שברון לב עמוק כים, התאבנו בהן גם כאשר הכל שב לקדמותו והמנורה חזרה למקומה, חסרת שתי כוסיות.

“יש לכם מזל שהרב עבד על עצמו ויודע לשלוט בכעסו” לחשו כמה יהודים מבוגרים לבחורים הצעירים, “אלמלי כן, היה צועק עליכם צעקות כאלו שכל ירושלים היתה שומעת. אתם יודעים איזה חורבן עשיתם?”

“אני לא מביין” לחש אחד האורחים, יהודי מבוגר בעל חזות מכובדת והדרת פנים, “שתי כוסות זכוכית קטנות בצבע ירוק, אפשר להשיג כמותן בכל חנות לכלי בית. על מה הרעש?”

אוזנו של הרב לכדה את שני המשפטים האחרונים. “הרב דבורקין, אתה שואל על מה הרעש. אני אספר לך על מה הרעש. הם - הוא החווה על חמשת מניני הנוכחים - כבר מכירים את הסיפור של החנוכייה הזאת משנים קודמות. אתה עדיין לא שמעת, אבל אחרי שתשמע, תבין גם אתה מדוע אני כל כך מצטער על הכוסיות שנשברו. כוסיות זקנות הן, בנות מאה ושלושים שנה, ואין להשיג כמותן בשום חנות של כלי בית... הסיפור התחיל לפני כשלושים ושלוש שנה, בפולין של שנת תרצ"ג...

*

קאלושין, פולין, כסלו תרצ"ג.

השלג עטף את קאלושין כשמיכת פוך לבנבנה. קר היה באותה שנה, כמו בכל חורף, אולי אפילו קצת יותר. השלג כיסה את פולין כבר משלהי מרחשוון ולקראת אמצע כסלו התגבר והעצים את נוכחותו.

אל בית המדרש של הרב נהרו באותה שעה עשרות רבות של יהודים, לבושים במעילים כבדים וחבושים בכובעי מצחיה קטנים. הדלקת נרות החנוכה של הרב ישראל איסר גרונדמן קנתה לה שם בכל האזור. מקרוב ומרחוק היו באים המונים לחזות בהדלקת הנרות ובעיקר לשמוע את דברי התורה החריפים שלו.

הרב גרונדמן ישיש מופלג היה. יודעי דבר טענו שחצה מכבר את קו שנת המאה שלו. הזהירים נטו להפחית עשר שנים מגילו. כך או כך, בדבר אחד שררה תמימות דעים. החנוכייה שהדליק בודאי היתה ישישה מופלגת, בת גילו לפחות, ואולי אפילו מבוגרת ממנו. הוא ירש אותה מסבו. איש לא הבין מה ייחוסה של החנוכייה, הנעדרת כל פאר והדר. הרב גרונדמן שמר עליה כעל בבת עינו, ולא הרשה לאיש לגשת אליה ולהתעסק בהטבת הנרות. מדי לילה היתה זו מלאכתו שלו. לגלגל את הפתילות, לצקת את השמן, להבהב את הנרות עובר להדלקתן, כדי שידלקו יפה. את כל זאת עשה הרב הישיש בעצמו, ואחר שרחץ את ידיו היטב, ושטף את אצבעותיו משיירים שהותירו בהן ראשי הפתילות המפוחמים, היה מרשה לכל הקהל להתקרב, אבל לא יותר מדי. קולו הרועד מזקנה היה מתנשא באמירת הברכות, ואחר שענה הקהל אמן רועמת, גאתה השירה והזמרה משך שעה ארוכה. היתה זו השראת שמחה אמיתית בכל לילה של חנוכה.

לכבודו של הלילה הזה, הדלקת נר חמישי של חנוכה, הגיע קהל גדול במיוחד. אנשים בוססו בשלג העמוק, וכמה הגיעו לבית המדרש עם מגפיים מלאי בוץ, לאחר טבילה הגונה בכמה שלוליות, כשעברו בצעדים מהירים דרך השוק. השמועה אמרה כי הלילה הזה, נר חמישי של חנוכה, עומד להתרחש משהו מענין במהלך הדלקת הנרות.

“אני שמעתי שהרב מתכונן לחלק היום ‘פונטשקעס’ (סופגניות) חמות לכל הציבור”, אמר פייבל הקבצן תוך כדי הליכה מהירה לעבר בית המדרש ועיניו נצצו.

“אתה מדבר מהרהורי לבך, פייבל”, ביטל את דבריו איצקה מורט הנוצות. “בטנך תמיד הומה מרעב, אז אתה רואה פונטשקעס רותחות מול העינים. מכמה סופגניות הציבור לא היה נכנס להתלהבות כזאת, הולך להיות משהו הרבה יותר רציני”.

“ואולי תהיה היום סעודה רצינית?” זרחו פניו של פייבל, “עם עופות צלויים ותפוחי אדמה עשויים כהלכה, ולקינח כמה לאטקעס. אח, לביבות תפוחי אדמה מטוגנות עמוק בשומן אווזים, לא יזיקו לי”. לשונו ליקקה את שפתיו המכחילות מקור.

“אתה יכול להפסיק לחשוב על אוכל?” הקניט איצקה ברוח בדוחה. “אינני מבין מה יש להתלהב מעופות. אני רואה אותם כל היום, מעופרים בעפר, מזוהמים בדם השחיטה עד לקבס. שמע לי, לא מדובר בכלל על משהו גשמי אלא על משהו רוחני. תחושה שלי”.

“כך אתה חושב? עוד נראה” מלמל פייבל באכזבה.

הציבור היה מתוח במקצת לקראת ההדלקה. כולם היו אחוזי סקרנות לדעת איזו הפתעה הכין להם הרב הישיש. רואי השחורות שבין הנקהלים, צפו שהרב ייפרד מהם לשלום, וייפטר מן העולם במעמד המוני של יציאת נשמה, אולם על הרב הישיש לא ניכר

אפילו קצה קצהו של אות להפסקת החיים. הוא אמנם התנהל כזקן, אולם בקאלושין היו יהודים בני שישים וחמש שגם הם התנהלו כזקנים...

קולות השירה דעכו כאשר הרב סימן בידו. שקט מוחלט השתרר במקום. הכל הקשיבו בדריכות כאשר הרב החל נושא את דבריו.

במקום פלפול תורני, החל הרב מספר מעשיה מוכרת, סיפור צדיקים ישן נושן. אחרי שסיים הגיע המפנה הדרמטי המובטח:

"מורי ורבותי. את הסיפור הזה שמעתי גם אני בליל חמישי של חנוכה מסבי, ואחרי כן, הוריש לי סבי את החנוכייה הזאת. אני רוצה לספר לכם מה חשיבותה של החנוכייה הזו. אתם רואים כולכם, חנוכיית נחושת ופח פשוטה בתכלית, לא כסף ולא זהב. לא קישוטים ולא יהלומים, לא קנים עם צורות נדירות ולא בסיס רחב עמוס פיתוחים, רק כמה ריקועים כמעט ילדותיים. אבל יחסנית גדולה היא החנוכייה הזו. היא הגיעה לידי של סבי משד"ר חשוב שנסע מארץ ישראל לפולין לערוך מגביות לטובת אחד ה'כוללים' שפירנסו את עניי ארץ ישראל. הוא הביא אתו מנחת-שי, חנוכייה שייצר אמן ירושלמי, סמוך ונראה למקום המקדש, וסיפר לסבא עליו השלום כי אחד מחכמי ירושלים הדליק בחנוכייה זו את הנר הראשון של חנוכה מול מקום המקדש, לפני נסיעתו של השד"ר, כדי לקדשה בקדושת ירושלים וקדושת מקום המקדש.

"קשה לתאר איזו התלהבות עוררו דבריו של המשולח הארץ ישראלי בסבי, יהודי שנולד בפולין, חי בפולין את כל חייו, אבל התפלל שלוש פעמים בכל יום את המילים "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים". הוא ראה בעיני רוחו את האור הראשון שהאירה החנוכייה הזו מול בית מקדשנו החרב, ולבו היה מתמלא ערגה וגעגועים לקודש הקודשים מדי לילה של חנוכה בעת הדלקת הנר, בכל שנה מחדש. ואף אני, לאחר שהוריש לי סבי את החנוכייה, הייתי נוסק על כנפי הדמיון בכל לילה של חנוכה מחדש. אני הייתי כאן, במערב, ולבי וראשי בסוף מזרח. בארץ ישראל, הייתי עומד יחד עם הכהן הגדול בבית המקדש ומדליק את המנורה".

הרב כעכע מגרונו מהתרגשות. "אני מרגיש שכוחותי נוטשים אותי, כי לא ידע האדם את עיתו. חוששני שמא בשנה הבאה כבר לא אזכה להיות עמכם. ברצוני להוריש את החנוכייה לאחד מיוצאי חלצי".

דממת הים השתררה בבית המדרש, ואחריה התהפך השקט לבליל רוחש של כוורת דבורים. רבי כתריאל, בנו יחידו של הרב, נפטר לפני כמה שנים על פניו של אביו והותיר אחריו שלושה בנים ושבע בנות. שלושת הנכדים הגדולים, בחורים בשנות העשרה, עמדו בשורה הראשונה מול סבם, ולא ידעו כיצד להגיב.

ישעיהו, נכדו השני של הרב, התעשת ראשון. הוא ניגש אל סבו ואמר. "סבא, אני חושב שהחנוכייה הזאת מגיעה לי".

“וכל כך למה?” שאלו הרב בנימה למדנית. “מדוע עדיף אתה על פני אחיך הבכור שמשון?”

הבחור הסמיק ופנה אל אחיו הבכור, “תגיד לי שמשון, אם סבא יתן לך את החנוכייה, מה תעשה בה?”

שמשון קירזל במבוכה קלה את קצה הפאה הימנית שלו ומשך בכתפיו. “מה פירוש? אעשה מה שצריך לעשות, אדליק את הנרות בחנוכה, לפי הסדר שקבע לנו השולחן ערוך.”

“ואיפה תדליק את החנוכייה?”

“אתה שואל שאלות מדי קשות” גיחך שמשון, “מצד שמאל של פתח הבית.”

“אתה שומע סבא” פנה ישעיהו אל הרב הישיש, “שמשון ידליק את החנוכייה בפתח הבית. אבל אני מבטיח לך סבא, אני נודר כאן נדר גדול. אם תתן לי את החנוכייה הקדושה הזאת - אחזור ואדליק בה את הנרות באותו מקום שהדליקו בה בפעם הראשונה, כלומר, מול מקום המקדש.”

הסבא שפסף את אוזניו הזקנות כלא מאמין. “מה אמרת שייע'לה, איפה תדליק?”

“אני אעלה לארץ ישראל ואקיים את הנאמר “והדליקו נרות בחצרות קדשך” אמר ישעיהו בעוז. “שלוש שנים לכל הפחות אדליק את הנרות מול מקום המקדש. זה נדר גמור.”

עיניו של הסבא חלפו על פניהם של נכדיו האהובים. שמשון הבכור, בחור טוב ונחמד, למד ושנה לא מעט במשך השנים, אבל חסר מעוף ותעוזה. ישעיהו, הנכד השני לעומתו, עילוי מבריק שכל קאלושין התגאתה בו, ובצדק. דמיונו מרקיע שחקים. האם יקיים את נדרו?

הוא הניד בראשו כמהסס, ואמר לשני נכדיו המצפים בחיל ורעדה למוצא פיו. “קשה לי להחליט על רגל אחת. אני אשן על כך לילה ואתן את התשובה מחר בבוקר.”

למחרת בבוקר רעשה וגעשה חצרו של הרב מקאלושין. הרב ישראל איסר גרונדמן לא המתין לבוקר. הוא נפטר באישון לילה, והותיר אחריו פתק קטן, בו כתב זמן קצר לפני שגווע במפתיע. “אני מבקש לתת את החנוכייה לנכדי ישעיהו כדי שיקיים את נדרו ויעלה לארץ ישראל, להדליק את הנרות מול מקום המקדש, כנאמר בתפילה: והדליקו נרות בחצרות קדשך.”

*

ישעיהו לא הצליח להתאושש מן השבר הגדול והתדהמה שאפפתו עם פטירתו הפתאומית של סבו האהוב. לא זו אף זו. למחרת היום עמדה כל העדה והתבוננה בו שעה שהדליק את הנרות בבית המדרש, במקום בו רק לפני יממה אחת הדליק סבו, כשהוא מלא עדיין חיים ושמחה.

טקס ההדלקה התנהל לאחר מאבק קשה שבין הנכד האבל לבין משמשיו של זקנו הנערץ. הללו תבעו ממנו כיוורש החנוכייה, להדליק את הנרות בפומבי, באותו מקום, כמיטב המסורת, כדי לנחם במקצת את המעריצים השבורים, ואילו הוא טען שאין לו כוחות נפשיים לגשת אל ההדלקה כאילו מאום לא קרה. המאבק הוכרע לאחר שהמשמשים איימו עליו שיבקשו מאחיו הבכור לעשות זאת. שמשון לא התנגד לקבל את החנוכייה, ואפילו עבור הדלקה של לילה אחד בלבד...

ישעיהו ירש את החנוכייה בנר שישי של חנוכה שנת תרצ"ג. זמן קצר אחרי כן התחתן אחיו הבכור שמשון ועקר מקאלושיין, ובעוד חצי שנה, גם ישעיהו התארס עם בתו של אחד מאדמו"רי פולין. החתונה עמדה להתקיים מיד לאחר חנוכה, באמצע חודש טבת תרצ"ד. למרות רצונו העז של ישעיהו, לא עמדה סוגיית העלייה לארץ ישראל על הפרק.

בחנוכה של השנה הבאה, שנת תרצ"ה, עמדה משפחתו הקטנה של ישעיהו לפני התרחבות. היה זה חודש לפני הולדת בתו הבכורה. אי אפשר היה לחשוב אפילו על הפלגה ממושכת באוניה במצב כזה. הנסיעה נדחתה אם כן לשנה הבאה.

באותה שנה הדליק ישעיהו את הנרות בחנוכייה שירש מסבו. לפליאתם של חמיו וחמותו שרצו להנאותו בחנוכייה של כסף טהור ולא הבינו מה טעם מדליק חתנם בחנוכייה כה עלובה.

את הנר החמישי של חנוכה הדליק ישעיהו עם צביטת לב. הנדר שלו נשכח לגמרי. למרבה המזל היה רחוק באותה שעה מחצר הסבא ז"ל וקהל המעריצים בקאלושיין וישב סמוך לבית חותנו. לא היה מי שיתבונן בו בעינים מאשימות וישאל שאלות שאין עליהן מענה.

עם בוקר הקיצו בני הזוג הצעירים בהרגשה מוזרה. כאילו מישהו חילל את פרטיותם ופלש לביתם. כאשר החלו מסתובבים בבית גילו כי זה לא היה 'כאילו' אלא במציאות. גנב חדר לבית באישון לילה ורוקן ממנו את כל התכשיטים ודברי הערך שעה שישנו. רק בחנוכייה הפשוטה לא נגע... הוא לא הותיר אחריו עקבות ויצא כלעומת שבא, מן הדלת האחורית של המטבח. החוליה החלשה בבית המוגן.

עמד ישעיהו וביצר את ביתו בפני הגנבים, אבל בלבו ניקרה מועקה עמומה שלא ידע את פשרה. או שמא ידע, אבל לא רצה לפרשה בינו לבין עצמו.

מדי פעם ניסה ישעיהו להעלות את נושא העלייה לארץ ישראל לדיון על השולחן, אך הרעיה הצעירה, עקרת בית יהודיה פולניה מדורי דורות, לא הבינה מה מדריך את מנוחתו. "זו היתה משובת נעורים, הבטחה פזיזה" טענה לעומתו, "האם חשבת דקה אחת שלמה מה אתה עומד להוציא מפייך, או שההבטחה והנדר עפו מפייך כציפורים זריזות. אז בגלל הבטחה מטופשת שנזרקה מפייך ללא מחשבה כולנו צריכים לסבול?"

וכך נדחה העניין פעם נוספת.

בלילה הראשון של חנוכה תרצ"ו, מעד ישעיהו בדרכו אל החנוכייה ושבר את ידו הימנית. הכאבים החזקים לא הניחו לו ביום ובליל.

בחנוכה תרצ"ז, והוא כבר אבא לשני ילדים מלאי חן ומתיקות, מי חשב בכלל על מעשה מסובך כל כך כמו לעקור מפולין הבטוחה לפלשתינה הקטנה והמאויימת תדיר על ידי אספסוף ערבי צמא דם. למען האמת, אפילו שמשון, אחיו הבכור לא זכר עוד את הנדר של אחיו הצעיר שבגינו זכה בירושה הנכספת, בעוד הוא עצמו מדליק את נרות החנוכה שלו במנורה של כסף צרוף שקיבל מחמיו.

אבל החנוכייה הקטנה זכרה...

באותה שנה סבל ישעיהו מקלקול מעיים קשה. אין לדעת האם הפריז באכילת פונטשקעס או לא. אך הוא שכב במיטה בכל ימי החנוכה ובקושי הצליח להתרומם ממיטתו לכמה דקות כדי להדליק את הנרות.

"האם אינך רואה שהחנוכייה תובעת את עלבונה" שאל חזור ושאל את רעייתו. "וכי מקרה הוא שמדי שנה בחנוכה אני ניזוק בנוק כלשהו?"

פטרה אותו בחיוך קליל ועולז ולחשה משהו לא ברור. אך למען האמת, גם ללבה שלה חדר החשש שמא הוא צודק ואכן אסור לשחק בנדרים. בעלה נדר את נדרו החגיגי באוזני עדים רבים. אין זה דבר של מה בכך. היא הבטיחה לעצמה להקדיש לכך זמן למחשבה אחרי החנוכה, אולם מרוץ החיים וגידול הילדים תבעו את כל זמנה, והיא לא הצליחה לחשוב על הענין יותר מדקה אחת.

אתא ובא חנוכה של שנת תרצ"ח...

*

באותה שנה נסע חמיו של ישעיהו לארצות הברית לכמה חודשים. בהעדרו מילא חתנו-כבנו את מקומו וניהל את החצר ביד רמה. בחג החנוכה הדליק את הנרות מול מאות החסידים של חמיו וחש בטוח וחזק יותר מאי פעם.

ארבעה לילות הדליק את הנרות ללא כל תקלה. בלילה הבא הגיעה עת פירעון...

באותו יום אחר הצהרים, שעה שהמשמשים הכינו את החנוכייה להדלקה, נשבר בקבוק השמן ותכולתו נשפכה על הרצפה. השלולית נוגבה ברובה, אבל שיירים נכבדים נותרו על הרצפה. מלאכת הניקיון לא היתה הצד החזק של הגבאים.

רבי ישעיהו צעד לעבר החנוכייה בעוז והסידור בידו. בראשו התערבלו קושיות ותירוצים לקראת הפלפול החריף שהתכוונן לשאת מיד אחר ההדלקה. הוא צעד הישר אל תוך שרידי שלולית השמן במגפיו בעלי הסוליות החלקלקות.

לפתע איבד את שיווי משקלו. ניסה להיתפס במשהו שימנע את ההשתטחות, אך זה היה מאוחר מדי. הוא החליק בחוזקה ופניו פונות אל הרצפה המטונפת.

המכה שספג לא היתה נוראה כל כך, נסבלת איכשהו. אך כאשר הזדקף וקם על רגליו נראה כמו ליצן בקרקס. כל פניו היו מרוחים בתערובת של פיח ושמן ובוץ. אפו החבול נטף טיפות דם הישר אל תוך התערובת הססגונית והוסיף את הגוון האדמדם לתמונה הכללית.

הוא לא הבין מדוע המוני החסידים עומדים ובוכים. מה הם עושים 'טראסק' גדול ממכה קטנה.

כעבור רגע הבין.

הם לא בכו.

הם התפלשו בצחוק סוער.

הוא לא היה הרבי המכובד שחייבים בכבודו, ואפילו אם קרה לו משהו מבדח, איש לא יעז לצחוק. הוא היה רק ה'איידים' של הרבי. והחסידים חשו בני חורין לצחוק מעט על חשבונם.

תחושת ההשפלה והבזיון היו קשים לאין שיעור. הצחוק גווע בן שניה כאשר נשא עינים רושפות להבות לעבר הציבור המתפקע בצחוק מתגלגל. אך העלבון הצורב רדף אחריו כמה חודשים.

באותו לילה גמלה בלבו החלטה: עולים לארץ ישראל.

גם הרעיה הבינה שהפעם בהחלט רמזו להם מהשמים רמז ברור: "נדרת נדר – עליך לקיימו".

עולים לארץ ישראל, אמרה לו בלב שלם.

הם סידרו דרכונים. החותן הצליח להשיג להם אישורי עליה לארץ ישראל (סרטיפיקטים) מטעם ממשלת המנדט הבריטי.

בחודש תמוז של שנת תרצ"ח עמדו רגליהם של בני משפחת גרונדמן על אדמת ארץ ישראל.

*

"נסענו הישר לירושלים ושכרנו דירה קטנה בשכונת בתי מחסה בעיר העתיקה. בדירה שחלונותיה פונים אל מקום המקדש". המשיך הרב ישעיהו גרונדמן את סיפורו באוזניהם של קהל המאזינים בבית מדרשו בליל חנוכה של שנת תשכ"ו. "בחנוכה של שנת תרצ"ט הדלקתי את הנרות על אדן החלון מול מקום המקדש וחשתי רגשי התרוממות נעלים. קיימתי את הנדר "והדליקו נרות בחצרות קדשך". אך כמה ימים לאחר החנוכה - כאשר נערים ערבים רגמו אותנו סמוך לבית באבנים גדולות, החלטנו כי העיר העתיקה של ירושלים היא מקום סכנה, וברחנו לעבר העיר שמחוץ לחומות.

עד היום הזה טרם קיימתי את הנדר בשלמותו" נאנח הרב ישעיהו גרונדמן. "נדרתי להדליק את הנרות בחנוכייה מול מקום המקדש שלוש שנים לכל הפחות, ובינתיים קיימתי רק שליש מנדרי. כעת נשברו להן שתיים מן הכוסיות העתיקות, עליהן הצליחו זקניי ואני לשמור מכל משמר במשך מאה ושלושים שנה. מה יהיה? מתי אקיים את נדרי? ואתה" פנה אל האורח המקשן, "כבר מבין על מה הרעש?"

השאלה ריחפה בחלל האויר ונותרה ללא מענה משך שנתיים. ירושלים היתה עיר חצויה שבלבה חומה עד למלחמה בחודש אייר תשכ"ז.

בחנוכה תשכ"ח, הצטופפה משפחת גרונדמן, יחד עם קהל האוהדים והמעריצים הגדול של הרב הישיש, בדירה קטנה בירושלים העתיקה. היתה זו דירה של יהודים שנגזלה מידיהם באייר תש"ח עת נפלה ירושלים העתיקה בידי חיילי הלגיון הירדני, והוחזקה בידי דיירים ערביים. כעת עברה נקיון וטיפול שנועדו למחות כל זכר של תשע עשרה שנות גזל ישמעאלי.

עיניו של הרב גרונדמן הישיש נטפו דמעות כשני מעיינות שעה שברך את שלוש הברכות בלילה הראשון של חנוכה בשנה ההיא, ובשנה שלאחריה, תשכ"ט, אבל ידו היתה יציבה כאלון.

הוא זכה לקיים את נדרו!...